Digitized by Google

MONUMENTA
Paderbornensia

ex historiâ

Romanâ, Francicâ, Saxonicâ

erutæ et novis

inscriptionibus, notis,

ac figuris illustrata.

editio altera, priori auctior.

AMSTELODAMI,

Apud Danielem Elsevirium.

MDCLXXII.

L. visscher sculp

M. Tullius Cicero in epist. ad Cæsarem.

Sed ego, quæ monumenti ratio sit, nomine ipso admoneor
ad memoriam magis spectare debere posteritatis,
quàm ad præsentis temporis gratiam.

MONUMENTA PADERBORNENSIA,

EX

HISTORIA ROMANA, FRANCICA, SAXONICA

eruta,

Et novis inscriptionibus, figuris, tabulis geographicis & notis illustrata.

Accedunt CAROLI M. Capitulatio de partibus Saxoniæ, ex antiquissimo MS. Palatino Bibliothecæ Vaticanæ, & Panegyricus Paderbornensis.

(auctore Furstembergii.)

Editio altera priori auctior.

AMSTELODAMI,
Apud DANIELEM ELSEVIRIUM,
cIↃ IↃC LXXII.

IN EFFIGIEM

Reverendissimi & Celsissimi Principis,

FERDINANDI

Episcopi & Principis Paderbornensis, Coadjutoris Monasteriensis, Comitis Pyrmontani, & Lib. Baronis de Furstenberg,

Penicillo Theodori Caspari Lib. Baronis de Furstenberg, Canonici Moguntini & Spirensis, fratris, affabrè depictam, & in æs incisam.

DUm, FERNANDE, *Tibi nuper plausêre Quirites,*
Dictus Alexandri, dictus es Urbis amor.
Nunc etiam Imperii Paderæque mereris amorem,
Diceris & PATRIÆ, *quam regis, esse* PATER.
Et Cæsar, Scythico cùm ferveret Austria bello,
Te vidit trepidis addere rebus opem.
At populis, qui Te nunquam vidêre, videndus,
Et, quod quisque Tibi debet, amandus eras.
Creta videre velit, quoties Tua dona recenset,
Quo vultu, quâ sint illa profusa manu.
Repperit ars fraterna modum: Te pinxit, & orbis
Te fruitur. sic Te, quem videt, orbis amet.

JACOBUS WALLIUS, S. J.

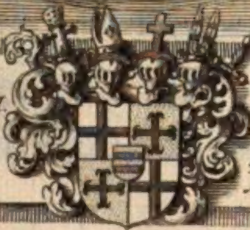

A. Blotelingh sculp.

FERDINANDUS DEI GRATIA EPISCOPUS PADERBORNENSIS,
Coadjutor Monasteriensis, S.R.I. Princeps, Comes Pyrmontanus,
et Liber Baro de Furstenberg.

Natus 21 Octob. An. 1626. electus Episc. Paderb. 20 April. Confirm. 30 Maÿ An. 1661. elect. Coadjut. Monast. 19 Iuly An. 1667. Confirm. 30 Aprilis An. 1668.

Reverendissimis, Illustribus, Generosis, & Clarissimis Diœcesis Paderbornensis

ORDINIBUS,
COLLEGIO CATHEDRALI, NOBILITATI EQUESTRI, ET CIVITATIBUS,

S. P. D.

DANIEL ELSEVIRIUS Typographus.

Præcipua omnino & pæne sacrosancta ingeniorum existimatio ab omni temporum memoria jam olim viguit, hasce præsertim inter nationes, quas elimatæ ob indolis morumque tersiorem ob cultu- ram

ram miratrix fama in ore posteritatis præ ceteris approbandas circumfert: quasque, ceu normam & legem exactam, nobis ostentat, cujus ad æmulationem humana vita perpulchrum ac laudabilem maximè componatur in modum. Adeò quidem, ut Græci veteres, quos potissimos artium bonarum vindices ac propagatores haud immeritò dixerim, & Græcorum post subsecuti exemplum Romani, dum ambitiosè plus satis sibimet unis gloriam hanc omnem eunt adsertum, gentium reliquarum oppidò nihil, quod eam quidem sub tempestatem orbe terrarum in universo opibus florebat ac potentiâ, aut laude ceteroquin bellica spectabatur, à Barbarorum numero, atque ab ignominiosi ista nominis contumelia immune exemtumque siverint haberi. Non Persas (seu Parthos malumus dixisse) armorum assultu toties totiesque concussa Græcia, tum ipsæ hostili manu insessæ Atticæ Athenæ, non profligati deletique identidem Romani exercitus, Tigridisque ac Euphra-

tæ limes populum adverſus rerum domitorem præſtitus fato quodam invictus & tantum non inacceſſus; non Indos, & quicquid gentium præter hoſce ſub exortu Solis atque occaſu minus aut cognitum aut intactum penitus jacebat, ſive id odorum aliove lætiore felicis ſoli proventu opimum, ſive affluens divitiarum copia ac facultatibus, ſemet vindicare quiverit ab inuſta ut temerè ſic arroganter hac tam inſigni nota. Quid verò de Majoribus noſtris effabor, eò probroſius ſuperbiuſque à moleſto ſubſeſſore paſſim exceptis, quod eruditionis & ſcientiæ vim omnem, ab animo mutuandam rectius, in ſolo membrorum robore, tractandiſque haud ignaviter armis, artium ceterarum plus nimio incurioſi, collocatam habebant? At verò tantum ſerenæ tempeſtatis, tantum repentini luminis huic ſæculo vix tandem nunc adfulget, poſt diſcuſſam deterſamque ſenſibus à noſtris ignorantiæ incumbentis annoſam ac fœdiſſimam iſtam caliginem, ut

ſi non hos ipſos, quos præ aliis commendabam modo, Græcos ac Romanos, politura mentis elegantiaque interdum adæquamus, propiusve ſaltem accedimus, iiſdem certè, quibus ob agreſtem inconditamque vitæ ac ſtudiorum illuviem deſpicatui, neque id ſine jure nonnullo, ducebamur ante, nunc à convitio probroque veteri tutos quodammodo noſmet, minus certè reprehenſioni obnoxios, præſtemus. De non paucis Germaniæ utriuſque præſtantiſſimis viris, popularibus noſtris, è plebe media in ſummum Graiæ ac Latinæ eruditionis culmen haud ita nuper mirificè & glorioſè eluctatis, ne quid præter ordinem hîc à me dicatur, operoſius enim, quàm loci hujuſce permittant anguſtiæ, dicendum foret, præeſt Vobis, Reverendiſſimi, Illuſtres, Generoſi, Clariſſimique Viri, & ut diuturnus præeſſe pergat, utque florentiſſimo vitæ decurſu Neſtoream ac Tithoniam excedat ætatem, Deum Opt. Max. omni votorum ardore ſupplex &

ve-

venerabundus convenio: præeſt, inquam, is Vobis nunc Princeps, qui innumeras inter eminentiſſimaſque ac prægloriosiſſimas virtutes, tanto ingenii perſpicacis nitore, tantâ mentis candidæ atque urbanæ excultus venuſtate, tantâ artium ingenuarum cognitione, ſollertique prorſus ac induſtrio rerum longè plurimarum uſu & experientiâ inſtructus, adeò in oculis nemini non verſatur, ut omnem antiquitatis perpolitæ titulum publico conſenſu unus hac parte exhauſerit ac conſummarit: dignus nominibus heroum accenſeri priſcis, dignus fortunatiore illo floruiſſe ſæculo, prima inter Romanæ laudis decora, atque in iis numerari loco perquam ſpectabili; ni, præſentiſſima fatorum benignitate, ævo in univerſum huic noſtro, Vobis autem peculiariter obtigiſſet altæ dignationis ac faſtigii principalis ſingulare id ornamentum, per quod indubitatis evincatur argumentis, animum haudquaquam eſſe nobis

 deſpon-

deſpondendum, poſſe quandoque confieri, ut in ſterili ac neglecto ſolo, ſi probè excolatur, fructus oriantur quàm emendatiſſimi, & cum nulla non felicium locorum ubertate comparandi. Ultro jam dudum agnoſcitis, puto, deſignari à me Reverendiſſimum juxta ac Celſiſſimum FERDINANDUM, inclytæ atque pervetuſtæ, nec nunc primitus Diœceſi Veſtræ multa cum laude imperitantis FURSTENBERGIÆ Gentis primarium & Famæ commendatiſſimum decus. Is cùm ad ſtabiliendam augendamque rem Veſtram immane quantum incrementi contulerit, vix quicquam tamen offertur in omni,qua pollet, excelſa animi hac ingentis dote conſpectius ſublimiuſque, quàm quod à Majoribus Veſtris præclarè jam olim geſta ſtudio indefeſſo it adſertum; temporiſque rubiginoſo dente eroſa penitus ac profundiori oblivionis abyſſo immerſa lucem in conſpicuam perpetuamque revocat dexterrime, ſi quæ ad gloriam nominis Veſtri propa-

gandam & sæculorum æternitati inscribendam videntur factura. Quod uti liquidò satis apparet ex hoc Monumentorum Paderbornensium libello, quem auctiorem luce publica nunc redonamus, ac Vobis in manum sistimus, sic argumentis multò plenioribus manifestum id ipsum aliquando fiet, si telam historicam, quam de Patriæ Antiquitatibus litteratissimi hujusce Principis auspicio luculentam atque operosam inter homines eruditos sunt qui moliantur, dabitur detexi: ut quantum salutaribus ejus consiliis, atque inculpatis regnandi artibus Vos debetis, ob restitutam temporum securitatem, solidosque Pacis integratæ successus, tantundem patrocinio scientiarum, Musisque ac lucubrationibus ejusdem mirè concinnis debituri mox sitis: quarum beneficio pervigili Majores Vestri, formidanda illa Romanis armis nomina, tanquam postliminii jure, à diuturno ætatis interlapsæ situ, ac pædore isto carcerario liberati tandem, & meritissimis restituti Famæ

præconiis in ora memoriamque hominum rurſus exſurgunt. Ne non aut Vos in antegenitis habeatis, quos æmulemini, aut defuturi ſint è poſteritate Vobis, qui Vos viciſſim æmulentur: tum Princeps ipſe ne non poſt ſe relinquat nobis exactè formatam omni ex parte ſui ipſius imaginem, per quam in diſcrimen controverſiamque vocetur olim jure, utrumne manu feliciore is geſſerit ſcripto poſt concelebranda ab aliis, an aliena geſta laudabilius idem concelebrarit partim, partim concelebrari ab hominibus rei tantæ idoneis commodùm accurarit. Cavendum enim unicè, ne arbitremur, latiſſimè patentem in illo ingenii hunc campum intra rei poëticæ hiſtoriæque aut litteraturæ politioris exiles terminos ac cancellos ſtrictiores coërceri: qua tamen orbita tam tenui vel ſola certiſſimam nominis immortalitatem acquiri palam eſt atque in comperto. Ac primo quidem, Antiſtitis rem ſacram Eccleſiamque ex officio curantis ſi plenas percenſemus partes, facilè

con-

constabit nobis, versari eas præcipuè circa divini cultûs promovendam auctoritatem, ac convulsam temporum injuria disciplinam ecclesiasticam pro virili instaurandam: tum Deum circa per submissas preces rebus humanis arctius conciliandum: adhæc in jejuniis ac supplicationibus indesinenter iterandis: nec minus in demerenda ac sublevanda conatu omni mortalium inopum egestate: in templis denique, nosocomiis, cœnobiis qua exædificandis de novo, qua reficiendis, si quæ collapsura præ senio videantur. Hæc plusquam totum hominem unicè occupare quid ni possint? At quis muniis in hisce cunctis religiosè adimplendis cogitationes in æterna ac cœlestia semper obversas contentius defigit, quàm Celsissimus FERDINANDUS? Quis Clerum ad saluberrima frugalitatis ac temperantiæ suæ instituta imitanda certiore provocat exemplo ac rapit? In re familiari quàm temperata, & quasi ad æqualem libram trutinamque exacta omnia! Nihil il-

lic

lic aut nimia lautitiarum exundans voragine, aut contrà ſordidè plus æquo perparcèque & præter Principis viri dignitatem, ſplendidam in primis ac magnificam, adminiſtratum. Hæc, inquam, omnibus abſoluta numeris rite præſtare, quàm arduum effectu, quàmque excellens eſt judicandum! Quotuſquiſque enim mortalium ex hiſce, qui prædicabiles ſunt maximè, vel minimam in partem gloriæ iſtius venit? At hercule quantò difficilioris eſt rei, ad rectè ordinandum præter hæc provinciæ totius ſtatum, & ad alias ex aliis leges promulgandas, per quas mores publicè privatimque, ac ratio vitæ civilis univerſa in melius conformentur, animo à ſomnis pernocte ſic avocari, atque in politicis curas perpetim contentas adeò & diſtrictas habere, ut Eccleſiæ fulciendæ provehendæque nil prorſus derogetur tamen! Quanti reputandum moliminis, dignitati, prærogativæ, exiſtimationi omnium ac ſingulorum civium ſic conſultum ire, propulſatis hinc inde factionibus,

nibus, ut ne quis gentium minorum ac plebeiæ conditionis è mortalibus exponatur ulli in propatulo injuriæ, nec clam per machinationes potentiorum & cuniculos circumveniatur ambitiosius aut subruatur: tum ne colluvie ac fæce vulgi, quod alibi contingit haud rarò, insultante irreverentius magistratui, opumve splendore ac natalium eminenti viro cuicumque, turbetur quid in publico, aut detrimenti vel minimum capiatur: providere insuper, conspiratis validè firmoque animorum nexu adstrictis inter se civitatum ac Diœcesios universæ membris, ne quid Ordo Ecclesiasticus ab Equestri, Equester ab Ecclesiastico, aut hic & ille ab reliquo cive per simultates clanculum subortas, aut acriora partis sive hujus sive illius studia agitatus divellatur collidaturve: neve trinus hic Ordo plus uno corpore in bonum commune videatur contulisse, salvo nihilominus ac illibato singulis permanente, nisi sicubi adaugendo fortassis privilegiorum vetusto jure. Quanti

eſt ad hæc, occaſionem rei novandæ quamcumque ſeditioſis præcidere ingeniis: annonæ arctioris difficultates expedire: nubem procellamque offenſiuncularum vel minimam amoliri ac cautè prævertendo diſſipare maturo occurſu, priuſquam ſeſe erumpat, ſi quæ foris ingruens dubiè ſolummodo ac ſubobſcurè minitetur è vicinia. Gratulatur Ordo Equeſter, aſſertum ſibi priſtinum ſplendorem, legeſque à Principe conditas, per quas opportunè caveatur, ne cui Nobilitatis antiquæ viro plebeiis immiſceri matrimoniis ſit integrum. Gratulatur idem is Equeſter Ordo, adoleſcentibus loco ſplendido prognatis impenſas munificè ſuppeditari, per quas omni diſciplina liberaliore non imbuantur hi ſolummodo primoribus, quod aiunt, labris, ſed verò ſaturentur largo eruditionis paſtu, ac interius affatim redundent. Nec ſufficiens retur, pro cetera, quam ſibi acquiſivit, gloria Princeps laudatiſſimus, optimum ſeſe æquiſſimumque tot populis præ-

præſidere Rectorem, niſi animo verè paterno civium utilitati in futurum quoque patrocinetur; hoc providè inprimis, quantum in ſeſe, ac conſultè agendo, ut quam ſimillimos ſui Rectores, ceu lege agnationis hereditaria, proſerat, quibus de manu in manum rectè abs ſe conſtituta mox tradantur, ſuaque ævi in immenſum propagentur per poſteros beneficia: unde demum fiat, ut è vivorum poſt tollendus numerò, meritis tamen ſuis ſempiternis ac benefactis, ceu præſens, numquam non ſit interfuturus. In vectigalium exactione *publiciſ*que oneribus irrogandis minimum ſibi permittere, in amovendis temperandiſque plurimum. Aut ſi per duriora tempora, ac urgentes ærarii anguſtias, eo neceſſitatis quandoque eſt confugiendum, ut deflectat nonnihil à ſemet ipſo, nec moribus in totum ſuis obſequatur, dolere tum verò graviter, ac ſibi detractum putare, quicquid privatis civium ſingulorum facultatibus decreſcat, publico utcumque emo-

emolumento acceſſurum. Pari lenitate atque animi moderatione ſpectari ſupplicia circa ac pœnas: adeò quidem, ut vindicando in facinoroſos nec ſeveri plus nimio aut atrocis vel tantillum præ ſe ferre, nec contra remiſſiore præter juſtum indulgentiâ culpam fovîſſe atque invitaſſe poſſit inſimulari. At quoties præmiis remuneranti luculentis benefacta accendenda ſunt, ac nutrienda virtus, iter planè diverſum contrariumque inſiſtendum ſibi idem proponit. Nihil tunc lentum aut cunctabundum; nihil non acre, concitatum, &, ſi fas ſic loqui, grandini ſpiſſæ profuſæque in illo ſimillimum agnoſcas. Victorias & triumphos, quos vicina bella ſpondere nonnumquam poterant ampliſſimos ſanè, rejicit faſtiditos, atque abs ſe excludit; nullis omnino horum admiſſis, niſi cruoris humani expertibus, nec cui rem veſtram objecturis umquam diſpendio: & quos promotæ Pacis certamen, ac Principum quâ confinium quâ longius remotorum expugnatus affectus

ctus domitusque miti illa & numquam non exporrecta obviaque officiosæ benignitatis illecebra, admodum frequentes ingessit ultrò. Sic ex publica benevolentia tropæum longe lateque splendidissimum, & ætatis omnem senectam laturum, in animis hominum, ceu vectigalibus sibi pulcherrima hac militiæ togatæ opera & stipendiariis quodammodo factis, erexit constituitque, in quo serus utique ac superstes sibi ipsi post mortem obitam triumphet. Qua re sapienter planè sollerterque cognita ac perspecta Celsissimo Monasteriensis Diœcesios Præsuli, ex compluribus haud longè quærendis viris summatibus, unum hunc præsertim dignum est arbitratus, quem sibi successorem cuperet decerni. Sed colligo me, jam plus æquo exspatiatus, dum orationis panegyricæ, & quidem ingentis, diffusum opus, quale tot tantisque præstringendis virtutibus vix suffecerit, tralatitia hac epistola comprehendi nequicquam spero. Otiosum quippe ac supervacaneum prorsus

videri possit, in iis apud vos laudibus commemorandis diu multumque hærere, quarum experimenta infinita, & tantum non quotidiana à Vobis oculatis testibus è proximo capiantur. Huc adde, quod non nisi rudi admodum ac transcurrente penicillo Patriæ hic & Litterarum communis Parens à me nunc delibatur, idque loco in primis alieno, ubi ipsummet ætherios illos haustus in perennaturis semper ingenii mirè felicis foetibus altius spirantem contemplamini. Valete, Reverendissimi, Illustres, Generosi, Clarissimique Viri. Quod si satisfeci vobis in hisce primitiis, plura id genus defæcatæ atque aureæ venæ monumenta exspectetis è typographia nostra par est.

Datum Amsteladami,
Anno CIↃ IↃ C LXXI.
a. d. VI. *Kal. Novembr.*

BERNARDUS ROTTENDORFFIUS MONASTERIENSIS

Com. Palat. ac Med. Cæſ.

NEC NON

Reverendiſſimi ac Celſiſſimi Principis,

FERDINANDI

Epiſcopi Paderbornenſis, & Coadjutoris Monaſterienſis &c. Archiater

LECTORI SALUTEM.

Prodeunt denuo in lucem Monumenta Paderbornenſia, aucta lucubrationibus, expreſſa æneis ſingulorum figuris, ornata novo typorum veſtitu; Prodeunt, inquam, non alius cujuſquam ingenii meditamento & labore, quàm ipſius Ferdinandi Principis, ut jam non tam ipſa Monumenta elaborata à Principe, quàm in his ipſe Princeps multò pulchrius monumentum poſteritatis conſpiciatur, haud ſecus, quàm de C. Julio Cæſare dixit Cicero, Eum dum Pompeii ſtatuas reficeret, ſuas erigere. *De utroque pau-*

paucis te in vestibulo libri convenire necesse habui. Compressit diu Princeps hunc præclarum ingenii sui partum, atque ægrè admodum, quæ submissa ejus de se æstimatio, modestiaque fuit, in publicum proferri passus est: Adstiti ego assiduus monitor, hortatorque, ut vinci se sineret, ratus cui medico suo tot annos, inter cæteros Principes, valetudinis suæ curam commisisset, hanc etiam non tam famæ ejus quàm gloriæ partem ad me pertinere. Accendebant me omnium, qui priora legerant, plausus ac vota, cumprimisque popularium nostrorum desideria, quorum gustus cùm primi præli missu ferculoque non esset expletus, tum illa exemplarium paucitate, quæ prima statim legentium fames absumpserat, minimè posteritati consultum censebant inter nos sapientes viri. Reputabant nimirum illi secum, opus quidem mole non adeò magnum, sed eleganti carminum inscriptione, quâ veteres Poëtas exæquavit, antiquitatum cognitione, multiplici historiarum doctrinâ, & quod summum est, eruditis monumentorum lucubrationibus prorsus egregium, atque ab ipsa, si nobiscum loqui posset, æternitate expetendum: Immortalitati enim nata sunt, & satis commendavero, si illustria dixero, quia illustri Principis manu eruta, & novo quodam exquisitoque commentarii genere ab eodem sunt illustrata. Ac ne quid ad splendorem operis, aut jucundam posteritatis memoriam desiderari possit; singula monumenta ex incisis in ære formis novâ quâdam amœnitate exhibentur, quò prius adspectantium oculi, quàm legentium animi pascantur, atque iis etiam, qui litterarum sunt rudes, aut quibus nostra hæc legere non vacat, suo, ut libet, usu subserviant. Tam digna hæc omnia posteritate, quàm singulare patriæ, cui dicantur, sunt

decus

decus & ornamentum. Nam cùm omnis Saxonia, Germaniaque vetus, quantùm inter Rhenum, Visurgim atque Albim porrigitur, quantumque ad maris usque sinus sternitur, multis Romanorum Francorumque bellis sit clara, & ubique sua antiquitatum vestigia ostendat; tum nulla pars Saxoniæ monumentis illustrior, quàm diœcesis Paderbornensis. Hic enim castellum Alisonis, per initia belli, à Druso Cæsare positum; hic castra Drusi, Germanici, & Tiberii Cæsarum; hic tribunal Vari consulis, & tot hiberna militum; hic Luppiæ & Amisiæ flumina, toties alterno Romanorum Germanorumque sanguine decolorata; hic saltus Teutoburgiensis, Varianâ clade, cæsis legionibus, & amissis aquilis nobilitatus; hic ara Drusi, & cæsorum militum tumuli, circumque decursiones equitum; hic Arminii castrum, tropæa victoriæ, & triumphantis bellatoris campus Martius, in eodem Teutonicorum montium tractu, ubi VVidikindus, alter horum Germanorum heros, castrum suum habuit, & hodiedum monumentum suum possidet. Huc à Rheno per humentia paludum ducti instratique pontes longi; hic Sicambri, Bructeri, Angrivarii, Marsi, Cherusci, Catti cæteræque pugnacissimæ pro libertate gentes; hic, ut verbo complectar singula, belli Romani sedes, ad Alisonem, & Luppiæ fontes. Tot sæculis & tot Cæsarum armis decertatum, nec tamen hæc regio inter Rhenum & Visurgim, quam cæteri populi interioris Germaniæ suum propugnaculum habuêre, unquam subigi potuit. Primus Augustus Cæsar, superato Rheni limite, in provinciæ formam redigere aggressus. Quo consilio Drusus Cæsar, ut Florus luculentus est auctor, in tutelam provinciarum Lib.4.c.12. præsidia atque custodias ubique disposuit per Mo-

ſam, per Albim, & Viſurgim: nam per Rheni quidem ripam quinquaginta ampliùs caſtella direxit. *Haud dubium quin exinde Luppiam atque Amiſiam iiſdem caſtellis atque oppidis præmunierint Romani, quorum memoriam intercidiſſe queſtus eſt Dio Caſſius. Idem multorum inde conſequentium Cæſarum labor fuit. Certè Trajanus Imperator, alter poſt Auguſtum Romanæ potentiæ ac majeſtatis inſtaurator*; urbes trans Rhenum in Germania reparavit; *quod teſtatur Eutropius. At nemo id opus ſumpſit contentiùs quàm Probus Cæſar: Is enim poſtquam imperium Romanum ad omnes cœli plagas armis compoſuiſſet, Germaniam hanc noſtram tanquam poſtremum victoriarum terminum, ut Vopiſcus memorat, eſt aggreſſus; primùm profligatis Germanis ultra* Nigrum fluvium & Albam (*Nicrum volunt, Viſurgim veriùs & Albim crediderim*) *exercitum traduxit.* Urbes deinde in ſolo barbarico poſuit, atque illic milites collocavit, agros & horrea, & domos & annonam Tranſrhenanis omnibus fecit, nec ceſſatum eſt unquam pugnari cum barbaris, dum ſubigerentur: ſed viſum eſt id non poſſe fieri, niſi limes Romanus extenderetur, & fieret Germania tota provincia. *Sed nec ille conatus proceſſit, quanquam ad gentem debilitandam ſedecim millia tyronum abducta, diſperſaque per provincias, novem Reges diverſorum populorum ad pedes Cæſaris proſtrati jacuerint, & quadringentis hominum millibus cæſis ſedecim millia armatorum oblata ſint. Inexhauſta interim & invicta ſtetit trans Rhenum hæc Germaniæ pars, neque à Diocletiano & Maximiano, neque à Conſtantino M., Juliano, Valentiniano, & tot inde Cæſarum* *exer-*

Lib. 56.

Lib. 8. in Trajan.

In Probo.

exercitibus importatis, vel hæc ſola regio inter Rhenum & Viſurgim, quam VVeſtphaliam nunc dicimus, in provinciæ formam ſe redigi paſſa eſt, orbe propè toto obſtupeſcente, qui in Romanorum poteſtatem & provinciarum deſcriptionem jam venerat. Donec verſis deinde armis, mutatoque fortunæ curſu, hi ipſi Germani inter Rhenum & Viſurgim, ſumpto Francorum nomine, tanquam libertatis ſigno, ſuperatoque Rheni limite, Galliam primùm Pharamundo, Clodione, & Meroveo Regibus, ac deinde cætera regna Francici juris & imperii facerent, ipſamque Germaniam reflexis per Rhenum armis ſubigerent, & Chriſtianam religionem primi in Saxoniam importarent.

Jam verò ex hac ipſa Francica & Saxonica hiſtoria quanta monumentorum copia & gloria ſe ex Paderbornenſi diœceſi objicit? ſi quantùm utrâque juriſdictione, ſacrâ & civili, ſe extendit, metiaris. Nam ex quo primùm Clotharii An. DLV. *& deinde Dagoberti & Clotharii patris An.* DCXXX. *Francorum Regum armis nobilitatus Viſurgis; tum Pipini Regis victoriâ adverſus Saxones, Rema ad confluentes VVarnæ & Viſurgis apud nos inclaruit, amiſſo tum ſimul Hildegario Colonienſium Archiepiſcopo, quæ non inde à Carolo M. Saxoniæ domitore monumenta ſacra & profana Paderborna exhibet? Intra fines complexumque hujus diœceſis celebre Eresburgum caſtrum, in eoque idolum Martis (quod Irminſulam dixere) ac genticæ ſuperſtitionis fanum à Carolo M. everſum. Hic Brunsberga, Driburgum, ipſum vetus Iburgum, Deſenberga, Schidroburgum, arces & munimenta Saxonum in editis montium jugis tanto Francorum ſanguine expugnata. Hic Thietmallum & Sindſeldius campus, duo loca, tropæis*

Turon. lib. 4. c. 10. Aimoinus lib. 2. c. 27. l. 4. c. 18. Epit. Geſtorum Franc. c. 27. & 41. Sigebertus in Chron. ad An. 630.

 Ca-

Caroli præclara. In altero Saxones ad internecionem cæsi, Carolo aciem ducente: nam, ut Eginardus scripsit, omni bello Saxonico ipse non amplius cum hoste, quàm bis acie conflixit, semel juxta montem, qui Osneggi dicitur, in loco Thietmelle nominato, & iterum apud Hasam fluvium, & hoc uno mense, paucis tantùm interpositis diebus. *Res sanè memorabilis, eodem propè loco, quo Arminius* Romanos*, Carolus Saxones cecidit, tanquam Germani non nisi à Germanis, & superstitio Saxonum non nisi à Christiana religione debellari possent. Altero in loco postremus Saxonum Francorumque præliaris congressus fuit, post quem tandem quieti Saxones, VVestphali, Christianæ religioni se permiserunt. Ludam ad Ambram, Bocam ad Luppiam, Heristallum ad Visurgim quid memorem, Caroli castris & hibernis loca celebrata, quando ipsa Paderborna circum Paderæ fontes novum omnium monumentorum se fontem nobis aperit? Ostendant Saxones nostri, ubi aut sæpius Carolus M. castra collocarit, aut procerum Francorum Saxonumque conventus & populi comitia frequentiùs habuerit, aut legatos barbaræ gentis exterorumque Regum magnificentiùs audierit, aut ubi tot Saxones abjuratâ superstitione, fonteque baptismatis abluti Christo primùm nomen dederint. Hic celebris ille Caroli M. & Leonis III. Pontificis congressus; hic sollemni ritu à Pontifice Romano, quod inauditum erat inter barbaros, templa, aræ, & loca Sacrorum consecrata. Ut vel inde Carolus M. Paderbornæ sedem Episcopalem inter primas, non tam ad Paderæ Luppiæque ortus, quàm ad primum religionis Christianæ fontem fundarit. Scio primam quidem Episcopi sedem Osnabrugo dari; sed pri-*

mam

mam in comitiis imperii sedem inter occidentalium Saxonum Episcopos, cùm ex Metropoli Moguntina, tum ex antiquitatis suæ origine Paderbornæ vendicari. Nec reperio in his Saxoniæ oris vetustius Christianæ religionis domicilium, quàm Eresburgum. Ibi subverso idolo Martis & fano, de superstitione gentis primùm triumphatum. Ibi & primum veræ religionis fundamentum & seminarium Christianorum Sacerdotum, religiosorumque virorum à Carolo M. est positum, eò opportuniùs, quòd jam Thuringia, & vicina Hassia Christi fidem ex Francorum dominatu, & D. Bonifacii cultura admiserant. Eresburgo Paderbornam, Paderbornâ Heristallum, & Heristallo iterum Paderbornam, primùm Christi religio cum sacerdotum collegiis est traducta. Inde, postquam à Carolo M. celebrata cultaque Paderborna fuit, cæteri quoque Imperatores, Ludovicus Pius, ejusque filius Ludovicus Germaniæ Rex, Otto M. S. Henricus, Conradus Salicus, Henricus Niger, Fridericus Ænobarbus, Otto IV, Carolus IV, capti non tam amœnitate quàm veneratione loci, Paderbornæ aut hospitia, aut domicilia sibi delegerunt. Ex his locum nullus Cæsarum frequentiùs sanctiúsque habuit, quàm Divus Henricus, qui D. Cunigundam conjugem à VVilligiso Moguntinorum Archiepiscopo Paderbornæ Reginam coronari voluit. Vrbs, si quantùm naturâ loci & fontibus, tantùm arte & opibus exculta esset, urbium prodigium spectaretur. Ac nihil jam attinet naturæ opera, & fontium miracula memorare. Quo in genere nihil Germania, nedum Saxonia admirabilius proferet. Padera intra urbem centum fontibus prosilit, alibi ex profunda terræ voragine, alibi ex scaturientibus venis suis, ac tantâ aquarum vi, ut mox intra

mœnia tot molas verſet, tantumque frumenti commolat, quantum amplæ urbis incolis, viciniſque ad panem, uſumque vitæ humanæ ſatis eſt. Verſâ aquarum indole, fontes æſtate frigidi, hyeme calidi, ſemper cryſtallo lucidiores. Luppia ex vaſto gurgite effuſus ſub ipſo Lipſpringæ oppido haud minori aquarum impetu fertur. Amiſia in medio Sendæ ericeto ex vaſtis terræ hiatibus prorumpens, varios deinde amnes trahit, donec juſto medioque flumine navigabilis in mare ſe evolvat. Nec aliunde horum fluminum origines, quæ haud magno intervallo à ſe naſcuntur, quàm ex Teutonicis montibus per ſubterraneos petroſoſque meatus, quos natura immortalium canalium inſtar diverſo exitu ſubſtruxit, multò admirabiliùs, quàm Romana ingenia aquæductus ſuos. Eò in ipſis montium jugis decurrentes rivi alibi ſe condunt, terraſque ſubeunt, ut alibi in hæc tria flumina emergant. Sanè, quod Plinius in Lyco Aſiæ flumine, Eraſino Argolicæ, Tigri Meſopotamiæ admiratus, id uno naturæ prodigio ſpectatur apud Paderbornenſes. Par naturæ beneficium acidulæ, quarum celebriores Pyrmontanæ, Driburgenſes, & Smechtanæ. Ac tametſi Tabernæmontanus, præſtans ſuâ ætate medicus, ſcripto de his libro, magnoque bono, judicium ſuum reliquerit; meum tamen Princeps, ut omnis hujus ſcriptionis, interponi hic voluit, ne quid temerè poſteritati conſignaret. Hæc ſunt, mi Lector, monumenta provinciæ, miracula naturæ, immortalitatis decora, quæ Princeps ex rerum obſcuritate, temporum vetuſtate, & ſcriptorum diſſenſione, luci ac ſplendori reddidit, tam præclarè meritus de ſua diœceſi, quàm hæc ad poſteritatis memoriam, ad excitandos legentium animos, ad loci hujus celeberrimi fundatiſſimique gloriam faciunt.

ciunt. Nihil inter mortalia opera immortale, non inscripta notis marmora, non incisa metallo signa, non grandibus saxis structa moles.

Tempus edax rerum, tuque invidiosa vetustas,
Omnia destruitis, vitiataque dentibus ævi
Paulatim lentâ consumitis omnia morte.

Ovid. in Metamorph. lib. 15.

Ubi nunc Ægyptiæ Pyramides, ubi Mausoleum Cariæ Regis, ubi magnificentissimum illud Salomonis templum? Dudum hæc quoque admiranda divini operis fabrica è memoria hominum abiisset, nisi sacrarum literarum monumenta nobis servassent. Ostende mihi Romanorum obeliscos, arcus triumphales, amphitheatra, ac regia illa Cæsarum palatia. Trajani forum Theodoricus Italiæ Rex nunquam sine novo miraculo satis aspici posse fassus est: Capitolia conscendere, haud aliud esse, quàm omnia humana ingenia superasse. Et quota nunc pars eorum operum superest, quæ tam ambitioso luxu ausuque struxit Romana magnificentia? Omnia propè vetustate aut Gothicâ barbarie in rudera consederunt. Et tamen hæc omnia immortalitati consecrata erant, quæ ne centum quidem facibus modò perscruteris. Tantum vitæ & spiritûs retinent, quantum scriptores voluerunt. Nimirum exempla omnia, *& monumenta pleraque,* jacêrent in tenebris, nisi literarum lumen accederet. *Præclarè Agathias historicus lib. 1. quem legi velim, hac super re philosophatus:* Quicquid athletæ in palæstris, belli duces in armis, agunt; non in his aliud sibi magis propositum habere, quàm gloriam. Hunc autem gloriæ fructum percipi non posse, nisi ipsos historia immortales faciat. *nam tropæa, inscriptiones lapidum, cæteraque posteritatis monumenta, quæ*

Sigon. lib. 18. de imp. occid.

Cicero pro Archia Poëta.

cri-

eriguntur immortali nomini, fluxa & caduca fuisse, & cum ipsis sæpe victoribus interiisse. Quale illud Germanici Cæsaris apud nos monumentum, post Arminium profligatum, superbo cum titulo: DEBELLATIS INTER RHENUM ALBIMQUE NATIONIBUS, EXERCITUS TIBERII CÆSARIS EA MONIMENTA MARTI ET JOVI ET AUGUSTO SACRAVIT. *Nil jam mirum Alisonis castellum, Drusi aram, Trajani urbes, Probi munimenta, Constantini M. pontem, quo Saxonia intrata, cæteraque Romanorum opera, quibus Luppia, Amisius & Visurgis nobilitati, vetustate temporum consepulta jacére; quæ nunc ex Principis hujus monumentis immortalem lucem, vitamque ipsam receperunt. Propior quidem Caroli M. ætas. Sed quis tam exactè ordinatèque nosset singula, aut sibi unquam persuasisset, tantum monumentorum thesaurum intra unam Paderbornensem diœcesin reconditum esse; nisi hæ monumentorum tabulæ palàm exponerent, & posteritati donarent. Jam illud Horatianum* PRINCIPIS *est:*

Tacit. lib. 2. Ann.

Lib. 3. ode 30.

Exegi monumentum ære perennius,
Regalique situ Pyramidum altius;
Quod non imber edax, non Aquilo impotens
Possit diruere, aut innumerabilis
Annorum series, & fuga temporum.

Præf. ad Vesp.

Res ardua, *inquit Plinius*, vetustis novitatem dare, novis auctoritatem, obsoletis nitorem, obscuris lucem. *Perfregit hæc contentus hic labor, & gratus in Carolum M. Francorumque proceres animus, quorum armis religio Christiana in has Saxoniæ provincias primùm invecta est. Tot ab Hathumaro Episcopi, tot literati ad hanc usque*

ætatem

ætatem viri; nemo tamen tam diligenti curâ & præſtanti opere id munus pro amore patriæ, pro gloria gentis ſuæ ſuſcepit, quod nunc eò acceptius, quò illuſtrius ab ipſius Principis ingenio & manu poſteritas excipiet. Libet nunc de FERDINANDO *pronunciare, quod Romani apud Ciceronem de Varrone:* Nos in noſtra urbe peregrinantes erranteſque tanquam hoſpites eramus, tui libri quaſi domum deduxerunt, ut poſſemus aliquando, qui, & ubi eſſemus, agnoſcere.

Retuli paucis, Lector, quid Princeps in monumentis ſuis præſtiterit, nunc ipſum Principem poſteritatis monumentum proponere licebit, non ab ipſo virtutum aſpectu, quibus ad principatum pervenit, quæ uberius & ſublimius ſcribendi genus poſcunt: ſed à doctrina, & multiplici ſcientiarum comprehenſione, quæ præcipua ſemper Principum in gubernando adjumenta ornamentaque fuerunt. His ille à prima ætate per omnem liberalium artium cultum adoleſcentiam tranſegit, ingenio ſemper facili expeditoque, induſtriâ etiam ſupra nobilium uſum conſtante. Hæc Sigenæ Naſſaviorum, Paderbornæ, & Monaſterii VVeſtphalorum prima experimenta fuerunt. Indè Coloniam ad ſublimiora ſtudia latus, exæquare cœpit majorum exempla & gloriam, quos fundatiſſima Baronum Furſtenbergiorum familia pari ſemper nobilitatis & doctrinæ claritudine illuſtres habuit. Muſis Coloniæ aſpirantibus, in Fabii Chiſii Legati Apoſtolici familiaritatem venit. Captus mox ſuavitate morum & doctrinâ Juvenis, & inter purpuratos Patres cooptatus Chiſius, Romam invitavit, & haud multò pòſt renunciatus Pontifex Max. eo nomine Alexander VII. in aulam, & Cubicularium intimum adſcivit. Nihil tum Ferdinando felicius evenire poterat, quàm

Romæ in arce ſapientiæ multiplex ingenium excolere. Oblectabatur Pontifex modò hiſtoriâ, modò antiquitatum cognitione, modò poëſi; oblectabat his ſtudiis Pontificem Ferdinandus, ſemper aliquod exſertum ingenii ſpecimen dando, etiam cum applauſu Cardinalium, tanquam ingenium in Germania natum ſubtilius Italiæ cœlum ſpiraret. Maxima iſtic pars vitæ, amœnitates ſtudiorum, & commercia cum eruditiſſimis viris Sfortia Pallavicino, Proſpero Fagnano, Luca Holſtenio, Cæſare Raſpono, Natale Rondinino, Carolo Emanuele Vizzanio, Oderico Raynaldo, Alexandro Pollino, Auguſtino Favorito, Stephano Gradio, Leone Allatio, Joanne Baptiſta Turricellio, Vincentio Guiniſio, Hieronymo Petruccio, Gulielmo Dondino, Petro Poſſino, Paulo Zacchia & Matthia Naldio medicis, & quos extra Italiam fama ſcriptorum librorum orbi celebres fecerat; cum aliis certamen Poëſeos inire, cum aliis antiquitatum & Hiſtoriarum monumenta recolere. Ibi cùm in omni ſcientiarum cultu verſaretur, tanta brevi ingenii & præcellentis doctrinæ parta fuit æſtimatio inter Romanos, ut cùm in Academiam, quam Romæ honoratiſſimi quique & eruditiſſimi viri, omni ingeniorum concurſu, omnique diſciplinarum & facultatum culturâ florentiſſimam habent, Ferdinandum recepiſſent, haud multò pòſt Principatum ſuæ Academiæ ultro detulerint. Nimirum quod jam ante Alexander Pontifex Max. ſagax ingeniorum explorator commendarat, id literatorum ſenatus multò conſpectiùs comprobavit. Ille Ferdinandum, quod rarum admodum in Germanis & peregrinis, inter familiares admiſſionis intimæ, ad cubiculi Pontificii prærogativam admiſit; hîc Academiæ ſuæ Præſidem ac Principem delegit. Qui certè honor

nor ac dignitas eò illustrior, quòd hactenus non nisi Italorum atque excellentium genere & doctrinâ virorum fuerit, quæ tum uni primùm ex Germanis Ferdinando obvênit, tanquam his suis præjudiciis Romæ Principem dicerent, antequam apud suos inter Romani Imperii Principes conspiceretur. Per id simul otium literarium lustrata Bibliotheca Vaticana, Holstenio monstratore, & apparatus horum monumentorum, cumprimisque Historiæ Paderbornensis seligi cœptus, cùm nondum cogitatio de Episcopatu Paderbornensi subire animum posset, tanquam præsago tum se studio designaret Episcopum Paderbornensem. Adeò Musæ suo numine reguntur. Pòst ubi Paderbornensium Episcopus, Romæ absens, delectus ad Paderam, & coràm Principis munus adiit, nihil inter cætera antiquius habuit, quàm tabularia omnia Ecclesiæ suæ, collegiorum & cœnobiorum pervestigare, omniaque antiquitatum monumenta veluti mellis succum in suos favos comportare, quo præter hæc ipsa aliquando Paderbornensis Historia contexi posset. Præclarus haud dubiè labor, fruenti etiam quàm colligenti futurus dulcior.

Sed an Principe dignum sit Historiæ studium, ita à quibusdam controverti video, ut prorsus nolint Principem, qui regendis populis est impositus, assidere libris, tractare literarum studia, & historicorum monumenta pervolvere. Regum, inquiunt, & Principum est tractare arma, & bibliothecam in armamentario quærere, obire provincias, lustrare arces, reficere munimenta, consiliis provinciæ assiduò interesse, jus summis infimisque dicere, controversias publicas privatasque decidere, inspicere ministrorum rationes, fraudes retegere, submovere infidos, audire querelas civium & mise-

rorum hominum. Et quæ non rerum moles quotidie unius mente versanda? ut tot publicæ curæ, quibus vita Principum occupatissima est, hæc otia literarum minimè patiantur. Haud equidem ignarus, ea maxima esse Principum munia, quæ nec ipsi ignorant. Sed & pacis sunt tempora, quæ ante bella semper quærenda sunt Principi, nè continuis armorum terroribus urgeantur populi, & honesti otii horæ, & feriarum curarum laxamenta sunt interponenda, quibus aut contenta mens remittenda, aut instruenda iis scientiarum subsidiis, quibus se aliosque regat. Nihil autem ad Principem formandum præter regalem illam philosophiam, aut honestius, aut utilius, quàm historiam, sapientes semper præceperunt viri, quòd ea non tam Principem oblectet, quàm doceat, instruatque ad sublime & divinum illud munus vitæ dignè sustinendum, nihil blandiendo, nihil celando. Hoc instituto Livius historiam suam aggressus, præfatusque: Illud præcipuè in cognitione rerum salutare ac frugiferum, omnis te exempli documenta in illustri posita monumento intueri; inde tibi tuæque Reip. quod imitere capias, inde fœdum inceptu, fœdum exitu, quod vites. *Zenonem philosophum percontatus quispiam, quâ ratione Princeps felix esse possit*; Si in superiorem, *inquiebat*, ætatem oculos intendat. *Si nimirum res majorum præclarè gestas, si veterum monumenta pervolvat. Tacitus cùm libros & monumenta clarissimorum virorum in foro exuri videret*: Illo scilicet igne, *ingemuit*, vocem populi Romani, & libertatem Senatus, & conscientiam generis humani aboleri. *Sanè qui historiarum libros è Principum manibus subtrahunt, illi custodem temporum, memoriam omnis antiquitatis, majo-*

In proœmio lib. 1.

In vita Agricol.

rum

rum suorum præclarissimam imaginem, lucem veritatis, magistram vitæ, ex humana societate proscribunt, ne tanquam in speculo exornare se Principes possint, & vitam suam ad alienas virtutes componere. Barbarum hoc est; quales olim Germani, cùm literarum secreta viri pariter ac feminæ ignorarent. *Indè horum res domi militiæque gestæ perpetuo silentio consepultæ jacent. Quicquid de præclaris eorum moribus ac virtutibus, quicquid de bellis fortiter gestis superest, Tacito, & Romanis scriptoribus debemus: & quàm admiranda Tacitus de Germanis reliquit? Jam quæ vitæ ratio inter homines, quam Historia non egregiè format. Civilem vitam expetis? audi Polybium:* Verissima disciplina exercitatioque ad res civiles Historia est. Illa, *Aristotele judice,* utilis etiam est ad publicas deliberationes rerum gestarum: *ut verè dixerit Alphonsus Rex eximius,* optimos consiliarios esse mortuos, *Historicorum videlicet libros. Quin Agathias nobilis Historiæ scriptor ausus est dicere,* Historiam civili philosophiâ non inferiorem esse. *Vitam militarem vis? quæ pars ejus, quæ ars, quam Historici veteres recentesque non tradiderunt? Probarunt hoc omni ævo præstantes belli duces, qui, uti Alexander M. Homerum, etsi tot fabulis inspersum, sibi militiæ magistrum assumere non est veritus; & quemadmodum, teste Paterculo,* Scipio tam elegans liberalium studiorum, omnisque doctrinæ & auctor & admirator fuit, ut Polybium Panætiumque præcellentes ingenio viros, domi militiæque secum habuerit; *ita illi in castris præstantissimos historicorum libros, quos assiduò volverent, sibi comites esse voluerunt. Quo aspectu Alexander Imperator bellis etiam ad Rhenum gestis, & in*

Tac. de morib. Germ.

Polyb. l. 1.

Arist. l. 1. Pol. c. 5.

In proœmio l. 1.

Lib. 1. cap. 13.

Lamp. in Alexandro. *has provincias destinatis clarus, togæ militiæque consiliis* literatos adhibebat, & maximè eos, qui historias noverant. *Et jam ille Alexandrum Magnum promittebat Romanis, ni juvenem militaris furor ad Moguntiam trucidasset. Hæc* Vopiscus in Tacit. *illa senatus, populique Romani acclamatio*: Quis meliùs quàm literatus imperat? *Tacitus is erat Imperator, qui ob id* Cornelium Tacitum scriptorem historiæ Augustæ, quòd parentem suum eundem diceret, in omnibus Lipsius præf. in Tacit. bibliothecis collocari jussit: *Nam is verè scriptor est, qui in castris militem, in aulis politicum, in Republica civem, in omnibus interiorem Principum vitam format. Sed Christiani Principis, & Christiani hominis, ex toga sagoque, imò religiosi viri normam vivendi exposcis, & à quibus rectiùs integriùsque disces, quàm vel ex sacrarum literarum monumentis, vel ex Historia Ecclesiastica, vel iis scriptoribus, qui Christianorum Regum ac Principum aut sanctorum virorum res gestas nobis consignarunt. Nec divino consilio institutoque hæc pars vacat: Quorsum enim Deus historias Regum & Principum Hebræi populi scribi voluit, & ut scriberentur dictator adstitit, nisi ut ex bonorum Principum factis salutaria documenta, ex malorum facinoribus, divinæ justitiæ vindictæque exempla orbis & posteritas exciperet. Quæ res & Præsules Ecclesiæ, & Principes viros commovit, ut non modò Historias sacras profanasque diligenter pervolverent, sed & scriptis suis res gestas posteritati consecrarent. Quo in numero, cùm innumeros percensere possem, habemus cumprimis Dithmarum Mersburgensem, & Ottonem Frisingensem Episcopos, Imperiique Principes; uterque ex Marchionum familia, non indecorum censuit claritudini nominis & muneris dignitati historias*

rias scribere. Nec domestica desunt, quorum vestigiis insistat hic Princeps: Olivarius & VVillebrandus Paderbornenses Episcopi, postquam in Palæstinam profecti totum illud iter sacrum, & omnem illam Christianorum expeditionem, quæ apud Principem, inter cætera monumenta antiquitatum, tempori edenda asservantur, fidi & præclari eorum temporum Historici suâ manu conscripserunt; Alter è prima nobilitate & Metropolitanæ Coloniensis Ecclesiæ Scholastico, alter è Comitum Oldenburgensium familia hujus loci Antistes, non minùs ingenii, quàm virium opibus clarus esse voluit. Quem narrandi finem hic fecero? si vel omnes illustrium familiarum viros, vel Ecclesiæ Præsules proferre velim, qui Historiarum monumenta à se elaborata magno primùm suo fructu, tum majori etiam posteritatis bono, cum immortali gloria reliquerunt. Ego dum omnes auctores revolvo, qui de Historiæ dignitate & utilitate scripserunt, nullum propè studiorum genus Principi magis commendatum præscriptumque reperio, quàm Historiam. Innumeri sunt qui hæc pertractarunt, & fastidio sim, si ex notis atque obviis plura consecter. Id unum, ut propiùs ad nostra redeam, præterire non licet. Principum est supremum judicem in publicis privatisque agere, scire jura & privilegia provinciæ, eaque ut familiæ suæ peculia tueri, controversias, quæ cum vicinis aut inter ipsos proceres agitantur, recognoscere, limites regionis descriptos tenere, scita, leges, pacta, fœdera, donationes, parta & abalienata provinciæ bona, & quæ ejusmodi sunt, explorata habere, ne tanquam hospes semper inter suos agat; aut cùm de his judicium est pronunciandum, tanquam simulacrum Principis inter consiliarios suos consideat, quorum fi-

des

des ſæpè tam auro, quàm ignorantiæ obnoxia eſt. Quòd ſi Epiſcopi munus, uti inter Germanos ſe hæc habent, in eundem Principem concurrat; quæ non cognitio ex patrimonio Eccleſiæ, ex donationum tabulis, ex Cæſarum diplomatis, ex ſuperiorum Antiſtitum decretis conventiſque requiritur? Hæc autem omnia in utroque munere, unde certiùs hauriet, quàm ex perluſtratis tabulariis, antiquitatum monumentis, & fidis Hiſtoricorum ſcriptis? Quo in genere ſi quiſquam inter Germanos Princeps eminet, tum auctor horum monumentorum, ut vel ipſa monumenta ſatis teſtabuntur, cui ad ingreſſum principatûs nihil ſollicitiùs fuit, quàm archiva & tabularia omnia, diplomata Cæſarum, monumenta publica privataque, ſcripta & reſcripta perluſtrare, & quod verè Principum eſt, vivam ſemper provinciæ ſuæ imaginem in ſinu portare. Indè Ille in omnem ſuper his ſermonem expeditus, in quæſita præſens, in conſilia promptus. Magnorum id ſemper Cæſarum fuit, habere rationaria ſua cum Auguſto, deſcriptiones provinciarum cum Antonino, tabulas & compendia rerum publicarum cum aliis; majus etiam in hoc Principe, apparatus videlicet antiquitatum, ingenio, labore & manu propriâ digeſtus, ex quo hæc monumenta delibatio ſunt. Omnia hæc præſtitit Hiſtoria, anima illa, & vita memoriæ. *Non jam quiſquam, opinor, erit bonæ mentis cenſor, ſi quantum alii Principes venationi, equorum agitationi, choreis, aleis, conviviis, cæteriſque oblectationibus ſe permittunt, tantum Principi huic hiſtoriarum ſtudiis, & antiquitatum lucubrationibus, indulgeant. Sanè ut natura non omnes homines ad eaſdem artes, ſic nec Principes ad eadem ſtudia finxit.*

Propert. l. 3. eleg. 7. Naturæ ſequitur ſemina quiſque ſuæ.

Sed

Sed hæc ingenii meditamenta eò decora magis Principi, pleniusque sapientem virum explent, quò animi exercitatio præstantior est hisce corporum oblectamentis: Animi enim imperio, corporis servitio utimur. *Quanquam si utrumque in laxandis curis suo temperamento misceatur, illa demum sit jucundioris, saniorisque vitæ ratio. Memoriâ teneo, sæpe illum narrasse, ex quo humaniores literas discere cœpit, miro quodam animi impetu in Poësin & Historiam abreptum, quæ annis inde maturescentibus in hanc orbis famam exculta. Hoc eodem genio Theodorum Furstenbergium Paderborn. Episcopum & Principem, avi fratrem accepimus, quem mirificè in omnem vitam Poësis & Historia oblectabat. Tanta ingenii & sanguinis est consensio. Sed ille aliorum lucubrationibus & scriptis pasci solitus; hic verò Princeps facere, quibus se aliosque pascat, & gloriam familiæ posteritatique transcribat. Testes tot ingenii partus in publicum dati, Monumenta dico & Poëmata novis ob id prælis donata, ut novo sui aspectu vestituque in theatrum orbis prodeant, non sine novo etiam certamine, majorne Poëta, an Historicus æstimetur. Rarum id in Principe decus, eòque pulchrius, quò gloriosius inter mortales, studia literarum cum nobilitate, doctrinam cum virtute, & sapientiam cum Principatu conjunxisse.*

Salluſtius de bello Catilin.

Hæc habui, erudite Lector. Panegyrim, quam olim Joannes Horrion Societatis Jesu sacrarum literarum Doctor, ex eodem monumentorum argumento, Theodoro Furstenbergio Paderbornensium Episcopo dicatam conscripsit, hic conjungere placuit, quò altera scriptio alterius lumine juvaretur, ac duo simul consanguinei & fulgentissimi Paderbornensium

 Prin-

Principes ex eadem Furstenbergica domo in unum posteritatis conspectum venirent. Quæ verò de ipso Furstenbergiorum stemmate Monumentis attexuntur, ea primùm Dithmarus Mollerus Tremoniensium annalium scriptor consignavit, auxit Joannes Veldius Societatis Jesu Sacerdos, ac demum in hanc accuratam familiæ seriem digessit Fridericus Honingius, Canonicus Præmonstratensis, Theologus, Consiliarius & Bibliothecarius Paderbornensis. Nec de me quidquam, nisi quòd post multiplices studiorum meorum labores (quos cum eruditissimo hujus sæculi & sapientissimo Principe, mihi vitæ ratio, intimaque, quâ me semper dignatus, amicitia communes fecit) ex anno ætatis meæ septuagesimo sexto, ultimum quoque monumentum meum circumspiciam. Te verò, Lector, hæc Monumenta, quod nomine suo monent, ita legere velim, ut è mortali vita ad immortalem aspires. Monasterii VVestfalorum. Calendis Januariis. Anno Christi CIↃIↃCLXXI.

A U-

AUCTORIS PRÆFATIO AD LECTOREM.

QUem hîc librum, benevole Lector, in manus ſumis, Monumenta Paderbornenſia inſcripſimus, nec aliter oportuit; quòd non aliud libri argumentum, quàm præclara hujus diœceſis monumenta, quæ ex Romana, Francica & Saxonica hiſtoria proferimus eruta: & quia plura antiquitatum monumenta (auſim hoc dicere) ſeſe in hac diœceſi offerunt, quàm vel in ulla Saxoniæ provincia inter Rhenum, Viſurgim & Albim; Nos ea pro veteri inſtituto, & pro amore decoreque patriæ noſtræ, carminum inſcriptionibus, notis ac figuris illuſtravimus, quò conſpectiora ex antiquitatum tenebris denuò in lucem veniant. Decorum id ſemper fuit & laudabile inter omnes gentes, quarum exempla ſequimur. Neque in hac re tam vires ingenii noſtri, quàm cauſas, quæ ad id præterea nos excitarint, expendimus. Quarum prima, regionum ſplendor, urbium decus, Majorum gloria æternitati conſecranda. Quemadmodum præclarè Suetonius de Auguſto

Cæſare, cùm is publica opera quàm plurima extruxiſſet: *Cæteros principes viros ſæpe hortatus eſt, ut pro facultate quiſque monumentis vel novis, vel refectis & excultis urbem adornarent.* Hoc verò uti à condita Urbe cœptum, ita ab Auguſto omnium deinde conſequentium Cæſarum pulcherrimum opus fuit, etiam Chriſtianorum Principum, ut quantùm Romani rerum à ſe geſtarum magnitudine cæteras gentes, tantùm Urbs cæteras orbis terrarum urbes monumentorum multitudine & gloriâ ſuperaret. Hinc votivæ Deorum aræ ob bella feliciter geſta, lapidum Pyramidumque inſcriptiones, tropæa victoriarum, arcus triumphales, Heroüm & præclarorum virorum ſtatuæ & imagines; quas vel in foris vel in ædium veſtibulis, vel in bibliothecis poſuerunt: haud aliam præterea ob cauſam, quàm ut poſterorum animos ad virtutis æmulationem excitarent. Cùm multa hujus rei experimenta adſint, tum illud illuſtre apud Salluſtium: *Sæpè*, inquit, *audivi Q. Maxumum, P. Scipionem, præterea civitatis noſtræ præclaros viros ſolitos ita dicere, cum Majorum imagines intuerentur, vehementiſſimè ſibi animum ad virtutem accendi.* Et quid, obſecro, ut hoc tertium addam, jucundiùs etiam, quàm in antiquitatum monumentis non tam legere, quàm ſpectare Majorum res domi militiæque præclarè geſtas, & velut in ſculptis annalium tabulis omnem antiquitatis memoriam revolvere? *Naturâ*, inquit Lipſius, *trahimur ad ſimulacra & effigies magnorum virorum noſcendas, & illa corpora ſive hoſpitia, quibus cæleſtis*

Sueton. in vita Auguſti Cæſar. c. 29.

Salluſt. de bello Jugurth.

Syntag. de Biblioth. c. 10.

lestis se animus inclusit. Verè Lipsius: sed non in his sistendum, cùm eâdem cupidine insitâ & dulcedine, ad cætera quoque monumenta rapiamur: *ex quibus*, uti Plinius sapienter dixit, *immortales animæ adhuc in iisdem locis nobiscum loquuntur*, factaque sua mortalibus ad imitationem immortalis gloriæ exponunt. Altarum mentium est hæc sequi: nam cum vulgo nobis hîc nullus sermo est, cui nec calcar, nec sensus ex his integer. Illos appellamus, quos Majorum gloria, ut Miltiadis tropæa, exstimulat. Ideò Plinius denuò: *Nullum majus felicitatis specimen, quàm semper omnes scire cupere, qualis aliquis fuerit*, ex illo videlicet præstantium virorum numero, qui aut virtute bellicâ, aut doctrinæ præstantiâ, aut egregio aliquo facinore clari eminuerunt. Et nos, ut hoc postremum inter causas referam, quid aliud in conservandis illustrandisque monumentis agimus, quàm ut facem æternitatis accendamus, & præclaris illustribusque viris pro merito vitam præmiumque reddamus? Eò Horatius nobis sistit

Hæc *incisa notis marmora publicis,*
Per quæ spiritus & vita redit bonis
Post mortem Ducibus.

Insita hæc omnibus post mortem vivendi cupiditas, & quæsita semper à magnis Heroüm mentibus, ne cum mortali corpore in terram abdito, totæ simul ex hominum oculis & memoria abirent. Quo præclarè etiam docuerunt non tam mortali, quàm immortali vitæ nasci nos, atque ita in hanc scenam

Plinius lib. 31. c. 11.

 pro-

produci, ut immortalia ante mortalia sectemur. Hinc nulla gens usquam tam barbara & inhumana, à qua non aliquod horum monumentorum genus posteritati relictum sit. Ignoravêre quidem prisci Germani nostri secreta literarum, quibus bella factaque sua posteris transmitterent: Non tamen desunt monumenta, ex quibus res bello gestas cultumque religionis recognoscas. Habuêre enim suas arces & castella, inter quæ Arminii & VVidichindi rudera adhuc monstrantur apud nos. Habuêre sua fana & delubra, inter quæ *celeberrimum* illud apud Marsos *templum, quod Tanfanæ vocabant*, Luppiam inter & Amisiam flumina. Præterea aras sacrificiorum, simulacra deorum, lucos & nemora consecrata diis, turrim Velledæ, ex qua fatidica virgo responsa dabat inter Bructeros. Horum pleraque Carolus M. & Christianorum Præsules sustulêre, ne quod genti toties perfidæ invitamentum superesset ad veterem superstitionem relabendi. Ex his sola ferè Heroüm sepulchra remanent, quemadmodum hæc per VVestphaliam, Emslandiam & Transisalaniam ex grandium silicum lapidumque aggestorum cumulis ac tumulis hodiedum aspiciuntur. Sed nulla in gente hæc frequentiora celebrioraque monumenta, quàm inter Romanos etiam extra Urbem & Italiam. Quot illi bella exteris intulere, tot bellorum tropæa, superbos victoriæ titulos, structa præsidiorum castella, vias militares, quas inter *pontes longi* paludosis apud nos locis instrati, castrorum aggeres, hibernantium

Tacit. lib. 1. Annal.
Cluverius lib. 3. c. 47.
Tacit. lib. 4. Hist.
Lib. 4. de Germ.

tium militum valla, inſcriptiones lapidum, cipporum ſepulchralium notas, & quæ ejuſmodi ſunt; poſteris reliquêre. Ex his ea Germaniæ pars, quæ Paderbornenſis diœceſis finibus continetur, Caſtellum Aliſonis, Aram Druſi, Varianarum legionum tumulos, aliaque præclara antiquitatum monumenta nobis exhibet, quæ ſervato temporum ordine, hâc lucubratione noſtrâ, exornanda ſuſcepimus. ſecuti etiam non inſolitum nec injucundum, ut confidimus, ſcriptionis genus: quod in Urbe terrarum domina, arcus triumphalis Druſi Neronis, pons Salarius, deorum templa, aræ, ſimulacra, tabulæ votivæ, fontes, obeliſci, columnæ, atque innumeri cippi ſepulchrales Latinis Græciſque verſibus inſcripti, apud Janum Gruterum, in abſolutiſſimo inſcriptionum Romanarum opere, jam olim uſitatum fuiſſe abundè demonſtrant.

Atque ut hoc officium Poëſis præſtet, facit conjunctio, quam cum Hiſtoria habet, quemadmodum ab Agathia nobili hiſtorico, in prooem. præclarè ex Floridoti viri eâ ætate præſtantis judicio ſcriptum eſt: *Hiſtoriam à poëticæ non multum diſtare, ſed hæc duo gemina affiniaque eſſe, ac ſolo propemodum rhythmo inter ſe diſcrepare.* Ut altera prorſus alteri in conſervandis illuſtrandiſque antiquitatum monumentis opem ferre nata ſit.

Juvabit ad hæc pleniùs cognoſcenda, Saxoniæ & diœceſis etiam noſtræ diviſio. Qua ſuper re Lectorem verbo commonendum cenſui. Germania omnis,

cum-

cumprimiſque Tranſrhenana, quæ vetus, & vera, & magna eſt Germania, fœcundaque illa bellicoſarum gentium procreatrix, cujus nobiliſſima pars eſt Saxonia, primùm in populos eſt diviſa; quales Sicambri, Tencteri, Uſipetes, Bructeri, Angrivarii, Marſi, Chamavi, Tubantes, Catti, Cheruſci, aliique bellis Romanorum celebres. Nullum inter eos regni nomen, quod gentis libertas, pro qua tot ſæculis pugnarunt, neque Regem inter ſe, neque ab aliis imponi ſibi pateretur, & qui Reges inter illos ex nobilitate ſumpti, ii bellorum potiùs Duces fuerunt, qui cum bello nomen & munus ponerent. Neque provinciæ nomen inter hos populos auditum. Primùm quidem Auguſtus, exinde cæteri etiam Romanorum Cæſares in provinciæ formam redigere tot expeditionibus belliſque tentarunt; ſed is labor fruſtra fuit. Quàm invictæ ſemper gentes, tam id jugum etiam nunquam pati voluerunt; orbe toto obſtupeſcente, qui jam à Romanis in provincias redactus, diſtributuſque erat. Carolo M. id primùm conceſſum, qui debellatam Saxoniam, quod Romanis non licuit, Romanorum more in provincias & Epiſcoporum diœceſes deſcripſit, ideò verè magnus, quia omnium Cæſarum conatus in ſubigenda Saxonia, religione, virtute bellicâ & felicitate ſupergreſſus. Populorum deinde regiones in pagos, certoſque diſtrictus erant diviſæ. Neque pagi nomine tum vicus, ut modò ſonat, ſed pars regionis notabatur: quemadmodum vel in Satrapias vel Comitatus

Diplom. Bremenſ. Diplom. Verdenſ.

poſtea

postea hi pagi transiêre. Pagis interim suus cuique Satrapa, Saxonum cumprimis ævo, præpositus. Ita Cæsar *totam Helvetiam in quatuor pagos esse distinctam* scribit: Et Tacitus de moribus Germanorum: *Eliguntur in iisdem conciliis & Principes, qui jura per pagos vicosque reddunt.* Hoc vocis usu leguntur apud Marcellinum *pagi Alemannici.* Multi hæc pertractarunt, & nos in Monumento Bocæ delibavimus. Neque operæ pretium plura in hanc rem proferre, cùm hos pagorum Satrapas etiam Beda nobis exhibeat in Divorum Ewaldorum nece, quod alius scriptor expressiùs retulit: *Regem antiqui Saxones non habebant, sed per pagos Satrapas constitutos, morisque erat, ut semel in anno generale concilium agerent in media Saxonia, juxta VVeseram fluvium.* Sed illo antiquior scriptor, Arnulpho Imperatore, Poëta videlicet Anonymus, quem plerique Paderbornensem censent, hæc testatiùs inter res gestas Caroli M. retulit:

Cæsar. lib. 1. de bello Gall.
Tacit. lib. de mor. Germ.
Marcell. lib. 13. & 18.
Avernerus tractat. de laud. Westph.

Sed variis divisa modis plebs omnis habebat
Quot pagos, tot penè Duces, velut unius artus
Corporis in diversa forent hinc indè revulsi:
Sed generalis habet populos divisio ternos.

Poëta Anonym. ad An. 772.

Ostfalos nimirum sive Osterlingos, Angarios & VVestfalos, in quorum gentem nomenque externis & civilibus bellis superstites inter Albim & Rhenum populi concesserant. Postquam verò Carolus M. gentem in avita superstitione pertinacem non sine multis expeditionibus, & maximo labore ad religionem Christianam perduxit, nova in Episcopatus &

 Diœce-

Diœceses cœpta distributio, & certi cuique limites designati. Adam. Brem. c. 8. & 9. hist. ecclesiastic. *Tunc demum Saxonia subacta in provinciam redacta est, quæ simul in VIII. Episcopatus divisa.* Sumpsit hæc Adamus ex diplomate Caroli M. in Ecclesia Bremensi asservato, & historiæ suæ inserto. *Proinde omnem terram eorum antiquo Romanorum more in provinciam redigentes, & inter Episcopos certo limite disterminantes, Septentrionalem illius partem, quæ est piscium ubertate ditissima, & pecoribus alendis habetur aptissima, pio Christo, & Apostolorum suorum Principi Petro pro gratiarum actione devotè obtulimus: sibique in VVigmodia, in loco Bremon vocato, super flumen VVirraham, Ecclesiam & Episcopalem statuimus cathedram. Huic Parochiæ decem pagos subjecimus. Adhuc etiam summi Pontificis & Universalis Papæ Adriani præcepto, nec non & Mogontiacensis Episcopi Lullonis, omniumque qui affuêre Pontificum consilio, eandem Bremensem Ecclesiam cum omnibus suis appendiciis VVillehado probabilis vitæ viro, coram Deo & sanctis ejus commisimus. Et quia casus præteritorum nos cautos faciunt in futurum, nequis, quod non optamus, aliquam sibi in eâdem Diæcesi usurpet potestatem, certo eam limite fecimus terminari, eique hos terminos, mare Oceanum, Albiam fluvium, &c. firmos & intransgressibiles circumscribi jussimus. Signum Domni Caroli Regis invictissimi. Hildebaldus Archiepiscopus Coloniensis & sacri Palatii Capellanus recognovi. Dat.* II. *Julii, indict.* XII. *Anno autem regni Domni Karoli* XXI. *Actum Palatio Nemetensi.* Simillimum biennio ante, nimirum anno regni sui XVIII. Indict. VII. VI. Kal. Julii, Moguntiæ de fundatione

datione Ecclesiæ Ferdensis & finibus Diœcesis dederat: in quo ad propositum faciunt: *Terram autem eorum secundùm antiquorum Romanorum morem in Provinciam redigentes, & in Episcopatus certo termino distribuentes; quandam Aquilonarem illius partem Domino nostro Jesu Christo, & sanctissimæ ejus Genitrici devotissimè obtulimus, & in loco Farduin vocato super Aleram fluvium in pago, qui dicitur Sturmi, Ecclesiam & Cathedram Episcopalem statuimus, & Moguntinensis Ecclesiæ Archiepiscopatui, interventu Lullonis illius Metropolis Ecclesiæ Episcopi, eam subjecimus. Verum tamen, quia casus præteritorum præscios, & cautos reddunt futurorum, certo eam limite fecimus terminari. Terminos autem ejus firmos, inconvulsos, & per omne sæculum incommutabiles Apostolicâ auctoritate & nostræ Regiæ Majestatis præcepto circumscribi præcepimus, id est, VVirraham fluvium, &c.* Ex quo utroque diplomate, reliquos in Saxonia Episcopatus certis limitibus determinatos fuisse manifestum evadit, nec est dubium, fundationem finiumque designationem Pontificiis & Regiis literis ab initio fuisse confirmatam.

Ac Paderbornensis Diœcesis, ex qua primùm Christiana religio Caroli M. armis auspiciisque, D. Burchardi Herbipolensis Episcopi administratione, D. Sturmionis primi Fuldensium Abbatis, ac viri prorsus Apostolici contento studio introducta est, haud secus quàm Osnabrugensis, Bremensis, Ferdensis, ac cæteræ Diœceses quàm latissimè suis finibus circumscripta fuit à Carolo M. Id cùm ex aliorum descriptionibus ac tabulis Geographicis, tum vel maximè ex Ludo-

vici Pii Imperatoris, Ludovici Germaniæ Regis, & Caroli Craſſi Imp. diplomatis ſatis ſuperque cognitum eſt; qui Eccleſiam Paderbornenſem *ſub ſua tuitione & immunitatis*, ut loquuntur, *defenſione conſtituerunt*; ac ſe in donationum ſuarum tabulis ad progenitores avoſque ſuos, ac poſtremùm ad Carolum M. primum hujus Epiſcopatûs conditorem referunt: & ad hos rurſum appellant conſequentes inde Cæſares, cumprimiſque S. Henricus, qui in gemino diplomate, quorum alterum anno MIX. alterum anno MXXI. conſignatum eſt, Carolum M. fundatorem Eccleſiæ Paderbornenſis profitentur. Sanè quanto circùm ambitu Paderbornenſis Diœceſis, fines Epiſcopatûs Moguntini, Colonienſis, Monaſterienſis, Oſnabrugenſis, Mindenſis & Hildeſienſis contingit, tantùm ſe per Ducatum VVeſtphaliæ, & regionem Brunswicenſium, per Haſſiæ & Corbeiæ Principatus, per Comitatum VValdecenſem, Lippienſem, Swalenbergenſem, Stoppelbergenſem, Sternbergenſem, Ravensbergenſem Pyrmontanum, Spiegelbergenſem, Eberſteinienſem, Homburgenſem, Ritbergenſem, & Dynaſtiam Schönenbergenſem, ipſamque veterem Angariam, & Teutoburgienſes montes, ſubjectamque eorum montium planitiem, inter decurrentes Luppiæ & Amiſiæ ripas, juriſdictione ſacrâ, quàm latiſſimè exporrigit, ac civili etiam poteſtate poſſeſſioneque, per Haſſiæ Principatûs, & Comitatûs Lippienſis magnam partem, Comitatum Pyrmontanum, Stoppelbergenſem, Sternbergenſem & Swalenbergen-

bergenſem antiquitus fuit explicata, atque etiamnum ex parte protenditur. Ac ne fata temporum hîc cum aliis requiras, olim multò etiam potentior fuit, quàm nunc conſpicitur. Indè propter amplitudinem diœceſis, neceſſe fuit in plures eam Archidiaconorum regiones, partitâ Epiſcopi operâ dividere. Quarum nobiliores Horhuſana, cujus pars Hellinghuſana, Huxarienſis, Herivordienſis, Schildecenſis, Lemgovienſis, ſive Dethmoldienſis, præter duos Archidiaconatus majoris Præpoſituræ, & Præpoſituræ SS. Apoſtolorum Petri & Andreæ, præterque Achidiaconatum VVarburgenſem, Iburgenſem ſeu Driburgenſem, & Steinheimenſem. Ipſa verò Epiſcopi ſedes tanquam in umbilico Diœceſis, ad Paderæ fontes, celeberrimo totius VVeſtphaliæ loco conſtituta eſt, ubi Romanis Franciſque belli ſedes fuit. Quapropter inter cætera, quæ proferentur, monumenta, Variana clades, ſaltus Teutoburgienſis, prælium Caroli M. apud Dethmoldiam, Eresburgum, Brunisberga, minimè aliena cenſeri debent: cùm horum loca ſituſque nunquam alterius, quàm Paderbornenſis diœceſis fuerint. Propria hîc damus, ac noſtra tantùm. neque extra orbitam progredimur, qui iiſdem terminis monumenta, quibus Diœceſin concludi volumus. Atque ut hæc, quæ diximus, quæque in Monumentis hiſce noſtris expoſituri ſumus, planiùs ſub aſpectum veniant, placuit triplicem geographiæ tabulam addere, quarum prima Romana eſt, quæ regionem Diœceſis hujus ex Romanorum bellis & monumentis exhibet.

 hibet.

hibet. Altera Francica, quæ Diœcesin & monumentorum loca ex Francorum armis & imperio repræsentat. Tertia posterioris ac nostræ ætatis topographiam exponit, tantò pleniùs, quantò post cultior Diœcesis fuit. Id verò cùm ex instituto aliorum sit factum, qui ex temporum mutatione, obsita situ & vetustate monumenta, suis locis reddiderunt: tum haud minùs opportunum, nec injucundum erit, hac etiam in parte legentium oculis atque animis subvenire. Fruere his, Lector, & si quid minùs expolitum exactumque, quod ultrò & candidè fatemur, scias velim hæc inter graviores Reipubl. curas furtim magis succisivis operis, quàm meditato aliquo scriptionis genere ab ipso auctore in lucem esse data, & sicubi umbræ, aut minùs quædam illustrata, iis quilibet facilè pro ingenio lucem affundet, dummodò, quæ damus, benigno tantisper vultu aspiciantur. Vale.

INDEX
MONUMENTORUM
PADERBORNENSIUM.

Essen.

DIOECE:
SIS PADER:
BORNENSIS
et
locorum adiacentium
descriptio novissima.
M D C L X X II.
W E S T P H A: L I Æ D U C A: T U S
S T I F T P A D E R B O R N
WALDEK
C O M I T A T U S
HASSIÆ PARS.
Caßel
Paderborn
Brilon
Büren
Geseke
Warborg
Ducatus Brunsv

Post Præfationes, ante Indicem
RA VENSBERG
CO MITA TUS
RITBERG
COM ITA TUS.
LIP PA
R S.
PE CO
MITA TUS
Die Senne
Bielfeld
Engern
Spenge
Limburg
Nienburg
Herword
Lemgow
Brake
Minden
Rintelen
Hameln
Oldendorp
Bückeborg
Schauenborg
Arnsborg
Blomberg
Pyrmont
Lude
Artzen
Wisurgis flu.
Septentrio

ALISO ROMANUS.

MEMORIÆ. SACRUM

SIQUIS. ALISONEM. VESTIGAS. FORTE. SICAMBRIS
IMPOSITUM. DRUSI. GRANDE. NERONIS. OPUS
QUO. STETERUNT. AQUILÆ. POPULIS. QUO. ROMA. SUBACTIS
JURA. DEDIT. SIGNIS. PERNICIOSA. SUIS
HUC. PROPERA. PAGO. VICINO. NOMEN. ET. AMNI
HÆRET. ADHUC. PRISCIS. NOBILE. TEMPORIBUS
LONGA. DIES. FOSSAS. LATE. COMPLEVIT. ET. HOSTIS
MOENIA. VICTRICI. DIRUIT. ALTA. MANU
FAMA. SUPERSTES. ERIT. SCRIPTORIBUS. AUCTA. LATINIS
DONEC. ALISONIS. LUPPIA. CRESCET. AQUIS

FERDINANDUS. DEI. ET APOSTOLICÆ. SEDIS. GRATIA. EPISCOPUS. PADERBORNENSIS. COADJUTOR MONASTERIENSIS. S. R. I. PRINCEPS COMES. PYRMONTANUS. ET. LIBER. BARO. DE. FURSTENBERG

ALISONEM. ROMANORUM. CASTELLUM. CONTRA. SICAMBROS. A. NERONE. CLAUDIO. DRUSO AD. LUPPIÆ. ET. ALISONIS. CONFLUENTES. POSITUM. RERUM. GESTARUM. GLORIA. CELEBERRIMUM. DIOECESI. SUÆ. VINDICAVIT ET. PATRIÆ. ANTIQUITATIS. ILLUSTRANDÆ. STUDIO
M. H. P

NOTÆ.

1. ALISONEM.] Fluvii & castelli nomen est. Fluvii apud Dionem Cassium l. 54. *Ex eo namque barbari propiùs adire veriti, eminus tantùm hostem infestavêre, ita ut Drusus vicissim iis contemptis, castellum contra eos ad Lupiæ & Alisonis confluentes, aliudque in Chattis ad ipsum Rhenum exstruxerit.* Loci seu castelli apud Velleium lib. 2. *Lucii etiam Ceditii præfecti castrorum, eorumque qui unà circumdati Alisone immensis Germanorum copiis obsidebantur, laudanda virtus est, qui omnibus difficultatibus superatis, quas inopia rerum intolerabiles, vis hostium faciebat inexsuperabiles, nec temerario consilio, nec segni providentiâ usi, speculatique opportunitatem, ferro sibi ad suos peperêre reditum.* Plura de Alisone Tacitus lib. 2. Annal. memorat. *Cæsar, dum adiguntur naves, Silium Legatum, cum expeditâ manu, irruptionem in Chattos facere jubet. Ipse audito, castellum Lupiæ adpositum obsideri, sex legiones eò duxit. Neque Silio, ob subitos imbres, aliud actum, quàm ut modicam prædam, & Arpi, Principis Chattorum, conjugem filiamque raperet. Neque Cæsari copiam pugnæ obsessores fecêre, ad famam adventûs ejus dilapsi. Tumulum tamen, nuper Varianis legionibus structum, & veterem aram, Druso sitam, disjecerant. Restituit aram; honorique patris ipse cum legionibus decucurrit. Tumulum iterare haut visum; & cuncta inter castellum Alisonem ac Rhenum novis limitibus aggeribusque permunita.* Verum de posterioribus verbis, utrum castellum & Aliso jungenda, magna controversia: nam ut Lipsius in comm. in Tacit. n. 19. *Distinguendum videri castellum, Alisonem, ac Rhenum, pronunciavit Vetranius, & rectè ad mentem Dionis lib. 54. Nam scribit, à Druso castellum exstructum ad Luppiæ & Alisonis confluvia, aliudque in Chattis ad ipsum Rhenum. Velleio tamen loci nomen Aliso est; & Ptolemæo Ἄλεισον inter Germaniæ urbes.* Imò qui junxerunt, hos imperitè legisse Xylander interpres Dionis annot. 710. monuit. *Alisonem dicit Tacitus libro secundo, his verbis: cuncta inter castellum, Alisonem, ac Rhenum novis limitibus aggeribusque permunita. Quo in loco Tacitus loquitur de discussa obsidione castelli ad Luppiam positi: ubi tamen (quod obiter monere visum) imperitè quidam castellum Alisonem legerunt, ut Aliso sit nomen castelli:*

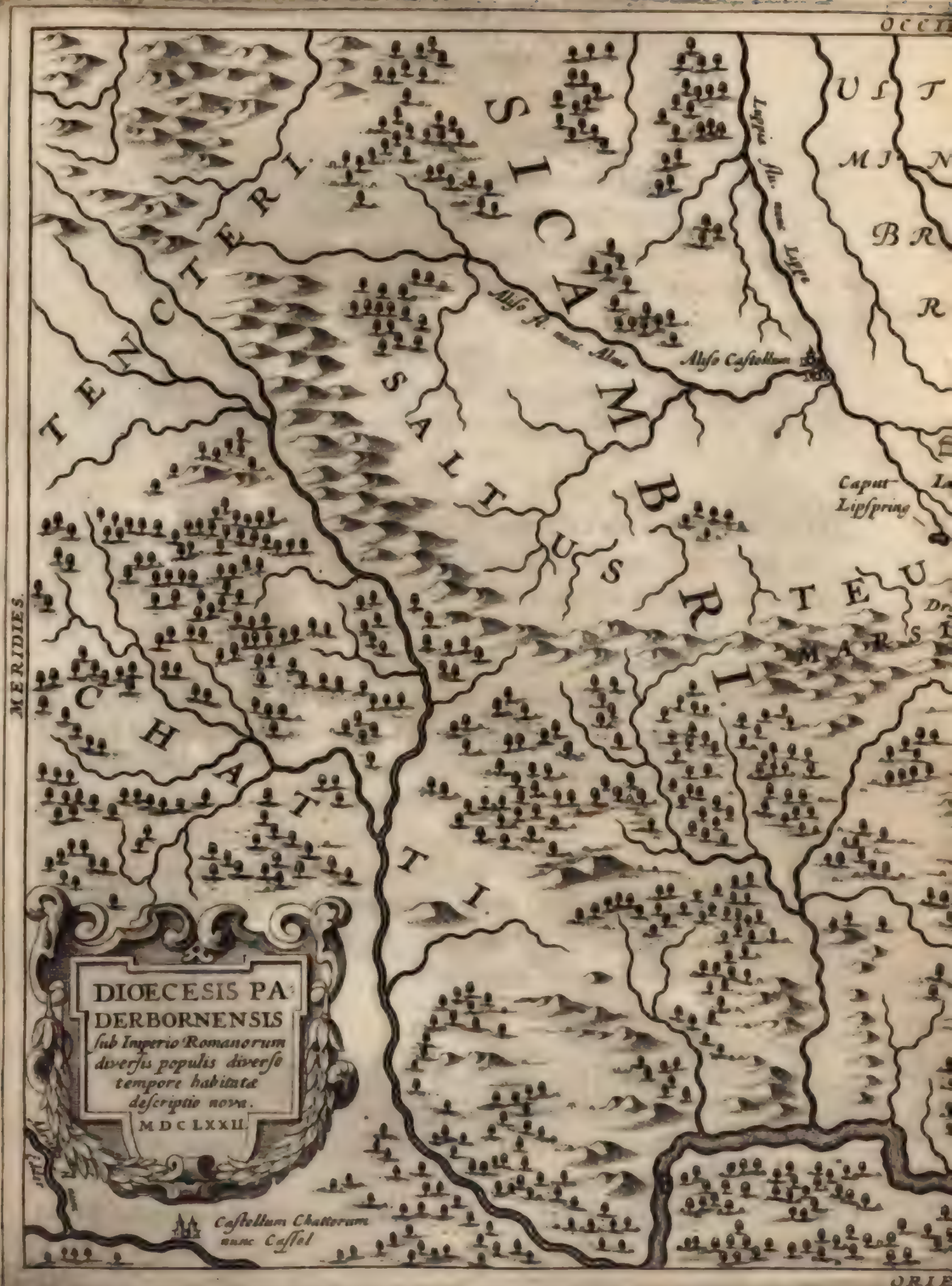
OCCI
MERIDIES.
ORIE
TENCTERI.
SICAMBRI
SALTUS
CHATTI
TEU
MARS
Aliso Castellum
Caput Lipspring
Castellum Chattorum nunc Cassel
DIOECESIS PADERBORNENSIS
sub Imperio Romanorum
diversis populis diverso
tempore habitatæ
descriptio nova.
MDCLXXII.

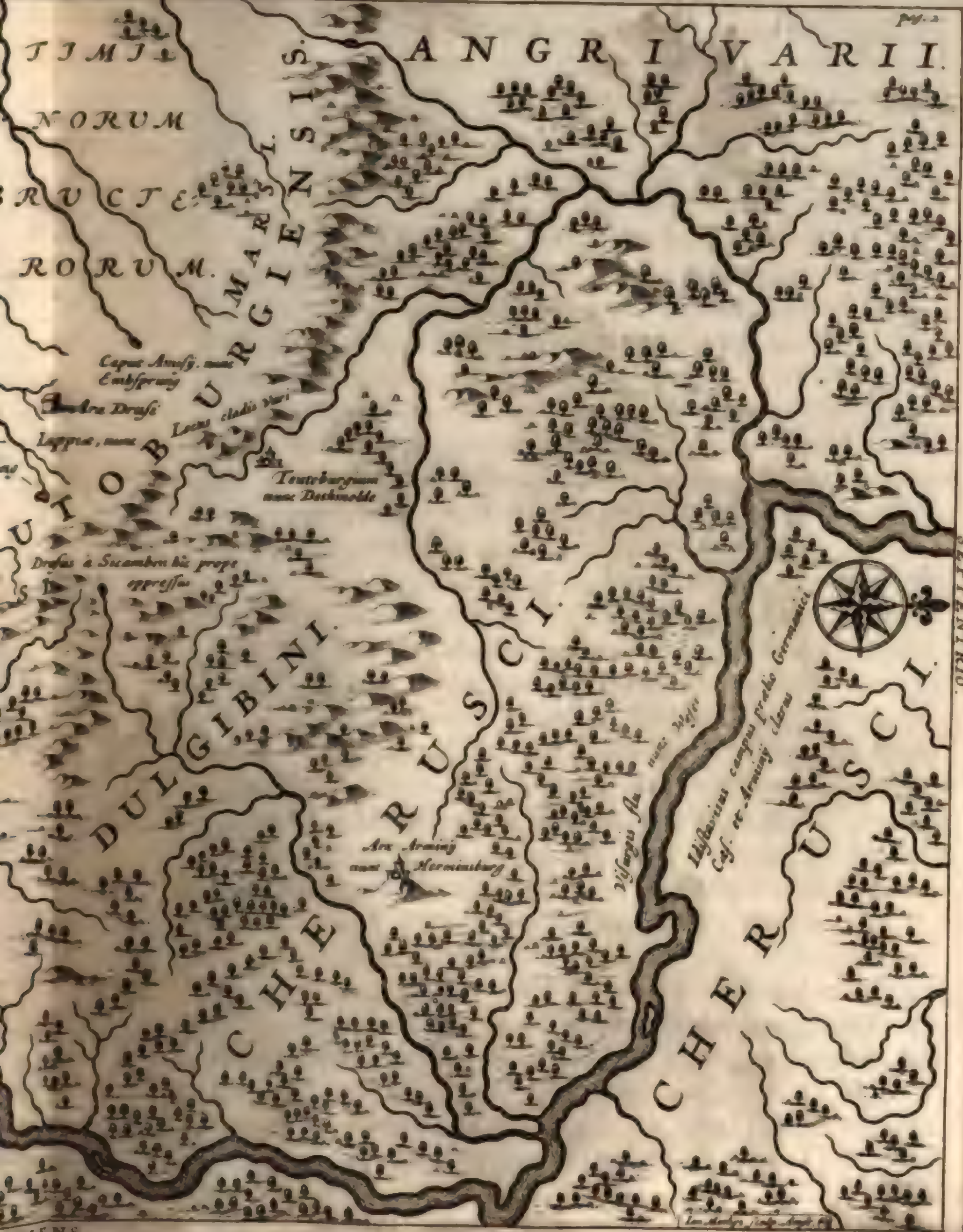
pag. 2
CCIDENS.
ANGRIVARII.
NORUM
RORUM.
MARSI
BURGIENSIS
Locus cladis Vari
Teutoburgum nunc Dethmolde
Drusus à Sicambris hic prope oppressus
DULGIBINI.
CHERUSCI.
Arx Arminij nunc Herminsburg
Visurgis flu. nunc Weser
Idistavisus campus praelio Germanici Caes. et Arminij clarus
SEPTENTRIO.
CHERUSCI.
ORIENS.

castelli: quod falsum esse Dio nos docet. Ast è contrario Cluver. l. 3. Germ. antiq. c. 9. scribit. *Distinguendum hîc ego omnino nego, idque rectè ad mentem Dionis juxta ac Taciti, simulque Velleii. Si enim*, inquit, *cum Vetranio ac Lipsio distinguimus dicta tria verba in tria loca; quodnam castello isti alteri dabimus nomen? aut quodnam fuisse præter id putamus, quod Dio Drusum ait exstruxisse ad Luppiæ & Alisonis confluvia? Si aliud fuit; certè nomen, aut saltem situm debuit addidisse Tacitus. Si idem; cur distinguimus in Tacito? nam quum duo limitibus istis sive aggeribus ponantur extrema, castellum ad Luppiæ Alisonisque confluenteis, & Rhenus amnis; quid, tanquam tria forent diversa inter se loca, separamus castellum ab Alisonis confluente, cui id impositum? tum verò, quos Germanicum limiteis, inter castellum Rheno adpositum, & ipsum Rhenum egisse censemus? denique quæ hæc fuerit apud auctorem mira atque inepta locorum transpositio vel perturbatio; dum primò castellum ad Rhenum nominaverit; dein retrogrado ordine Alisonem; tandem vero ad priora recurrendo Rhenum? apage sis cum tantis absurditatibus. certum igitur est, distingui non debere, quæ distinguenda videbantur Vetranio ac Lipsio*; & consequenter Alisonem etiam apud Tacitum proprium castelli nomen esse, quod præter Cluverium, Ortelius in thesaur. geogr. J. Horrion & complures alii memoriæ tradidêre; nec contrarium Dio prodidit. Docuit is tantùm castellum ad Luppiæ & Alisonis confluentes à Druso positum fuisse, sed propterea non negat, aut falsum esse docet, idem castellum Alisonem appellari. Quid enim obstat castellum, urbem, vel alium locum commune cum amne nomen habere? Exempla obvia, & propinqua in Luppiâ, Amisiâ apud Ptolemæum, Cluver. l. 3. c. 9. & Fuldâ in Annal. Franc. oppidorum & fluminum nominibus; &, si necesse foret, plura in medium proferri possent: nam ut Schildius de Cauch. l. 1. c. 10. talium neque recentior est infecunda, neque prisca cosmographia.

2. SIQUIS ALISONEM VESTIGAS.] Dignus investigatione & notitiâ Aliso, utpote Romanorum monumentorum antiquissimus in Westphaliâ, & rerum gestarum gloriâ celeberrimus. Hic namque Drusi, Tiberii, & Germanici ex domo Augustâ belli ducum; hic consularium & triumphalibus ornamentis insignium legatorum sedes & tribunal fuit; hic contra Tencteros,

Usipetes, Bructeros, Chattos, Cheruscos, & potissimùm Sicambros firmissimum præsidium, & hiberna æstivaque exercitûs. Hinc nobiles expeditiones susceptæ, & prælia multa decreta. Haud procul ara Drusi castelli conditoris sita. Varus cum legionibus cæsus. Varianarum reliquiarum tumulus exstructus, & solutâ obsidione Alisonis à Germanico ara genitoris sui restituta. Huc denique à Rheno usque cuncta novis limitibus aggeribusque ab eôdem permunita. Vellei. Tacit. Dio ll.cc. Cluv. l.3. Germ.ant.c.9. Horrion l.2.Paneg.Paderb.c.9. Si quis igitur Romanæ aut patriæ antiquitatis studio Alisonem fortè vestiget, & contra quos, quo auctore, quo loco & tempore exstructus, quæ vestigia supersint, huc properet,& inspiciat, legatq; monumentum, cui nihil inscriptum reperiet, quod non antiqui & gravis scriptoris testimonio, vel saltem valde verisimili argumento nitatur, & probari queat.

3. SICAMBRIS IMPOSITUM.] Dio Cassius l. c. Notissima hæc gens, quam non tantùm historiæ Romanæ,& Annalium Francicorum authores, inprimis Cæsar lib. 4. & 6. Strabo lib. 7. Florus lib.4. c.12. Sueton. in Augusto c.20. Tacitus Annal. lib.2. c.26. lib.12. c.39. Dio Caff. lib.39. 40. 54. Plutarchus in Cæsare, Ptolemæus & Appianus. Notitia utriusque Imperii, & Orosius lib.6. c.21. verùm etiam poëtæ. Horatius lib.2. od.4. lib.4. od.14. Propertius l. 4. eleg.6. Ovidius ad Liviam de morte Drusi. Juvenalis Satyr.4. Gratius Faliscus in Cynegetico v. 202. Martialis de spectac. epigr. 3. Claud. de bello Gildonico, & de laudib. Stiliconis. Sidonius Apollinaris, & complures alii celebrarunt.

Causæ, cur Aliso castellum contra Sicambros potissimùm conditum fuerit, variæ habentur. Plurimùm potentiâ & virtute militari valebant; nec ulli fuerant erantque eo tempore infensiores & graviores Romani nominis & imperii hostes. Julio Cæsari Galliæ victori Tencteros & Usipetes dedere recusârant. Cæsar l. 4. *Ad quos* (Sigambros) *quum Cæsar nuntios misisset, qui postularent, eos, qui sibi Galliæque bellum intulissent, uti sibi dederent, responderunt: populi R. imperium Rhenum finire. Si, se invito, Germanos in Galliam transire non æquum existimaret; cur sui quidquam esse imperii aut potestatis trans Rhenum postularet.* Castra ejusdem in Eburo-

buronum finibus oppugnaverant, & parum, quin occuparent, abfuerat. Cæsar l. 6. Dio lib. 40. *Caterùm Sicambris non satis fuit ex Eburonibus pradam egisse, sed ipsos quoque Romanos petierunt: quos cùm frumentatum digressos animadvertissent, castra aggressi sunt: Romanorumque re perceptâ ad defendendum castra concurrentium multos occiderunt.* Præterea cum Cheruscis Suevisque, viginti centurionibus crematis, sumpserant iterum bellum. Flor. lib. 4. c. 12. *Inde validissimas nationes Cheruscos, Suevosque & Sicambros pariter aggressus est: qui viginti centurionibus crematis, hoc velut sacramento sumpserant bellum, adeò certa victoria spe, ut pradam in antecessum pactione dividerent. Cherusci equos, Suevi aurum & argentum, Sicambri captivos elegerant.* Demum Drusus à Visurgi revertens, cum toto exercitu, à Sicambris circumdatus ferè periisset. Dio lib. 54. *Regressus in sociorum terram, in summum devênit periculum, insidiis hostium frequenter lasus, & aliquando in loco angusto ac concavo circumclusus, haud procul absuit, quin cum toto exercitu periret, à qua eum pernicie nihil aliud eripuit, quàm hostium temeritas: qui cum uno omnes Romanos impetu deleri posse crederent, nullo ordine servato eos aggressi, victi indè, ferociâque suâ fractâ discessère.* Quare occasionem irrumpendi in Sicambrorum fines, & ponendi ibidem castelli, tum ex bello ipsorum cum Cattis, tum nuperâ suâ victoriâ oblatam minimè Drusus neglexit. Dio lib. 54. *In Sicambros irrupit, perque eos in Cheruscorum regionem usque ad Visurgim processit: id ut ei liceret Sicambrorum in Chattos, qui soli finitimorum auxilia negaverant, totius populi viribus facta expeditio effecerat, quo tempore Drusus, iis imprudentibus, regionem peragravit, Visurgim etiam transiturus. Ex eo Barbari propiùs accedere veriti eminus tantùm hostem infestavêre, ita ut Drusus, &c.*

Quod ad sedes hujus populi attinet, Sicambri sive Sigambri Sigam primùm accoluerunt; hinc progressi ad Rhenum, cui proximos Cæsar facit; ad Ruram, ubi Sigeburgi, unius ex tribus præcipuis Saxonum castellis, vestigia supersunt; ad Luppiam, & penè ad Visurgim usque fines suos protulerunt. Dio lib. 54. *Initio veris rursus ad bellum profectus Rhenum transiit, Lupiaque fluminis ripis ponte junctis in Sicambros irrupit, perque eos in Cheruscorum regionem usque ad Visurgim processit.* Quis non videt, magnum his verbis

bis Paderbornensis diœcesis tractum designari? quem nisi eo itinere transierit, intelligi explicarique non potest, quâ viâ Luppiæ fluminis ripis ponte junctis in Sicambros irrumpere, perque eos in Cheruscorum regionem usque ad Visurgim procedere, & quomodo redux, ad Luppiæ & Alisonis confluentes, castellum potuerit erigere. Habitarunt igitur eo tempore, quo Drusus Alisonem munivit, Sicambri in diœcesi Paderbornensi, Horrion lib. 2. Paneg. c. 9. Ægid. Bucherius in Belgio Rom. lib. 1. c. 14. §. 6. & limes inter ipsos Cattosque, fuit montis jugum, quod ab Aldenbecâ juxta oppidum Cleinenbergam ad oppidum Brilon extenditur. Cluver. l. 3. c. 9. At brevi deinceps spatio in his locis hæserunt, à Tiberio Cæsare, C. Censorino & Asinio Gallo Coss. in Galliam translati, atque in agris Rheno proximis collocati. Sueton. in Aug. c. 23. Eutrop. l. 7. Cluver. l. 2. c. 18. Horrion lib. 2. c. 9. Lips. in 2. Annal. Tacit. n. 66. Anno dein proximo, Tiberio, & Calphurnio Pisone Coss. Kal. Januarii, quibus Tiberius consulatum iniit, Romæ triumphati. Cujus triumphi meminêre Velleius l. 2. Dio Cassius l. 55. Marmor Capitolinum apud Pighium in Fastis, & Ovid. lib. 4. Trist. eleg. 2. & l. 3. de Ponto. eleg. 4. Sueton. in Tiberio c. 9. Ex his Sicambris Isac. Pont. l. 2. orig. Franc. c. 6. conscriptam arbitratur *Sugambram cohortem, quam Romanus promptam ad pericula, nec minùs cantuum & armorum tumultu trucem haud procul instruxerat.* Tacit. 4. Annal. Nec est dubium, quin ex his etiam coacta LEGIO SICAMBRORUM, cujus sub Valentiniano Imp. in limite Istri præsidium agitantis monumentum in Pannoniâ prope Budam esse repertum auctor est Lazius lib. 6. de Rep. Rom. c. 13. Bonfinius lib. 1. rer. Hung. decad. 1. Legionem 1. auxiliatricem ex Sicambris auxiliaribus conflatam sub Valentiniano II. contra Quados, Sarmatas, Gothosque, in Pannoniâ excubias habuisse asserit. Utrum verò non aliqua Sicambrorum portio in antiquis sedibus permanserit, controvertitur: negat Cluverius lib. 2. c. 9. affirmant alii, inter quos Horrion. l. c. probantque Strabonis testimonio, qui lib. 7. *Sicambrorum*, inquit, *exigua restat portio*, in Germaniâ videlicet magnâ, postquam inde fuerunt deportati.

Idem

Idem libro eodem narrat à Germanico Cæſare, qui ſub Tiberio Aug. Germaniam adminiſtravit, inter ceteros Germaniæ principes ductum in triumphum *Teudorigem principem Sicambrorum.*

Interim ex Sicambris ortos, adeóque veros extitiſſe Sigambros, priſcos Francorum Reges Merovingos, communiſſima eſt ſententia. Hincmarus in vita S. Remigii lib. 2. c. 11. Greg. Turon. lib. 2. c. 31. Venantius Fortunatus lib. 6. carm. 4.

4. DRUSI GRANDE NERONIS OPUS.] Dio l. c. Pertinet ad notitiam & celebritatem Aliſonis, & ſimilis cujuſque operis origo: commendat enim opus auctor nobilis, & venerabile reddit vetuſtas. Neutrum de plurimis inſignibus alioquin urbibus, arcibus & locis, vel non niſi obſcurè, & incertis conjecturis notum. De Aliſone utrumque memoriæ Dio Caſſius prodidit, quod *Druſus prætor Urbanus creatus Q. Ælio Tuberone, Paulo Fabio Maximo Coſſ. initio veris rurſus ad bellum profectus Rhenum tranſiit, & contemptis hoſtibus caſtellum contra eos ad Lupiæ & Aliſonis fluviorum confluentes exſtruxit.* Habet igitur Aliſo conditorem genere, honoribus & rebus geſtis nobiliſſimum, magnæque apud populum Romanum memoriæ, Claudium Neronem Druſum, Octavii Auguſti privignum, fratrem Tiberii, & Germanici patrem. Nec minùs, anno ab U. C. ut Sigonius rationem iniit, 742. nono ante natum Chriſtum exſtructus, antiquitate & magnitudine excellit. Bis quidem C. Julius Cæſar, & primus Romanorum cum exercitu Rhenum tranſiit, Cæſar l.4. & 6. Florus l.4. c.12. Dio l.39.& 40. ſed intra brevius tempus & minore cum victoriâ rediit,quàm ut caſtellum ponere,vel aliud gloriæ monumentum in hoſtium finibus relinquere potuerit. De primo tranſitu Dio l. 39. ſcribit: *Sed cum Sicambros in loca munita ſe recepiſſe inveniret, Suevos autem ad auxilium his ferendum coire, intra vigeſimum diem regreſſus eſt.* De ſecundo idem lib.40. *inde quoque maturè metu Suevorum ſe recepit, nullâ re perfectâ, quàm quòd gloriam Rheni alterâ vice trajecti reportavit.* De Druſo Flor. l.4. c.12. memorat: *Præterea in tutelam provinciarum, præſidia, atque cuſtodias ubique diſpoſuit, per Moſam flumen, per Albim, per Viſurgim. Nam per Rheni quidem ripam quinquaginta ampliùs caſtella direxit.* Nullum dubium quin per Lup-

Luppiam & Amisium eadem disposuerit. Verùm, Alisone excepto, proprius illorum locus, nomen & initium ignota, incerta & dubia: quia, ut Dio lib. 56. *in historiis nulla eorum fit mentio.*

5. GRANDE.] De magnitudine Alisonis fortè quis dubitabit, atque ex nomine castelli, quo à Tacito & Dione appellatur, parvæ rei specimen animo effinget. Verùm grande opus fuisse, usus ejus à Dione lib. 56. occasione Varianæ cladis, quam statim subjungit, descriptus, & veteris situs vestigia manifestè demonstrant. *Loca*, inquit, *quædam Germaniæ Romani tenebant, non simul, sed ut fortè subacta fuerant hinc inde, unde in historiis eorum nulla fit mentio. Iis in locis Romani milites hiberna habebant, urbes condebant, eorum mores jam barbari accipiebant, in forum conveniebant, congressusque cum iis pacatos habebant.* Ingens igitur opus Aliso fuit: quia exiguum nec valde magnum, præsidio adversùs validissimas gentes in mediis eorum finibus, sedi gravissimorum bellorum, castris, civitati, tribunali & foro frequentissimo, quale Alisone fuisse, ex Velleio, Floro, & Dione colligitur, & spatio, quod à vico Elsen ad confluentes Luppiæ & Almæ ultraque protenditur, implendo nequaquam sufficere potuit.

6. QUO STETERUNT AQUILÆ.] Præcipuum Romanæ militiæ signum, quod in omni legione in primâ semper cohorte præferri, & in castris ante prætorium in terram defigi solebat, nec prius hibernis moveri, quàm universus exercitus egrederetur, aut captatis auspiciis legiones in prælium prodirent; hinc Virgil. Æneid. 11. —— *Ubi vellere signa*
Annuerint superi. —— Vide Plin. lib. 10. c. 4. Lipsium in milit. Rom. Pierium in hieroglyphicis.

7. JURA DEDIT SIGNIS PERNICIOSA SUIS.] Quia cladis, quâ signa amissa, occasionem dedêre. Flor. lib. 4. c. 12. *Itaque improvidum & nihil tale metuentem improvisò adorti, quum ille (ô securitas!) ad tribunal citaret, undique invadunt, castra rapiunt, tres legiones opprimuntur.* Velleius lib. 2. *Quo proposito* (Varus) *mediam ingressus Germaniam velut inter viros pacis gaudentes dulcedine, jurisdictionibus agendoque pro tribunali ordine trahebat æstiva. At illi simulantes fictas litium series, & nunc provocantes alter alte-*

alterum injuriâ, nunc agentes gratias, quòd eas Romana justitia finiret, feritasque sua novitate incognitæ disciplinæ mitesceret, & solita armis discerni, jure terminarentur, in summam socordiam perduxêre Quinctilium, usque eò, ut se Prætorem Urbanum in foro jus dicere, non in mediis Germaniæ finibus exercitui praeesse crederet. Ita cùm aliàs provinciæ vi partæ jure retineantur; Varus jus dicendo, & negligendo arma, signis & rebus Romanis perniciem in Germaniâ attulit.

8. HUC PROPERA.] Quo manifestissima Velleii, Taciti, & Dionis testimonia, locus ad præsidium, hiberna, bellum contra Sicambros, Cheruscos, Marsos, Bructeros & reliquas finitimas gentes sustinendum & gerendum, ad iter, commeatum, & expeditiones Visurgim versus, ad aquationem, annonam exercitûs, equorum pabulum opportunus, item vetustissimæ munitionis vestigia, fama superstes, simillima vici & fluminis nomina ducunt vocantque. Nam juxta Tacitum, ad Luppiam; Velleium, non procul à capite Luppiæ; Dionem, ad Luppiæ & Alisonis fluviorum confluentes, à Druso revertente à Visurgi contra Sicambros exstructus fuit. Præterea clarè ex Velleio, vicinum Varianæ cladi fuisse, colligitur. Idem clarius Tacitus tradit, additque inter Alisonem & Rhenum cuncta Germanicum permunivisse. Sed etsi Alisonis Romani situs à tribus Romanæ historiæ clarissimis scriptoribus sit designatus; fuêre tamen, qui alibi castellum illud collocaverint. Ortel. in thesauro geographico. *Aliso castellum habet Tacitus ad Rhenum. Hujus & Paterculus quoque meminit. Hodie Wesel vocari ad ostium Lupiæ H. Junio placet. Isselburg est Hieronymo Verrutio, quod magis probo. In doctissimis Sckegkii ad Velleium notis lego, à Rhenano pro Alzheim haberi. Aliso Dioni fluvius est, quem idem Verrutius de Oude Issel interpretatur. Alisum Ἄλεισον Ptolemæo ad Rhenum urbs. Hanc Villanovanus Harstein putat: ipse viderit. Heroldo circa Hailprun & Saltzhorn videtur ad Concharum amnem.* Verum horum omnium opiniones falsas esse, ut Cluverius scribit, facilè disertissimis ipsorum auctorum testimoniis probari potest. Ad Rhenum esse nequit; quia Tacitus cuncta inter Alisonem & Rhenum permunita testatur: fuit ergò à Rheno remotus. Habet quidem Vesalia,

Iſelburgum & Altzheimium cum Aliſone aliquam ſimilitudinem nominis, aſt iis in locis Luppiæ & Aliſonis flumina non confluunt. Quare vera & communiſſima ſententia, quam Cluverius l.3. Germ.antiq. Iſac. Pontan. lib. 1. Geldr. Joannes Horrion l. 2. Panegyr. Paderb. c. 9. Pideritius in chron. Lipp. Teſchemacherus in chron. Clivienſi. Stangevolius & plures tenent, in Diœceſi Paderbornenſi, ubi prope Neuhuſium, haud procul Paderbornâ, Luppia & Alma coëunt, Aliſonem conſtituit. Quod ſi *Aliſi* memorati à Ptolemæo vera ſedes ad Rhenum fuerit, à Velleii, Taciti, Dionis Aliſone diverſum erit; ſed utrum omnes Ptolemæi civitates per Germaniam rectis veriſque ſitibus ſint locatæ, multi dubitant. Interim cum ſatis oſtenſum ſit, Aliſonem in diœceſi Paderbornenſi, ad confluentes Almæ & Luppiæ ſitum fuiſſe, ſupereſt inveſtigandum, utrum in vico *Elſen*, an *Neuhuſii*, ubi municipium & arx: pro Elſen nomen, antiquitas & Cluverius; pro *Neuhuſio* facit, quod ibidem ſint propriè Luppiæ & Aliſonis confluentes, nota Aliſonis ex Dione ſedes. Componi poſſe videtur hæc controverſia, ſi cum Horrione dicatur, Aliſonem utrumque locum lato ſuo ambitu comprehendiſſe.

9. PAGO VICINO NOMEN.] Prope Luppiæ & Almæ confluentes antiquus & celebris etiamnum vicus *Elſen*, de quo Cluver. l. c. *Ipſe autem vicus Elſen haud dubiè eſt caſtellum* Ἐλίσων, *quum iiſdem penè literis nomen ejus antiquum in dicto vico exſtet.* In documentis antiquis An. 1058. 1107. 1209. *Helſen*, *Hileſan*, *Heleſon* appellatur: unde vix ambigi poteſt, quin *Elſon* aut *Alſon* quoque prius dictus fuerit. Frequens enim hujuſmodi nominum in *on* terminatio tum erat. Fuit olim ejuſdem nominis, quod more veteri nobilium à vico ſumpſit, familia equeſtris ſeu militaris *de* Elſen / aliter Jleſen / ex quâ *Hartmannus* & *Hildeburgis* ejus conjunx benefactores Monaſterii Gerdenſis An. 1177. *Rotgerus* An. 1186. *Joannes* & *Volbertus*, ambo Canonici Paderbornenſes; ille An. 1202. 1238. hic An. 1230. 1244. *Suederus* An. 1213. 1272. in antiquis literis memorantur.

10. ET AMNI.] Parum ab Aliſone fluvio nomine differt,

re

re ipsâ autem omnino idem est *Alma*, qui proximè à capite Luppiæ, eidem infra Neuhusium arcem, & vicum *Elsen* confunditur: recensenti enim omnes amnes, qui in Luppiam se exonerant, nullus occurrit, qui Alisoni castello magis conveniat. Cluver. l. c. Horrion l. c.

11. LONGA DIES.] Quid hostis manu, ferro, & igne non diruit & evertit? quid sine vi non collabascit, & consumitur solâ vetustate? E grandi illo Drusi opere, si Almæ & Luppiæ confluentes, nomen in vico vicino servatum, & exigua fossarum vestigia excipiantur, nihil omnino hodie superest, neque à longissimâ memoriâ superfuit. Vix annis 20 steterat, quando post cladem Varianam à Germanis obsessus, atque Lucio Cæditio castrorum præfecto, qui cum quâdam manu, ut observat Cluverius, præsidio castris relictus fuerat, erumpente, in potestatem eorundem venit. Zonaras Annal. tom. 2. Hos castellum à Romanis desertum, & sibi invisum funditus evertisse, Romani nominis odium, & insitus veteris libertatis amor facilè persuadent. Instaurâsse tamen Romanos certum ex Tacito lib. 2. Annal. *Ipse* (Germanicus) *audito castellum Lupiæ flumini adpositum obsideri, sex legiones eò duxit, &c.* conservatum quidem tum fuit; *neque enim Cæsari copiam pugnæ obsessores fecêre, ad famam adventûs ejus dilapsi*: Tac. l. c. sed non ultra principatum Claudii Imperatoris retentum, qui ut apud Tacit. Annal. 11. habetur, C. Valerio Asiatico, M. Valerio Messalâ Coss. qui, Horrionis judicio, à condito Alisone sextus & quinquagesimus erat, *adeò novam in Germanias vim prohibuit, ut referri præsidia cis Rhenum juberet*. In quorum tum potestatem Aliso à Romanis iterum desertus venerit, an postea occupatus à Saxonibus, instauratusque à Carolo M. eruditè Horrion c. 10. 11. 12. disseruit. Interim dum vetus castellum quocunque demum tempore & casu corruit; ad vicinos Paderæ fontes crevit Paderborna, civitas multis rebus inclyta, & hoc ipso loco, quo Aliso stetit, nova arx surrexit; consuetum Episcoporum ac Principum Paderbornensium, ab anno millesimo ducentesimo, domicilium. Horrion lib. 2. c. 15.

seu Luppiae fontes, Romanorum
et Francorum comitiis clari.

FONTES LUPPIÆ.

MEMORIÆ. SACRUM

LUPPIA. ROMANIS. ANNALIBUS. INCLYTUS. AMNIS
NEC. MINUS. IN. FRANCA. NOBILIS. HISTORIA
HIC. ORITUR. NOMENQUE. DEDIT. FAMAMQUE. NERONUM
QUO. SITA. MAJORIS. CASTRA. FUERE. LOCO
ET. QUEM. CONCILIO. PRO. RELLIGIONE. VOCATO
SAXONIÆ. CAROLUM. TER. CELEBRASSE. FERUNT
DEVENERARE. SACRUM. FLUVII. CAPUT. HOSPES. ET. ALTE
CELATIS. NILI. PRÆFER. ORIGINIBUS
QUI. LICET. INNUMERIS. TUMIDUS. PETAT. AMNIBUS. ÆQUOR
FONTE. TAMEN. MAJUS. LUPPIA. NOMEN. HABET

FERDINANDUS. DEI. ET APOSTOLICÆ. SEDIS. GRATIA. EPISCOPUS. PADERBORNENSIS. COADJUTOR MONASTERIENSIS. S. R. I. PRINCEPS COMES. PYRMONTANUS. ET. LIBER. BARO. DE. FURSTENBERG

AD. FONTES. LUPPIÆ. FLUMINIS. IN. DITIONE PADERBORNENSI. SURGENTIS. ROMANI EXERCITUS. HIBERNIS. ET. CAROLI M. CONCILIIS. CELEBRATOS
M. H. P

NOTÆ.

FOntes & fluvii plures trecentis diœcesin Paderbornensem irrigant, nec pauci ex his in eâdem nascuntur. Præcipui & plerique in historiâ tum Romanâ, tum Francicâ & Saxonicâ nominati. *Alma*, Aliso olim, *Ambra*, *Amisius*, *Bevera*, *Dalca*, *Essata*, *Hedera*, *Luppia*, *Luttera*, *Padera*, *Netha*, *Warna* & *Visurgis*.

1. LUPPIA] Ita apud Tacitum, & rectiùs seu magis genuinè; quia in Germanico vocabulo litera *p* geminatur: apud Melam *Lupia*; Dionem & Strabonem Λουπίας; in Annalibus Francicis *Lippa* & *Lippia* scriptum legitur. Hanc posteriorem dialectum vulgatus scribendi loquendique usus retinuit. In Velleii exemplaribus, in quibus *ad caput Juliæ fluminis* legitur, vel mendum in *Juliæ* pro *Lupiæ*, vel *quasi in honorem C. Julii Octaviani flumen sic noviter appellatum.* Lips. in Vell. n. 194. Bœclerus in eund. Cluverius lib. 3. Germ. antiq. c. 49. Verum uti breve Augusti ad *Luppiam* imperium fuit mox Rheno terminatum, ita quoque memoria nominis in illo flumine non diu perduravit. Nimis levis & falsa Vadiani doctissimi cæteroqui viri, qui *Luppiam* fluvium esse putat, quem hodie *Neccarum* vocant, & Irenici ac Spidelii in not. in Bartolinum l. 12. Austr. *Lanum* esse suspicantium conjectura, ita ut refutatione non indigeat. Diversus enim ab utroque fluvius, à capite usque ad ostium nomen *Luppiæ* gerit, cui soli, quæ in Romanâ, Francicâ & Saxonicâ historiâ memorantur: atque inter cætera, quòd *per Bructeros minores fluat*, Strabo lib. 7. quòd ab *ultimis Bructerorum*, *à saltu Teutoburgiensi* & Amisiâ haud procul abfuerit, Tacitus; quòd *ad caput Tiberius hiberna locaverit*, Velleius; *ad confluentes cum Alisone castellum Drusus posuerit*, Dio; accommodari queunt. Quomodo igitur aut Neccarus aut Lanus potuit esse *Luppia?* non illi *Luppiæ* oppido juxta Ptolemæum in mediis Germaniæ finibus sito, & in tribus clarissimis locis ab eo numerato; non *Lippenheimio* in Annalibus Francicis cele-

celebri; non Lipſtadio tribus Paderbornâ milliaribus remoto, quod *Luppiam* antiquum Ptolemæi oppidum Cluver. eſſe contendit; non familiæ nobilium Dominorum & Comitum; non ſaltui, non toti Lippienſi Comitatui nomen dederunt.

2. ROMANIS ANNALIBUS INCLYTUS AMNIS.] Velleii, qui primus inter Latinos amnis meminit lib. 2. Taciti l. 2. Ann. & 5. hiſt. Dionis lib. 54. Multa enim & præclara ad hunc fluvium Druſus, Tiberius, Germanicus egerunt.

3. NEC MINUS IN FRANCA NOBILIS HISTORIA.] Prima ejus, quod ſciam, mentio occurrit apud Fredegarium Scholaſt. cap. CIX. quando (an. 737.) *Carolus Martellus commoto exercitu Francorum, in loco, ubi Lippia fluvius Rhenum ingreditur, ſagaci intentione tranſmeavit, maximâ ex parte regionem illam diriſſimam ſtravit, gentemque Saxonum ſæviſſimam ex parte tributariam eſſe præcepit.* Sæpius deinde expeditionibus Saxonicis implicitus ad *Luppiam* Carolus M. venit, caſtra poſuit, memoriâ & monumento digna multa geſſit. Hinc in Francica hiſtoria, in vita Caroli M. apud Pithæum, Annalib. Franc. apud eundem & Reuberum, Poëtâ Anonymo, Adelmo Benedictino, Reginone, Urſpergenſi, alibique nobilis & clarus Luppia.

4. HIC ORITUR.] Non in montibus Haſſicis, ut Althamerus in Tacit. de morib. Germ. ſed ſub caſtro *Lipſpringâ* uno milliari à *Paderborna* in ultimis Bructeris, & poſtquam ſupra *Neuhuſium Paderam*, *Aliſonem* infra alveo accepit, & multa inſignia caſtra, & oppida alluit; juxta *Veſaliam* in Rhenum evolvitur. Falluntur ergò, qui in eandem cum Amiſia & Viſurgi partem ferri, & Oceanum ſubire exiſtimarunt. Hos ſequi videtur Bartolinus l. 4. Auſtr. ut Spidelius notavit.

Nunc verò Oceani populos, atque extima mundi
Regna ſequar.
Hic fluit & Lupiæ turgeſcens ſanguine ripa.

Errori huic immani & manifeſto anſam præbuit Strabo lib. 7. *In eandem cum Amiſiâ partem feruntur Viſurgis & Lupia amnis, qui per Bructeros minores fluit, diſtans à Rheno* IↃC *ſtadiis*, ſive millibus paſſuum LXXXV. Meliùs Luppiæ oſtium agnovit Mela, lib. 3.

c. 3.

c. 3. *Amnium in alias gentes exeuntium Danubius & Rhodanus, in Rhenum Mœnus & Lupia.* Excuſat tamen Strabonem Junius, quaſi ἐπὶ ταῦτα (videlicet ἔθνη, quod præceſſit) id eſt, *ad has nationes* decurrere Luppiam tradiderit. Iſac. Pont. lib. 1. Orig. Franc. c. 9.

5. NOMENQUE DEDIT.] *Lipſpringæ* arci, ſub quâ *Luppiæ* fontes conſpiciuntur, oppidoque, diu poſt conditam arcem, in oppidum evecto: nam ſub initium ſæculi decimi quinti incolæ libertate primum donati vel manumiſſi. ſic quoque in eâdem hac diœceſi vicus quidam Vpſprunck vocatur. Arx porrò & oppidum Lipſpring ad collegium Cathedrale Eccleſiæ Paderborn. ſpectant, & incolumitatem ſuam debent Caſparo Philippo de Ketteler Decano, Joanni Wilhelmo Cantori, & Joanni Henrico Baronibus de Sintzig / Canonicis Paderbornenſibus; qui arcis ruinam anno MDCXLVI. cùm Vrangelius ſubjecto pulvere nitrato eam funditus evertere decreviſſet, unicè ſunt deprecati.

6. NERONUM QUO SITA MAJORIS.] Horatius lib. 4. od. 14.

Major Neronum mox grave prælium
Commiſit, immaneſque Rhætos
Auſpiciis repulit ſecundis.

Uterque Neronum diviſis partibus Rhætos Vindelicoſque adgreſſi. Velleius lib. 2. c. 95. Cui ergò Venuſina periphraſis convenit? Tiberio, cui operis adjutor datus fuerat Druſus frater, *quem intra Cæſaris penates enixa erat Livia.* Vell. l. c. ideoque natu minor. Claudius Druſi filius apud Senecam in conſolat. ad Polybium. *Cæſar* (Tiberius) *patruus meus Druſum Germanicum patrem meum, minorem natu, quàm ipſe erat, fratrem intima Germaniæ recludentem, & gentesférociſſimas Romano ſubjicientem imperio, in complexu & oſculis ſuis amiſit.*

7. CASTRA FUERE LOCO.] Hiberna, Vell. lib. 2. c. 105. *Pietas ſua Cæſarem penè obſtructis hieme Alpibus, in urbem traxit: ad tutelam imperii eum veris initio reduxit in Germaniam; in cujus mediis finibus ad caput Juliæ* (Lupiæ) *fluminis, hiberna digrediens*

grediens princeps locaverat. Just. Lipsius in not. ad Velleii lib. 2. n. 194.

8. ET QUEM CONCILIO] Anno 776. vita Caroli M. apud Pithæum, Astronomus, Adelmus Benedictinus, Poëta Anonym. Regin. lib. 2. Chron. Annal. Canisiani.

Ad fontem Lippiæ veniens, scribit Astronomus, *immensam illius perfidi populi multitudinem velut devotam & supplicem, ac quasi erroris sui veniam poscentem invênit. Cui cùm & misericorditer ignovisset, & eos, qui se Christianos fieri velle affirmabant, baptizari fecisset, datis & acceptis pro fide servandâ fraudulentis eorum promissionibus, obsidibus quoque, quos imperaverat, receptis, Eresburgo, quod dirutum erat, restaurato, alioque castello super Lippiam exstructo, & in utroque non modico præsidio relicto, ipse in Galliam reversus in villa Haristallo hiemavit.* Terruerat enim Saxones Carolus, *velut ingens tempestas omnia prosternens.* Regin. l. c. Vita Caroli. *Et perterriti Saxones omnes ad locum, ubi Lippia consurgit, venerunt ex omni parte, & Domno regi Carolo per Wadium manibus suis reddiderunt patriam, & spoponderunt se esse Christianos, & iterum subditi sunt ditioni Domni regis Caroli.* Cùm An. 780. ad fontem Luppiæ venisset, castra metatus alteram synodum ibidem celebravit. Astron. in Annal. *Cum magno exercitu in Saxoniam profectus est, transiensque per arcem Eresburgum ad fontem Lippiæ venit, ubi castra metatus per aliquot dies moratus est.* Regino.

Vita Caroli apud Pithæum: *Iterum iter peregit ad disponendam Saxoniam, & pervenit ad Eresburgum, & indè ad locum, ubi Lippia consurgit, ibique synodum tenuit*; in qua Carolus M. litem multis annis agitatam, inter Assuerum Abbatem Prumiensem, & Weomadum Archiep. Trevirensem, de cella S. Goaris ad Rhenum, secundùm Abbatem decîdit, & monasterio Prumiensi cellam donavit. Browerus lib. 7. Annal. Trevirens.

Tertium & maximum seu generale concilium in An. 782. incidit. Astron. *Æstatis initio, cum propter pabuli copiam duci poterat, in Saxoniam eundum, & ibi, ut in Franciâ quotannis solebat, generalem conventum habendum censuit. Trajectoque apud Coloniam Rheno, cum omni Francorum exercitu ad fontem Lippiæ venit, & castris ibi positis*

 sitis

sitis per dies non paucos ibidem moratus est. Regin. lib. 2. *An. dom. incar.* 782. *Carolus Coloniam veniens Rhenum transiit, & synodum tenuit, ubi Lippia consurgit.* Annal. Canisii.

In hoc conventu legati, quos Godefridus Nortmannorum rex & Avarorum principes Cacanus & Jugurtus miserat, auditi. Vita Caroli M. Astron. in Annal. Annales incerti auct. apud Pith. Regino, Ursperg. ll. cc. Abfuit autem Widichindus. Astron. Ursperg. Regino, Annales incerti auctoris apud Pithæum. *An.* 782. *Carlus habuit conflictum in loco, ubi Lippia oritur, cum omnibus primatibus Saxonum, excepto Widikindo rebelle, & iis, qui cum eo erant.*

9. DEVENERARE SACRUM FLUVII CAPUT.] Sacri olim fontes habiti, & floribus, aris, sacrificiis culti. Virg. l. 7. Æneid. Horat. lib. 1. od. 1. lib. 3. od. 13. Mart. lib. 4. c. 57. Seneca epist. 41. *Magnorum fluminum capita veneramur: subita ex abdito vasti amnis eruptio aras habet.* Latè hæc superstitio patuit, nam ad Saxones quoque & Prussios pervasit. Adamus Brem. *Frondosis arboribus fontibusque venerationem exhibebant.* De Prussiis Helmoldus lib. 1. cap. 1. circa An. 1168. *Usque hodie profectò inter illos, cùm cætera omnia communia cum nostris, solus prohibetur accessus lucorum & fontium, quos autumant pollui Christianorum accessu.* Alium atque alia ex causa honorem *Luppiæ caput* meretur, nempe ob memoriam sacri lavacri, quo ad fontes ejus, haustis inde aquis, ingenti numero Saxones abluti. Astron. Annal. Poëta Anonym. l. c.

10. ET ALTE CELATIS NILI PRÆFER ORIGINIBUS.] Tibullus lib. 1. eleg 8. Horat. lib. 4. od. 14. *Te fontium qui celat origines Nilus.* Lucan. lib. 10. Plinius lib. 5. c. 9. *Nilus incertis ortus fontibus.* Hinc apud Æthiopas *aqua è tenebris profluens* appellatur. Licet ergò Nilus

11. INNUMERIS TUMIDUS PETAT AMNIBUS ÆQUOR,] per ostia plura, ex quibus septem potiora Plin. l. c. enumerat:

12. FONTE TAMEN MAJUS,] illustrius religione & armis, castris & conciliis, & tam Romanæ quàm Francicæ histo-

riæ

riæ monumentis celebratum nomen habet Luppia: nam Nili è contrario fons aut omnino abſconditus, aut ſaltem obſcurus & incertus, nec ullâ memorabili re inſignis & cognitus. Plin. l. c. *Nilus incertis it fontibus, & per deſerta & ardentia, & immenſo longitudinis ſpacio ambulans, famâque tantùm inermi quæſitâ cognitus, ſine bellis, quæ cæteras omnes terras invenêre.*

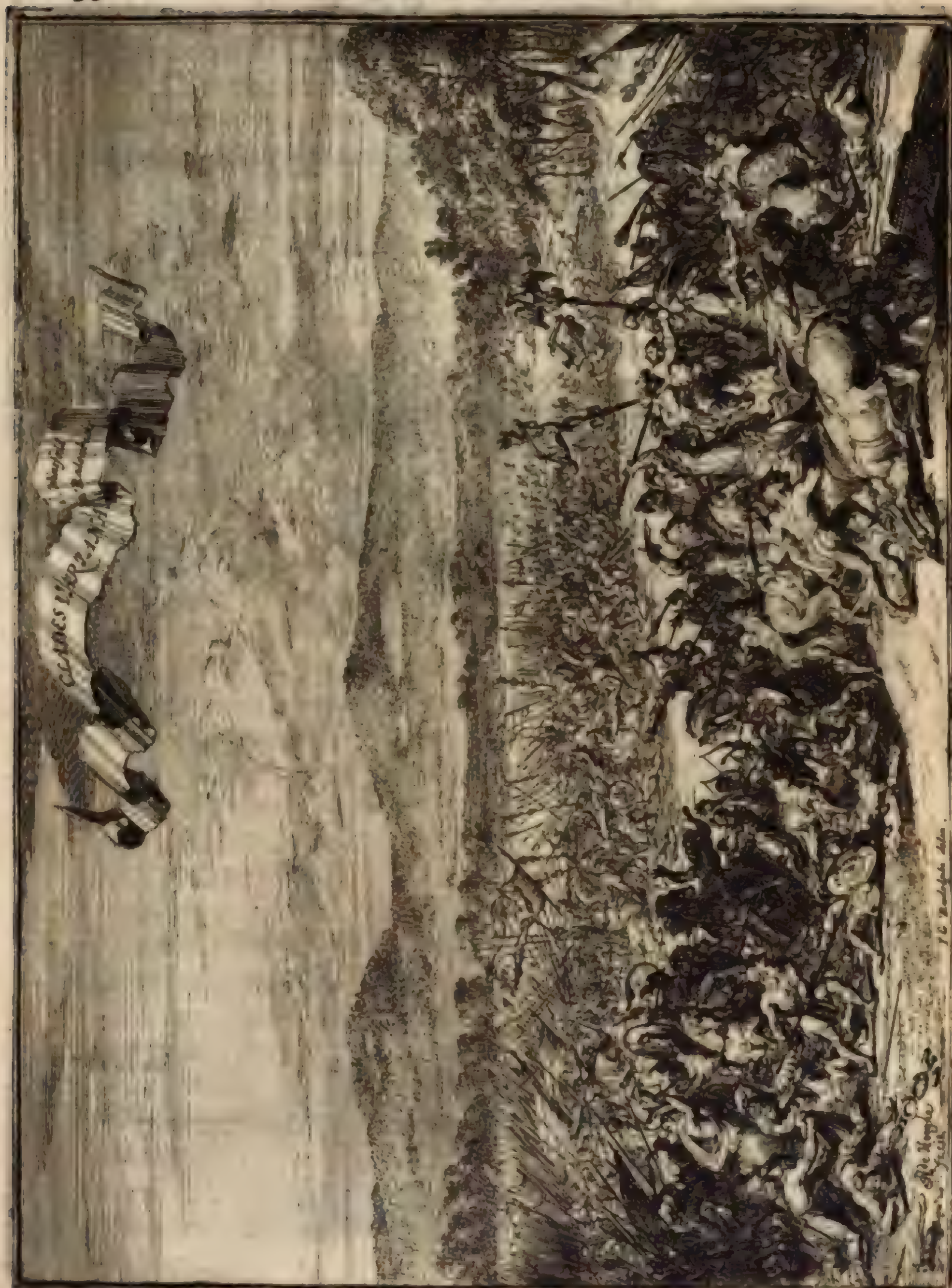
CLADES

CLADES VARIANA.

MEMORIÆ. SACRUM

EN. UBI. ROMANÆ. CLADIS. MONUMENTA. SUPERSUNT
VARUS. ET. ARMINIO. STRATUS. AB. HOSTE. JACET
ET. CAMPO. IN. MEDIO. NOTUM. VICTORIA. NOMEN
SERVAT. ADHUC. NOSTRIS. INCLYTA. TEMPORIBUS
AUSPICIIS. RAPUIT. PUBES. GERMANA. SECUNDIS
IMPERII. GEMINAS. NOBILE. PIGNUS. AVES
DESINAT. EUPHRATES. PARTHOS. MEMORARE. TRIUMPHOS
CLARIOR. EST. CÆSO. LUPPIA. QUINCTILIO
RAPTA. JOVI. LATIO. CRASSI. SPOLIA. ILLE. PEREMPTI
REDDIDIT. HIC. AQUILAS. OBTINET. USQUE. SUAS

FERDINANDUS. DEI. ET
APOSTOLICÆ. SEDIS. GRATIA. EPISCO-
PUS. PADERBORNENSIS. COADJUTOR
MONASTERIENSIS. S. R. I. PRINCEPS
COMES. PYRMONTANUS. ET. LIBER. BA-
RO. DE. FURSTENBERG

VARIANÆ. CLADIS. PÆNE. EXITIABILIS. ROMA-
NIS. CÆSARE. AUGUSTO. AD. TEUTOBURGIEN-
SEM. SALTUM. INTER. AMISII. ET. LUPPIÆ
FONTES. ARMINIO. DUCE. A. CHERUSCIS
BRUCTERIS. MARSIS. ET. CONTER-
MINIS. GENTIBUS. ILLATÆ
M. H. P

NOTÆ.

1. CLADES VARIANA.] Nota hæc clades, quam ex auctoribus antiquis Vellei. lib. 2. Strabo lib. 7. Tacit. lib. 1. 2. 12. Annal. Suetonius in Augusto c. 23. in Tiberio c. 17. Florus lib. 4. c. 12. Dio Cassius lib. 56. Plinius lib. 7. hist. natur. c. 45. Seneca epist. 57. Zonaras Annal. tom. 2. Orosius hist. lib. 6. c. 21. Manilius poëta lib. 1. Ex recentioribus verò præter alios innumeros Philip. Cluver. l. 3. Germ. antiq. c. 19. Joannes Horrion lib. 2. Panegyr. Pad. c. 9. Bernardus Mollerus in descript. Rheni lib. 5. Pideritius in chron. Lippiens. Stangevolius lib. 1. Ann. Circ. Westphalici, Bucherius in Belgio Romano, partim prolixiùs descripserunt, partim breviter commemorârunt, partim eruditè & diligenter illustrarunt.

2. EN UBI ROMANÆ CLADIS MONUMENTA SUPERSUNT.] Verus hîc Romanæ cladis monstratur locus, quem Urspergensis, Nauclerus, & alii Augustam Vindelicorum; Moguntiam Æneas Silvius; Duisburgum Clivorum Aventinus & Joannes Tybius in antiq. Duisburgi; in Misniam Irenicus; Strombergam Joannes Gigas, & hunc sequutus Joannes Baptista Nicolosius; nonnulli ad Embsaram flumen, ubi vicinum Cliviæ oppidum Dinslacum visitur, falsò transtulerunt. Repugnant enim horum opinioni, aut errori potiùs, & communem certamque de loco designato sententiam confirmant complura monumenta, pleraque ex veterum Romanæ historiæ scriptorum testimoniis observata, atque etiamnum conspicua: nimirum medii Germaniæ fines, quatenus ex continuis bellis Romanis fuit cognita. Velleius lib 2. *quo proposito* (Varus) *mediam ingressus Germaniam, velut inter viros pacis gaudentes dulcedine, jurisdictionibus agendoque pro tribunali ordine trahebat æstiva. At illi, in summam socordiam perduxêre Quinctilium usque eò, ut se Prætorem Urbanum in foro jus dicere; non in mediis Germaniæ finibus exercitui præesse crederet.* Via & iter à Rheno ad Visurgim in Cheruscorum fines.

fines. Dio l. c. *Quia autem Romanos multos apud Rhenum, multos apud se versari videntes, rebellionem palàm attentare non audebant, Varum ita acceperunt, ut omnibus ejus jussis obtemperaturi viderentur, proculque eum à Rheno in Cheruscorum fines, & ad flumen Visurgim abduxerunt.* Habitus viæ, sive montes, saltus, silvæ, paludes, aggeres, pontes. Velleius l. c. *Exercitus omnium fortissimus, inclusus silvis, paludibus, insidiis ab eo hoste ad internecionem trucidatus est.* Tacit. 2. Ann. *Præmisso Cæcinâ, ut occulta saltuum scrutaretur, pontesque & aggeres humido paludum & fallacibus campis imponeret.* Dio l. c. *Erant montes, quà Varus tum ducebat, convallibus crebris intercepti ac inæquales: arbores autem densæ, ac immodicæ proceritatis, quibus Romani ante hostium adventum cædendis, viamque parando, & quæ opus habebant, pontibus jungendo defatigati fuerant, &c. Locum modo ibi, ut in monte silvis obsito, opportunum nacti, castra fecerunt, &c. postridie progressi sunt in locum nemore vacuum.* Zonaras l. c. *Illum cum suis legionibus in densis & impeditis silvis versantem, ex improviso pro notitiâ locorum, quà minimè patebat exitus, circumvenerunt.* Ultima Bructerorum sedes inter Amisiam & Luppiam amnes, haud procul Teutoburgiensi saltu. Tacit. 4. an. *Ductum indè agmen ad ultimos Bructerorum, quantumque Amisiam & Luppiam amnes inter vastatum, haud procul Teutoburgiensi saltu, in quo reliquiæ Vari legionumque insepultæ dicebantur.* Aliso & cladi, & tumulo legionum propinquus. Vell. 2. Ann. *Lucii etiam Cæditii præfecti castrorum, eorumque, qui unà circumdati Alisone immensis Germanorum copiis obsidebantur, laudanda virtus.* Tacit. 2. Annal. *Cæsar audito castellum Lupiæ flumini adpositum obsideri, sex legiones eò duxit, neque Cæsari copiam pugnæ obsessores fecêre, ad famam adventûs ejus dilapsi. Tumulum tamen nuper Varianis legionibus structum, & veterem aram Druso sitam disjecerant. Restituit aram, tumulum iterare haud visum; & cuncta inter castellum Alisonem, ac Rhenum novis limitibus aggeribusque permunita.* Si itaque in mediis Germaniæ finibus, inter Rhenum & Visurgim, in Teutoburgiensi saltu, prope Amisiam Luppiamque amnes, ultimos Bructerorum, Alisonem, aram Drusi, & tumulum Varianarum legionum, duce Arminio à Cheruscis, Bructeris, Marsis & conterminis gentibus Variana

na

na clades sit facta; certum & manifestum est, alium ejus locum assignari non posse, quàm medium Paderbornam & Dethmoldiam vel Hornam inter, ubi omnes expressas à Velleio, Tacito & Dione περιστάσεις clarissimè repræsentat situs. Duo præterea rivi, *rubeus* & *osseus*, sive Rodenbecke & Knockenbecke / per *Senda* desertum saltui Teutoburgiensi proximum defluentes; ille ab aquis sanguine infectis, hic ab injectis ossibus appellatus: ubi ossa humana, diversi generis arma & numismata, in quibus Julii Cæsaris, Octavii Augusti imagines, atque inscriptiones agnosci potuerunt, reperta, magni cum Romanis initi prælii memoriam conservarunt: & demum non Westphali tantùm & Paderbornenses scriptores, *Bernardus Mollerus* in descript. Rhen. l. 5. *Hamelman.* de genealog. & famil. Comit. & Baron. infer. Saxoniæ, Angar. & Westphal. *Reineccius* in not. ad Poëtam Anonym. de gest. Carol. M. *Meibomius* in Irminsul. *Horrion* in panegyr. Pad. l. 2. c. 9. *Pideritius* in chron. Lipp. *Stangevol.* lib. 1. Annal. Varum cum exercitu hic cæsum tradidêre: verùm etiam plurimi externi, *Cuspinian.* in Aug. *Lazius* l. 1. comment. Reip. Rom. c. 8. *Lindenbroch.* in hist. Arminii, *Carion* in chron. l. 3. *Pighius* in Hercul. Prodicio, *Lipsius* in Tacit. *Serar.* l. 1. rer. Mogunt. *Althamerus* in Tacit. de morib. Germ. *Browerus* l. 1. Annal. Trevir. David *Chytr.* in orat. de Westphaliâ, *Calvisius*, *Isac. Pontanus* lib. 1. orig. Franc. c. 9. *Teschemach.* in chron. Cliviæ, March. *Joannes Henricus Hagelgans* in suo Arminio An. 1643. edito, *Gratianus Episcopus Amerinus* in vitâ Card. Commendoni lib. 2. *Per Westphalos iter vertit, visis circa Paderbornam campis saltibusque Varianâ olim clade, & Arminii victoriâ claris. Quæ loca adhuc post tot sæculorum spatium à Germanis, cum gloriâ & ostentatione Majorum suorum virtutis, monstrantur.*

3. VARUS ET ARMINIO STRATUS AB HOSTE JACET.] Tacit. lib. 1. Ann. *Sed Varus, fato & vi Arminii cecidit.* Cùm enim metueret, ne vivus in hostium potestatem veniret, sibi ipsi manus intulit. Dio lib. 56. *Ideo Varus aliique primores, jam acceptis vulneribus, cùm metuerent, ne vel in hostium potestatem vivi venirent, vel ab infensissimo hoste interficerentur, sibi ipsi manus attulerunt.*

lerunt. Velleius lib. 2. *Duci plus ad moriendum quàm ad pugnandum animi fuit, quippe paterni avitique exempli successor se ipsum transfixit.* Tacit. 1. Ann. *Et cladis ejus superstites pugnam aut vincula elapsi, referebant, primum ubi vulnus Varo adactum; ubi infelici dextrâ, & suo ictu mortem invenerit.* Zonaras Annal. tom. 2. *Itaque Varus & præcipui quique vulnerati, metuentes ne vivi in hostium potestatem venirent, ultrò sibi necem consciverunt.* Non sine causâ duram captivitatem, aut acerbam mortem à Germanis timuit, quibus adeò invisus, ut abditum mortui corpus effoderint, laceraverintque. Flor. lib. 4. c. 12. *Ipsius quoque consulis corpus, quod militum pietas humi abdiderat, effossum.* Velleius lib. 2. *Vari corpus semiustum hostilis laceraverat feritas, caput ejus abscissum, latumque ad Maroboduum, & ab eo missum ad Cæsarem, gentilitii tamen tumuli sepulturâ honoratum est.* Qualis autem genere, ingenio, moribusque fuerit, & quibus rebus tantum sui Germanorum odium incurrerit, Velleius l. c. prodidit. *Varus Quinctilius illustri magis, quàm nobili ortus familiâ, vir ingenio mitis, moribus quietus, otio magis castrorum, quàm bellicæ assuetus militiæ; pecuniæ verò, quàm non contemptor, Syria, cui præfuerat, declaravit, quam pauper divitem ingressus, dives pauperem reliquit.* Cur illustri magis ob recentes magistratus & honores, quàm nobili sive antiquâ familiâ ortum asserat, Carolus Patinus de familiis Roman. admiratur; cum Livio teste, An. U. C. 350. M. Quinctilius Varus Tribunus militum consulari potestate, Dictator verò clavi figendi causâ, An. U. C. 421. Cn. Quinctilius creati fuerint. Interim qualicunque loco natus fuerit, non poterant Germani avaritiam ejus, & imperandi modum tolerare. Dio l. c. *Ubi autem Quinctilius Varus, Germaniæ post administratam Syriam præfectus, rebus ibi gubernandis susceptis imperare, pecuniasque uti à subditis exigere, Germani ejus inceptum non tulerunt, primoribus ipsorum amissum principatum desiderantibus, vulgò consuetam rerum rationem peregrinæ dominationi anteferente.* Oderant præterea libidinem ac superbiam. Flor. l. 4. c. 12. *Quippe Germani victi magis, quàm domiti erant, moresque nostros magis, quàm arma induerant sub Imperatore Druso. Postquam verò ille defunctus, Vari Quinctilii libidinem ac superbiam, haud secùs, quàm sævitiam odisse cœperunt.*

runt. Orosius lib. 6. c. 21. *Quinctilius Varus cum tribus legionibus à Germanis rebellantibus, mirâ superbiâ atque avaritiâ in subjectos agens, funditus deletus est*. Zonaras l. c. *Sed cùm Quinctilius Varus Germaniæ præpositus, eos subitò ac penitùs ab inveteratâ consuetudine revellere aggrederetur, superbèque & avarè ut mancipiis imperaret, ferre non potuerunt*. His ille moribus & vitiis causam bello præbuit; insidiis verò & cladi occasionem dedit falsa ejus de Germanis opinio, socordia, & militum dissipatio. Velleius l. c. *Is cum exercitui, qui erat in Germaniâ, præesset, concepit esse homines, qui nihil præter vocem haberent hominum; quique gladiis domari non poterant, posse jure mulceri. At illi in summam socordiam perduxêre Quinctilium, usque eò, ut se Prætorem Urbanum in foro jus dicere, non in mediis Germaniæ finibus exercitui præesse crederet*. Flor. l. c. *Ausus ille agere conventum; & in castris se direxerat, quasi violentiam barbarorum & lictoris virgis, & præconis voce posset inhibere*. Dio l. c. *Ibi summa in pace ac amicitia erga eum viventes, in hanc eum opinionem adduxêre, quasi possent absque militum opera in servitute contineri. Igitur Varus neque milites, quod in hostico fieri debet, uno loco continuit*. Præcipuè verò securitas, & nimia fiducia in eo arguitur. Flor. l. c. *Tanta erat pacis fiducia, ut ne prædictâ quidem, & proditâ, per Segesten unum principum, conjuratione commoveretur. Itaque improvidum, & nihil tale metuentem, improvisò adorti, quum ille (O securitas!) ad tribunal citaret, undique invadunt*. Vell. l. c. *Id Varo per virum ejus gentis fidelem, clarique nominis Segesten indicatur, negat itaque se credere, spemque benevolentiæ ex merito æstimare, nec diutius post primum indicem secundo relictus est locus*. Dio l. c. *Jam fidente rebus Varo, ac nihil tale exspectante; ac non modo fidem omnem iis, qui rem, ut erat, suspicantes, eum, ut caveret sibi, monebant, abrogante, sed etiam objurgante eos, quòd frustra sibi timerent, ac illos in invidiam vocarent, repentè ex composito quidam ex longinquis Germani insurgunt*. Hinc illæ Segestis apud Tacit. 1. Ann. querelæ: *Ego raptorem filiæ meæ Arminium apud Varum, qui tum exercitui præsidebat, reum feci, dilatus segnitiâ ducis, quia parum præsidii in legibus erat, ut me & Arminium, & conscios vinciret, flagitavi: testis illa nox, mihi utinam potiùs novissima! quæ secuta sunt, defleri magis, quàm de-*

fendi

fendi possunt. Orta vel aucta hujusmodi fiducia ex conviviis, & assiduâ consuetudine cum Arminio & Sigimero. Dio l. c. *Erant inter eos, qui conspiraverant, & belli, quod tum conflabatur, præcipui Arminius & Sigimerus, semper cum Varo conversantes, sæpiusque convivantes.* Defuit demum consilium. Velleius lib. c. *Ex quo apparet, Varum sanè gravem & bonæ voluntatis virum, magis Imperatoris defectum consilio, quàm virtute destitutum militum, se magnificentissimumque perdidisse exercitum.* Unde Tiberius proximo anno in Germaniam missus, *cùm animadverteret, Varianam cladem temeritate & negligentiâ ducis accidisse, nihil non de consilii sententiâ egit; semper aliàs sui arbitrii, contentusque se uno, tunc, præter consuetudinem, cùm pluribus de ratione belli communicavit; curam quoque solito exactiorem præstitit.* Suetonius in Tib. c. 18. Sed etsi culpâ Vari ignominiosa clades contigerit; mansit tamen manetque in pluribus locis celebribus memoria nominis ejus: nam *Varisberg*, vulgò *Forstenberg*, nobilium Virginum Collegium in Cliviâ, *Vari montem*, Pighius in Hercule Prodicio; *Varburgum*, insigne ditionis Paderbornensis oppidum, *Variburgum* Serar. lib. 3. rerum Mogunt. notat. 29. ad vitam S. Bonifacii, interpretantur. Nec minori ratione sunt qui putent, *Varenholtum* in comitatu Lippiensi; in diœcesi Monasteriensi *Varendorpium* urbem, & *Varlariam* Præmonstratense cœnobium à Varo appellari, atque illud *Vari pagum*, hoc *Vari castra* significare.

4. ET ARMINIO,] de quo dissimili planè Varo Velleius. *Tum juvenis genere nobilis, manu fortis, sensu celer, ultra barbarum promptus ingenio, nomine Arminius, Sigimeri principis gentis ejus filius, ardorem animi vultu oculisque præferens, assiduus militiæ nostræ prioris comes, & jam civitatis Romanæ jus equestremque consecutus gradum, segnitiâ ducis in occasionem sceleris usus est, haud imprudenter speculatus, neminem celeriùs opprimi, quàm qui nihil timeret, & frequentissimum initium esse calamitatis, securitatem. Primò igitur paucos, mox plures in societatem consilii recipit; opprimi posse Romanos & dicit, & persuadet; decretis facta jungit, & tempus insidiarum constituit.* Sunt qui ad Arminium nostrum ex militiâ Romanâ, in quâ ductor popularium meruerat, notum & cele-

brem in Urbe respexisse velint Virgilium lib. 11. Æneid. v. 642.

Dejicit Herminium, nudo cui vertice fulva
Cæsaries, nudique humeri; nec vulnera terrent.

Postquam multa Arminii facta insignia Tacitus 1. & 2. Ann. memoravit, præclarissimo immaturum ejus obitum elogio prosequitur. *Cæterum Arminius abscedentibus Romanis, & pulso Maroboduo, regnum affectans, libertatem popularium adversam habuit: petitusque armis, cum variâ fortunâ certaret, dolo propinquorum cecidit; liberator haud dubiè Germaniæ, & qui non primordia populi Romani, sicut alii reges ducesque, sed florentissimum imperium lacessierit: præliis ambiguus, bello non victus, septem & triginta annos vitæ, duodecim potentiæ explevit: caniturque adhuc apud barbaras gentes.*

5. ET CAMPO IN MEDIO.] *Nomen etiamnum retinet inclytus Romanâ clade saltus* Teuteberg: *& victoria cognomine insignis campus,* Wintfeldt/ *ad oppidulum Hornam in Westphaliâ.* Lips. in not. ad Tacit. Annal. lib. 1. n. 211. Mollerus, Lindenbrochius, Hamelmannus, Reineccius, Serarius, Isac. Pontanus, Calvisius, Pideritius, Stangevolius, ll. suprà §. 2. citatis, Ægidius Bucher. in Belg. Roman. lib. 3. c. 1. in fine. Hi omnes inter monumenta victoriæ de Romanis reportatæ referunt campum, seu jugi planitiem, vulgò Wintfeldt/ appellatam haud dubiè à victoriâ; nam vincere Germanis winnen dicitur; verique simile videtur, de campo hoc loqui Tacit. lib. 1. Ann. *Medio campi albentia ossa, ut fugerant, ut restiterant, disjecta vel aggerata.*

6. PUBES GERMANA.] Tacit. 1. Ann. Suet. in Aug. c. 23. Flor. Velleius ll. cc. Verè Germana pubes non natione tantùm, verùm etiam virtute, cujus cum aliàs sæpissimè, tum in prælio Variano illustre specimen dedit; falsò autem & immeritò de Germanis Velleius, *quod nisi expertus vix credebat, in summa feritate versutissimi, natumque mendacio genus.* & Strabo scribit lib. 7. *adversus hos* (Germanos) *plurimùm utilitatis in incredulitate: quibus fides habita est, ii maxima damna intulerunt: ut Cherusci, & eorum subditi, apud quos tres Romanæ legiones cum Duce Quinctilio Varo, contra datam fidem, insidiis circumventæ, perierunt.* Alienissima

ſima hæc calumnia ab indole, & moribus gentis, cujus fides tantam ſemper laudem habuit, ut vel ipſi Imperatores Romani in Germanorum ſe cuſtodiam tradiderint, & Friſiorum legati Romæ auſi gloriari, *nullos mortalium armis aut fide ante Germanos eſſe.* Tacit. lib. 13. Annal.

7. IMPERII GEMINAS NOBILE PIGNUS AVES.] Florus l. 4. c. 2. Tacit. 2. Ann. *Et cladis ejus ſuperſtites pugnam aut vincula elapſi referebant, hîc cecidiſſe legatos, illic raptas aquilas,* quas Germanicus *Romanas aves, propria legionum numina* apud eundem lib. 2. Ann. appellavit.

8. DESINAT EUPHRATES PARTHOS MEMORARE TRIUMPHOS.] Grave quidem vulnus clade Craſſianâ populus Romanus à Parthis accepit. Flor. l. 3. c. 11. ingens indè fama Euphrati; verùm multis nominibus

9. CLARIOR EST CÆSO LUPPIA QUINCTILIO:] de quo reportata victoria magnum nomen decuſque gerit in elogio, quo Germaniam Tacit. de morib. Germ. ornavit. *Sexcenteſimum & quadrageſimum annum urbs noſtra agebat, cùm primùm Cimbrorum audita ſunt arma, Cæcilio Metello ac Papirio Carbone Coſſ. ex quo ſi ad alterum Imperatoris Trajani conſulatum computemus, ducenti fermè & decem anni colliguntur, tam diu Germania vincitur. Medio tam longi ævi ſpatio multa invicem damna. Non Samnis, non Pœni, non Hiſpania Galliæve, ne Parthi quidem ſæpius admonuêre. quippe regno Arſacis acrior eſt Germanorum libertas. Quid enim aliud nobis, quàm cædem Craſſi, amiſſo & ipſe Pacoro, infra Ventidium dejectus Oriens objecerit? At* GERMANI, *Carbone, & Caſſio, & Scauro Aurelio, & Servilio Cepione, M. quoque Manlio fuſis vel captis, quinque ſimul conſulares exercitus populo Romano; Varum, treſque cum eo legiones etiam Cæſari abſtulerunt. nec impunè C. Marius in Italiâ, divus Julius in Galliâ, Druſus ac Nero & Germanicus in ſuis eos ſedibus perculerunt. Mox ingentes C. Cæſaris minæ in ludibrium verſæ. Indè otium, donec occaſione diſcordiæ noſtræ & civilium armorum, expugnatis legionum hibernis, etiam Gallias affectavêre: ac rurſus pulſi indè, proximis temporibus triumphati magis quàm victi ſunt.*

10. RAPTA JOVI LATIO.] Inſcriptio monumenti Ca-

pitolini apud Lazium lib. 7. comment. Reip. Rom. c. 4. Velleius lib. 2. c. 91. Sueton. in Aug. c. 21. Florus lib. 4. c. 12. Eutropius lib. 7. in Aug. Ovidius lib. 5. & 6. Fast. & lib. 2. Trist. Horatius lib. 4. od. 15.

Et signa nostro restituit Jovi,
Direpta Parthorum superbis
Postibus: &c.

Quantopere signis, sive *ultrò*, ut Florus, sive, ut Suetonius ait, *reposcenti*, redditis gavisus sit Augustus, indicant tot & tam varii hac de re signati nummi veteres cum inscriptione SIGNIS RECEPTIS: quorum icones apud Lazium l. c. expressæ.

II. HIC AQUILAS OBTINET USQUE SUAS.] Arminius apud Tacit. lib. I. *Cerni adhuc Germanorum in lucis signa Romana, quæ diis patriis suspenderit.* Nondum ergo tunc, nec unquam Augusto remissa fuerant; an postea ductu Germanici, & auspiciis Tiberii recepta, auctores inter se dissentiunt. Affirmat Tacit. lib. I. Ann. *Bructeros sua urentes, expeditâ cum manu L. Stertinius, missu Germanici fudit; interque cædem & prædam reperit undevicesimæ legionis aquilam cum Varo amissam.* l. 2. *Ipse majoribus copiis Marsos irrumpit: quorum dux Malovendus, nuper in deditionem acceptus, propinquo luco defossam Varianæ legionis aquilam modico præsidio servari indicat.* Ad quem locum Lipsius not. 62. *Hic autem inventa aquilarum una, & supra lib. I. altera; ergò receptæ nunc omnes.* Quâ de causâ arcus erectus dicatusque: Tacit. l. 2. *Fine anni arcus propter ædem Saturni ob recepta signa cum Varo amissa, ductu Germanici, auspiciis Tiberii; & ædes Fortis Fortunæ &c. dicantur.* Quin Dio lib. 57. scribit. *At Germanicus expeditione in Germanos prosperâ ad Oceanum usque processit, barbarisque vi devictis, ossa eorum, qui cum Varo ceciderant, lecta humavit, signaque militaria recepit.* Sed idem Dio lib. 60. Claudio demum Cæsare, unicam quæ restabat aquilam, receptam perhibet: ita enim habet. *Eodem anno* (U.C. DCCXCIV.) *Sulpitius Galba Chattos vicit, & P. Gabinius Marsos, qui inter alia, quæ laudi essent, militarem aquilam, quæ sola è clade Varianâ adhuc supererat, recuperavit.* Hic aut Tacitum nos fallere, aut Dionem, necesse est. Quam enim aquilam Tacitus, Male-

Malevendo Marſorum duce atque indice, Germanicum Cæſarem recepiſſe à Marſis, hanc Dio Caſſius ſcribit Claudio demum Cæſare per Legatum Gabinium eſſe recuperatam. Facit hæc diſſenſio magnorum inter Romanos ſcriptorum, ut ſuſpicari libeat, non adeò exploratum fuiſſe ipſis ſcriptoribus, aquilæne omnes redditæ fuerint, nec ne. Ideò Floro potiùs inhærendum cenſeo, qui lib. 4. c. 12. *Signa, & aquilas duas adhuc barbari poſſident; tertiam ſignifer prius, quàm in manus hoſtium veniret, evulſam merſamque intra baltei ſui latebras gerens, in cruenta palude ſic latuit.* Sed an & hæc aquila relata ſit ad Romanos abrumpit Florus. Lipſius ut Florum Tacito conciliet, ſuſpicatur Florum, qui epitomen Livii dedit, ex perſona & ætate Livii tantùm loqui, quâ nondum redditæ erant aquilæ à Germanis. At quis credat Florum, quem Trajani tempore vixiſſe volunt, hanc ævo ſuo populi Romani gloriam ex receptis aquilis diſſimulare potuiſſe, quando tanto triumpho receptas de Parthis aquilas legerat. Quapropter non deſunt, qui aquilas nunquam omnes è Germania receptas ſentiunt. Quos inter Cuſpinianus Florum ſecutus in vita Auguſti. *Nec unquam hæ redditæ ſunt Imperatoribus Romanis, quod Parthi fecerunt, ſed ſemper in hunc uſque diem ſervatæ; licet Tacitus ſcribat Germanicum, cùm in Teutoburgienſi ſaltu reliquias Varianæ cladis inſpicere concupiſceret, per L. Stertinium apud Bructeros undeviceſimæ legionis aquilam cum Varo amiſſam reperiſſe.* Majorem ergò fidem hac in re Floro, quàm Tacito habendam eſſe, & non ſine ratione cenſuit Cuſpinianus: ſi enim verè Variana ſigna recepta fuerunt, cur Tacitus tantùm ac Dio, & quidem diverſè id meminerunt? nam ſigna à Parthis remiſſa poëtæ pariter & hiſtorici magno numero & conſenſu celebraverunt. Cur Velleius, quod gratum, lætum & magnæ gloriæ Tiberio erat, in laudibus ejus alioquin immodicus ſiluit? quomodo contrarium ſcribere Florus auſus eſſet? Arcus quidem ſimilis eſſe potuit triumphis, quos apparatu ſplendidos, victoriæ autem inanes falſoſque, de Germanis non rarò Imperatores Romani egerunt; quod Tacitus quoque de morib. Germ. agnovit. *Inde proximis temporibus triumphati magis, quàm victi ſunt.* Alio quoque & excel-

cellentiori quidem modo aquilas ſuas Luppia uſque obtinet, imperio nimirùm ad Francos primùm, & ab his ad Saxonas, utroſque Luppiæ aliqua ex parte quondam accolas, tranſlato. Nec deſunt, qui imperii inſignia ab aquilis clade Varianâ raptis originem accepiſſe exiſtimarint; ita enim ſenſerunt & ſcripſerunt Cuſpinianus, & Ulricus Huttenus: ille in Aug. *Non enim biceps eſt aquila, ut imperitum vulgus credit: ſed duæ ſimul; quarum altera alteram expanſis alis obtegit, tertiam ſignifer legionis tertiæ abſtulit, paludeque demerſit, ne in hoſtium manus veniret, alioqui tres haberemus aquilas in inſignibus Imperii.* Hic verò & clarius in carmine de Germania non degeneri:

Vindice ut Arminio, celeris prope rura Viſurgis,
Romanas acies, miro Germania motu,
Quinctiliumque ducem conciderit, unde biroſtræ
Contigerint aquilæ, traducti inſignia regni,
Excuſſumque jugum, non tantùm hæc tempora noſſent.

Horum aſtipulatorem Flavium Illyricum exagitat & refellit Card. Bellarminus de tranſlat. Imp. Rom. lib. 1. c. 7. §. 2. & *Romanos Imperatores negat bicipitem aquilam in inſignibus ferre ob duas aquilas ab Arminio quondam Vari Legionibus detractas: non enim duas aquilas in inſignibus Impp. gerere, ſed unam diviſam in duo capita: cujus rei cauſam eſſe, quòd imperium eſſet inter duos principes diviſum, quorum alter in Occidente, alter in Oriente ſedem habebat.* Atqui etiam prius, quàm imperium divideretur, in columna Trajana & Antoniana videre fuit duplicem aquilam concorporatam, ſic ut in Imperii inſignibus hodie ſolet. Lipſ. in analectis ad Milit. Rom. dialogo 11.

12. PENE EXITIABILEM.] Sueton. in Aug. c. 23. *Graves ignominias cladeſque, duas omnino, nec alibi quàm in Germania, accepit, Lollianam & Varianam: ſed Lollianam majoris infamiæ, quàm detrimenti; Varianam penè exitiabilem, tribus legionibus, cum duce legatiſque, & auxiliis omnibus, cæſis.* Magnitudinem igitur hujus cladis, quæ à Suetonio penè exitiabilis, à Velleio atrociſſima calamitas vocatur, facilè quis cogitatione comprehendet, ſive cum Polybio lib. 6. tribuat legioni quina millia peditum, & trecen-

centos equites, sive cum Vegetio peditum sex millia, equites septingentos & triginta duos. Hujus itaque exercitûs cum auxiliis omnibus, quæ è sociis conscripta non minorem certè numerum confecerint, ad internecionem deleti nuntius ingentem mœrorem metumque Augusto, & Urbi attulit. Velleius l. c. *Ordinem atrocissimæ calamitatis, quâ nulla post Crassi in Parthis damnum, in externis gentibus gravior Romanis fuit, justis voluminibus,* (utinam cum xx. libris de bellis Germanicis à Plinio scriptis superessent!) *ut alii, ita nos conabimur exponere. Nunc summa deflenda est. Exercitus omnium fortissimus, disciplinâ, manu, experientiaque bellorum inter Romanos milites princeps, ad internecionem trucidatus est.* Flor. l. 4. c. 12. *Nihil illâ cæde per paludes, perque silvas cruentiùs: nihil insultatione barbarorum intolerabiliùs, præcipuè tamen in causarum patronos. Aliis oculos, aliis manus amputabant: unius os sectum, recisâ priùs linguâ, quam in manu tenens barbarus, tandem,* inquit, *vipera sibilare desiste.* Sueton. l. c. *Hâc nunciatâ, excubias per Urbem indixit, ne quis tumultus existeret: & præsidibus provinciarum propagavit imperium, ut & à peritis & assuetis socii continerentur. Vovit & magnos ludos Jovi Opt. Max. si rempublicam in meliorem statum vertisset: quod factum Cimbrico Marsicoque bello erat. Adeò namque consternatum ferunt, ut per continuos menses barbâ capilloque summisso, caput interdum foribus illideret, vociferans: Quinctili Vare, legiones redde: diemque cladis quotannis mæstum habuerit ac lugubrem.* Metuebat enim, ne unà cum Gallis Italiam ac Romam Germani peterent. Dio lib. 56. Augustus *Varianâ clade auditâ, vestem, ut quidam memorant, laceravit, inque magno luctu fuit, propter amissum exercitum, metumque, qui à Germanis, & Gallis impendère videbatur, maximè quòd eas gentes jam ipsam Italiam ac Romam petituras verebatur; sed neque urbana juventus magni momenti supererat, & sociorum auxilia, quæ alicujus essent pretii, afflicta erant. Nihilominus tamen ad omnia se, quantum præsens rerum conditio ferebat, comparavit. Et quoniam ii, qui militari essent ætate, dare nomina nolebant, ex iis qui nondum annum trigesimum quintum attigissent, quintum; ex natu majoribus decimum quemque, ut sors in quemvis incidisset, bonis privatum, ignominiâ notavit: postremò cùm multi ne sic quidem obedirent, quosdam mor-*

te mulctavit, &c. Et quia complures Galli ac Germani Romæ obversabantur, partim peregrinantes, partim inter stipatores recipiendi, veritus, ne quid hi novi molirentur, in insulas armatos amandavit, inermes urbe exire jussit. Hæc tum ab Augusto acta: ea quæ decreta fuerant, & inter hæc triumphus Tiberii de Pannoniis, *Ludique omissi.* Sueton. in Tib. c. 17. *Nam sub id ferè tempus Quinctilius Varus cum tribus legionibus in Germania periit: nemine dubitante, quin victores Germani juncturi se Pannoniis fuerint, nisi debellatum priùs Illyricum esset. Quas ob res triumphus ei decretus est, multique & magni honores. triumphum ipse distulit, mæstâ civitate clade Varianâ.* Etsi hæc clades exitium imperio non attulerit, ingens tamen damnum ex ea consecutum: nam ut Flor. l. c. *Hac clade factum, ut imperium, quod in litore Oceani non steterat, in ripa Rheni fluminis staret.*

13. CÆSARE AUGUSTO.] Paucis ante obitum ejus annis, cùm bellum Pannonicum confectum esset, & plures fulsissent cometæ. Tacit. 1. Ann. *Bellum eâ tempestate*, quâ vivere desiit Augustus, *nullum nisi adversùs Germanos supererat: abolendæ magis infamiæ ob amissum cum Quinctilio Varo exercitum, quàm cupiditate proferendi imperii.* Velleius lib. 2. *Tantùm quòd ultimam imposuerat Pannonico ac Dalmatico bello Cæsar manum, cùm intra quinque consummati operis dies funestæ ex Germania epistolæ cæsi Vari, trucidatarumque legionum trium, totidemque alarum & sex cohortium.* Dio l. c. *cælum sæpiùs ardere apparuerat, multi simul cometæ effulserant.* Manilius l. 1.

Extremas modò per gentes ut fœdere rupto
Cùm fera ductorem rapuit Germania Varum,
Infecitque trium legionum sanguine campos.
Arserunt toto passim minitantia mundo
Lumina, & ipsa tulit bellum natura per ignes,
Opposuitque suas vires, finemque minata est.

De tempore verò acceptæ cladis variant auctores: Lindebrochius in hist Armin. & Helmvicus in theatro, imputant ei annum à nato Christo 12. imperii Augusti 52. & U. C. 762. sub P. Cornelio Dolabella, & C. Junio Coss. quibus de anno Christi Baronius, & plures consentiunt; etsi Browerus, Horrion & Calvisius

visius 9. & alii 10. ponant: similiterque, juxta Pighium tom. 3. Annal. lib. 18. ac Sigonium comment. in Fastos, annum U. C. vel 761. vel 763. Coss. Sulpitio Camerino & Poppæo Sabino, ut Browero & Stangevolio placet. Quod spectat ad tempus anni, longiùs æstatem processisse, ex Velleio colligitur: *Mediam ingressus Germaniam, jurisdictionibus agendoque pro tribunali ordine, trahebat æstiva.* Diem denique cladis tam memorabilis, quem Augustus *mæstum ac lugubrem quotannis habuit*, IV. Non. Sextil. *diem* enimvero, ut notat Gellius lib. 5. cap. 17. & Macrobius lib. 1. cap. 16. *inominalem*, quo malè ad Cannas pugnatum est, Pantaleon, Eberus, & qui præterea Beroaldum sequuntur, assignant, eò, quòd Florus lib. 4. cap. 12. scribat, *Varus res perditas eodem, quo Cannensem diem Paulus, & fato est & animo secutus.* Putarunt enim sensum horum verborum esse, Varus eo die periit, quo Paulus Cannensi prælio. Verùm, ut Casaubonus in Suet. de Aug. c. 23. animadvertit, diem pro clade eleganter Florus usurpavit. Nonnulli cum Aventino malunt IV. Non. Julii. Sed frustra dies quæritur, quem veteres historici quasi ex compacto siluerunt, aut certum ideò definire fortè nescierunt, quòd, ut auctor est Dio, triduò cum Romanis fuerit dimicatum, & quidem, quod observat Henricus Hagelgans in suo Arminio, primo die haud procul Alisone ad caput Luppiæ, altero indè paulò remotius juxta arcem Falckenberg, tertio & ultimo prope Hornam aut Dethmoldiam.

14. ARMINIO DUCE.] Flor. l. 4. c. 12. *Duce Arminio arma corripiunt.* Strabo lib. 7. *Arminii, qui belli dux fuerat Cheruscis, cum violatis pactis Varum Quinctilium invaderent.* Tacit. 2. Ann. *Vis nationum, virtus ducum in æquo: sed Marobodnum regis nomen invisum apud populares, Arminium pro libertate bellantem favor habebat*; desertus tamen ab Ingviomero fuit, *non aliam ob causam, quàm quia fratris filio juveni patruus senex parère dedignabatur.* Tacit. 2. Annal. Dux igitur Arminius gentis suæ, & sociorum ejus fuit, omnibus hujus muneris partibus egregiè functus, imò & militis, *qui manu, voce, vulnere sustentabat pugnam.* Tacit. 2. Annal.

15. A CHERUSCIS.] Inter Germaniæ populos, à quibus Variana strages edita, eminuêre Cherusci, validissima tum natio, à Cæsare lib. 6. Velleio lib. 2. Strabone lib. 7. Tacito l. 1. 2. 11. 12. 13. Annal. & de morib. Germ. Plinio lib. 4. c. 14. Floro l. 4 c. 12. Dione l. 54. 55. 56. Fastis Capitolinis apud Onuphr. & Pighium, Nazario in panegyr. descripta celebrataque. Non omnes inter Albim & Visurgim, ubi vera & præcipua sedes eorum fuit, & silva *Bacenis* pro nativo muro objecta, Cheruscos à Suevis, Suevosque à Cheruscis, injuriis incursionibusque prohibuit; etiam pro parte aliqua cis Visurgim habitârunt. Dio lib. 54. de Druso: *Lupiæ fluminis ripis ponte junctis, Sigambros irrupit, perque eos in Cheruscorum fines usque ad Visurgim processit.* Velleius lib. 2. *Intrata protinus Germania*, &c. *recepti Cherusci, & amnis mox nostrâ clade nobilis transitus Visurgis.* Isac. Pont. de orig. Franc. l. 1. c. 9. *pro parte cis Visurgim coluisse non abnuerim.* Cluver. l. 3. Ger. antiq. c. 19. Maximè Arminio duce gens hæc floruit, qui Chattos & Cheruscos, *cum quibus* illi, teste Tacito 12. Ann. *æternùm discordant*, conciliaverat, ut aliquamdiu junctis viribus Romanorum imperium propulsarent; eo vero defuncto recruduit vetus odium, evenitque quod Tacit. de morib. Germ. memorat. *In latere Cauchorum Cattorumque, Cherusci nimiam ac marcentem diu pacem illacessiti nutrierunt; idque jucundiùs, quàm tutiùs fuit. quia inter impotentes & validos falsò quiescas. ubi manu agitur, modestia ac probitas nomina superioris sunt. Ita qui olim boni æquique Cherusci, nunc inertes ac stulti vocantur. Cattis victoribus fortuna in sapientiam cessit. tacti ruinâ Cheruscorum & Fosi, contermina gens.* Mansêre tamen adhuc ævo Claudiani veteres ad Albim sedes, nomenque Cheruscorum: quod ipse testatur in panegyr. de IV. consulatu Honorii:

—— *Et ingentes Albim liquêre Cherusci.*

16. BRUCTERIS.] Non solum Cherusci, verùm etiam Bructeri Varianam cladem effecerunt, qui propterea sua exusserunt, atque à Germanico vastati. Tacit. 1. Ann. *Bructeros, sua urentes, expedita cum manu L. Stertinius, missu Germanici, fudit: interque cædem & prædam reperit undevicesimæ legionis aquilam, cum*

Varo

Varo amissam. Ductum indè agmen ad ultimos Bructerorum: quantumque Amisiam & Luppiam amnes inter, vastatum.

17. MARSIS.] Antiquâ, & claræ originis in Germania gente. Tacit. de morib. Germ. *Celebrant carminibus antiquis Tuistonem deum terrâ editum, & filium Mannum, originem gentis conditoresque. Manno tres filios assignant, &c. Quidam autem, licentiâ vetustatis, plures deo ortos, pluresque gentis appellationes, Marsos, Gambrivios, Suevos, Vandalios affirmant: eaque vera & antiqua nomina.* Maximè iis infestus Germanicus fuit, abolendæ infamiæ causâ, ob amissum cum Quinctilio Varo exercitum, à Tiberio in Germaniam missus. Tacit. 1. Ann. *Ventumque ad vicos Marsorum; & circumdatæ stationes. Quinquaginta millium spatium ferro flammisque pervastat. Profana simul, & sacra, & celeberrimum illis gentibus templum, quod Tanfanæ vocabant, solo æquantur.* Idem lib. 2. *Ipse* (Cæsar) *majoribus copiis Marsos irrumpit, quorum dux Malovendus, nuper in deditionem acceptus, propinquo luco defossam Varianæ legionis aquilam, modico præsidio servari indicat.* Causa igitur hujus vastationis, & irruptionis non alia, quàm quòd Varum, per fines Marsorum ad Amisiam, Dalichium, & Aldenbecam porrectos, ad Visurgim proficiscentem, ab iisdem & conterminis populis cæsum meminerat. Cluver. lib. 3. Germ. antiq. c. 11. Marsorum vestigium adhuc extat in Ditmarsen / pago diœcesis Paderbornensis.

SALTUS
TEUTOBURGIENSIS

SALTUS TEUTOBURGIENSIS. MEMORIÆ. SACRUM

TEUTOBURGENSIS. SALTUS. LOCA. VASTA. PERAGRANS
PAULISPER. COEPTUM. SISTE. VIATOR. ITER
HIC. RAPTAS. AQUILAS. CLADIS. MONUMENTA. LATINÆ
INVENIES. VARI. RELLIQUIASQUE. DUCIS
EGIT. ET. HIC. CELEBREM. THIETMALLO. TESTE. TRIUMPHUM
SAXONICAM. CAROLUS. DEPOPULATUS. HUMUM
UT. MERITO. DUBITES. ROMANA. CÆDE. CRUENTO
ARMINIO. MAJOR. NUM. SIT. HABENDUS. HONOS
SAXONIS. AN. CAROLO. VICTORI. SÆPIUS. HOSTEM
FREGIT. HIC. INDOMITUM. CONTUDIT. ILLE. SEMEL

FERDINANDUS. DEI. ET APOSTOLICÆ. SEDIS. GRATIA. EPISCOPUS. PADERBORNENSIS. COADJUTOR MONASTERIENSIS. S. R. I. PRINCEPS COMES. PYRMONTANUS. ET. LIBER. BARO. DE. FURSTENBERG

SALTUM. LATINIS. TEUTOBURGIENSEM. OSNEGGUM. FRANCIS. APPELLATUM. QUINCTILII VARI. LEGIONUMQUE. TRIUM. TUMULO. ET. CAROLI. M. VICTORIA. DE. SAXONIBUS. PROPE THIETMALLI. AN. DCC. LXXXIII. REPORTATA. NOBILEM. POSITO. HOC. MONUMENTO. ILLUSTRAVIT

NO-

NOTÆ.

1. SALTUS TEUTOBURGIENSIS.] Meminit hujus saltûs Tacitus lib. 1. Ann. *Ductum indè agmen ad ultimos Bructerorum: quantumque Amisiam & Luppiam amnes inter, vastatum: haud procul Teutoburgiensi saltu.* Quibus verbis satis designavit, quo loco situs sit, & ubinam inquirendus; nempe inter *desertum Sinedi*, & *Dethmoldiam Hornamque* oppida, ubi mons Teuteberg antiquum nomen hodie retinet; cui descriptio Taciti, Velleii, ac Dionis de Variana clade testimonia conveniunt. Lipsius in Tacit. lib. 2. Ann. n. 211. Reineccius in Poëtam Anonym. de Carol. M. lib. 1. Horrion lib. 2. Panegyr. Pad. c. 9. Althamerus in Tacit. de morib. Germ. Fallitur igitur Aventinus, qui in hist. Boiorum, *Teutoburgiensem* Taciti *saltum* cum *silva Duisbergensi* in Clivia, vicina Rheno, & ab Amisii & Luppiæ fontibus longè remota confundit; atque ex hoc errore in alium lapsus, Varum in ea cum legionibus cæsum scripsit. Fallitur Joannes Tybius in antiq. Duisbergi, qui Aventino astipulatur. Nec refert, quòd ad saltum, qui pro vero *Teutoburgiensi* hîc habetur, non videatur esse *Teutoburgium*, à quo tamen originem istius cognominis petere oportet, minimum autem *Duisburgum* à *Teutoburgio* sono vocis discrepet: sicuti enim *Duisburgum*, *Dispargum* Greg. Turonensi dictum, celeberrima olim Francorum regia fuit; ita *Teutoburgium* antiquum id ipsum est oppidulum, quod postea *Thietmallum* & *Dethmoldia* dici cœptum, neque adhuc vetus suum nomen totum amisit. Cluver. l. 3. Germ. antiq. c. 15. & 19. Dietmelle *esse antiquum illud* Teutoburgium, *à quo* Teutoburgiensis saltus *cognomen accepit*, *ipsa hodierna appellatio manifestò indicat*; *quippe* Diet *idem esse nomen quod* Theuth, *jam dudum innumeris argumentis probatum habeo. Atque vulgare quidem fuit hoc tractu vocabulum* Theut, *locis impositum. Nam ab eodem dictus est antiquissimo nomine vicus ille, medio inter Luppiæ fontem &* Theutomellum *situ*, Teutenmeyer: *item oppidulum* Diedenhille / xv. *millibus*

bus paſſuum ab Theutomello *in orientem versùs diſſitum. Cæterùm apud Ptolemæum legitur Germaniæ locus, haud procul lævâ Viſurgis ripâ, Τυλισούργιον, quod ego vocabulum ex ſitu & literarum ductu, corruptum eſſe judico pro Τευτοβούργιον.* Accedit Teutonicos montes à Tacito collocari, ubi extrema ſunt Bructerorum; quæ ſanè nemo requiret in Duisbergenſi ſaltu ad Ruram, ſed ad Amiſii & Luppiæ fontes. Forſan ab hoc antiquiore *Teutoburgio* Weſtphalico, in memoriam ejus, appellatum fuit *Teutoburgium* in Pannonia, ad confluentes Dravi & Iſtri, ubi hodie *Draſad* pagus, Teutonum, ut veriſimile, colonia, & quantum conjecturâ aſſequi licet, à Sicambris forſan condita. Lazius lib. 12. comm. Reip. Rom. c. 6. Sicambros enim, ante emigrationem, finitimos Cheruſcis, ubi Dethmoldia, & late in diœceſi Paderbornenſi habitâſſe, ex Dione ſuprà probatum.

2. LOCA VASTA.] Tum ob ſolitudinem, tum ob amplitudinem *Teutoburgienſis ſaltûs*, qui in diœceſi Paderbornenſi exſurgens, per Lippienſem, Ravensbergenſem, Oſnabrugenſem, Monaſterienſem, & Oldenburgenſem ditionem longiſſimo montium ſilvarumque tractu porrigitur. Vaſta enim loca appellantur, quæ vel magnitudinis terminos excedunt, vel deſerta & ſolitaria ſunt, nec ſine horrore peragrantur. Voſſius in etymolog. In eadem Paderbornenſi diœceſi occaſum versùs conſpicitur *mons Lulli*, quem, dum vigeret potentiorum licentia, & facilis quavis de cauſa apud Majores bellandi rapiendique propriâ auctoritate libido, nobiliorum Weſtphalorum *Purgatorium*, ſeu pœnarum locum appellarunt. Nec longè hinc abeſt *mons Hunnorum*, in quo veterum caſtrorum veſtigia ac munimenta etiamnum apparent, ſimilia iis aggeribus, qui hodiedum prope Brencken/ Wevelsburg/ Kerckborken pagos cernuntur, & Hunegraven/ ſive Hunnorum foſſæ, nuncupantur. Bollandus in addendis ad XXI. Januarii.

3. SISTE VIATOR ITER.] Vetus in monumentis, & frequens his verbis compellandi viatorem formula. Meretur hanc moram propter Vari cladem, & victoriam Caroli M. in Romana & Francica hiſtoria inclytus ſaltus.

F 4. Hic

4. HIC RAPTAS AQUILAS CLADIS MONUMENTA LATINÆ, &c.] Tacit. l. 1. Ann. Florus lib. 4. c. 12. aliique suprà citati.

5. VARI RELLIQUIASQUE DUCIS.] Tacit. lib. 1. Annal. *Haud procul Teutoburgiensi saltu, in quo reliquiæ Vari, legionumque insepultæ dicebantur*; & locis glebosis calvæ, seu crania hominum disjecta ossaque passim effodiuntur. Hamelman. in genealogia Com. Lipp. Isac. Pontanus lib. 1. orig. Franc. c. 9.

6. EGIT ET HIC CELEBREM THIETMALLO TESTE TRIUMPHUM.] Celebrem hîc triumphum Carolus M. egit; bellum enim illud non ducum operâ, ut pleraque alia, sed auspiciis & ductu suo gessit, aciem componendo, versandoque inter medios pugnantium conflictus, inde mox ingentem illam victoriam, innumerabili hostium multitudine interfectâ, reportavit. Eginhardus in vit. Caroli M. Astronomus in reb. gest. à Carol. M. apud Reuberum An. 783. Vita Caroli M. à Pithæo edita, Annales Francici incerti, sed vetusti scriptoris apud eundem, Poëta Anonym. lib. 16. An. 783. Adelmus Benedictinus in Annal. Reg. Franc. An. 783. Annal. Francorum apud Canisium, Regino in chron. Ursperg. in chron. eodem anno.

Ex his omnium antiquissimus Eginhardus ita de hoc prælio scribit: *Hoc bellum licet per multum temporis spatium traheretur, ipse non ampliùs quàm bis acie conflixit; semel juxta montem, qui* Osnegge *dicitur, in loco* Thietmelle *nominato, & iterum apud* Asam *fluvium; & hoc uno mense, paucis quoque interpositis diebus. His duobus præliis hostes adeò profligati ac devicti sunt, ut ulterius Regem neque provocare, neque venienti resistere, nisi aliquâ loci munitione defensi, auderent.* Vita Caroli M. apud Pithæum: *Iterum rebellant Saxones, & Domnus Rex Carolus super eos ad* Teotmalli *venit, ibi Saxones præparaverunt se ad pugnam in campo; sed viriliter Domno Rege Carolo pugnante Saxones terga vertunt, & Franci victores existunt: ceciditque ibi multitudo Saxonum, ita ut pauci fugâ evaserint.* Priusquàm verò alterum prælium ad Hasam iniit, Paderbornam Carolus victor venit. Adelmus: *Arridente veris tempore, cùm ad expeditionem Saxoni-*

xonicam se præparâsset, nam de omnimoda eorum defectione perlatum fuerat, priusquàm de memorata Theodonis villa se moveret, Hildigardis Regina uxor ejus decessit pridie cal. Maii, in vigilia ascensionis. Regino: *Cujus funeri cum more solenni justa persolveret, in Saxoniam, sicut disposuerat, duxit exercitum. Cumque Saxones in eo loco, qui* Thietmelle *vocatur, ad pugnam se præparare cognovisset, ad eos summâ celeritate contendit; commissoque cum eis prælio, tantâ eos cæde prostravit, ut de innumerabili eorum multitudine perpauci evasisse dicantur: cumque de loco prælii ad Padrebrunnam se cum exercitu recepisset, atque ibi castris positis partem exercitûs, quæ adhuc de Francia venire debuerat, opperiretur; audivit Saxones in finibus Westphalorum Hasam ad hoc congregari, ut ibi cum eo, si venisset, acie confligerent.* Quia in Thietmellensi pugna singularem Carolus M. Dei opem expertus fuerat, in ejus memoriam sacellum in monte *Osnegg* condidit, & utique *à divino auxilio* nomen indidit. Pideritius in chron. Lippiens. Poëta Anonym. l. c.

Sed tandem Carolus divino munere *victor,*
Cæsis innumeris reliquos exinde fugavit.

Chron. Tremon. apud Stangevol. lib. 2. Ann. *Carolus Rex in monte, ab antiquo Asneggi dicto, milliare à Lemgauu civitate distante, Saxones usquequo rebelles, iteratò aggressus, illos ad internecionem occidit, & transfugas dissipat: qua in pugna, manifestum ei divinum adfuit auxilium, eapropter religione tactus, ne ingratus erga Deum reperiretur, montem hunc divino cultui consecravit,* montem sancti adjutorii *eum baptizando, atque Ecclesiam ibidem fundando, ubi posteri multis sæculis, piâ & ab antiquo usitatâ devotione, illinc peregrinantes divinum auxilium non rarò senserunt.* Crantzius lib. 2. Saxon. c. 4. *Ego montem accipio, in quo à memoria Caroli erecta est capella,* divini auxilii *nominata, hoc referens posteris, quod propter cæleste præsidium in eo missum, memoria ibi magni miraculi consecrata est. Laici vocant montem Sancti Adjutorii.* Nomen Germanicum Sant hülffe diutissimè mansit, senum sermonibus, ut Reineccius in not. ad Poët. Anonym. hactenus conservatum, & fortè etiamnum manet; Sacellum jacet desertum, imò funditus destructum. Cur verò idem Reineccius, posteaquàm ab Hermanno Hamelman-

no etiam vicum Sant hülffe hodiedum in Diepholtano Comitatu haud procul Diepholdiâ arce extare didicisset, mutatâ priori sententiâ suâ, locum *Thietmelle* diversum ab oppido *Diethmolde* esse crediderit, causam meo judicio perexiguam habuit. Siquidem Dethmoldiensis victoria divinâ ope parta, uti sacello, in Lippiensi Comitatu, *Sancti auxilii* olim nomen dedit; ita eodem anno ac mense, & paucis quidem diebus interjectis, alter de Saxonibus ad Hasam fluvium à Carolo M. deportatus triumphus, Diepholtano vico ac sacello idem *divini auxilii* nomen potuit imponere; ut eò minùs fuerit necesse, antiquum Thietmalli nomen Dethmoldiæ nostræ abrogare, quod ipsa An. 1011. Ecclesiæ Paderbornensi donata, in diplomate S. Henrici etiam retinuit, ac meliùs quàm Diepholdia hodie exprimit. Ad Diepholdiæ quidem vicum Drebbenam postremam hanc victoriam contigisse perhibent Chron. Brunswicense, & Saxonicum MS. Hermannus Hamelmannus in delineat. urbium Westphaliæ, Merian in topographia Westphal. & Justus Winckelmannus vir inprimis eruditus: attamen alii memorabilem hanc pugnam eò loci pugnatam negant; qui longè ab Hasa flumine, prope quod dimicatum esse prodidere veteres, remotus est. Unde Bernardus Wittius in Chron. suo MS. hujus prælii locum Haselunæ assignat, oppido Hasæ fluvio incumbenti. Vero autem similius videri ait Henricus Turckius in Annal. MSS. de inferiori Germania, uno milliari ab Osnabrugo, apud Hasam flumen, ubi incolæ celebrant Wallenhorstiam pagum, & Bocholtiam vicum, prope parthenonem Rullensem, Saxonum castris ac stativis nobilitatos, inter utrumque locum concurrisse exercitus, devictosque Saxones.

7. THIETMALLO.] Loco in Annal. Francicis *Theotmelli*, *Thietmelle*, *Thiotmelli*, *Teotmala*, *Theotmallin*, *Theotmaldi*, *Teotmalli*, *Thietmalli* nuncupato, atque ob antiquitatem maximè claro; utpote cui nomen *Teutoburgium* olim fuit, quod Henricus Tybius in antiq. Duisburg. affingit Duisburgo: at Thietmallo nostro debitum adhuc manet quoad priorem sui partem. Nam *Thiet* & *Theut* re eadem, solâ dialecto differunt, posterior verò

pars,

pars, ſive burgium *ſolita Germanicorum populorum municipii gentilitiaque appellatio.* Lazius lib. 12. c. 6. in *Mallum* poſtea, incertum quo tempore, commutatum, ſeu quòd *Teut*, ſive *Tuiſconis ſignum* Germanis *mal*, ibidem eſſet, Piderit. p. 1. & 2. chron. Lipp. ſeu veriùs judicii locus. *Mallus* enim & *mallum* judicium ſeu placitum, in quo majora negotia à Comite finiebantur, Francis multiſque aliis gentibus ſignificavit: id quod nos etiam docet Zventeboldi Lotharingiæ Regis, Arnulfi Imperatoris filii nothi, diploma, Abbatiæ Werthinenſi ad Ruram conceſſum. *In nomine ſanctæ & individuæ Trinitatis. Zventeboldus miſericordiâ Dei Rex. Comperiat omnium fidelium noſtrorum præſentium & futurorum prudentia. qualiter fratres monaſterii S. Lindgeri quod dicitur Werthina noſtræ ſuggeſſerint dominationi. quatenus ſeipſos & quæ ſua in noſtro regno ſunt. ſub noſtro patrocinio ac tuitione ſuſciperemus & privilegia quæ Priores noſtri pro tuitione illi monaſterio contulerunt. noſtri dignaremur præcepti auctoritate firmare. Quorum ſuggeſtioni ob amorem Dei & interventum honorabilis Ratbodi Trevirorum Epiſcopi & Oddonis fidelis noſtri libentiſſimè annuentes. volumus ut ſub noſtro mundiburdio res quaſcunque in noſtro regno habent ſecurè poſſideant. Donationem ſive illius fiſci quod dicitur Frimersheim. ſive aliarum quarumque poſſeſſionum cum mancipiis & ſilvis. pratis. & omni integritate. ratam teneant & immobiliter ſtabilitam: Item concedimus eis. ut in omnibus mercatibus qui per Rhenum ſunt à teloneis ſint liberi. nec aliquid exigatur ubicumque ad ſuas utilitates indigent emere aut vendere. Item præcipimus ut nullus judex publicus in eorum hominibus habeat ditionem. ſed Advocatus eorum ſuper eis juſtitias agat. nec ad publicum* MALLUM *quiſquam ſuclamationem faciat priuſquam Advocatum eorum interpellaverit pro juſtitia facienda. Et ut hæc auctoritatis noſtræ conceſſio firmior in Dei nomine perſeveret. manu propriâ eam firmavimus & anuli noſtri impreſſione eam ſigillari præcepimus. Signum Zventeboldi gloriosiſſimi Regis. Waltgerus Notarius ad vicem Ratpoti Archiepiſcopi ſummique Cancellarii recognovit. Data* V. *idûs Maii. Anno incarnat. dominicæ* DCCC. XCVIII. *Indictione primâ. anno vero Regis piiſſimi Zventeboldi* III. *actum Aquiſgrani palatii. in Dei nomine feliciter amen.* Hinc *mallare* in judicium vocare, *Mallober-*

gium plebs, quæ ad unum placitum convenire ſolet. Hieron. Bignolus in notis ad veteres formulas Marcolfi, Lindenbrog. in gloſſario, Goldaſtus in notis ad part. 1. tom. 1. veterum Germ. ſcript. Plenæ exemplis Salica, Alemannorum, Longobardorum & Ripuariorum leges, Capitula, & Capitulationes Caroli M. & Ludovici Pii, Capit. quæ facta Sueſſ. An. 853. *Comes convenientem locum conſideret, & inveniet, ubi ſtationem ad* MALLUM *tenendum conſtituat.* Talem verò locum ſeu ſtationem *Thietmalli* fuiſſe, præter nomen, hoc diploma S. Henrici regis confirmat. *In nomine ſanctæ & individuæ Trinitatis. Heinricus divinâ ordinante providentiâ Rex. Divinæ pietatis clementia quæ nos ad culmen regiæ majeſtatis perduxit ad hoc voluit regnare. ut eccleſiarum ordini firmando atque corroborando ſubveniamus. his autem maximè locis quæ ab anteceſſoribus noſtris regibus imperatoribus fundata. ſed jam peccatis exigentibus penè videbantur annullata. quapropter omnium fidelium noſtrorum præſentium ſcilicet ac futurorum induſtriæ notum eſſe volumus. qualiter nos divini amoris inſtinctu. pro remedio animæ noſtræ ſeu parentum noſtrorum. nec non & tertii Ottonis. bonæ memoriæ imperatoris. dilectæque conjugis noſtræ.* CUNIGUNDAE. *reginæ interventu. atque Meginwerc ſanctæ Podrebronnenſis eccleſiæ venerabilis epiſcopi rogatu. ſibi. ſuæque ſanctæ eccleſiæ à* KAROLO MAGNO *imperatore olim fundatæ. noſtris verò temporibus incendium paſſæ. in honore etiam ſanctæ Dei genitricis ſemperque virginis* MARIAE. *& Sancti* KILIANI. *martyris.* LIBORII*que confeſſoris dedicatæ. comitatum quem* Hahold *comes dum vixit tenuit. ſitum ſcilicet in locis.* Haverga. Limga. THIATMALLI. Aga. Patherga. Trevereſga. Langaneka. Erpesfeld. Silbiki. Matfeld. Nihterga. Sinatfeld. Balleuan. propè Spriada. Gambiki. Geſſion. Seuuardeshuſun. *cum omni legalitate in proprium concedimus atque largimur per hanc noſtram regalem paginam. eo videlicet rationis tenore. ut præfatus epiſcopus Meginwerc. ſuique ſucceſſores præſcriptæ aeccleſiæ præſidentes. dehinc liberam habeant poteſtatem de eodem comitatu. ejuſque utilitatibus quicquid eis placuerit faciendi. ad eorum tamen utilitatem eccleſiæ. omnium videlicet inquietudine remotâ. Et ut hæc noſtræ traditionis ſeu confirmationis auctoritas ſtabilis & inconvulſa omni habeatur tempore. hoc præceptum*

inde

inde conſcriptum manu propriâ firmare curavimus. & ſigillo noſtro inſigniri juſſimus. Signum Domni Heinrici Regis invictiſſimi. Guntherius Cancellarius ad vicem Erkambaldi Archicappellani recognovi. Datum. IIII. *idus* APRIL. *Indictione.* VIIII. *Anno dominicæ incarnationis milleſimo* XI^mo. *Anno verò Domni ſecundi Heinrici regnantis.* VIIII. *Actum Triburâ regiâ villâ.* FELICITER AMEN. Cæterùm *Thietmalle*, veteri linguâ Theudiſcâ, *locum auguſtum & heroïcum* ſonare monet Chriſtophorus Browerus in notis ad vitam B. Meinwerci, qui *lapidem quendam altaris, ſpectabilis magnitudinis, à B. Leone Papa conſecratum, de eccleſia Thietmelle allatum, in crypta nova monaſterii ſui, in honore S. Stephani Protomartyris* IV. *Non. Januarii conſecravit, & adorandas ejuſdem Protomartyris reliquias, cum aliis multorum Sanctorum in eo repoſuit.* Auctor vitæ B. Meinwerci. *Thietmalle* hodiè Dethmoldia vocatur, primarium Comitum Lippienſium domicilium, qui Epiſcoporum & Principum Paderbornenſium beneficio, ſeu feudi nomine, hunc locum, aliaque oppida, arces & pagos obtinent. Unde hallucinari colliges Bollandum ad XXVIII. Januarii, in Notis ad vitam Caroli M. *Thietmallum* in diœceſi Oſnabrugenſi collocantem.

8. SÆPIUS HIC HOSTEM.] Sextâ Caroli M. in Saxoniam expeditione, Dethmoldienſis victoria contigit. Anno 786. quatuordecim ejus prælia numerabantur. Fabr. l. 4. orig. Saxon. nec tamen belli adhuc finis: *quo plures tam ex nobilitate Francorum, quàm Saxonum, & functi ſummis honoribus viri, conſumpti ſunt; tandemque anno triceſimo tertio finitum eſt.* Eginhard. in vita Caroli M. Locum confecti hujus belli, qui *Salz* ad Salam dicitur, acceptum ferimus Poëtæ Anonymo, qui veriſimiliter fuit Paderbornenſis; nam Annal. Franc. Regino, Adelmus & alii, ut rem totam ſuppreſſere? Nec Eginhardus, quem auctor citat, in vita Caroli M. πάντα περὶ πάντων habet. Ut eundem auctorem ex alio Eginhardi opere de geſtis Saxonum pleraque mutuatum ſuſpicetur Rein. Reineccius in not. ad Poëtam Anonym. ad An. DCCC. III. Sed audiamus ipſum Poëtam:

Nobilis hic annus longi certamina belli

Tan-

Tandem Saxones inter Francosque peracti,
Firmo perpetuæ conclusit fœdere pacis.
Augustus pius ad sedem SALZ *nomine dictam*
Venerat, &c.

9. CONTUDIT ILLE SEMEL, &c.] Clade scil. Varianâ, quâ factum est, *ut Germania mox magis turpiter amissa sit, quàm gloriosè acquisita, atque imperium, quod in litore Oceani non steterat, in ripa Rheni fluminis staret.* Flor. l. 4. c. 12. nec stabilem deinceps Romani ad Luppiam & Visurgim figere pedem potuerunt.

10. OSNEGGUM FRANCIS.] Eginhard. in vita Caroli: *Semel juxta montem, qui Osnegge dicitur, in loco Tietmelle nominato.* Crantz. l. 2. Sax. c. 4. recitatis his verbis, mox subdidit: *ita scribunt Galli proprietatem linguæ non tenentes.* Atqui Eginhardus Germanus fuit, rectiusque montis nomen, quod Crantzius *Asveggi* vocat, expressit: ita enim scriptum legitur in diplomate Caroli M. de quodam nemore in silvâ *Osning*, Wihoni Osnabrug. Episcopo in perpetuum proprietatis usum donato, quod infra ex autographo fideliter descriptum leges. Ottonis M. An. 965. de eodem apud Ertwinum in Chron. Osnab & S. Heinrici literis, in quibus An. 1002. regni sui 1. *Incendio Paderbrunnensis Ecclesiæ miserabili condolens, & petitioni fidelis sui Retharii venerabilis Episcopi annuens, in supplementum Ecclesiæ, in jus concessit, & per regale præceptum corroboravit, forestum, quod incipit de Luthera flumine, & tendit per* Osnig *& Sinidi usque in viam, quæ ducit ad Horihusam.* Præterea in literis An. 1153. & 1338. datis mentio fit silvæ *Osnine*, prope quam prædium *Kiveninchusen* dictum, & *Montanorum, quæ* Osninc *appellantur*, & Gobelinus Persona in Cosmod. ætat. 6. cap. 85. pag. 276. partem illam silvæ Teutoburgiensis, quæ inter Dringenbergam, præcipuum transmontanæ diœcesis castrum, & Paderbornam jacet, pariter *Osing* circa annum 1398. nuncupat. Fuit igitur *Osnegge*, *Osnig*, *Osning*, *Osnine*, *Osing* nomen ejusdem saltûs, quem *Teutoburgiensem* Tacitus vocavit, & non pauca, nec obscura antiqui nominis vestigia, tum in tractu vicino Osnabrugæ, forsan prius *Osninebruchteriæ*. Moller. in descript.

ſcript. Rheni lib. 5. tum prope Dethmoldiam alibique ſuperſunt. Nam vallis, quâ illuc ex *Sinedi* deſerto itur, Oſſenthal / quaſi *Oſninthal*, jugum ſeu cacumen montis Dethmoldienſis Egge / ubi Lippienſis ſilva deſinit, campi Oſſenkempe / velut *Oſninkempe*, hodieque vocantur. Idem Teutoburgienſis ſilvæ tractus in diplomate Ottonis III. anno MI. & Henrici Sancti anno MIII. quæ infrà in monumento Sendæ leges, *Ardenna* appellari videtur; *de Foreſto quod incipit de Delhina flumine & tendit per Ardennam & Sinede uſque in viam quæ ducit ad Heriſiam.* In Henriciano eadem verba, prætérquàm quod *Sinedi*, *Heriſi*, & *Delhna* in eo legimus. Cæterùm *Dellina* ſeu *Delhna* hodie Dalcke dicitur, & fines diœceſis Paderbornenſis in Stukenbroick præterfluit. *Ardenna Celtis ſilva eſt, & plures eo nomine in Gallia ſilvæ.* Bucherius in Belg. Rom. lib. V. cap. CII. n. 8.

II. An. DCC. LXXXIII.] Annales Francici apud Pithæum, Aſtronomus apud Reub. Regino in Chron. Poëta Anonym. lib. I. Annales Caniſiani, ita habent: *Rex Carolus iter fecit per partes Saxoniæ, eò quòd Saxones rebellarent, & cum paucis Francis ad Theotwaldi pervenit, ibi Saxones præparaverunt pugnam in campo,* &c. *Theotwaldi*, ait, quaſi *Teutenberg*, ſeu *Teutoburg*, infra ſaltum denotaret.

FONTES AMSTELI

FONTES AMISII.

MEMORIÆ. SACRUM

ILLE. EGO. SUM. AMISIUS. SURGENS. HIS. FONTIBUS. AMNIS
OLIM. ROMANA. NOTUS. IN. HISTORIA
QUI. CENTUM. DELABOR. AQUIS. COMITATUS. IN. ÆQUOR
ANTE. PERERRATIS. URBIBUS. ET. POPULIS
NUNC. CAPUT. OCCULTUM. RIMATUS. VALLE. SUB. IMA
FERNANDUS. NIVEO. CONDECORAT. LAPIDE
AT. TIBI. NESTOREI. MERITIS. PRO. TALIBUS. ANNI
LÆTAQUE. PERPETUO. TEMPORA. VERE. FLUANT
ET. NOMEN. FERNANDE. TUUM. SIC. CRESCAT. EUNDO
AUCTA. VELUT. NOSTRÆ. GLORIA. CRESCIT. AQUÆ

FERDINANDUS. DEI. ET APOSTOLICÆ. SEDIS. GRATIA. EPISCOPUS. PADERBORNENSIS. COADJUTOR MONASTERIENSIS. S. R. I. PRINCEPS COMES. PYRMONTANUS. ET. LIBER. BARO. DE. FURSTENBERG

AD. FONTES. AMISII. ROMANIS. NOTISSIMI. FLUMINIS. IN. DITIONE. PADERBORNENSI NASCENTIS

M. H. P

HOSPES. VIVE. TUÆ. SORTIS. MEMOR. EN. EGO. PARVIS
NOBILIS. HIC. ORIOR. FONTIBUS. AMISIUS
ET. POSTQUAM. FLUVIIS. INGENTIBUS. AUCTUS. IN. ALTUM
VELA. TULI. VASTO. MERGOR. IN. OCEANO
SIC. UBI. PRINCIPIIS. MORTALIA. TENUIBUS. ORTA
CREVERUNT. MAGNIS. AUCTIBUS. INTEREUNT

NOTÆ.

1. FONTES AMISII.] Qui linguâ vernaculâ Ems/ à Mela & Plinio *Amisius*, *Amisia* à Tacito, Strabone Ἀμασία, Ptolemæo Ἀμάσιος, atque indè *Amasus*, *Amasis*, *Amisis* & *Amusus* appellatur. Soliti enim Romani in fluviorum nominibus *e* in *a* commutare; exempla in *Alisone*, *Albi*, *Adrana*, *Ambra*, *Amisio*, pro *Elsen*, *Elb*, *Eder*, *Emmer*, & *Ems*. Ex tam variis verò ejusdem rei nomen proferendi scribendique modis rectissimus is, quo Plinius & Mela antiquiores Tacito, Strabone & Ptolemæo usi, & fluvius ab urbis, castelli & præsidii loco distinguitur: non enim solùm Ἀμασία & Ἀμίσεια apud Strab. Prol. & alios geographos, verùm etiam *Amisia* apud Tacit. l. 2. *Classis Amisiæ relicta, lævo amne*, oppidum vel munimentum significavit. Cluver. l. 3. c. 18. Schildius de Chaucis, lib. 1. c. 9.

2. ILLE EGO SUM AMISIUS.] Clarissimus & nobilissimus amnis. Mela l. 3. c. 3. *In Oceanum Amisius, Visurgis, & Albis clarissimi.* Plin. l. 4. c. 14. *Amnes clari in Oceanum defluunt, Guttalus, Vistillus sive Vistula, Albis, Visurgis, Amisius, Rhenus, Mosa.* Adamus Bremens. lib. 1. hist. eccles. c. 2. *Nobilissimi Saxoniæ fluvii sunt, Albis, Sala, Wisura, quartus* (situ, non dignitatis ordine, quo Salam longè præcedit,) *ex magnis Saxoniæ fluminibus est Emisia, qui Westvalos à reliquis illius provinciæ dirimit populis. Isque oritur in saltu Padarburnensi; currit autem per medios Fresonum terminos in Oceanum Britannicum.*

3. OLIM ROMANA NOTUS IN HISTORIA.] Præcipuè Annalibus Taciti, lib. 1. c. 60. *Cæcinam cum quadraginta cohortibus Romanis distrahendo hosti per Bructeros ad flumen Amisiam mittit. Quantumque Amisiam & Luppiam amnes inter, vastatum.* c. 36. *Mox reducto ad Amisiam exercitu, legiones classe, ut advenerant, reportat.* lib. 2. c. 8. *Usque ad Amisiam flumen secundâ navigatione pervehitur. Classis Amisiæ relicta, lævo amne.* cap. 23. *Plures Cæsar classi impositas per fluvium Amisiam Oceano invexit.* In Strabone l. 7.

Inter

Inter hos & alia sunt navigabilia flumina, de quibus est Amasia, in quo Bructeros Drusus navali prælio vicit.

4. QUI CENTUM DELABOR AQUIS COMITATUS IN ÆQUOR.] Mela, Plin. suprà citati num. 2. in *Britannicum*. Adamus Brem. ad *Aquilonem*, sive *Borealem Oceanum*. Strabo l. 7. infra *Embdam*, illustre in Frisia emporium, evolvitur. Isac. Pont. lib 1. orig. Franc. c. 9. longissimum enim cursum tenet, & quòd si Martiano Heracleotæ fides habenda, in periegesi orbis, à fontibus Amisii ad ostia numerat stadia 2310. plurimosque interim amnes recipit, atque in Oceanum defert: Quos inter nobiliores censentur *Wersa* seu *Wesa* infra Telgetum, *Alpha* Monasteriensis ad Schoneslitam, haud procul Lingâ *Alpha* Tecklenburgicus, ad Meppenam *Hasa*, ad Oortum *Sosta* in Amisium confluentes.

5. ANTE PERERRATIS URBIBUS.] Falsò inter urbes, quas Amisius pererrat, Althamer. in Tac. de morib. Germ. *Paderbornam*, *Bekenam*, *Monasterium & Osnabrugum* numerat: nam partim longiore, partim breviore intervallo ab iis distat. Quas autem verè alluat, tabulæ geographicæ demonstrant; nimirum *Ritbergam*, *Widenbruggum*, *Rhedam*, *Varendorpium*, *Telgetum*, *Rhenam*, *Lingam*, *Meppenam*, ubi *Hasa*, ut dixi, altero Caroli M. cum Saxonibus prælio & victoriâ inclytus amnis confluit; pervagatus inde paludosa & sterilia loca, inque Frisiæ aditu Sosta auctus, & relicto ad sinistram Dollarto lacu, ad dextram vero Embdâ civitate, immenso ore in Oceanum effunditur.

6. ET POPULIS.] ANSIVARIIS olim, qui pulsi à *Chaucis Frisiorum limitaneos agros occupavêre*, Tac. 13. Ann. & nomine quæsito ab *Amisio* aliter *Ampsivarii* vocantur. Cluver. Germ. antiq. l. 3. c. 16. ANGRIVARIIS, quorum *defectio à tergo Cæsari Germanico* ab Amisia ad Visurgim profecto, *& castra in læva metanti nuntiata*, Tac. 2. Ann. Cluver. Germ. antiq. lib. 3. c. 14. BRUCTERIS, quos *in Amisia Drusus navali prælio vicit*, Strabo l. 7. & filius Drusi *Amisiam* & *Luppiam amnes inter, haud procul Teutoburgiensi saltu vastavit*, Tac. 1. Ann. CHAMAVIS, qui *Bructeris* veris & antiquis *Amisii* accolis pulsis & excisis, cum *Angri-*

variis in sedes eorum migraverunt. Tac. de morib. Germ. Cluv. Germ. antiq. l. 3. c. 14. CHAUCIS, Isac. Pont. l. c. orig. Franc. c. 9. Altham. in Tac. de morib. Germ. Cluv. l. 3. c. 18. & FRISIIS, de quibus Ptolemæus l. 2. c. 12. *Frisii usque ad Amisiam, post hos Chauci parvi.* Hodie post *Frisios*, *Westphalos*, atque ex horum genere *Monasterienses, Rhedenses, Osnabrugenses, Ritbergenses* & *Delbruggienses* pererrat.

7. IN DIOECESI PADERBORNENSI NASCENTIS.] Non in montibus *Hassicis*, ut Altham. in Tac. de morib. Germ. nec è saltu Teutoburgiensi, quà der Stapelagerberg dicitur, ut Hamelmannus nugatur in genealogia Comitum Lippiensium; neque in Comitatu *Ritbergico*, uti Stangevolius lib. 2. Ann. circuli Westphal. sed in vasto & arenoso deserto *Sendæ*, profunda vestitaque arboribus vallis, circa quam vasta planities, lentâ ac copiosâ scaturigine surgentem, 40. stadiis à fontibus Luppiæ effundit.

8. SIC UBI PRINCIPIIS MORTALIA.] Alteram, quam hic subjecimus, Amisii inscriptionem ex ipso monumento documentum reputes velim. Initia nimirum ingentium fluminum ex parvis fontibus; indè rivis atque amnibus undique influentibus intumescunt, donec pleno aquarum impetu & Neptuni pompâ devolvantur in mare. Ibi nomen, ibi fluxum, ibi alveum amittunt, sistuntque cursum tanquam ad metam à Deo præscriptam, qui & Oceano limites posuit. Ita Amisius, Vidrus, Luppia, Visurgis, Albis, Rhenus, postquam cæteros ad se traxêre fluvios, se demum abscondunt. Hunc in modum videas ex parvis initiis maximas quasque urbes excrevisse, arte naturæ opera imitante. Una Roma hoc docet, quæ pastoritiâ juvenum manu à Romulo collectâ, in eam potentiam, quâ post orbi dominata est, assurrexit. Idem celebrium per Europam urbium ortus; sed nostra hic eumprimis spectare libet: *Nullas Germanorum populis urbes habitari satis notum esse*, scribit Tacitus de morib. Germ. *nec pati quidem inter se junctas sedes, colunt discreti ac diversi, ut fons, ut campus, ut nemus placuit.* Eò Tencteri cæterique Transrhenani populi missâ ad Ubios legatione postularunt ab iis, ut pro communi gentis societate *muros Coloniæ, munimen-*

nimenta servitii detraherent, etiam fera animalia, si clausa teneas, virtutis oblivisci. Tacit. lib. 4. Hist. Hæc & C. Julii Cæsaris de bell. Gall. lib. 6. Senecæ lib. de gubernat. mundi, Plinii, Herodiani lib. 7. Capitolini in Maxim. assertio. Quin post Taciti ætatem ad Carolum M. nullæ per Saxoniam civitates, in quibus ex Canonum sacrorum præscripto Episcoporum sedes collocaret, uti ipse querebatur Carolus. Hinc illas in frequentioribus vicis & castellis posuit. Verùm in quas urbes villæ ac vici illi, Christianorum cultu, pòst excreverint, testis Brema, Osnabruga, Minda, Verda, Monasterium, Paderborna, Halberstadium, Hildesium, Hamburgum, ne quid de Magdeburgo dicam, & aliis Episcoporum sedibus. Erfurtum cùm se primùm mœnibus integeret, D. Bonifacius *Paganorum rusticorum urbem* appellabat. Serar. lib. 3. rer. Mogunt. not. 29. Idem aliarum urbium ortus, cumprimis ab Henrici Aucupis regno, quæ ex villis in vicos, ex vicis in oppida, ex oppidis in civitates ac potentes urbes etiam dominis suis formidandas emerserunt. Sed & magnarum urbium occasus aspicias. Bardevicum olim apud nos, Julinum & Wineta, urbium nobilissimæ emporiaque celeberrima, modò vix sua vestigia monstrant. Meibom. in Bardov. Ita quæ olim, teste Ovid. lib. 13. Metamorph.

—— Magna fuit censuque virisque,
Nunc humilis veteres tantummodò Troia ruinas,
Et pro divitiis tumulos ostendit avorum.
Clara fuit Sparte, magna viguêre Mycenæ.
Oedipodioniæ quid sunt nisi nomina Thebæ?
Quid Pandioniæ restant nisi nomen Athenæ?

Stant nostræ per Germaniam urbes, & quot interim sua fata expertæ? quæque liberæ erant, in alterius imperium transiere, cùm supra libertatem ingenia se ferrent: Et *quæ alia res civiles furores peperit, quàm nimia felicitas?* Florus lib. 3. c. 12. Luxus, superbia, Religionis contemptio, cæteraque civium mala, quàm multas pessum dederunt? Magna flumina, non nisi ubi maxima sunt, absorbentur à mari.

Delbruggia vulgo Delbruok
D. Dominorum Bruckerorum Sedes.

DELBRUGGIA,

ULTIMA VETERUM BRUCTERORUM SEDES.

MEMORIÆ. SACRUM

BRUCTERUS.HÆC.COLUIT.LOCA.FOETA.PALUSTRIBUS.UNDIS
QUOD. NUNC. INDIGENIS. NOMEN. UT. ANTE. MANET
HIC. VARUM. INFESTO. GERMANICUS. AGMINE. CÆSAR
ULTUS. ET. HOSTILES. DEPOPULATUS. OPES
VICINAM. DRUSO. GENITORI. CONDIDIT. ARAM
ET. TULIT. AUSONIIS. MANIBUS. INFERIAS
POST. UBIUS. FERRO. PARITER. GRASSATUS. ET. IGNI
OBRUTUS. HIC. MAGNA. CLADE. REPENTE. FUIT
VICTAQUE. TERGA. FUGÆ. DEDIT. ET. SUA. SIGNA. RELIQUIT
INCLYTA. VIRTUTIS. BRUCTERE. SIGNA. TUÆ

FERDINANDUS. DEI. ET APOSTOLICÆ. SEDIS. GRATIA. EPISCOPUS. PADERBORNENSIS. COADJUTOR MONASTERIENSIS. S. R. I. PRINCEPS COMES. PYRMONTANUS. ET. LIBER. BARO. DE. FURSTENBERG

DELBRUGGIIS. VETERUM. BRUCTERORUM. ULTIMIS. QUOS. GERMANICUS. CÆSAR. VARIANÆ CLADIS. ULTOR. BELLO. PERSECUTUS. QUANTUM. AMISIAM. ET. LUPPIAM. AMNES. INTER HAUD. PROCUL. TEUTOBURGIENSI. SALTU. VASTAVIT. COLONIENSES. VERO. CLIVIIQUE. PADERBORNENSIBUS. INFESTI. ACCEPTA. INSIGNI CLADE. AN. M.CCCC.X. XV. CAL. DECEMB. ILLUSTRARUNT. OB. FORTITUDINEM. EORUM. AC FIDEM. REIP. PRÆSTITAM
M. H. P

NOTÆ.

1. DELBRUGGIA.] Peculiaris inter *Luppiam*, *Amisiam*, *Vurlam*, *Glennamque* amnes, & *Teutoburgiensem* saltum, Diœcesis & Principatûs Paderbornensis ditio seu territorium, in quo, uno magno vico excepto, cæteri incolæ dispersis longo latoque spatio villis & tuguriis habitant, industrii, laboris patientes, & militiæ apti, quos *feroces* & *indomitos* injuriâ nominat Gryphiander lib. de Weichbild. Saxon. c. 57. & ex Allobrogibus illuc migrasse fabulatur Reineccius p. 2. Syntag. fol. 229. & in append. 1. ad Helmoldum. Iisdem imputari, ait idem Gryphiander, quod in proverbium abiisse dicit Freiherus de occultis judiciis, reos primùm in furcam tolli, deinde de illorum admissis, aut innocentiâ demum inquiri solêre. Sed mittamus putidas Gryphiandri calumnias, quas res ipsa refutat. Hic inter bellicosæ gentis viros, natales suos habuit *Joannes Sporckius*, humili quidem inter colonos ortu, sed militari & præcelsâ supra natalium sortem indole: Ideò dum Martius calor juvenem ageret, & circum arma Cæsaris sonarent, abjecto ligone armis se induit, ultroque ad Catholici fœderis, & inde ad Cæsaris castra transiit. Hinc per omnes militiæ gradus provectus, bello Suecico, Gallico, Polonico, Danico & Turcico præclaris semper facinoribus gloriam præstantissimi militis ac ducis exæquavit; dum bello demum Hungarico supremus exercitus Cæsarei dux, rebelles Cæsari submitteret, Hungariamque perdomaret. Quippe duo semper Cæsarei belli fulmina *Joannes Werthius*, & *Joannes Sporckius*, uterque tanquam Cincinnati ætatis nostræ ex agro ad exercitus ducendos, hostesque fatigandos evocati. Nec Cæsar minùs liberalis in *Sporckium*, quàm ille bello fortis, amplis bonis, arcibus & honoribus exornavit; videtque nunc Delbruggia *Sporckium* Imperii Comitem, quem colonum genuit.

2. ULTIMA SEDES.] Tacit. lib. 1. Annal. *Ductum inde agmen*

agmen ad ultimos Bructerorum; quantumque Amisiam & Luppiam amnes inter, vastatum: haud procul Teutoburgiensi saltu. Ultima verò Bructerorum sedes Delbruggia vocatur, non eo sensu, quasi novissima fuerit: Fuit enim hoc modo & ordine prima, aut certè antiquissima; sed respectu temporis, quo Germanicus bellum in Germania gessit, & reliquorum *Bructerorum*, qui ad inferiores utriusque fluvii ripas & ostia pænè pertinuerunt.

3. VETERUM BRUCTERORUM.] Et sedes & nomen sæpe vetus hic clarusque populus mutavit. A Velleio, Tacito, Plin. lib. 3. epist. 7. Suetonio, Apollinari, Claudiano, *Bructeri*, à Ptolemæo Βουσάκτεροι, Strabone, Βύκτεροι, vitiosè ab utroque & contra etymon nominis; in Tabula Itineraria *Burcturi* & *Bructuri*, in panegyrico Nazarii *Bruteri*, apud Sulpitium Alexandrinum *Bricteri*, à Beda in histor. Anglorum, Marcellino in vita S. Swiberti *Boructuarii*, à Gregorio 2. Papa in epistola quæ exstat in vita S. Bonifacii, *Borthari* appellantur. Postquam verò *pulsis Bructeris ac penitùs excisis vicinarum consensu nationum, seu superbiæ odio, seu prædæ dulcedine, in fines eorum antiquos Chamavi & Angrivarii immigrarunt*, Tacit. de morib. Germ. superstites partim ultra *Luppiæ* & *Amisiæ* fontes ac saltum *Teutoburgium* domicilia ad *Visurgim*, & silvam *Hercyniam* quæsivêre. Claud. de 4. cons. Honorii,

—— venit accola silvæ
Bructerus Hercyniæ.

Partim ad Ruram consederunt, ubi hodiedum manet vestigium gentis, *Bruchium* arx, dynastiæ *Bruchianæ* caput, sedesque Comitum. Inde resumptis paulatim viribus ausi proferre pomœria, totum Ducatum Montanum, subactis pulsisque Tencteris, sui juris fecerunt, in Westerwaldiam usque progressi: nec semel negotium facessiverunt Constantino M. Imp. Hinc in Tabula Itineraria locantur è regione Coloniæ Agrippinæ: à Nazario item & Sulpitio Alexandrino affiguntur ripæ Rheni, numeranturque inter primarios Francorum populos, Romanis semper formidabiles; donec unà cum cæteris Francis Gallias invaserunt. Reliquiæ circa *Ratingam* & *Dusseldorpium*

hærentes, vivente Sancto Swiberto, à Saxonibus deletæ feruntur.

4. BRUCTERUS HÆC COLUIT LOCA.] Si, ut Tacitus habet, inter *Amisiam* & *Luppiam*, *haud procul Teutoburgiensi saltu ultimi Bructerorum* fuerint, manifestum est, tractum eos *Delbruggium* tum tenuisse, qui *Minores* sunt dicti, per quos, teste Strabone lib. 7. *Luppia fluit*, cùm *Majores* Amisii fuerint accolæ. Unde ad mentem Strabonis & Taciti dicendum, Delbrugios, Rittbergenses, Rhedanos, Strombergenses, Widenbrugios fuisse *Minores Bructeros*; Transisalanos, Osnabrugios, Monasterienses, Lingenses, *Majorum* titulo gloriatos.

5. QUOD NUNC INDIGENIS NOMEN UT ANTE MANET.] Mollerus in descript. Rheni lib. 5.

Quin & Dalbrugis vestigia nominis insunt.

Sive enim *Bructeri* nomen à paludibus, ut Pighius, aliique complures sentiunt, quas Broucken vocitamus, ut sint Brouckers quasi paludum accolæ, sive à pontibus, qui Brucken appellantur, est deductum, *Delbruggiæ* utrumque convenit, quæ & paludosa est, & propterea pontibus aggeribusque abundat. vide orig. Franc. Isacii Pontani l. 1. c. 9. Quos haud dubiè Tacit. lib. 1. Annal. de hac in ultimos Bructerorum expeditione Germanici agens, his verbis indicat: *Præmisso Cæcinâ, ut occulta saltuum scrutaretur, pontesque & aggeres humido paludum & fallacibus campis imponeret*, &c. Huc etiam illi *Pontes longi* pertinent, de quibus idem Tacit. lib. 1. Annal. *Angustus is trames, vastas inter paludes, & quondam à L. Domitio aggeratus.* Cujus si uspiam, tum in his Westphaliæ paludosis locis usus fuit, cùm viâ militari à Rheno & ostio Luppiæ duceretur exercitus ad interiora Germaniæ; quocunque tandem loco eum Lipsius designet.

6. HIC VARUM INFESTO.] Hæc potissima causa fuit expeditionis adversus Germanos, quâ *ultimi Bructerorum* vastati. Tacit. 1. Annal. *Bellum eâ tempestate*, quâ Augustus obierat, *nullum, nisi adversus Germanos supererat: abolendæ magis infamiæ, ob amissum cum Quinctilio Varo exercitum, quàm cupidine proferendi imperii, aut dignum ob præmium.*

7. GER-

7. GERMANICUS.] Drusi filius, *cui, liberisque ejus, & posteris cognomen istud à Senatu datum*. Flor. lib. 4. c. 12. Dio lib. 55. Suetonius in Claud. c. 1. *Praterea Senatus inter alia complura decrevit Germanici cognomen ipsi posterisque ejus*. Quod alii deinde Imperatores, ut Vitellius, *in vita Galba Plutarch.* qui etiam *infantem filium Germanicum appellavit.* Tacit. lib. 2. hist. Trajanus, *in Panegyrico Plin.* M. Aurelius Antoninus, *Capitolinus.* Commodus Antoninus, *Lampridius.* Antoninus Caracalla, *Spartianus.* aliique Cæsares immeritò sibi arrogarunt, quando aliis in provinciis parvâ strage excursantes quosdam milites Germaniæ vel vicerant, vel in amicitiam receperant, vel domitâ modicâ Germaniæ regione, mox totam Germaniam se domuisse sunt gloriati. Elias Schedius de diis Germanis pag. 27. Domitianus autem, cui nomen, teste Martiale, *Nobilius tribuit domito Germania Rheno*, tam vanus & appetens hujus tituli fuit, ut *post duos triumphos, Germanici cognomine assumpto, Septembrem mensem & Octobrem, ex appellationibus suis Germanicum Domitianumque transnominaverit: quòd altero suscepisset imperium, altero natus esset.* Sueton. in Domitiano cap. 13. Macrob. lib. 1. Saturnal. c. 13. Quàm falsus autem triumphus, & quàm indebitum hoc illi cognomen fuerit, auctor est Xiphilinus è Dione, qui *in Germaniam Domitianum cum exercitu profectum, hoste nusquam viso*, ait, *revertisse.* Hinc Tacit. in vita Agricol. testatur *derisui fuisse* (Domitiani) *falsum è Germania triumphum, emptis per commercia, quorum habitus & crines in captivorum speciem formarentur.* Imitatus nimirum ridiculam hac in re C. Cæs. Caligulæ vanitatem, qui teste Suet. l. 4. c. 45. *Mox deficiente belli materiâ, paucos de custodia Germanos trajici, occulique trans Rhenum jussit: ac sibi post prandium quàm tumultuosissimè adesse hostem nuntiari. Quo facto, proripuit se cum amicis, & parte equitum pratorianorum in proximam silvam: truncatisque arboribus, & in modum tropaeorum adornatis, ad lumina reversus, eorum quidem, qui secuti non essent, timiditatem & ignaviam corripuit: comites autem & participes victoriæ, novo genere ac nomine coronarum donavit, quas distinctas* Solis *ac* Lunæ *siderumque specie*, exploratorias *appellavit.* Ludicra, & à Germanis nostris meritò irrisa

 expe-

expeditio, ut propriè veréque dixerit Tacit. de morib. Germ. *Ingentes Caii Cæsaris minæ in ludibrium versæ.* Pergit Suetonius cap. 47. *Conversus hinc ad curam triumphi, præter captivos & transfugas barbaros, Galliarum quoque procerissimum quemque, & ut ipse dicebat, ἀξιοθριάμβευτον, ac nonnullos ex principibus legit ac seposuit ad pompam: coëgitque non tantum rutilare, & submittere comam, sed & sermonem Germanicum addiscere, & nomina barbarica ferre.*

8. VICINAM DRUSO GENITORI CONDIDIT ARAM.] Tacit. 2. Annal. *Tumulum nuper Varianis legionibus structum, & veterem aram Druso sitam disjecerant: restituit aram, honorique patris princeps ipse cum legionibus decucurrit.* antiquissimo ritu in funere illustrium virorum, quem Virgilius lib. 5. & 11. Æneid. Livius lib. 25. Lucanus lib. 8. Statius lib. 6. descripserunt. Diversa fuit hæc ara à tumulo honorario, cujus Sueton. in vita Claudii cap. 1. meminit: *Exercitus honorarium ei tumulum excitavit, circa quem stato die, quotannis decurreret, & Galliarum civitates publicè supplicarent.* Hic enim ad Rhenum erat, (teste Dione lib. 55. *honorarii ad ipsum Rhenum tumuli dati.* è quibus unum Eutropius lib. 7. hist. Rom. apud Moguntiacum fuisse perhibet, & Serarius lib. 1. rer. Mogunt. cap. 15. describit) illa verò *Luppiæ* & *Alisoni* vicina, in ea planitie, ut sentit Horrion in Panegyr. Paderb cap. IX. quæ inter *Alisonem* jacet & *Luppiæ caput*, à Germanis disjecta, conditorem seu restitutorem habuit Germanicum Cæsarem, primam verò originem debet Alisonensi præsidio, vel L. Domitio Ænobarbo, Neronis Imp. avo, qui Alisone relictus, tanquam Germaniæ præses sive legatus, viam militarem, seu tramitem, teste Tacit. l. 1. Annal. à Rheno Alisonem usque *aggeravit*, ac deinde referente eodem Annal. lib. 4. *exercitu flumen Albim transcendit, longiùs penetratâ Germaniâ, quàm quisquam priorum, easque ob res insignia triumphi adeptus est.*

9. ET TULIT AUSONIIS MANIBUS INFERIAS.] Sueton. in vita Caligulæ c. 3. de Germanico: *Sicubi clarorum virorum sepulcra cognosceret, inferias manibus dabat. Cæsorum clade Varianâ veteres ac dispersas reliquias uno tumulo humaturus, colligere suâ manu, & comportare primus aggressus est.* Tacit. lib. 1. Annal. *Igitur*

tur

tur cupido Cæsarem invadit solvendi suprema militibus ducique; permoto ad miserationem omni qui aderat exercitu, ob propinquos, amicos, denique ob casus bellorum & sortem hominum. Præmisso Cæcinâ ut occulta saltuum scrutaretur, pontesque & aggeres humido paludum & fallacibus campis imponeret, incedunt mæstos lucos visuque ac memoriâ deformes. Prima Vari castra lato ambitu & dimensis principiis trium legionum manus ostentabant: dein semiruto vallo, humili fossâ, accisæ jam reliquiæ consedisse intelligebantur: medio campi albentia ossa, ut fugerant, ut restiterant, disjecta vel aggerata: adjacebant fragmina telorum, equorumque artus, simul truncis arborum antefixa ora; lucis propinquis barbaræ aræ, apud quas tribunos ac primorum ordinum centuriones mactaverant. & cladis ejus superstites pugnam aut vincula elapsi, hic cecidisse legatos; illic raptas aquilas; primum ubi vulnus Varo adactum; ubi infelici dextrâ, & suo ictu mortem invenerit; quo tribunali concionatus Arminius; quot patibula captivis, quæ scrobes; utque signis & aquilis superbè illuserit. Igitur Romanus qui aderat exercitus, sextum post cladis annum, trium legionum ossa, nullo noscente alienas reliquias an suorum humo tegeret, omnes ut conjunctos, ut consanguineos, auctâ in hostem irâ, mæsti simul ac infensi condebant. Primum exstruendo tumulo cespitem Cæsar posuit, gratissimo munere in defunctos, & præsentibus doloris socius. Dio lib. 57. *At Germanicus expeditione in Germanos properâ ad Oceanum usque processit: barbarisque vi devictis, ossa eorum, qui cum Varo ceciderant, lecta humavit.* Non omnium porrò cæsorum ossa illic condita, sed quædam aliò, ut terræ mandarentur, transmissa, indicat lapis, haud ita pridem Veteribus erutus, qui teste Teschemachero, in arce nobilium de Loë in Wissen adhuc extat, & multis, qui cum Varo occubuerant, Veteribus cenotaphia posita demonstrat. Deinde Georgius Agricola in metallicis tradit, transmissam sibi ex Hispania ab amicis hanc inscriptionem Helerenæ repertam, cujus fides sit penes auctorem. OSSA. MILIT. V. ET. XIX. LEG. CUM. QUINCTILIO. VARO. INTERFECTOR. JUSSU. GERMANICI. IMP. HUC. COLLATA. QUIESCUNT

10. POST UBIUS.] Gobelinus Persona in cosmodrom. ætat. 6. c. 91. *Anno Domini* M. CCCC. X. *supradicto inter Dominum Wilhelmum*

helmum Electum Paderbornensem ex una, & Dominum Fridericum Archiepiscopum Coloniensem, & Adolphum Comitem de Clivis & de Marke parte ex altera, ortæ sunt guerræ gravissimæ. Unde Archiepiscopus & Comes valido exercitu conflato terram quandam Domini Electi paludibus & fossatis undique cinctam, Delbrugge *nominatam, die* XIIX. *mensis Decembris, potenter intrabant. Villani tamen terræ illius eis occurrentes ingressum illorum per plures horas retardabant: Sed tandem inermes cedentes armatis in paludes se receperunt. Dominus verò Electus à loco ingressus hostium per plusquam sexaginta distans stadia, hujus facti penitus ignarus, in castro suo* (Neuhusio) *residebat. Cùmque flamma incendii domorum, perlustrans aëra, sibi indicavit adesse præsentiam, ipse de exercitus eorum informatus potentia, bellum cum ipsis inire primo non præsumsit. Et licet Archiepiscopus & Comes antedicti, in terram illam nocte sequente castra metari decreverant, mulierum tamen loci illius dispendioso agente ministerio domibus, quas pro unius duntaxat noctis commodo, & incendio crastino præsumpserant reservare, furtivum per incendium frustrati, subitò ipsi, tanquam principes, plus deliciis, quam nocturni frigoris incommodis assueti, sub dio noctem ducere sibi grave nimis arbitrantes, terram illam pro tunc exire, & ipsius exterminationem crastino reservare, seque ad alia loca vicina ditioni suæ subjecta transferre, consilio deliberabant immaturo. Cùmque viam per quam paulò antè intraverunt, progressu festino petiverunt, illam sudibus & fossatis factam prorsus inviam, & balistariorum custodiâ munitam invenerunt: quapropter declinantes abinde, locum alium per paludes sibi pervium effecerunt, & postquam Archiepiscopus & Comes, cum nonnullis armatis equitibus, & peditibus suis universis, transirent: villani per paludes discurrentes, viam hanc, de novo factam, occupant, & adversariorum plaustra, sagittas ferentia, cum bombardis, in transitu angusto, fortiter evertunt. Nam quidam villani, ipsi quasi quatuor millibus sagittis emissis, fuerant telis prorsus destituti: unde tunc telis in plaustris hostium eversis, acquisitis, ballistas sursum trahunt, sagittas hinc inde, antè & retrò, dirigunt, & adversarios propriis eorum jaculis viâ sic præclusâ arcent ab accessu. Unde, nocte superveniente, principes ipsi inopinatis incommodis fatigati, divisim per devia, quasi totâ nocte laborantes, recesserunt: signa sua, cum magna*

gnæ parte gentis suæ, in terra illa dolenter relinquendo. Illos igitur qui sic inviti remanebant, villani cæcis ictibus sagittarum totâ nocte fatigare non cessabant. His auditis, Dominus Electus suos fideles eâdem nocte, prout circumquaque colligebat, & se diluculo cum suis ad terram illam festinanter conferebat. Illucente igitur diei luce, hostes hinc inde per ipsius terræ devia pererrantes, exitûs sui locum undique quærunt: nec Dominus Electus, tanquam suorum fidelium adventûs spe suspensus opportuni, pugnam cum eis subitò inire præsumpsit, sed ipsis tanquam laqueis suis comprehensis diligentiùs observatis, quasi fugam simulando, primò divertit ab illis. Illi autem se sic illaqueatos perpendentes, & adversariorum suorum numerum videntes plus & plus augeri, tanquam mortis desperatione, per paludis invia transitum facere tentaverunt: sed pedites Dn. Electi, præsertim cives Paderbornenses, illos inter paludes excipientes fortiter, quibusdam captis, & nonnullis occisis, hunc eorum frustrabantur exeundi conatum. Multi tamen ex eis, priusquam pedites prædicti eos attigerunt, cum vexillo Comitis evaserunt. Tandem quasi horâ post meridiem transactâ secundâ, Dn. Electus eos bello constanter aggreditur, & ipsi ex adverso instruentes aciem, equorum cursum calcarium stimulis excitabant. Sed ipsi, priusquam ferri probaretur acumen, occursum, quem equorum impetu, armorum collisione, & objectu lancearum exhibuerunt terribilem, declinantes in obliquum, subitò verterunt in fugam: sicque strati sparsim per agros, & equis, ac cursu devio, & palude devicti, capti sunt armati numero trecenti sexaginta, & inermes propè sexaginta: paucique ex eis vel occisi, vel palude submersi sunt, quorum numerus ad sedecim fuit æstimatus, & numerus equorum quos victi perdiderunt ad octingentos equos fuit æstimatus: quamvis inter dividendum spolia, nequaquam tot equi producti fuerunt. Sequente die Electus Dominus à singulis captivis juramento sub certa forma recepto, qui de genere fuerunt militari, unius mensis inducias eis dedit, populares jussit custodiæ mancipari. Volens tamen cives de Sosato, cæteris popularibus famâ celebriores, militarium prærogativâ gaudere, eis consimiles inducias dedit, puerisque ministerio cursûs equorum deputatis, induciarum tempus ultrà tres menses prorogavit. Elapso igitur induciarum mense supradicto, singuli captivi militaris generis, juxta terminum eis constitutum, vi juramenti tacti in captivitatem redie-

runt. Cives autem de Sosato, armati quippe octoginta octo, & famuli eorum sedecim, à quodam Comitis prædicti capitaneo in via, quâ ad redeundum in captivitatem tendere videbantur, studiosè capti & custodiæ mancipati, in captivitatem minimè redierunt. An autem cives isti, vel ex eis aliqui, hujus captivitatis, sic ab eorum litis consorte ipsis illatæ, conscii fuerint consilii, tunc multi dubitabant: de consensu tamen Dominorum suorum prædictorum, captivitatem illam prodiisse, multi crediderunt. Tolerabiliùs tamen nonnullis visum est, factum hoc in illis, quàm si factum fuisset in istis, qui de genere militari fuerunt procreati: cùm principes regni Teutoniæ, more Romanorum antiquorum, qui Marcum Regulum, suis temporibus gloriâ militari Romanos supergredientem universos, juramenti religione tactum, in captivitatem redire volentem, prohibere reveriti pudendum esse censebant, milites suos victos, in fide servanda, usque ad illa tempora non consueverunt impedire. Exacerbatis autem sic, ut præmissum est, Archiepiscopo & Comite prædictis, guerrarum cursus diriùs instauratur, ipsique in quatuor oppidis, videlicet Brilon, Ruden, Geseke, & Lippe in multitudine armatorum præsidia ponunt, quibus Dominus Electus in duobus diœcesis suæ oppidis fideles suos opponit, & contractis secum in ligam unam Ducibus, Comitibus, nobilibus & Baronibus numero XXI, *eis potenti manu restitit. Hinc fiunt hominum cædes, domorum incendia, prædæ multiplices & varii hostiles incursus utrinque. Nunquam tamen Archiepiscopus vel Comes antedicti, post bellum supradictum, in personis propriis terram ipsius Domini Electi intrare præsumpserunt: sed ipse Dominus Electus sæpius in persona propria ducens exercitum, terras eorum prædis & incendiis tentavit pervagari, unde oppidum Kalenhart captum ignis incendio dedit. Magna utrobique fiebant expensæ, sed quantò magis Domini Archiepiscopus & Comes divitiis abundabant, tantò in eorum præsidiis fiebant expensæ potiores. Sed Dominus Electus in expensis victualium, quas in magna parte ab adversariis suis potenter extorsit, & donorum largitione, præsertim in equis militaribus, quorum ultra ducentos infra tempus hujusmodi litis largiebatur, tam liberalem se exhibuit, quàm benignum familiaritatis affatu cunctis se præbuit: quòd plures militares de partibus exteris famâ ejus tracti ad ipsum convenerunt. Tandem postquam guerrarum hæc tempestas* IX. *duravit mensibus, Episcopus Leodiensis ob Archiepi-*

chiepiscopi Coloniensis favorem Electo Paderborn. literas diffidationis direxit. Cujus Domini potentiâ ipsum Electum adversarii sui plurimùm terreri æstimabant Archiepiscopus & Comes supradicti, magnoque conflato exercitu, cum quadrigis multis victualibus & armis onustis, tanquam terram Electi manu potenti pervasuri, ad præsidiorum suorum loca se contulerunt: viros tamen solennes ad certum locum, quasi inter ipsa adversa præsidia medium, ipsi, & Dominus Electus ex adverso consimiles illis suos fideles super pace tractanda miserunt. Arbitrabantur enim illi, Dominum Electum, exercitûs eorum famæ magnitudine territum, vel saltem in aggressu potenti eorum necessitate coactum, pacem ab eis petere, relaxationis sponsione captivorum: quod Electus præsentiens, convocatis amicis, ad numerum penè mille lancearum armatorum militarium, absque popularibus armatis subditis suis equitibus peditibusque pervênit. Demum verò, multis tractatibus per amicos utriusque partis habitis, sextâ die mensis Septembris, illarum guerrarum tempestas per viam compositionis amicabilis ad pacis tranquillitatem est redacta.

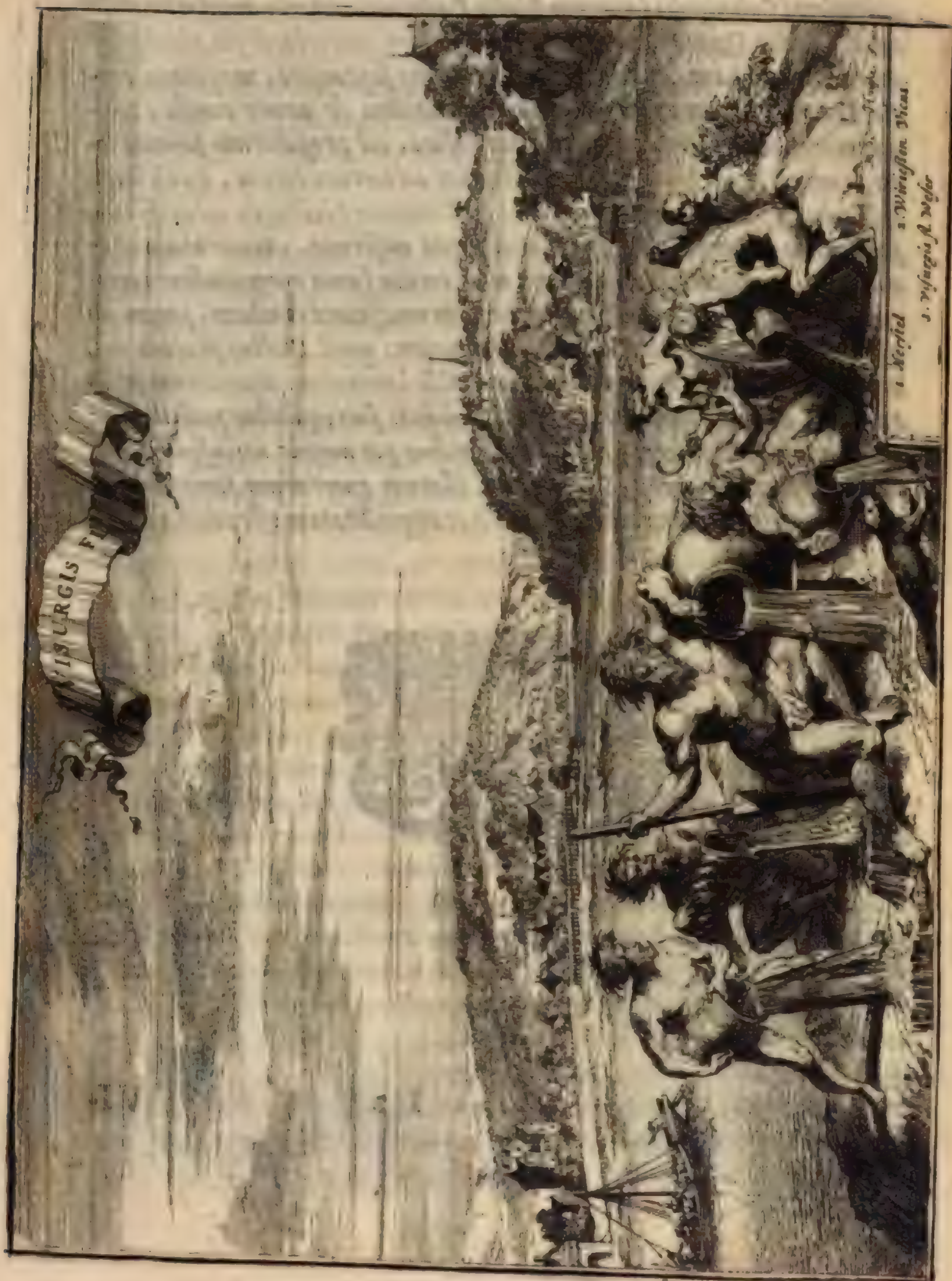
VISURGIS F

VISURGIS.

MEMORIÆ. SACRUM

EXERAT. AMISIUS. STERILES. CAPUT. INTER. ARENAS
ET. PADERÆ. SOCIAS. LUPPIA. JACTET. AQUAS
SOLUS. EGO. PATRIAS. CLARISSIMUS. AMNIS. AD. ORAS
NAVIBUS. EXTERNAS. PORTO. VISURGIS. OPES
NEC. ME. BELLA. MINUS. CELEBRANT. ADVERSA. QUIRITUM
QUAM. QUÆ. PER. FRANCOS. GESTA. FUERE. DUCES
SED. QUOTA. PARS. RERUM. SUPERARET. ROMA. TUARUM
AUT. QUISNAM. ARMINII. NOSCERET. ARMA. MEI
NI. MIHI. QUAM. TACITUS. SCRIPTOR. DEDIT. INCLYTUS. ILLI
REDDITA. CORBEIÆ. MUNERE. VITA. FORET

FERDINANDUS. DEI. ET
APOSTOLICÆ. SEDIS. GRATIA. EPISCO-
PUS. PADERBORNENSIS. COADJUTOR
MONASTERIENSIS. S. R. I. PRINCEPS
COMES. PYRMONTANUS. ET. LIBER. BA-
RO. DE. FURSTENBERG

IN. RIPA. VISURGIS. ROMANORUM. FRANCO-
RUM. ET. SAXONUM. BELLIS. NOBILISSIMI. A-
MNIS. DIOECESIN. PADERBORNENSEM. IN-
TERFLUENTIS. E. REGIONE. HERI-
STALLI. SAXONICI
M. H. P

NOTÆ.

1. PORTO VISURGIS OPES.] Visurgis, qui Werrhâ & Fuldâ, infra Mundam, confluentibus, hoc nomen nactus, usque retinet, dum in Oceanum effunditur, mutuâ Romanorum Germanorumque clade nobilis amnis, à Paterculo, Strabone, Mela, Plinio, Tacito, Floro, Dione, Ptolemæo, Sidonio Apollinari, aliisque memoratur. Carolo M. in diplomate An. XIII. imp. dato *Wiseraa*, scriptori Annalium Caroli Magni *Wisaracha*, Astronomo, Adelmo, Poëtæ Anonymo ad An. 797. *Wisura*, Adamo Bremensi histor. Ecclesiast. l. 1. c. 2. *Wisura*, & *Wirraha*, auctori vitæ Caroli M. apud Pithæum *Wisora*, Adoni Viennensi *Wisor* & *Wisara*, in LL. Frisonum tit. 1. §. 2. & Reginone *Wisara*, scriptori vitæ S. Adalardi apud Bollandum *Wisira*, auctori vitæ S. Bonifacii *Wisaraha*, in hist. Bremensi ad An. 1164. *Wirra*, Ludovico Pio Imp. in diplomatibus Corbeiensi Monasterio datis anno X & XIII ejus imperii, Epitomatori Gest. Franc. & Aimoino *Wisera*, hodie accolis Weser appellatus. Nonnulli viri docti in carmine Ovidii, sive Albinovani ad Liviam Augustam, *Iturgim* pro *Visurgi* accipiunt. Quod Cluverius improbat, & *Ilargum*, qui amnis est Vindelicæ, legendum ostendit in Vindelica & Norico cap. 6,

Visurgim porrò fines diœcesis Paderbornensis ingressum, infra Helmershusam, celeberrimum olim S. Benedicti Monasterium, mox salutat, suisque lymphis auget *Dimola*, Westphaliæ Hassiæque limes, qui supra Eresburgum, nunc Stadberg / è montibus Westphalicis devolutus, Warburgum diœcesis Paderb. oppidum præterfluit. Indè *Bevera*, & *Netha*, post Huxariæ *Grova*, ad Corbeiam *Scelpa*, ad Albaxam *Saumera*, *Visurgi* illabuntur. Major omnibus *Netha*, prope novam Herisiam, nobilem in diœcesi Paderbornensi parthenonem, ortus, campos glebasque inprimis felices circa Braculenam oppidum, quod in translat. S. Viti An. 836. *villa Brechal* dicitur, latè fecundat.

Dein-

Deinde *Ambra*, seu *Emmera* supra Hameliam, *Lutera*, *Alpha* & *Wehrna* coëuntes Hervordiæ, unà cum *Begha* Lemgoviam alluente, propè vicum Remen, in Visurgim se evolvunt; amnes ad unum omnes, aut in diœcesi Paderbornensi nati, aut aquis suis eam irrigantes.

2. NEC ME BELLA MINUS CELEBRANT.] Primus Romanorum Drusus exercitum in Cheruscos usque ad Visurgim duxit, non sine periculo regressus; quod Dio Cass. l. 54. his verbis prodidit. *Initio veris* (An. U. C. DCCXLII. Q. Ælio Tuberone, & Paulo Fabio Maximo Coss.) *rursus ad bellum profectus, Rhenum transiit, Usipetas subjugavit, Lupiæque fluminis ripis ponte junctis, in Sicambros irrupit, perque eos in Cheruscorum regionem usque ad Visurgim processit: id ut ei liceret, Sicambrorum in Chattos, qui soli finitimorum auxilia negaverant, totius populi viribus facta expeditio effecerat; quo tempore Drusus iis imprudentibus regionem peragravit, Visurgim etiam transiturus, ni eum inopia alimentorum, ac hyemis propinquitas, præterea examen apum in castris visum deterruissent. Regressus in sociorum terram, in summum devenit periculum, insidiis hostium frequenter læsus, & aliquando in loco angusto ac concavo circumclusus, haud procul abfuit, quin cum toto exercitu periret, à qua eum pernicie nihil aliud eripuit, quàm hostium temeritas, qui cùm uno omnes Romanos impetu deleri posse crederent, nullo ordine servato eos aggressi, victi inde, ferociâque suâ fractâ discessere. Ex eo Barbari propiùs adire veriti, eminus tantùm hostem infestavêre, ita ut Drusus vicissim iis contemptis, castellum contra eos ad Lupiæ & Alisonis fluviorum confluentes, aliudque in Chattis ad ipsum Rhenum extruxerit.*

Cæterùm locus ille concavus & angustus, in quo conclusum à Sigambris reducem à Visurgi Drusum refert Dio, non alibi inquirendus videtur, quàm in vallibus & silvis circa Aldenbecam, vicum diœcesis Paderbornensis, vel in aditu saltûs Teutoburgiensis, ubi, prope Hornam oppidum Lippiensis Comitatûs, admirabilis illa Picarum rupes, vulgò Exterenstein nuncupata, & hic exhibita, conspicitur.

Alte-

Altera ad Visurgim expeditio (An. U. C. DCCXLIIII. Nerone Claudio Druso & T. Quinctio Crispino Coss.) adhuc magis infausta accidit Druso, *Qui in Chattorum fines ingressus, obvia quæque non sine magno labore subigendo, congressosque prœliis haud incruentá victoriá superando, usque in Suevos pervenit: indè in Cheruscos converso itinere, Visurgim transgressus, omnia populando ad Albim usque perrexit, qui ex Vandalicis montibus profluens, in Oceanum septentrionalem magnus admodùm factus effluit. Hunc cum frustra conatus esset transire, tropæis constitutis recessit: etenim mulier quædam, humanâ amplior formâ, ei obviam facta: Druse, inquit, quò tandem nullum cupiditati tuæ modum statuens contendis? non tibi fatis concessum hæc omnia videre. quin tu abi: jam enim & operum tuorum, & vitæ instat tibi terminus. Oblatam à deo aliquo hanc vocem, mirum profectò est: neque tamen mihi fides abroganda videtur huic rei, quam statim eventus comprobavit: nam & continuò retrò ire Drusus cœpit, & in itinere, priusquàm Rhenum attingeret, morbo decessit.* Ita Dio l. 55. *Illum,* inquit, Velleius l. 2. *magna ex parte domitorem Germaniæ, plurimo ejus gentis variis in locis profuso sanguine, fatorum iniquitas consulem, annum agentem trigesimum rapuit.* Suet. in Claudio c. 1. ait, *in æstivis castris exstinctum, quæ deinde scelerata sint appellata.* Liv. l. 140. *redeuntem, ex fracturâ, equo super crus collapso, trigesimo quàm acciderat die, mortuum. Inter Salam & Rhenum decessisse* affirmat Strab. l. 7. Quis ille *Sala?* an is qui in Albim influit, an qui in Mœnum? an quem nos Isalam nuncupamus in diœcesi Monasteriensi surgentem? Pro hoc faciunt Isaacus Casaubonus, & Pontanus, Bertius & Hadrianus Junius, & fusè Wassenbergius in Embrica lib. 1. c. 2.

Drusi deinde fratre Tiberio ad bellum, quod ante triennium sub M. Vinicio immensum exarserat, ab Augusto in Germaniam misso: *Intrata protinus Germania, subacti Caninefates, Attuarii, Bructeri, recepti Cherusci gentes, & amnis, mox nostrâ clade nobilis, trânsitus Visurgis:* Vellei. l. 2. Reductus indè in hyberna ad Luppiæ caput Romanus miles, & insequentis anni æstate, sub duce Tiberio, *perlustrata armis tota Germania, & usque ad flumen Albim Romanis cum signis perductus exercitus,* & necessariò iterum trajectus Visurgis. Quæ hic de Tiberio, pro more suo, Velleius tam gloriosè prædicat, Dio Cass. l. 55. refellit, ingenuè fassus, Tiberium quidem

primò ad Erygrum, deinde ad Albim fluvios progressum, nihil tamen magnoperè memorandum egisse: Quanquam de Germanis Imperatoris nomen non Augustus modò, sed Tiberius etiam invenerit, honoresque triumphales C. Sentius Germaniæ præfectus, quòd horum metu bis Germani pacem accepissent, &c. Hic loco τῦ Ερύχου, scribendum monet Lipsius in notis ad Velleium, τῦ Οὐισούργου, reductâ syllabâ à vocula priori. Idem sentit Hadrianus Junius c. 21. Batav.

Tiberio Augusto Germanicus Cæsar, Drusi filius, in administrando bello Germanico successit, cujus legatus Vitellius cum duabus legionibus, multis Oceani periculis defunctus, *penetravit ad Visurgim, quo Cæsar classe contenderat.* Quamvis Lipsius ad hunc locum Tac. Ann. 1. n. 234. scribendum putet, *ad amnem Vidrum, qui Ptolemæo in hoc tractu notus, & ille ipse est*, inquit, *quem Vechtam hodie vocant, &c.* Idem Tac. l. 2. Ann. clariùs meminit Visurgis, quando Germanici prælium cum Arminio initium describit. *Flumen Visurgis Romanos Cheruscosque interfluebat, ejus in ripa cum ceteris primoribus Arminius adstitit,* &c. *Postero die, Germanorum acies trans Visurgim stetit,* &c. *Cæsar transgressus Visurgim, indicio perfugæ cognoscit, delectum ab Arminio locum pugnæ*, &c. *Sic accensos & prælium poscentes in campum, cui Idistaviso nomen, deducunt: is medius inter Visurgim & colles,* &c. Evocato demum in Orientem Germanico, ab infestis Romanorum armis Visurgis tandem conquievit. Ita, postquam Claudius Imperator *adeò novam in Germanias vim prohibuit, ut referri præsidia cis Rhenum juberet*, Tac. XI. Ann. altum in historia Romana de Visurgi silentium. Interim nemo dubitabit, quin Maximinus, Probus, Diocletianus & Maximianus, Constantinus Magnus, Julianus, & Valentinianus, Germaniam hanc transrhenanam, Francosque ejus indigenas, bello persecuti, ad Visurgim accesserint, cùm satis sit compertum, Franciam veterem, quam post Saxoniam dixerunt, intimè horum armis penetratam esse, quantumvis historici ejus temporis, quotquot supersunt, nullam Visurgis faciant mentionem.

3. QUAM QUÆ PER FRANCOS.] Visurgis itaque diu inglorius, victricibus Francorum armis iterum inclaruit, quando An. DLV. primum à Francis bellum, cujus quidem apud scriptores extet memoria, illatum est Saxoniæ, quod à successoribus Francorum

eorum Regibus, per duo amplius secula, variâ fortunâ ductum, ac sæpe intermissum, Carolus demum Magnus, debellatis prorsus Saxonibus confecit. Saxones contemptâ Theodoaldi Francorum Regis pueritiâ, assiduis incursionibus Austrasiæ fines infestare cœperant. Auditâ verò ejus morte, ascitis in societatem Thuringis, majoribus viribus in arma consurrexerant. Clotharius Austrasiæ populis, Suessionibusque sub signa vocatis, transmisso Rheno in Saxoniam perrexit, ac multis utrimque cæsis, tandem apud Visurgim triumphavit. Quod gesta Francorum epitomata c. 27. ita referunt: *Eo anno rebellantibus Saxonibus Clotharius rex commoto Francorum exercitu, contra eos pugnam iniit super Wiseram fluvium, exercitum eorum maximum interfecit, terramque eorum vastavit.* Et Aimoinus l. 2. c. 27. *Posthæc*, inquit, *idem rex* (Clotharius) *in Saxones rectum iter direxit, qui assiduis excursionibus Francorum devastabant fines. Quibus super Wiseram fluvium bello subactis, Thoringos quoque, eò quòd Saxonibus auxilium tulissent, depopulatus est.* Vid. Gregor. Turonens. lib. 4. c. 10 Sigebertum, Marium Aventicensem Episcopum, citatum à Valesio lib. 8.

Alterum Francorum prælium cum Saxonibus ad Visurgim initum An. DCXXX. secundùm Sigeberti calculum, literis consignavit Aimoinus l. 4. c. 18. *Austrasiis verò Francis rex* (Dagobertus) *institutus à patre* (Clothario) *adversus Saxones, qui rebellare tentaverant, arma movit: transgressusque Rhenum, cum Bertoaldo Saxonum duce pugnâ commissâ, ense percussus in caput, decisos cum parte galeæ crines patri per armigerum mittit, & ut sibi, antequam cunctus corruat exercitus, in auxilium properet, mandat. Forte fortuna affuit: Clotharius enim venationis gratiâ Longolariam sylvam petierat, ubi accepto periculorum filii nuntio, gravi exagitatus dolore, raptis quos in promptu habebat juvenibus, ad alios etiam, ut se sequerentur, directis legatis, brevi tempore longum iter emensus, (nam & noctibus viam carpebat) ad filium usque pervenit, & eâ quidem nocte fixis super Wiseram fluvium tentoriis, quieverunt. Manè autem facto, dum Franci plausus ac voces lætitiæ pro adventu regis Clotharii ederent, Bertoaldus Saxoniæ dux super ripam fluminis prælium præstolans, audito tumultu interrogat, ut quid tantus in Francorum castris oriretur tumultus? dictum est ei, Clotharium advenisse regem, atque ob id diem festum agere Francos. At ille ad hæc, falsa,*

ait, ſpe decepti, præ timore deſideria ſomniant ſua. Nam Regem, quem ſecum gratulantur manere, certâ ferente famâ nos compertum habemus vitâ jam defunctum. Clotharius citeriori armatus ſuperſtans littori, dum talia ſuperbè profantem audiret, nil dicens, quò major taciturnitate ſuâ hoſtibus incuteretur timor, celerrimè galeâ nudavit caput. Erat quippe ejus cæſaries pulchrâ canitie variata, in cujus aſpectu ab adverſariis maximè dignoſcebatur. Denique ſtatim à Bertoaldo agnitus, incongrua accepit reſponſa, in hunc modum à præfato contrariæ partis duce prolata. Tune, dixit, hic muta aderas beſtia? Tunc Rex hujuſmodi commotus convitio, & ultra quàm dici poſſit, excandeſcens irâ, capiti repoſitâ caſſide, calcaribus equum versùs eum impulit, ut tranſmeato flumine, ſe de inimicis ſuis ulciſceretur. Franci itidem, injuriâ ducis permoti, atque ejus exemplo animati, flumen natantes tranſibant, ſequentes Regem: qui fugienti Berthoaldo infeſtus inſiſtebat. Gravabatur ſanè ad inſequendum, & pondere armorum, & quòd dum tranſnataret fluvium, aqua ſinum ejus, nec non ocreas impleverat. Bertoaldus tamen recedendo clamabat ad Regem, non æquo & bono illum eſſe intentum, qui ſe perſequeretur; ſed quòd ſola hæc ageret, laudis cupidine ductus, qui tanti æſtimaretur, ut ſequeſtratus à ſuis, hoſtem terga dare ſibi compelleret. Verendum verò, ne hæc res in contrarium verſa, ipſum potiùs peſſumdaret. Iſta autem dum diceret, fugere non ceſſabat; & ſæpe ſe ejus ſervum, illum verò ſuum fatebatur dominum. Viderique injuſtum, ut vel ſervus à clementiſſimo domino, vel dominus à ſervo, licet invito ac coacto, perimatur. Verùm Clotharius callidè hæc eum proſequi ſciens, nec ea quæ dicebantur curans, tandem pernicitate equi, quo vehebatur, eum aſſecutus interemit. Sublatoque ejus capite, ad filium, & ceteros Francos (qui triſtes eò quòd eum conſequi nequirent, ejus ſaluti timentes, poſt eum iter pro poſſe accelerabant) regreditur; indèque relevatis mæſtitiâ eorum animis, unà cum eis Saxoniam ingreſſus, ita depopulatus eſt eam, ut nullum in ea hominem viventem relinqueret, qui longitudinem ſpathæ, quam tunc fortè gerebat, exceſſiſſet. Et Clotharius quidem hoc taliter egit. Eadem leges in geſtis Francorum epit. c. 41. Adon. Vienn. Regin. Sigeberto. Ut Valeſ. l. XVIII. rer. Franc. immeritò fidem hujus narrationis ſuſpectam habere videatur. At riſum meretur Bern. Furmerius l. 3. Ann. Friſ. qui contendit Bertoaldum à Lothario cæſum natione fuiſſe non Saxonem, ſed Friſium, quartumque ejus gen-

tis

tis Regem. Plura is addit de Yglone Galamæo Frisio, Susati præfecto, qui fortiter Austrasiorum aggressiones exceperit, repuleritque, quique Dagoberti galeam perfregerit, capillos amputarit; adhæc de loco prælii, de Adgillo Bertoaldi filio, post patrem Frisiorum Rege. Quæ cùm nullo idonei auctoris testimonio ab eo confirmentur, quâ facilitate narrantur, eâdem rejiciuntur.

Postea Carolus Martell. fortissimus Austrasiæ Princeps, Saxones adortus An. DCCXXI. armis etiam suis Visurgim nobilitavit; quod paucis, ut solet, meminit Ado Viennensis in Chron. *Carolus major Domûs, & Austrasiorum princeps, vastans omnia, & Saxonum agros diripiens, ad Wisorem pervenit.* Vid. Aimoin. l. 4. c. 52. Annal. Fuld. Annales incerti auctoris apud Pithæum, Valesium lib. XXIV. rerum Francicarum pag. 446.

Paternis deinde vestigiis insistens Carolomannus, Martelli filius, ducto in Saxoniam exercitu, ad Visurgim castra habuit An. DCCXLIII. teste Adone Viennensi; quando Saxonibus trans flumen considentibus, Gerviliebus, aliis Gervilius, Episcopus Moguntinus, ad familiare colloquium dolo evocavit eum ex hostibus, qui patrem suum Geroldum Episcopum itidem Moguntinum anno superiore interfecerat, quem adequitantem in medio fluminis confodit, cujus morte sublato clamore, ad arma concursum, initoque atroci prælio, victi tandem Saxones. Quæ Othlonus lib. I. c. 44. vitæ S. Bonifacii apud Serarium fusiùs sic narrat. *Illis temporibus Saxones devastabant Thuringiam regionem. Quamobrem populi ejusdem regionis confugientes ad supradictum Principem Karolomannum, quærebant ab eo auxilium, qui mox pro eorum ereptione exercitum misit, in quo simul Geroldus Moguntiacensis tunc Episcopus, pater scilicet præfati Gewiliebis, jussus transivit. Cùmque congressio facta fuisset bellantium, & invicem semet ferientium: Geroldus Episcopus interfectus ibi inter alios occubuit.. Deinde filius ejus Gewilieb, adhuc laicus in palatio constitutus, pro sedando patris dolore, Clericatûs officio promovebatur, & ad regendam Ecclesiam Moguntiacensem post obitum patris subrogabatur. Post non multum verò temporis iterum Karolomannus exercitu congregato contra Saxones perrexit, secumque eundem Gewilieben duxit. Considentibus autem utriusque populi exercitibus, cis citraque ripam fluminis Wisraha, præcepit Gewilieb puerum suum inter*

 hostes

hostes pergere, illicque nomen ejus, qui patrem suum occiderat, diligenter inquirere. Cumque puero jussa complenti responderetur à quodam, proximè illum adesse, quem quæreret, venire rogate, inquit, eum huc quantocyus, quia secum sermocinari senior appetit meus. Quo veniente, & utrimque alterius adventu denuntiato; mox præparatis equis ab utroque itur, & in medio amne occurrentibus, atque colloquentibus, ait Gewilieb Episcopus: Accipe jam ferrum, quo patrem vindico carum. Hæc igitur dicens, gladio mox perfodit illum. Qui statim corruens ex equo exhalavit spiritum. Cùmque sui talia agnoscerent, ab omnibus clamabatur, utrimque consertis cuneis summopere dimicabatur, superatisque Saxonibus Karolomannus cum suis ad propria remeavit, nemine id quod factum est à Gewiliebe in homicidii crimen imputante. Unde & reversus solitos Episcopales sibi vindicavit usus. At S. Præsul Bonifacius inter cætera correctionis colloquia, hæc pariter in conventu Synodali protulit, attestans nullum homicidii reatu pollutum debere Episcopali sacerdotio fungi. Adhæc etiam ei objecit, propriis oculis se perspexisse, illum cum avibus canibusque jocantem, quod Episcopo nullatenus liceret. Audiens autem hæc Gewilieb, sentiensque se nullo modo contra stimulum vel sæcularis potentiæ, seu auctoritatis Canonicæ, qua mediante S. Bonifacio in omnes coram positos deferebatur, calcitrare posse, judicio consentit communi, depositusque est ab ordine Episcopali. Quo deposito statim S. Bonifacius à supradictis Principibus Karolomanno videlicet & Pipino fratre ejus, Ecclesiæ Moguntiacensi præficitur. Tom. XVII. Conc. Gener. Parisiis ed. p. 441. De Pipini & Caroli M. Francorum Regum expeditionibus ad Visurgim, post in tempore memorabimus.

4 SED QUOTA PARS RERUM.] Romanis scriptoribus, atque inprimis Cornelio Tacito acceptum ferri debet, quicquid de bellis Romanorum in Germania gestis, quicquid de Arminii præliis & triumphis, quicquid de Majorum nostrorum moribus ac virtutibus adhuc superest. Enimverò Germani, uti *literarum secreta ignorabant*, &, *quod unum apud illos*, teste Tac. de mor. Germ. *memoriæ & annalium genus erat*, præclara suorum facinora *carminibus celebrabant*; ita etiam Arminium libertatis suæ vindicem, auctore eodem Tac. l. 11. Ann. *cecinerunt*, ac positis nonnullorum opinione, Eresburgi statuis, famæ quidem posterorum commendarunt; sed jam diu collapsis simulacris perierunt *agrestia* hujusmodi *carmina*, ut Julianus ait in Antioch. *similia clangoribus avium aspe-*

asperè clamantium; dum interim Arminii virtutes ac res fortiter gestæ, immortalibus literarum monumentis consignatæ perennant. Verissimum enim est, quod scribit Diodorus Siculus, *cetera monumenta ad breve tempus perdurare variis casibus obnoxia, historiæ virtutem per universum orbem diffusam, ipsum, quod cetera consumit, tempus sui habere custodem.*

5. NI MIHI QUAM TACITUS SCRIPTOR DEDIT.] Etsi *Tacitus Imperator*, auctore Fl. Vopisco, *Cornelium Tacitum, scriptorem historiæ Augustæ, quòd parentem suum eundem diceret, in omnibus bibliothecis collocari; & ne lectorum incuriâ deperiret, librum per annos singulos decies scribi publicitùs jussit:* parùm tamen abfuit, quin priores quinque Annalium libri interirent, nisi insigni Corbeiæ nostræ beneficio essent conservati. Id quod J. Lipsius nos docuit in not. ad Taciti Ann. l. 2. n. 34. *Visurgis mutuâ Romanorum Germanorumque clade nobilis amnis. Cui famam præcipuè Tacitus dedit: & ipse Tacito (mirum fatum) vitam. Nam quinque hi primores libri inventi Corbeiæ, quod Monasterium ad Visurgim est, atque illinc depromptum verè hunc thesaurum Quæstor quidam Pontificius ad magnum Leonem detulit, donatus ab eo aureis quingentis.* Idem in dispunct. Notar. Cod. Mirand. *Codicem,* inquit, *illum tuum advocas: quorum unicè unicum in tota Europa exemplar esse hactenus audimus. Id Leoni X. Pont. Opt. Max. oblatum, in Corbeiensi Monasterio ad Visurgim repertum, servat etiamnum inclyta illa Bibliotheca Medicæa.* Hæc ille, pro more suo, candidè & sincerè. Andreas Alciat. Germanis tanti thesauri conservati laudem invidens, in quodam historiæ encomio, ad Galeacium Vicecomitem scripto, ejusdem rei meminit, sed cum injuria nostræ gentis, ac veritatis dispendio. Sic enim garrit: *Esset adhuc ἀκέφαλος Tacitus, nisi Christiani orbis Max. Pontifex Leo X. priores quinque libros de barbaris redemptos, postliminiò ut tandem reverterentur, effecisset.* Meibom. in vita Widichindi Corbeiensis præfixâ ejus Annalib.

Nec solus Tacitus, verùm etiam Quinctilianus, Asconius, Silius Ital. Argonautica Val. Flacci, Ciceronis libri de finib. & leg. in Germania à Poggio reperti, Germanis debentur. Gerh. Vossius de hist. Lat. l. 3. c. 5. p. 550. Quibus utinam aliquando Plinii xx volumina de bellis Germanicis accedant! quæ Conr. Gesnerus Augustæ Vindelicorum, alii Tremoniæ in Westph. apud Casp. Swartzium Patricium Tremoniensem extitisse tradiderunt.

RE-

REMA

AD CONFLUENTES WARNÆ ET VISURGIS, PAGUS RAVENSBERGICI COMITATUS.

MEMORIÆ. SACRUM

INCLYTA. FRANCORUM. FASTIS. UBI. WARNA. VISURGIS
AMNE. RECEPTA. SUÆ. NOMINA. PERDIT. AQUÆ
SAXONE. PIPINUM. FUSO. SPECTAVIT. OVANTEM
REMA. TRIUMPHALI. FERRE. TROPÆA. MANU
HILDIGARIQUE. NECI. VICTRICIA. CASTRA. SECUTI
FRANCIGENAS. MOESTIS. ILLACRYMARE. MODIS
FORTIS. ET. EXEMPLO. CAROLUM. GENITORIS. AVIQUE
SAXONICÆ. VALIDAS. FRANGERE. GENTIS. OPES
TALIBUS. ILLUSTRIS. TITULIS. PLUS. REMA. SUPERBIT
QUAM. QUOD. RHEMORUM. NOBILE. NOMEN. HABET

FERDINANDUS. DEI. ET APOSTOLICÆ. SEDIS. GRATIA. EPISCOPUS. PADERBORNENSIS. COADJUTOR MONASTERIENSIS. S. R. I. PRINCEPS COMES. PYRMONTANUS. ET. LIBER. BARO. DE. FURSTENBERG

REMÆ. AD. CONFLUENTES. WARNÆ. ET. VISURGIS. SITÆ. PIPINI. EJUSQUE. FILII. CAROLI. M FRANCORUM. REGUM. SAXONICIS. EXPEDITIONIBUS. AN. DCCLIII. ET. AN. DCCLXXXIIII. CELEBRIS. PAGI. MEMORIÆ
M. H. P

L NO-

NOTÆ.

1. INCLYTA FRANCORUM FASTIS.] Post Romana monumenta procedimus ad Francica & Saxonica. Quare de utraque gente pauca præmonere, non inconveniens ingratumve fore censuimus. Nec enim ut de Romanis, ita de Francorum Saxonumque origine constat; neque eâ hactenus quicquam obscurius fuit, quæ nunc à tot scriptoribus pertractata explicataque certius lumen accepit, ut qui simus, & quibuscum gentibus bellatum sit, & à quibus hæc monumenta posteris relicta sint, planiùs affirmare & profiteri liceat.

Franci populus, qui sub Francico nomine bella gessit contra Romanos, primùm audiri & innotescere cœpit Valeriano & Gallieno Impp. circa annum Christi cc.xxiii. Ideò nec apud C. Julium Cæsarem, Tacitum, Velleium, Plinium, Strabonem, Dionem, Ptolemæum, ceterosque priscos scriptores Francorum mentio. Celebre autem Francorum nomen apud posteriores historicos ac scriptores, Aurelium Victorem, Eutropium, Ammianum, Vopiscum, & quotquot Augustam Cæsarum historiam scripserunt. Inde apud Zosimum, Procopium, Agathiam, Aethium, D. Hieronymum, Claudianum, Ausonium, Gregorium Turonensem, Apollinarem, ac ceteros auctores; quemadmodum id Franci scriptores Tillius & Valesius, Nuenarius Comes, Cluverius & Pontanus, & quotquot Francorum originem tradiderunt, probè agnoscunt. Ex quibus eruditi passim viri deducunt, ante tempora Gallieni nullum extitisse certum populum nationemve Francorum nomine insignitam. Sanè si qua gens Francica extitisset ante Gallieni imperium, non eam omisisset Tacitus, tam accuratus Germanarum gentium scriptor, non cæteri historici & geographi.

Ideò gentis Francicæ origo hactenus multùm obscura latuit, multisque fabulis aspersa, & erroribus obnoxia fuit. Reperies enim primùm, qui cum Francicis aliquot scriptoribus, & Trithemio

DIOECESIS PADERBORNENSIS
sub Imperio Francorum
et Saxonum
descriptio nova.
MDCLXXII.
Pagus Almanga.
SINTFELD
Campus deditione Saxonum nobilitatus
Padrabrunna
Pagus Patherga.
Pagus Boctensis.
Lippia Flu.
W E S T F
Bodicon. nunc Bodeke
Castellum Carolinum ad Lippiam
Eresburgum nunc Stadtberg
Garamesti nunc Germete
Iburgum, nunc Driborg
Brechal, nunc Brakel
Desenberga
Pagus Nethga
Huxari
Merispeldum Saxonum nunc Hersfeld
OSTFALI.
HASSIA.
Fulda flu.
Castellum
Meridies.
Occi
Orie

Occidens
pag 82.
ANGARII.
Fons Luthera
Bilefeldia
Sceldere
Angaria nunc Enger
Pagus Wessiga
Herivordia
Aga.
Muldbeki, nunc Lubbeke
Pagus Angeri.
DESERTUM SINEDI, nunc Senede
Mons Osnegge
Fontes Amisy
Prælium Caroli M. cum Saxonibus
Thietmelle olim Teutoburgium, nunc Dethmold
Fontes Lippiæ
Herman
Pagus
Uflaban, nunc Saltzufflen
nunc Werne
Limga nunc Lemgo
Rimia nunc Remen
Sedes Widekindi
Minda
Septentrio
A L I
Pagus Wetiga
Berchem
Ambra fl.
Schidroburgum nunc Schieder
Herlingsburg
Emmer
Weser
OSTFALI
Aldenderp
Visbike
Visurgis
Pagus Auga
Nisa
Oriens

themio Hunibaldi fabulas secuti, Francos à Trojanis reliquiis, & ex Pannonia deducunt ad Rhenum; atque hi auctores, ut fabulam fabulâ augeant, tradunt Francos, postquam diu in Pannonia resedissent, conditâ etiam Sicambriâ urbe, Valentiniani Imperatoris rogatu domuisse Alanos, ob id tributo ab Imperatore liberatos, ac Francos, hoc est, *feroces* Atticâ linguâ primùm appellatos esse, cùmque Romani rursum tributa exigerent, rebellasse, & ad Rhenum penetrasse. Egregii sanè historici, quasi Valentiniani primùm ævo Franci exorti sint. Et quæ Attica vox Francos sonat? Et tamen hæc opinatio Sigebertum, Paulum Æmilium, & plures celebres historicos abduxit, tanquam gentem Francicam nobiliorem facturi essent, si ab exteris magis quàm ex Germanis origines arcesserent; Simul tamen hi auctores fateri coguntur è Germania prodiisse Francos, qui rupto Rheni limite Gallias invaserint. Inde alii Francorum quidem gentem ab antiquissimis Romanorum temporibus in Germania extitisse asserunt, sed parvam invalidamque latuisse, donec aucta sensim populis atque armis emerserit, & ad Rhenum proruperit, ideò Tacito incognitam fuisse. Sed tam facilè hæc refelluntur, quàm asseruntur, nullo gentis ejus tam diu latentis indicio in medium allato. Haud dissimili commento Turnebus Francos ex Scandinavia educit à Firassis populis, Ptolemæo memoratis. Genebrandus lib. 2. & 3. chron. Stephanus Forcatulus l. 5. de Imp. & Philosophia Gall. Bodinus in meth. hist. cap. 9. Francos primâ origine Gallos fingunt, qui inter cæteras migrationes gentium sedes in Germania & Pannonia habuerint. Ibi verò postquam à Romanis acerbâ premerentur servitute, rediisse in Gallias ad natale solum. Nova rursum figmenta ingenii. Nam ubi hi Franci Gallicæ nationis tam diu latuerint, nemo ex his auctoribus docere potest, nec quales fuerint, Boiine, an Tectosages, an Scordisci, ne inter ipsos quidem convenit.

Alii denique Francos ex prima gentis origine ex Franconia deducunt. Plausibilis hæc multorum sententia fuit, sed jam dudum ex suis erroribus retecta; quando Franconia Alemanniæ

pars cognita, & à Clodoveo Franc. Rege, aut filio ejus Theodorico Austrasiæ Rege, devictis Alemannis, cum omni ea regione ad Francorum regnum accessit. Nec antè Francorum nomen ibi auditum, tametsi Franci fortè jam antè ad Nicrum aliquando proruperant. Sed & diu ante hæc tempora Francorum nomen celebre inter Rhenum, Visurgim, atque Albim, priusquàm arma Francorum in eas regiones penetrarent. Nec minùs antiquitatis periti hæc explodunt, quàm qui ex Mæotide palude, aut Pannonia Francos evocant, aut mutato Sicambrorum nomine, à Franco quodam fictitio Trojanæ stirpis Rege appellatos scripsêre.

Illa demum certa & explorata sententia est, veterem Franciam inter Rhenum, Visurgim, atque Albim requirendam esse. Nec alibi magis quàm in ipsa Westphalia, vicinisque ad Isalam & Frisiæ oras, aut Rheni ostia regionibus Francos reperiri. Hæc priscorum omnium scriptorum, à quibus Francorum primùm nomen & bella cum Romanis nobis sunt consignata, una consensio est. Neque de hac re quisquam integrè judicare poterit, ut rectè Cluverius pronuntiat, nisi in omni veteri Romanorum historia probè versatus sit. Quod cùm nostro demum ævo viri docti & antiquitatis periti præstiterint, (quorum magnus apud nos est numerus,) in hanc nobiscum sententiam convenerunt, Trithemius lib. 3. c. 20. de orig. Franc. Nuenarius Comes præfat. in Eginhardum, Rhenanus lib. de Germ. cap. de Francis, Althamerus in Tacitum, Reineccius de Orig. Sax. Hadrianus Junius in Batavia, Miræus in Chron. Gelenius in sacr. Colon. & Plectrude, Browerus lib. Antiq. Trevir. ad An. Christi CCCLXXXVIII. Crumbachius in historia D. Ursulæ, Petavius in Rat. temp. lib. 6. c. 13. Bucherius in disp. hist. & Belg. Romano, Rivius dec. 1. l. 1. Cluver. l. 3. c. 20. Pontan. de Orig. Franc. Chytræus in Prolog. Horrion in Paneg. Paderb. Valesius in præfat. Gest. Franc. Res ita se habet. Postquam bellicosi intra Rhenum & Visurgim populi, Sicambri, Bructeri, Tencteri, Usipetes, Catti, Angrivarii, Chauci, Chamavi, Cherusci, Marsi, Chattuarii sive Attuarii, Frisii, Tubantes, cæterique jam inde à C. Julii Cæsaris ævo continua cum Romanis bella gessis-

gessissent, nunc victores, nunc victi, veritique ne toti in Romanorum servitutem venirent, factâ conspiratione in unum fœdus & belli societatem pro insita gentis libertate convenerunt, sumptoque ad id *Franco* nomine, tanquam libertatis signo (quod *Franckon* liberum gentis linguâ hominem sonat) tot sæculis acerrima bella adversus Romanos gesserunt, exciti cumprimis Alemannorum exemplo, qui jam sæpius in Gallias excusso Romanorum jugo irruperant: atque ex his, quos diximus, populis conflatam esse hanc belli societatem evincunt prisci scriptores. Nam Sicambros Claudianus & Apollinaris, aliique Francos toties compellant, Bructeros Sulpitius Alexander, Nazarius & Eumenius in Panegyricis, Chaucos & Cheruscos Claudianus, Chamavos Ausonius, Cattos Sulpitius Alexander, Attuarios Marcellinus, Frisios Panegyricus Constant. M. dictus, Salios Marcellinus denuò, & Zosimus, aliique scriptores inter Francos numerant. Adhibeatur in hanc rem tabula itineraria circa annum CCCCXXX. conscripta, in qua à Rheni ostio ascendendo ad dexteram ripam, leguntur hi populi, *Chauci, Ampsivarii, Cherusci, Chamavi, qui & Franci*; sequitur in eadem ripa magnis literis scriptum FRANCIA. Inspiciantur vetera monumenta, interque hæc vetus lapidis inscriptio à Ruperto detecta, quæ Divitense munimentum seu Tuitium ex adversa Agrippinæ ripa à Constantino M. in terra Francorum structum exhibet. Extat apud Spanhemium de præstant. & usu numism. dissert. 8. pag. 750. è cimel. Reg. Gall. & Card. Leopold. Med. erutus aureus Constantini M. nummus, qui ex una parte Constantini effigiem signat, ex altera tropæum, jacentem videlicet mulierem, consuetum debellatæ provinciæ symbolum, hac inscriptione: GAUDIUM ROMANORUM. Infra, FRANCIA. Ubi verò hæc Francia requirenda sit, docent nos res gestæ Constantini M. & pons ab eo Cæsare apud Ubios Rheno instratus, per quem exercitus in Francos traductus.

Pervolvantur omnes Historici, Panegyrici, Poëtæ, qui veterum Francorum res gestas nobis tradiderunt: haud alibi veteres Francorum sedes magis reperientur, quàm intra Rhenum &

Visurgim, quæ regio post Westphalia dicta est. Quapropter Sidonius Apollinaris Francicæ regionis flumina perscribens, Vahalim, Vidrum, Visurgim atque Albim introducit, ac Vahalim quidem, quod eâ tempestate Franci Salii Rhenum transgressi illas Bataviæ Belgicæque oras invaserant. Fines adeò veteris Franciæ, ne quis in his anceps hæreat, descripsit D. Hieronymus, in vita D. Hilarionis: *Inter Saxones & Alemannos gens extat, non tam lata, quàm valida, apud historicos Germania, nunc verò Francia vocatur.*

Hæc paucis de Francorum origine & veteri Francia, quæ à multis multò explicatiùs traduntur, nos brevitatis, & hujus incisæ, per modum commentarii, scriptionis memores, verbo commonstrare voluimus, Francos à prima stirpe sua fuisse Germanos, eosque indigenas, quales plerique Germani Taciti judicio censentur, ac populi qui diversis ante nominibus ferebantur, ii haud secus quàm Alemanni in idem Francicum nomen & belli societatem pro libertate convenerunt. Ac nihil jam certius, quàm Francos hosce non fuisse Germanos superiores, ut ii volunt, qui ex Franconia & superiori Germania deducunt; sed inferioris Germaniæ inter Rhenum & Visurgim incolas, eâ potissimùm regione, quæ Westphaliæ nomen obtinet. Atque hi inferioris Germaniæ Franci rursum duplices; alii absolutâ voce Transrhenani; alii cum additamento vocis Salii, quorum frequens mentio apud scriptores; iidemque Transrhenani, haut secus quàm omnes Franci à prima origine sua, quibus Saliorum nomen adhæsit indutum, quòd Salæ seu Isalæ fluminis in Westphalia orti incolæ fuerint. Ii post Rhenum transgressi, Galliam ac Romanum solum ut cæteri Franci occupavêre. Inde libro Notitiæ Imperii Salii Gallicani, & Salii conjuncti Tubantibus referuntur, ubi trans Rhenum nativas sedes incoluêre, secus quàm quidam censuerunt, cum Chifletio & Pontano, qui Francos in Ansivarios & Salios diviserunt, illos Transrhenanos, hos Cisrhenanos asserendo, quibus postremùm accessit Bollandus in vita Sigeberti Regis ad primum Febr. diem. Omnium enim Francorum nativa origo Germania Transrhenana.

nana. Sanè Constantinus Cæsar, ac filii Cæsares, Julianus, aliique exinde Imperatores, ac Romani duces, qui in iis Galliæ regionibus oppugnarunt Francos, non ex patrio, sed alieno solo, quod transito Rheno insederant, toties rejecerunt, nec aliter comperiet, qui Marcellinum aliosque eorum temporum scriptores sincerè expenderit, quæ disceptatio hoc loco aliena est.

Hinc omnis Francia quadripartitò traditur. Prima Transrhenana, eaque antiquissima Francia. Altera Gallicana minor, complexa totam ferè Germaniam secundam, maximamque utriusque Belgicæ partem, quæ primis Francorum Regum armis, superato Rheni limite, parta regni sedes, ex quo regni Francici sedes Dispargo Cameracum provecta est. Gallicana major, postquam feliciore armorum successu interior quoque Gallia à Clodoveo rege adjecta, regnique sedes à Francis Parisiis collocata fuit; cœptumque regnum Francicum in Neustriam & Austrasiam, in Occiduam videlicet & Orientalem Franciam dividi. Quarta Francia nova, seu Orientalis Germania, quæ novo armorum & fortunæ cursu, debellatis Alemannis accessit ad Austrasiæ regnum, in eaque Franconia, quæ ab his victoribus Francis nomen retinet. Tantum abest, ut Franconia prima Francorum sedes fingi possit. Ampla scriptionis materia, quæ historiæ servatur. Hic paucis indicare visum, dum ex hoc progressu Francorum Regum monumenta Franciæ introducimus.

2. UBI WARNA.] In diplomate Ludovici Germaniæ Regis, & Caroli M. nepotis, anno XXXIII. regni ejus in Orientali Francia, dato Herivordensi monasterio, eo, quo hodie, nomine *Werna* appellatur. Auctori vitæ Caroli M. apud Pithæum dicta *Warana*, Adelmo *Waharna*, Annalib. Francor. apud Reuberum *Wagarna*, apud Canisium *Vinharna*, Reginoni *Waahna*, Poëtæ Anonymo *Warna*, qui Hervordiâ urbe permeatâ ad pagum Remen Visurgi infunditur. Ab hoc *Warna* nonnulli denominatos volunt *Varnos* seu *Varinos*, populum Cornelio Tacito in Germania, & Procopio lib. 4. hist. Goth. memoratum. Alii aliunde

liunde hujus gentis nomen arcessunt. Quod nos in medio relinquimus.

3. SAXONE.] Saxonum populus haud secùs quàm Francorum, ex parvis initiis ad magnam potentiam per inferioris Germaniæ provincias emersit, successitque in gloriam Francorum, ac priùs etiam Saxonum nomen, quàm Francorum auditum, traditumque à Ptolemæo. Eò gentis origo non minùs quàm Francorum obscura, multisque fabulis involuta à scriptoribus.

Widichindus Corbeiensis vetus ad Visurgim scriptor, inquirendo gentis incunabula, dum certa tradere voluit, fabulis prælusit. Ita enim lib. 1. Annal. Saxonum origines alii à Danis & Normannis, alii à Macedonibus deducunt; sibi autem certum, inquit, navibus advectos Saxones in Hardolaun, quæ aliis Hadeleria, locus in Archiepiscopatu Bremensi ad Albis ostia. Quo verò tempore, aut unde, qualesve illi advenæ fuerint, ipse æquè incertus non expressit. Hinc alii arrepto fabulæ indicio, ex Macedonia multò liberius finxerunt, & profugam partem ex Alexandri M. exercitu, cum 300 triremibus appulisse in ostia Albis, factâque excursione Thuringos fugasse, eorumque exinde terras insedisse. Canoræ nugæ, quæ nullum fidei indicium apud ullum priscum probatumque auctorem reperiunt.

Alii deinde cum eandem sibi fingendi licentiam patêre conspicerent, Saxones à *Sagis* seu *Sacis* Asiæ populis deduxerunt. Hæc Peuceri, Reineccii, Furmerii, Cisneri, Letzneri, aliorumque opinatio, quam magno quidem plausu, sed nullo alio argumento obtrudunt, quàm ex nominis quadam similitudine, quæ inter *Sacos* & *Saxones* se obtulit. Quo figmenti genere alii apud Crantzium Saxones à *Saxona* fluvio in Moldaviam se exonerante arcessunt, quos origine alii Boios, alii Gallos comminiscuntur: verùm hæc commenta retulisse inter doctos, refutasse est. Ad quorum figmenta referas Saxonem Grammaticum, Suffridum Petri, Furmerium, ipsumque Crantzium, apud quos multis ante Christi natalem sæculis Saxones maria navigant, commercia, fœdera, bella, connubia agitant cum Danis, Suevis, Finnis, Britannis, Frisiis, quæ nonnisi ex traditis vulgi fabulis

bulis, ſine ullo probato antiquitatis auctore, ad vulgi oblectamenta narrantur. At Lucanus Poëta, inquiunt, jam ævo ſuo Saxonum meminit:

Et Biturix, longiſque leves Saxones in armis.

Falluntur, non Saxones, ſed Axones & Auxones, aut Sueſſones ſunt, ut cum Turnebo meliores legunt. Quos verò Egeſippus lib. 5. c. 15. de bell. Jud. ex oratione Joſephi Saxones introducit Veſpaſiani ævo, ad Gratiani Cæſaris tempora ſpectant, quo Cæſare auctor ſcripſit, accommodavitque ſuo ſæculo Saxonum & Scotiæ nomina.

Primus ergo qui Saxonum meminit Ptolemæus eſt, ut diximus. Collocat is gentem hanc lib. 2. geograph. apud Cimbricam Cherſoneſum, eo loco, ubi nunc Holſatia eſt. Vixit Ptolemæus, teſte Suidâ, Antonino Pio Imperatore, cujus imperii initia circa annum CLXI. Indè ad Diocletiani tempora nihil memorabile de Saxonibus. Eo Cæſare, uti Eutropius refert lib. 9. c. 15. littora Belgicæ & Aremoricæ, ipſamque Bataviam piraticis infeſtare cœperunt. Celebres poſthæc, & Juliano cumprimis Cæſare, ab Amiſii oſtio omnia maris littora obſederunt, Galliſque adeò infeſti, ut totum illud littus ad Garummam fluvium *Saxonicum* dixerint, Duceſque *Saxonici littoris*, qui vim piraticam arcerent, impoſuerint Romani. Inter primos Valentinianus Cæſar impetum ſtitit, uti hæc ab Oroſio lib. 7. c. 32. Zoſimo lib. 3. & Apollinari lib. 13. c. 6. perſcripta ſunt. Valuit Saxonum vis dominatu maris à Diocletiani ævo ad Theodoricum primum Auſtraſiæ Regem, poſtquam ejus armis victi exactique ex Auſtraſia, terrâ ſimul per eas regiones, quæ Saxonum poſtea nomen induerunt, invaleſcere cœperunt. Valentiniano III. Imperatore, unà cum Juttis & Anglis Britanniam invaſere, ſub idem ferè tempus, quo Franci Galliam. Ita duæ Germanæ gentes terrâ marique nova ſibi regna extra Germaniam armis peperêre.

Igitur ut veram Saxonum originem reddamus, aſſeveranter dicimus, Saxones Germaniæ indigenas, &, quod jam plerique re meliùs exploratâ ſentiunt, αὐτόχθονας eſſe, haud ſecus quàm

de ipsis Francis à nobis assertum est. Hæc Crantzii in præf. in Sax. Conradi Celtis, Althameri, Wilichii, Cluverii & aliorum sententia est. Figmenta enim ingeniorum sunt, qui vel advenas ex Macedonia, vel ex Africa, vel aliunde arcessunt. Quod enim Tacitus certissimus accuratissimusque scriptor universim de Germanis nostris lib. de mor. Germ. pronuntiat: *Ipsos Germanos indigenas crediderim, minimeque aliarum gentium adventibus & hospitiis mixtos*; id quemadmodum de cæteris Germaniæ transrhenanæ populis plerique sentiunt, ac nos de Francis ostendimus, ita de Saxonibus persuasum habemus. Hîc jure possessionis pedem figimus, donec prodeant, qui aliud nos certiùs doceant. Quin Tacito id adeò persuasum fuit, ut repetierit: *Ipse eorum opinionibus accedo, qui Germaniæ populos nullis aliarum gentium connubiis infectos, propriam & sinceram, & tantùm sui similem gentem extitisse arbitrantur.* lib. de mor. Germ.

Unum his opponitur, in quo refellendo multi laborant. Si indigenæ, inquiunt, sunt Saxones, & primâ origine Germani, cur eorum nulla apud Cæsarem, Tacitum, Plinium, Strabonem, aliosque ante Ptolemæum mentio? Crantzius ut id expediat, Cattorum nomine Saxones comprehendi censuit, & Sassos quasi Cattos à Tacito scribi asserit. At Saxones à primo ortu maritimi fuere, & trans Albim collocantur à Ptolemæo. Catti verò mediterranei sunt, & ad Visurgim se porrigunt. Pideritius in Chron. Lipp. Chaucorum nomine designari opinatur. Sed nec illi trans Albim ad Cimbricam Chersonesum rectè investigantur. Propiùs verò accessit Cluverius l. 3. antiq. Germ. cap. 21. quos enim Tacitus Fosos recenset medios inter Cheruscos & Cimbros, per hos ille Saxones designari contendit, quòd eodem loco Ptolemæus antiquissimæ originis Saxones visus est collocare. Quanquam non desint, qui Anglorum nomen à Taciti ævo in Saxonum commutatum velint; perinde ac Francorum & Alemannorum nomen à diversis populis assumptum est. Tanquam antiquitus Angli & Saxones una ad Albim gens fuerit: Nam Anglos hosce Tacitus ultimos Suevorum facit, collocatque infimos ad Albim, ubi & Saxonum sedes à Ptolemæo assignatur.

gnatur. Adhæc Angli celebris per id tempus gens in Germania fuit, quæ ſicuti primaria victæ Britanniæ nomen impoſuit. Ideoque Beda lib. 1. cap. 15. *Tunc Anglorum ſive Saxonum gens, invitata à Rege Vortigerio, in Britanniam tribus longis navibus advehitur:* veluti Anglorum & Saxonum gentem unam faceret. Sed cum idem Beda pòſt ſe planiùs exprimat, dicatque: *Advenerant autem de tribus Germaniæ populis fortioribus, id eſt Saxonibus, Anglis, Vitis*, ſeu ut alii legunt, *Jutis*, iiſque poſtea diverſas Britanniæ partes & provincias aſſignet, in quibus ſinguli poſſeſſionem ceperant, ſatis tres diverſi populi recognoſcuntur. Ac Saxones quidem etiam ævo illo ad Viſurgim, & trans flumen ſedes ſuas habuiſſe dixerim, quando in ea regione, quæ poſt Weſtphaliæ nomen obtinuit, ſcriptores plerique tam priſci quàm recentiores, antiquos Saxones deponunt. Igitur vicinorum quidem & confinium, ſed diverſorum populorum unum id fœdus, unaque belli ſocietas fuit. Nec veriſimile eſt, ab una Anglorum gente, quæ tum anguſtis adhuc terminis continebatur ad Albim, univerſam Britanniam ſubigi potuiſſe, aliâ ſemper atque aliâ belli ſobole & multitudine è Germania per mare evocatâ. Quæ certiùs cognoſcentur, ſiquis ſuperiora bella revolverit, quibus à Diocletiani ævo mare ſimul piraticis infeſtum habuêre, & Bataviam Galliæque oras occupaverunt, tam ex Viſurgis quàm ex Albis oſtio invecti.

At gentis nomen quo Saxones dicuntur, unde inditum? Rejecti ſuprà, qui à *Saxis* ducunt; nec minus exploſeris Suffridum Petri, qui lib. 2. de orig. Friſon. cap. 5. tres nobis duces Macedonici exercitûs finxit, Saxonem, Friſonem, & Brunonem, Hadoleriam appulſos, à quibus Saxones, Friſones & Brunſwicenſes gentium nomina retineant. Sed hæc commenta ſunt, quibus auctor ille cætera quoque ſcripta ſua liberaliter reſperſit. Certiùs illi, qui à longis cultris gladiiſque, quos *Sahs* patriâ linguâ dixêre, quibuſque accincti ibant in prælia, nomen genti adhæſiſſe tradunt, haud ſecus, quàm à *quiri* haſtili, Quirites appellati. Hæc Widechindi Corbeienſis, Gregorii Turonenſis,

Gobelini nostri, Lipsii, Meibomii, Engelhusii sententia, quam dudum hoc versu consignavit Viterbiensis:

Ipse brevis gladius apud ipsos SAXA *vocatur,*
Unde sibi nomen SAXO *peperisse notatur.*

Quanquam hæc non tam de nomine contendere velim, cùm multa ejusmodi nomina fortuitò indita sint, quando de Saxonum origine inter recentiores convenit, eam non aliunde, quàm ex indigenis Germanis arcessendam esse: etsi apud Tacitum nulla Saxonum mentio sit. plures ille Germanorum gentes præteriit, quæ à posterioribus demum scriptoribus proditæ; quales Turcilingi, Heruli, Scyri, aliæque, quas Odoacer aliique barbari Germanorum Reges in imperium invexêre, claræ tunc demum, postquam bella aperuêre. Id potiùs ex vetustis scriptoribus requirimus, quàm bellicosa Saxonum gens fuerit.

Zosimus lib. 3. *Profectò Saxones omnes eas regiones incolentium barbarorum, & animi & corporum viribus, & laborum in præliis tolerantiâ fortissimi.* Haud dissimilia Orosius lib. 7. c. 32. & Paulus Diaconus perscripserunt: *Saxones esse gentem in Oceani littoribus & paludibus inviis sitam, virtute & agilitate terribilem.* Cætera eorum res terrâ marique gestæ comprobant: Nam quâ tempestate Franci, eâdem Saxones invaluêre, quantùmque Franci perrupto Rheni limite depulsisque Romanis protulêre per Galliam regni fines, tantùm Saxones, transito Albi & Visurgi, se per inferiorem Germaniam explicaverunt; tanquam alterius gentis fortuna cederet locum alteri, in imperium Romanum aliquando successuræ: sensimque in eam provinciarum amplitudinem emerserunt, ut Saxoniam triplicem fecerint, aliam Ostphalorum, aliam Angrivariorum, aliam Westphalorum; qui postremi etiam antiquorum Saxonum nomen obtinent apud Bedam, Marcellinum, D. Bonifacium, & Gregorium Pontificem ad *Altsaxones* scribentem, nec alii à recentioribus scriptoribus agnoscuntur. Quanquam harum regionum populi non tam victi armis Saxonum, quàm quòd ultrò in fœdus & Saxonum nomen concesserint; quique priùs diversis nominibus Sicambri, Attuarii, Ampsivarii, Cherusci, Marsi, aliique dicebantur, iidem

dem pòst exuto Francico nomine in Saxonum nomen & Rempubl. transierunt, donec ferocissima gens à Carolo M. postremùm debellata Christi religionem susciperet, ac Francorum imperio trans Rhenum exspirante, Henricus Auceps & Otto M. imperium ad populares Saxones transferrent. Ita verò bellicosæ harum regionum gentes Franci & Saxones, extinctis Gothorum, Wandalorum, Longobardorum, Alemannorum, cæterorumque barbarorum per Europam regnis, constantissimum ac validissimum imperium tenuêre, Francis per Galliam & Italiam, Saxonibus per Germaniam transrhenanam & Britanniam terrâ marique dominantibus; tanquam Virtus & Fortuna semper inter hos contendisse videantur. Quo nescio quid ad gentis nostræ gloriam aut illustrius inter monumenta posteritatis memorari, aut dignius aliquando post hæc præludia nostra excoli possit.

4. PIPINUM FUSO SPECTAVIT OVANTEM.] Quod Annales Francorum apud Reuberum nos docent: *Hoc anno, DCCLIII. Pipinus Rex cum exercitu magno Saxoniam ingressus est: & quamvis Saxones ei obstinatissimè resisterent, pulsi tamen cesserunt, & ipse usque ad locum* Rimi, *qui est super Wiseram, accessit. In qua expeditione Hildigarius Archiepiscopus interfectus est in monte, qui dicitur Viburg.* Eadem pænè habet ad hunc annum Aimoinus.

5. REMA.] In Annalibus Francorum, quos modò attulimus, *Rimi* nominatur. In Aimoino legitur: *At ipse*, Pipinus, *usque ad locum qui dicitur* Rum, *qui est super fluvium Wisuram, accessit, in qua expeditione Hildigarius Archiepiscopus interfectus est in monte qui dicitur Diburg.* In Adonis Viennensis Chronico habes: *Mox Pipinus Rex Francorum factus, bellum in Saxoniam movit: in quo Childegarius Episcopus à Saxonibus occisus est in castro Witberg. Victor Pippinus pervenit usque ad locum qui* Rhime *dicitur.* In vita Caroli M. apud Pithæum, & Chron. Reginonis, *Rimia*, in Annal. Francorum apud Canisium *Rimee*, in diplom. S. Henrici Imp. An. MXIII. *Rimi*, & in literis B. Meinwerci super fundat. Monast. in Abdinghoff An. MXXXI. datis, *Rime*; hodie Remen nuncupatur, ad Wernæ & Visurgis confluentes in Comitatu Ravensper-

venſpergio, & Flotana præfectura non ignobilis vicus. Habuit olim cœnobium monialium titulo Vallis benedictionis, fundatum An. MCCLVIII. de cujus tranſlatione vid. Crantzii Metrop. lib. 8. cap. 9. & Hamelmanni Chron. Oldenburgenſe parte primâ cap. 21. ita Meibomius in not. ad Irmenſulam. Hic etiam generalem conventum à Ludovico Rege Germaniæ An. DCCCLII. habitum putant, qui in Annal. Francorum apud Pithœum & Reuberum, loco *Nimia, Rimia* legunt, cùm in ripa Viſurgis nuſquam ſit *Nimia*, ſed procul indè diſtet, ſi quidem Nihemium oppidum diœceſis Paderb. eo nomine intelligatur. Verba ſunt hujuſmodi: *Igitur in loco, qui appellatur Nimia, ſuper amnem, quem Cornelius Tacitus ſcriptor rerum à Romanis in ea gente geſtarum, Viſurgim, moderni verò Wiſuracha vocant, habito generali* (Saxonum) *conventu, tam cauſas populi ad ſe perlatas juſto abſolvit examine, quàm ad ſe pertinentes poſſeſſiones, judiciorum gentis decreto recepit.*

6. HILDIGARIQUE NECI VICTRICIA CASTRA SECUTI.] Hildigarii, Archiepiſcopi Colonienſis cædem, Francorum Annales ad unum omnes, quos & ego præ aliis ſequor, in annum DCCLIII. conjiciunt, ex quibus Fuldenſes ita narrant: *Pipinus iterum Saxonum perfidiâ provocatus, regiones eorum devaſtat: in qua expeditione Hildigarius Colonienſis Archiepiſcopus à Saxonibus interimitur.* Locum necis deſignat Aimoinus *Duburg.* Annales Francorum apud Reuberum vocant *Viburg*, Annal. Caniſiani *Caſtrum Viberg*, Ado Viennenſis *Caſtrum Witbergh*, Regino *Nigberg*, Gerhardus Cleinſorgius *Iborg* interpretatur, caſtrum diœceſis Oſnabrugenſis. In vetuſtis Colonienſium tabulis apud Cæſarium Heiſterbacenſem dicitur *mons Wiburg*. Quem Meibomius in notis ad Irmenſulam, & Bernardus Mallincrodius, Decanus olim Monaſterienſis, non minus doctrinâ, quàm genere nobilis, lib. 2. de Cancellariis cap. 1. aſſerunt eſſe montem *Wedenberg*, hunc Bernardus Luderus in encomio urbis Mindæ, *Montem Vedegonis* appellat, horarii itineris ſpatio ad Viſurgim, non procul Rhemâ, ſupra Mindam ſitum. Cæterùm Hildigarium Carolus M. ſepelivit in monte *Ovesberg*, teſte Henrico de Hervordia lib. 2. c. 69. Quem *pro conſtantia fidei & re-*

& regni, Petrus Merſæus Cratepolius ait, *ab hoſtibus cæſum fuiſſe.* De anno obitûs pluribus agit Ægidius Gelen. in Hierotheca Engelbertina.

Non immeritò hic quiſpiam requiret, quid Epiſcopi in caſtris, quid in bellis egerint, quorum vita Deo conſecrata eſt ad cultum divinum, ad Cleri populique curam, utque gregi ſuo præſentes ac vigiles adſint? Alia illis militia præſcripta eſt, in ſacra toga, non militari ſago. Arma eorum quibus pugnent pro Eccleſia Dei, quotidianum pro Regibus & populo ſacrificium, publicæ ſtatæque pro grege preces, libri ſacri, ex quibus verbum Dei doceant, ſacri Canones, ad quorum præſcripta regant, ſacrorum adminiſtratio; & quæ ejuſmodi in hanc rem objici ſolent, imperitè magis, quàm prudenter. Quaſi verò militia non ſit etiam congregatio Chriſtianorum hominum, quibus & hæc arma & ſubſidia Sacerdotum præſtò eſſe debent in caſtris & bello, haud ſecus quàm aliis, qui domi remanent, & pro quibus milites pugnant. Ideò religioſiſſimi Reges & Imperatores ſibi Epiſcopos, ut ſacrorum præſides, & caſtrenſium Sacerdotum moderatores adeſſe voluerunt; Sacerdotes verò tanquam animarum curatores, qui Sacramenta militibus adminiſtrarent. Quam in rem, ut cætera prætermittantur, ſiſtimus Concilium Germanicum, auctoritate Zachariæ Pontificis, per Legatum ejus D. Bonifacium Archiepiſcopum, Ratisbonæ ſub Carolomanno Majore Domûs, Caroli Martelli filio, & Caroli M. patruo XI. Kal. Maii, An. Chriſti DCCXLII. habitum. Ita enim Can. II. ejus Concilii perſcribit: *Servis Dei per omnia armaturam portare vel pugnare, aut in exercitum & in hoſtem pergere, omnibus prohibuimus, niſi illis tantùm, qui propter divinum myſterium, Miſſarum ſcilicet ſolemnia adimplenda, & Sanctorum patrocinia portanda ad hoc electi ſunt: Id eſt unum vel duos Epiſcopos, cum Capellanis & Presbyteris eorum, Princeps ſecum habeat, & unuſquiſque Præfectus unum Presbyterum, qui hominibus peccata confitentibus judicare, & indicare pœnitentiam poſſit.* Concil. General. tom. 17. Othlonus in vita D. Bonifac. lib. 1. c. 41. & 42. Willibaldus cap. 10. Serarius lib. 3. not. 31. Benedictus Levita lib. 5. in præfat. Baron. ad An. DCCXLII. Surius

rius in vita D. Bonifac. Nauclerus generat. 25. aliique de hoc celebri Episcoporum concilio.

Jam ante Hildigarium Coloniensem Episcopum, amiserat Moguntia Geroldum Episcopum suum in bello cæsum, uti ab Othlono relatum lib. 1. c. 41. Vastantibus quippe Thuringiam Saxonibus, Geroldum Moguntinum cum exercitu misit Carolomannus, quo in prælio cecidit Episcopus cum aliis. Id factum ut excuset Serarius, *soliti*, inquit, *fuêre hi Principes etiam Episcopos ad bella, præsertim quæ contra infideles gererentur, quasi sacra forent, ducere; sed modum, & commissum Episcopi munus prætergressus videtur Geroldus, qui miscendo se præliantibus, arma induit.* Ideò in Ratisbonensi Synodo hæc præscripta, confirmataque mox in Liptinensi Concilio. eò inter Canones illos relatum: *Interdicimus servis Dei, ne pompato habitu, vel sagis, vel armis utantur.* Quæ & Bonifacius epist. 105. ad Cudbertum Archiepiscopum à se cæterisque Episcopis statuta fuisse perscribit.

Post ubi res ad priorem libertatem rediit, multique Episcopi, deserto grege suo, castra denuo secuti sunt, questus ipse populus supplicem Carolo M. libellum porrexit, hisce verbis, quæ ex Capitulis Carolinis Wormatiæ decretis recensentur: *Flexis omnes precamur poplitibus Majestatem vestram, ut Episcopi deinceps, sicut hactenus, non vexentur hostibus, sed quando vos nosque in hostem pergimus, ipsi propriis resideant in parochiis, Deoque fideliter famulari studeant, & eorum sacrosancta mysteria canonicè & Deo placitè peragere satagant, atque pro vobis ac cuncto exercitu vestro, unà cum omnibus sibi commissis orare viriliter, Missasque decantare, & Litanias atque eleëmosynas facere decertent. Quosdam enim ex eis in hostibus & præliis vulneratos vidimus, & quosdam periisse cognovimus. Hæc vero valde periculosa, & oppidò sunt cavenda. Quæ idcirco suggerimus, ne pro talibus vos & nos simul pereamus.* Et quæ in hunc modum libellus supplex exponit, lib. 6. c. 285. Capitulorum, tom. xx. Concil. General.

Ad ea respondit Carolus, promptum se quidem esse justæ petitioni satisfacere, sed hæc priùs *ad proximum synodalem conventum ac generale placitum, ubi plures Episcopi & Comites convenerint,* referenda

renda esse. Igitur proximo Episcoporum & Comitum conventu hâc lege sancitum: *Carolus Dei gratiâ Rex, Regni Francorum rector, devotus sanctæ Ecclesiæ defensor, atque adjutor in omnibus; Apostolicæ sedis hortatu, omniumque fidelium nostrorum, ac maximè Episcoporum ac reliquorum Sacerdotum consultu, servis Dei per omnia omnibus armaturam portare, vel pugnare, aut in exercitum & in hostem pergere omnino prohibemus, nisi illis tantummodò, qui propter divinum ministerium, Missarum scilicet solemnia adimplenda, & Sanctorum patrocinia portanda, ad hoc electi sunt. Id est, unum vel duos Episcopos, cum capellanis presbyteris, Princeps secum habeat, & unusquisque Præfectus unum presbyterum, qui hominibus peccata confitentibus judicare, & indicare pœnitentiam possit.* lib. 7. Cap. Carolin. c. 91. tom. xx. Concil. General.

Ita verò Canon Ratisbonensis Concilii repetitus, & quod à Carolomanno patruo, id auctoritate quoque Caroli M. sancitum est. Sed non eo contentus Carolus M. aliâ post lege hæc multò dilucidiùs sanxit. Referam decreti verba. *Secundâ vice propter ampliorem observantiam, Apostolicâ auctoritate, & multorum sanctorum Episcoporum admonitione instructi, sanctorumque Canonum regulis edocti, consultu videlicet omnium Nobilium nostrorum nosmetipsos corrigentes, posterisque nostris exemplum dantes: volumus, ut nullus Sacerdos in hostem pergat, nisi duo vel tres tantùm Episcopi, electione cæterorum, propter benedictionem & prædicationem, & cum illis electi Sacerdotes, qui bene sciant populis pœnitentias dare, Missas celebrare, de infirmis curam habere, sacratique olei cum sacris precibus unctionem impendere, & hoc maximè providere, ne sine viatico quis de sæculo recedat. Hi verò nec arma ferant, nec ad pugnam pergant, nec effusores sanguinum, vel agitatores fiant, sed tantùm Sanctorum pignora, & sacra ministeria ferant, & orationibus pro viribus insistant, ut populus qui pugnare debet, auxiliante Domino, victor existat, & non sit Sacerdos sicut populus. Reliqui verò qui ad Ecclesias suas remanent, suos homines bene armatos nobiscum, aut cum quibus jusserimus, dirigant, & ipsi pro nobis, & cuncto exercitu nostro Missas, Litanias, oblationes, eleëmosynas faciant, orantes Deum cæli, ut proficiamus in itinere quo pergimus, victoresque Deo adminiculante existamus. Gentes enim &*

reges earum, quæ Sacerdotes secum pugnare permiserunt, nec prævalebant in bello, nec victores extiterunt, quia non erat differentia inter laicos & Sacerdotes, quibus pugnare non est licitum. Hæc enim Galliarum, Spaniarum, Longobardorum, nonnullasque alias gentes, & reges earum fecisse cognovimus, qui propter prædictum nefandissimum scelus, nec victores extiterunt, nec patrias retinuerunt. Quam foveam caventes, malumus cum paucis & licitis, Domino opem ferente, victores existere, quàm cúm multis & illicitis terga, quod absit, vertere, & cum prædictis gentibus perire. Qualis enim victoria datur, ubi Sacerdotes unâ horâ Dominica pertractant Mysteria, & Christianis Dominicum porrigunt Corpus pro suarum animarum redemptione, & post Christianos, quibus hoc ministrare debuerant, aut paganos, quibus Christum prædicare, propriis sacrilegisque manibus necant? Ita Carolus M. religiosissimus Imperator, quemadmodum hæc inter ejus Capitula & decreta recensentur ab Andegiso l. 7. c. 103. & tom. xx. Concil. General.

Quâ præclarâ Caroli M. constitutione multa ad omnem posteritatem memoranda traduntur. Nam præter solicitudinem, quam pro militibus suis gessit, ne quis miles inter bella neglectus, & Sacerdotum ope destitutus periret; tum vel maximè Episcoporum auctoritati consultum voluit, ne suo imperio Episcopum quempiam ad castra evocaret: sed quem libera inter ipsos electio, aut Metropolitani judicium ad id castrense munus admoveret. Dum verò cæteros Episcopos, qui domi ad Ecclesias remanent, hortatur Carolus, ut homines suos bene armatos submittant ad exercitum, satis opinor commonstrat, quæ tum etiam Episcoporum potentia fuerit. Nec modò Geroldus Moguntinus Episcopus, sed & cæteri suo milite, suoque ductu cum regio exercitu processerint ad bella adversus Paganos, quæ ob id sanioribus deinde legibus coërcita sint. At nihil in hac constitutione illustrius, quàm recognoscere, quam Carolus M. religionem coluerit. Reperias enim hâc tempestate, qui Carolum M. Catholicam cum Romano Pontifice religionem coluisse negant, quique id editis etiam hac super re libris per summam, nescio, insaniam, an impudentiam dicam, persuadere volunt.

volunt. Hîc ego ut prætermittam, quam familiaritatem & conjunctionem religionis habuerit Carolus M. cum Hadriano Pontifice tot annis, quam cum Leone; quâ observantiâ Romanam sedem veneratus, ut ob id quater Romam profectus sit ad limina Apostolorum invisenda; quo cultu religionis Episcopatus Saxoniæ, collegia Sacerdotum, & cœnobia Monachorum instituerit dotaritque, & quæ innumera sunt ejusmodi. In præsens ad hæc Caroli decreta illos revoco. Intelligent hîc sacrificium Missæ prisco majorum ritu, Episcoporum venerationem, discrimen inter Episcopos & Presbyteros, Sacerdotum potestatem in judicando absolvendoque, pœnitentiam quæ confitentibus injungitur, sacri Olei unctionem, ne quis sine viatico hac exeat è vita, oblationes ad altare, Sacerdotalem benedictionem, Litanias, & in his Sanctorum invocationem, Divorum patrocinia ex cultu pignorum, quæ ob id in bello etiam circumferebant, Corpus Dominicum etiam sub una specie præbitum militibus. Antiqua hæc, ex quo Saxonia Christi religionem primùm à Carolo accepit, indè ad nos continuâ successione Episcoporum, & perpetuitate religionis traducta; sed tam diversa & discrepantia à nova hujus sæculi doctrina, quàm heterodoxi à Catholicis, falsum à vero disjunguntur. Quantò nunc æquiùs ejusmodi scriptores, ac magistros novarum religionum, illo D. Hieronymi pronuntiato, ex epistola ad Pamachium & Oceanum, convenias. *Quisquis assertor es novorum dogmatum, quæso te, ut parcas Romanis auribus, parcas fidei, quæ Apostolico ore laudata est. Cur post quadringentos annos docere nos niteris, quod antè nescivimus? Usque in hanc diem sine vestra illa doctrina Christianus mundus fuit.* Mille & sexcenti sunt anni, ex quo orbis Catholicus à Christo & Apostolis, octingenti sunt anni, ex quo Saxonia per Apostolicos viros, & Episcopos à Carolo M. introductos, hanc Catholicam fidem accepit. Igitur ut S. Hilarius lib. 6. de Trinit. *tardè hos Doctores ætas nunc hujus sæculi protulit, serò hos habuit fides mea*, & omnium Majorum nostrorum.

7. FORTIS ET EXEMPLO CAROLUM.] Caroli M. paternis vestigiis inhærentis expeditionem ad confluentes

Wernæ & Visurgis, literis consignavit ad annum DCCLXXXIV. Adelmus: *Rex autem congregato iterum exercitu in Saxoniam profectus est, celebratoque in castris natalitio Domini die, supra Ambram fluvium in pago Huthagoë, juxta castrum Saxonum, quod dicitur Skidroburg, ad locum vocabulo Rum, quo Wisura & Waharna confluunt, populabundus accessit, &c.* Eadem ferè habent Annal. Francor. apud Reuberum. Et auctor vitæ Caroli M. apud Pithæum ait: *Inde abiens in Saxoniam, pervenit ad Rimia supra fluvium Wisora, ubi confluit Warana.* Annales Canisiani: *Tunc dominus Rex Carolus supradictum iter peragens, usque ad Rimee pervenit super fluvium Wiseraha, ubi confluit Virharna.* Regino: *Pervenit super fluvium Wisaram, ubi confluit Waahna.* Poëta Anonymus:

—— processit ad ostia Warnæ,
Quà fluit in Wisuram.

8. GENITORIS AVIQUE.] Superiorum Franciæ Regum bella cum Saxonibus gesta paulò antè attigimus, nunc de Caroli Martelli, & Pipini ejus filii expeditionibus breviter agamus. Et quidem Carolus Martellus *Anno* DCCXXI. *Saxones vastavit.* Annal. Fuldens. Et *Anno* DCCXXXVII. *eosdem tributarios fecit.* Annal. Pithæi. *Anno* autem DCCXLV. *Carlmannus & Pippinus simul Saxonum perfidiam, vastatâ eorum regione, ulciscuntur.* Annal. Fuld. *Anno* DCCXLIIX. *Pippino per Thuringiam ingresso Saxoniam supra fluvium Obacra, in loco qui dicitur Horoheim, Saxones occurrunt,* &c. Annal. Pithæi. *Anno* DCCLIII. *Pipinus iterum Saxonum perfidiâ provocatus regiones eorum devastat.* Annal. Fuld. Annales Franc. apud Reuberum, Aimoinus. *Anno* DCCLVIII. *Pipinus Rex in Saxoniam, ibi & firmitates Saxonum per virtutem introivit, in loco, qui dicitur Sithma.* (Regino *Sitina* vocat, hodie Sithen / in diœcesi Monasteriensi Nobilium de Ketteler sedes, nuncupatur.) Annales Francorum apud Canisium. Et victis *Saxonibus tributum imposuit, ut trecentos equos singulis annis sibi solverent.* Annal. Franc. apud Pithæum & Reuberum, Aimoinus. Quemadmodum olim *quingentas vaccas inferendales à Clothario seniore, Clodovei filio, Chilperici patre, regia mensa inferre jussi fuerant, quæ ideo inferendales dicebantur, quòd singulis inferrentur annis.* Aimoinus l. 4. c. 26. Fredegarius Scholasticus c. 74.

9. QUAM

9. QUAM QUOD RHEMORUM.] Henricus de Hervordia lib. 2. c. 69. affirmat *Remæ* à Carolo M. templum esse conditum, locoque nomen inditum à *Rhemis*, urbe Archiepiscopali in Galliis, quod Meibomius facilè se credere ait: fuisse enim familiare Carolo M. peregrina nomina nostris locis inferre. Sed ego potiùs à superioribus Francorum Regibus ad Visurgim belligerantibus, quàm à Carolo M. *Remæ* hoc nomen impositum crediderim; cùm satis sit cognitum, jam ante Carolum M. *Remæ* nomen ad confluentes Wernæ & Visurgis extitisse. Hæc de *Rema*; quæ licet ad Paderbornenses propriè non pertineat, quia tamen Diœcesis nostræ fines proximè contingit, & Mindensis Ecclesia pristinæ dignitatis statum, fatali rerum hoc sæculo conversione, jam amisit, jure vicinitatis eam nobis, quoad fas est, vendicamus.

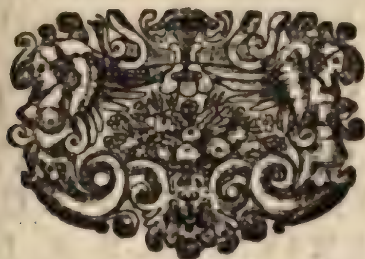

ERESBURGUM
AD DIMOLAM.

MEMORIÆ. SACRUM

HOSPES. ERESBURGI. PRÆRUPTAM. CONSPICIS. URBEM
ANTIQUA. CELEBREM. RELLIGIONE. LOCUM
MARTIS. IBI. QUONDAM. SIMULACRO. NOBILE. FANUM.
SAXONIÆ. COLUMEN. PRÆSIDIUMQUE. FUIT
QUOD. LEO. VASTATUM. CAROLI. VICTRICIBUS. ARMIS
SACRAVIT. VERO. RESTITUITQUE. DEO
MANSIT. ET. HOC. NOSTRÆ. GENTI. DUM. BARBARUS. HOSTIS.
AUGUSTUM. NOSTRO. TEMPORE. VERTIT. OPUS
NONNE. GIGANTEOS. MERUIT. RENOVARE. TRIUMPHOS
QUÆ. MANUS. IN. SUPEROS. HOC. FUIT. AUSA. NEFAS.

FERDINANDUS. DEI. ET APOSTOLICÆ. SEDIS. GRATIA. EPISCOPUS. PADERBORNENSIS. COADJUTOR MONASTERIENSIS. S. R. I. PRINCEPS COMES. PYRMONTANUS. ET. LIBER. BARO. DE. FURSTENBERG

ERESBURGI. IN. DIOECESI. PADERBORNENSI FIRMISSIMI. OLIM. SAXONUM. PROPUGNACULI NEC. MAGIS. FRANCORUM. ARMIS. ET. IRMINSULÆ. EXCIDIO. QUAM. EJUS. LOCO. A. CAROLO. M EXSTRUCTI. A. LEONE. III. P. M. DEDICATI. BELLO AUTEM. SUECICO. FUNDITUS. EVERSI. TEMPLI RELIGIONE. CELEBRIS. MEMORIÆ
M. H. P

NO-

Eresburgum, hodie Mons Martis
seu Stadtberg.

NOTÆ.

1. ERESBURGUM.] Celeberrimus in Francica & Saxonica historia locus, quem Leo III. Pontifex in diplom. dato in *Eresburg*, Astronom. de rebus à Carol. M. gestis apud Reuberum, Annal. Canisiani, Annal. Francici, & vita Carol. M. à Pithæo edita, Ado Viennens. Ægil in vita S. Sturmionis, Urspergensis, Poëta Anonym. Crantzius, Aimoinus, *Eresburg*, *Eresburgum*, *Heresburg*, *Eresberg*, *Heresberg*; alii *Merseburg*, *Mersberg*, *Marsburg*, *Montem Martis*, nominant, & docto commentario Meibomius in *Irminsula Saxonica* illustravit. Etymon nominis quoad posteriorem partem clarum & obvium, prioris obscurum & dubium. Gobelinus Persona natum vult à religione, *quòd illuc è tota gente Saxonica quotidie sacrificandi, oracula petendi, votique solvendi causâ multi confluerent, ut idem sit* ERESBERG, *quod mons venerationis.* Idem tamen aliam adfert notionem, ac dictum putat ab Hera, quæ Græcis Ἥρα, Latinè Juno, priscis Saxonibus culta. Scribit de Germanis Tacit. de morib. German. *in commune Herthum, id est terram matrem, colunt.* Hinc credi potest Heram eandem esse cum Hertho, & nomen dedisse. Meibom. de Irminsul. c. 5. & in notis, Althamer. ad Tacit. de morib. Germ. Justus Winkelmannus *Hiresburgum*, hoc est, *Sacrum burgum* dictum putat: nam priscis Saxonibus *Hire* idem esse, quod sacrum dicunt, quod probat ex antiquis rhythmis Saxonicis.

2. AD DIMOLAM.] Nulla aut levis dubitandi causa, utrùm *Eresburgum* sit in veteri Saxonia, an ad Salam Thuringiæ fluvium, ubi Episcopalis civitas Mersburgum; de hoc enim minimè intelligi possunt, quæ in historia Francica de *Eresburgo* memorantur. *An. 772. Carlus Saxoniam bello aggressus Eresburgum castrum cepit.* Annal. Franc. vita Carol. M. apud Pithæum, Astronom. Urspergen. Regin. *quod* (An. 775 Poëta Anonym. alii An. 774.) *iterum Saxones per mala ingenia & iniqua placita capientes, Francos expulerunt, & castrum destruxerunt.* Vita Carol. M. apud Pi-

Pithæum p. 23. An. 775. *Carlus Saxonum perfidiam ultus Eresburgum readificat*. Annal. Franc. editi à Pithæo, Aſtronomus, vita Carol. M. Regin. An. 776. *Cui* (Carolo) *vix Alpes transgreſſo occurrerunt, qui nunciarunt Eresburgum arcem à Saxonibus expugnatam, & præſidium Francicum, quod in eo poſuerat, expulſum*. Aſtronom. apud Reuber. Annales Francici incerti auct. apud Pithæum. *Tunc Rex cum Francis reſtauravit Heresburgk caſtrum*. Regin. ad An. 776. Aſtronom. l. c. An. 780. *Tranſienſque per arcem Eresburgum ad fontem Lippiæ venit*. Aſtronom. apud Reuber. *Carolus Saxoniam ingreſſus ad Heresburgk venit, & indè ad locum ubi Lippa conſurgit*. Regino in Chron. An. 784. *Cùmque eum ulteriùs progredi tam hyemalis temporis aſperitas, quàm aquarum inundatio prohiberet, Eresburgum arcem in hyberna conceſſit*. Aſtron. apud Reub. An. 785. *Rex Carolus in Heresburc ſuper hyemem reſidebat, & Saxones in pace conquieſcunt*. Fragment. Annal. Francic. p. 88.

Nuſquam deinde Leonem Papam ad Salam Thuringicum penetraſſe ſcribitur, qui tamen, ut ſuo loco oſtendetur, Paderbornam ad Carolum venit, atque Eccleſiam *Eresburgi* conſecravit. In hac Eccleſia, teſte Widekindo & Gobelino, cæſus Dancmarus, cum quo Otto M. non in Thuringia, ſed Weſtphalia bellum geſſit. Fuit igitur *Eresburgum* in Saxonia veteri ſeu Weſtphalia, non tamen ad ripam *Viſurgis*, ut Ado Viennenſis autumat; neque ad fontem vel fluvium *Lippiæ*, ut Erneſtus Brotufius hiſt. Anhal. l. 1. c. 14. Marcus Wagner. in vita Carol. M. & Joannes Lampadius in mellificio hiſt. opinantur; nec etiam ad *Ruram* fluvium, ut Letznerus in hiſt. Caroli M. c. 21. adfirmat; nec ad arcem *Driburgum* diœceſis Paderborn. ut vult Tilemannus Friſius in ſpeculo de monetis l. 3. c. 1. & 8. Nec ad *Ambram* ſeu *Emmeram* haud procul Ludâ oppido; id quod Piderit. in Chron. Lippienſi ſentit: Sed ad *Dimolam*, qui magnam diœceſis Paderborn. partem emenſus, haud procul *Heriſtallo Saxonico* in *Viſurgim* effunditur; ubi etiamnum ſupereſt Præpoſitura à Ludovico Pio Monaſterio Corbeienſi donata. *Domnus Ludovicus Imperator Auguſtus Caroli M. filius tradidit Monaſterio* (Corbeienſi) *locum Huxeri cum omnibus ſuis: Eresburg & Meppiam Abbatiolas, & cætera prædia*

in

in Aquilone. Juditha Imperatrix hac à viro suo obtinuit. Chronicon Corbeiense editum à Meibomio. Henricus de Hervordia citatus ab eodem ex Ordinario Corbeiensi. Diutissimè præterea vetus nomen *Eresberg* & *Heresberg* conservatum, uti ex his literis Wiboldi Abbatis Corbeiensis anno millesimo centesimo quinquagesimo secundo, & Consulum ac populi oppidi Eresbergensis anno millesimo ducentesimo vigesimo nono, datis apparet. *In nomine Domini nostri* JESU *Christi.* WIBOLDUS *Dei gratia Corbegensis ecclesiæ Abbas omnibus præsentibus & futuris in perpetuum. Quoniam res gestas literarum monumentis tradere tam ad præsentium memoriam quam ad futurorum notitiam cautum est. idcirco & nos præsentibus ac posteris per hos apices insinuamus. qualiter Venerabilis Episcopus Paderbornensis Bernhardus ex nostro & Corbegensis Capituli consensu emit à fratre nostro Reinhero Præposito & cæteris fratribus nostris de monte* ERESBERGH VIII. *talentis denariorum domum quandam & aream in villa nomine Frenkenhusen. &* XL. *jugera dimensa terræ ad eandem domum pertinentis. Cujus possessionis emptæ à prædicto Venerabili Episcopo legitimam per hæc scripta emancipationem facientes. ei quod factum est scripto attestamur. & adperpetuam firmitatem sigillo nostro hanc scripturam munimus. Data Corbeiæ anno Dominicæ Incarnationis* MCLII. *indictione prima.* XVI. *Kalend. Octob. publicè in capitulo Corbeiæ. sub testimonio Henrici Prioris. Adelberti Præpositi. Conradi Cellerarii. & reliquorum fratrum tam majorum quam minorum.* Coss. & populi Eresbergensis tabulæ sunt hujusmodi. *Nos Consules & universitas Montis qui dicitur Heresberg universis præsentem paginam inspecturis præsentium tenore significandum duximus. quod cum nos à villa Horehusen ad montem qui dicitur Heresberg Paderbornensis Diæcesis nostra domicilia transtulissemus. ac montem munientes eundem ab obedientia Ecclesiæ Paderburnensis. qua eidem in spiritualibus eramus subjecti. inobedienter recessissemus. tandem cum eadem Ecclesia convenientes. inter ipsam & nostram universitatem talis ordinatio intervenit. quod nos errorem nostrum recognoscentes. & ad obedientiam matris nostræ Ecclesiæ videlicet Paderburnensis redeuntes. debitum in spiritualibus ad ipsam habebimus respectum. & Clericum quem Episcopus Paderbur-*

nensis. apud nos Ecclesiæ constructa sive construendæ. & à nostra universitate dotandæ. præfecerit. quemque Archidiaconus loci. dono altaris investiverit. tanquam nostrum plebanum modo ad præsens recipiemus reverenter. remanente nihilominus apud nos post mortem ejusdem plebani. alium nobis eligendi plebanum libertate. dummodo electus à nobis Archidiacono. ad recipiendum donum altaris & curam animarum præsentetur. ipsamque Ecclesiam nostram Dominus Episcopus parrochialem faciendo. & sepulturam ibidem indulgendo. tempore oportuno consecrabit. Præterea Archidiaconum de Capitulo majoris Ecclesiæ Paderburnensis. qui synado Horehusen præsidere consuevit. in monte & præfata Ecclesia synado præsidentem tamquam nostrum Archidiaconum cum omni jure quod ipse Archidiaconus antequam nos ad montem transferremus in Capella S. Dyonisii Horehusen habuit. & adhuc circa universam plebem ejusdem Archidiaconatus habere dinoscitur. admisimus. duobus tamen articulis non de jure sed de benignitate & gratia Archidiaconi & Ecclesiæ. exceptis. quod nec denarios vel obulos synodales persolvemus. & quod homines inter nos servilis conditionis. à scabinis accusati. non in ferro candenti. sicut alias consuetum est. sed manu duodecimâ suam expurgationem præstabunt. Ne autem hac præscripta ordinatio. tam ab Ecclesia Paderburnensi. quam à nostra universitate valeat inposterum revocari. vel aliquid in ipsa immutari. præsentem cartam sigilli nostræ universitatis appensione. ac testium annotatione roboratam. quam cartam etiam sub eodem tenore. Domini Episcopi & Capituli sigillorum impressione munitam. ab ipsa Ecclesia accepimus. ad exhibendum pro & contra nos si necesse fuerit. Ecclesiæ dedimus eidem. Acta sunt hæc Anno Dominicæ incarnationis M. CC. XXIX. VII. *Kalend. Septembris. Testes hujus rei sunt. Herman de Vesperthe. Johan de Eleren. Tetmar de Durslo. Johan de sancto Magno. Johan de Westhem. plebani. Milites vero. Andreas de Durslo. Olricus de Westhem. Alradus. Henric de Brocbike. Stephanus. fratres de Dalhem. Tideric de Etlen. Bodo. Henric & Johan de Schnevethe. Consules vero Vollant. Alrat. Herman. Conrat. Monetarii. Tideric de Gesmaria. Tideric de Velrebergh. Ludolff de Capella. Henric Westval. Henric de Dune. Regenhart de Hoburgehusen. Regenhart*

hart

hart de Hattepe. Johan de Fabrica. & tota universitas montis ejusdem.

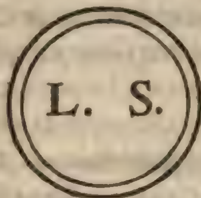

Proximo tamen superiori anno *Eresburgum* etiam *Montem Martis* appellatum esse testatur hoc diploma. *Henricus Dei gratia Romanorum Rex & semper Augustus. Universis Imperii fidelibus quibus præsens scriptum exhibitum fuerit gratiam suam & omne bonum. Ad notitiam universorum volumus pervenire. Nos mandatum Domini Imperatoris patris nostri recepisse. quod nequaquam ratam habere vellet Warandiam. quam in solemni curia nostra apud Herbipolim fecisse dinoscimur de* MONTE MARTIS *Archiepis. Coloniensi in Abbatis dilecti Principis nostri præjudicium Corbeiensis. Et quod eundem Abbatem in possessionem dicti montis remitteremus. eidem plenam Warandiam præstando prædictus Dominus noster Imperator nobis firmiter injunxit. Nos verò mandatum Domini Imperatoris patris nostri conservare & implere in omnibus cupientes. auctoritate præsentium in possessionem ejusdem montis dictum Principem nostrum Abbatem Corbaiensem mittimus cum omni jure. nullam jurisdictionem in ejusdem montis possessione recognoscentes Archiepiscopo Coloniensi. Mandamus itaque per gratiam nostram firmiter præcipientes. quatenus nullus ausu ductus temerario. memoratum Abbatem in possessione sæpedicti montis impedire vel molestare præsumat. quod qui fecerit gravem indignationem nostræ celsitudinis se noverit incursurum. Testes hi sunt. Henricus Venerabilis Eistetensis Episcopus. Henricus illustris Dux Bavariæ. Comes H. de Dilingen. F. de Druhendingen. E. Dapifer de Walpruc. C. Pincerna de Wintersteде. & alii quàm plures. Datum apud Ulmam. Anno Domini* M. CC. XXVIII. *indict. prima.*

Postea verò *Eresburgi* nomen prorsus obsolevit: nam litteris anno 1247. conscriptis, *Mons Martis*, & deinceps perpetuò appellatur. HERMANNUS *Dei gratia Abbas. Strigerus Præpositus. Albertus Prior. totusque conventus Corbegensis Ecclesiæ nec non Themo*

Præpositus Montis Martis & fratres sui ejusdem montis. Universis Christi fidelibus hanc paginam inspecturis salutem in Domino. Super dissensione mota inter Dominum Simonem Electum & Capitulum Paderburnense ex parte una. & nos ex parte altera super parochia. Archidiaconatu. & jurisdictione Diocesiani ordinaria MONTIS MARTIS. *quam Dominus Paderburnensis & Ecclesia sua petebat ratione juris communis. & nos privilegiis & præscriptione defendebamus. Magistro Ottone Decano Bremensi. Magistro Thetmaro Canonico Monasteriensi. Heinrico Decano & Hermanno Scholastico novæ Ecclesiæ mediantibus talis compositio intervenit. quod tenore præsentium publice & solemniter confitemur. quod venerabili Domino Simoni Electo & Capitulo Paderburnensi ordinariam jurisdictionem & jura spiritualia Diocesiano & suæ Ecclesiæ de jure communi debita in Monte Martis secundum formam recognoscimus infrà scriptam. Consentientes & eligentes quod Volradus Canonicus Paderburnensis Archidiaconus in Horehusen & sui successores qui pro tempore fuerint habitatoribus Montis ejusdem sive in Monte in Capella B. Nycholai. sive in Horehusen in Ecclesia B. Dionysii prout ipsis placuerit synodo præsideant. Et quia Præpositus & fratres prædicti montis ad Abbatem tantum & Conventum Corbegensem in spiritualibus & temporalibus respectum habere debent. ipsi tam ab Episcoporum quam Archidiaconorum Paderburnensium juribus sunt exempti. Consensum est etiam inter Paderburnensem & Corbegensem Ecclesias quod illi tantum sunt excepti à frequentatione synodi & à juribus synodalibus qui infra ambitum Claustri cum Præposito & fratribus habitant & in emunitate existentes eorum servitiis sunt specialiter deputati. Præterea Præpositus ejusdem loci nomine Abbatis & Conventus Corbegensis denarios synodales. tantum de habitatoribus Montis colliget annuatim. Archidiacono contra eosdem habitatores si necesse fuerit in hoc per censuram ecclesiasticam adjuvante. de quibus synodalibus denariis Præpositus idem sex solidos graves Archidiacono statim dum collecti fuerint annis singulis sine qualibet difficultate persolvet. Themo etiam nunc Præpositus qui parochiæ præest in eodem Monte à Domino Volrado Archidiacono curam animarum & donum altaris recepit & obedientiam Archidiacono debitam repromisit. & deinceps Præpositi Montis Martis vel alii qui ab Abbate Corbegensi Archidiacono in Horehusen Canonico Paderburnensi fuerint præsentati ad eandem parochiam donum altaris & cu-*

ram

ram animarum perpetuo recipient in futurum. & Præpositi vel alii qui parochiam eandem habuerint ratione ejusdem parochiæ in Ecclesia Paderburnensi Episcopales synodos frequentabunt. Quod autem ea quæ præscripta sunt Ecclesiæ Paderburnensi perpetuo servabimus. Nos & Ecclesiam Corbegensem Paderburnensi Ecclesiæ sub pœna quingentarum marcarum hiis literis obligamus. Acta & completa sunt hæc in Ecclesia Corbegensi Anno Domini M. CC. XLVII. *in crastino nativitatis B. Mariæ Virginis.*

L. S. L. S.

3. HOSPES ERESBURGI PRÆRUPTAM CONSPICIS URBEM.] *Eresburgum* præcelso lateque conspicuo monti impositum Widekindus & Ditmarus *urbem*; *civitatem* Auctor vitæ Caroli M. Annales Franc. vita Caroli M. apud Pith. Astronom. apud Reuberum, Ado Viennensis, & complures alii *castrum*; Ægil in vita S. Sturmionis *castellum*, alii *arcem* appellarunt. Castri veteris aut nulla aut exigua vestigia supersunt. Urbs paulo ante An. 1247. instaurata videtur, domiciliis ex villa *Horhusen* in montem *Heresberg* translatis, monteque munito, ut ex diplom. cit. liquet. *Complectebatur*, ut Meibom. scribit, 500. *domicilia non inelegantia, civesque ob commercia opulentos*: sed numerum ædium fortunasque civium multùm imminuit proximum bellum, quo An. 1646. 25. Maii oppidum à Suecis expugnatum, direptum, & munitionibus nudatum. Superiorum verò sæculorum calamitates, quæ post Caroli M. devastationem Eresburgo acciderunt, vetus nobis MS. fragmentum membranæ Corbeiensis his verbis repræsentat ad annum Christi M CXL V. *Tertio destructa est urbs Eresburg. Primò per Karolum M. qui undecimo anno obsidionis fraude cepit & devastavit. Secundo per Fridericum Principem Arnesburgensem precatu Erkenberti Abbatis. Tertio per Volcwinum virum præpotentem Sualenbergensem. Nam werra inter ipsum & domnum Heinricum filiæ Friderici præmissi filium de Arnesberg oborta.*

 quem

quem & incolæ montis Eresburg ad contuendos se cum urbe adtraxerant. & ipse fortes viros dominos videlicet Scardenbergenses & Casebergenses inibi collocare decreverat ad humiliandum ipsum Volcwinum. qui & ei videbantur inimicari. ad condictam ergo diem quando convenire in monte debebant. ut unusquisque suam turrim altam & firmam inibi construeret. D. Heinricus Abbas qui & urbem reædificaverat. & D. Volcwinus animotenus retractantes jacturam ditioni suæ & circumjacentibus latè bonis suis de his eventuram. diem prævenerunt. montem ascenderunt. quid facto opus foret cùm non reperirent. totá die illâ consultantes ut sine populi damno inhabitantis fieri ullatenus posset. in crastinum distulerunt. Cùmque sol subsequentis diei auroræ indicio se prodidisset. inconsulto & inscio abbate. adhuc etiam & dormitante. per milites D. Volcwini nutu ipsius circumquàque urbs succenditur & consumitur.

4. ANTIQUA CELEBREM RELLIGIONE LOCUM.] Erat namque *Eresburgi* fanum nobile, sive, ut Meibom. scribit, *religione augustum, magnitudine ingens, structurâ operosum, splendore magnificum, divitiis inclytum*, atque in hoc delubro vastissimum idolum totius Saxoniæ, numen gentis tutelare & commune. *Solebant antiqui Saxones, & cumprimis militares homines certis iisdemque solemnibus & festis diebus armis induti, atque etiam cataphracti, gladiisque accincti, dextrâ verò cestus ferreos vibrantes, alternis circa idolum patrium obequitare, interdum in genua procumbere, opemque præsentem & in bello secundam fortunam efflagitare. Huc quoque frequens populus ibat & vota reddebat. Multa ibi opulenta regum populorumque visebantur munera, ingens auri argentique ostendebatur copia.* Avent. l. 4. Annal. Boicorum.

5. MARTIS IBI QUONDAM SIMULACRO.] Non uno eodemque modo ab antiquis Francicarum Germanicarumque rerum scriptoribus nomen hujus simulacri, seu idoli enunciatur. Annales Francici, Fuldenses, Adelmus, habent *Irminsul:* Hos sequuntur Ditmarus Mersburgensis, Schaffnaburgensis, Hermannus Contractus, Urspergensis; modicè variant Adam. Brem. qui *Irmündsul*, Albert. Stad. qui *Erminsul*, auctor vitæ Carol. M. qui *Ermensul*, & Annal. Canisii *Ermensil*, scribunt: alii aspirationem adjungunt, in quibus Regino, *Hermansaul*,

Ro-

Roleving. *Hermeſeul.* Sigebertus, Auctor lib. Ms. de Caroli M. Canonizat. & Chron. Belg. mag. *Hermenſul*, Ado Viennenſ. *Adurmenſul* appellant, Chronicon Saxonicum *Armenſul.* Quia ex duabus dictionibus compoſitum, de utraque controvertitur, an poſterior cippum, ſeu columnam, an verò aulam ſignificet; præcipuè verò de poſteriore diſſentiunt. *Nonnulli*, ut Crantzius in Saxonia, *Irmenſul interpretantur ſtatuam publicam. Conjici permittitur dictam Idermanſeul quaſi commune profugium & aſylum omnium.* Favet huic etymo Adam. Brem. qui *patriâ linguâ* idem eſſe vult, quod Latinis *univerſalis columna, quaſi univerſa ſtatuens*; Gobelin. *ſtatuam Mercurii* fuiſſe opinatur; Aventin. *Herminioni* ſacram fuiſſe contendit; Plurimi memoriæ *Harminii Cheruſcorum ducis* dicatam exiſtimant; Gorop. Becan. *hieroglyphicam eſſe* affirmat. Verùm magis credibile eſt, ſicut Tencteri & Uſipetes apud Tacit. lib. 4. hiſt. *Martem præcipuum ſuorum deorum* vocant, ita Saxones gentem bellicoſam *Martem* in eo coluiſſe: nam ut Widekind. lib. 1. (quem ſequuntur Rolevingius & Theodoricus Niemius) *Secundùm errorem paternum ſacra ſua propriâ veneratione venerati ſunt, nomine Martem effigie columnarum imitentes.* Chron. Saxon. vetus: *Hæc erat forma idoli Martis Marsburgi, quod Carolus M. deſtruxit in Weſtphalia.* Marti præterea ſimilior quàm Mercurio imago à Crantzio deſcripta. *Erat armati toto corpore effigies, cujus in dextra ſignum militare (noſtri vexillum vocant) præferens roſam: cujus breve momentum & facilis ortus & interitus, ita eventus præliorum. In ſiniſtra libram expandit, dubiam pugnantium ſortem facilè huc illuc inclinantem; pectus inerme urſum præferebat, interritum bellatorum animum inſinuans. In clypeo leo, qui beſtiis imperitat, invictum ad fortia facta animum monſtrat: floribus conſito campo, in quo ſtabat, quod nihil jucundiùs ſolet videri fortibus, quàm in acie virtutem oſtendere.*

6. NOBILE FANUM.] Adamus Brem. Urſperg. Rhenanus, Huldricus Mutius, tradere videntur Irmenſulam ſub dio in aperto campo ſtetiſſe; at fani ſeu templi meminit vita Caroli M. apud Pithæum: *pervenitque uſque ad Ermenſul, & ipſum fanum deſtruxit, & aurum & argentum, quod ibi reperit, abſtulit.* Regino

gino totidem verbis ex vita Caroli M. Henricus de Hervordia ad annum Constantini Imp. 31. apud Meibomium in Irminsula Saxonica cap. 7. De Eresburgensis fani & Irminsulæ sacerdotibus & sacrorum ritibus, Letzner. in Chron. Corbeiens. & ex eo Meibom. c. 4. Irminsulæ. Quibus illustrandis magnopere servit memorabilis, si quidem vera, historia, quam narrat Nicolaus Causinus in fine lib. Aulæ Sanctæ, ubi citat Chronic. Saxon. & Relationes Schaumburgii, Evodii, & Albini.

7. VASTATUM CAROLI VICTRICIBUS ARMIS.] Annal. Franc. apud Pithæum: *Carlus Saxoniam ingressus, Eresburgum cepit, & idolum Saxonum, quod vocabatur Irminsul, destruxit.* Ursperg. Regin. Quo tempore *Irminsulam*, ejusque fanum *Eresburgi* Carolus destruxit; res mira contigit, ab Astron. auctore Annal. Franc. Ursperg. Reginone aliisque scriptoribus magno consensu prodita. *Fuit siccitas magna, ita ut aqua deficeret in suprà dicto loco, ubi Ermensul stabat. Et dum vellet ibi tres dies stare gloriosus Rex ad destruendum fanum ipsum, & valde homines & jumenta sitirent, subitâ Christi gratiâ, mediâ die cuncto exercitu quiescente, apparuit eis torrens ebulliens salubres aquas, & cunctus exercitus & jumenta eorum sufficienter recreati sunt, & tam diu ebulliit aqua viva, donec fanum destructum est.* Sed quæ ad Dimolam amnem esse potuit aquæ penuria? an victorem Francum Saxones hostes aquatione prohibuêre? certè exercitui sitienti vix magis defuit, quàm ingenio sedem *Eresburgi* ad Dimolam, nedum ad Luppiam aut Visurgim propugnanti, aqua hic hæret. Majorum quidem habet traditio, quam incolæ referunt, Dimolæ aquas veneno à Saxonibus infectas, & Carolum cùm preces ad Deum fudisset, ejus equum in montis declivi descensu, quadrante circiter horæ ab Eresburgo, ungulâ fontem elicuisse, cui hodiedum *Regii fontis* sit nomen, & aqua perennis. Sed vereor ne equi fontem aperientis ungula Pegasi magis fabulam sapere, quàm historiæ veritati consentire videatur. Non satis autem pietati Caroli fuit impium *Irminsulæ* fanum evertere: nam in eodem loco Christianum mox templum condidit, de quo Auctor vitæ Caroli M. MS. lib. 1. cap. 14. *Apud Eresburgum civi-*

civitatem Saxoniæ, quam propter inhabitantium perfidiam, & indomabilem contumaciam deleverat, sed tamen post casum in majori splendore zelo pietatis restruxerat. Post eversionem idoli, HERMENSUL, *id est,* STATUA HERMETIS, *ab incolis vocati, basilicam imperialis munificentiæ & celsitudinis construxit: ut quem locum cultura dæmonum sordidaverat, Christianæ religionis veneratio emundaret.* Hanc Basilicam ipsum Leonis III. Pontif. & Ludovici Pii Imp. & Lotharii ejus filii diploma, quo Corbeiensi Monasterio donatur, *Capellam* vocat, quod est hujusmodi.

IN *nomine Domini Dei & Salvatoris nostri* JESU *Christi.* HLUDOVVICUS & HLOTHARIUS *divina ordinante providentia Impp. Augusti. Omnibus fidelibus sanctæ Dei Ecclesiæ & nostris. præsentibus scilicet & futuris notum sit: quia nos pro divini cultus amore & animæ nostræ remedio. quoddam Monasterium quod nova Corbeia vocatur in honorem B. Stephani Protomartyris infra Saxoniam supra fluvium Wisera. in loco qui dicitur Huxori construi jussimus. quod & viro Venerabili Adelhardo construendum regendamque commisimus qui erat Abbas in altero antiquiori monasterio quod æque Corbeia vocatur. à quo & novum supradictum monasterium nomen constat esse sortitum. Itaque nos divina inspiratione conpuncti & cælestis patriæ amore succensi. ob animæ nostræ salutem concessimus eidem monasterio Capellam. quam dudum Domnus & genitor noster* KAROLUS *Imperator in Castello quod dicitur* HERESBURG *construi jussit. cum omnibus rebus ac mancipiis ac decimis ad eam pertinentibus. quantumcumque Domnus & genitor noster eidem Capellæ pia devotione contulisse dinoscitur. cum omni integritate prædicto monasterio ad subsidia monachorum ibidem Deo famulantium per hanc nostræ auctoritatis donationem à die præsenti perpetuo habendum atque possidendum concessimus. & in ditionem ejus transtulimus. eo videlicet modo. ut quicquid ab hodierno die de prædicta capella vel de his quæ ad eam pertinent. Rectores & Ministri supra memorati monasterii. vel fratrum in eo degentium voluerint. absque ullius injusta contradictione ordinent atque disponant. & faciant quicquid utilitatibus prædicti monasterii congruere & convenire perspexerint. Et ut hæc auctoritas largitionis nostræ per futura tempora inviolabilem atque inconvulsam obtineat firmitatem. & à fidelibus nostris tam præsentibus quam futuris seu etiam*

successoribus nostris verius certiusque credatur.. eam manibus propriis subter signavimus. & anuli nostri inpressione signari jussimus.

Signum HLUTHOVVICI *Serenissimi Imperatoris.*
Signum HLOTHARII *gloriosissimi Augusti.*

Durandus Diaconus ad vicem Fridagisi recognovit. Data XII. *Kal. Julii. Anno Christo propitio* XIII. *imperii Domni* HLUDOVVICI *piissimi Augusti. Indict.* IV. *Actum Ingilinheim palatio regio. in Dei nomine feliciter. Amen.* Hanc Majorum suorum munificentiam insigni diplomate auxit Ludovicus Germaniæ Rex anno 900. quod subjungimus.

IN *nomine sanctæ & individuæ Trinitatis.* HLUDOVVICUS *divina gratia Rex. Si petitiones nostrorum fidelium quas pro utilitatibus Ecclesiarum Dei nobis suggesserint ad effectum perducimus.. ad æternæ retributionis augmentum id nobis profuturum liquido credimus. Unde noverit omnium fidelium nostrorum præsentium & futurorum industria. qualiter per interventum Venerabilis ac dilecti Comitis nostri Cuonradi. monasterium quoddam nova Corbeia nominatum cui praest fidelis noster Bavo Abbas. in nostram tuitionem ac mundeburdium suscepimus. & omnes concessiones seu donationes antecessorum nostrorum eidem Cœnobio collatas. nostra auctoritate firmamus atque corroboramus. Videlicet ut & inmunitatem habeant ab omnibus publicis exactionibus & judiciariis potestatibus homines ejusdem Ecclesiæ liti & coloni. & Rectores ipsius monasterii in expeditionem cum suis hominibus ire non cogantur. sicut à nostris progenitoribus olim eis concessum fuisse constat. Sed & hoc pro nostræ mercedis augmento ad eorum utilitates addere decrevimus. ut infra ipsam Abbatiam. in villa Horohusun nuncupata publicum eis liceat habere mercatum & monetam. & ibi potestatem habeant accipiendi teloneum. quod ipsorum Advocatus nostro exigat banno ab his qui illuc causa emendi veniunt. intra marcam memoratæ villæ & montis* ERESBURG *nuncupati. Præterea quod ab exordio constructionis ejusdem monasterii à nostris antecessoribus concessum. in eorum præceptis cognoscitur. Nos quoque iterum confirmamus. ut licentiam habeant fratres illius loci eligendi inter se Abbatem dum ita res postulat. quamdiu ad hoc idoneam inter se personam potuerint invenire. Et ut hoc nostræ auctoritatis præceptum pleniorem in Dei nomine obtineat firmitatem.*

manu

manu propria affirmavimus. & anuli nostri impressione signari jussimus.

Signum Domni HLUDOVVICI *Serenissimi Regis.*
Ernustus Cancellarius ad vicem Theotmari Archicappellani recognovit. Data IIII. *iduum Octobrium die. Anno Incarnationis Domini* DCCCC. *Indictione* III. *Anno Domni HLudovvici* I. *actum Triburias. in Dei nomine feliciter. Amen.*

8. SACRAVIT VERO RESTITUITQUE DEO.] Hujus consecrationis seu dedicationis luculentum testimonium perhibet diploma seu privilegium Leonis III. Pont. Max. Eresburgi datum, quod extat apud Henricum de Hervordia, Bernardum Wittium, Gerhardum Cleinsorgium, Card. Baronium tom. IX. ad annum 799. & in tom. XVII. Concil. General. Parisiis edit. pag. 226. Nos exemplum hujus diplomatis, quod Wittius protulit, & in Eresberg ait haberi, utpote antiquius emendatiusque sequimur, licet in illo signatus dies IX. Kal. Jan. uti in Baronio VIII. Kal. Jan. suspectæ nonnullis fidei, ejusque loco IX. aut VIII. Kal. Jun. vel Jul. ponendus esse videatur; si modò verum est, quod Anastasius Bibliothecarius narrat, Leonem è Saxonia nostra redeuntem à Romanis *ad Pontem Milvium in vigiliis B. Andreæ Apostoli* fuisse susceptum. Quod utique anno 799. factum esse oportet, cùm idem Pontifex Carolum anno proximè consecuto Romam venientem, jam ante festum D. Andreæ diem, hoc est, VIII. Kal. Decemb. magnificè exceperit, atque ipso Christi Natali in Basilica B. Petri Apostoli Imperatorem coronavit, ut omnes hist. Franc. scriptores consentiunt. Diploma Leonis III. est hujusmodi.

LEO *servus servorum Dei.* KAROLO M. *Francorum Regi. Piæ tuæ intentioni per omnia congaudentes. quod jubes annuere non tardamus. Igitur hunc montem* ERESBURG *quem expugnatum cum tota Saxonia Deo obtulisti. & per nos B. Petro consecrasti. liberum ab omni humana potestate esse. & fratrum ibidem ad Christi servitium adunatorum ditioni tantummodo parêre censemus. Qui ne aliquid in hoc impedimenti patiantur. neve regni vestri invasoribus aliqua rebellandi fiducia præparetur. Sub anathemate B. Petri auctoritate interdicimus. ne quis*

unquam bellica in ipso monte præsidia collocare. aut per te collata prædia: aut decimas circa montem per duas Saxonicas rastas quas illuc delegasti audeat diripere. Hac conservantibus sit pax à Deo Patre. infringentibus execratio. & à Catholicorum collegio sit separatio in æternum. Datum ERESBURG *per manum Joannis Bibliothecarii & Cancellarii Ecclesiæ Romanæ.* IX. *Kal. Jan. Anno Domni Leonis tertii quarto. Indictione septima. die dedicationis Capellæ in* ERESBURG. Veritatem hujus Leonini diplomatis asserit & illustrat diploma Adriani IV. Pontif. *Guicbaldo Abbati Corbeiensi ejusque fratribus regularem vitam professis datum Romæ apud S. Petrum per manum Rolandi S. Romanæ Ecclesiæ Presbyteri Card. & Cancellarii* V. *Kal. Martii. Indict.* II. *Incarnat. Dominicæ Anno* MCLIIII. *Pontificatus vero Domni Adriani* PP. IV. *anno primo. Adjicientes quod monasterium* HERESBURG *cum decimis circa montem per duas rastas Saxonicas. sicut à beatæ memoriæ Domno* LEONE *Papa ex petitione* CAROLI M. *Imperatoris. qui ipsum montem expugnaverat collatæ noscuntur. Monasterium quoque in Groninga. & monasterium in Kemnade nunquam ab eodem Corbeiensi alienentur Cœnobio*, &c. Porrò Henricus de Hervordia qui ad annum Caroli M. 4. Christi 804. hoc ipsum Leonis PP. diploma recitat, in eo longè fallitur, quòd hanc dedicationem in alterum Leonis cum Carolo in Germania congressum rejicit. *Item perlatum est*, inquit, *ad Imperatorem, sanguinem Domini in Mantua civitate fuisse repertum: misitque ad Papam, ut hujus rei veritatem perquireret. Qui nactus occasionem exeundi, primo in Lombardiam, quasi pro dicta inquisitione progressus est, indeque subitò arrepto itinere ad Imperatorem venit ad Karisiam, villam juxta Remis, & Natalem Domini secum celebravit. Deinde Aquisgranum Papam Imperator perduxit, & pòst in Saxoniam antiquam, ibi Capellam in* Bergkercken *prope Mindam consecravit. Campanula quædam, quam reliquit, etiam nunc videtur ibidem. Capellam etiam S. Petri in Eresberg, quæ nunc Mersberg dicitur, consecravit.* Ita Henricus de Hervordia. Contrà Astronomus & vita Caroli M. per Engolismensem scripta, Adelmus & Regino, uno ore testantur: *Leonem Pontif. Aquisgrano, ubi octo dies mansit, per Boiariam ire volentem, ductum esse usque Ravennam, magnis ab Imperatore muneribus donatum.*

tum. Nullâ Saxoniæ, hoc tempore, sive à Leone Pontif. sive à Carolo intratæ factâ mentione. His consentiunt Poëta Anonym. Hermannus Contractus, Lambertus Schaffnaburgensis, Sigebertus Gemblacensis, Marianus Scotus, Urspergensis Abbas, cæterique chronologi & scriptores, qui nihil de Leonis vel Caroli accessu in Saxoniam. Nihil item Sigonius, qui hunc congressum satis exactè describit in hist. regni Italiæ. Quare quicquid per Leonem Pontif. gestum est, referendum ad annum 799. & primum illius in Saxoniam ingressum, quo etiam Paderbornæ cryptam, seu sacellum subterraneum, & in eo altare S. Stephani, rogatu Caroli M. consecravit. Vita S. Liborii apud Bollandum cap. 2. pag. 88. §. 5. & 6. vita B. Meinwerci apud Browerum, pag. 13. n. 1. Gobel. Person. Cosmodr. ætat. 6. c. 38. Id quod etiam de Ecclesia in Sidinghusen pago diœcesis Paderbornens. in dynastia Burana, refert Caspar Schioppius in genealogia Burana; & de lapide altaris in Ecclesia Titemelle seu Dethmoldiensi, à Leone III. consecrato, atque indè in usum cryptæ Abdinghoffensis à B. Meinwerco translato mentionem facit scriptor vitæ B. Meinwerci apud Browerum. Porrò Saxoniæ nostræ, quam Leo III. Pont. Max. Eresburgi per Carolum M. Deo oblatam, & per se B. Petro consecratam dicit, partem aliquam ad fidem Christi conversam, idem Carolus jam anno 774. *Deo in sacrificium* obtulerat, ut scribit Luitprandus Ticinensis de Vitis Pontificum Romanor. Moguntiæ anno 1602. editus. *Hadrianus Papa Carolum M. Francorum Regem Romam vocavit. qui cum quinto anno regni sui illuc venisset, inter cætera, quæ ab ipso magnificè gesta sunt, etiam partem aliquam Saxoniæ in provincia Westphalia, quam ad fidem Christianitatis convertit, ut ipse jam prædictus Papa præcepit & docuit, secundâ feriâ Paschæ in Basilica S. Petri inter cætera quæ ad manum Papæ offerebat, Deo in sacrificium obtulit, & in loco Osnabrugge vocato Episcopatum constituere, & decimis noviter ad fidem conversorum, si sanus & incolumis remeasset, Papâ ita dictante & privilegiis suis confirmante, dotare devovit.* Quæ eadem de Saxonia B. Petro oblata ex epistola Gregorii VII. Pont. Max. apud Baronium ad An. 804. licet recognoscere; ita enim habet: *Idem verò Magnus*

Imperator Saxoniam obtulit B. Petro, cujus eam devicit adjutorio, & posuit signum devotionis & libertatis, sicut ipsi Saxones habent scriptum, & prudentes illorum satis sciunt. Huic tam insigni religiosissimi Principis pietati ac munificentiæ, Sedes Apostolica pari in Saxones studio egregiè respondit, quando Saxones nostros Romam missos, ut Christianâ fide & ecclesiasticâ disciplinâ imbuerentur, humanissimè in Urbe accepit & fovit, locumque eorum habitationi, apud Basilicam D. Petri, ubi nunc est ecclesia & nosocomium S. Spiritus, assignavit; qui & à novis accolis nomen mutuatus, olim *Vicus Saxonum*, & *Schola Saxonum*, hodie *Saxia* vocatur. Ex Anastasio Bibliothecario, Card. Baron. in Ann. Eccles. ad An. 804. & in Notis ad Martyrolog. Rom. IV. Idus Novemb.

9. MANSIT ET HOC NOSTRÆ GENTI.] Ab anno 826. quo *Capella Eresburgensis*, ut prædiximus, à Ludovico patre, & Lothario ejus filio *Corbeiensibus* fuit donata. Postea *Eresburgi*, seu *Montis Martis* mediam partem Hermannus Abbas & cœnobitæ Corbeienses, Henrico Archiepiscopo Coloniensi An. 1230. mense Augusto Susati cessere: alteram verò partem Franciscus Abbas & conventus *Corbeiensis*, Hermanno Archiepiscopo Coloniensi & Administratori Paderbornensi, Marspergi An. 1507. postridie S. Ægidii, reservato sibi ad Kalendas Græcas reluendi jure, vendiderunt.

10. DUM BARBARUS HOSTIS.] Quidquid *Eresburgi* Suecus hostis paulò antè reliquum fecerat, immissus ad excidium augusti operis Hassicus miles devastavit. Quod insigne facinus ad posteritatis memoriam publicis tabulis Eresburgensis civitatis consignatum, his verbis legi meretur. *Anno* MDCXLVI. *die* XXIV. *Sept. facta est duarum Hassicarum legionum, (quarum altera equestris, altera pedestris erat) subita in Montem Martis irruptio; ductor prædatorii agminis Ufflenus cum duobus fratribus. Clades illata haud modica fuit: nam templum primarium subjecto pulvere nitrato disjectum, porta civitatis incensa, cætera pari ruinâ vastata. Quicquid cives & accolæ post nuperam Suecicam expugnationem urbis, huc convexerant, spolio abreptum. Postridie tres præstantes campanæ unà cum turri corruerunt.* Absit verbo invidia, si insigne facinus dixi eorum, qui Basilicam Eres-

Eresburgensem vetustate tam nobilem, opere tam magnificam, reverentiâ loci tam celebrem, religione tam sanctam, nostro demum ævo barbarum in modum subverterunt. Uti verò Principum voluntati & imperio id non adscribimus, quod privatæ militum tribunorumque audaciæ fuit: ita factum meritò damnamus in Christianis. & quis non sanæ mentis? Quando & inter ipsos barbaros reperti sunt, qui pro majori veneratione religionis Christianæ, locorumque sacrorum, ejusmodi sacrilegia non sunt ausi. Alaricus barbarus Gothorum rex, antequam Romam, quam mox cepit, intraret, edicto publico vetuit, ne quis militum sacra Urbis loca violaret. tantum aberat, ut templa barbaris suis subruenda permitteret. Orosium (lib. 4. cap. 42.) hîc præ cæteris, quem testem inspectoremque eorum temporum habemus, audire lubeat. *Adest*, inquit, *Alaricus. trepidam Romam obsidet, turbat, irrumpit, dato tamen præcepto priùs, ut si qui in sancta loca, præcipueque in sanctorum Apostolorum Petri & Pauli Basilicas confugissent, hos imprimis inviolatos securosque esse sinerent. Imperio barbari regis paruere barbari milites.* Aliud in hanc rem subjicit Orosius haud minus in barbaris commendandum. *Discurrentibus per Urbem barbaris, fortè unus Gothorum, idemque potens & Christianus, sacram Deo virginem, jam ætate provectam in quadam ecclesiastica domo reperit. cumque ab ea aurum argentumque honestè exposceret; illa fideli constantiâ, esse apud se plurimum, & mox proferendum, respondit, ac protulit. Dumque expositis opibus attonitum barbarum magnitudine ac pondere & pulchritudine, ignotâ etiam vasorum qualitate intelligeret: Virgo Christi ad barbarum ait: Hæc Petri Apostoli sacra ministeria sunt. præsume si audes, de facto tu videris. ego quia defendere non valeo, neque tenere audeo. Barbarus verò ad reverentiam religionis, timore Dei & fide Virginis motus, ad Alaricum hæc per nuntium retulit: qui continuò reportari ad Apostoli basilicam universa ut erant vasa, imperavit; Virginem etiam eodem cum defensione deduci. Itaque magno spectaculo omnium, disposita per singulos, & super capita elata palam aurea atque argentea vasa portantur: exertis undique ad defensionem gladiis piâ pompâ munitur, hymnos Deo Romanis Barbarisque publicè concinentibus.* Non ultrà barbaricus ille furor progressus, ædificia quidem aliquot per Urbem, nullæ verò ædes sacræ dirutæ. Tam intacta à

Go-

Gothis barbaris loca ſacra fuerunt. Eò nunc deteſtabilior illorum impietas, qui ædem Eresburgenſem, locumque à Carolo M. donatum, à Leone III. Pont. Max. dum Paderbornæ apud Carolum M. ageret, non minùs, quàm Vaticana fuit Baſilica, Divo Petro conſecratum, auſi ſunt ſubjecto nitrato pulvere disjicere. nequod iſtic veſtigium antiquitatis extaret, ubi perpetuum religionis monumentum poſcebat Chriſtiana veneratio. Laudabilior etiam Theodorici Gothorum regis, Gothorumque barbarorum præ Alarico pietas. Romam ille & Italiam tot annos cum imperio tenuit, ac barbaræ licet gentis, Arianæque hæreſis dominatu omnibus per occidentem formidabilis eſſet, non modò regiis muneribus Vaticanam Apoſtolorum Petri & Pauli Baſilicam exornavit, ſed & mirificè Sacerdotes & templa Catholicorum excoluit, interque fabricas ab eo reparatas, templa quoque & bona Eccleſiæ reddita, ſuum liberalitatis locum habuerunt. Uti id ex aliis, tum vel maximè ex Anaſtaſio Bibliothecario in Hormiſda, & Caſſiodori ſcriptis conſtare poteſt. Maius eſt, quod de ethnicis Imperatoribus tradidit Lampridius. Is de Alexandro Imperatore: *Chriſto templum facere voluit, quod & Hadrianus cogitaſſe fertur, qui templa in omnibus civitatibus ſine ſimulacris juſſerat fieri: quæ hodie idcirco, quia non habent numina, dicuntur Hadriani, quæ ille adhoc paraſſe dicebatur: ſed prohibitus eſt ab iis, qui conſulentes ſacra, repererant omnes Chriſtianos futuros, & templa reliqua deſerenda, ſi id optatò eveniſſet.* Sed quid longiùs abeo? domeſtica nobis propiùs adſunt exempla. Legem Salicam appello, quæ Francorum noſtrorum eſt, eorum videlicet populorum, qui ex Sicambris, Bructeris, Angrivariis, Tencteris, Cheruſcis, Cattis, Marſis, cæteriſque in unam belli ſocietatem convenêre. Lataque eſt hæc lex auctoritate populi per quatuor gentis proceres, cùm barbari adhuc eſſent, ſeu, ut vetuſtus in eas præfatus eſt ſcriptor, *cùm adhuc barbarico ritu tenerentur.* antequam à Pharamundo quartus Francorum rex Clodoveus Chriſti religionem ſuſciperet. Harum verò legum una eſt titulo LVIII. leg. I. *Si quis Eccleſiam ſanctificatam, vel ubi reliquiæ Sanctorum reconditæ ſunt, incenderit, vel infra ipſa Eccleſia expoliationem de altari, aut infra Eccleſiam aliquid tulerit,* VIII. *denariis, qui faciunt ſol.* CC. *culp. jud. excepto capitali & dila-*

dilaturâ. Tanta vel in Majoribus noſtris harum regionum, cùm adhuc barbari eſſent, & nullo Chriſtianæ religionis lumine donati viverent, veneratio ſacrorum fuit. Hæc paucis. nec plura attinet inter hos cancellos ſcriptionis adferre: quando ex his nemo non intelligit, à Chriſtianis fieri, quæ à barbaris facta non ſunt; facinuſque eò fœdius eſſe in Chriſtianis, quò magis abhorruit ipſa barbaries. *Optimus animus pulcherrimus Dei cultus eſt*, inquit Seneca. Si avitæ, ſi veræ Majorum religioni inhæreat. Nec monumenta pulchriora, quàm Majorum templa, in quibus poſt everſa idola verum Deum Chriſtianorum Sacerdotes, & Chriſtianus populus à Carolo M. ad hanc uſque ætatem noſtram coluerunt. Quare cùm noſtris etiam temporibus vetus ac celebris illa Corbeienſium Baſilica, infirmis nixa fundamentis, & longi temporis labe, bellique injuriis corrupta, in ruinam incumberet, Chriſtophorus Bernardus Princeps & Epiſcopus Monaſterienſis, idemque Corbeienſium Adminiſtrator, eam à fundamentis reſtituit. Conſpiciebat nimirum hunc ſacrum antiquitate locum, cultumque jam inde à Ludovici Pii Cæſaris ævo tantâ religioſorum Sacerdotum frequentiâ & ſanctimoniâ, priſtinum ſuum decorem à ſe expetere, qui jam antè per ſuam diœceſin Monaſterienſem tot ſacrorum monumenta poſuerat, inſtauraveratque. Eò magnanimus ac togâ ſagoque glorioſus, atque ad omnem poſteritatem memorandus Epiſcopus, ſuæ quoque liberalitati & religioni, hujus vetuſtate collabentis baſilicæ fabricam ſumpſit, quæ nunc opere ſolido & magnifico dignoque ſui nominis ſplendore ad faſtigium uſque aſſurrexit.

Eresburgenſe verò templum, Corbeienſes, ejus loci rectores, pari ſtudio & religione inſtaurandum ſuſceperunt; & jam opus illud ſimul ex ruinis priſtinæ integritati & ſplendori propè eſt reſtitutum; aſpiciunturque nunc veneranda illa Caroli M. Imperatoris monumenta tanto illuſtriora, quanto hoſticus furor obſcuriora, extraque memoriam avitæ religionis eſſe voluit. Diſpari ſanè famâ ad poſteros eorum, qui profanaverunt, & qui priſtino religionis cultui reddiderunt. Tacitum hic audias lib. IV. Ann. *Suum cuique decus poſteritas rependet.*

BRUNISBERGA

BRUNISBERGA
PROPE HUXARIAM.

MEMORIÆ. SACRUM

ARX. UBI. BRUNONIS. CIRCUMSPICIT. ALTA. LATINI
MILITIS. INFECTAS. CÆDE. VISURGIS. AQUAS
SAXONES. HIC. AMNEM. CAROLUM. TRANSIRE. PARANTEM
NEQUICQUAM. TELIS. IMPEDIERE. SUIS
SED. DARE. VERSA. FUGA. VICTORI. TERGA. COACTI
CESSERUNT. TOTUM. FLUMINIS. IMPERIUM
LITORE. NUNC. ILLO. REGNAS. CORBEIA. SACRUMQUE
HUXARIÆ. DICIT. JUS. PADIBORNA. TUÆ
QUÆ. SI. POSTERITAS. SERVASSET. FOEDERA. NUNQUAM
RELLIGIO. SCISSIS. PLANGERET. ORBA. COMIS

FERDINANDUS. DEI. ET APOSTOLICÆ. SEDIS. GRATIA. EPISCOPUS. PADERBORNENSIS. COADJUTOR MONASTERIENSIS. S. R. I. PRINCEPS COMES. PYRMONTANUS. ET. LIBER. BARO. DE. FURSTENBERG

BRUNISBERGÆ. NOBILI. IN. DIOECESI. PADERBORNENSI. ET. DITIONE. CORBEIENSI. LOCO. UBI CAROLUM. M. TRAJECTU. VISURGIS. PROHIBERE. FRUSTRA. CONATI. SAXONES. AN. DCC. LXXV FUSI. FUGATIQUE. FRANCIS. CESSERUNT
M. H. P

NOTÆ.

1. BRUNISBERGA.] Manet etiamnum nomen hujus loci & insignis fama, cui fidem faciunt scriptores antiqui; atque hos inter Poëta Anonym. l. 1. An. 775. Annal. incerti Auct. & vita Caroli M. apud Pithæum, Astronom. apud Reuberum, Annales Canisii, & Regino.

2. ARX.] *Montem* Poëta Anonymus, *locum* Astronom. Ado Vienn. & vita Caroli M. *arcem omnium fortissimam*; Crantzius; Widekindus Abbas Corb. in literis An. 1198. *castrum* appellant. Cujus instaurationem cùm nobiles de Amelungsen, ope Comitum de Waldeck freti, impedirent, Siffridus Episcopus Paderbornensis Widekindo Abbati Corbeiensi suppetias tulit. Letznerus in Chron. Corbeiensi. Hodie mœnium tantùm, vallorumque & fossarum vestigia supersunt.

3. BRUNONIS.] Frequens hoc nomen apud optimates Saxonum antiquorum. Is qui *Brunisbergam* ad Visurgim condidit, nomen ei dedit, & sedem ibidem habuit, frater Widichindi Magni fuit, non æquè ac ille ad retinendam patriam superstitionem obstinatus: nam prior religionem Christianam amplexus legitur. Demum An. 790. obiit, Paderbornæ sepultus. Fabr. l. 2. orig. Saxon.

4. LATINI MILITIS INFECTAS CÆDE VISURGIS AQUAS.] Vellei. lib. 2. cap. 105. *& amnis mox nostrâ clade nobilis transitus Visurgis.* Varianam intelligit, quæ in via Visurgim versus contigit. *Varum ita acceperunt, ut omnibus ejus jussis obtemperaturi viderentur: proculque eum à Rheno in Cheruscorum fines ad flumen Visurgim abduxerunt.* Dio lib. 56. Nondum tamen illuc pervenerat, in itinere, antequam ad castra sita Alisone posset reverti, à Germanis oppressus & cæsus. Cur igitur ad Varianam cladem alibi illatam, Visurgim Vellei. & Dio nominarunt? *factum id famâ amnis, quia hic ex nobilissimis amnibus cladi illi proximus fuit*, XX *circiter millibus passuum dissitus.* Cluver. lib. 3. cap. 19.

Ad

Ad ipsam postea ripam, ut diximus suprà, Germanicus Cæsar accessit, & flumen quod Romanos Cheruscosque interfluebat, transiit; sed non sine periculo, prælio & cæde.

5. SAXONES HIC AMNEM CAROLUM TRANSIRE PARANTEM.] Quemadmodum acies Germanorum trans Visurgim stans, Germanicum transitu prohibere conata est, ita Carolum quoque, juxta *Brunesbergam*, Saxones arcere tentarunt, ut Poëta Anonym. lib. 1. An. 775. vita Caroli M. apud Pithæum, Annales incerti Auct. apud eundem, Annal. Canisiani, Regin. Adelm. & Astronom. apud Reuberum, cujus hæc verba: *Indè ad Wisaram fluvium veniens, in loco, qui Brunesberg vocatur, congregatam Saxonum multitudinem offendit, qua eum transitu fluminis arcere conabatur. Sed frustra, nam in prima congressione pulsi fugatique sunt, & magnus eorum numerus ibiaem interfectus est.* Non tam facilè fuit *Brunisbergam* expugnare. Crantz. lib. 2. Saxon. cap. 10. *Indè verò majore apparatu ducens Rex in provinciam, Siburg & Eresburg arces, iterum à Saxonibus communitas, denuo expugnavit, & in arcem Brunsberg, quæ omnium firmissima erat ad Visurgim fluvium, duxit oppugnandam: fuerat enim validum Saxonum præsidium. Firmata est obsidio: ferunt remanere in hodiernis villis nomina ex castris Regis, quæ tum erant tripartita: ut alio loco Rex cum robore exercitûs, alio etiam auxiliares tenderent: & tertio loco suis erant in castris qui stipendia mererent. Adjiciunt Gallici, Regem obsidionis pertæsum, duxisse partem copiarum in Westphalos, Angarios, &c.* Hæc fusiùs paulò enarrat Letznerus in Chron. Corbeiens. & vita Caroli M. c. 20.

6. TELIS.] Varia armorum telorumque genera Cluver. lib. 1. c. 45. enumerat, ex quibus Saxones longis lanceis, parvis scutis, & cultellis magnis usi fuerunt. Widekind. lib. 1. Annal. *illis hæc loquentibus mirati sunt Franci præstantes corpore & animo viros, & novum habitum, arma quoque & diffusam scapulis cæsariem, & supra omnia ingentem animi constantiam: nam vestiti erant sagis, & armati longis lanceis, & subnixi stabant parvis scutis, habentes ad renes cultellos magnos:* quos *Sachs* appellabant, & Viterbiensis suprà citatus, *breves gladios* interpretatur; atque exinde putat Isaacus Pontanus lib. 2. orig. Franc. c. 1. Saxoniam in clypeo vetustiori

ri duos gladiolos adhuc ostentare, in formam crucis transversim constitutos. Eorundem meminit Gregor. Turon. l. 4. c. 46. *Tunc*, inquit, *duo pueri cum cultris validis, quos vulgò Scramasaxos vocant, utraque ei latera feriunt.* Lips. Cent. 3. epist. 44. ex vetustissimo Psalterio Latino-Germanico probat novaculam dictam fuisse *Scharsahs*; & Gobelinus Persona in Cosmodrom. ætat. 6. c. 11. *apud nos*, ait, *novacula quâ pili raduntur, senioribus dicitur sas, & habemus indè verbum vulgare sassen, id est, novaculâ cæsariem radere.* Hinc igitur Saxones appellatos volunt, vel quia *sassis*, brevibus gladiis, in præliis utebantur, vel quia novaculâ cæsariem radebant; quod proprium primorum Saxonum fuisse discimus è Sidonio Apollinari lib. 8. epist. 9. Francis contrà *spatha* aut bipennis genus maximè fuit familiare, quod Agathias ἀγκῶνα, ipsi *Franciscam* vocabant, teste Aimoino lib. 1. cap. 12. Sidonius Apollinaris in panegyrico Majorani August. ita describit Francorum arma, & generosum præliandi modum:

Excussisse citas vastum per inane bipennes,
Et plagæ præscisse locum, clypeosque rotare
Ludus, & intortas præcedere saltibus hastas,
Inque hostem venisse priùs. Puerilibus annis
Est belli maturus amor: si fortè premantur
Seu numero, seu sorte loci, mors obruit illos,
Non timor: invicti perstant, animoque supersunt
Jam propè post animam.

Insignis sanè locus de bellicosa veterum Francorum nostrorum indole, quam etiam celebrat Libanius in Orat. de laudibus Constantii & Constantis AUGG. in qua *Francos*, inquit, *multitudine innumerabiles, haud paulò tamen quàm pro multitudine validiores, non mare magis, quàm continentem timere, frigus septemtrionale cæli temperie gratius, otium calamitatem maximam, quietem languorem ducere; contrà summam sibi felicitatem in bello positam existimare.*

7. LITORE NUNC ILLO REGNAS.] Ex quo primùm in loco *Hetha* appellato, quem in silva Sollingensi designat Letznerus

nerus in Chron. Corbeiensi, ædificandi monasterii consilium, minus processit, & Cœnobitæ sterili solo derelicto ad Visurgim commigrarunt, ut tradit auctor libelli de translat. S. Viti, & institut. novæ Corbeiæ à Meibomio editus, post notas ad Widekindi Corbeiensis hist. pag. 141. *Factum est autem eodem tempore, ut Serenissimus Imperator Luduvvicus haberet placitum in Saxonia in loco, qui dicitur Patherbrunna, in secundo anno regni sui, Incarnationis verò Domini octingentesimo decimo quinto. Tunc accessit præfatus Abba* (Adalhardus) *ad eum, & locutus est ei, cum consilio suadens, ut ad profectum Christianæ religionis in eadem provincia Monasterium Monachorum construere juberet: quod cùm piissimus Princeps benignè suscepisset;* PLACUIT ACCERSERE EPISCOPUM NOMINE HATHUMARUM, AD CUJUS DIOECESIN PERTINEBAT LOCUS, UBI CONSTRUENDUM ERAT MONASTERIUM, UT CUM EJUS FIERET IMPERIO ET VOLUNTATE. *Sicque factum est, ut ab ea die, & deinceps religio Monachorum etiam in regione Saxonica succresceret, atque proficeret. Cœpit autem ædificare in loco, qui dicitur Hethi, ubi cùm per sex, & eo ampliùs annos laborassent, nihil proficere potuerunt, nisi quòd religio sancta in loco deserto tradebatur. Augebatur tamen quotidie numerus Monachorum ex nobilissimo Saxonum genere, pueri quoque bonæ indolis nutriebantur optimè.* Paucis deinde interjectis sequitur: *Venerunt ergo anno octingentesimo vicesimo secundo Dominicæ Incarnationis, sub die octavo Id. August. regnante Luduvvico Serenissimo Augusto undecimo anno ad locum memoratum: circumspectoque ex omni parte & undique circuientes, prostrati in orationem decantaverunt psalmos ad hoc officium pertinentes, & postquam compleverunt litaniam & orationem, jactaverunt lineam, & infixerunt paxillos, & ceperunt mensurare, priùs quidem templum, indè habitationes fratrum; quod cùm peregissent, constituentes, qui quædam habitacula initiarent, ad propria sunt reversi:* SED PRIMUM PETIERUNT EPISCOPUM UT VENIRET, ET SANCTIFICARET LOCUM, VEXILLUMQUE S. CRUCIS IN LOCO ALTARIS PONERET, NOMENQUE UT CORBEIA VOCARETUR APTARET. *Quod factum esse octavo Kal. Septembris exstat.*

Episco-

Episcopus qui nomen imposuit, & Ecclesiam dedicavit, BADURADUS FUIT, SUCCESSOR HATHUMARI. Chronic. Corbeiense editum à Meibomio, in membrana conscriptum & hodiedum Corbeiæ superstes: *An. Incarnationis Dominicæ* 822. *indict.* 15. 8. *Kal. Sept.* 2. *feriâ, Monachi qui in loco, qui Hetha dicitur, per septem annos priùs demorabantur, indè egressi cum crucibus & reliquiis in hunc locum pervenerunt:* LOCOQUE AB EPISCOPO BADURADO, QUI TUNC PRÆSENS ADERAT, CORBEIA NOMEN IMPOSITUM EST, *erectoque tentorio, illatisque crucibus & reliquiis, locum dedicaverunt, in honore & nomine S. Stephani Protomartyris, infodientes crucem Christi, ubi nunc altare esse dignoscitur.* Ex his antiquissimis testimoniis manifestum est Corbeiam jam indè ab ejus incunabulis in diœcesi Paderbornensi sitam esse; id quod etiam Apostolicæ Abbatum Corbeiensium confirmationes, codex antiquus Cameræ Apostolicæ, in quo Episcoporum & Abbatum confirmandorum jura *taxantur*, diplomata Pontificum & Cæsarum, & ipsæmet Cobeiensium literæ, in quibus *Paderbornensem Ecclesiam pro Cathedrali, quo præminet honore, semper revereri se velle* profitentur; Ecclesiarum in Corbeiensi ditione fundatarum confirmationes, consecrationes, translationes, & innumera illic exercitæ jurisdictionis ordinariæ documenta. Ex historicis, scriptor vitæ B. Meinwerci, Dithmarus lib. 7. Gobelinus Persona in Cosmodromio, Crantzius l. 1. Metropol. c. 24. & lib. 4. c. 4. Baronius tom. III. ad An. 1015. Letznerus in Chron. Corbeiens. cap. 26. aliique testantur. Corbeienses contrà, nescio quibus exemptionis literis gloriantur. Sed *manus nostræ oculatæ sunt, credunt quod vident.* Certè Alexander IV. Pontifex aut exemptionis privilegia ostendere, aut Paderbornensibus Episcopis obedire jussit Corbeienses. Diploma Apostolicum est hujusmodi:

ALEXANDER *Episcopus servus servorum Dei. dilectis filiis. Decano &.. Scholastico Frislariensi &.. Archipresbytero Ecclesiæ Nuemburgensis. Maguntinensis diœcesis salutem & Apostolicam benedictionem. Sua nobis venerabilis frater noster.. Episcopus & dilecti filii Capitulum Padeburnense. petitione monstrarunt. quod.. Abbas & Conventus Monasterii*

nasterii Corbeiensis Ordinis sancti Benedicti Padeburnensis Diocesis asserentes Monasterium ipsum fore exemptum & se in exemptionis possessione fuisse à tempore cujus memoria non existit. eidem Episcopo tanquam Diocesano suo intendere denegant. & sibi de suis juribus respondere. in eorundem Episcopi & Capituli & Padeburnensis Ecclesiæ præjudicium & gravamen. quanquam dicti Abbas & Conventus exemptionis privilegium non ostendant. Quare dicti Episcopus & Capitulum nobis humiliter supplicarunt. ut providere ipsis & eidem Padeburnensi Ecclesiæ paterna super hoc sollicitudine curaremus. Quocirca discretioni vestræ per Apostolica scripta mandamus. quatenus eosdem Abbatem & Conventum ex parte nostra moneatis & inducere procuretis. ut infra quindecim dies post monitionem vestram obediant dicto Episcopo. vel privilegia exemptionis ostendant. Alioquin vocatis qui fuerint evocandi & auditis hinc inde propositis quod canonicum fuerit appellatione postposita statuatis. Facientes quod decreveritis per censuram ecclesiasticam firmiter observari. Testes autem qui fuerint nominati si se gratia. odio vel timore subtraxerint. per censuram eandem appellatione cessante compellatis veritati testimonium perhibere. Quod si non omnes hiis exequendis potueritis interesse duo vestrum ea nihilominus exequantur. Datum Laterani v. Kal. Martii Pontificatus nostri anno tertio.

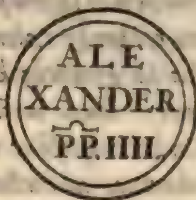

8. CORBEIA.] E cujus disciplina complures olim viri pietate ac doctrinâ insignes prodierunt, qui diversis populis dati Episcopi, & fidei Doctores, Septemtrionem pæne universum Christianæ religionis luce collustrarunt, & hâc operâ insulæ Rugiæ imperium magnasque per Germaniam opes sibi pepererunt. Sed prô dolor!

Πάλαι ποτ' ἦσαν ἄλκιμοι Μιλήσιοι.

Cæterùm Corbeia nomen suum debet *aureæ Corbeiæ*, Galliæ cœnobio, haud procul Ambianis, ad ripam Somonæ fluvii, An. Christi 660. à Bathilde, Saxonici generis heroina, Clodovæi II. Francorum regis conjuge fundato, ex quo in novam *Corbeiam Saxonicam* ad Visurgim Ludovicus Pius ejus fundator religiosorum hominum colonias deduxit. Quod Joannes Trithemius ex Henrico de Hervordia annotavit, & vita S. Adelhardi Corbeiensis Abbatis apud Bollandum 2. Januarii, pag. 107. & 117. confirmat, & liquidò patet ex his Ludovici Pii diplomatibus Corbeiæ datis.

IN *nomine Domini Dei & Salvatoris nostri* JESU *Christi*. HLUDOVVICUS *divina ordinante clementia Imperator Augustus. Cum petitionibus servorum Dei justis & rationabilibus divini cultus amore favemus. superni muneris donum largiri non diffidimus. Idcirco noverit omnium fidelium nostrorum tam præsentium quam & futurorum sagacitas. quia adiens serenitatem culminis nostri vir reverentissimus Adalardus Abba ex monasterio Corbeiæ quod ei dudum in provincia Saxonica ad augmentum mercedis nostræ ex novo construere jussimus super fluvium Wisera in Villa regia in loco nuncupante dudum Huxori dicatum in honore S. Stephani Protomartyris. suggessit mansuetudini nostræ. ut idem monasterium & monachos ibidem per tempora degentes cum rebus & hominibus non solum sub nostra tuitione & defensione constitueremus. verum etiam & talem immunitatem fieri juberemus. qualem omnes Ecclesiæ in Francia habent. Cujus petitioni dignam & proficuam judicantes. hanc auctoritatem immunitatis erga prædictum monasterium Corbeiæ ejusque rectores fieri jussimus. per quam decernimus atque jubemus. ut nullus Judex publicus vel quilibet ex judiciaria potestate in Ecclesias. aut loca. vel agros. seu reliquas possessiones memorati monasterii. quas præsenti tempore in quibuslibet pagis & territoriis habet. vel deinceps ibidem conlatæ fuerint. ad causas judiciario more audiendas. vel freda exigenda. aut mansiones vel paratas faciendas. aut fidejussores tollendos. aut homines ipsius monasterii tam ingenuos quam & latos distringendos. aut ullas redhibitiones aut inlicitas occasiones requirendas. ullo unquam tempore ingredi audeat. vel ea quæ supra memorata sunt penitus exigere præsumat. Sed*

liceat

liceat memorato Abbati suisque successoribus res prædicti monasterii sub inmunitatis nostræ defensione quieto ordine vivere ac residere. & quicquid exinde jus fisci exigere poterat. totum & ad integrum nos pro æterna retributione ad pauperes alendos. & luminaria eidem monasterio concinnanda concedimus. qualiter monachi ibidem degentes. pro nobis proleque nostra atque statu totius nostri imperii nobis ad regendum commissi. Domini misericordiam adtentius exorare delectet. Sed & hoc placuit nobis huic inserere auctoritati. ut licentiam habeant rectores hujusce monasterii cum quibuslibet hominibus liberis. res & mancipia legaliter commutare. Videlicet ut quicquid justè & rationabiliter pars alteri contulerit parti. per hanc nostram auctoritatem jure firmissimo teneant atque possideant. & quicquid exinde facere voluerint libero in omnibus perfruantur arbitrio faciendi quicquid elegerint. Et ut hæc auctoritas immunitatis atque confirmationis nostræ per futura tempora inviolabilem obtineat firmitatem. manu propria subter firmavimus. & anuli nostri impressione signari jussimus.

Signum HLUDOVVICI *Serenissimi Imperatoris.*

Durandus Diaconus ad vicem Fridagisi recognovi. Data VI. *Kalend. August. Anno Christo propitio* X. *Imperii domni* HLUDOVVICI *piissimi Augusti. indictione prima. Actum Ingilinheim palatio. in Dei nomine feliciter. Amen.*

IN *nomine Domini Dei & Salvatoris nostri* JESU *Christi.* HLUDOVVICUS *divina ordinante providentia Imperator Augustus. Omnibus sanctæ Dei Ecclesiæ nostrisque fidelibus præsentibus scilicet atque futuris notum esse volumus. Quomodo Corbagense monasterium in Saxonia propitiante Domino cum consensu fidelium nostrorum in honore sancti Stephani Protomartyris Christi devotissima intentione fundavimus. & ibi competentia subsidia quæque præ manibus invenimus debita largitate prædicto sanctificationis loco nostra in elimosina contulimus. Insuper etiam quia locum mercationis ipsa regio indigebat. monetam nostræ auctoritatis publicam ultra ibi semper inesse Christo militantibus proficuam statuimus. Quatenus cum omni integritate absque ullius contradictione vel impedimenti occasione locus ipse sanctitatis omnem inde reditum nostræ auctoritatis publicum possideat. & utilitatibus monasterii perpetuis temporibus multiplicatum*

nostrum hoc largitatis donum proficiat. & ut fiduciali perpetuitate hæc omnia auctoritatis nostræ dona sibi potiatur & teneat. anuli nostri inpressione subter roborando firmare decrevimus.

Signum HLUDOVVICI *Serenissimi Imperatoris.*

Hirminmarus Notarius ad vicem Theogonis recognovi.

Data Kal. Junias. Anno Christo propitio XX. *Imperii domni* HLUDOVVICI *piissimi Augusti. Indictione* XI. *Actum Wormatia civitate. in Dei nomine feliciter. Amen.*

9. HUXARIÆ DICIT JUS.] Quam Ludovicus Pius VI. Kalend. August. Indict. I. Imperii sui X. qui fuit annus Æræ Christianæ 823. Adelhardo Abbati & monasterio Corbeiensi donavit in Ingilinheim. Vid. diploma apud Gerhardum Cleinsorgium in histor. Ecclesiastic. Westphaliæ MS. & Stangevolium in Annal. Circuli Westphal. lib 2. pag. 120. Indè Huxaria (in cujus confiniis BRUNISBERGA) à Letznero in Chron. Corbeiens. cap. 67. 68. 69. & 70. descripta, hodiedum in ditione est Corbeiensi; attamen quoad ecclesiasticam sive sacram jurisdictionem, ut prædiximus, ad Paderbornensem Episcopum pertinet. Quapropter in divisione sedium Archidiaconalium Diœceseos Paderbornensis, auctoritate Sedis Apostolicæ Legati, tempore Bernardi IV. Episcopi Paderbornensis facta, quartum locum obtinet, ut patet ex his literis.

Frater Conradus Prior Provincialis fratrum Prædicatorum Theutoniæ. & frater Ernestus ejusdem Ordinis. Visitatores à Legato per Paderburnensem dyocesim dati. Universis ad quos præsens scriptum pervenerit utriusque vitæ salutem. Ne ordinatio nostra super divisione Ecclesiæ parrochialis S. Othelrici in Paderburna. & super aliis articulis infra annotatis. processu temporis quod sua vetustatis celeritate delere solet omnia. memoriam effugiat humanam: præsenti scripto declaramus. quod nos accedentes ad Ecclesiam Paderburnens. Abbate de Bridelare nostro Collega legitime excusato. Ecclesiam præfatam sancti Othelrici. secundum quod à D. O. sancti Nicolai in Carcere Tulliano Diacono Cardinali Apostolicæ Sedis Legato acceperamus in mandatis. de majoris Præpositi & singulorum ac universorum

rum de Capitalo. nec non D. Conradi ejusdem Ecclesiæ Plebani consensu post resignationem ejusdem Ecclesiæ à præfato Plebano coram D. Bernardo IV. Paderburnensi Episcopo. Volrado Præposito. Amelungo Decano. Volquino de Swalenberch. & nobis factam. de consilio ejusdem D. Episcopi in has tres divisimus partes. Unam quæ est à domo Hildebrandi Wapenrocht. usque ad curiam Episcopi quæ vocatur Stathelhove. & deinde ad murum civitatis. & à domo jam dicti Hildebrandi usque ad domum Harmodi de Alride. & ab eadem domo usque ad molendinum Episcopi. & ab illo molendino usque ad pontem lapideum. Ecclesiæ sancti Pancratii. Aliam vero partem Nortelvinke & Aspethere. usque ad domum Cristinæ ante Urbem. & ab eadem domo usque ad portam qua itur Herisiam. & omnes domos & villas extra civitatem versus Orientem & Septentrionem inferiori Choro sancti Liborii assignantes. Ecclesiæ vero sancti Othelrici omnes domos quæ inter has duas partes sunt & omnes villas & singulares domos quæ extra civitatem sunt versus Occidentem. contulimus. Volradus vero major Præpositus ad instantiam Domni Episcopi & nostram. Ordinationem nostram ac partium assignatiouem approbando. præfatam parrochiam videlicet Ecclesiam sancti Othelrici cum omnibus suis pertinentiis Dominabus in Paderburna Ordinis Cistertiensis in eadem Ecclesia in perpetuum mansuris. Auctoritate Patronatus de consensu Capituli majoris Ecclesiæ in remissionem peccaminum suorum & ut in perpetuum ipsius Præpositi à præfatis Dominabus. maxime quia earundem in eodem loco fundator extitit. memoria habeatur jure contulit perpetuo possidendam. ita tamen quod quemcumque Sacerdotem Abbatissa & Conventus dictarum Dominarum ei suisque successoribus præsentaverint. ab ipso suisque successoribus sine difficultate curam recipiat animarum. & ei suisque successoribus sicut tenetur obediet. Et ut gratiam uberiorem Dominabus exhiberet eisdem ordinavit ut post mortem Præpositi ejusdem loci. dimidia marca in recognitionem subjectionis. & pro jure Synodatico majori Præposito dimidia marca persolvatur. Ecclesiam vero sancti Pancratii. D. Rothegero & Ecclesiam sancti Liborii in inferiori Choro. debita sicut verus Patronus ad quem debitum in omnibus habebunt respectum. à quo etiam & curam animarum & tem-

temporalia simul accipiunt & eorum successores accipient debita contulit solempnitate. Hæ autem Parrochiæ omnia jura parrochialia habebunt. nisi quod Crucem diebus dominicis & in solempnitatibus non ferent. sed in processione majoris Ecclesiæ cum suis erunt Rectoribus. nisi legitima fuerint necessitate præpediti. in Parasceve sepulturam Crucifixi non facient. & in Nativitate Domini. in Pascha. in Ascensione. in Pascha. in Pentecostes. in festo Patroni & in die Dedicationis ad Ecclesiam convenient majorem divinum officium audituri.

De Archidiaconatibus verò ordinantes totum Episcopatum in sex Sedes. præter duos Archidiaconatus videlicet majoris Præpositura. cui hæ tres villæ Himminchusen. Dale & Buke sunt adjunctæ. & Præposituræ sanctorum Apostolorum Petri & Andreæ. de D. Episcopi consilio & Capituli consensu distinximus. Unam Sedem Horhusen in Ecclesia sancti Dyonisii. cui duas Ecclesias Curbike & Athorp cum ipsarum Ecclesiis & Capellis adjunximus locantes. Secundam Sedem Wartberch. cui Ecclesias Dasburch. Lovene. Wellethe. Kulete. Rothen. Bylinchusen. Scerve. Ossenthorp. cum earum Ecclesiis & Capellis adjunximus. ipsum Archidiaconatum Cantoriæ deputantes. Tertiam Sedem Yburch. cui has Ecclesias Eisnen. Natesunken. Brakel. Volstesen. Herstelle. & omnes Ecclesias quas modo habet Helmwordishusensis Ecclesia. Herisiam. Wilbodissen. cum ipsarum Ecclesiis & Capellis adjunximus. ipsam Sedem Cameræ assignantes. Quartam Sedem HUXARIÆ. *cum hiis Ecclesiis: Corbeia. Meinbragtesen. Brochusen. Otberch. Erclen. Amelunkessen. Godelmen. Helingenberg. Bernninchusen. Bodikissen. Albagtissen. Heienhusen. Homersen. Bossesen. sanctus Ægidius. Nienovere. Oldenthorp. Dune. duo Holtesminne. Lugterinken. cum earum Ecclesiis & capellis. Quintam Sedem Stenhem cum hiis Ecclesiis. Beldersen. Oldenberge. Holthusen. Sumersile. Monasterium. Leverincthorp. Collerbike. Valckenhagen. Burghagen. opidum Svalenberch. Scithere. Wichilethe. Byche. Capella Relinkerke. Sandenebike. Pumesen. Lugethe. cum earum Ecclesiis & Capellis. Sextam Sedem Lymego. cum hiis Ecclesiis. Scutemere. Orlinchusen. Hepen. cum earum Ecclesiis & Capellis. quam Sedem Custodiæ deputavimus. adicientes quod cum Archidiaco-*

diaconatus Scildese & Hervordie vacaverint. Præpositura Scildesensi permaneant. ita si eadem Præpositura Capitulo remanebit. alioquin & Hervordia & Scildese ad Custodiam devolventur. quæ tamen Sedes non nisi post mortem eorum qui nunc ipsarum Ecclesiarum Archidiaconi sunt. vel nisi forte voluntarie resignaverint. vacabunt. Auctoritate etiam D. Legati districte sub anathematis vinculo. omnibus Sacerdotibus & Plebanis præfatarum sex Sedium præcipiendo mandamus. quatenus cum ipsas Sedes vacare contigerit. ad Archidiaconos suos. curam animarum & donum altaris ab ipsis accipiendo. debitum in obedientia & procuratione eisdem facienda. habeant respectum. Cum vero inter cetera de mandato D. Legati de obedientiis sæpedictæ Ecclesiæ ordinaremus. Canonicis non per omnia nobis consentientibus. tandem. D. Volradi majoris Præpositi. & nostro se commiserunt arbitrio. pœna centum marcarum ipsum arbitrium vallantes. Juramento igitur ab omnibus accepto ut nostris parerent mandatis. sub pœna arbitrii videlicet centum marcarum primo præcepimus. ut omnis cessaret rancor qui erat inter majores Canonicos & minores de inæqualitate bonorum. & pacis osculum fuit utrinque datum & acceptum. & postmodum divisione facta bonorum. sub pœna arbitrii scilicet centum marcarum præcepimus. ne quis de cetero querimoniam Episcopo vel Præposito moveret. de collatione obedientiarum. Sed sit in potestate eorum conferre obedientias suas cui voluerint. & plures uni secundum quod ipsis videbitur expedire. nisi Dominus Papa vel ejus Legatus providerit aliter ordinandum. Præcepimus etiam sub eadem pœna. ne quis vindictam sumat de Præposito majore pro eo quod arbitratus est obedientias quorundam Canonicorum esse dividendas. & excommunicavimus omnes qui de cetero rancorem verbo vel facto pro illa divisione obedientiarum contra dividentes vel eos qui bona receperunt demonstrarent. id est. qui eos pro illo facto contumeliis & opprobriis afficerent. vel eis hoc factum improperarent. & decernimus eos qui hæc fecerint excommunicatos. perjuros. & pœnam centum marcarum incurrisse. De mandato etiam D. Legati & nostra ordinatione. omnes Canonici à majori usque ad infimum de Capitulo majoris Ecclesiæ juraverunt. quod cum in ipsorum Ecclesia non sint nisi XXIV. majores præbendæ & sex pueriles.

Nullus

Nullus de cetero ad non vacans. nec duo ad unum vacans eligantur. & quod nullus Canonicorum de cetero emancipabitur quin idem juret. ne numerus Canonicorum excedat numerum præbendarum.

10. PADIBORNA TUÆ.] Qui nobis Ptolemæi tabulas egregiè illustratas ediderunt, cum inter Germaniæ oppida *Teuderium*, quod Antoninus vocat *Theudurum*, reperissent; non dubitarunt affirmare esse Paderbornam. In qua sententia est Petrus Montanus, Althamerus, Henricus Harius in MS. descript. Diœcesis Paderborn. & Klocnerus, qui citat Albertum Thonerium Vicarium Paderbornensem anno 1190. asserentem eo in loco, quem modò Paderborna occupat, situm fuisse quondam pagum *Tutorium* sive *Dutorium*, ita nuncupatum à *Dute*, quod veteri Saxonum linguâ Deum significat, & est, ut ait, hic frequens in ore hominum *Iodute* idolum, à Majoribus nostris, ut fertur, divinis honoribus cultum. Verùm quicquid sit de pago *Duterio*, & isto idolo, certum est *Theudurum* non alibi, quàm in ulteriori Rheni ripa, ubi Antoninus posuit, inquirendum esse, & ut Cluverius ac Bertius rectè opinantur, *Tudder* hodie appellari, non incelebrem Juliæ vicum, qui uti pristinum nomen servat, ita plurima antiquitatis monumenta hodiedum illic è terra eruuntur, signa loci olim cultissimi. Nihil igitur *Teuderium* ad Paderbornam, quam à fonte Paderæ nomen accepisse ita est compertum, uti Born sive Borne & Brunne Teutonicè fontem significat.

11. QUÆ SI POSTERITAS SERVASSET FOEDERA.] Diversissimus religionis in Paderbornensi & Corbeiensi ditione est status. In Paderbornensi solius Catholicæ fidei cultus floret vigetque; in Corbeiensi heterodoxæ Lutheri opiniones, per ordinariam Episcopi Paderborn. jurisdictionem, præpostero sanè tempore, nec cum exiguo æternæ salutis dispendio violatam turbatamque, ita prô dolor! invaluerunt, ut Huxaria novæ religionis infrænatâ licentiâ lasciviens, unà cum vero Numinis cultu, obsequium Abbati debitum, non semel exuerit; & nunc etiam, dum hæc scribimus, Brunswicensium præsidio muni-

munita adversùs Corbeienſes, fœdum in modum tumultuetur. Quibus idcircò providendum, ne dum ipſi extra Monaſterii ſepta, ſacræ juriſdictionis phylacteria ſtudent dilatare, civilis interim poteſtatis fimbriæ ab aliis quotidie magis accidantur. Quin illa potior ſit cura, ut *fortunam velut tunicam magis concinnam probemus quàm longam.* Apul. in Apol.

Boca ad Luppiam, hodie Böcke.

BOCA AD LUPPIAM.

MEMORIÆ. SACRUM

BOCA. VETUS. CAROLO. MEMORABILIS. HOSPITE. PAGUS
LUPPIA. QUAM. RAPIDIS. PRÆTERIT. AMNIS. AQUIS
ANGARIOS. VIDIT. PACEM. VENIAMQUE. PRECANTES
SUPPLICITER. FRANCO. SUBDERE. COLLA. JUGO
OBSIDIBUSQUE. DATIS. JURANDO. JURE. PACISCI
OBSEQUII. STABILEM. TEMPUS. IN. OMNE. FIDEM
ANGARIÆ. GENS. VICTA. SACRO. LÆTARE. TRIUMPHO
QUEM. CAROLUS. DE. TE. RELLIGIOQUE. TULIT
SI. SUB. REGE. PIO. LIBERTAS. GRATIOR. EXSTAT
SERVITIO. MAGIS. ES. LIBERA. FACTA. TUO

FERDINANDUS. DEI. ET APOSTOLICÆ. SEDIS. GRATIA. EPISCOPUS. PADERBORNENSIS. COADJUTOR MONASTERIENSIS. S. R. I. PRINCEPS COMES. PYRMONTANUS. ET. LIBER. BARO. DE. FURSTENBERG

BOCÆ. CELEBRI. OLIM. PAGO. UBI. CAROLUS. M FRANCORUM. REX. ANGARIOS. DATIS. OBSIDIBUS. ET. JUREJURANDO. FIDEM. OBSEQUII. FIRMANTES. AN. DCC. LXXV. IN. DITIONEM. ACCEPIT ET. A. SANCTÆ. MEMORIÆ. BADURADO. PADERBORNENSI. EPISCOPO. RELIQUIÆ. B. LANDOLINI. CONF. QUAS. E. CAMERACENSI. DIOECESI ILLUC. TRANSTULERAT. COLLOCATÆ. FUERUNT

M. H. P

NOTÆ.

1. BOCA.] Brunisbergam caſtra Caroli M. prælium cum Saxonibus in tranſitu Viſurgis, & diuturna obſidio; *Bocam* non minùs ejuſdem hoſpitium, pax & religio, ab Aſtron. in Annal. rerum geſt. à Carolo M. apud Reuberum, Auctore vitæ Caroli M. edit. à Pithæo, Annal. Caniſii, Adelmo, Poëta Anonymo, Reginone, & literis antiquis commemorata commendant, & dignam monumento reddunt.

2. LUPPIA.] Ubi etiamnum arx, vicus & præfectura *Boca* appellata supereſt, ſunt qui caſtrum ſtetiſſe opinentur, de quo Aſtronomus: *Eresburgo caſtro, quod dirutum erat, reſtaurato, alioque caſtello ſuper Lippiam exſtructo, & in utroque non modico præſidio relicto, ipſe in Galliam reverſus.* Quod Henricus de Hervordia, quem ſequitur Rolevingius, *Vechtelar* appellatum ſcribit, & Cleinſorgius Lipſtadii collocat: Wittius verò Leisbornenſis monachus, nomen ei fuiſſe putat *Borchvechteler*, impoſitumque Glennæ flumini, haud procul Lipſtadio. Veroſimilius Gobelinus Perſona, & Panegyr. Paderborn. ruderibus antiqui Aliſonis, prope Luppiæ caput, ubi Carolus caſtra tunc habebat, inædificatum hoc caſtellum, & Francos illic ſtationem egiſſe putant, ut eo in loco, ubi facilis eſſet Weſtphalis ad Angarios, & ab his ad Weſtphalos commeatio, nullo negotio utroſque in officio contineret. Quod & ſub Auguſto impulit Druſum, ut munitionibus locum circumdaret, poneretque ibi Romana caſtra ad coërcendas Rhenum inter & Viſurgim ſitas nationes. *Sanctæ* deinde *memoriæ* BADURADUS Epiſcopus Paderbornenſis, oſſa *B. Landolini*, cujus honori dicatum templum *Bocæ* hodiedum exſtat, è diœceſi Cameracenſi tranſlata, *Bocæ* collocavit; quæ ad annum uſque 1101. religioſè aſſervata. Paucis annis antè, Monaſterium ordin. S. Benedicti ſuper eadem ſacra oſſa Erpo Comes de Padberg, conſilio & adjutorio Henrici de Werle Paderbornenſis Epiſcopi, inchoavit.

IN *nomine Domini. Erpo dictus Comes in Patberg, ad notitiam omnium fidelium pervenire desideramus, quòd nos ad honorem Domini nostri Jesu Christi, & sanctæ ejus Genitricis Virginis Mariæ, & super reverenda ossa beati Landolini Confessoris, quæ sanctæ memoriæ Baduradus Paderbornensis Episcopus de diœcesi Cameracensi transtulit, & in loco, qui dicitur* BOCA, *integraliter deportavit, novellam plantationem religionis S. Benedicti construximus, super fluvium, qui dicitur Lippia; quod opus structuræ meæ consilio & adjutorio Domini Henrici Paderbornensis Episcopi inceptum, Comites de Nitehe minis & terroribus, ne perficeretur, impedierunt, asserentes se veros hæredes loci illius esse post mortem Dominæ Beatricis conjugis nostræ. Unde inito consilio prædicti Episcopi, transmigravimus Abbatem & fratres ejus, qui cum ipso erant, in villam nostram, quæ vocatur Fletorp, & ibi incepimus structuram nostram consummare, anno gratiæ millesimo centesimo primo, ad honorem Piæ Matris, & ut ardentiùs instarem, benignissimus Dominus flagello suo me torpentem excitavit hoc modo. Quodam tempore oppidanis in Horhusen fortè injustè in tantum offensus, ut incendio oppidum totaliter destruere & consumere vellem, etiam ignem immittendo; quidam de ipsis oppidanis ad Ecclesiam sancti Magni gloriosi Martyris fugientes imaginem Crucifixi Domini rapuerunt, & eam ferentes obviam mihi furenti processerunt. At ego rationem præ furore non capiens, ad portitores crucifixi evaginato gladio, ut stultus, miser irrupi, & quod crucifixo pro corona capiti impositum est, percussi, & partem in terram dejeci: Nec sine mora ultio divina defuit, nam digiti mei, quibus ferrum ad contumeliam sanctarum reliquiarum strinxeram, & manus in volam contracti, præsentiam æterni judicis ibi adesse & iram persensi. Tunc igitur ejus flagello castigatus, & tamen de eo quod scriptum est, flagellat omnem filium quem recipit, fiduciam sumens, præsumebam à misericordia Dei me diligi, quod merebar affligi, præfatæ Ecclesiæ beati Magni de meis possessionibus mansum unum, & Monasterio meo Fletorpensi omnia mea & me ipsum, Ministeriales meos cum beneficiis & possessionibus, servos omnes mihi bene in hoc consentientes, Dominæ meæ perpetuæ Virgini Mariæ contradidi. Constituo, & præsenti scripto sigillo nostro roborato jubeo, ut post mortem meam aliam personam Ecclesiasticam Abbas, & qui cum eo sunt fratres eligant, & ei proprietatem*

Monasterii mei tradant; & ejus consilio & permissione, Advocatum ad tempus unius anni vel duorum, si opus sit, eligant: finito verò Advocatiæ suæ termino, iterum, si necesse sit, non de progenie priorum, sed alium; ut caveatur ne aliquis in Advocatia hæreditario jure succedere possit. Ministeriales mei qui modò sunt, Ministeriales Monasterii, in quacunque parochia moriantur, sepulturam in prædicto meo Monasterio eligant & habeant, & optimum equum, quem quis habeat, & arma ibidem offerat. Jura verò in accipiendis vel dandis hæreditatibus, secundùm jura Ministerialium ubi se tradiderint habeant. Actum Anno M. CIV. *tertio nonas Julii.*

Anno verò 1371. Bernardus de Hörde Eques, arcem *Bocam*, Henrici Episcopi, & successorum ejus, *feudum ligium* semper fore professus, exstruxit; filius Bernardus sacellum ibidem condidit, quod ejus nepos Philippus Westphaliæ & Angariæ Marescallus, & conjuge defunctâ Præpositus Monasteriensis, insigni sacrâ supellectile, & sacrarum reliquiarum atque indulgentiarum thesauro locupletavit. Arcem quidem, stirpe Bernardi conditoris exstinctâ, sæculo proximè præterito à Theodoro Furstenbergio Paderborn. Episcopo recuperatam, An. 1646. Sueci unà cum sacello incendêre; verùm eandem Theodorus Adolphus Episcopus Paderbornensis instauravit munivitque. Hic igitur locus, si Reinero Reineccio, in Poëtam Anonymum notas componenti, in mentem venisset, minimè is dubitasset, utrùm quæ Annales Francorum de *Boca* memorant, sint de Monasterio S. Menolfi, an de Bukenborg arce ditionis Schawenburgicæ intelligenda; cùm hæc trans Visurgim in Ostfalis sita, illud verò Bödeke semper fuerit appellatum.

3. BOCA VETUS CAROLO MEMORABILIS HOSPITE.] Astronomus: *Indè reversus cùm in pagum qui Buchi vocatur pervenisset.* Poëta Anonymus:

In pagum rediit quem dicunt nomine BUKKI.

Non postrema loci alicujus gloria censetur, Cæsarem Regemque hospitio excepisse. quàm multa hac sola de causa monumenta posita?

4. PAGUS.] Antiqua regionum agrorumque in pagos divisio.

visio. De Numa Pompilio, Dio & Plutarchus tradiderunt: *Divisit totam regionem in partes, quas pagos nominavit.* Eodem modo *Helvetia*, Cæsar. lib. 1. *Suevia*, idem lib. 4. *Alemania*, Ammian. Marcellin. lib. 16. *Germania omnis*, Cluver. præcipuè verò *Saxonia* in pagos distributa erat. Meibom. in comment. de pagis Saxon. Præter *Bocensem* complures in Historia Francica, Imperatorum Regumque Saxonicorum diplomatis, & antiquarum donationum literis pagi nominantur, plerique toti, nonnulli ex parte Ecclesiæ Paderbornensi donati: nimirum, *Aga, Almenga* sive *Almunga*, *Auga*, *Engere*, *Hessi*, *Hemmerveldun*, *Hertega*, *Hutagoe*, *Lacni*, *Lisna*, *Morunga*, *Nihterga*, *Paterga*, *Rittega*, *Sorehtfeld*, *Treveresga*, *Treini*, *Thietmelli*, *Tilichi*, *Ventzga*, *Wessiga*, *Wetiga*, *Westphalon*. Significabatur itaque hoc nomine non vicus, sed major minorve amplioris regionis tractus, non paucos vicos villasque complectens; sæpe magnæ provinciæ partem veteres Germani Gaw/ Börde/ Saxones verò pagos *Scyre* vocabant: unde *Warwickscyre*, *Nicolscyre*, *Leycesterscyre*, &c. appellationem invenerunt. Lindenbrogius in glossario Cod. LL. antiquar. Desiit hæc appellatio paulatim circa annum 1100. cùm pagi in Ducatus, Principatus, diversi generis Comitatus, migrarunt, ac hæreditario jure possideri cœpti. In his pagis Duces, Principes, Satrapæ, Comites jus dicebant. Cæsar lib. 6. Comm. *In pace nullus est communis magistratus, sed principes regionum atque pagorum inter suos jus dicunt, controversiasque minuunt.* Tacit. de morib. German. *Eliguntur principes, qui jura per pagos vicosque reddunt.* Poëta Anonym.

Sed variis divisa modis plebs omnis habebat,
Quot pagos, tot pæne Duces.

Beda hist. Ecclesiast. lib. 5. c. 11. Rolevingius: *Regem antiqui Saxones non habebant, sed per pagos Satrapas constitutos.* Qui Satrapæ in generali conventu designabantur, quem Saxones, teste auctore vitæ S. Lebvini, quotannis in *Marcalo* ad Visurgim celebrabant. A Caroli M. demum tempore Comitum nomen usurpari cœptum. Hinc Saxones & reliqui Germani quoties situm loci exprimere volebant, in quo pago, & pagus in cujus Comi-

Comitatu esset, soliti describere. Exempli causâ, diplomata S. Henrici Imp. An. 1012. Ecclesiæ Paderborn. data, memorant: *Curtem Honstede in pago Rittiga, in Comitatu Bernardi.* An. 1019. *Abbatiam Scheldice sitam in pago Wessiga, & Comitatu Friderici Comitis.* Conradi Imperatoris, An. 1027. *Curtem Ervite in pago Engere, in Comitatu Marquardi.* An. 1030. *prædium Padberg in pago Nithega, & Comitatu Haboldi.* An. 1033. *in loco Halmwardeshusen, in Comitatu Bennonis Comitis, & pago Angera sito.*

5. ANGARIOS VIDIT.] Vita Caroli M. apud Pithæum: *Indè revertente Domno mitissimo Rege Carolo, venerunt Angarii in pago Bocensi, unà cum Brunone & reliquis optimatibus eorum, & dederunt ei obsides.* Annal. Francor. apud Canisium: *Similiter indè jam revertente mitissimo Domino Rege, venerunt Angarii, in pago qui dicitur Buckhi, unà cum Brunone, & reliquis optimatibus eorum, & dederunt ei obsides sicut Austrasii.* Regino in Chron. *Simul eò revertente venerunt Angarii in pagum qui dicitur Bucki, unà cum Brunone duce eorum, & fecerunt sicut Orientales Saxones fecerant.* Annal. Franc. apud Reuber. An. 775. *Indè reversus cùm in pagum, qui Buchi vocatur, pervenisset, Angrarii cum suis primoribus ei occurrerunt, & sicut Ostfali, juxta quod Rex imperaverat, obsides & sacramenta dederunt.* Imitati sunt hìc *Angarii* majores suos *Angrivarios*, de quibus Tacit. lib. 2. Annal. *Mox bellum in Angrivarios Stertinio mandat, ni deditionem properavissent, atque illi supplices nihil abnuendo veniam omnium accepêre.* Rectè utrique, cùm hi Germanici Cæsaris, illi verò Caroli potentiæ impares se agnoscerent. Quamobrem etsi tot insignes inter Visurgim & Rhenum populi, *Sicambri, Bructeri, Tencteri, Usipetes, Dulgibini, Tubantes, Marsi*, vel translati, vel excisi, vel emigrarint, vel vetus nomen amiserint, atque in unum cum *Francis* primùm, deinde cum *Saxonibus* populum coaluerint; mansit tamen semper, & cum finibus *Angrivariorum* seu *Angariorum*, fama, nobilitas & potentia crevit. Adjunxêre se quidem *Saxonibus*, sed ita ut *Angarii* appellari non desierint: in tres enim populos *Saxonia* tota, *Westphalos, Angarios, & Ostphalos*, divisa olim fuit. Poëta Anonym. lib. 1. Widekind. lib. 1. Quem locum in hac divisione obti-

obtinuerint, facilè tum ex eo, quòd ex *Angariis* Widichindus fuerit, ad cujus posteros Saxonia universa, & imperium Romanum postea pervenit, tum ex amplitudine provinciæ colligi potest. Habitaverunt enim primùm *Angarii*, à campestri planitie, van den Angern / ut contrà Marsi & Bructeri à paludibus dicti, AD CONFLUENTES ANAGRI ET ALBIS, ubi Angermunda; & hæc antiquissima eorem sedes. Reinerus Reineccius. INTER AMISIUM ET VISURGIM, *ad cujus lævam castra metanti Germanico, Angrivariorum à tergo defectio nuntiata, & mox vindicata.* Tacitus, Cluver. BRUNISBERGÆ, arce à Brunone *Angrivariorum* duce, & deditionis hujus auctore inchoatâ. AD DIMOLAM, ubi Helmershusa, quæ in diplom. Chuonradi Imper. An. 1033. *locus* vocatur *in pago Angeri situs.* IN COMITATU RAVENSBERGENSI, in quo vicus Enger/ & sedes Widichindi. IN FINIBUS BRUCTERORUM, juxta Tencteros, atque post Dulgibinos & Chasuaros. Tacit. de mor. Germ. *Juxta Tencteros Bructeri olim occurrebant: nunc Chamavos & Angrivarios immigrasse narratur, pulsis Bructeris. Angrivarios & Chamavos à tergo Dulgibini, & Chasuari cludunt.* INTER OSTFALOS ET WESTFALOS, ab Austro Francis, ex Aquilone Oceano propinqui. Poëta Anonymus:

Inter prædictos mediâ regione morantur
Angarii, populus Saxonum tertius; horum
Patria Francorum terris sociatur ab Austro,
Oceanoque eadem conjungitur ex Aquilone.

AD CAPUT AMISII, Altham. INTER EJUSDEM ET LUPPIÆ RIPAS, BOCÆ, Winckelmannus. IN ERUITE, Diploma Conradi Salici, quo Meinwerco Episc. Paderborn. *curtem imperialem Ervete in pago Engeri, in Comitatu Marcqwardi,* An. 1027. donavit. IN DUCATU ANGARIÆ, SUSATI capite gentis, WERLIS, ARENSBERGÆ, literæ Friderici Com. apud Cleinsorgium, datæ *in castro Arnsberg, pago* Engern. Fortassis etiam in DUCATU MONTANO, in quo *Anger* fluvius, Angerort & *Angermunda* oppida.

6. ANGARIÆ GENS.] Ab Angariis dictus vicus Engern/ oppidum olim non incelebre, tempore belli Saxonici; cujus adversus Francos auctor & dux fuit Widichindus, in potestatem Caroli M. devenit. Sed ubi Christianam religionem amplexus Widichindus cum Carolo pacem fecit, Angaria ad ipsum rediit. Quæ cùm deinde cum reliquo Saxoniæ & Westphaliæ Ducatu aliquoties dominos mutasset, tandem post Henrici Leonis calamitatem cessisse Comitibus Lippiensibus perhibetur. Ex his Simon Bernardi filius acerrimas cum Osnabrugensibus simultates habuit, & anno 1299. ex arcibus *Angaria* & *Rheda*, magnis eos cladibus affecit. Quas injurias Ludovicus Osnabrugensis Episcopus è Comitibus de Ravensberg haud inultas passus, Simonem, prælio victor cepit, Osnabrugam deduxit, & dura in custodia ferè per sexennium detinuit; donec An. 1305. die S. Kiliani in Scottmar, eâ, inter alias, conditione liberatus fuit, ut *Angariæ* arcem & mœnia solo æquaret. Chron. Osnabrug. Hermannus Hamelmannus in Genealog. Comitum Lippiens. Pideritius in Chron. Lippiens. pag. 504. Rein. Reineccius in Comment. de Angrivariis & Angaria. Qui hoc insuper addit: *Interea tamen jus, nomen & magistratus civitatis Angaria retinet, cùm alioqui planè vicum referat. mansit & colli, in quo arx sita fuit, nomen: appellatur enim* die Burgstede. *Collis autem in quo positum est fanum S. Dionysii, quod unà cum collegio Canonicorum Widichindus illic condidit, eo, qui arcem habet, editior est.* Illo in fano Mausolæum habet Widichindus, quem anno 807. Letznerus & Reineccius, anno 812. Wittius & Cleinsorgius, alii vero anno 805. & quidem in prælio à Geroldo Suevorum Duce, ut vult Crantzius lib. 2. Saxon. cap. 24. cæsum fuisse affirmant. Cujus effigiem, ut nunc est, affabrè designatam hìc proponimus.

Carolus IV. Imperator anno 1377. 18. Novembris Bilefeldiam appulsus, cùm audivisset in vicinia in vico *Angaria* superesse Widichindi M. Saxonum Ducis quondam celeberrimi, antiqui operis sepulchrum, visendi gratiâ eò divertit. Erat tum temporis tumba vetustate nonnihil deformata, quod non ferens Cæsar, interpolari renovarique eam jussit, additis ad caput

MONVMENTVM WITTIKINDI WARNECHINI FILII ANGRIVARIORVM REGIS XII SAXONIÆ PROCERVM DVCIS FORTISSIMI

HOC COLLEGIVM DIONISIANVM IN DEI OPT. MAX. HONOREM PRIVILEGIIS REDITIBVSQ; DONATVM FVNDAVIT ET CONFIRMAVIT. OBIIT AÑO CHRISTI DCCCVII RELICTO FILIO ET REGNI HEREDE WIGBERTO

BONE SPIRITVS AVDIT OMNE MVNDA TVR HVNC REGEM'Q; VENERATVR EGROS HIC MORBIS CELI REX SALVAT ET ORBIS

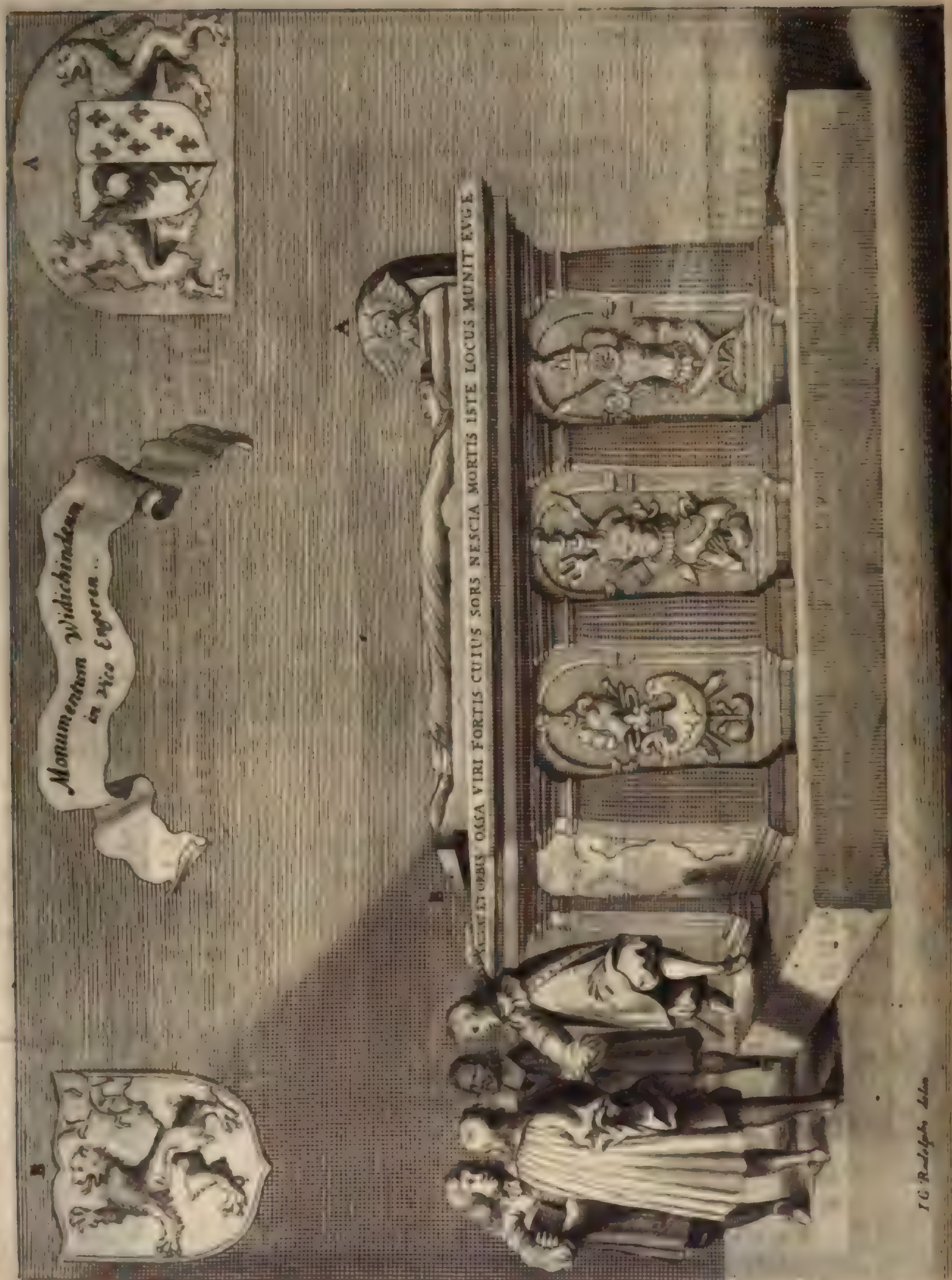
A
B
Monumentum Widichindeum in vico Engeren.
ET ORBIS OSSA VIRI FORTIS CUIUS SORS NESCIA MORTIS ISTE LOCUS MUNIT EVGE

put Caroli M. ad pedes Regni Bohemici inſignibus: nempe Leone flavo, cum cauda bifurcata in puniceo campo. Meibom. in notis ad Chron. Comitum Schawenburg. Imitatus in hoc Ottonem III. Imperatorem, quem in Weſtphaliam profectum, Wildeshuſii primorum Saxoniæ Principum è Widichindea ſtirpe Majorum ſuorum monumenta inſpexiſſe, auctor eſt Crantzius lib. 4. Saxon. cap. 23. Fabricius in origin. Saxon. & meminit Adam. Bremenſ. lib. 2. cap. 14. Cæterùm, ut hoc breviter moneam, antiqua ſepulchri inſcriptio, quam habet Wittius, Cleinſorgius & alii, ab hodierna aliquantulum diſcrepat; & fortè emendatius, *claudit* loco *munit*, & *ſanat* loco *ſalvat*, in ea legetur. *Angarienſe* indè collegium auctoritate Pontificiâ anno 1414. 16. Januarii tranſlatum, Hervordiam migravit cum cineribus Widichindi, qui ciſtæ ligneæ parum reverenter incluſi, unà cum aliis quibuſdam cimeliis ex *Angaria* aſportatis, ſolent advenis commonſtrari. Quare falli videtur Crantzius, auctor Chron. Saxon. & Bernardus Wittius, qui Widichindi reliquias ab Henrico Aucupe Paderbornam tranſportatas, ibique reconditas eſſe tradiderunt.

7. SI SUB REGE PIO.] Claudian. in ſecundo Conſulatu Stiliconis lib. 2.

Fallitur egregio quiſquis ſub Principe credit
Servitium. nunquam libertas gratior extat,
Quàm ſub Rege pio.

Sub quo optimus reipub. ſtatus, Senec. lib. 2. de benef. *& principatus ac libertas miſcentur:* Tacit. in vit. Julii Agric. ſeu ut cum Polybio lib. 6. planiùs dixero, in *quo juſtitia & clementia vigent.* Id quod idem Tacit. lib. 12. Annal. Princeps videlicet *non dominationem & ſervos, ſed rectorem & cives cogitet, clementiamque & juſtitiam capeſſat.* Hæc illa cæleſtia Principum dona ſunt, quibus militant, & Rempub. feliciter adminiſtrant. His tamen ut cæteris virtutibus prudentia moderatrix adſit, temperamentumque præſcribat, ne juſtitia ſeveritate in ſævitiam, & clementia impunitate ſcelerum in ſegnitiem tranſeat. Innumera horum ſapientum Principum exempla nobis omnia hiſtoriarum monu-

menta dedêre. Hîc unus nobis Carolus M. Regum & Cæsarum ſapientiſſimus occurrit, qui admirabili rerum ſucceſſu juſtitiam cum clementia miſcuit.

Bellum ille ſuſcepit contra Saxones anno Chriſti DCCLXXII. geſſitque in trigeſimum tertium annum adverſus gentem bellicoſam & libertatis amantem, quod virtutis fuit; ſed quoties illa, quod crimini datum, perfida & rebellis poſt juratam fidem ad arma reſiliit? Teſtem Eginhardum audiamus. *Difficilè dictu eſt, quoties ſuperati ac ſupplices Regi ſe dediderint, imperata facturos polliciti ſint, obſides qui imperabantur, abſque dilatione dederint, Legatos qui mittebantur ſuſceperint, aliquoties ita domiti & emolliti, ut & cultum dæmonum dimittere, & Chriſtianæ religioni ſe ſubdere velle promitterent; Sed ſicut ad hæc facienda proni, ſic ad eadem pervertenda ſemper fuêre præcipites: ut non facilè æſtimari poſſit, ad utrum horum faciliores veriùs dici poſſint. Quippe cùm poſt inchoatum cum eis bellum vix annus unus exactus ſit, quo non ab eis hujuſmodi facta ſit permutatio. Sed magnanimitas Regis, ac perpetua tam in adverſis quàm proſperis conſtantia mentis, nullâ eorum mutabilitate vel vinci poterat, vel ab iis quæ agere cœperat defatigari.* Et quanta in his juſtitia? *dum nunquam eos hujuſmodi aliquid perpetrantes impunè ferre paſſus eſt.* Quanta ſimul clementia? dum toties perfidos in gratiam recepit, fœdera alia ſuper alia iniit, obſides admiſit, ratus gentem humanitate priùs quàm ſeveritate vincendam; viderique poterat, non tam juſtitiæ quàm clementiæ terminos tranſire, toties perjuræ genti fidendo ignoſcendoque. Caſſiodori hîc illud recolas lib. XI. Var. Lect. *Benigni Principis eſt ad clementiæ commodum, tranſire interdum terminos æquitatis, quando miſericordia eſt, cui omnes virtutes cedere honorabiliter non recuſant.* Sed barbari erant Saxones, *queis nec ara, nec fides, nec ulla firma pactio eſt:* Et Carolus ubi compertum habuit indulgentiâ ſuâ gentis perfidiam ali, provocari ferociam, illudi majeſtatem regiam Francorumque nomen; mutatâ ſcenâ ſeveritatem advocavit, ſed pœnâ primùm mitiore ſuetâque in his, terrendo, minando, vaſtandoque agros: quibus cùm Saxones nihil à perfidia & ferocia remitterent, redirentque ad perduellio-

lionis arma, immissi exercitus, qui ferro flammâque grassarentur. Verùm cùm nec hisce impetraret, ut juramento fidei pactisque starent, ad acerbiora progressus, anno demum belli Saxonici decimo, Christi DCCLXXXII, *super Alleram fluvium in loco qui Ferde vocatur*, estque is, ubi pòst Verdensem Ecclesiam constituit, *unâ die quatuor millia & quingentos Saxonum* manu carnificis capite plecti jussit. Francorum Annales. Durum, inquies, supplicium! sed barbari toties perfidi & perduelles, non aliter, quàm barbarum in modum tractari merebantur. Neque tamen hoc supplicio gens aut territa aut emollita, aut ad quietem & obedientiam se duci passa; altero mox anno multò furiosiùs rebellando ad arma rediit, productumque bellum, donec anno Christi DCCCIV, victor *ad Albim cum exercitu progressus, decem hominum millia ex iis qui utrasque ripas Albis incolebant, cum uxoribus & liberis sublatos transferret, & huc atque illuc per Galliam & Germaniam distribueret*. Eginhard. in Carolo M. & Franc. Annal. Hâc postremâ gentis castigatione, bellum triginta trium annorum ita finitum est, *ut abjecto dæmonum cultu & relictis patriis cæremoniis, Christianæ fidei ac religionis sacramenta perciperent, Saxonesque Francis consociati in unum populum & regnum transirent*. Eginhard. in vit. Carol. M. Hæc justitiæ fuerunt, simulque clementiæ, plusquam regiæ. Nam cùm omnes perduelles capite plectere, gentemque totam exscindere liceret, sanguini pepercit, & exilii pœnâ mulctavit. Senecam hîc probes lib. de Clement. *Principi non minùs turpia multa supplicia, quàm medico funera.* Et cùm supplices se sisterent perduelles, totam adeò gentem, condonatione omnium scelerum factâ, in gratiam recepit, unâque demum clementiâ gentis pertinaciam & ferociam vicit. Non hîc stitit pietas & clementia Caroli Imperatoris. Quippe, cùm ex tam ærumnoso bello, & tanto Francorum sanguine victam prostratamque gentem, ad omne servitii genus sibi obnoxiam haberet; ille tamen pristinæ libertati donatam, & omni debito censu solutam pronuntiavit, ut in diplomatis profitetur Carolus. Hoc illud Poëtæ nostri de Carolo:

Plus

Plus Regis pietas, & munificentia fecit,
Quàm terror.

Ac nulli hominum generi magis ex hac victoria consultum voluit, quàm Sacerdotibus. Nec enim decimarum pensitatione solùm Saxoniam illis tributariam fecit: sed & in Episcoporum diœceses divisit, magnamque partem eorum imperio subjecit; quòd religione per ipsos introductâ, & miti lenique eorum imperio gentem libertatis amantem, impatientemque alieni dominatûs, tolerabiliùs & tutiùs regendam continendamque censeret. Longè enim *valentior amor ad obtinendum quod velis, quàm timor*, Plin. lib. 8. epist. ult. Imò ut Claudianus cecinit in Panegyr. Mallii:

——Peragit tranquilla potestas
Quod violenta nequit, mandataque fortiùs urget
Imperiosa quies.

Cessêre Ducibus, Comitibus & Præfectis sua ex hoc bello præmia & bona; at quibusnam ita stabili & hæreditariâ possessione in successores transmittenda ex hoc Caroli dono, ut Episcopis, quos Christianæ fidei doctores rectoresque populorum imposuit? Caroli munificentiæ inhæsit filius Ludovicus Pius Cæsar. Illius hoc elogium ab Helmoldo mediæ ætatis scriptore, lib. 1. cap. 4. *Postquam Carolus Francorum Rex & Romanorum Imperator Augustus cum magno bonorum fructu*, addam & luctu, *ad cælos emigravit, Ludovicus filius ejus successit in regnum, qui paternis per omnia votis concordans, eâdem liberalitate, quâ pater ejus erga cultum domûs Dei, & omnem Clerum usus est, amplissimas regni divitias ad decorem & gloriam Ecclesiæ intorquens, in tantum, ut Episcopos, qui propter animarum regimen Principes sunt cæli, ipse eosdem nihilominus Principes effecerit regni.* Quâ liberalitate hæc cæteri Imperatores ac Germaniæ Reges auxerint, singulorum diplomata & donationum tabulæ monstrabunt. At quantum hæc fata temporum contraxêre? Postquam in aliam à Carolo religionem descivit pietas, & ex aureo illo itum est in ænea & ferrea sæcula, ac positâ tantisper togâ, sagum necesse fuit sumere pro Ecclesiæ possessionibus conservandis; donec postremùm in multò iniquiora tempora

pora conjecti sumus, quibus ipsa Christiana religio se divisit, ortumque est bellum Saxonicum, quo longè dispare, quàm à Carolo M. pugnatum est causâ, refixisque tot donationum tabulis, interversa est prima illa Caroli M. & tot indè Cæsarum ac Regum munificentia in Ecclesiam. Liceat nunc vetus illud Demadis dictum, sed inversum cum inverso sæculo proferre: *Vide, ne dum terram defendis, cœlum amittas.* Et quanto hæc salutis periculo Ecclesiæ patrimonia quærantur, satis ex tanto sapientum virorum numero, nos ipse Carolus docuit, cùm jam ævo suo potentiores sibi persuaserant, posse Episcoporum & Abbatum bona dividi trahique in res suas. Hinc anno regni sui XXI. Aquisgrani in palatio XIV. Aprilis, hâc lege, quæ inter Capitularia ejus lib. I. cap. LXXXIII. refertur, cautum sancitumque voluit: *Quia juxta sanctorum Patrum traditionem novimus* RES ECCLESIÆ VOTA ESSE FIDELIUM, PRETIA PECCATORUM, ET PATRIMONIA PAUPERUM, (Divi Prosperi dictum est lib. 12. de vita contempl. c. 9.) *cuique non solùm habita conservare, verùm etiam multa Deo opitulante conferre optamus. Tamen ut ab Ecclesiasticis de non dividendis rebus illius suspicionem dudum conceptam penitùs amoveremus; statuimus, ut neque nostris, neque filiorum, & Deo dispensante successorum nostrorum temporibus, qui nostram vel progenitorum voluntatem vel exemplum imitari voluerint, ullam penitùs divisionem aut jacturam patiatur.* Patris exemplo statutoque inhæsit filius Ludovicus Pius Cæsar, idemque D. Prosperi dicto, quod legis instar receptum erat in Ecclesia, iterum sanxit in Concil. Aquisgranensi anno Imperii XXIII. ne vel Episcopi ipsi sibi potestatem sumant abalienandi avertendique in profanos usus Ecclesiæ bona: uti hæc Can. VII. inter leges ejus Concilii tam sanctè præscribuntur. Et Caroli quidem legem suprà relatam cùm expenderet Baronius ad annum Christi DCCLXXXIX. exclamat: *Audiant hæc Principes, si Caroli summæ gloriæ summique imperii hic æmuli, & æterni in cœlo regni ejus velint esse participes.*

Deſenberga prope Warburgum

DESENBERGA

PROPE WARBURGUM.

MEMORIÆ. SACRUM

DESENBERGA. GRAVES. QUÆ. FINIBUS. ARDUA. CATTOS
LÆTAQUE. WARBURGI. DESPICIT. ARVA. JUGO
PARUIT. IMPERIO. CAROLI. CUM. FRANCUS. ADEGIT
SAXONA. DEGENERI. VERTERE. TERGA. FUGA
VICTA. DEHINC. CESSIT. SUEVIS. HOSTILITER. ARMIS
HENRICUS. PATRIAS. CUM. LACERARET. OPES
NUNC. JACET. INDIGNA. LATE. COLLAPSA. RUINA
ARX. VETUS. ET. RERUM. GLORIA. SOLA. MANET
QUIS. NISI. MENTIS. INOPS. FACTIS. EXTENDERE. FAMAM
NEGLIGAT. IPSA. VIDET. SI. QUOQUE. SAXA. MORI

FERDINANDUS. DEI. ET APOSTOLICÆ. SEDIS. GRATIA. EPISCOPUS. PADERBORNENSIS. COADJUTOR MONASTERIENSIS. S. R. I. PRINCEPS COMES. PYRMONTANUS. ET. LIBER. BARO. DE. FURSTENBERG

DESENBERGAM. ARCEM. IN. MONTE. COGNOMINE. OLIM. MUNITISSIMAM. QUAM. CAROLUS M. PRÆSIDIO. FRANCORUM. FIRMAVIT. SAXONES. AN. DCCLXXVI. FRUSTRA. OPPUGNARUNT HENRICUS. IV. CÆSAR. AN. M.LXX. OCCUPAVIT HODIE. VERO. EPISCOPI. ET. PRINCIPIS. PADERBORNENSIS. BENEFICIO. NOBILIS. SPIGELIORUM. FAMILIA. POSSIDET. POSITO. HOC MONUMENTO. EXORNAVIT

NOTÆ.

1. DESENBERGA.] Ægidius Gelenius in pretiosa hierotheca pag. 119. contra Ortelium multis agit, & vetustam Francici regni sedem *Dispargum*, (quod Gregorius Turonensis lib. 2. hist. Franc. cap. 9. *Chlogioni nobilissimo Francorum regi habitatum, & in termino Thoringorum* situm fuisse tradidit, & Aimoinus *Disbargum*, Ado Viennens. *Dysporum* nominant) *Desenbergam* ad Dimolam, non autem *Duisburgum* prope Rhenum, ut Ortelius, Petavius in Ration. temp. part. 1. lib. 6. Isaacus Pontanus lib. 2. Gelr. Teschemacherus, aliique plures sentiunt, esse affirmat. Huic Gelenii opinioni quantùm *Dasburgum*, proximus ad pedem *Desenbergæ* vicus, & priscæ Thuringiæ situs, *Desenbergæ*, quàm *Duisburgo* propinquior favet; tantùm refragari videtur Aimoinus l. 1. de gest. Francorum cap. 4. *Finitimos itaque* (Franci) *bello lacessendo Thoringorum, qui Germaniæ incolunt fines, depopulantes, castellum quoddam Disbargum nomine occupant, in quo rex Clodio sedem sui constituit regni.* Et cap. 5. *Rex autem Clodio, angustos regni sui fines dilatare cupiens, exploratores à Disbargo trans Rhenum dirigit: & ipse cum exercitu subsecutus, Cameracum civitatem obsidens expugnavit & cepit. Carbonariam silvam ingressus Tornacum urbem obtinuit.* Ita ille. Si igitur *Dispargum est in termino Thoringorum, & Thoringi Germaniæ fines incolunt*, hos certiùs *Duisburgi* prope Rhenum, quam *Desenbergæ* ad Dimolam inquiras. Imò verisimilius est Clodionem Francorum regem, *Duisburgo* Rheno proximo, quàm *Desenbergâ*, in Belgicam secundam, ad obsidendum Cameracum, & Tornacum expugnandum transportasse exercitum. Quamvis autem vetustissimam Gregorii Turonensis lectionem *Tungros* pro *Toringis* habere testetur in sua editione Morelius, & Isac. Pont. lib. 4. orig. Franc. cap. 12. ita legi debere in Turonensi, & reliquis omnibus chronologis, ut Sigeberto & aliis, qui eum secuti, contendat: non ideo tamen nobis placet Godefridi Wendelini Ecclesiæ Tornacensis Cano-

Canonici & Officialis, in eruditis ad legem Salicam commentariis pag. 99. ſententia, qui ſecundùm Godefridum Henſchenium è Societ. Jeſu doctiſſimum virum & nobis amicum, in Diatriba ſua de tribus Dagobertis, lib. 4. cap. 8. pag. 246. *Dieſthemium*, Brabantiæ oppidum, *Diſpargum* eſſe autumat; nec Broweri in Antiq. Fuldenſ. lib. 1. c. 2. *Dictesburgum* in ſaltu Buchonio; nec aliorum *Heinsbergam* in Julia, eò quòd in Fredegario Scholaſt. pro Diſpargo *Hesbargum* legunt, Diſpargum interpretantium opiniones arrident. Quo enim modo Rex Clodio exploratores à *Disbargo*, ſi illud eſt *Dieſthemium* Wendelini, ſi *Heinsberga* Juliæ, *trans Rhenum dirigere*, & illis reverſis Rhenum trajicere potuit, ut in Belgica ſecunda Romanos opprimeret, & Cameraco & Tornaco potiretur?

2. GRAVES QUÆ FINIBUS.] Sicut antiqui *Saxones Cattis* ſive *Haſſis*, limitaneo populo, maximè infeſti, à *Luppia* & *Paderæ* tractu imminebant, odio religionis Chriſtianæ, quâ à S. Bonifacio Haſſones cum Thuringis fuerant imbuti, & imperii Francici metu, quod Haſſi acceperant, Saxones detrectabant. Chriſtoph. Brow. in Scholiis ad Poëm. HRaban. Mauri cap. 118. pag. 141. & Annales rerum Franc. ad An. 774. *Dum hæc in Italia geruntur, Saxones velut opportunam de abſentia Regis nacti occaſionem, contiguos ſibi Haſſorum terminos ferro & igne populantur. Cùmque in eo loco, qui nunc Frideſlar ab incolis nominatur, baſilicam à beato Bonifacio Martyre dedicatam, incendere molirentur, atque hoc efficere caſſo labore conarentur, immiſſo ſibi divinitus pavore ſubitaneo, turpi trepidatione confuſi domum fugiendo revertuntur.* Ita inſecutis temporibus Haſſi Paderbornenſibus, qui ſunt antiqui Saxones, parem gratiam retulerunt, præſertim anno 1465. avulſo ingenti ad Dimolam ditionis Paderbornenſis tractu, & Abbatiâ Helmershuſanâ perquàm inſigni ſibi vendicatâ. Dilichius in Chron. Haſſiæ. Recentiora belli incommoda hîc ſilentur, quorum ubique exſtant veſtigia, & pax publica Germaniæ ſanxit oblivionem.

3. CATTOS.] *Suevorum gentem longè maximam, & bellicoſiſſimam Germanorum omnium*, C. Julii Cæſaris commentariis ma-

gnopere celebratam, eandem cum *Chattis* esse, pluribus nos argumentis docet Cluver. lib. 3. German. antiquæ cap. 5. qui eorum etiam fines determinat, & *Cattis dimidiam Episcopatûs Paderbornensis partem Visurgi adfixam* assignat. Militarem eorum virtutem, mores, ac disciplinam Tac. lib. de morib. German. satis disertè descripsit his verbis: *Duriora genti corpora, stricti artus, minax vultus, & major animi vigor. Multum, ut inter Germanos, rationis, ac solertiæ: præponere electos, audire præpositos, nosse ordines, intelligere occasiones, differre impetus, disponere diem, vallare noctem, fortunam inter dubia, virtutem inter certa numerare: quodque rarissimum, nec nisi ratione disciplinæ concessum; plus reponere in duce, quàm in exercitu. Omne robur in pedite, quem super arma, ferramentis quoque & copiis coonerant. Alios ad prælium ire videas; Cattos ad bellum. rari excursus & fortuita pugna. Et aliis Germanorum populis usurpatum, rara & privata cujusque audentia apud Cattos in consensum vertit, ut primum adoleverint, crinem barbamque submittere, nec nisi hoste cæso, exuere votivum obligatumque virtuti oris habitum. Super sanguinem & spolia revelant frontem, seque tum demum pretium nascendi retulisse, dignosque patriâ ac parentibus ferunt. Ignavis & imbellibus manet squalor. Fortissimus quisque ferreum insuper annulum (ignominiosum id genti) velut vinculum gestat, donec se cæde hostis absolvat. Plurimis Cattorum hic placet habitus. Jamque canent insignes, & hostibus simul suisque monstrati. omnium penes hos initia pugnarum: hæc prima semper acies, visu nova. Nam ne in pace quidem vultu mitiore mansuescunt.* Chattorum item meminêre præter Tacit. in Annal. & de morib. German. Dio, Strabo, Plinius, Ptolemæus; & *Cattimelibocum* ab iis denominatum putat Isac. Pont. lib. 1. origin. Franc. cap. 9. Porrò autem vetus Chattorum nomen retinere nunc Hassos haud dubitandum ait Cluver. l. c. & rationem commutati nominis affert. Hassi autem Widekindo sunt *Hassigani*, Aimoino *Assi*, Saxonum contermini, Adamo Bremensi *Hassones*. nunc *Hessos* appellamus. Reinerus Reineccius in notis ad Poëtam Anonym. lib. 1. pag. 9.

4. LÆTAQUE WARBURGI.] Warburgum duplex oppidum Dimolæ fluvio appositum, quasi *Variburgum* à Varo dictum

ctum opinatur Serarius lib. 3. rerum Mogunt. not. 29. ad vitam S. Bonifacii. Veriorem nominis originem indicat adjunctum Dodiconis Comitis diploma, in quo Meinwerco Episcopo Paderbornensi donatum, *Wartberhgi*, id est, *Montis specula*, appellatur.

IN *nomine Patris & Filii & Spiritus Sancti. Dodico Comes peccaminum suorum atque humanæ fragilitatis memor ac divinâ ammonitione conpunctus pro remedio & commemoratione animæ suæ ad altare. & ad servitium S. Dei genitricis Mariæ & S. Kiliani Martyris & S. Liborii Confessoris cum consensu matris suæ videlicet Hildigundæ hæredis suæ primitivæ. fratrisque sui Sigobodonis assensu & astipulatione suum prædium tradidit in proprium in his locis quorum nomina hic subsequuntur.* WARTBERHGI. *Rainlefessun. Erungun. Radi. Radi in superiori Wurmlahun. Robthem. Garametti. Rodwardeshusun. Illandehusun. Silihem. cum agris cultis & incultis. silvis. aquis aquarumque discursibus. pratis. pascuis. nec non cum utriusque sexûs mancipiis. & cum omnibus ad hac loca pertinentibus appendiciis. videlicet octo molendinis ceterisque quæ adhuc nominari queunt vel nequeunt. & tamen in eis sunt vel fieri possunt utilitatibus. exceptis Ministerialibus ejus hominibus Eilbehrt. Randwigh. Acilin. Gela. Doda. Hoikalsi. Ainza. Tamma. Hibuke. Hizule. ceterisque mulieribus jam ad gynacéum ejus assumptis. non ulterius assumendis. Eâ ratione atque pactione interpositâ. ut dum Deo jubente Monosterium Paterbrunnense maneret incolume. pro eodem Dodicone Sacerdoti atque Diacono & Subdiacono cotidie pubblicam Missam celebrantibus stipendialis refocillatio. quæ convenit uni ejusdem Ecclesiæ fratri constipendiali dari. daretur. Sin autem ab Episcopo vel Præposito pubblica Missa celebraretur. eadem ejus stipendialis refocillatio pro animæ ejus remedio inter duodecim egenos divideretur. Cùm verò idem Comes Dodico divinâ sic disponente providentiâ hujus vitæ terminum transiret. in omnigena re commemorationem quam pro ejusdem Monosterii Episcopo agere consuetudo est. pro eodem Comite Dodicone celebrari debere. Videlicet in Missarum & Psalmorum celebrationibus. luminorumque incendiis. eulogiarumque donationibus. centenorumque pauperum refocillationibus. & in omnibus quæ in Episcopi ejusdem loci annuali depositionis die convenit facere. Hâc traditione & pactione peractâ*

ante

ante altare S. Dei Genitricis Mariæ Dominus Episcopus Mainwercus cum suo Advocato Amulungo pro eodem prædio in precariam eidem Dodiconi præstitit. Quicquid in DESBURG. *Astnederi. Westnederi. Dalpanhusun. Dueriun. Uflahun. Rasbiki. Silihem. Wepplithi. ad Ecclesiam Paterbrunnensem proprietatis pertinebat. atque eandem traditionem quam idem Comes Dodico ad altare S. Mariæ tradidit. ut utrumque dum ipse viveret traditionis atque precariæ usufructus uteretur. Illo autem mortem obeunte in integrum precaria & traditio ad supradictam Paterbrunnensem Ecclesiam restitueretur. similiter exceptis tribus ministerialibus viris. Tiazone. Bennone. Mainzone ac duabus familiis in Wepplithi habitantibus & ad Heristelli pertinentibus. quas ei in precariam non concessit. Hæc autem traditio tali tenore atque interdictione facta est. ut si isdem Episcopus vel aliquis ejus successor de precaria vel pactione eodem Dodicone vivente infringere voluerit. isdem Dodico supradictum prædium recipiendi licentiam habeat. Hujus rei testes sunt. Sibodo. Immed. Siberht. Thiatmar. Bernhard. Amulung. Bernhard. Erp. Ailbrat. Volcpold. Kono. Rodward. Haika. Hager. Wored. Helmvure. Alfric. Mainheri. Ratheri. Wiking. Adalbarc. Imuka. Asman. Folcmar. Hiddi. Becilin. Wal. Wither. Aisfa. Bunald. Thiadmar. Hiriman. Frithuric. Rainhald. Hiriman. Redald. Hildiward. Asdag. Acca. Bacca. Unaca. Aica. Isic. Redig. Imuca. Mainbald. Duda. Tamma. Thiadmar. Isger. Bardered. Mainwerc. Hiriman. Ova. Hamaca. Heilward. Frithuric. Godesscalc. Vulvered. Waldhard.*

Hanc Dodiconis Comitis piam munificentiam S. Heinricus Imperator hoc suo diplomate auxit & confirmavit.

IN *nomine Sanctæ & individuæ Trinitatis. Heinricus divina gratia Romanorum Imperator Augustus. Divinæ pietatis clementia quæ nos ad culmen imperatoriæ majestatis perduxit. ad hoc voluit imperare. ut Ecclesiarum ordini firmando atque corroborando subveniamus. his autem maxime locis quæ ab antecessoribus nostris Regibus & Imperatoribus fundata. sed jam peccatis exigentibus penè videbantur annullata. Quapropter omnium fidelium nostrorum præsentium scilicet ac futurorum industriæ notum esse volumus. qualiter nos divini amoris instinctu pro remedio animæ nostræ seu parentum nostrorum. nec non & tertii Ottonis bonæ memoriæ Imperatoris dilectæque conjugis nostræ Chunigundæ Augu-*

Augustæ interventu. atque Meinwerc S. Paderburnensis Ecclesiæ venerabilis Episcopi rogatu. sibi sanctæque suæ Ecclesiæ à Karolo M. Imperatore olim fundatæ. nostris verò temporibus incendium passæ in honore S. Dei genitricis Mariæ semper virginis. & S. Kiliani martyris Liboriique Confessoris dedicatæ. Comitatum quem Dodico Comes dum vixit tenuit. situm videlicet in locis Hessiga. Netga, Nihterga cum omni legalitate in proprium concedimus atque largimur per hanc nostram imperialem paginam eo videlicet tenore rationis. ut præfatus Episcopus Meinwerc suique successores præscriptæ Ecclesiæ præsidentes. dehinc liberam habeant potestatem de eodem Comitatu ejusque utilitatibus quicquid eis placuerit faciendi ad eorum tamen utilitatem Ecclesiæ. Omni videlicet inquietudine remota. Et ut hæc nostræ traditionis seu confirmationis auctoritas stabilis & inconvulsa omni habeatur tempore. hoc præceptum inde conscriptum manu propria firmavimus & nostro sigillo repercusso insigniri jussimus.

Signum Domni HEINRICI *victoriosissimi Imperatoris Augusti.*

Gunterius Cancellarius ad vicem Hercumbaldi Maguntini Archiepiscopi & Archicapellani recognovit.

Data XIIII. *Kal. Mart. Indictione* IIII. *Anno Dominicæ Incarnationis millesimo vicesimo primo. Anno vero Domni Heinrici secundi regnantis* XVIIII. *imperii autem* VIII. *actum Padebrun. feliciter. Amen.*

Quemadmodum autem Dodiconis Comitis traditionem, Bernardus ejus propinquus *sæculari judicio*, ut loquitur scriptor vitæ B. Meinwerci, *infirmare attentavit, & demum in præsentia S. Heinrici Imp. Aribonis Moguntini Archiepiscopi, & aliorum multorum, omni querelâ postpositâ, plenariâ reconciliatione placatus cessavit*; ita posteà S. Henrico Imp. defuncto, Aribo Archiepiscopus Mogunt. Comitatum Dodiconis jam antè Ecclesiæ Paderbornensi donatum à Conrado novo Rege, & juris Paderbornensis ignaro, per obreptionem impetravit. nec tamen diu illo est fruitus: siquidem Conradus jus Ecclesiæ Paderborn. edoctus, ipsam in integrum restituit hoc diplomate.

IN *nomine Sanctæ & individuæ Trinitatis.* CHUONRADUS *divina favente clementia Romanorum Imperator Augustus. Notum sit omnibus Christi nostrisque fidelibus præsentibus ac futuris. qualiter ante-*

cessor noster beatæ memoriæ Heinricus Imperator. cujus semper animus in Dei Ecclesiis meliorandis & amplificandis invigilavit. Paderbrunnensis paupertatem miseratus Ecclesiæ. multa ei bona tam in prædiis. quàm in aliis facultatibus larga manu pro Dei amore dilectique sibi Præsulis Meginwerci assiduo & devotissimo obsequio contulit. Inter quæ etiam Comitatum Dodiconis quondam Comitis eidem Ecclesiæ imperiali munificentia legitime donavit. tradidit. delegavit. Illo autem antecessore nostro defuncto nos qui loco illius in regnum successimus. per suggestionem Magontini Præsulis eundem Comitatum à præfata Ecclesia tulimus & in jus Magontinæ Ecclesiæ rudes adhuc in regno injusto persuasi consilio irrationabiliter transtulimus & transmutavimus. Imperiali autem nostra potestate Dei gratia magis magisque in regno confirmata & corroborata. Meginwercus Præsul Imperatorum devotissimus servitor & amator. Marthæ sedulis satagens obsequiis non cessavit nec quievit supplicando serviendo. quoadusque nos omnipotentis Dei in cujus manu corda sunt Regum commoniti instinctu. dilectæque Conjugis nostræ Giselæ. nec non Heinrici filii nostri magnifici Regis interventu. Ecclesiæ suæ scilicet Paderbrunnensi. totum Bernardi Cõmitis quondam Comitatum. qui situs est in locis Hesse. Nitergo. Netgo. Bothereşge. legitima traditione reddidimus. restituimus. redonavimus. præcaventes autem nos & præcogitantes ne aliqua postmodum inter ipsas Ecclesias de hac re controversia fieret & discordia. Maguntinæ Ecclesiæ Comitatum qui situs est in Cluvinga propter pacis confirmationem imperiali nostro jure concessimus. & hoc nostra parte ita est compactum sicque definitum. ut neutra Ecclesiarum illarum aliquod de prædictis rebus sibi inquisitis aliquo modo patiatur detrimentum. Si quis autem diabolica suasione seductus. hanc nostram traditionem in aliquo infringeret. sciat se odium Dei Sanctorumque ejus habiturum. & M. libras auri puri compositurum. medietatem Cameræ nostræ & medietatem prædictæ Paderbrunnensis Ecclesiæ Rectori. Quod ut verius credatur & diligentissime ab omnibus in perpetuum servetur. præceptum hoc inde conscriptum manu propria subtus firmavimus. & sigillo nostro insigniri jussimus.

Signum Domni CHUONRADI *Romanor. Imperatoris invictissimi.*

Burchardus Cancellarius ad vicem Bardonis Archicapellani recognovit.

Data

Data IIII. *Non. Aug. Indict. prima. Anno autem Dominicæ Incarnationis* M. XXXIII. *Anno autem Domni Chuonradi Secundi regnantis* VIIII. *imperantis* VII. *Actum Lintburg feliciter. Amen.*

Ex eo tempore *Warburgum* in fide ac ditione Ecclesiæ Paderbornensis perpetuò mansit: Qua de causa Simon Episcopus Paderbornensis, cives novi oppidi hoc diplomate impertivit.

SIMON *Dei gratia Paderbornensis Episcopus universis præsentia visuris in perpetuum salutem in eo qui est omnium vera salus. Ut factarum rerum memoria perpetuo perseveret. expedit actus nostros temporales per scripturas authenticas æternari. Hinc est quod nos novum oppidum in* WARTBERGH. *per quod Ecclesia nostra Paderbornensis in omnibus suis necessitatibus est suffulta. cupientes in omnibus specialiter promovere. Consulibus & universitati ejusdem oppidi. Capituli nostri Paderbornensis. Ministerialium & universitatis ejusdem Ecclesiæ nostræ communi accedente conniventia & consensu. ex dilectione & gratia speciali duximus indulgendum. ut oppidum suum muro necessario inter se & oppidi vicinum & sibi contiguum & munitionibus circumquaque necessariis muniant & circumdent. Et ut hæc nostra ordinatio & gratia sibi facta à nobis & nostris successoribus & ab Ecclesia nostra perpetualiter firma & inviolabilis observetur. præsens scriptum nostro sigillo. & Ecclesiæ nostræ Paderbornensis. Hermanni Nobilis de Oesede nomine omnium Castellanorum in* WARTBERGH. *Bertoldi. Werneri & Hermanni Dominorum de Brakelo. Civitatis Paderbornensis & oppidanorum in* WARTBERGH *sigillorum munimine jussimus & fecimus roborari. coram testibus subnotatis. Gerhardo Præposito Bremensi & Widekindo de Oesede Canonico Patherbornensi. Adolpho Comite de Waldeck. Hermanno de Oesede. Hermanno de Holthusen. Nobilibus. Bertoldo & Wernero de Brakelo. Conrado de Ettelen. Conrado de Reckelinghusen. Henrico dicto Pankoken & Helia nato ejus. Theodorico de Medérike. Johanne de Osserhusen. & Castellanis nostris Friderico de Istorp. Conrado & Alberto fratribus de Welde. Gotscalco de Welde. Conrado & Volperto fratribus de Eysen. Denhardo de Noerde. Gerhardo & Gotscalco fratribus de Dinckèlenbergh. Conrado Gerhardo & Helmico fratribus & Scultetis. Johanne de Nedere. Ludolfo de Humbranen Militibus. Hermanno Marscalco. Joanne de Vellede. Bertramo & Frederico*

Theodorico & Theodorico de Noerde. Berhardo & Helmico fratribus Schulteti nati, Conrado Luscho & Conrado de Ettelen. Famulis. Conrado de Sindessen. Regene Budone condicto Bassen. Henrico de Hoegéden. Johanne de Oisten. Ernesto & Henrico de Grimmelsen Militibus. Adolpho de Binelsdorp. Gerhardo Alexandro & Conrado de Nedere. Johanne & Alberto fratribus de Nedere. Amelungo & Gotscalco fratribus de Nedere. Volperto de Rosbecke. Conrado de Ossendorp. Frederico de Dasbergh. Joanne de Hæveden. & sororio ejus Hermanno Ruffo. Henrico. & Conrado fratribus de Rotworsen famulis. & civibus prædicti oppidi. Proconsulibus Alberto & Siffrido. Monetariis & Consulibus pro tempore Hermanno de Dalhem. Conrado de Wickelen. Wernero Schulteto. Conrado dicto Radt. Hermanno de Amelunxen. Conrado de Papenheim. Johanne de Natzung. Conrado Bruwardi nato. Henrico Sartore. Alberto dicto Lethe. Arnoldo de Helmerdeshusen. Eckardo Ernberti nato. Hermanno de Heindessen. & universitate oppidorum in WARTBERGH *cum aliis quampluribus. Nos enim omnes suprascripti. vel Ministeriales Vasalli & universitas Ecclesiæ Patherbornensis. qui sigilla nostra non apposuimus. vel sigilla propria non habemus. sigillis appensis contenti sumus. & omnia supradicta dicimus ita esse vera. Actum & datum* WARTBERGH. *Anno millesimo ducentesimo sexagesimo. in Kalend. Junii. Pontificatus nostri anno quarto.*

5. PARUIT IMPERIO CAROLI.] Ita Regino lib. 2. Chron. ad An. 776. *Ex prædicto igitur loco* (Eresburgo) *cum tanta confusione discedentes* (Saxones) *venerunt ad aliud castrum, quod appellatur Desuburgh, ubi voluerunt similiter facere, sed Deo auxiliante, Francisque eis viriliter repugnantibus, nihil prævaluerunt. Oppidani vero persecuti sunt eos usque ad flumen, quod Lippa dicitur, & multos ex eis interfecerunt.* Hactenus ille. Desuburgh verò idem esse quod Desenberg, ostendit Fabricius lib. 2. orig. Saxonicarum. *Saxones jugi Francici impatientes & fœderis immemores, ducum suorum levitate, ipso absente* (Carolo M.) *rursus tumultuantur, arcem Heresburgum obsident, & Francis astutè deditionem conantur persuadere, propositá incolumitate & præmiis, suspectam habentes Franci Saxonum fidem, id facere detrectant, nec viribus de præsidio dejici possunt, &c. Tentantes deinceps* (Saxones) *castrum Desenburgum*

in

in monte altissimo situm, & Hassiæ finitimum, nihilo feliciùs id oppugnant: Nam erumpentes Franci è præsidio, eos ad fluvium usque Lupiam insequuntur; nec paucos intercipiunt & obtruncant. Et lib. 4. *Idem cùm tentarent ad arcem Disemburgiam, etiam cum dedecore & clade suorum rejecti, & fugati usque ad Lippam fluvium sunt.* Quæ hîc Regino de nostra *Desenberga* recenset, alii de Siburgi obsidione, quæ omnium Franc. hist. scriptorum calculo in hunc eundem annum incidit, intelligenda existimant. Quasi verò in Saxonia non fuerint tunc plures munitiones, seu *firmitates*, ut loquuntur Annal. Canisii, quas aut Franci præsidiis occupatas tenuerint, aut Saxones recuperare studuerint. Enimverò *Desenberga*, campis undique patentibus, in arduo cognominis montis jugo posita, inexpugnabilis munimenti situm, ad tuendos Hassiæ fines maximè opportunum, nec ulli Saxoniæ propugnaculo secundum, repræsentat.

6. VICTA DEHINC CESSIT.] Quod, Ægidii Gelenii judicio l. c. de hac nostra *Desenberga* locutus, Lambertus Schaffnaburgensis memoriæ prodidit, his verbis ad An. 1070. *Deinceps Rex* (Henricus IV.) *collecto exercitu egressus, extremam operi manum per se ipsum imposuit. Principes, quos ei* (Ottoni) *consanguinitate vel aliâ necessitudine obnoxios noverat, aut acceptis præsidibus, aut jurejurando, ne ad eum deficerent, obligavit: castellum Hanenstein, à quo ad primum statim belli terrorem præsidium abductum fuerat, funditus everti jussit; alii castello, quod* DESENBERG *dicitur, exercitum jam admoverant, sed hi qui intus erant, etsi loci situ inexpugnabiles essent, & copiis omnibus, quæ administrando bello necessaria erant, affatim affluerent, ultimo tamen se dedere, quàm ancipitem belli fortunam tentare maluerunt.*

7. NUNC JACET INDIGNA.] Quæ vastatio sub annum 1203. contigisse videtur; cùm enim *pæne primo Pontificatûs anno*, Bernardo III. Episcopo Paderbornensi cum Widekindo de Desenberg Abbate Corbeiensi, gravis intercessisset controversia, *super castro Desenberg, & super quibusdam damnis, quæ se Widekindus à Bernardo Episcopo, & maximè ab illius Prædecessore sustinuisse dicebat*; per arbitros utrimque lectos reconciliati ambo consensêre, ut

ut castrum Desenberg pari labore & paribus expensis destrueretur, & ut de cetero mons ille nulli hominum conferretur, neque odii neque dilectionis intuitu, qui præsidium vel aliquam munitionem in eo exstrueret, sed terra fieret arabilis, &c. Testes hujus rei, Lambertus Præpositus, Tidericus Decanus, Henricus Præpositus S. Petri, Tidericus Scholasticus, Conradus Custos, Johannes Cellerarius, Vulframmus, Hermannus novæ Ecclesiæ Præpositus, Hermannus, Tetmarus, Cratto, Eberhardus, Volcquinus, Conradus, Hermannus, Volcbertus, Fretbericus, Adolfus, Laici: Bernhardus Bercule, Hermannus de Scardenberch, Bernhardus de Northe, Hermannus Comes de Wartberch, Heinricus Dapifer de Parborne, Hermannus Pincerna, Gerhardus Schultetz: & iidem hi fuerunt arbitri Domini Episcopi de prædicta ordinatione. Fuerunt autem hi arbitri Domini Abbatis: Bodo de Hoenborch, Hermannus Bercule, Conradus de Amelungessen, Raveno de Ortberche, Ludolfus dictus Burgravius, Arnoldus de porta, Heinricus de Lutmersen. Ex literis antiquis An. Incarnat. Domini MCCIII. Indict. VI. Pontificatûs Bernardi III. Episcopi anno tertio, datis. Hanc tamen eandem *Desenbergam* aut non planè dirutam fuisse, aut è ruinis resuscitatam, colligi videtur ex antiquis literis An. 1393. die B. Matthiæ Apost. datis, quibus Henricus Spiegel, Ruperto Episcopo Paderb. ejusque successoribus ac diœcesi cavet: *quòd nec ipse, nec ullus ratione ipsius, ex parte suæ arcis Desenbergensis damnum illis inferre debeat.* Dissidio deinde inter ipsos Spiegelios de *Desenberga* orto, Simon Episcopus Paderb. An. 1472. die Jovis post Dominicam Cantate, litem decidit, *pacem Burgensem* sanxit, & certum ejus colendæ modum præscripsit: reservato sibi suisque successoribus beneficii, aperti castri, & territorii jure. Hanc pacificationem confirmavit Ericus Episcopus Paderb. An. 1524. festo die S. Andreæ Apostoli. Ex quibus apparet *Desenbergam*, eâ tempestate Spiegelios adhuc incoluisse: quam tamen Henrici Saxonis Episcopi Paderb. literæ eadem de re datæ, An. 1581. 17. Nov. desertam corruisse arguunt, in quibus Art. 8. Henricus decernit & mandat Spiegeliis: *ut cùm in monte & arce Desenbergensi, tanquam primariâ feudi parte, omnis jurisdictio Desenbergensis dominii sit fundata, & indè originem ducat, ne ipsum castrum funditus*

ditus collabi sinant, sed superiorem ejus aream bene conclusam, per janitorem custodiant, atque ipsam turrim instaurent, ac sartam tectam conservent.

8. IPSA VIDET SI QUOQUE SAXA MORI.] *Hem nos homunculi indignamur, si quis nostrûm interiit aut occisus est: quum, uno loco, tot oppidorum cadavera projecta jaceant.* Sulpit. ad Cicer. epist. famil. lib. 4. epist. 5. In eundem sensum Rutilius in itinerario de Populonia eversa:

Non indignemur mortalia corpora solvi,
Cernimus exemplis oppida posse mori.

In quæ mortalium oblivionum fata ne incurrerent res apud nos præclarè gestæ, dignæque omnis posteritatis memoriâ: Nos per hæc adornata Monumenta tam sollicitè singulis consultum voluimus: quemadmodum id Varro lib. 5. de lingua Latina sapienter olim suasit. *Monêre*, inquit ille, *à memoriâ dictum, quòd is qui monet, perinde sit ac memoria. Sic Monumenta, quæ in sepulchris, & ideò secundùm viam, quo prætereuntes admoneant, & se fuisse, & illos esse mortales.* Sed cùm & ipsos lapides, qui memoriæ conservandæ ponuntur, subverti, & ex oculis hominum tolli videamus; eò literarum monumenta reperta sunt, quæ ipsis saxis multò fideliùs & constantiùs ætatem memoriamque ad posteros ferunt. Quam in partem & nostras has operas venire cupimus, illo cumprimis Sallustii, de bello Jugurthino, monito invitati. *Ingenii præclara facinora, sicut anima, immortalia sunt.*

PADERÆ FONTES.

MEMORIÆ. SACRUM

HIC. UBI. FONS. PADERÆ. MEDIA. SURGENTIS. IN. URBE
DUCO. VETUS. MAGNI. NOMEN. AB. AMNE. PADI
MARTE. DIU. ANCIPITI. CAROLUS. CERTARE. COACTUS
DELEGIT. CASTRIS. CONCILIISQUE. LOCUM
JUSSIT. ET. HIS. UNDIS. LUSTRATAM. SUBDERE. GENTEM
SAXONICAM. VERO. COLLA. SUPERBA. DEO
HIC. LEO. ROMANA. DEDUCTUS. AB. URBE. SACELLUM
SACRAVIT. PRIMUM. RELLIGIONIS. OPUS
HIC. SEDES. LONGO. FUIT. ORDINE. DEINDE. SECUTIS
TERRARUM. DOMINIS. INCLYTA. CÆSARIBUS
VIRGINIS. HIC. CONJUX. VIRGO. CUNIGUNDA. MARITI
ACCEPIT. MERITIS. REGIA. SERTA. COMIS
VASTUM. ALIUS. SUBEAT. SEPTENA. PER. OSTIA. PONTUM
NOBILIUS. NULLUS. ME. CAPUT. AMNIS. HABET

FERDINANDUS. DEI. ET APOSTOLICÆ. SEDIS. GRATIA. EPISCOPUS. PADERBORNENSIS. COADJUTOR MONASTERIENSIS. S. R. I. PRINCEPS COMES. PYRMONTANUS. ET. LIBER. BARO. DE. FURSTENBERG

AD. FONTES. PADERÆ. CASTRIS. COMITIIS. ET FREQUENTI. IMPERATORUM. REGUMQUE. GERMANIÆ. ET. FRANCIÆ. HOSPITIO. AC. REGIA S. CUNIGUNDÆ. CORONATIONE. CELEBRATOS
M. H. P

NO-

1. Ecclesia Cathedralis B.M.V. *2. Collegium Societatis Iesu.*
3. Abdinghoff, Monasterium ord. S. Benedicti.
4. Collegiata S.S. Petri et Andreae, dicta in Busdorff.
5. Gaukirch Eccles. Parochial. ord. S. Benedicti.
6. Marckkirch Eccles. Paro

...ochial. et Monasterium Monialium. 7. Novum Templum P.P. Francyscanor. Observant.

8. Templum Capucinessarum. 9. Ramekes port.

...rochial. S. Pancratii. 10. Porta occidentalis. 11. Neiers thor.

NOTÆ.

1. HIC UBI FONS PADERÆ.] *Padera*, in carmine apud Canisium de Leonis III. ad Carolum adventu, *Patra* vocatur:

Est locus insignis, quo PATRA *& Lippa fluentant,*
Altus & in nudo campo jacet, undique largo
Vestitus spatio: celso de colle videri
Namque potest legio omnis, & hinc exercitus omnis,
Castra Ducum & Comitum, radiantiaque arma virorum.

In vita S. Adalhardi, per S. Paschasium Ratbertum, apud Bollandum 2. Januar. cap. 16. num. 66. *Pater* appellatur. ita enim describitur Corbeiæ Saxonicæ situs: *Est autem locus pergentibus ad ortum solis de fonte* PATRIS, *situs supra littus Wisiræ, &c.* Franciscus Irenicus lib. 12. Germaniæ Exegeseos *Padam*, alii *Padum*, *Padram*, *Pather*, nuncupant. *Pader* Gobelinus Persona, & communis loquendi usus retinet.

2. MEDIA SURGENTIS IN URBE.] Nomen hujus Urbis, pro cujusque scriptoris dialecto, variis modis enuntiatur. In Adone Viennensi, *Paterbrurna* & *Padrabrunne*; in Annal. Canisii, *Paderbrunnen*, *Padenbrun* & *Padesbrunen*; *Patresbruna* & *Patresbrunnas* appellatur in Joannis Tilii Annalibus minoribus; in auctioribus, *Patresbrunna* & *Patresbrunno*; in fragmento Annalium Alex. Petavii, *Padresbrunnon* & *Padresburnon*; in Annalibus Loiselii, *Paderbrunnen* (uti & in aliis quibusdam) & *Padabrunno*; in vita Caroli M. per incertum, *Paderburnen* & *Paderburnum*; in ejusdem vita per Monachum Engolismensem, *Paderbrunnem* & *Padabruno*; in Poëta Saxone, *Pathalbrunnon* & *Paderbrunnon*; apud Eginhardum, *Padabruna*; in vita Ludovici Pii, *Patrisbruna*; in historia constructionis novæ Corbeiæ, *Patherbruna*; in Annal. Fulden. *Padrabrunno* & *Padrabprunno*; in hist. translationis S. Viti, *Patherbronna*. Vid. Bollandi notas in vitam S. Liborii, cap. 1. 11. quæ horum fontium sic meminit:

Accedit ad ornamentum loci, (Paderbornæ) *saluberrimorum fontium intra ipsum oppidum in unum pariter alveum confluentium, incomparabilis tam species, quàm numerositas; in tantum, ut eorum latitudini & amænitati similes esse alibi minimè compertum habeamus.*

3. DUCO VETUS MAGNI NOMEN AB AMNE PADI.] Vocis originem fontesque præ cæteris explicatè nobis descripsit Gobelinus in Cosmod. recito verba illius: *Sciendum quod hic locus nomen trahit à fluvio ibi surgente, qui Pader dicitur, quem Carolus loci amænitate delectatus, vel fortè Saxones, qui olim de Italia, quam cum Longobardis invaserunt, reversi fuerant, de quibus suprà dictum est, à Pado fluvio Italiæ nominarunt: & indè fortassis est, quòd in literis Apostolicis scribitur Padeburnensis. Relatione quippe seniorum traditum esse dicitur, quod Carolus huic loco nomen indiderit: hic etenim fluvius, (quemadmodum Padus maximus fluvius Italiæ ex tribus fontibus sibi invicem propè surgentibus, ad pedes Alpium in unum alveum concurrentibus oritur) in pede montis ex tribus fontibus, quasi profundis ex abyssis, scaturiens, multis rivulorum decursibus, ab eodem monte concurrentibus, inter unius alvei ripas, intra mœnia civitatis excipitur. Et horum trium fontium quilibet Pader appellatur, tamen cum sua determinatione. Et fons versùs occidentem extremus, prout à quodam piscatore hoc mihi referente, intellexi, à superficie effluentis aquæ usque ad fundamentum ejus, centum minus duobus pedibus altitudinis est: quemadmodum validè se mensurasse idem piscator fatebatur. Et hi tres fontes tantam profundentes aquarum abundantiam cum rivulis suis flumen generant, cui in tota Europa, quantum ad ortum ejus, simile non contingit reperire. Dilatat quippe gremium mox fontibus egrediens, quod intra civitatis, in qua surgit, mœnia viginti molarum rotas, quarum nulla posterior rotæ præcedentis aquam recipit, sicut jugiter fluit, indesinenter volvere potest. Neque quisquam miretur quod dixi huic fluvio nomen prædictum à Carolo fuisse inditum, quamvis ante ejus adventum apud incolas regionis aliquo certo nomine fuisse fluvium ipsum nominatum dubium non existit. Quoniam nomina fluviorum successu temporum, adventu novorum populorum aut Principum, & de cætero mutata quandoque legimus. Et verisimile est nomen pristinum Lippe fuisse, quod ex illo conjicio, quòd fluvius à nulla civitate, villa, vel vico, extra locum, in quo surgit, sub*

hoc nomine Pader, recipitur; quoniam statim in loco, in quo surgit, ad stadia quasi XV. *duobus fluviis commiscetur, quorum quilibet isto minor est. Et indè omnium illorum trium fluviorum congregatio Lippe nominatur, quo nomine nullus illorum trium fluviorum simpliciter nominatur, sed fluvius qui occurrit ab oriente, qui respectu istius quasi rivus apparet,* STRICTA LIPPA *nominatur, utique ad differentiam alterius fluvii, qui etiam Lippe cum alia determinatione, vel sine determinatione sit vocatus, & major illo sit, cum nomina fluviorum minorum sibi concurrentium, sicut & aquam, soleant absorbêre communiter. Et fluit sub hoc nomine Lippe donec Rheno commiscetur.* Ita ille, ætat. 6. c. 38. p. 188. Certè *familiare fuisse Francis peregrina nomina nostris locis inferre, & sic Remam, pagum ad Warnæ & Visurgis confluentes, à Remis urbe Archiepiscopali in Gallis; à Pado Italico Padum nostratem; ab Heristallo Francico Heristalum Saxonicum; à Corbeia Francica Corbeiam Saxonicam* denominatam, scribit Meibomius in notis ad Irminsulam Saxonicam. Cui ex parte consentit Reinerus Reineccius, in notis ad Poëtam Anonym. p. 14. *Ut contrà in Annalibus Franc. perpetuò legitur Paderborna. Est enim nomen à Padi fontibus. De his lectu dignissimum Cosmodromion Gobelini. Ibidem & hoc traditum. Padum, cùm aliud antè nomen habuisset, ita à Carolo Mag. de Italico indigitatum. Sed hoc in medio relinquamus. Quanquam negari non potest, utrique multa communia esse. Atque ut Italicus inter fluvios Italiæ maximus est, sic Germanicus tantum à capite aquarum vehit, quantum totius Europæ nullus.* Contrà, inquit Bollandus l. c. *Alii à Romanis, cùm iis in locis castra haberent,* PADERAM *dictum volunt ob eandem Padi similitudinem. Quod ut absque veteri auctore affirmare mihi non est animus, ita consentaneum rationi usuique non inficior, & accolarum traditione celebratum.* Cæterùm Poëta Anonymus ad An. 777. vetustum fuisse urbis nomen significat, ergò & fluvii, à quo urbi nomen:

—— Conventum placiti generalis habere
Cum Ducibus se velle suis denuntiat illic.
Tanto concilio locus est electus agendo,
Quem Pathalbrunnon vocitant, quo non habet ipsa
Gens alium naturali plus nobilitate
Insignem, qui præcipuè redimitus abundat

Fontibus, & nitidis & pluribus, & trahit indè
Barbarica nomen lingua sermone VETUSTUM.

Joanni Horrioni eruditissimo elegantissimoque Panegyrici Paderbornensis scriptori lib. II. cap. XI. videtur omnino incerta Paderæ nominis origo, ita enim ait: *Sed quid sibi vult illud Pather? Colligimus enim sic à majoribus enuntiatum esse, quòd ita crebrò scriptum reperiamus, nimirum cum lingua Germanica veterem illam suam asperitatem retineret. Quemadmodum enim paullatim articulum* THI *mollius pronunciarunt* DIE, *ita ex Pather fecerunt Pader. Testatur Gobelinus à Pado derivatum, qui, ut ait, ex tribus fontibus sibi invicem propè surgentibus ad pedes Alpium in unum alveum concurrentibus oriatur. Quæ descriptio non congruit cum iis quæ à Strabone, Plinio, Ptolemæo, Leandro Alberto de origine Padi memorantur. Sed faciamus non spectatam esse in hac appellatione tam accuratam similitudinem, si cui id sequi libebit, dicet à Pado factam esse Paderam, quemadmodum brachium Padi, quod est ad Ravennam, Padusam dictum accepimus. Reperitur quoque in Annal. Canisii An. 777. scriptum Padesbronnen, ubi videri possit deductum nomen ab eadem origine, atque ipsum Padi vocabulum. Refert enim Plinius lib. 3. c. 16. ex Metrodoro, Padum nomen accepisse ab arbore picea, quæ multa circa fontem, quæ Gallicè Pades dicatur. Verùm unde Saxonibus nostris, quos eo tempore quasi more ferino vixisse ait Venantius lib. 3. c. 7. ea eruditio & cognitio linguarum? Equidem malim fateri nescire me, unde illud* PATHER, *in nomine Patherbornæ; perinde atque obscurum est, quid sibi velit Mimigarna, in nomine Mimigarnafordæ, quo aliquot sæculis dicta fuit ea Westphaliæ urbs, quam hodie Monasterium nuncupamus.*

4. MARTE DIU ANCIPITI.] Ejus luculentus testis est Eginhardus in vita Caroli M. qui causas & tempus belli Saxonici his verbis prodidit: *Post Longobardici belli finem, Saxonicum, quod quasi intermissum videbatur, repetitum est: quo nullum neque prolixius, neque atrocius, Francorumque populo laboriosius susceptum. Quia Saxones, sicut omnes ferè Germaniam incolentes nationes, & naturâ feroces, & cultui dæmonum dediti, nostræque religioni contrarii, neque divina, neque humana jura vel polluere, vel transgredi inhonestum arbitrantur. Suberant & causæ, quæ quotidie pacem conturbare*

bare poterant, termini videlicet nostri & illorum penè ubique in plano contigui, præter pauca loca, in quibus vel silvæ majores, vel montium juga interjecta, utrorumque agros certo limite disterminant: in quibus cædes & rapinæ & incendia vicissim fieri non cessabant. Quibus adeò Franci sunt irritati, ut jam non vices reddere, sed apertum contra eos bellum suscipere dignum judicarent. Susceptum est igitur contra eos bellum, quod magnâ utrinque animositate, tamen majore Saxonum, quàm Francorum damno, per continuos triginta tres annos gerebatur. Plures eo bello tam ex nobilitate Francorum, quàm Saxonum, & functi summis honoribus viri, consumpti sunt: tandemque anno tricesimo tertio finitum est. Vid. Poëtam Anonym. vit. Ludovici Pii apud Pithæum.

5. DELEGIT CASTRIS CONCILIISQUE LOCUM.] Anno 777. *Rex* (Carolus) *post celebratam Noviomagi Paschatis festi solemnitatem, ad locum, qui Padrabrunna vocatur, generalem populi sui conventum in eo habiturus, cum ingenti exercitu in Saxoniam profectus est.* Eginhard. in vit. Caroli M. vita Caroli M. apud Pithæum, vita ejusdem per incertum auctorem tom. 11. script. hist. Franciciæ, Annal. fragment. ex MS. Nazariano apud Freherum inter scriptores Francicos, Poëta Anonymus, Ado Viennens. Annal. Canisii, Regino.

An. 783. *Cumque de loco prælii ad Paderbornam se cum exercitu recepisset, atque ibi castris positis partem exercitûs opperitur, audivit Saxones in finibus Westfalorum supra fluvium Asam congregari.* Astron. apud Reuberum, vita Caroli M. per Engolismensem Monachum, Regino.

An. 785. *Rex Carolus placitum habuit apud Padresbrunnon cum Francis & Saxonibus.* Annales Francorum tom. 11. inter script. hist. Franc. Astron. apud Reuberum, vita Caroli M. per incertum auctorem tom. 11. inter script. hist. Franc. vita Caroli M. per Engolismensem, vita Caroli M. apud Pithæum, Regino.

An. 786. *Ludovicus filius pro sapere & posse obedienter parens, occurrit* (Carolo patri) *ad Patrisbrunnam, habitu Vasconum cum coævis sibi pueris indutus, amiculo scilicet rotundo, manicis camisiæ diffusis, cruralibus distentis, calcaribus caligulis insertis, missile manu ferens:*

rens: hac enim delectatio voluntasque ordinaverat paterna. Vita Ludovici Pii apud Pithæum.

An. 799. *Interim Rex in Saxoniam profectus Rhenum ad Lipeham transivit, & in loco qui dicitur Padeburnum positis castris consedit.* Vita Caroli M. per incertum auctorem tom. 11. script. hist. Franc.

6. JUSSIT ET HIS UNDIS LUSTRATAM SUBDERE GENTEM.] An. 777. *Dominus Rex Carolus publicam synodum habuit ad Paderbrunnen, ibi convenerunt omnes Franci & omnes Saxones, excepto, quod Widochindus rebellis exstitit, & cum paucis aliis sociis suis in Normandiam confugit. Ad idem placitum venerunt Saraceni de Hispania tres reges, Ibnalarabi & filius Devizesi, qui Latinè Joseph nominatur, & gener ejus Alaruiz, ibique multitudo Saxonum baptizata est.* Vita Caroli M. apud Pithæum, Annal. Francorum inter script. hist. Franc. tom. 11. Annal. Fuldens. apud Freher. *Ibi Saxones baptizati ingenuitatem, & omnem proprietatem suam, secundùm morem gentis, abdicantes regi tradiderunt, si à die illa, & deinceps Christianitatem, & regi ac filiis fidelitatem abnegassent.*

7. HIC LEO ROMANA DEDUCTUS AB URBE.] An. 799. *Leo Papa à Romanis in Letania majore linguâ truncatâ cruciatus, & per Wirundum Abbatem, & Winigisum Ducem Spoletanum ereptus, ad Carolum in Saxonia ad Padraprunno deductus est.* Annal. Fuldens. apud Freher. vita Caroli M. per Engolismens. tom. 11. script. hist. Franc. Astronom. apud Reuberum, Poëta Anonym. Annales incerti auctoris apud Pithæum, Regino, Sigonius l. 4. hist. de Regno Italiæ.

Pompam, quâ Paderbornæ exceptus est LEO Pontifex, prolixè & accuratè descripsit, qui interfuisse videtur, vetus Poëta, diversus à nostro Paderbornensi, quem Reineccius edidit, & nos sæpe citavimus. Extat apud Henricum Canisium, cujus judicio putatur esse Alcuinus Flaccus, Caroli M. & S. Ludgeri præceptor. Libet attexere carmina, ut palam omnibus fiat, quo honore maximus Rex Pontificem Opt. Max. coluerit.

Est locus insignis quo Patra & Lippa fluentant,

Altus

Altus & in nudo campo jacet, undique largo
Vestitus spatio, celso de colle videri
Namque potest legio omnis, & hinc exercitus omnis,
Castra Ducum & Comitum, radiantiaque arma virorum.
Huc CAROLUS *multis stipatus millibus Heros*
Advenit, & tandem juvat hic succedere tectis.
Missus Apostolici regalem tendit ad aulam
Interea, & summum manifestat quippe venire
Pontificem expulsum Romana à sede LEONEM
Civibus à propriis, & tot tolerasse recenset
Verbera commemorans extinctum lumine vultum;
Narrat & abscissam liquido de gutture linguam,
Nunc medicante Deo sanatum, & ab omnibus istis
Esse malis animis: stupet ipse exercitus omnis
Audita, & CAROLUS *recolendo somnia retrò,*
Præteriti indicio agnoscens vestigia visus;
Hoc fore non dubitat, quòd tristes fundere fletus
Pontificem in somnis jam dudum vidit eundem.
Hinc jubet extemplo Pippinum occurrere magno
Pastori, pacem & placidam portare salutem.
Obvius ire parat genitoris jussa facessens
Pippinus, centum latus cum millibus ibat.
Ipse sedet solio CAROLUS *Rex justus in alto,*
Dans leges patriis, & regni fœdera firmat.
Utque videt patulo adversùm se tendere campo
Pastor Apostolicus, centum cum millibus altum
Pippinum, geminas extendit ad æthera palmas,
Pro populoque preces effundens pectore largas.
Ante Sacerdotem ter summum exercitus omnis
Sternitur, & supplex vulgus ter fusus adorat.
Mox LEO *Papa solo Pippinum more benigno*
Excipit, & sacris circumdans colla lacertis,
Hæret in amplexuque diu placida oscula libans.
It comes, & supra se confert vertice toto
Pippinus, varias miscent sermone loquelas,

Inque

Inque vicem diversa levant problemata verbo.
Rex pius interea solium conscendit, & omnem
Alloquitur populum CAROLUS *venerabilis Heros.*
Ergo agite ô Proceres, inquit, quibus induite arma
Ire estis soliti ad bellum, Martemque severum
Temptare, & crudo vosmet confidere pugno,
Pontifici celeri cursu occurremus opimo.
Vix hæc dixit Heros: fremit undique turba tumultu,
Tela manu glomerat, mox loricasque trilices
Et latos clypeos, galeasque & spicula, peltæ
Ærata resonant; acies hinc indè videntur
Ire equitum, sparso nigrescunt pulvere nubes,
Et tuba lugubri medio strepit aggere voce.
Classica signa sonant, campi densantur aperti,
Agmine cristatus fulgetque exercitus omnis.
Tela micant pariter, vexilla levata coruscant;
Armati incedunt, juvenes & freta juventus
Gaudet equis, siccus fervescit in ossibus ardor
Audendi, ac CAROLUS *medio micat agmine lætus.*
Aurea crista tegit frontem, & conspectus in armis
Fulget, equo ingenti portatur ductor opimus.
Ante Sacerdotum porrò castra, agmina ternis
Stant divisa choris, in longis vestibus almæ
Sacra crucis vexilla levant, & Præsulis omnis
Adventum expectat Clerusque & candida plebes.
Jam pater in campo CAROLUS *vidit agmina aperto,*
Pippinum & summum Pastorem tendere contrà
Constat, & inque modum populum expectare coronæ
Præcipit, atque aciem hinc dividit urbis ad instar.
Ipse autem medio consistere in orbe beatus
Præsulis adventum expectans, & vertice toto
Altior est sociis, populum supereminet omnem.
Jam LEO *Papa subitque externo se agmine miscet.*
Quàm varias habitu linguas, tam vestis & armis,
Miratur gentes diversis partibus orbis.

Ex-

Extemplò properans CAROLUS *veneranter adorat,*
Pontificem amplectens magnum, & placida oscula libat,
Inque vicem dextras jungunt, pariterque feruntur
Gressibus, & multo miscentes verba favore.
Ante Sacerdotem ter summum exercitus omnis
Sternitur, & supplex vulgus ter fusus adorat,
Pro populoque preces ter fundit pectore Præsul,
Rex pater Europæ, & summus LEO *pastor in orbe*
Congressi, inque vicem vario sermone fruuntur.
Exquirit CAROLUS *casus auditque laborum*
Diversos, sceleris populi impia facta stupescit,
Miratur geminas jam dudum luce fenestras
Extinctas, & nunc reparatum lumine vultum,
Truncatamque loqui miratur forcipe linguam,
Alter in alterius configunt lumina vultus,
Et parili sedis tendunt ad culmina gressu.
Ante Sacerdotes sacri stant ostia templi,
Alternis vicibus modulantes carmina laudum;
Atque Creatori grates laudesque frequentant,
Qui nova Pontifici reddebat lumina summo,
Et desperatam condebat in ore loquelam.
Exoritur clamor, vox ardua pulsat olympum.
Intrat Apostolicus, CAROLO *ducente beato,*
Templa Creatoris, solito solemnia more
Concelebrare, pio Missarum sacra favore.
Exhinc officiis divinis ritè peractis
Invitat CAROLUS *celsa inter tecta* LEONEM.
Clara intus pictis conlucet vestibus aula,
Auro ostro ornantur hinc inde sedilia multo.
Ad mensas resident læti, variisque fruuntur
Deliciis, medio celebrant convivia tecto;
Aurea namque tument per mensas vasa falerno.
Rex CAROLUS *simul & summus* LEO *Præsul in orbe*
Vescitur, atque bibunt pateris spumantia vina.
Post lætas epulas & dulcia pocula Bacchi,

Multa pius magno CAROLUS *dat dona* LEONI.
Hinc latus repetens aulæ ſecreta reviſat
Rex; & Apoſtolicus repetit quoque caſtra ſuorum:
Cùm tali à CAROLO LEO *ſit ſuſceptus honore,*
Romanos fugiens propriis repulſus ab oris.

8. SACRAVIT PRIMUM RELLIGIONIS OPUS.] Hujus rei teſtis eſt antiquus ſcriptor vitæ S. Liborii apud Bollandum, c. 11. pag. 88. §. 5. *Nam & vir ſanctiſſimus & verè Apoſtolicus Papa ſedis Romanæ*, LEO *nomine, injuſta civium odia perpeſſus, illic eum* (Carolum) *adiit, pro ſedandis contra ſe ortis ſimultatibus, imperialem opem quæſiturus. A quo cum ingenti, ut par erat, honore ſuſceptus, religioſum ejus ac ſalutare Chriſtianitatis dilatandæ ſtudium nobiliter inchoatum, Apoſtolicâ auctoritate firmavit, atque in Eccleſia tunc ibidem noviter conſtructa quoddam altare conſecrans, adorandas in eo reliquias Protomartyris Stephani, quas ſecum Româ detulerat, collocavit; fiducialiter id Principi promittens, quòd oratorium illud, tanti Martyris patrocinio munitum, non ulteriùs paſſurum foret injuriam, quam, ipſo referente, priùs ei contigiſſe cognovit; ut videlicet ob incolarum loci perfidiam, & odium in religionem Chriſtianam, aliquoties igni traderetur. Et ob hanc maximè cauſam eaſdem reliquias ibi, rogatu Imperatoris, recondidit; non ſine effectu congruo, fiduciæ ſponſioniſque ſuæ, cùm nihil tale poſtmodùm illic perpetratum eſſe certiſſimum ſit.* Eadem fere habet auctor vitæ B. Meinwerci apud Browerum n. 1. p. 13. Gobelinus Perſona in Coſmod. ætat. 6. cap. 38. inſuper addit diem Leoninæ conſecrationis: ſed utrùm rectè, vide in Notis ad Monumentum Eresburg §. 8. Verùm audiamus Gobelinum. *Pontificatûs Hatumari primi Epiſcopi Paderbornenſis anno* 4. *Leo Papa* III. *venit ad Carolum in Paderborne, querens de injuſta Romanorum perſecutione, quem Carolus honorificè ſuſcepit, & rogavit ut Capellam quandam ibi noviter conſtructam, cùm jam Eccleſiam, quam præſens ibidem erexerat, ipſi rebelles vaſtaverant igne, dignaretur conſecrare. Qui precibus Regis gratanter ſuſceptis, in eadem Capella altare in honorem S. Stephani Protomartyris devotè conſecravit, ac reliquiis ejuſdem Martyris, quas ſecum Româ detulerat, in eodem altari reconditis, viſitantibus eandem Capellam in anniverſario dedi-*

catio-

cationis ipsius, qui est VIII. *Idus Decemb. de benignitate Sedis Apostolicæ magnas indulgentias concessit, & sedem ibidem Episcopalem auctoritate Apostolicâ confirmavit.* Vid. adhæc Crantzium Metrop. lib. 1. cap. 11. Casp. Bruschium, & Kerssenbrochium in catalogo Ep. Paderb. Baronium ad annum 799.

9. HIC SEDES LONGO FUIT ORDINE DEINDE SECUTIS.] Unde non immeritò ab Erinhero, qui vitam S. Heimeradi Presbyteri, tutelaris Hasungensis, versibus descripsit, appellatur SEDES REGALIS. Sic enim ille ingressus sermonem de B. Heimeradi cum Meinwerco Antistite congressu:

Est locus egregius Patherbrunnon vocitatus,
Is quoque REGALIS SEDES, *& Pontificalis.*

Hactenus illa produximus, quibus Paderborna à Carolo M. celebrata; nunc uti à cæteris Imperatoribus ac Regibus sit frequentata ac decorata, paucis subjungamus.

An. 815. *Ludovicus in loco, qui dicitur Padrabrunna, generalem populi sui conventum habebat. Ibi ad eum omnes orientalium Sclavorum primores, & legati venerunt.* Astron. apud Reuber. vita Ludovici Pii incerto auctore apud Pithæum, Adelmus Benedictinus, Annal. Franc. apud Freher. pag. 416. Chron. Hildesiense tom. 11. inter scriptores hist. Francicæ: *An.* 815. *anno secundo imperii, HLudovicus Imperator suum placitum cum Francis in Saxonia ad Phaderobrunnon habuit, & illuc venit filius ejus HLotharius Rex Bojariorum, & alius filius ejus, Pippinus Rex Aquitaniorum: Bernardus quoque filius Pippini Rex Longobardorum. Et erat illud placitum Kalend. Julii mensis.* Ejusdem placiti meminit libellus de translatione S. Viti, & institutione novæ Corbeiæ à Meibomio editus.

An. 845. *HLudovicus tempore autumni in Saxonia apud Padraprunno generale placitum habuit, ubi fratrum suorum, & Nordmannorum, Schlavorum quoque, & Bulgarorum legationes suscepit, audivit & absolvit.* Annal. Fuldenses apud Freherum, & apud Pithæum tom. 11.

An. 958. *Otto divinâ gratiâ Rex, ob remedium animæ suæ, ad interventum dilectæ conjugis suæ Adelheidæ, & amantissimi fratris sui*

Brunonis Archiepiscopi, Sanctimonialibus, Deo sanctæque Mariæ semper Virgini, & sancto Cyriaco devote servientibus, in proprium donavit quicquid Malhure in Gisici marcâ habuit. Signum Domni Ottonis invictissimi Regis. Luidulfus Cancellarius ad vicem Brunonis Archicancellarii recognovit. Data VII.*Kal.Jul.An.Dom. Incar.*DCCCCLVIII. *Ind.* I.*regnante piissimo Rege Ottone Anno* XXIII. *Actum Pathurbrunnon. Amen.*

An. 1013. *In proxima quadragesima Rex* (Henricus) *ad Werlu veniens, diu cholicâ passione ibi infirmatur, & multa per visionem sibi revelata sunt. Ad ultimum lacrymis & oratione multorum convalescens, quia in tam brevi intervallo ad prædestinatum non valuit pervenire locum, Paschale festum, cum Meinwerco sibi admodùm familiari, in Patherbrun dignâ veneratione peregit.* Ditmari Chron. lib. 6. pag. 81. vid. etiam Broweri scholia in vitam B. Meinwerci num. 22.

An. 1014. *Imperator hæc audiens de tantorum detrimento patrum turbabatur, qualiterque loca bene suppleret vacua, cum familiaribus suis tractavit, & Natalem dominicum in Pathebrun festivis peregit gaudiis.* Ditmari Chron. lib. 8. pag. 91.

An. 1016. *Imperator* (Henricus) *Christi nativitatem Patherbrunnæ celebravit.* Chron. Hildesiense inter script. hist. Franc. tom. III.

An. 1017. *Cæsar verò* (bellum moturus magnis copiis adversus Boleslaum Poloniæ Ducem) *ad orientem tendens, Imperatricem* (Cunigundam) *ad se in loco, qui Patherbrunnum dicitur, venire jubet. Indè ambo usque ad Magdaburg profecti.* Ditmari Chron. lib. 7. pag. 30. & ibidem dedit diploma, quo IV. *Idus Junii B. Meinwerco Episcopo Paderbornensi certa prædia largitur.*

An. 1018. *Imperator* (Henricus) *Natalem Christi Patherbrunnen, Pascha Babenberg egit.* Chron. Hildesiense inter script. hist. Franc. tom. III.

An. 1021. *Heinricus divinâ gratiâ Romanorum Imp. Aug. Meinwerco Episcopo & Ecclesiæ Paderborn. Comitatum Dodiconis Comitis, quem dum vixit, tenuit, situm in locis Hessiga, Netga, Nihterga, cum omni legalitate in proprium concedit atque largitur. Data* XIIII. *Kal.*

Mart.

Mart. Indictione IIII. *Anno Dominicæ Incarnat.* MXXI. *Anno verò Domni Heinrici secundi regnantis* XVIIII. *Imperii autem* VIII. *Actum Padebrun. feliciter. Amen.*

An. 1023. *Heinricus divinâ favente clementiâ Romanorum Imperator Augustus, ad interventum dilectissimæ conjugis suæ Cunigundæ Imperatricis Augustæ, Paderbrunnensi Ecclesiæ quoddam suum prædium Hohunseli dictum, situm in pago Westfalon, in Comitatu verò Bernardi Comitis, cum omnibus ejusdem prædii pertinentiis concedit & largitur. Signum Domni Heinrici Romanorum invictissimi Imperatoris Augusti. Gunterius Cancellarius vice Aribonis Archicappellani recognovit. Datum* XVI. *Kal. Febr. Indict.* VI. *Anno Dominicæ Incar.* MXXIII. *Anno verò Domni Heinrici secundi regnantis* XXI. *Imperii autem ejus* VIIII. *Actum Paderbrunnon feliciter. Amen. Idem eodem loco & anno,* XVIIII. *Kal. Februarii, Paderbrunnensi Ecclesiæ quoddam prædium suum Steini dictum, situm in pago Westfalon, in Comitatu verò Bernardi Comitis concedit & largitur. Idem eodem anno, die, & loco, Monasterio Cofungensi donat juris sui prædium Hardinghuson.*

An. 1025. *Conradus Rex primum suæ felicitatis annum in Natali Domini Mindæ initiavit, & Epiphaniam Patherbrunnensi civitate more regio peregit. Indè post Epiphaniam Hildenesheim venit.* Chron. MS. apud Christoph. Browerum, vid. ejusdem scholia in vitam B. Meinwerci num. 93.

An. 1030. *Imperator Natalem Christi Patherbronnæ egit, ubi Aribo Metropolitanus, in sancto die inter Missarum solemnia publico sermone habito, licentiam ab Imperatore, & confratribus Romam pergendi rogavit, simulque à Clero & populo indulgentiam sibi à Deo impetrari postulavit. Sicque post Purificationem S. Mariæ iter assumens Romam adiit.* Vita S. Godehardi apud Browerum cap. 10. Eadem habet Chron. MS. apud Christoph. Browerum, vid. ejusdem scholia in vitam B. Meinwerci num. 500.

An. 1031. *Indict.* XIV. *Cuonradus Imperator Natalem Domini Patherbrunnen; & Pascha Nuvimago feriavit.* Chron. Hildes. inter script. hist. Franc. tom. III.

An. 1032. *Chonradus divinâ favente clementiâ Rom. Imp. Aug. confirmat donationes à venerabili Meinwerco factas Abdinghoffensi Mona-*

nasterio. Data XIII. *Kal. Febr. Indict.* XV. *An. Dom. Incarn.* MXXXII. *An. verò Domni Chonradi secundi, Regni* VIII. *Imperii autem* V. *actum Paderburn. in Dei nomine feliciter. Amen.*

An. 1033. *Imperator Natalem Domini Patherbrunnæ, Pascha Niumagen feriavit.* Chron. MS. apud Browerum, vid. scholia ejusdem ad vitam B. Meinwerci num. 121. Chron. Hildesiens. cit.

An. 1035. *Imperator Pascha Patherbronnæ; Ascensionem Seliganstadt; Pentecosten autem Bavenberg celebravit.* Chron. MS. apud Christoph. Brow. l. c. Chron. Hildesiens. l. c.

An. 1036. *Imperator Pascha Ingelenheimi feriatus est; Ascensionem verò Domini, Paderbrunne; Pentecosten, nativitatemque Johannis Baptistæ Niumagi.* Crusius in Annal. Suev. lib. 6. part. 2. cap. 8. Chron. Hildes. cit.

An. 1043. *Henricus Imperator Pentecosten egit Paderbornæ.* Gerhard. Cleinsorgius in Annal. Westphaliæ MS.

An. 1051. *Imperator* (Henricus) *Pentecosten celebravit Podelbrunnen, ubi Bardo Archiepiscopus* (Moguntinus) *ad Missam habito sermone, obitum suum instare prædicens, orationi fidelium se commendavit, qui eodem mense discessit.* Lambertus Schaffnaburgensis.

An. 1056. *Imperator* (Henricus) *regressus de Italia sanctum Pascha Padelbrunnæ celebravit.* Lambertus Schaffnab.

An. 1152. *Fridericus* I. *Imperator, teste Bernardo Episcopo Paderborn. jura Advocati Ecclesiæ Marnensis declarat, diplomate Paderbornæ dato. Indict.* XIV. *Anno Domni Regis Friderici primo.* Auberti Miræi notitia Ecclesiarum Belgii cap. 158. pag. 402.

An. 1212. *Otto* IV. *Imp. cum fratre suo Henrico Saxoniæ Duce, & Rheni Palatino, in æquas propemodùm partes Saxoniam divisit Paderbornæ.* Matthæus Paris in hist. majore, citatus à Marquardo Frehero in responso ad epistol. monitoriam Christophori Gewoldi, in causa Palatina, edita Heidelbergæ An. 1614.

A. 1375. *Karolus Imperator volens Wenceslaum filium suum promovere ad regnum, partes Westfaliæ pertransiit, & veniens Paderbornam à Domino Henrico Episcopo, ac Clero, ac civibus reverenter susceptus est. Et postquam unâ nocte moram traxit ibidem, Henricus Episcopus ipsum recedentem honorificè prosecutus est.* Gob. Person. Cosmod.

ætat.

ætat. 6. cap. 71. pag. 248. vid. etiam Panegyric. Paderborn. lib. 2. cap. 13.

10. VIRGINIS HIC CONJUX VIRGO CUNIGUNDA MARITI.] An. 1002. *Indict. XV. novus Rex Henricus S. Laurentii Natalem Paderbrunnen celebravit. Et ibi Domna Cunigundis regalem benedictionem, & coronæ impositionem à Willigiso Metropolitano suscepit. Sed & Sophia ad Gandeshemense regimen electa, obtentu Principum, Domni Bernwardi* (Hild. Episc.) *licentiam à Palligero benedicendi ibidem obtinuit.* Chron. Hildesiense sæpiùs citatum, vita S. Bernwardi apud Browerum, vita S. Godehardi apud eundem, vita B. Meinwerci apud eundem. Quæ autem in ipsa Reginæ consecratione, ceu sereno tempestas intervenerit, coortis in arma mutua Bavaris & Saxonibus, ex Adelboldo de rebus gestis S. Henrici, apud Jacobum Gretserum in Divis Bambergensibus, licet cognoscere: *Interea Regi à Saxonia in regnum Lothariense properanti Gruonæ occurrit uxor sua, Domna Cunigunda nomine jam extans; sed re citò Regina futura. Indè enim Paderbronam veniens in festo S. Laurentii acclamatur, benedicitur, coronatur, & fit Kunigunda Kuninga, quod Latinè interpretari potest Regia Regina. Sed ut nunquam serenitas, quam non sequatur nubilositas, sic raró jocunditas, quam non sequatur adversitas. Nam in benedictione Reginæ cunctis exultantibus Bavarii (quorum mos est in aliena terra velle, quod in sua volunt) circa civitatem fruges colligere, & agricolas sua defendere volentes irrationabiliter cæperunt tractare. Quæ res indigenas commovit, & ad resistendum etiam fortiter animavit. Domestici igitur Regis, & indigenæ, invalescente contentione, confluunt, concurrunt, conveniunt. Pugna gravis oritur, ex domesticis Regis juvenis unus interficitur, frater scilicet Domni Eilberti, qui tunc temporis erat Cancellarius, postmodum verò Frisiensis factus est Episcopus. Hujus interfectione omnes Regis fideles commoti graviter, cives cæperunt persequi, & eos persequendo insatiabiliter grassari. Et nisi regiâ potestate retinerentur, omnes usque ad internecionem prosequerentur. Cum plurima igitur difficultate sedato tumultu, castigatisque illis quorum stultitia causa seditionis exstitit: inde Rex Dinsberg properat, & illic Lothariensium adventum expectat.*

11. No-

11. NOBILIUS NULLUS ME CAPUT AMNIS HABET.] Præter Pontificis Max. Imperatorum & Regum hospitium, regalem S. Cunigundæ coronationem, externorum Principum legationes, Francorum & Saxonum conventus, & castrorum metationes; *caput Paderæ* nobilitat singularis amœnitas, & aquarum copia vix usquam uberior admirabiliorque, in Panegyrico Paderborn. Joannis Horrionis ad vivum depicta, lib. 2. cap. 7. *Quòd si, ut est apud Strabonem, Gymnasio liberalium artium, quod erat Tharsi in Cilicia, Cydnus amnis, cujus saluberrima aqua ferebatur, plurimum celebritatis attulit, nihilne habebit ad illustrandam Paderbornæ Academiam, hæc salubrium fontium copia, quibus ambigere possis, plusne palati & valetudinis, an aspectus & voluptatis gratiâ delecteris? Neque enim sentio, quæ possit species esse jucundior, quàm trium fontium in media urbe, ex eodem colle, modico intervallo exorientium, tantamque subitò vim aquarum erumpentium, ut, non modicis effusi rivis, antè in unum alveum visendo sanè agmine confluant, compluresque molas frumentarias priùs versent, quàm se effundant è mœnibus. Quanta amœnitas singulorum cùm seorsim fluunt? quanta omnium cùm uno amne labuntur? quàm juvat aquam ipsam omni crystallo puriorem intueri, & innascentes viridissimas herbulas numerare? quale spectaculum anaticulas, & cygnos videre in mediis undis pendulos, suspensâ caudâ, nitentibus contra profluentem pedibus, prono rostro piscantes? quæ voluptas, ne sævæ quidem brumæ inclementiâ unquam eripitur. Quâ enim tempestate nive omnia fœda sunt & gelu, non modo intra urbem, sed etiam non modico foris spatio, ne secundùm quidem ripas, ut fert mos cæterorum amnium, vel in tenuissimas crustas conglaciat. Quid quòd eodem tempore peregrinas aves ad se noster amnis allicit, quæ fluviis assuetæ, ubi glacie cæteris prohibentur, ad hunc confugiunt? Æstate verò, potestne quicquam illis viridariis, hortis, pomariis, quibus utraque ejus ripa prætexitur, esse formosius? Non enim nunc vacat aquam commemorare totâ propè urbe per canales singulari artificio dispensatam, non salientes fontes, non piscinas, non lavatrinas, non sexcenta commoda. Quòd si collibitum erit egredi urbe, quem non delectet cursum ejus prosequi, modò pleno incedentis amne, modò divisis quasi copiis insulas ambientis, modo vario flexu,*

flexu, & grato errore per virentia prata serpentis, modò limpidissimos rivos amplectentis sinu, modò celeberrimum Romanis Annalibus flumen Luppiam, vel cum jactura sui nominis generantis? Sed concludamus has *Paderæ* notas insigni elogio Gobel. Personæ in Cosmodr. ætat. 6. cap. 38. quod ipse ab antiquo scriptore Vitæ S. Liborii est mutuatus: *Ad hunc locum Karolus sæpè divertit, quoniam ut scribit quidam, qui postea in eodem loco, tempore Arnulphi Regis, vitam duxit religiosam:* HIC LOCUS VIRIS OMNI NOBILITATE GENERIS ANIMIQUE SEMPER INSIGNIBUS ABUNDABAT, UT NON ESSET DUBIUM, QUIN PATRIA CIVIBUS ET CIVES PATRIÆ CONGRUERENT, AC SIBI UTRINQUE ORNAMENTO FORENT.

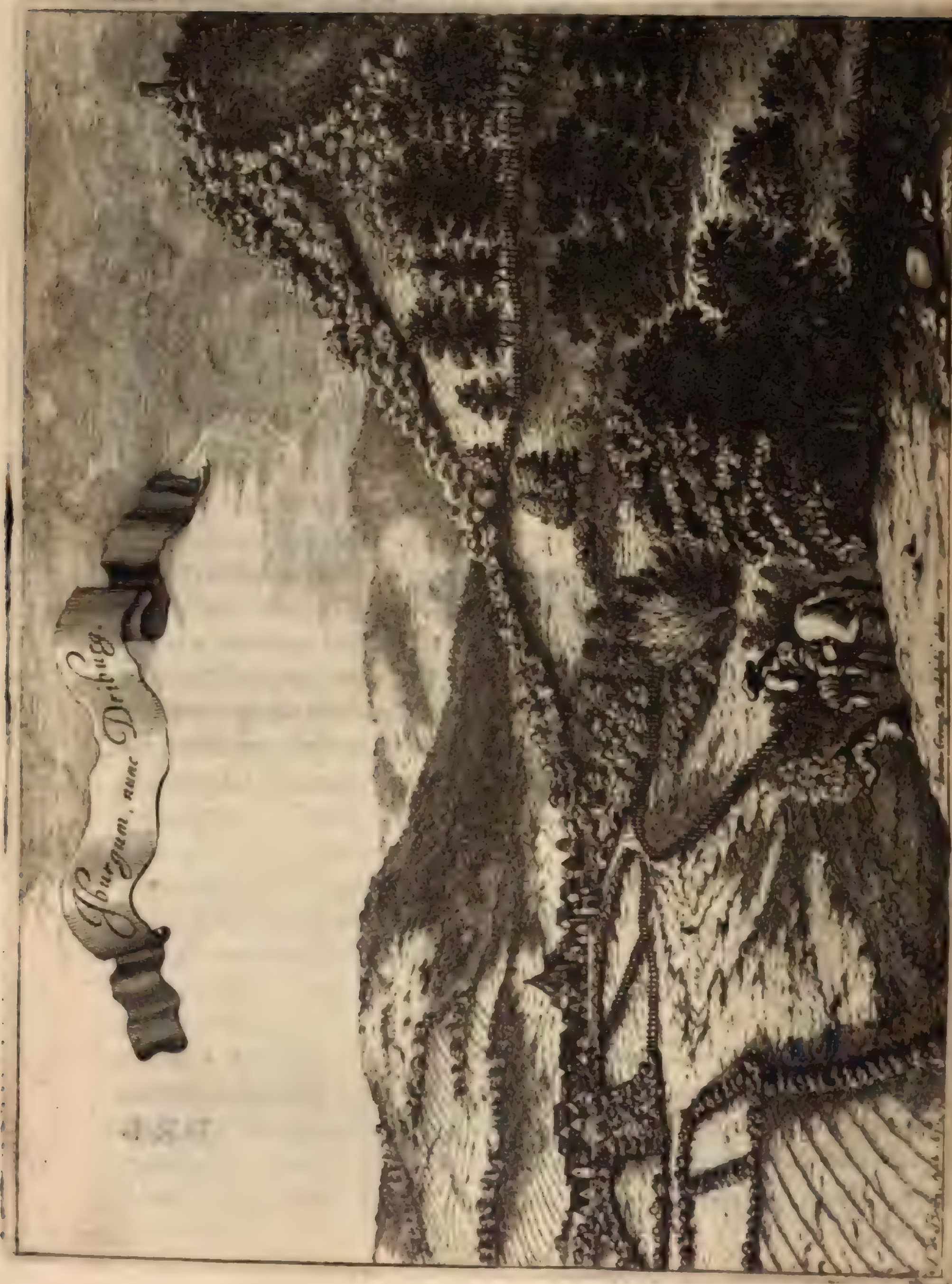
Iburgum, nunc Driburg.

DRIBURGUM,

OLIM IBURGUM APPELLATUM.

MEMORIÆ. SACRUM

SEU. ME. DRIBURGUM. VETERI. SEU. NOMINE. DICAS
IBURGUM. MERITIS. LAUS. MANET. ÆQUA. MEIS
SAXONIS. UT. PERHIBENT. MUNIMEN. GRANDE. VETUSTAS
IMPOSUIT. NOSTRIS. MOENIA. CELSA. JUGIS
PRÆSENTIS. CAROLUS. PRECIBUS. DONATA. LEONIS
QUÆ. PADERÆ. SACRO. SUBDIDIT. IMPERIO
VENA. ACIDÆ. TANTUM. ME. NUNC. UBERRIMA. LYMPHÆ
NOBILITAT. VARIIS. SÆPE. MEDENDO. MALIS
SI. MIHI. LONGA. DIES. PRIMOS. SUBDUXIT. HONORES
SERVAT. ADHUC. NOSTRUM. QUÆ. FUGIT. UNDA. DECUS

FERDINANDUS. DEI. ET APOSTOLICÆ. SEDIS. GRATIA. EPISCOPUS. PADERBORNENSIS. COADJUTOR MONASTERIENSIS. S. R. I. PRINCEPS COMES. PYRMONTANUS. ET. LIBER. BARO. DE. FURSTENBERG

DRIBURGI. OLIM. IBURGI. ANTIQUI. SAXONUM MUNIMENTI. A. CAROLO. M. EXPUGNATI. S. HATHUMARO. EPISCOPO. PADERBORNENSI. EJUSQUE. SUCCESSORIBUS. CUM. OMNI. AGRO. ET. DITIONE. LEONIS. III. P. M. PRÆSENTIS. ROGATU. DONATI. ET. SALUBRITATE. ACIDULÆ. HODIE. NOBILIS. MEMORIÆ
M. H. P

NOTÆ.

1\. SEU ME DRIBURGUM.] *Driburgi* vocabulum *Iburgo* esse recentius, & *Driburgum* hodiernum *Iburgum* olim appellatum, testimonio sunt hæ literæ Bernardi Episcopi Paderbornensis An. 1136. & An. 1142. datæ.

IN *nomine sanctæ & individuæ Trinitatis.* BERNARDUS *Dei gratia Patherbornensis Episcopus. Quoniam tempora quæ sanctus Apostolus ventura prædixit jam venisse timemus. cùm dixit. erunt homines se ipsos amantes. unde sæpius accidit. quod hi qui in quiete mentis Deo serviunt ab importunis hominibus injuste turbantur. Officii nostri cura nos admonet. cunctis Deum diligentibus sollicitudinem Pastoris impendere. his tamen præcipue qui nostro regimini specialiter commissi sunt. non solum de præsentibus sed & de futuris quæ provenire possunt incommoditatibus auctore Deo removendis diligentia circumspectiori invigilare. Eapropter notum esse volumus tam præsentis quàm futuri temporis Christi fidelibus. qualiter pusillus adhuc Ancillarum Dei grex. qui primitus in monte* IBURG *congregatus fuerat. & ab Ecclesia in Hersse locum & bona Ecclesiæ in monte Christo ibi famulantibus profutura perceperat. Postea autem saniori consilio in locum Gerdinensem transmigravit. & juste privilegium possessionis loci prioris obtinuit. quamvis habitationem dictante necessitatis ratione mutaverit. Nos itaque securitati jam dicti Ancillarum Dei collegii providentes. pro remedio animarum & parentum nostrorum. & pro cavendo quod succedere posset injusto gravamine. curam Ecclesiæ in prædicto monte ab omni potestate cujuslibet Archidiaconi. consilio & conniventia totius Ecclesiæ Patherbornensis absolvimus. Et ut Deo in Gerdinensi Monasterio servientibus molestiæ occasio tolleretur. Prælato Cœnobii illius exclusa Clericorum vel laicorum potestate. eam assignavimus. Ut igitur hæc nostra ordinatio in omnia post futura tempora rata & inconvulsa permaneat. auctoritate Patris & Filii & Spiritus Sancti. & sanctorum Apostolorum Petri & Pauli eam confirmamus. & præsentem paginam banni nostri & sigilli nostri impressione munitam. eorum etiam qui infra nominati sunt testimonio conscribi fecimus.*

mus. Testes. Weno Præpositus majoris Ecclesiæ. Rembertus Præpositus sancti Andreæ. Almarus Decanus. Ekbertus. Lentfridus. Bernhardus. Evergisus. Meinricus. Canonici majoris Ecclesiæ. Hameko Abbas sancti Pauli. Lambertus Monachus. Laici. Widikindus de Swalenberg. Hermannus de Lippia. Thetmarus de Buiren. Wernerus de Brack. Heinricus Comes. Adelbertus de Rickeswigk. Luidoldus de Osdagesheim. Conradus Stapel. Uffo. Anshelmus. Eilbertus. Koto. Burgenses. Cono dives. Acta sunt hæc anno Domini millesimo centesimo tricesimo sexto. regnante Lothario Romanorum Imperatore. anno regni ipsius XII. *imperii autem* IIII. *Datum Patherbornis duodecimo Kalendas Aprilis.*

IN *nomine sanctæ & individuæ Trinitatis.* BERNHARDUS *Dei gratia sanctæ Patherburnensis Ecclesiæ Episcopus. Quanti apud Deum meriti sint. quibusque bonæ vitæ documentis vel operibus claruerint. quos Dominus populi sui Pastores esse voluit eorum instituta sancta declarant. & ipsorum auctoritate roborata in sua stabilitate Christi monstrat Ecclesia. Quorum dum ego successor licet minus idoneus. gratia tamen Dei præventus Pontificalis culminis arcem ascendissem. omni studio vestigiis eorum inhærendo. pro voto semper habui. Ecclesias Dei ampliare. easque oportunis locis fundatas nostra sollicitudine firmare. atque in cautius positas saniori consilio transponere pia provisione elaboravi. His animo pro Pastoralis curæ debito intentus Ancillarum Dei quas in monte* IBURG *ad Deo serviendum consensu Beatricis Abbatissæ de Herssen collegimus. laborem cogitare cepi. quem ob loci difficultatem & adjacentis terræ sterilitatem. silvarumque vel solitudinis vastitatem patiebantur. In hac igitur me proximorum compassione occupato. pius Dominus pauperum suorum miseratus angustias, igne amoris sui accensum nobilem virum quendam Hinricum de Gerdenen ad hujus calamitatis terminum consolatorem nobis donavit. Nam ipse conditori suo gratias agens. pro spe vitæ æternæ eum & beatam ipsius genitricem Mariam & beatum Petrum omnium bonorum suorum hæredem elegit. atque in fundo domatis sui videlicet Gerdenen Cœnobium construxit. quia ipse locus aptus sanctæ conversationi videbatur. cujus etiam loci defensionem sub meo & successorum meorum patrocinio sanctæ Patherbrunnensis Ecclesiæ pro perpetua ipsius libertate devotus commisit. hæredibus suis Meregarde. sorore sua. & filiis ejus Wernone. Godefrido. & Basilio. hoc postmodum*

bona voluntate collaudantibus. & ut omni stabilitate divinæ & humanæ legis sub Regali & Episcopali banno confirmaretur assentientibus. Ego igitur ut ipsorum devotionis apud Deum particeps existerem. pro majori quiete & pace Deo ibi servientium. Ecclesiam ipsius villæ à Samuele Sacerdote cui commissa erat. mihi resignatam cum omni dote sua. & quinque mansis in Gerdenen & quatuor in Dallesheim. communicato Ecclesiæ meæ consilio ab omni jurisdictione & subjectione Ecclesiasticæ secularisve personæ exceptam. sub manu Episcopi vel Abbatis & Prioris. regendam ipsi Cœnobio concessimus. & libera eis possessione firmam esse statuimus. His ita pro voto nostro cum multorum fidelium Christi gaudio dispositis, prædictas Dei Famulas de loco calamitatis & miseriæ in Gerdenen transduximus. ibique eas uti vere Christi sponsas pro omni Ecclesiæ ac totius Christianismi conservatione semper orantes inclusimus. Ut igitur hæc firma & inconvulsa omni in posterum ævo permaneant. auctoritate Patris & Filii & Spiritus Sancti. & beatorum Apostolorum Petri & Pauli. & Domni Papæ. ac nostræ humilitatis banno firmantes sancimus. ne qua Ecclesiastica secularisve persona contra hæc agere præsumat. Quod si præsumpserit. fiat ei sicut Dathan & Abiron. & cum Juda proditore perpetuo anathemate nisi resipuerit feriatur. eaque præsentis paginæ scripto & sigilli nostri impressione roboramus. Acta sunt hæc me mediante. multis etiam Christi fidelibus tam Ecclesiasticis quam secularibus. quorum nomina subscripta sunt astantibus & gratias Deo agentibus. Anno Domini millesimo centesimo quadragesimo secundo. regni verò Domni Conradi quarto. Pontificatus vero mei anno XV. *Indictione quinta. Testes Weno majoris Ecclesiæ Præpositus. Odelricus Decanus. Conradus Abbas de sancto Paulo. Conradus Abbas de Helmwardeshusen. Boldewinus Abbas de Lesborne. Daniel Abbas de Hersethehusen. Rembertus Præpositus. Almarus. Thietmarus. Leuthfridus. Ecbertus. Heribertus. Sifridus. Godescalcus. Hugo. Laici nobiles. Volcquinus de Swalenberg. Otto Comes de Ravensberg. Thietmarus de Buiren. Liudolphus de Bsethe. Bertholdus de Everschut. Ministeriales. Heinricus. Adelbertus de Ricketswic. Conradus. Liudolphus. Bertholdus. Andreas. Eilbertus. Nanzo. Heredagus.*

Cujus antiqui monasterii Gerdenam translati vestigia, in montis vertice adhuc conspiciuntur. Rationem deinde nominis

nis duabus primis literulis aucti, innuit Gobel. Persona. Cosmod. ætat. 6. c. 38.

2. SAXONIS UT PERHIBENT MUNIMEN GRANDE.] De *Iburgo* silent veteres Francorum Annales. Inter recentiores historicos Ertwinus Ertmannus consul Osnabrugensis in Chron. Osnabrug. MS. hæc memorat: *Tria præcipua & eminentiora castella concordi relatione antiquorum scribuntur, videlicet in Herisburch in Saxonia Hassionumque situm confinio, Sigeburch quoque super Ruram fluvium positum, & nostrum Iborch, quod ex jucundo situ terrarum egregium fuisse nemo est qui dubitet.* Contrà Gobelinus Persona Ertwino antiquior in Cosmod. ætat. 6. cap. 38. pag. 188. de *Iburgo* Paderbornensi sic narrat: *Carolus anno regni sui* VII. *ingressus Saxoniam cuncta devastavit, & castrum Iborg, quod nos dicimus corrupto nomine Driborg, capit.* Gobelino Theodoricus Engelhusius, qui An. 1426. Chronicon scripsit, Helmestadii hoc anno editum, pag. 153. & Crantzius lib. 1. Metrop. cap. 11. pag. 24. consonant: *Dedit Rex* (Carolus Hathumaro) *cum attinentiis arcem Iborg, vetustum Saxonum receptaculum: nunc paulisper detorto vocabulo Driborg vocant.* Et Hermannus Hamelmannus de antiqua Westphalia ex Peucero refert: *Ut Angrivarii à Visurgi ad Luppiæ usque ripam sederunt, ita Iburgum, quod nunc Driburgum dicitur, fuit præcipuum propugnaculum ultra Luppiam, quod dedit Carolus M. Paderbornensibus.* His subscribit Gerhardus Cleinsorgius in Annal. MS. Westphal. ad annum 776. *Carolus M. ex Italia redux, exercitu in Saxoniam rebellem ducto, Iburgum seu Driburgum, aliaque Saxonum munimenta & castella expugnavit, & prope Luppiæ fontes castra habuit.* Etsi igitur Paderbornensis Diœcesis tot monumentis abundans, *Iburgum* suum Osnabrugensibus haud invideat; nihil tamen causæ apparet, cur antiquis literis, & vetustiorum scriptorum testimoniis celebratam *Iburgi* sui, præcipitis loci situ, montis altitudine, & murorum turriumque, quam ruinæ indicant, firmitate olim munitissimi, & ad omnes belli à Carolo M. gesti rationes accommodati, gloriam Osnabrugensibus cedere debeat, cùm illud Ecclesia Paderbornensis à Carolo M. in dotem fundationis acceperit, non exiguum utique

munus,

munus, ſed Epiſcopatûs dignitati, & Leonis III. Pontif. præſentis commendationi, & regiæ pietati par beneficentiæ monumentum.

3. PRÆSENTIS CAROLI PRECIBUS DONATA LEONIS.] Gobel. Perſona in Coſmodrom. ætat. 6. cap. 38. pag. 190. *Anno Domini 799. Leo Papa* III. *venit ad Carolum in Paderborne, querens de injuſta Romanorum perſecutione, quem Carolus honorificè ſuſcepit, & rogavit ut Capellam quandam ibi noviter conſtructam, cùm jam Eccleſiam, quam præſens ibidem erexerat, ipſi rebelles vaſtaverant igne, dignaretur conſecrare. Qui precibus Regis gratanter ſuſceptis, in eadem Capella altare in honorem S. Stephani Protomartyris devotè conſecravit, ac reliquiis ejuſdem Martyris, quas ſecum Româ detulerat, in eodem altari reconditis, viſitantibus eandem Capellam in anniverſario dedicationis ipſius, qui eſt* VIII. *Decemb. de benignitate Sedis Apoſtolicæ magnas indulgentias conceſſit, & ſedem ibidem Epiſcopalem auctoritate Apoſtolicâ confirmavit. Et tunc ad petitionem Papæ, Carolus dedit Eccleſiæ Paderbornenſi caſtrum Iborg, de quo ſuprà dictum eſt.* Albertus Crantzius, & Hermannus Hamelmannus §. 2. ſuprà citati, Gaſp. Bruſchius, Kerſſenbrochius, & Hovelius in catalogis Epiſcoporum Paderbornenſium. & Bruſchius quidem ita: *Donavit hunc Epiſcopum* (Hathumarum) *Carolus M. præſente Leone* III. *arce Triburgenſi cum adjacente territorio omni.* Cæterùm, teſte Gobel. Perſona in Coſmod. cap. 60. pag. 228. *Bernardus* II. *Epiſcopus Paderbornenſis anno* 1189. *montem Iburg occupavit, & munire cæpit.*

Caſtrum autem DRIBORG adhuc anno 1309. ſtetiſſe, oſtendunt literæ Capituli Paderbornenſis, quibus fatentur: *quòd cùm conſenſu Guntheri Epiſcopi Paderbornenſis, elegerint Bernardum Præpoſitum in tutorem Eccleſiæ, cum obligatione, ut redimi ſinat caſtra Dryburg, & Nyggenhuſen, pro* 1400. *marcis denariorum oppignorata.* Licet autem Gobelinus Perſona loco citato ſubjungat, *ſuo adhuc tempore*, id eſt anno 1418. quo Coſmodromium ſuum abſolvit, *caſtrum Driburgum perſeveraſſe*, hoc de parietinis ejus accipio: ex quo enim Bernardus V. Epiſcopus Paderbornenſis, ipſo Gobelino Perſona in Coſmodromio cap. 68. pag. 240. referente, intra

tra annum 1320. quo cœpit, & annum 1340. quo defunctus, *fundavit castrum Dringenberg, & reditus castri Driborg illo transtulit*; verisimillimum nobis videtur, *Driburgum* castrum habitari desiisse, & veteres ejus incolas, ob incommodum montis ascensum, ad illius pedem demigrasse. Tantum de DRIBURGO seu *Iburgo* nostro, ubi Tilemannum Frisium, in speculo de monetis lib. 3. cap. 1. & 8. sedem seu templum Irmensulæ falsò posuisse, superiùs in Eresburgi notis demonstravimus.

4. VENA ACIDÆ TANTUM.] De ea agemus posteà, nunc hîc elegantem de Driburgi deliciis Oden Nobilissimi Viri JOANNIS ROTGERI TORCKII, Præpositi Mindensis, Canonici Paderbornensis ac Monasteriensis, hydropotæ Driburgensis, hoc anno 1671. nobis dicatam, publicamus.

Teutonum saltus, acidasque nostræ
Fontium venas repetunt Camœnæ,
Et per umbrosos nemorum recessus
Frigora captant,

Tinnulis blandè fidibus canentes
Inter argutas volucrum querelas,
Calle saxoso fugientis inter
Murmura rivi.

Adstrepunt lenes Zephyri susurri,
Fluctuans densis seges alta spicis
Annuit, picto variata rident
Gramina flore.

Mille dum laudes Tibi FERDINANDE,
Lesbiæ concors modulis Puellæ
Grata testudo canit icta nostræ
Pollice Musæ.

Ut Driburgensi decori est popello

Pinguibus nascens faba multa campis,
Et sacri fontis liquor, & vetusti
Rudus Iburgi.

TE *Tuis summum decus esse terris,*
Omnis hic cantat chorus, omnis ætas,
Et cavæ rupes, & amicta flavis
Messibus arva.

Nempe TE *crebras vigilante noctes,*
Et Tuis pacem redimente curis,
Tutus & pagos sopor & quietas
Occupat urbes.

Otium gaudens agitat juventus,
Otio felix fruitur senectus,
Carpit immunes pecus otiosum
Suaviter herbas:

Quæque fallaces alibi per artes
Sanguinem plebi Patribusque passim
Ebibunt, vafræ bene TE *secantur*
Judice lites.

Quæque vesanis animos potentum
Semper irritat stimulis voluptas,
Omnibus ventri placitura quærens
Pabula terris:

Nec peregrino satiata Baccho,
Nec mari vasto, aut stabulis ferarum,
Blanda TE *pestis fugitat, Tuâque*
Exulat aulâ.

TE *juvant cantus, citharæque Phœbi,*

Et

Et susurrantes Heliconis umbræ,
Et coronatæ TIBI *festa præbent*
Gaudia Musæ.

O Sacrum Regni decus! O Deorum
Vita, quæ sævis potior triumphis,
Orbe terrarum feret ac Olympo
Judice palmam!

Lauda ad Ambram
vulgo
Lugde an der Emmer.
1. Ecclesia Parochialis
2. Emmer fluvius.
3. Pyrmont
Castrum Arminii
Ecclesia S. Kiliani extra
oppidum

LUDA AD AMBRAM.

MEMORIÆ. SACRUM

HIC. UBI. LUDA. VETUS. JUCUNDÆ. MARGINE. RIPÆ
URBS. SEDET. ET. CULTOS. AMBRA. PERERRAT. AGROS
AMBRONES. HABITASSE. FERUNT. QUOS. CIMBRICUS. OLIM
MILITIÆ. SOCIOS. TRAXIT. IN. ARMA. FUROR
ILLIS. ARMINII. SUCCEDENS. ARCE. PROPINQUA
GENS. TENUIT. VALIDA. SCEPTRA. CHERUSCA. MANU
ANNUA. DEINDE. PIO. CAROLUS. SACRA. MORE. FREQUENTANS
NASCENTEM. COLUIT. SUPPLICE. VOCE. DEUM
ET. SCHIDROBURGUM. PROPIUS. DUM. SAXONA. BELLO
FULMINAT. HOC. POSUIT. FRANCICA. CASTRA. LOCO
HÆC. OLIM. DECORI. FUERINT. NUNC. PROXIMA. LUDAM
CONCELEBRAT. NOTÆ. VENA. SALUBRIS. AQUÆ

FERDINANDUS. DEI. ET
APOSTOLICÆ. SEDIS. GRATIA. EPISCO-
PUS. PADERBORNENSIS. COADJUTOR
MONASTERIENSIS. S. R. I. PRINCEPS
COMES. PYRMONTANUS. ET. LIBER. BA-
RO. DE. FURSTENBERG

LUDÆ. AD. AMBRAM. PERANTIQUÆ. AMBRO-
NUM. ET. CHERUSCORUM. SEDI. CAROLI. M. CA-
STRIS. IN. QUIBUS. AN. DCCLXXXIV. CHRISTI. NA-
TALEM. EGIT. ET. PYRMONTANÆ. ACIDULÆ
VICINITATE. CELEBRATÆ
M. H. P

NOTÆ.

1. HIC UBI LUDA VETUS.] *Ludam* ſeu *Lugdam* à Carolo M. illic caſtra metato, ad ſimilitudinem *Lugduni* Galliarum, *Lugidunum* Saxoniæ appellatum eſſe, fingit Joannes Pideritius in Chron. Lippienſi pag. 205. Huic fabulæ aliam æquè incertam nominis originem attexit Joannes Seilerus in Chron. Pyrmontano MS. cap. 20. Verum nomen exhibet nobis vita Caroli M. apud Pithæum, ubi *villa Luidi* nuncupatur; quod in Annal. Caniſii *Lutundi*, & apud Reginonem ad An. 784. *Linhidi* pro *Liuhidi* corruptum legitur. Vetus nomen tempore Immadi Epiſcopi Paderbornenſis, qui An. 1052. cœpit, & An. 1076. deſiit, adhuc obtinuit. teſtes ſunt literæ antiquæ, quæ ſic habent. *Notum ſit omnibus tam futuris quam præſentibus. qualiter Wirinbertus cum conſenſu & laude filii juſtiſſimi heredis ſui Bovonis. duo curtilia in pago Thietmelli & in villa Aldenthorpe. & XL. jugera & X. jugera in Remikenhuſun. & inſuper medietatem cujuſdam ſylvulæ in Bennenberge ſanctæ Patherbrunnenſi Eccleſiæ. & domino ac venerabili Immado ejuſdem ſedis Epiſcopo in proprium tradidit. legavit. conceſſit. ea videlicet ratione. ut præfatus Epiſcopus Immadus tres villas Odiſthorp. Lavenhuſun. Theſperi. ad Eccleſiam quæ in Odiſthorpe ſita & conſecrata eſt terminaret. & interminationem Epiſcopali banno terminaret. Quod ut firmius ac magis ratum inconvulſumque permaneat. idem Wirinbertus Eccleſiæ quæ eſt in* LIUITHI. *& Widikindo presbytero de cujus parochia tres præfatæ villæ ſumptæ ſunt. ipſo annuente & collaudante unum manſum in Ubbenbrocke in proprium tradidit. condonavit. Quod ſi præfatus Epiſcopus. vel aliquis ſucceſſorum ejus terminationem hanc infringere. & prædictas villas auferre voluerit. liberam habeat poteſtatem Wirinbertus vel heres ejus ſua recipiendi. vel quod voluerit inde faciendi. Hi ſunt teſtes. Bernhard. Ibo. Benno. Bernhard. Wiribrath. Thiammo & Wirinzo. Beſcelin. Acelin. Brunig. Hocil. Ermindag. Ekbraht.* Poſtea in diviſione Sedium Archidiaconalium, Bernardo IV. Epiſcopo Paderbornenſi

bornensi per diœcesin Paderbornensem facta, LUGETHE appellatur.

Quantum ex vetustis literarum monumentis licet colligere, primi hujus urbis domini fuere Comites de Hallermundt, & deinde nobiles Domini de Homburg; ex quibus Wernerus nobilis Dominus de Homburg An. 1003. filiam suam Adelheidam Sigefrido Comiti de Eberstein in matrimonium dedit, *Ludamque* dotem despondit. Quam longo post tempore Ebersteinii possederunt, & Albertus Comes de Eberstein ære alieno oppressus, An. 1212. Abbati Corbeiensi primò oblatam, sed per somnolentiam, ut ferunt, neglectam, Paderbornensi Episcopo vendidit. Joannes Seilerus in Chron. Pyrmontano MS. cap. 21. & 22. Cæterùm graves ac diuturnæ, de Comitatu Pyrmontano & Ludensi præfectura, cum Spiegelbergiis, Lippiensibus, Gleichiis, & Waldecensibus Comitibus subinde exortæ lites, quæ multo utrimque sanguine, ac damnis impensisque maximis steterant, faustis denique auspiciis An. 1668. compositæ, constabilitâ in Pyrmontanum Comitatum successione Paderbornensis Ecclesiæ, & omni Ludensis agri jurisdictione eidem transcriptâ, nunc tandem conquiescunt.

2. AMBRA PERERRAT AGROS.] *Emmera* major, ut distinguatur ab Emmera minore, qui in *Wersam* haud procul urbe Monasteriensi illabitur, sic ad An. 784. appellatur Astronomo apud Reuberum, Auctori vitæ Caroli M. apud Pithæum, Adelmo, Auctori Annal. Francicorum apud Canisium, Reginoni, & Poëtæ Anonymo. Accolis est *Emmer*, qui sub radicibus silvæ Teutoburgiensis ad *Langelandam* vicum in Paderbornensi diœcesi oritur, & Steinhemium, Schidram, Ludam & arcem Pyrmontanam prætervectus, in Visurgim effunditur.

3. AMBRONES HABITASSE FERUNT.] Alii aliis terrarum oris *Ambrones* collocent; Nos cum Reinero Reineccio in commentario de origine Mysorum, & cum Joanne Pideritio in Chron. Lippiensi part. 1. cap. 6. ad *Ambram* nostratem illorum sedem ponimus, & ab *Ambra* denominatos censemus.

4. QUOS

4. QUOS CIMBRICUS OLIM.] Florus lib. 3. cap. 3. & quotquot *Cimbrici* belli meminerunt, *Cimbrorum* in Italiam irruentium socios faciunt Teutonos, qui *Ambronibus Ambræ* accolis vicini, siquidem in diœcesi Paderbornensi & Lippiensi Comitatu, *Teutoburgium*, & *Teutoburgiensem saltum* tenuerunt, & nomine suo donarunt, facilè in societatem hujus belli *Ambronas* pertraxerint, junctis copiis Italiam invasuri. Hi igitur *Ambrones*, *Cimbris* per Noricum Italiam aggredientibus, in Gallias deflexerunt, unà cum Teutonis sociis suis aliâ viâ irrupturi. Sed, teste Plutarcho in Mario, ad Druentiam flumen, haud procul Aquis Sextiis, quas Teutoni tenebant, à Mario sunt deleti, cùm ipsi soli Cæpionem, ac deinde Manlium Coss. unà cum exercitu Romano jam antè profligassent.

5. ILLIS ARMINII SUCCEDENS ARCE PROPINQUA.] De Germanorum veterum consuetudine solum facilè crebroque mutandi, & de causis cur id facerent, ita Strabo l. 7. *Commune omnium est qui istis in locis degunt, facilis & expedita soli mutatio, ob tenuitatem victus, & quod neque colunt agros, neque fructus recondunt: sed in casis habitant structurâ in unum diem constantibus, cibus eis à pecore plurimus, ut & Nomadibus: quorum etiam imitatione rebus suis in currus impositis facilè cum pecore suo abeunt quò visum fuerit.* Unde, *vix invenies*, ait Seneca de Consol. ad Helviam, *ullam terram, quam etiam nunc indigenæ colant; permixta omnia & insititia sunt. Alius alii successit. Hic concupivit, quod alii fastidio fuit; unde ille expulerat, ejectus est.* Sic in *Ambronum* ad *Ambram* sedes Cherusci immigrarunt, quos etiam cis Visurgim habitasse, suprà in notis ad cladem Varianam §. 15. ex Dione lib. 54. ostensum est, & ex ejusdem hist. l. 55. patet: *Drusum Chattorum fines ingressum, ad Sueviam usque processisse. Indè in Cheruscorum agros conversum Visurgimque transgressum, Albim usque penetrasse, cuncta depopulando.* Winkelmannus etiam in notitia veteris Westphaliæ lib. 1. cap. 8. num. 105. *Nec dubium est*, inquit, *Arminium hîc sedem habuisse: extant enim adhuc reliquiæ arcis dictæ*, die Harmesborg / *ab Harminio propè* Schier / *versus Luidam oppidum.* vid. Annal. Stangevolii lib. 1. Pideritium in Chron.

Chron. Lippiensi. Certè arx ipsa, quæ vulgò Hermingsburg nominatur, etiamsi diruta, in altissimo monte, situ ad bellum opportuno, veteris munitionis vestigia adhuc ostentat, & Arminii nomine gloriatur: qui illam, *abscedentibus Romanis, & pulso Maroboduo*, teste Tacito lib. 2. Annalium, *regnum adfectans*, libertati popularium sibi adversæ, tanquam frænum imposuisse perhibetur. Hanc à Carolo M. eversam memorat Joan. Seilerus in Chron. Pyrm. MS. cap. 19. Pideritius autem in Chron. Lippiensi part. 2. pag. 206. falsò putat hoc in loco Irmensulam Saxonicam, & Heresburgum stetisse, quæ ad Dimolam erant indaganda.

6. ANNUA DEINDE PIO.] Id quod memoriæ prodidit vita Caroli M. apud Pithæum pag. 31. *Rex Carolus iniit consilium ut hiemis tempore ageret in Saxonia, & celebravit Natale in Cidrioburgi (aliàs Sknidnosburg in pago Vaizawaga in villa* LUIDI*) super fluvium Ambra. Indè abiens in Saxoniam pervenit usque ad Rimia.* Annal. Francor. apud Canisium: *Ibi inito consilio cum Francis, ut iterum tempore hiemis iter faceret Domnus Rex in Saxoniam, quod & ita factum est, & celebravit Natalem Domini juxta Kidrioburg in pago Wazzaganni supra fluvium Ambram in villa* LUTUNDI. Regino in Chron. An. 784. *Rex itaque consultis fidelibus, iteratò hiemis tempore Saxoniam intravit, & celebravit Natalem Domini juxta Kichrisburg Wizzagani, super fluvium Ambra, in villa quæ dicitur* LINHIDI.

7. ET SCHIDROBURGUM.] Ita olim *Schira*, seu *Schidra vetus*, locus in Comitatu Swalenbergensi, nunc Lippiensi, inter Steinhemium & *Ludam* situs, vocabatur. Adelmus Benedictinus ad An. 784. *Rex autem congregato iterum exercitu, in Saxoniam profectus: celebratoque in castris Natalitio Domini die, supra Ambram fluvium in pago Huthagoe, juxta castrum Saxonum, quod dicitur* SKIDROBURG, *ad locum vocabulo Rimi, quo Wisura & Waharna confluunt, populabundus accessit.* Eadem verbis iisdem commemorat Astron. apud Reuberum; Poëta Anonym. ad An. 784.

Arva petens, juxta fluvium consederat Ambram,
Est ubi castellum, quod Skideronburg vocitatur.

Porrò hîc Carolum M. fundasse Ecclesiam Cathedralem, *quæ tamen pòst per Brunonem & Tanquardum Saxones in Vallersleve super Ericam, & indè per Henricum primum in Vrose oppidum Northuringiæ, & tandem per Ottonem Magnum An.967. Magdeburgum sit translata*, testatur Chron. Mindense à Meibomio editum, Henricus de Hervordia, Joannes de Essendia, Rolevingius in lib. de laudibus antiquæ Saxoniæ, Hartmannus Scheidelius in Chron. & descriptione Magdeburgi, Pideritius in Chron. Lippiensi part. 2. pag. 206. Cleinsorgius in MS. Annal. Ecclesiast. Westphaliæ. Quemadmodum igitur Episcopatus hîc institutus, ex alio loco in alium migravit, & prorsus hodie evanuit, ut de eo, & similibus Germaniæ Ecclesiis illud Severi Imp. pro dolor! usurpare jam liceat, *Omnia fui & nihil.* ita etiam *Schiram novam*, *veteri Schiræ* proximam, opulentum Blombergensis Monasterii Canonicorum Regularium S. Augustini prædium, Lippienses Comites in rem suam, hoc est, usum profanum converterunt. Piderit. in Chron. Lippiens. pag. 626. Heu pietas! heu prisca fides!

8. CONCELEBRAT NOTÆ VENA SALUBRIS AQUÆ.] Fontes Pyrmontanos describit Henricus de Hervordia in Cod. MS. de tempor. memor. ætat. 2. cap. 112. *In Westphalia quoque juxta oppidum*, inquit, LUDE *diœcesis Paderbornensis fons est, qui dicitur* SACER FONS, *de quo si quis pronus biberit, in faciem ejus exilit, & quasi expergi videtur. Ibidem est & alius fons, qui dicitur* FONS BULLIENS. *Iste quasi quadratus est de quatuor lateribus æqualibus; quolibet latere forte* 12. *pedum existente, & fundus subter rubeus ad pallorem declinans. Nil in ipsum influit nec effluit, sed continuè bullit & sonorè, sic quòd ad jactum balistæ potest audiri. Propter ampullas magnas & viscosas in ipso jugiter elevatas & disruptas, perpetuæ est bullitionis.* Ita Henricus de Hervordia, qui An. 1370. defunctus, & An. 1377. jussu Caroli IV. Imperatoris Mindæ præsentis exhumatus, & honestiori loco denuò sepultus, Mindæ in templo Patrum Dominicanorum quiescit. Chron. Mindense à Meibomio editum, pag 119. Postea An. 1556. *sacrum* hunc *fontem* mirâ vi multis gravibusque morbis me-

medendi inclaruiſſe, & magno externorum concurſu celebratum narrat Joan. Scilerus in Chron. Pyrmont. MS. cap. 3. & Joannes Gigas medicus & Mathematicus inſignis, ortu Ludenſis, & Henricus Harius J. C. in deſcript. diœceſis Paderbornenſis ſingulariter jam olim commendarunt. Quem etiam nunc ſalubritate nobilem, viri Principes ac Dynaſtæ complures, quotannis certatim frequentant, non exiguo accolarum, & Ludenſium præcipuo emolumento.

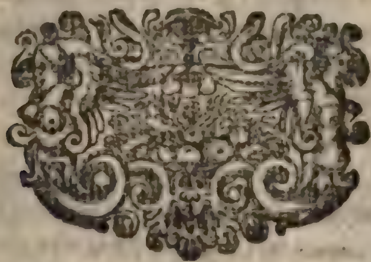

TROPÆA CAROLI M.

FRANCORUM REGIS,

IN CAMPO SINTFELD.

MEMORIÆ. SACRUM

NUNC. UBI. FERTILIBUS. LATE. FLAVESCIT. ARISTIS
TAM. CERERI. GRATUS. QUAM. SPATIOSUS. AGER
OLIM. CAMPUS. ERAT. QUO. PRÆLIA. SAXO. MINATUS
FRANCORUM. SIGNIS. OBVIA. SIGNA. TULIT
SED. VICTUS. CESSIT. TITULO. VICTORIA. DONAT
MOENIA. VICINO. CONSPICIENDA. JUGO
SI. MARATHON. PERSIS. NOMEN. FATALE. PEREMPTIS
MILTIADÆ. JACTAT. CLARA. TROPÆA. DUCIS
GLORIA. MAJOR. ERIT. CAROLI. QUI. PARCERE. VICTIS
MALUIT. HOSTILI. QUAM. JUGULARE. MANU

FERDINANDUS. DEI. ET APOSTOLICÆ. SEDIS. GRATIA. EPISCOPUS. PADERBORNENSIS. COADJUTOR MONASTERIENSIS. S. R. I. PRINCEPS COMES. PYRMONTANUS. ET. LIBER. BARO. DE. FURSTENBERG

CAROLO. M. FRANCORUM. REGI. SAXONIBUS. IN CAMPO. SINTFELD. AN. DCCXCIV. SUBACTIS. ET TERTIA. EORUM. PARTE. ALIO. TRADUCTA. DE RELIGIONE. CHRISTIANA. ET. PUBLICA. TRANQUILLITATE. OPTIME. MERITO
M. H. P

NOTÆ.

1. TAM CERERI GRATUS, QUAM SPATIOSUS AGER.] Quamvis hic ager longè latèque patens frumentis hodie abundet, fertiliores tamen ſegetes illic olim provenisse credibile eſt, quando frequentibus pagis habitatus diligentiùs colebatur; qui plerique omnes unà cum oppido *Blankenroda* Suſatenſi bello vaſtati, Theodorico Colonienſi Archiepiſcopo & Adminiſtratori Paderbornenſi, ſuum debent excidium. Tanti Eccleſiæ Paderbornenſi, cujus Suſatum nihil intererat, primum ſtetit conſilium, potentiorem è vicinia Principem cooptandi; qui hanc inſuper gratiam Paderbornenſibus retulit, ut à Martino V. Pont. Max. An. 1429. VIII. Kal. Decemb. Pontif. ejus An. 13. clam impetratis UNIONIS literis, diœceſin Paderanam Colonienſi conjungere & ſubjicere ſtuduerit. Sed hæc illius molitio fruſtra fuit, ſiquidem Eugenius IV. Pont. Max. ab univerſis Paderbornenſis diœceſis ordinibus de vero Eccleſiæ ſtatu certior factus, hanc *Martini unionem* malâ fide quæſitam, diplomate ſuo An. 1431. VI. Kal. Julii, Pontif. An. 1. reſcidit, & Eccleſiam Paderbornenſem Antiſtitis ſui fraude circumventam in integrum reſtituit.

2. OLIM CAMPUS ERAT.] Quem vita Caroli M. apud Pithæum *Sinitfelt*, Annal. Franc. incerti Auct. apud eundem *Sinifelde*, Annal. Fuldenſ. *Sinitfeldt*, Aſtron. apud Reuberum *Sintfelt*, Adelmus *Smetfeldum* pro *Sinetfeldun*, Regino *Finisfelt* pro *Sinitfelt*, Poëta Anonym. *Sinothfeld*, diplomata Ottonis III. Imp. & S. Henrici Regis, infra ad monument. Sendæ, *Soretfelt* & *Sorehtfeld*, quaſi infœcundum & ſterilem campum dicas, & ejuſdem Henrici literæ in monument. Saltus Teutoburgienſis editæ, *Sinatfeld* nuncupant. Item literæ Theodori de Herſe An. 1445. *de donatione bonorum in devaſtatis pagis, & marcis in* SENTFELDE, *in Haren*, *Knickenhagen*, *Wulfeſen.* Et literæ Stephani, Gerlaci, & Theodori de Malsborch, *de decima*

cima vastati pagi Ostelrein in SENTFELDE *An.* 1481. *data*, SENTFELDE appellant. Unde, cum hodiernum nomen *Sentfelt* ab antiquo parum discrepet, miror Reinerum Reineccium, eruditissimum cæteroquin scriptorem, & Paderbornensium locorum, utpote qui Steinhemii ad Ambram natus fuit, haud dubiè gnarum, in notis ad Poëtam Anonym. *Sendam*, Paderbornensis & Lippiensis ditionis vastum desertum, pro *Sintfelt*, interpretatum. Pari errore labitur Letznerus, qui pro *Sentfeld* hic nobis *Wintfeld* obtrudit; & Henricus Hovelius in speculo Westphaliæ veteris MS. qui *Sintfelt* in Delbrugia collocat. Vocabulo *Felt*, campum jam olim appellatum esse, liquet ex Aimoino lib. 2. c. 13. *Quo tempore Longobardi relictâ Rugorum patriâ venerunt in campos patentes, qui sermone barbarico Felth appellantur.* Quid verò illud *Sinit*, *Sini*, *Sinet*, *Sinot*, *Sinat*, denotet, equidem nescio. Bernardus Mollerus lib. 5. de Rheno, à synodo, quæ nostratibus hodiedum *Sent* dicitur, unde *Sentgericht*, hoc est, judicium synodicum, hoc nomen deducit; quasi Quinctilius Varus, qui *jurisdictionibus, agendoque pro tribunali ordine trahebat æstiva*, jus ibi dixerit, sive antiqui nostri Saxones conventus egerint: quibus si æquè notum, usitatumque Centenarum judicium fuisset, atque Alemannis & Francis fuit (de quo lex Alemannorum, & Beatus Rhenanus lib. 2. rer. German. *Regnum siquidem Francorum in Comitatus divisum erat, hi in Centenas: harum autem Præses Centenarius & Centgrafius, Assessores Scabini dicebantur*) suspicari forsan liceret campum *Sentfeld* ex eo denominatum, quòd hujusmodi judicia illic exercerentur.

3. QUO PRÆLIA SAXO MINATUS.] Saxones etsi tot præliis, tot cladibus fracti, identidem tamen Francorum jugum excussere, quemadmodum *victores victique nunquam solidâ*, ut Tacitus ait hist. lib. 2. c. 7. *fide coalescunt*. Quare teste Astron. apud Reuberum An. 794. *Rex bipartito exercitu Saxoniam petere statuit, eo videlicet modo, ut ipse cum dimidia parte copiarum ab Australi parte intraret; Carolus verò filius ejus cum alia medietate Rhenum apud Coloniam trajiceret, & in eandem regionem*

ab

ab occidente veniret. Quo facto, licet Saxones in campo, qui SINTFELT *vocatur, quasi prælium cum Rege commissuri consedissent, ibique adventum ejus opperirentur, amissâ victoriæ spe, quam sibi paulò antè falsò pollicebantur, ad deditionem omnes conversi sunt, victique sine prælio, victoris potestati se subdiderunt. Dederunt igitur obsides, & jurejurando fidem Regi velle servare promiserunt.* Eadem, sed breviùs, narrat vita Caroli M. apud Pithæum. *Saxones autem congregati præparaverunt se ad bellum in campo* SINITFELT: *sed cùm audissent se ex duabus partibus esse circumdatos, timore pleni promiserunt se esse Christianos, & fideles Domno Regi.*

4. FRANCORUM SIGNIS OBVIA SIGNA TULIT.] Antiquis Germanis nostris militaria signa fuisse in usu testatur Tacit. de Morib. Germ. *effigies, & signa quædam, detracta lucis, in prælium ferunt*, & lib. 4. hist. de Civili Batavo & Germanis hiberna legionum Romanarum in Rheni ripa obsidentibus. *Hinc veteranarum cohortium signa, inde deprompta silvis lucisque ferarum imagines, ut cuique genti inire prælium mos est, mixta belli civilis externique facie obstupefecerant obsessos.* Quarum autem fuerint ferarum imagines, nec Tacitus, nec alius quisquam declaravit. Omnis generis animalium fuisse, quemadmodum apud Romanos & Ægyptios, maximè credibile esse, ait Cluverius Germ. antiq. lib. 1. c. 49. De Saxonum signis hæc scribit Widekindus Corbeiensis lib. 1. Annal. *Hic arripiens signum, quod apud eos habebatur sacrum, leonis atque draconis, atque desuper aquilæ volantis insignitum effigie.* Francis verò tempore Pharamundi Regis usitatos tres busones aureos in area nigra, seu nigros busones in area aurea; à Meroveo ex objecto viso busones versos in leones; à Clodoveo leones in lilia, quæ cùm essent indefinita, Caroli VI. edicto tria retenta, asserit Theodorus Hoppingius Susatensis in suo de insignibus opere erudito.

5. SED VICTUS CESSIT. TITULO VICTORIA DONAT MOENIA.] Annal. Fuldens. *Saxones in* SINITFELT *congregati à Carolo subacti sunt, & tertius ex eis homo translatus.* In Annal. incerti auctor. apud Pithæum eadem iisdem pænè verbis referuntur. Ab hac victoria oppidum Wünnenberg in

in agro Sentfelt / edito loco ſitum, nomen accepiſſe creditur, ſicut Wintfelt / id eſt, campus victoriæ, à clade Variana. Lipſius in notis ad lib. 1. Annal. Taciti.

6. SI MARATHON.] Campi Marathonis, *qui abeſt Athenis circiter millia paſſuum decem, ingenti Perſarum clade nobilis*, meminit Cornelius. Nepos in Miltiade. Eundem *magnarum & multarum virtutum teſtem* nominat Pomponius Mela lib. 2. vid. Herodotum lib. 6. Pauſaniam lib. 1. Juſtinum lib. 2. Agellium lib. 7. cap. 21.

7. PERSIS NOMEN FATALE PEREMPTIS.] *Pugnâ Marathonia nihil nobilius, nulla enim unquam tam exigua manus tantas opes proſtravit.* Cornelius Nepos l. c. *Ducenta enim millia Perſæ eo prælio, ſive naufragio amiſere.* Juſtin. l. 2. cap. 9. Oroſius. Ex Athenienſibus contrà centum & nonaginta tantùm milites deſideratos refert Herodotus.

8. MILTIADÆ JACTAT CLARA TROPÆA DUCIS.] *Miltiadi, qui Athenas totamque Græciam liberavit, talis honos tributus eſt in porticu, quæ Pæcile vocatur, quùm pugna depingeretur Marathonia; ut in decem Prætorum numero prima ejus imago poneretur, iſque hortaretur milites, præliumque committeret.* Cornelius Nepos l. c. Alterum Miltiadis præmium ſunt, tropæa ex hoſtium manubiis, quibus ſe à ſomno quotidie excitari jactabat Themiſtocles. Cicero 4. Tuſcul. quæſt. & Plutarchus. Porrò de Græcorum tropæa figendi conſuetudine, tum aliùnde, tum ex Plutarchi Pelopida, & Cornelii Nepotis Datame liquet. Quinam autem primi inter Romanos tropæa poſuerint, tradit Florus lib. 3. cap. 2. *Domitius*, inquit, *Ahenobarbus, & Fabius Maximus, ipſis quibus dimicaverant locis, ſaxeas erexere turres, & deſuper exornata armis hoſtilibus tropæa fixere, cum hic mos inuſitatus fuerit noſtris. Nunquam enim populus Romanus hoſtibus domitis ſuam victoriam exprobravit.* Quod ſanè Germanicus Cæſar Germanis, Arminii militibus, in *campo Idiſtaviſo*, prope Eiſdorffium, haud procul Mindâ, inter Oldendorpium & pagum Stemmen / ſi Cluverio credimus; ſi verò Lipſio, in notis ad Tacit. Annal. lib. 2. n. 44. infra Bremam, mare verſùs, ad pagum Vegeſack /

 ſupe-

ſuperatis haud obſervavit: ita enim hac de re ſcribit Tacit. lib. 2. Annal. *Miles in loco prælii Tiberium Imperatorem ſalutavit. ſtruxitque aggerem, & in modum tropæorum arma, ſubſcriptis victarum gentium nominibus, impoſuit. Haud perinde Germanos vulnera, luctus, excidia, quàm ea ſpecies dolore & irâ adfecit.* Chytræus in deliciis itinerum, tradit hæc tropæa ſtetiſſe erecta cis Viſurgim in Comitatu Diepholtano, prope ſtagnum Dumeram.

9. QUI PARCERE VICTIS MALUIT.] Sic Carolus tertio quôque Saxonum, quos in *Sintfelt* ſubegerat, ut ſuprà meminimus, in alias oras traducto, reliquis ſupplicibus, more ſuo ignovit: *Præclaram victoriam ratus, in qua plus eſſet clementiæ, quàm crudelitatis.* Cornelius Nepos in Timoleonte, Probè etiam gnarus, *novum imperium inchoanti utilem eſſe clementiæ famam.* Tacit. hiſt. lib. 4. c. 63. &, *ſi egregium eſt hoſtem dejicere, non minùs eſſe laudabile infelicis ſcire miſereri.* Valerius Max. lib. v. Cæterùm de Saxonibus utriuſque Albis ripæ accolis in Galliam & Germaniam deportatis, ſuprà diximus in monumento Bocæ §. 7. Bonfinius etiam in remotiores provincias trajectos memorat, Decad. 1. lib. 9. *Non ſolùm*, inquit, *è Saxonibus abducti obſides Principum filii, ſed ut eorum vires honeſtiùs extenuarentur, multæ quoque ex his in Daciam, Pannoniam, diverſaſque regiones deductæ coloniæ, quarum adhuc innumeræ Sarmatiam, ulterioremque Daciam incolunt.* Secutus nimirum hac in re Carolus exemplum veterum Romanorum: Tiberius namque ex his ipſis locis, ubi Druſus adverſùs Sicambros caſtellum Aliſonem poſuerat, *Sicambros traduxit in Galliam, atque in proximis Rheno agris collocavit.* Sueton. in Aug. cap. 23. Quantus autem eorum, quos in Gallias Tiberius trajecit, numerus fuerit, Eutropius, quem ſequitur Lipſius libro 1. de magnitud. Rom. & Cluverius, memoriæ prodidit lib. 7. *Tiberius quadringenta millia captivorum ex Germania tranſtulit, & ſupra ripam Rheni in Gallia collocavit.* Eodem uſus conſilio Probus Imp. teſte Vopiſco, *accepit ſedecim millia tyronum*, (è Germanis noſtris) *quos omnes per diverſas provincias ſparſit, ita ut numeris vel limitaneis militibus, quinquagenos vel ſexagenos*

genos interfereret, dicens: sentiendum esse, non videndum, cùm auxiliaribus barbaris Romanus juvatur. De Vandalis & Burgundionibus à Probo devictis, & in Britanniam deportatis, Zosimus lib. 1. De Francis *à propriis ex origine sedibus avulsis, ut in desertis Galliæ regionibus collocati, etiam pacem Rom. Imperii cultu juvarent, & arma delectu*, Panegyrici, Constantino Imp. & Maximiniano Aug. dicti, meminerunt.

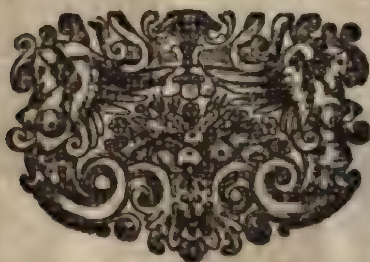

HERISTALLUM SAXONICUM,

IN RIPA VISURGIS.

MEMORIÆ SACRUM

SEU. TE. CÆRULEUS. PLACIDO. VEHIT. AMNE. VISURGIS
SIVE. FACIS. TERRA. CARE. VIATOR. ITER
PARVA. MORA. EST. FAMÆ. RELEGAS. MONUMENTA. VETUSTÆ
ET. PRECOR. HÆC. PAUCIS. CARMINA. SCRIPTA. NOTIS
MAGNUS. HERISTALLO. CAROLUS. DUM. SAXONAS. URGET
HIC. POSITIS. CASTRIS. NOMEN. HABERE. DEDIT
LEGATOS. HIEMANS. HIC. REGIA. DONA. FERENTES
AUDIIT. ET. NATOS. JUSSIT. ADESSE. SUOS
HIC. COEPTAM. RETULIT. FATO. MELIORE. CATHEDRAM
AD. VITREAS. PADERÆ. LENE. FLUENTIS. AQUAS
NON. TAMEN. OMNIS. HONOS. ABIIT. QUIN. ÆMULA. FRANCO
CERTAT. HERISTALLI. GLORIA. SAXONICI

FERDINANDUS. DEI. ET APOSTOLICÆ. SEDIS. GRATIA. EPISCOPUS. PADERBORNENSIS. COADJUTOR MONASTERIENSIS. S. R. I. PRINCEPS COMES. PYRMONTANUS. ET. LIBER. BARO. DE. FURSTENBERG

HERISTALLI. SUI. IN. RIPA. VISURGIS. CAROLI. M HIBERNIS. PIPINI. ET. LUDOVICI. FILIORUM. EJUS. CONVENTU. HUNNORUM. ET. ASTURIÆ GALLECIÆQUE. REGUM. LEGATIONIBUS. AN DCCXCVII. CELEBRATI. MEMORIÆ. POSUIT

NOTÆ.

1. HIC POSITIS CASTRIS NOMEN HABERE DEDIT.] Ita Aſtronom. apud Reuber. ad An. 797. *Conſilium iniit, ut ad conficiendum Saxonicum bellum in ipſa regione hyemaret. Sumpto igitur comitatu ſuo, Saxoniam petiit, caſtriſque ſuper Wiſuram poſitis conſedit, & locum caſtrorum* HERISTELLI *vocari juſſit.* Eadem fermè habet vita Caroli M. apud Pithæum: *Et Novembrio menſe mediante, ad hibernandum cum exercitu Saxoniam intravit, poſitiſque caſtris apud Wiſoram fluvium, locum caſtrorum* HERISTELLI *vocari juſſit.* Adelmus ad An. 797. *Sumpto igitur comitatu ſuo, Saxoniam petiit, caſtriſque ſuper Wiſuram poſitis conſedit, & locum caſtrorum* HERISTALLUM *vocari juſſit: Qui locus ab incolis uſque in præſens ita nominatur.* Poët. Anonymus:

—— Wiſuræ poſitis in littore caſtris
Sedit, Heriſtellique locum juſſit vocitari.
Hactenus hoc & habet nomen.

Item Gobelinus Perſona in Coſmodr. ætat. 6. cap. 38. Crantzius Metrop. lib. 1. cap. 12. Georgii Fabricii Origin. Saxon. lib. 4. hæc ſunt verba: *In eo loco, qui à ſtabulis Principum Herenſtelle appellatus fuit.* Henricus de Hervordia nominat *Ereſtal*, alibi tamen *Hereſtelle.* Contrà Henricus Meibomius, non tam à caſtris eo loco poſitis, quàm à palatio Francico in Annal. Francorum percelebri, cui ſitu loci & amœnitate ſimile fuerit, denominatum *Heriſtallum* putat.

2. LEGATOS HIEMANS HIC REGIA DONA FERENTES] Annal. Francici incerti auctoris apud Pithæum: *An. 798. Carlus cum exercitu hiemavit in Heriſtallio Saxonico. Hadefuns Rex Gallitiæ & Haſturiæ, per Floram legatum ſuum, papilionem miræ pulchritudinis Regi tranſmiſit.* Vita Caroli M. apud Pithæum: *Venit autem ad eum legatus Adefonſi Regis Gallitiæ & Aſturiæ nomine Froia, præſentans papilionem miræ pulchritudinis.* Adelm. Poëta Anonym. Regino.

3. AU-

3. AUDIIT, ET NATOS JUSSIT ADESSE SUOS.] Astronom. apud Reuber. *Exercitum verò quem secum abduxit, per totam Saxoniam in hyberna divisit. Illuc Pipinum de Italica, & Ludovicum de Hispanica expeditione regressos ad se venire jussit. Ibi legatos Hunorum cum magnis muneribus ad se missos audivit & absolvit. Ibi legatum Adelphonsi Regis Asturicæ atque Galetiæ sibi dona deferentem suscepit. Indè Pipinum ad Italiam, Ludovicum ad Aquitaniam remisit: cum quo & Abdellam Saracenum ire jussit, &c. Rex autem in Saxonia residens, ibi & Natalem Domini & Pascha celebravit.* Item vita Caroli M. apud Pythæum: *Illuc venerunt legati Avarorum cum muneribus multis. Indè Abdellam Saracenum cum filio suo Ludovico in Hispaniam reverti fecit, & filium suum Pipinum ad Italiam misit: ipse ad disponendam Saxoniam totum hyemis tempus impendit, & ibi Natale Domini, & Pascha celebravit. Venit autem ad eum legatus Adefonsi Regis Gallicia & Asturiæ nomine Froia, præsentans papilionem miræ pulchritudinis. In ipso quoque Paschæ tempore Nortluidi trans Albiam sedentes, seditione commotâ, legatos ejus, qui ad justitias faciendas apud eos conversabantur, quosdam occiderunt, quosdam ad redimendum reservarunt: ex quibus aliqui fugerunt, cæteri redempti sunt. Rex Carolus collecto exercitu de* HERISTELLI *ad locum, qui dicitur Minda, perrexit, & contra desertores inter Albim & Wisoram peragravit totam Saxoniam. Nortluidi, cum Trascione Duce Abodritorum, & Eburiso legato Domni Regis commisso prælio, victi sunt, & cæsi ex eis quatuor millia, cæteri qui evaserunt, de pacis conditione tractaverunt.* Vide Adelmum ad An. 797. Poëtam Anonymum, Reginonem, aliosque.

4. HIC COEPTAM RETULIT FATO MELIORE CATHEDRAM.] Designatæ hic sedis Episcopalis nullum antiquiorem testem habemus Henrico de Hervordia, & auctore Chronici Mindensis ab Henrico Meibomio editi, qui unde hoc acceperint, ignoramus. Quòd si autem vera est ipsorum sententia, necessariò hanc fundationem, post Ecclesiam primò Paderbornæ conditam, & *ob incolarum loci perfidiam, & odium in religionem Christianam*, ut scriptor vitæ Liborianæ apud Bollandum cap. 2. refert, *aliquoties igni traditam*, contigisse crediderim. Certè exiguo hìc tempore Cathedralis Ecclesia hæsit, ad primum locum antè reversa, quàm An. 799. *Leo* III. *Pontif. Max. religiosum Caro-*

li ac salutare Christianitatis dilatandæ studium nobiliter inchoatum, Apostolicâ auctoritate firmavit, atque in Ecclesia tunc Paderbornæ noviter constructa quoddam altare consecrans, adorandas in eo reliquias Protomartyris Stephani, quas secum Româ detulerat, collocavit. Vita S. Liborii l. c. Hermannus Kerssenbrochius in catalogo Episcop. Paderborn. Verùm enim verò *Heristalli* ingentia murorum rudera, Patribus Franciscanis in monte domicilii sui fundamenta, hortique planitiem molientibus, sub terra deprehensa, amplum sanè ædificium hìc designatum fuisse commonstrant.

5. QUIN ÆMULA FRANCO.] *Heristallum Francicum,* palatium olim regium, (à quo Pipinus Heristallius, Caroli Martelli pater, Major domûs Regiæ, cognomentum induit) nunc vicus, *Herstal*, Baroniæ titulo clarus, ad Mosam, haud procul à Leodico. Censetur juris Brabantini, spectatque ad gentem Nassaviam. Diplom. Belgica Miræi, pag. 141. & 272. Crebra ejus mentio, in vita Caroli M. & Ludovici Pii Impp. in Poëta Anonym. Reginone, aliisque Francicæ hist. scriptoribus, occurrit; quod Reineccius in notis ad Poëtam Anonym. cum *Saxonico* nostro malè confundit.

6. CERTAT HERISTALLI GLORIA SAXONICI.] Complura rerum gestarum monumenta *Heristallum Saxonicum* præ *Francico* illustrant: Caroli M. castra & hiberna, Pipini & Ludovici filiorum ejus congressus, Hunnorum & Asturiæ Gallecíæque Regum legationes & munera, Cathedralis Ecclesiæ dignitas, atque hinc suscepta in Saxones Transalbianos fausta expeditio. Nostrâ memoriâ An. 1632. mense Octob. *Heristalli* arcem finibus suis imminentem, Hassi vastarunt, ac demum An. 1637. mense Martio incenderunt. Pari in hunc locum clementiâ jam olim usi, An. 1465. D. Christinæ sacro die, ut vetus habet inscriptio: HASSONES. URBEM. HERSTELLE. CUM. VILLA. DEVASTARUNT. ATQUE. CREMARUNT. Nobilis porrò *Falckenbergiorum* familia *Heristallum* diu possedit, & Henricus Dux Saxoniæ repigneravit quidem, sed litibus indè exortis, ac demum compositis, Theodorus Furstenbergius Episcopus & Princeps Paderbornensis, à *Falckenbergiis* aliisque creditoribus, præsenti pecuniâ 17666. aureorum redemptam,

An.

An. 1608. 13. Novemb. Ecclesiæ suæ recuperavit. Inter alia tum etiam conventum fuit, ut prope *Herisftallum* certus *Falckenbergiis* concederetur locus novæ arci exstruendæ opportunus. Hoc loco & genere *Falckenbergiorum*, ortus est *Theodorus Falckenbergius*, Gustavi Adolphi Sueciæ Regis aulæ Marescallus, pedestris & equestris legionis ductor, & qui Regis sui nomine Magdeburgum adversus Tillium Catholici exercitus ducem propugnavit, atque urbe à Cæsareo milite captâ, direptâque, in ipso ejus vallo occubuit. *Mauritius* contrà *Falckenbergius* equestris legionis Götzianæ legatus, Cæsari militavit; pòst captus à Suecis, & paucis diebus antè dimissus, quàm ad Lutzam fuit dimicatum, eidem prælio interfuit, Regemque Sueciæ, quem paulò antè captivus, & propter merita *Theodori Falckenbergii* familiariter habitus, optimè de facie norat, plumbeâ glande sauciatum equo primus dejecit, pariterque hostili telo transfixus concidit proximè Regem; cui humi prostrato, fatali ictu superveniens Georgii ab Oynhausen Götzianæ legionis equitum magistri legatus, *Joannes* Schneberg / ex Bosendorp / dioecesis Paderbornensis vico oriundus, ilia ense confodit, peremit, spoliavitque exanimem.

Placuit hoc recens Paderbornensium militum facinus, dum vetera monumenta percensemus, hîc subnectere, & verbo ad posteritatis memoriam consignare: Ne qui alii, ut post victoriam ignavi etiam gloriantur, hanc sibi laudem præcerpant. Nobis cùm certa fides ex iis, qui prælio interfuere, tum torques aureus Regi inter opima spolia à *Schnebergio* detractus, relatusque testis est. Neque aliud nobis propositum, quàm partam Paderbornensium nomini gloriam candidæ veritati asserere.

WEVELSZBURG

Arx à Reverendissimo et Illustrissimo Principe THEODORO Episcopo Paderbornensi ædificata. ubi olim Hunnorum temporibus, et postea à Friderico Arnsbergæ Comite, castellum situm fuit.

WEVELSBURGUM

PROPE BODECAM, MONASTERIUM S. MENOLPHI.

MEMORIÆ. SACRUM

ECCE. WEVELSBURGI. SAXO. FUNDATA. VETUSTO
ARX. QUÆ. TURRITUM. TOLLIT. AD. ASTRA. CAPUT
INDOMITIS. OLIM. PATRIAM. DEFENDIT. AB. HUNNIS
DAMNA. DEDIT. PATRIÆ. NEC. SEMEL. ILLA. SUÆ
QUANDO. FEROX. ARMIS. FRIDERICUS. SÆVIIT. HOSTIS
NON. IMPUNE. TAMEN. QUÆ. TULIT. ARMA. NEPOS
SIC. VARIAS. EXPERTA. VICES. DOMINOSQUE. FREQUENTES
SUBDIDIT. IMPERIO. SE. THEODORE. TUO
FORTUNATA. NIMIS. SI. QUAS. NON. LÆSERAT. HUNNUS
INTACTAS. SINERET. GOTTHICUS. IGNIS. OPES

FERDINANDUS. DEI. ET APOSTOLICÆ. SEDIS. GRATIA. EPISCOPUS. PADERBORNENSIS. COADJUTOR MONASTERIENSIS. S. R. I. PRINCEPS COMES. PYRMONTANUS. ET. LIBER. BARO. DE. FURSTENBERG

WEVELSBURGUM. VETUSTISSIMUM. AB. HUNNORUM. GERMANIAM. DEVASTANTIUM. MEMORIA. CASTELLUM. A. FRIDERICO. ARNSBERGÆ COMITE. INSTAURATUM. ET. MUNITUM. A. COMITIBUS. WALDECENSIBUS. AD. ECCLESIAM PADERBORNENSEM. TRANSLATUM. A. BURANIS. DYNASTIS. TUM. BENEFICII. TUM. PIGNORIS LOCO. DIU. POSSESSUM. A. THEODORO. EPISCOPO. ET. PRINCIPE. PADERBORNENSI. RECUPERATUM. ET. A. FUNDAMENTIS. EXSTRUCTUM. A SUECIS. INCENSUM. A. THEODORO. ADOLPHO EPISCOPO. ET. PRINCIPE. PADERBORNENSI MAJORI. EX. PARTE. RESTITUTUM. POSITO. HOC. MONUMENTO. EXORNAVIT

NOTÆ.

1. WEVELSBURGUM] Etymon *Wevelsburgi* obſcurum atque incertum eſt. Bodecenſes quidem in literis ſuis memorant, ſenum traditione quendam Wevelonem Buranum, permiſſu Abbatiſſæ Bodecenſis, primum hoc loco poſuiſſe domicilium, & *Wevelsburgo* nomen dediſſe. Verùm in genealogia Burana Gaſparis Schioppii, atque antiquis literarum monumentis, neminem è Buranis hoc nomine uſum lego. Huic cognominis locus eſt in Helvetiis, dictus *Wevelsburg*, qui viris doctis eſt Aventicum Taciti, & Avanticum Ptolemæi.

2. PROPE BODECAM, MONASTERIUM S. MENOLPHI.] Gobelinus Perſona in Coſmodromio ætat. 6. cap. 40. de auctore Bodecenſis Monaſterii, ſancto Menolpho, ita narrat: *Carolus poſtquam Weſtphalos ſubegit, S. Meinulphum de fonte levavit, & matrem ejus Wichtrud dictam, patre ejus defuncto, in ſuam protectionem recepit: quoniam frater mariti defuncti vim ſtupri ſibi conabatur inferre. Hic Meinulphus nobilibus parentibus exortus, Archidiaconus in Eccleſia Paderbornenſi, de bonis paternis Monaſterium Monialium ſeu Canonicarum regularium, in villa Bodicken Paderbornenſis diœceſis, fundavit & dotavit.* Etſi verò idem Gobelinus Perſona cap. 41. hæc ſubjungat: *Quòd Meinulphus* (qui erat unus è legatis, quos An. 836. B. Baduradus Epiſcopus Paderbornenſis, ad reliquias S. Liborii impetrandas, ad Cenomanos miſerat) *in Eccleſia S. Vincentii Cenomanenſi vovit Monaſterium Sanctimonialium fundare, in honorem B. Mariæ & S. Liborii, in loco, qui dicitur Bodicon*; & Crantzius Metrop. lib. 1. cap. 28. aſſerat, ideò *S. Meinulphum fundandi Monaſterii* votum nuncupaſſe, *ut proſperare dignaretur Deus legationem eorum.* Nulla tamen hujus voti apud Cenomanos nuncupati fit mentio in vita S. Menolphi, quæ extat, & quam ipſe Gobelinus conſcripſit. Imò huic narrationi adverſari videtur, quòd S. Menolphus jam antè, quàm ad Cenomanos legatus iret, Ludovicum Pium Imperatorem, ſua-

ſuaſu Baduradi Epiſcopi, An. 816. Aquiſgrani in Concilio provinciali acceſſerit, facultatem ædificandi Monaſterium ab eo impetraturus, & quòd Ludovicus *grato animo petitionem ejus acceptans; litteras ſuo ſignatas ſigillo ſuper ſuo conſenſu gratioſè conceſſerit.* Vita S. Menolphi, & ex ea Baronius ad An. 816.

De fundatione aliquantò accuratiùs agunt veteres Bodecenſis Monaſterii literæ, his verbis. *Beatus Maynulfus divinæ revelationis inſtinctu cæleſtique viſione inſtructus, quoddam Monaſterium, quod Weſtfalica lingua Bodeken, quaſi parvum dolium appellavit, in terra patrimonii ſui, approbante Imperatore, qui tunc Aquiſgrani fuerat, ſolemniter conſtruxit, & ipſum Monaſterium de bonis ſuis temporalibus, quæ multa erant, largiter dotavit; & inibi nobiles feminas & devotas, quæ vulgariter Doemvrouwen nuncupantur, inſtituit, quibus ſanctus vir omnem foris evagandi occaſionem in vim majoris ſtabilitatis præcludere volens, providâ diſpenſatione conſtituit ſex Armigeros circumjacentes, tanquam procuratores Monaſterii prædicti, quibus bona ſua abundanter diſtribuit, tam in villis, quàm in grangiis, ut de his bonis Monaſterio prædicto certis temporibus anni omnia neceſſaria pro victu & veſtitu miniſtrarent. Sed & aliis Vaſallis Armigeris bona pheodalia contulit, ut & ipſi eſſent fideles defenſores Monaſterii prætacti, & ſubjecti eidem. Propter hoc omne jus infeodandi, & conferendi ipſa bona pheodalia tranſtulit in ipſas Dominas, & earum Monaſterium. Porrò his munitionibus feminarum non contentus ſanctus Pater Maynulphus, potentiorem nobilem de vicinis conſtituit in præfectum, & ſuperiorem defenſorem omnium bonorum Monaſterii, ac cauſarum emergentium, quantumcunque certis ſibi bonis, ac penſionibus de ſingulis officiis, ut commodiùs onus hujuſmodi portare poſſet, deputatis, ut his vallatæ circumquaque tutoribus prædictæ feminæ Deo devotis famularentur obſequiis. Cujus quidem ordinationis & inſtitutionis diſpoſitio literis ſigillatis expreſſiùs habetur in prædicto Monaſterio, & ſtetit hæc ordinatio per plures annos poſt mortem beati viri Maynulphi. Sed heu convenerunt inimici omnis religionis, dignitas generis, ocium, & voluptas, & caſtra Dei ac patrimonium Chriſti funditus devaſtantes nihil reliquerunt, proinde dicti officiati, & vaſalli bona ſibi deputata pro miniſtratione neceſſariorum Monaſterii ſibi appropriarunt, vendiderunt, & he-*

redibus suis tanquam propria, nemine contradicente, reliquerunt. Ita Bodecensis Monasterii virgines multis domesticis difficultatibus conflictatas, haud minoribus damnis atque injuriis externi affecerunt, quando *Nobiles de Furstenberg ex Waterlappe, propter Nobiles de Brencken, Ecclesiam Bodecensem unà cum Monasterio incenderunt, id damnum ipsos quidem Furstenbergios resarsisse, sed dono ab aliis interverso, nihil indè commodi Bodecenses esse consecutos*, in literis suis Bodecenses ipsi jure conqueruntur. Verumtamen ne similes in Paderbornensem ditionem incursiones deinceps fierent, Henricus Spiegelius Episcopus Paderb. cavere videtur voluisse his literis, quas Latinè vertimus, & Arnoldus de Brencken, nobili genere, virtute ac doctrinâ vir æquè conspicuus, in schedis suis repertas, & ab Henrico Episcopo Paderbornensi, securitatis utique causâ, ipsius majoribus relictas, nobiscum antehac communicavit. *Nos Wenemarus de Forstenberg, & Fridericus ejus filius præsentibus literis profitemur, & testatum facimus, nos cum venerabili D. Henrico Episcopo Paderbornensi in hæc pacta amicè convenisse, quòd omnibus actionibus, quæ nobis in illum, & illius subditos possent competere, supersedebimus, quoad prædictus Dominus vixerit. Quòd si autem inter ipsum, aut ejus subditos, & nos nova deinceps oriretur controversia, eam intra quatuor hebdomadas, coram Episcopo prædicto, jure prosequemur: quo temporis spatio si jus redditum non fuerit, liberum nobis erit, salvâ hâc transactione, eum adire, qui jus nostrum nobis tribuat. Contrà si Episcopo, aut illius subditis nova nobiscum controversia posthac intercedet, eâque super re appellabimur, intra proximas quatuor hebdomadas id, quod justum erit, faciemus. Casu autem quo Episcopus officio Marescalli Westphaliæ abiret, & Coloniensibus bellum inferret, fas erit nobis, salvis his pactis, Coloniensi Archiepiscopo opitulari. Porrò si Episcopus, aut illius subditi nos hostiliter aggrederentur, salvis item his literis, nobis licebit vicissim hostilia facere. Quæ uti conventa sunt, nos Wenemarus ac Fridericus ejus filius bonâ fide, quæ juramenti loco valeat, firmiter, ac sine dolo nos observaturos pollicemur. In cujus rei testimonium sigilla nostra præsentibus literis appendimus. Datum Anno Domini* M CCCLXX. *feriâ quintâ post octavam Apostolorum.* Bodecensis igitur Monasterii fortunis

tunis unà cum disciplina, & cultu divino miserandum in modum ita dilapsis, ut *ex omnibus ipsius ædificiis sola Ecclesia, plus tamen, fimo & immunditiâ ejus testantibus, pro receptaculo bestiarum, quàm pro divini cultûs exhibitione perduraret, & in Capellis eidem Ecclesiæ quondam annexis, tunc verò dirutis, imò super ipsa altaria Capellarum, sicut in saltu, virgulta succrescerent, & tam Canonicæ, quàm Rector parochialis curæ, ac etiam Clerici cæteri, solâ Abbatissâ ibidem in tugurio rusticano degente, terram fructiferam tanquam eis versam in salsuginem abhorrentes, locum ipsum dudum reliquerint,* Walburgis de Walde, Abbatissa Bodecensis, ipsam Abbatiam cum Monasterio, reservato sibi usufructu certæ pensionis annuæ, Wilhelmo de Monte Episcopo Paderbornensi, An. 1408. Indict. 1. Kal. Septembr. resignavit: is verò An. 1409. 17. mens. Julii, idem Monasterium à se reformatum, *honorabili viro Joanni Wail Priori Monasterii Canonicorum regularium in Swollis, Trajectensis diœcesis, tradidit, concessit & assignavit.* Ex antiquis literarum Bodecensium monumentis, & Gobelini Person. Cosmodromio ætat. 6. cap. 90.

3. INDOMITIS OLIM PATRIAM DEFENDIT AB HUNNIS.] Sicut Carolus M. bello per *octo* annos gesto *Hunnos* egregiè contudit, *quo tota eorum nobilitas, tota gloria decidit; omnis pecunia, & congesti longo tempore thesauri direpti sunt, quibus Franci antè pauperes tunc ditati, & opibus aucti:* Eginhardus in vita Caroli M. ita *Hungari*, *Hunnorum* progenies, jam indè à Ludovici III. & Conradi I. imperio, assueti flammâ ferroque interiorem Germaniam depopulari, Henricum Aucupem Germaniæ Regem inprimis exercuerunt, qui nusquam tutus, *in præsidio urbis Werlaon* (quæ nunc *Werla*, ditionis Coloniensis in Westphalia oppidum) *Hungarorum* impetum declinavit; donec pactis novem annorum induciis, atque urbibus interea communitis, & legibus Reipublicæ salutaribus latis, omnibusque ad vim propulsandam compositis, *Hungaros* tributum exacturos, magnoque cum exercitu iterum in Saxoniam irruentes, ingenti clade hostibus illatâ, repulit fugavitque. Luitprandus lib. 2. hist. cap. 8. & 9. Widekindus Corbeiensis Annal. lib. 1. Adamus

mus Bremensis lib. 1. cap. 46. & ex eo Albertus Stadensis, Gobelinus Persona in Cosmodromio ætat. 6. cap. 47. *Posthac Hungari invadunt Saxoniam, & undique sævientes omnia vastant, & Monasterium in Hervorde Paderbornensis diœcesis destruunt.* Id quod Henrici ipsius diploma Hervordiensi Parthenoni datum etiam nos docet.

IN *nomine sanctæ & individuæ Trinitatis.* HEINRICUS *divina favente clementia Rex. Omnium namque fidelium nostrorum petitionibus Serenitatis nostræ aurem accommodare oportet. maxime tamen eorum qui de sacris mentionem faciunt cœnobiis obtemperare decrevimus. Nam nostris crebrescentibus peccatis multimodas paganorum castigationes quibus Christicolas afflixerunt sentimus. Inter quas etiam Mathildam dilectam conjugem nostram unà cum Bodarbrunnensis ecclesiæ Episcopo videlicet Unwano. seu & cæteris fidelibus nostris. de sanctis Herivurdensis monasterii monialibus interpellantem cognovimus. quatinus illarum præcepta regia. quæ ab ethnicorum infestatione exusta sunt. renovari preciperemus. Quapropter noverit omnium fidelium nostrorum industria. quia miseratione earum repleti. ob amorem Dei Sanctorumque. petitionibus eorum assensum præbentes. prout ea ab antecessoribus nostris habere videbantur. nostræ auctoritatis renovatione prænotare jussimus. ea videlicet ratione. ut quicquid in vestitura supradicti loci. sive de Regum vel cujuslibet personæ traditione appareat. nullo injustæ contradictionis impedimento. æternaliter ad ejusdem congregationis nutrimina perseveret. quatinus absque alicujus secularis vexationis conflicto. sub nostræ tuitionis munimine. dignas ac Deo placitas persolvere studeant laudes. Nostrasque nostrorumque antecessorum quam & successorum frequentent orationes. Quorundam autem locorum vocabula. quæ quidam falsitatis fraude abstrahere conantur. huic conscripto subnectere præcepimus. Angeresgawe. Wineswalde. Overanberh. Liudwidesdorp & Hunbech secus fluvium Sigina. Hæc omnia cum reliquis cunctis possessionibus tam in agris cultis & incultis. quam & in omnibus appendiciis ad præfatum locum respicientibus. firma stabilique statione in jam dictæ familiæ potestate perenni tempore consistant. Et ut hoc nostræ confirmationis præceptum firmum stabileque permaneat. manu nostra subtus illud firmavimus. anuloque nostro sigillari præcepimus.*

Si-

Signum Domni HEINRICI *Serenissimi Regis.*
Simon notarius ad vicem Herigeri Archiepisc. Cappellani recognovit.
Data XV. *Kal. Apr. Anno incarnationis Domini* DCCCCXXVII. *Indictionum* XV. *Anno vero regni gloriosissimi Heinrici* VII. *Actum Astnid. in Dei nomine feliciter. Amen.* Idem nobis innuit auctor vitæ B. Meinwerci apud Browerum §. 49. his verbis: *Meinwercus in Herivordia basilicam S. Mariæ, quæ vocatur ad Crucem, dedicavit; quam ipsa unica spes mortalium ad singulare inibi miserorum refugium sibi construi mandavit: siquidem Ecclesia Herivordensis, sicut Ecclesia Corbeiensis, in Episcopatu Paderbornensi sita, à Ludovico filio Caroli M. constructa, & à B. Badurado Paderbornensi Episcopo dedicata, quæ omni pristini honoris & decoris ornatu, tam Ungarorum devastatione, quàm fratris Bernardi Ducis Saxoniæ Thietmari invasione spoliata, propemodùm fuerat destituta.* Quæ hic de Thietmaro, qui teste Ditmaro lib. 7. ipsum etiam Meinwercum Episcopum Paderbornensem *dispoliavit*, paucis attinguntur, ea ab auctore vitæ ejusdem B. Meinwerci, cujus autographum MS. Paderbornæ apud cœnobitas Abdinghoffenses extat, fusiùs enarrantur, & hoc loco referre juvat, ut nostri homines, illibatam illo sæculo Ecclesiastici magistratus in castigandis improbis vim & auctoritatem, & principum virorum adversus Episcopos reverentiam, obsequium & submissionem, vel hoc veteris disciplinæ exemplo, condiscant. *Thietmarus*, inquit, *senior frater Bernhardi Ducis Saxoniæ, vir in hoc mundo valde idoneus fuit, sed tam vitiis plenus, quàm rebus, superbiâ tumidus, in acquirendis rebus avaritiæ facibus accensus. Denique contra jus & fas ubique fidelium res invadens & diripiens, inter cætera tyrannidis suæ opera, quodam tempore iter suum ad Monasterium Herivordiæ direxit, faciensque ibi magnam munitatem, Sanctorum ibidem requiescentium, & suæ sororis Abbatissæ nomine Godestæ, & congregationis S. Mariæ thesaurum confregit, & indè plus justo pecuniæ detraxit. Postea ad synodum secundùm canonicam constitutionem ab Episcopo Meinwerco vocatus, ad corrigendum commissa est admonitus. Quo salubriter compuncto, & utiliter correcto, constitutum est, eum Episcopo dare* XXX. *talenta denariorum. Illo autem pecuniæ pondus tantum non habente, omne prædium, quod habuit in Bruninchtorpe, cum*

omnibus appendiciis, cum consensu & voluntate sui hæredis Bernhardi Ducis atque fratris sui, ad dominium Patherburnensis Ecclesiæ, pro reconciliatione illius pecuniæ, in proprium dedit. Hanc traditionem Episcopus banni sui munimine firmavit, Udone, Herimanno, Bernhardo, Liudero Comitibus, & aliis multis assistentibus. Tantum de Thietmari in Hervordienses; & *Hunnorum* in Saxoniam incursione. Quâ etiam tempestate *castrum Weselsborg constructum* refert Gobelinus Persona in Cosmodromio ætat. 6. cap. 58. Albertus Crantzius Metrop. lib. 6. cap. 9. Joannes Horrion in Panegyrico Paderbornensi lib. 2. cap. 3.

4. QUANDO FEROX ARMIS FRIDERICUS SÆVIIT HOSTIS.] De Friderico Arnsbergensi Comite ita Gobelinus Persona l. c. *Anno sequente*, id est, An. 1123. *Fridericus Comes Westfaliæ de Arnsburg, homo ferocissimus mortuus est, qui castrum* Wevelsburg / *antiquitus tempore Hunnorum constructum, vetustateque temporis neglectum restauraverat, anno uno ante obitum suum: à quo totam viciniam multiplicibus angariis vexare non cessavit.* Ejusdem etiam meminit Crantzius l. c. *Erat eâ tempestate homo ferox, Comes de Arnsberg Fridericus, qui se Westphaliæ Dominum prætenderet. Is cùm arcem vetustissimam ab Hunnorum memoria* Wevelsburg *renovasset, multos inde incursans, præsidio firmavit: sed ille haud diu post vitam finivit.* Item Ægidius Gelenius lib. 3. hist. S. Engelberti cap. 42. *Fridericus Comes de Arnsberg ab inquieto animo dictus bellicosus, bellum gessit contra Fridericum Coloniensem An.* 1102. *quo tempore ab Imperatore proscriptus fuit; Burchardum cepit Monasteriensem An.* 1105 *Castrum Wevelsburgense instauravit ac munivit An.* 1122. *Tandem cùm improbius piis generi sui S. Godefridi Cappenbergensis conatibus obsisteret, in prædicti castri, quo & S. Norbertum tenebat conclusum, obsidione mortuus An.* 1123. Abbas Stadensis An. 1124. obiisse affirmat. Vita MS. B. Godefridi Cappenbergensis à Chrysostomo van der Sterre citata, de mortis genere hæc nominatim: *Dirupto ventris thorace idem Fridericus sedens in prandio medius crepuit.* Quantus autem Ecclesiasticorum hostis Fridericus, tantus fautor Godefridus ultimus Comes Arnsbergensis fuit, qui unà cum sua conjuge

Anna

Anna Clivensi, Comitatum Arnsbergensem An. 1368. 25. Augusti, Cunoni Administratori Coloniensis Ecclesiæ vendidit, *cum juribus, dominiis, jurisdictionibus altis & bassis, ac mero & mixto imperio, ac specialiter cum castris & oppidis in Arnsberg, in Nehem, in Eversberg, in Hirtzberg, item in villis & oppidis, in Hustene, in Aldendorp, in Sundern, in Langescheid, in Hachen, in Frehenolen, in Stegenhagen, in Bodenfelde, in Mescheide, item cum villis & parochiis in Korbecke, Allagen, Bremen, Voiswinkele, Eggrinhusen, Balue, Affele, Stocheim, Hielvelde, Kalle, Velmede, Remmelinckhusen, Bye, Reste, Weenholthusen, Haerbocke, Yffelpe, Oeverenkirchen, Esselne, Wurmbecke, Lene, Oversunderne, Oldinge, Berghusen, cæterisque villis & parochiis universis. Item cum dignitate, officio, seu prærogativa juris Primipilariatûs, seu Antebellatoris inter Weseram & Rhenum, nec non cum omnibus & singulis Hominibus, Ministerialibus, Castrensibus, Fidelibus, Vasallis, Militaribus, oppidanis, villanis, litonibus, servis & ancillis, & subditis quibuscunque.* Hæc ad verbum ex literis, quas præter Godefridum & Annam Comites obsignarunt, *Antonius de Reidere, Rutgerus dictus Kettelere Milites, Heidenricus dictus de Wolff, Arnoldus Hacken, Wilhelmus dictus Quaterland, Arnoldus de Berninghusen, Joannes dictus Schureman, & Conradus dictus Wrede, Armigeri, Castrenses, & Fideles; nec non Proconsules, Consules ac Universitates oppidorum, Arnsberg, Nehem, Grevenstein, Hirtzberge.* Posteà *Fridericus Archiepiscopus Coloniensis*, ut obiter hoc referam, *diœcesi suæ Coloniensi, summum militiæ gubernatorem & Arnsbergensi provinciæ primum Satrapam, magno cum imperio præfecit, Wenemarum Furstenbergium, consiliarium suum intimum; jussitque insuper Marescallo Westphaliæ* (Henrico Episcopo Paderbornensi) *ditionem Coloniensem tuenti adesse, omnibusque Ecclesiæ Coloniensis hostibus, tanquam suis, adversari; nec permittere, ut quis ullum Castellum aut munimentum in ditione Coloniensi, aut ejus vicinia excitet, citra suam voluntatem & veniam; si quid autem horum extructum fuerit, dejicere ac vastare, & præterea jussit stipendiis publicis eò loci cum copiis suis excubare, ubi major provinciæ necessitas fuerit hostibus resistendi atque incommodandi, &c.* Ex literis An. 1371. die Jovis post festum S. Luciæ datis.

5. NON IMPUNE TAMEN QUÆ TULIT ARMA NEPOS.] *An. Conradi Cæsaris* 6. id est, An. 1143. *Comes de Arnsberg deprædationes, & incendia exercet in diœcesi Paderbornensi,* teste Gobelino Persona in Cosmodrom. ætat. 6. cap. 59. Quem Henricum nominat Gaspar Bruschius in catalogo Episcoporum Paderbornensium; Conradum verò vocant, *& multoties Bernardo I. Episcopo Paderbornensi injurium, ingenti prælio ab eo victum* tradunt, Gerhardus Cleinsorgius in hist. Ecclesiast. Westphaliæ MS. Hermannus Kerssenbrochius, & Henricus Hovelius in catalogo Episcoporum Paderbornensium. Item Ægidius Gelenius lib. 3. hist. S. Engelberti: *Conradus Comes in Arnsberg, qui in prælio contra Bernardum Episcopum Paderbornensem suscepto, occubuit circa annum Christi* 1143. Hardehusanus quoque codex membraneus MS. de gestis Bernhardi primi Episcopi Paderborn. fundatoris Hardehusani testatur, *contra potentem Comitem de Arnesberc, qui infestabat Ecclesiam Paderbornensem, multis expensis eum dimicasse.*

6. SIC VARIAS EXPERTA VICES DOMINOSQUE FREQUENTES.] Post Comites Arnsbergenses *Wevelsburgum* in potestatem venit Comitum Waldecensium, à quibus ad Ecclesiam Paderbornensem transiit, mediâ ejus parte Bartholdo nobili de Büren beneficii loco concessâ, ut habent literæ antiquæ.

NOS OTTO *Dei gratia Monasteriensis Ecclesiæ Electus & Confirmatus, ac Simon nobilis Dominus de Lippia, universis præsentia visuris, & audituris cupimus esse notum, quòd translato Castro de* WEVELSBURG *per nostrum nobilem Comitem de Waldeck in Ecclesiam Paderbornensem, de voluntate & consensu hæredum suorum, cum omni jure, quod idem Comes se habere dicebat in eodem, inter venerabilem Patrem D. Ottonem Paderbornensem Episcopum nomine prædictæ Ecclesiæ suæ, & Bartholdum nobilem juniorem de Büren, per Nos de consensu parentum prædictorum talis est ordinatio instaurata, videlicet quod præfatus Bartholdus & sui hæredes medietatem dicti Castri ab Episcopo Paderbornensi qui nunc est, & pro tempore fuerit, nomine jam dictæ Ecclesiæ jure homagii recipient & perpetuò possi-*

possidebunt; Præfatus etiam Bartholdus & sui hæredes dictum Castrum expensis vigilum & custodum portarum, unà cum Episcopo & Ecclesia custodient, & custodiri æqualiter procurabunt, æquali jure portarum clavibus utendo; Episcopus quoque prælibatæ Ecclesiæ ipsum Bartholdum, & suos hæredes in omni jure eorum conservabit, & permittet eosdem in jure suo liberè permanere; è converso Bartholdus & sui hæredes facient fidelitatem, & debita servitia Episcopo & Ecclesiæ supradictæ, prout de jure tenentur. In præmissorum testimonium, fidem & firmitatem sigilla nostra cum sigillo sæpedicti Bartholdi præsentibus duximus apponenda, & ego Bartholdus nobilis supradictus sigillum meum præsentibus apposui in testimonium præmissorum. Datum Anno Domini MCCCI. *Feriâ quartâ post assumptionem Beatæ Mariæ.* Hanc dimidiam partem dynastiæ Wevelsburgensis, *cum dominio, frigraviatu, advocatia, mero & mixto imperio, jurisdictionibus & juribus, cum villis & parochiis in Erlen, Borne, Haren, Helmeren, Attelen, Hengelern, Husen, Dalem, Verste, Bocken, Nuttelen, Hattope, Sinkessen, Snevelde, Schwafern, & reliquis omnibus villis in iisdem parochiis sitis*, Simon Nobilis de Büren, consentientibus Bartholdo Præposito Abbatiæ Werdinensis, Bernardo & Joanne fratribus suis, vendidit Ruperto Episcopo Paderbornensi An. 1391. in Octava omnium Sanctorum. Ab iisdem tamen fratribus jam antè Simoni Episcopo Paderbornensi venditam fuisse, indicant literæ antiquæ An. 1384. crastino decollationis S. Joannis Baptistæ datæ, in quibus fatetur Simon Episcopus se Wevelsburgi arcem & dynastiam *cum parochiis Bodeken, Kerchberge, utriusque Tudorpe, villis Haren, Ettelen, cum omnibus proventibus & hominibus, in Grassem, Borchler, Holthus prope Wevelsborg, Adene, Tedekenlo, Hoyerinchus, Alberinchus, Aldenbodeken, Wulferdessen, Tyndelo, Knyckenhagen, Swasern, Eldynchusen, Meyngerinchus, item parochia Elren, Dalhem, Nuttelen, cum pagis eò pertinentibus, Elren, Hattope, Syrekessen, Snevelde, Verste, & Bokelen, excepto Bodene*, à Simone Burano, ejusque fratribus coëmptam, Friderico de Brencken Militi, pro quadringentis & viginti quatuor marcis argenti puri, obligasse pignori; quod postea Ericus Episcopus Paderbornensis An. 1513. die Lunæ post S. Kiliani exstinxit, & *Wevelsburgum*, Bernardo

 & Joan-

& Joanni nobilibus de Büren pro 2936. aureis Rhenanis, iterum oppigneravit.

7. SUBDIDIT IMPERIO SE THEODORE TUO.] Theodorus Furstenbergius Episcopus ac Princeps Paderbornensis An. 1589. 9. Aug. Joanni seniori & Joanni juniori Dynastis Buranis, 3536. aureis Rhenanis numeratis, *Wevelsburgum* Ecclesiæ suæ demum recuperavit, atque arce inchoatâ An. 1604. & An. 1607. absolutâ, proprio sumptu 36000. nummorum imperialium, haud computatis eorum operis ac vecturis, qui jure angariarum illas præstiterunt, formâ triangulari, specie sanè visendâ atque magnificâ exornavit, additâ hâc inscriptione, quæ in atrio conspicitur.

ARX. CUM. DISTRICTU. PATULIS. INHONORA. RUINIS
IN. THEODORI. USUM. PRÆSULIS. ILLA. VENIT
ÆRE. SUO. PRIMUS. TITULUM. QUI. INFORMAT. INANEM
ET. VALIDA. MUROS. EXHIBET. ARTE. NOVOS
FURSTENBERGIACÆ. PRINCEPS. DECUS. INCLYTE. STIRPIS
SEDI. HOC. QUO. CARUIT. TRADERE. PERGE. TUÆ

Joannes Horrion elegis Panegyrico Paderbornensi subjectis *Wevelsburgum* instauratum ita celebrat.

Indè WEVELSBURGI *solido domus ardua saxo*
Nubila sublimi culmine celsa ferit:
Hæc olim à priscis (famæ si credimus) Hunnis
Post varios Dominum Te sibi legit heros.
Nunc Te digna domus, sed erant magalia nuper,
Pænè ruinoso semisepulta situ.
Circùm Chaoniæ texunt umbracula quercus,
Sylvaque vicinas occulit alta feras.
Quasque sub hospitiis celat frondentibus arbos,
Plurima lascivo gutture vernat avis.

8. INTACTAS SINERET GOTTHICUS IGNIS OPES.] Anno 1646. hostilis Suecorum exercitus, dum Paderbornam obsidione cinctam Idibus Maii expugnat, *Wevelsburgi* arcem

arcem præsidio Cæsareo firmatam eodem impetu capit, vastat, exurit. Quam deinde Theodorus Adolphus de Reck, Episcopus ac Princeps Paderbornensis laudatissimus, majorem partem restituit, sed morte præreptus, non absolvit. Ejus rei memoriam conservat arcis vestibulum hâc epigraphe ornatum.

THEODORUS. ADOLPHUS. DEI. ET. APOSTOLICÆ. SEDIS GRATIA. EPISCOPUS. PADERBORNENSIS. S. R. I. PRINCEPS ET. COMES. PYRMONTANUS. HANC. ARCEM. A. SUECIS PADERBORNAM. AN. MDCXLVI. EXPUGNANTIBUS. VASTATAM. ET. INCENSAM. REPARAVIT
AN. MDCLVIII

Foribus autem instaurati sacelli in atrio arcis hic titulus inscriptus legitur.

THEODORUS. ADOLPHUS. DEI. ET. APOSTOLICÆ. SEDIS GRATIA. EPISCOPUS. PADERBORNENSIS. S.R.I. PRINCEPS ET. COMES. PYRMONTANUS. ARCE. MAGNIS. IMPENSIS. INSTAURATA. SACELLUM. IN. HANC. FORMAM. RESTITUIT
AN. MDCLX

DE-

DESERTUM SENDÆ,

OLIM SINEDI APPELLATUM.

MEMORIÆ. SACRUM

DESERTOS. SINEDI. TRACTUS. HUMILESQUE. MYRICAS
QUI. PERAGRAS. TUTUM. CARPE. VIATOR. ITER
NON. HIC. INSIDIAS. NON. MILITIS. ARMA. TIMEBIS
QUÆ. SECURA. QUIES. ARCET. ET. ALMA. THEMIS
APTA. QUIDEM. PECORI. DEEST. ET. PASTORIBUS. UMBRA
RARAQUE. POPULEAS. VENTILAT. AURA. COMAS
ATTAMEN. HIC. APIBUS. DULCEM. GREGIBUSQUE. MINISTRAT
UNDA. FREQUENS. POTUM. PABULA. GRATA. SOLUM
ET. CAPUT. AMISII. MEDIIS. HINC. EXIT. ARENIS
ILLINC. UBERIBUS. LUPPIA. SURGIT. AQUIS
NUNC. ETIAM. VIDEN? UT. CELEBRET. LOCA. VASTA. COLONUS
SOLLICITARE. RUDEM. VOMERE. DOCTUS. HUMUM
OMNIA. SIC. VINCIT. LABOR. IMPROBUS. OMNIA. CONTRA
AGRICOLIS. PESSUM. SEGNIBUS. IRE. SOLENT

FERDINANDUS. DEI. ET
APOSTOLICÆ. SEDIS. GRATIA. EPISCO-
PUS. PADERBORNENSIS. COADJUTOR
MONASTERIENSIS. S. R. I. PRINCEPS
COMES. PYRMONTANUS. ET. LIBER. BA-
RO. DE. FURSTENBERG

IN. DESERTUM. SENDÆ. OLIM. SINEDI. APPEL-
LATUM. NOVIS. COLONIS. CUM. PUBLI-
CO. COMMODO. DEDUCTIS
M. H. P

NOTÆ.

I. DESERTOS SINEDI TRACTUS.] Hos nonnulli cum Wintfelt & Sintfelt malè confundunt; quandoquidem *Senda* desertum vastumque ericetum est, quod sub radicibus montis *Teutoburgiensis* longo porrectum spacio, per ditionem Paderbornensem, Lippiensem, Ravenbergensem & Ritbergensem, usque in diœcesin Monasteriensem & Osnabrugensem excurrit, variis amnibus piscosis, ac præcipuè Amisiæ Luppiæque fontibus irriguum. Wintfelt contrà, planities in ipso saltu *Teutoburgiensi* eminet, & *Sendam* despicit. Locus, ut diximus, haud procul Hornâ, Lippiensis ditionis oppido, inclytus Romanâ clade, & victoriæ cognomine insignis. Quod & Lipsius in notis ad lib. I. Annal. Tacit. num. 174. Philippus Cluverius, & alii complures agnoscunt, ut certa id nobis perpetuaque majorum fides tradidit. Sintfelt autem ager est frumentarius diœcesis Paderbornensis, inter Burenam oppidum & Cœnobium Dalheim longè latèque inter Wunnenbergam oppidum & arcem Wevelsburgum extentus, magnamque partem Baronatûs Burani, dynastiæ Wevelsburgensis, & totam præfecturam Wunnenbergensem complexus, ad Eresburgum, seu montem Martis, ut nunc vocamus, planis atque amplis sese fundis explicat, frumentorum quidem copiâ abundans, sed aquæ perennis pauperrimus. Cæterùm uti proximè *Sendam* clades Variana contigit, ita in ipsa *Senda* An. 1640. 16. Octobris, insigni Suecorum strage, Slangius eorum ductor, ab Hatzveldio Cæsariani exercitûs duce prope Luppiæ fontes est cæsus. Et An. 1353. cùm Dux Lancastriæ susceptâ contra Christiani nominis hostes expeditione, copias suas ex Anglia per Westphaliam ducturus in Borussiam, quadringentos egregios milites è suis, multo cum auro præmisisset, Joannes de Patberg/ Hunoldus de Plettenberg/ & Comes de Retberg/ præpostero ejus sæculi more, quando latrocinia nullam habebant infamiam, nobiles publicarum via-

viarum prædones, unà cum ſuis commilitonibus, eodem in loco, Anglos hoſtiliter adorti profligarunt, ceperunt, diſpoliaverunt. Ex Henrico de Hervordia Cleinſorgius in MS. hiſtor. Eccleſiaſt. Weſtphaliæ, & Joannes de Berſwordt in MS. Alphabeto Nobilit. Weſtphalicæ. *Sendam* verò antiqua Imperatorum ac Regum Germaniæ diplomata, Caroli M. *Sinedi*, Ottonis III. *Sinede*, S. Henrici, *Sinidi*, *Sinedi*, & *Seneto*; literæ autem Bernardi Epiſcopi Paderb. de decima Hardehuſanis An. 1153. data pro prædio Kiveninchuſen, *Sinethe*; aliæque literæ *Synatha*, appellant. Libet ipſa diplomata Cæſarum in medium afferre, ut antiquum hujus deſerti nomen, ſitus, & Paderbornenſis in eo FORESTI jus, quo tamen maximam partem nunc fruuntur Lippienſes Comites, Eccleſiæ Paderbornenſis beneficiarii, illuſtretur.

IN *nomine ſanctæ & individuæ Trinitatis.* OTTO *ſuperna favente clementia Romanorum Imperator Auguſtus. Si locum divino cultui mancipatum igneque ſubitaneo cum ornatu & corroborationum paginis concrematum reſtaurare. ornare & iterum ſublimare videbimur. ſcimus & certi ſumus id non ſolum laude humana prædicandum. verum etiam divina mercede remunerandum. Cunctis igitur Eccleſiæ Dei fidelibus noſtriſque aſtantibus & ſuccedentibus compertum fore volumus. quod de incendio Paterbrunnenſis Eccleſiæ nimium condolentes. præcepta anteceſſorum noſtrorum & ea quæ nos ibidem obtulimus memoratæ ſedi hac præceptali pagina renovamus iterumque confirmamus. de quibus unum eſt de Epiſcopatus ſtatu. dehinc de tuitione atque mundiburdio ejuſdem Eccleſiæ. & de omni proprietate ad eandem Eccleſiam pertinenti. & de electione Epiſcoporum inter clericos ejuſdem Eccleſiæ. & de ejus hominibus tam liberis quam & ſervis nulla judiciaria perſona conſtringendis niſi coram Advocato quem ipſe Epiſcopus elegerit. Inſuper renovamus & confirmamus jam habitæ ſedi Comitatus ſuper pagos Paterga. Aga. Trevereſga. Auga. Soretſelt dictos. pro decimis novæ Corbeiæ ad monaſterium pertinentibus. & de proprietate clericorum ſiquis ſine herede illorum obierit eidem Eccleſiæ conceſſa. & de tribus manſis in Tuiſburg & in Trutmannia. & de Foreſto quod incipit de Dellina flumine & tendit per Ardennam &* SINEDE *uſque in viam quæ ducit ad*

Herisiam. Hæc igitur omnia quæ supra scripta habentur & quæ illa die tenere & possidere videbatur. quando combusta fuit. sæpe nominatæ sedi Paterbrunnensi in jus proprietarium donamus. & firmissima traditione restauramus. Ea scilicet serie ut Domnus Retharius memoratæ sedis venerabilis Antistes omnesque sui successores universa quæ ad Episcopum aliqua legali datione pertinent securiter obtineant. nostra omniumque nostrorum successorum & omnium mortalium contradictione remota. & ut hæc renovatio & confirmatio stabilior cunctis permaneat temporibus. hanc paginam manu propria corroboravimus & sigilli nostri impressione insigniri præcepimus.

Signum Domni OTTONIS *Cæsaris invictissimi.*

Heribertus Cancellarius vice Willigisi Archiepiscopi recognovit.

Data Kal. Jan. Anno Dominicæ Incarnationis MI. *Indict.* XIIII. *Anno tertii Ottonis regnantis* XVI. *Imperii* VI. *Actum Romæ feliciter. Amen.*

IN *nomine sanctæ & individuæ Trinitatis.* HEINRICUS *divina favente clementia Rex. Notum sit omnibus fidelibus nostris præsentibus scilicet & futuris. qualiter Nos incendio Paderbrunnensis Ecclesiæ miserabili condolentes. petitionique nostri fidelis Retharii venerabilis Episcopi. qui eidem sedi modo præesse videtur. ut oportuit annuentes. in subplementum jam dictæ Ecclesiæ in jus concedimus. & per hoc regale præceptum corroboramus* FORESTUM. *quod incipit de Luthera flumine. & tendit per Osnig &* SINIDI *usque in viam quæ ducit ad Horihusam. & de hominibus prædicti Episcopi tam liberis quam & servis nulla judiciaria potestate constringendis. nisi coram Advocato quem ipse Episcopus elegerit. nostra omniumque nostrorum successorum & omnium mortalium contradictione remota. & ut hæc confirmatio stabilior cunctis permaneat temporibus. hanc paginam manu propria corroboravimus & sigilli nostri impressione insigniri præcepimus.*

Signum Domni HEINRICI *Regis invictissimi.*

Egilbertus Cancellarius vice Willigisi Archicapellani recognovi.

Data XVII. *Kal. Octob. Anno Dominicæ Incarn.* MII. *Indict.* I. *Anno vero Domni Heinrici Reg.* I. *Actum* BOCHBARDON.

IN *nomine sanctæ & individuæ Trinitatis.* HEINRICUS *superna favente clementia Rex. Si locum divino cultui mancipatum igne-*

que subitaneo cum ornatu & corroborationum paginis concrematum. restaurare. ornare. & iterum sublimare videbimur. scimus & certi sumus. id non solum laude humana prædicandum verum etiam divina mercede remunerandum. Cunctis igitur ecclesiæ Dei fidelibus nostrisque astantibus & succedentibus. compertum fore volumus. quod de incendio Paterbrunnensis ecclesiæ nimium condolentes. præcepta antecessorum nostrorum & oblationes fidelium. memoratæ sedi hac præceptali pagina renovamus. iterumque confirmamus. de quibus unum est de Episcopatus statu. dehinc de tuitione atque mundiburdio ejusdem ecclesiæ & de omni proprietate ad eandem ecclesiam pertinenti. & de ejus hominibus tam liberis quam & servis nulla judiciaria persona constringendis. nisi coram Advocato quem ipse Episcopus elegerit. Insuper renovamus. & confirmamus. jam habitæ sedi. Comitatus super pagos Paterga. Aga. Threveresga. Auga. Sorehtfeld dictos. pro decimis novæ Corbeiæ. ad monasterium pertinentibus. & de proprietate clericorum. si quis sine herede illorum abierit. eidem ecclesiæ concessa. & de tribus mansis in Tuisburcg & in Trutmannia. & de FORESTO *quod incipit de Delhna flumine. & tendit per Ardennam. &* SINEDI. *usque in viam quæ ducit ad Herisi. Hæc igitur omnia quæ suprascripta habentur. & quæ illa die tenere & possidere videbatur quando combusta fuit. sepe nominatæ sedi Paterbrunnensi. in jus proprietarium donamus. & firmissima traditione restauramus. Ea scilicet serie. ut Domnus Retharius memoratæ sedis venerabilis Antistes omnesque sui successores universa quæ ad Episcopum aliqua legali datione pertinent. securiter obtineant nostra omniumque nostrorum successorum & omnium mortalium contradictione remota. Et ut hac renovatio. & confirmatio stabilior. cunctis permaneat temporibus. hanc paginam manu propria roboravimus & sigilli nostri impressione insigniri præcepimus.*

Signum Domni HEINRICI *Regis invictissimi.*

Egilbertus Cancellarius vice Willigisi Archicapellani recognovi.

Data IIII. *Non. April. Anno Dominicæ Incarn.* MIII. *Indict.* I. *Anno vero Domni Heinrici Reg.* I. *Actum Quidilingaburc.*

Hæc ex autographis Paderbornensibus damus, quod subjicimus, exemplar est diplomatis Osnabrugensis.

IN *nomine sanctæ & individuæ Trinitatis.* HEINRICUS *divina*

vina favente clementia Rex. Noverit omnium fidelium nostrorum industria. qualiter Vir venerabilis Wodilulfus Osnabrugensis videlicet Ecclesiæ Episcopus nosterque fidelis. Serenitatis nostræ clementiam adiens postulavit. ut eidem Ecclesiæ suæ inmunitatis & libertatis nostræ præceptum fieri mandaremus. per quod res & potestates quo suo Episcopio jure debentur. licentius ac plenius habere valuisset. Cujus petitioni ob amorem Domini nostri JESU *Christi assensum præbentes insuper decrevimus. & hoc præceptum pro voto ejus conscribi jussimus. per quod firmiter præcipimus. ut sicut S. Ecclesiæ Clerici per totam Franciam & Saxoniam. & inmunitatis tuitione. & antecessorum nostrorum Regum videlicet & Imperatorum auctoritate confirmantur. ita præfati Præsulis sedes sancta perpetuo per hoc nostrum præceptum Domino opitulante stabilita consistat eo pacto. ut nullus judex publicus neque aliqua judiciaria potestas. aut Comites vel Vicecomites sive Missi Dominici per tempora discurrentes. loca illius Episcopalis ad placita habenda. vel freda vel parafreda exigenda. aut paratas faciendas. vel fidejussores tollendos. aut servos vel liberos sive Liddones & ceteros. & eos qui censum persolvere debent quod* Mandschatt *vocatur. ad pontem restaurandum aut corrigendum ullo unquam tempore astringendos ingredi valeant. Liceat etiam in eodem loco Osnabrugensi mercatum habere & monetam publicam instituere. & teloneum seu vectigal inde accipere omni tempore nemine contradicente. Sit quoque licentia præfato venerabili Episcopo ejusque successoribus & suo Advocato res prædictæ Ecclesiæ cum omnibus quæ possidet vel deinceps acquisierit quieto ordine possidere. suasque Ecclesias juste corrigere. & suas causas absque ulla contrarietate ordinare atque disponere. Insuper etiam ad ejusdem Ecclesiæ quoddam nemus vel forestum intra hæc loca situm. Farwinckel. Brutaussen. Angarn. Osning.* SENETO. *Bergeshovel. Drenunameri & Wesfeldumeri. cum omni integritate. in porcis videlicet silvaticis atque cervis omnique venatione. quæ sub banno usuali more ad forestum deputatur. in perpetuum proprietatis usum donavimus ea videlicet ratione. ut nullus contumacia deditus nemus prælibatum nostro scilicet banno munitum. sine prædictæ sedis Episcopi vel Pastoris licentia studio venandi vel aliquod hujuscemodi negotium peragendi. sicuti nostri patres & antecessores suis prædecessoribus sanxerunt præsumat intrare. Quod si quispiam parvipendens tentaverit. sciat se*

tam divinæ quam & nostræ ultionis vindictam incursurum. nec non debitum pro delicto in regalem fiscum redditurum. Et ut hoc verius credatur. ac per futura tempora diligentius conservetur. hoc Regiæ inmunitatis insigne manu propria firmavimus. & sigillo nostro imprimi jussimus.

Signum Domni HEINRICI *Regis invictissimi.*

Egilbertus Cancellarius vice Willigisi Archicapellani recognovit.

Data V. *Kal. August. Anno Dominicæ Incarnationis* MII. *Indictione* XV. *Anno vero Domni Heinrici Regis primo. Actum Merseburc.*

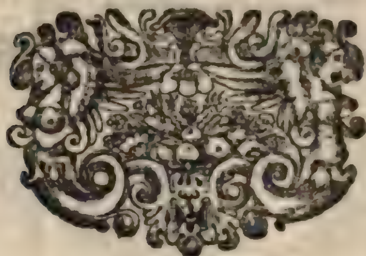

FONS RESONUS, vulgo Bullerborn

FONS RESONUS,

VULGO

Bullerborn/

PROPE BECAM VETEREM, PAGUM DIOECESIS PADERBORNENSIS.

MEMORIÆ. SACRUM

TEUTOBURGENSIS. SILVÆ. RADICIBUS. ORTUM
QUÆ. TRAHIT. ET. RESONIS. NOMINA. DEBET. AQUIS
ARTE. SCATENS. MIRA. PELAGI. NUNC. MORE. FREMENTIS
ÆSTUAT. ALTERNA. NUNC. SILET. UNDA. VICE
ET. PEDE. DECURRIT. LIQUIDO. DUM. PROXIMA. SENSIM
PER. CAVA. LABENTEM. SAXA. RESORBET. HUMUS
MOX. EADEM. VIRES. SUBTER. TELLURE. RECENTES
COLLIGIT. ET. LARGAS. AUCTA. REFUNDIT. AQUAS
NE. JACTES. ARETHUSA. TUI. MIRACULA. FONTIS
SOLA. ETIAM. NOSTRAS. FAMA. LOQUETUR. OPES

FERDINANDUS. DEI. ET APOSTOLICÆ. SEDIS. GRATIA. EPISCOPUS. PADERBORNENSIS. COADJUTOR MONASTERIENSIS. S. R. I. PRINCEPS COMES. PYRMONTANUS. ET. LIBER. BARO. DE. FURSTENBERG

AD. FONTEM. BULLERBORN. PROPE. BECAM. VETEREM. MIRA. NATURA. PRÆDITUM. ET. FREQUENTIBUS. PRINCIPUM. ET. NOBILIUM. VIRORUM. CONVIVIIS. EXCUBIIS. ET. EXPERIMENTIS. OLIM. CELEBRATUM
M. H. P

NOTÆ.

1. TEUTOBURGENSIS SILVÆ RADICIBUS ORTUM] De saltu Teutoburgiensi satis superque egimus in notis ad ejus monumentum, quibus ex Ortelii Thesauro geographico id, quod ipse ex Chron. Mansfeldico Cyriaci Spangenbergii hausit, nunc adjicimus. *Teutoburgiensis*, inquit, *saltus, Germaniæ locus inter Amisiam & Luppiam amnes, apud Tacitum* 1. *Annal. clade Romanorum sub Quintilio Varo nobilis. Hodie Teute vel Teuteberg silva est sic dicta, prope quam locus est, qui Wintfeldt, id est, campus victoriæ dicitur. Tractus hic patet longitudine* 400. *passus, &* 200. *latitudine, non longè ab arce Falckenburg, & oppidulo Horn, in itinere, quo itur Paderbornâ Bylfeldiam & Monasterium, conspicuus.* Quare idem Ortelius meritò erroris arguit Pancirolum ad Notitiam Imperii, qui homonymiâ quâdam deceptus, hunc saltum putavit esse in Pannonia.

2. QUÆ TRAHIT, ET RESONIS NOMINA DEBET AQUIS:] Nomen hujus fontis accolis est Bullerborn / Bulderborn / Bolderborn / & Bulterborn: bulleren enim, sive bulderen & bolderen / Teutonicè cum strepitu blaterare aut detonare dicimus. Hunc Bernardus Mollerus l. 5. de Rheno pag. 217. elegis suis, & Leonardus Thurneisserus de aquis frigidis, calidis, mineralibus & metallicis, lib. 1. cap. 1. describunt. Ejusdem etiam meminêre, Prodromus geographicus Joannis Gigantis in tabula Episcopatûs Paderb. Atlas geographicus Wilhelmi Blaeu, Joannes Horrion l. 2. Panegyr. Paderborn. c. 7. *Ad veterem verò Becam in silva fons est, quem* TUMULTUARIUM *vocant. Is situs est sub clivo montis, è quo magna vis ferri ac æris eruitur. Non jugiter sed intervallis fluit, sic ut cùm unam circiter horam cursum tenuerit, mox inhibeat, ac tres aut ampliùs horas quiescat. Neque tamen stata semper tempora observat aut vices. Est enim cùm bis eodem die aquam profundat, est cùm semel, interdum antè, interdum longè post meridiem. Ferunt, quoties se ad cursum refert, sibilum per cacumina*

mina arborum exaudiri, velut exſurgentis venti, & primus prodeuntis impetus, quodam cum murmure fit ac ſtrepitu, quaſi ſe ad cava montis allidentis, & foras erumpere geſtientis aquæ. Reinerus autem Reineccius, in notis ad Poët. Anonym. multum ſanè à vero aberrat, dum hunc fontem eum torrentem eſſe putat, cujus ad An. 772. Carolo Irmenſulam, ejuſque fanum Eresburgi deſtruente, magno conſenſu meminerunt Annalium Francicorum ſcriptores. Sed audiamus ipſum Reineccium: *Procul dubio*, inquit, *eum torrentem innuit, qui in agro Paderbornenſi hodie nominatur* der Bullerborn. *Conveniunt enim* περιστάσεις *tam ex annalibus Francic. (unde certatim repetiere, Regino, Aimoinus, Schafnaburgenſis, & Gemblacenſis) quàm ex auctore noſtro. Etſi quod utrobique numen aſciſcitur, neque ipſe excluſerim, ita tamen ut torrentem tum non erupiſſe primùm, ſed innotuiſſe opiner, forſan tali quopiam caſu, quem de thermis Carolinis in Boiemia memoriæ prodidit Fabianus Sommerus. Nomen Germanicum natura torrentis peperit. De qua cùm varia ad me perlata eſſent, nodum propemodùm mihi Gordium viſum, diſſolvêre, Hermannus à Beckheim & Jacobus Theodoricus DD. ille Jureconſultus, hic Medicus, & Henrici Antiſtitis è domo Saxonica, quoad is in vita fuit, Archiater, uterque ſingulari neceſſitudine mihi conjunctiſſimus. Alterius verba ex epiſtola ipſius aſcribo: Aquæ illæ, quæ in radice montis prope vicum, quem noſtri* Oldenbecke *appellant, cum ſtrepitu frementes erumpunt, dulces ſunt, nec ullum acoris ſenſum præbent, (ut rectè in Acidulis à Theodoro non ſint numeratæ) nec ſervant in eruptione certas horas, ſed pro aëris conſtitutione variant. In ſiccitatibus rariores ſunt eruptiones, ut in die naturaliter ſolum fiant: in humiditatibus crebriores, ita ut ſingulis quatuor horis egrediantur, modò copioſiores, modò pauciores. Abundantiores ſunt in vere & autumno, itidem hyeme, ſi pluvioſa eſt; deficiunt magis in æſtate, ſi valde ſicca exiſtit. Durat autem effluxio non ultra octavam horæ partem, quæ tantas aquas educit, ut rivos in vicinia ſcaturientes valde augeat, ita ut duplicatis eant aquis. A terra rurſus recipitur, & abſorbetur prope vicum, quem* Nienbecke *nominant: terra vero illam reddit ad fontes Luppiæ. Poſt aquam abſorptam locus unde fluxit, gramine conſitus ita reſiccatur, ut illic ſæpius Principes & nobiles viri convivia habeant. Diverſum*

 quid

quid est, sed æquè mirabile in thermis, quæ à pipere dicuntur, in agro Curiensi Rhætorum, quæ scaturiunt 5. Non. Maii, & fluunt usque ad Idus Septemb. Pòst venæ clauduntur, nec reserantur ante Maium secuturum. Hæc ille. Quibus istud addendum duxi, de postrema eruptione ad fontes Luppiæ, rem iis incolarum experimentis probatam & confirmatam, quæ de Arethusa scriptorum monumentis prodita.

Libet his adjungere quæ Christophorus Browerus in scholiis ad vitam B. Meinwerci §. 1. de hoc Tumultuario fonte, ex epistola Josephi Mangolti Soc. JESU Paderbornæ data, commemorat.

Existit duobus hinc milliaribus in nemore Fons Tumultuarius appellatus. Is postquam fluxit horæ circiter aut ampliùs spatium, quiescit horis ferè tribus; indè velut resumptis viribus, iteratò fluit: quod ubi continuavit, iterum sese ad hauriendum, quod effundat, recolligit, idque perpetuo in orbem facit, statis ferè horarum intervallis, ut oculis deprehendi. Fons hic dum fluit, exonerat se in quendam alveum, qui aliunde, non procul tamen aquam defert, eamque tam copiosam, ut plura molendina impetu circumagat. Sed aquæ hujus regnum est admodum breve: nam ultra milliare Westphalicum non procurrit, quin ita absorbeatur, ut ejus vix guttam indè reperias. Nam hinc inde in ripa voragines, terræque magni hiatus existunt, per quos tanto fertur impetu sub terram, ut ad restinguendum inferorum flammas properare diceres. Reliqua, quæ gurgites hos evadit, guttatim in ipso sensim alveo ita consumitur, ut alibi talos tibi madefaciat, alibi in arena sicco insistas vestigio. Sic ille. Mirum certè hujus fontis ingenium. An. 1630. mense Decembri Hassis diœcesin Paderbornensem ingressis fluere desiit, qui antea tantâ vi aquarum proruperat, ut ferrariæ molæ rotam, proximam fontis capiti, versaret. An. dehinc 1638. restitutâ diœcesi manare iterum, & plenis rivis effundi cœpit. Sed mutato variatoque fluxu. Nimirum fons qui ab hominum memoria per horarum intervalla bulliens suo impetu prosiliebat fluebatque, is nunc continuò, more aliorum fontium, manat, cessatque prodigium illud latentis naturæ, quo antea mirantium oculos in se converterat.

3. NE JACTES ARETHUSA TUI MIRACULA FONTIS.]

TIS.] Arethuſam fontem Plinius lib. 2. c. 103. inter aquarum naturæque miracula ponit, quòd in terram ſe abdat, & alibi ſe reddat. *Quidam fontes,* inquit, *odio maris ipſa ſubeunt vada, ſicut Arethuſa fons Syracuſanus, in quo redduntur jacta in Alpheum, qui per Olympiam fluens Peloponneſiaco littori infunditur.* Quin de ipſo Alpheo l. 31. c. 5. *Alpheus ſub ima maria permeat.* Addit & alios ex hoc miraculo fontes: *Subeunt & terras, rurſuſque redduntur Lycus in Aſia, Eraſinus in Argolica, Tigris in Meſopotamia; & quæ in Æſculapii fonte Athenis immerſa ſunt, in Phalerico redduntur, & in Atinate campo fluvius merſus, poſt* XX. M. *paſſuum exit.* At quæ tantâ admiratione proferuntur inter naturæ opera à Plinio, hîc apud nos quotidie in multis fontibus conſpiciuntur. Videas enim paſſim in Teutonicis montibus, quatenus Paderbornæ in corona prætexuntur, plurimos è terra limpidiſſimos fontes oriri, magnoque aquarum agmine, ad certa ſpatia torrentis in modum decurrere, rurſumque inter alveos ſenſim abſorberi, condique ſub terram, donec per ſubterraneas venas & apertos etiam petrarum canales collecti, in novos Paderæ & Luppiæ fontes exeant. Hinc Padera centum in urbe fontibus proſilit, tam admirabili aquarum impetu, ut intra ipſam urbem quatuor juſtos amnes faciat, molaſque verſet. Luppia uno alteroque vaſto & profundiſſimo lacu emergit, intraque horæ ſpatium Padera & Luppia in unum alveum confluunt, Luppiæque exinde nomen manet. Infra hos fontes in arenoſo Sendæ ericeto Amiſius compluresque fluvii ex profundis terræ ſpecubus eodem naturæ partu & miraculo, per venas & meatus abditos effuſi, prorumpunt. Adeò, quod in Arethuſa & peregrinis hiſce fontibus demiratus eſt Plinius, id in *Reſono Fonte* aliiſque, qui apud nos ſe abdunt & reddunt, hodiedum multò certius, multoque aſpectabilius eſt. Et quis unquam peregrinus, æſtimatorque naturæ operum, vel ſolam apud nos Paderbornam luſtravit, quin amœniſſimum aquarum ſpectaculum, & fontium, qui uſpiam ſunt, miraculum nulli ſecundum pronuntiarit?

Sed Romanis noſtra minùs cognita fuerunt. Ideo pauca illi de Germaniæ fontibus, ut de auri argentique venis, cæteriſque admiran-

mirandis naturæ operibus prodiderunt. Quæ tamen ad Rhenum aliquantò magis illis explorata fuêre. *Sunt & Mattiaci*, inquit Plinius, *in Germania fontes calidi trans Rhenum, quorum haustus triduò fervet.* Et quinam illi *Mattiaci fontes*, Marcellino l. 29. *aquæ Mattiacæ* dicti, præter *Wysbadenses* calidos fontes, quales hodiedum fervent in veteri Mattiacorum solo ac sede? Quippe *Mattium*, de quo Tacitus l. 1. Ann. *gentis Mattiacæ caput*, quod nunc *Marpurgum* creditur, *fuêreque Mattiaci pars quondam Cattorum, qui pulsis Ubiis agros eorum obsederunt.* Cluverius lib. 3. Germ. antiq. c. 7. Quanquam Dilichius Hassorum scriptor *Mattium*, quod Ptolemæo est Ματτιακὸν seu *Mattiacum*, nobis ex alio istic vico ostendat. Sed nihil Plinius de Aquisgranensium thermis, aliisque calidis ac medicatis Germaniæ fontibus, nihil de acidulis, ut mirum non sit etiam nostra præteriisse.

Alter Germaniæ fons à Plinio monstratur apud Tungros: Ita enim l. 31. c. 2. *Tungri civitas Galliæ fontem habet insignem, plurimis bullis stellantem, ferruginei saporis: purgat hic corpora, tertianas febres discutit, calculorumque vitia.* Cui nunc forsan *aquæ Spadanæ* est nomen. Habet & Paderbornensis diœcesis fontes in modum fervidi aheni toto anno bullientes. Hos apud Pyrmontanas & Smechtanas acidulas reperias. Mira res! tenui intervallo acidulæ istic & bullientes fontes, colore, sapore & virtute diversi. Nimirum, ut Plinius l. 31. c. 4. censuit: *Tales sunt aquæ, qualis terra per quam fluunt, qualesque herbarum, quas lavant, succi:* Imò quales venæ inter viscera terræ, per quas labuntur, talem indolem attrahunt aquæ. Hinc aliæ potabiles, aliæ medicæ tantùm, & ad multa morborum auxilia salubres; ut hæc Medici etiam in nostris fontibus præclarè probarunt, & balneis cumprimis salutares censuerunt, quod etiamnum quotidianis experimentis sentiunt morbidi. Ideò *majorem fontem Mellitum* etiam apud Smechtanos Theodorus Furstenbergius Episcopus & Princeps Paderbornensis, secto lapide inclusit, & sui nominis inscriptione exornavit. Sed & noxiæ quædam halitu & vaporibus aquæ, quales apud Soracten memorantur à Plinio l. 31. c. 2. *Ad Soracten*, ait, *sole oriente fontem exundare, ferventi similem, avesque quæ gustaverint, juxtà*

mortuas jacere. Comperias id quoque apud Smechtanum fontem in colle ſitum, quem hominibus innoxium, ſi avis deguſtet, enectam ſæpe conſpicias. Nec mirum id Plinio, qui fontes hoſce medicos ad hominum, non animalium uſum datos ſcribit. Tertius Germaniæ fons, iſque in noxiorum genere apud Friſios, memoratus à Plinio l. 25. c. 3. *In Germania trans Rhenum caſtris à Germanico Cæſare promotis, maritimo tractu fons erat aquæ dulcis ſolus, quâ potâ, intra biennium dentes deciderent, compageſque in genibus ſolverentur. Stomacacen Medici vocabant, & ſceletyrben ea mala. Reperta auxilio eſt herba, quæ vocatur Britannica, non nervis modò & oris malis ſalutaris, ſed contrà anginas quoque & ſerpentes. Friſii, quà caſtra erant, nobis demonſtravêre illam.* Ita Plinius: qui tamen multum ſe fatigat in Britannica herba, unde nomen illud tranſierit in eam regionem. Lipſius in notis ad l. 1. Ann. Taciti n. 217. ut Plinium juvet, *Bretaniæ uligines* ex priſco iſtic nomine oſtendit, *paludes* nimirum *haud procul Amiſiâ flumine, inter Lingam, Weddam & Cævordam*; tanquam herba illic nata, ex Bretanico ericeto, vulgò *Bretanſche Heyde*, nomen traxerit. At quis iſta Lipſii ita probet, ut non per commercia utriuſque gentis herbæ illius vis ſalutifera à Britannis monſtrari potuerit Friſiis? Verùm iſta non tanti ſunt. Ipſa naturæ providentia magis ſuſpicienda, quæ ſuis regionum morbis, ſuas quoque medicas herbas dedit monſtravitque; haud ſecus quàm naſturtium iis in locis frequens gignitur, ubi corpora ex inſalubriori aqua & aëre putredini magis obnoxia ſunt. Acceſſit noſtra ætate Nicotiana Panaceæ inſtar, Indica illa herba, multis modis artibuſque populis maritimis efficax medicina.

Sed fontem hunc noxium mittamus, illud verò aquarum miraculum apud Germanos, & eoſdem Septentrionales populos olim ſpectatum multò dignius, quod ex Plinio l. 16. c. 1. adſcribam: *Altiſſimæ haud procul Chaucis, qui majores minoreſque appellantur, circa duos præcipue lacus. littora obtinent quercus, maxima aviditate naſcendi: ſuffoſſæque fluctibus, aut propulſæ flatibus, vaſtas complexu radicum inſulas ſecum auferunt: atque ita libratæ ſtantes navigant ingentium ramorum armamentis, ſæpè territis claſſibus Romanorum,*

rum,

rum, cùm velut industriâ fluctibus agerentur in proras stantium noctu, inopesque remedii illæ prælium navale adversus arbores inirent.

Redeo cum naturæ spectaculo ad *Fontem Resonum*, in quo inæquales olim & subcisivi, ut diximus, fluxus per abruptas noctis & diei horas. Causam hujus perscrutati sunt multi, nemo tamen adeò certi quid attulit, in quo acquiescerent alii, quòd naturæ miracula sint, quæ admirari magis quàm pervestigare concessum: Fidem interim adstruunt similia, quæ natura alibi in fontibus aperuit. *In Sicilia circa Messanam & Mylas hyeme in totum inarescunt fontes: æstate exundant, amnemque faciunt. Apolloniæ in Ponto fons æstate superfluit, & maximè canis ortu. Quædam terræ imbribus sicciores fiunt, velut in Narniensi agro: quod admirandis suis inseruit M. Cicero.* Plin. l. 31. c. 4. *In Dodone Jovis fons meridie deficit, mox increscens ad medium noctis exuberat. In Comensi agro fons largus singulis horis intumescit & residet.* Ita Plinius l. 2. c. 103. *In Cantabria tres fontes octonis pedibus distantes, mox in unum alveum coëunt, singulis diebus exsiccantur duodecies, aliquando vicies.* Plinius l. 31. c. 2. Multa hujusmodi apud hunc diligentissimum naturæ investigatorem reperias, quæ admirantem ipsum potiùs deprehendes, quàm rationem singulorum explicantem, nisi quòd universim fateatur, *in nulla parte naturæ majora esse miracula*, quàm in aquis & fontibus, quorum alii in quotidianum vitæ humanæ usum, alii in admirationem & oblectationem, alii in medelam dati. Et medicos quidem fontes quàm plurimos exhibet, interque hos fontem Ciceronianum oculis purgandis sanandisque natum prope Puteolos, ubi M. Tullius villam habuit, quam nemore, porticu & Academiæ nomine celebrem fecit, Athenarum exemplo, in qua & monumentum sibi instauravit ad posteritatis memoriam. Sed jacent hæc omnia, ut nos ipsi anno 1652. mense Octobri Neapolim Româ profecti coram spectavimus, inter vetustatis rudera & temporum injurias planè consepulta. Solum carminis monumentum, quod Tulliano fonti inscriptum, integrum atque immortale ad nos pervenit, quia dignum ubique legi censuit Plinius, & hîc ponamus:

Quo

Quo tua Romanæ vindex clarissime linguæ,
Sylva loco meliùs surgere jussa viret,
Atque Academiæ celebratam nomine villam,
Nunc reparat cultu sub potiore Vetus:
Hîc etiam apparent lymphæ non antè repertæ,
Languida quæ infuso lumina rore levant.
Nimirum locus ipse sui Ciceronis honori
Hoc dedit, hâc fontes cùm patefecit ope.
Ut, quoniam totum legitur sine fine per orbem,
Sint plures, oculis quæ medeantur, aquæ.

Eò nunc magis, opinor, probabitur, coronari à nobis fontes, celebrari carminum inscriptionibus, commendari virtutes aquarum, extolli naturæ miracula, quæ demum in ipsum naturæ Opificem auctoremque rerum mortalium refunduntur. Quemadmodum ipsos fontes atque aquas vates sacer Daniel c. 3. ad Dei laudem provocat.

Et quid inter naturæ opera præstantius aquis? *Quippe hoc elementum cæteris omnibus imperat: terras devorant aquæ, flammas necant, scandunt in sublime, & cœlum quoque sibi vindicant, ac nubium obtentu vitalem spiritum strangulant. Quæ causa fulmina elidit, ipso secum discordante mundo? Quid esse mirabilius potest aquis in cœlo stantibus? At illæ ceu parum sit in tantam pervenire altitudinem, rapiunt eò secum piscium examina. Sæpe etiam lapides subvehunt, portantes aliena pondera. Eædem cadentes omnium terrâ nascentium causa fiunt, prorsus mirabili naturâ, si quis velit reputare, ut fruges gignantur, arbores fruticesque vivant, in cœlum migrare aquas, animamque etiam herbis vitalem inde deferre: justâ confessione, omnes terræ quoque vires, aquarum esse beneficii.* Idem Plinius lib. 31. c. 1.

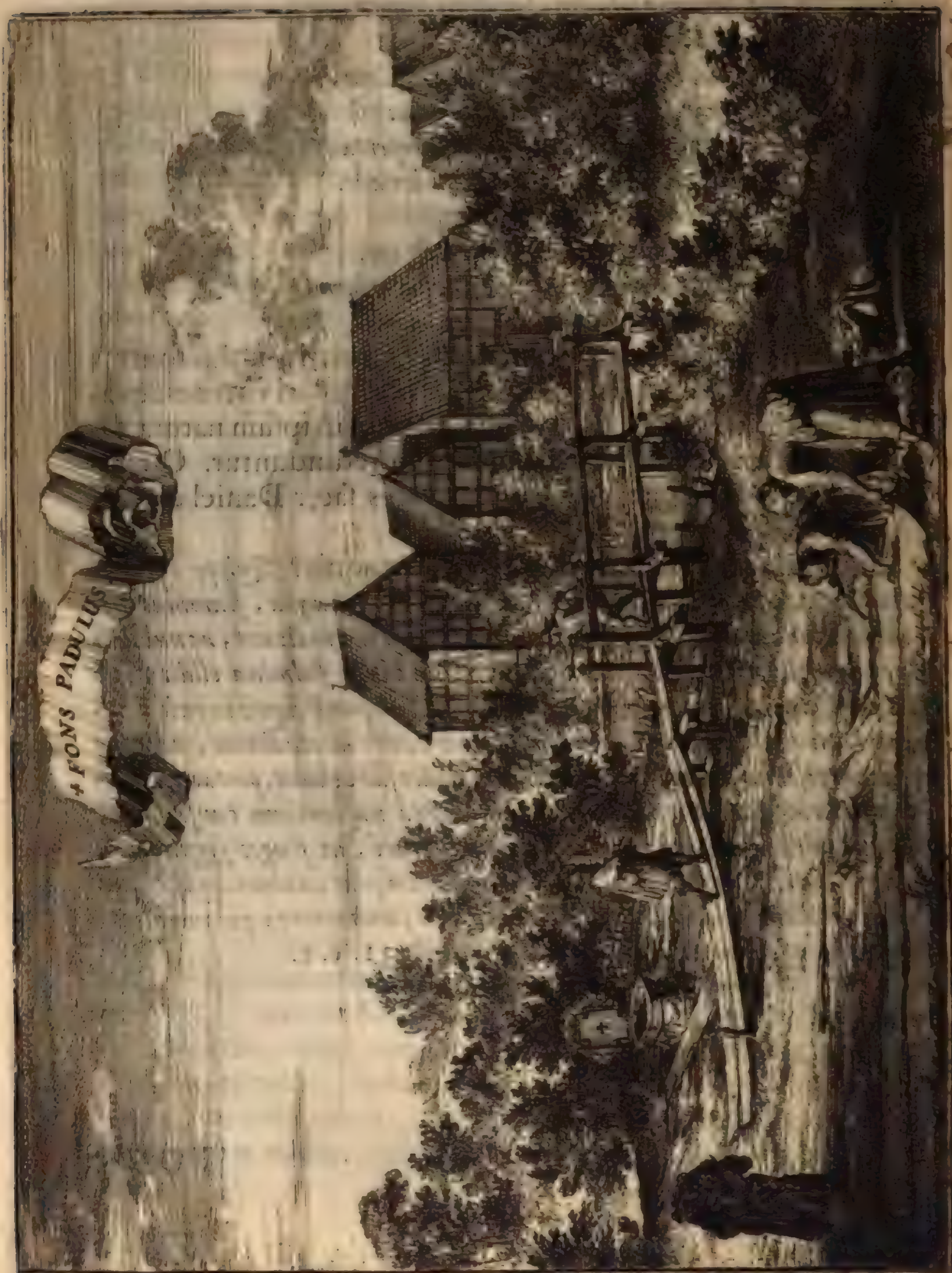
+ FONS PADULUS

FONS PADULUS,

ANTE

NEUHUSIUM,

CONSUETUM EPISCOPORUM ET PRINCIPUM

PADERBORNENSIUM DOMICILIUM.

MEMORIÆ. SACRUM.

FONS. EGO. SUM. PADULUS. NITIDIS. ARGENTEUS. UNDIS
PURIOR. ELECTRO. FRIGIDIORQUE. GELU
OLIM. VIX. PECORI. NOTUS. NUNC. ARIDA: FEBRI
NOSTER. FERNANDI. PROLUIT. ORA: LIQUOR
UNDE. MEO. PRINCEPS. RECREATUS. MUNERE. CLAUSAS
MARMORIBUS. GRATO. CARMINE. SIGNAT. AQUAS
NE. MIHI. CASTALIOS. LATICES. OPPONE. NEC. UNDAM
BELLEROPHONTEI. CARE. VIATOR. EQUI.
ILLA. ETENIM. DOCTIS. INSPIRAT. VATIBUS. ÆSTUM
HÆC. LEVAT. ET. MEDICAM. LYMPHA. MINISTRAT. OPEM

FERDINANDUS. DEI. ET
APOSTOLICÆ. SEDIS. GRATIA. EPISCOPUS. PADERBORNENSIS. S. R. I. PRINCEPS. COMES. PYRMONTANUS.

AQUA. FONTIS. PADULI. IN. FEBRIS. ARDORIBUS
RECREATUS. P. C. AN. MDCLXV

NOTÆ.

FONS *Padulus* à Pado noſtro Saxonico, ſicut ab Italico Paduſa, denominatur, tam perlucidæ aquæ ſalubritate, dulcedine & frigore, quàm Neuhuſii viciniâ celebris. Nos certè, in ſummis aliquando febris ardoribus, grato ejus potu recreati, ſecundùm antiquam parœmiam, *aquam hauſiſti, puteum corona*, memoriam accepti beneficii hoc monumento conſecravimus. Proximum *Padulo Neuhuſium*, Epiſcoporum Paderbornenſium, per quatuor ampliùs ſæcula, conſuetum domicilium, Scriptor Panegyrici Paderbornenſis pluribus argumentis demonſtrat, ipſum eſſe Aliſonis caſtellum, quod Druſus contra Sicambros, ad Luppiæ & Aliſonis confluentes, exſtruxit, & multis pòſt annis Carolus M. inſtauravit, ut ejus præſidio finitimas gentes uterque compeſceret, atque in poteſtate retineret. Inſecutis indè temporibus Epiſcopis Paderbornenſibus eodem in loco arcem ponendi, habitandique cauſam dediſſe videntur acerrimæ ſimultates, quas cum civitate non ſemel habuerunt. *Antea ſiquidem*, inquit Horrion in Panegyr. Paderbornenſi, *in urbe ſua Paderborna apud Cathedralem Eccleſiam habitabant*; *quo tempore civium erga ſuos Præſules amor & reverentia tanto eis præſidio erat, ut vallum turreſque minimè requirerent: At poſtquam ab iis ſacroſancta dignitas contemni cœpta, graveſque ſunt motus adverſus Eccleſiaſticum ordinem excitati, faciendum viſum, ut ab eorum injuriis ſemoti, hujus ſe arcis præſidio tuerentur.*

Eandem aliò commigrandi neceſſitatem aliis etiam Epiſcopis ſuæ jam olim urbes impoſuerunt, quando primùm ab Epiſcopis conditæ, auctæ, & communitæ, opibuſque dein ſuis inſolenter elatæ, adverſus proprios Dominos in arma conſurrexêre. Sed hocce magnis civitatibus perquàm fatali ſæculo contrarium accidit, quo (ut nihil de Paderborna noſtra dicam, quam crebris ſeditionibus laborantem, ſuiſque Epiſcopis contumacem, & hoc ſæculo maximè, licentiâ novæ religionis inſanien-

ſanientem, THEODORUS Epiſcopus & Princeps Paderbornenſis, per Joannem Friſiæ Orientalis & Ritbergæ Comitem, egregium belli ducem anno MDCIV. VI. Kal. Maii, admirabili providentiâ ac celeritate expugnatam compeſcuit) Leodium, Hervordia, Monaſterium, Erfordia, Magdeburgum, Brunſwiga, præpotentes claræque urbes in ordinem redactæ, aliis urbibus parem fortunæ ludum comminantur. Annum porrò, quo Paderbornenſes Epiſcopi ex urbe huc conceſſerint, non habeo certum affirmare. Suſpicor tamen circa annum partæ ſalutis MCC. Certè Otto Ritbergenſis, qui anno MCCLXXVII. ad Paderbornenſem cathedram eſt evectus, in hac ſe arce tenebat, dicebaturque vulgò eodem, quo hodie nomine; fortaſſe, quòd in veteris arcis Druſianæ & Carolinæ veſtigiis eſſet collocata: quam à civibus Paderbornenſibus poſtea incenſam refert Gobelinus Perſona in Coſmodr. ætat. 6. cap. 66. his verbis. *Otto de Ritberg Epiſcopus Paderbornenſis multas guerras cum civibus Paderbornenſibus habuit. Unde accidit, quòd cùm ipſi Caſtrum Novum igne devaſtaverant, & poſt hoc quadam die ad implendum foſſata ejuſdem conveniſſent, Epiſcopus Otto cum fidelibus ſuis manu forti irruit ſuper eos, & commiſſo prælio, de civibus occiſi ſunt pluſquam quingenti, quorum cadavera in plauſtris ducebantur in civitatem, & in una foſſa magna ſepulta ſunt. Fuit enim inter Epiſcopum & cives per certos arbitros facta compoſitio, quæ cùm ſervari non videbatur, ut debuit, per multas guerras, clades prædicta ſecuta eſt. Erat enim hæc compoſitio facta anno Domini* MCCLXXXI. *priuſquam ipſe Dominus Otto eſſet conſecratus in Epiſcopum; & utrinque fuit juramentis & ſigillis firmata, in qua, inter cætera, ipſi cives promiſerunt libertates emunitatum illæſas ſervare & liberas: & in familias Canonicorum & Eccleſiaſticarum perſonarum civitatis Paderbornenſis, niſi priùs coram Dominis ſuis conventos, nullam penitus juriſdictionem exercere, & excommunicatos ſtrictiùs vitare, & eos in officio Conſulatûs non habere. Deinde ortâ diſcordiâ ſuper judicio ſæculari, quod exercetur in foro Paderbornenſi, electi ſunt arbitri, qui viſis & auditis propoſitis hinc indè, pronuntiaverunt, officium prædicti judicii eſſe feudum Eccleſiæ Paderbornenſis, & hæc pronuntiatio facta eſt anno Domini* MCCXCIX.

Eam igitur ita inflammatam & propè complanatam Otto Episcopus, aut ejus successor Guntherus restituerit, quando consentiente dicto Gunthero, Bernardum Præp. Eccl. Paderb. tutorem eâ conditione An. 1309. electum comperimus, *ut castra Dryburg & Nyggenhusen pro* 1400. *Marcis denariorum oppignorata, redimi pateretur.* Postea Henricus Spiegelius, ac præcipuè Ericus Dux Brunswicensis An. 1525. & Hermannus Comes de Weda, Episcopi Paderbornenses, splendidis firmisque ædificiis Neuhusium exornarunt. *Nostrâ verò memoriâ*, inquit Horr. Paneg. Pad. l. 2. c. 13. *dignam veteri illâ nominis sui gloriâ speciem hæc arx aliquando est consecuta, postquam ingenti sumptu*, à Theodoro Furstenbergio Episcopo & Principe Paderbornensi, *in hanc amplitudinem excelsitatemque exædificata, fossis & turribus communita, laxis elegantibusque conclavibus, pomariis, hortis, fontibus ornata est. Itaque quamvis splendido Augustoque Principi accipiendo est idonea.* Quæ Fridericus Rörigh S. J. non minùs clarus poëta, quam disertus orator, tersis versibus suis ita expressit.

Quid memorem celsis spectandas turribus arces,
Et tantùm Domino tecta minora suo?
Ornamenta olim pacis, munimina belli,
Sumptibus ad cælum surgere jussa tuis?
Hinc NOVA *deterso veteris squalore senectæ,*
Jamque suo demum nomine digna DOMUS,
Regalem tectis immanibus explicat aulam,
Laxaque formosis atria porticibus.
Quas circùm virides ventis crispantibus undas
Plaudit lascivis squamea turba choris.
Flora favet, favet attiguis Pomona viretis,
Certatimque suas utraque promit opes.
Utraque certatim vernantes divitat hortos,
Floribus illa suis, fructibus ista suis.

Cæterùm Theodorianæ ædificationis annum nobis indicat hæc inscriptio, quæ in atrio arcis interiori adhuc conspicitur.

HANC. STRUIT. ÆRE. SUO. THEODORUS. EPISCOPUS. AULAM
EX. FURSTENBERGIS. STEMMATE. NATUS. AVIS
ANNO. MILLENO. QUINGENTENO. NONAGENO
TALIS. AB. ELECTO. PRINCIPE. QUARTUS. ERAT

NO-

NEUHAUS

Arx à Reverendissimo et Illustrissimo Principe THEODORO Episcopo Paderbornensi ad confluentes Luppiæ & Alisonis ædificata, ubi olim Nero Claudius Drusus contra Sicambros, & D. Carolus Magnus contra Saxones castellum posuerat.

Posthæc ea, pro dolor! inciderunt tempora, quæ non solùm hujus arcis excidium, sed etiam totius diœcesis jacturam Ecclesiæ Paderbornensi intentarent, quando inter calamitosa Germaniæ bella, An. MDCXLVI. Idib. Maii à Vrangelio Suedici exercitûs duce expugnatâ Paderbornâ Neuhusium simul in potestatem Suecorum venit, ac quarto pòst die tam Paderborna quàm Neuhusium Hassis traditur in possessionem, & socialis belli præmium. Hoc felici rerum successu agitatum consiliis inter Suecos & Hassos, utrumne Paderborna præmunienda esset, in eaque dominatus, & perpetuæ possessionis sedes firmanda; an verò Neuhusium oppidum ad id deligendum muniendumque? hìc diversis inter se collisi sententiis hostes, Vrangelius Neuhusium præmuniendum censuit, quòd is locus ad confluentes Paderæ, Luppiæ atque Almæ, plano & à Natura monstrato situ opportunissimus, brevi inexpugnabili munimento includi posset, ac modico exinde præsidio multò tutius validiusque teneri; eò Paderbornam muris nudandam, & ejus ruinis Neuhusium firmandum esse. Contrà pertinaciter contendebant Hassi, Paderbornam communiendam firmiùs, Neuhusianam verò arcem subjecto pulvere pyrio funditus evertendam esse. Quæ cùm Vrangelius non probaret, & in his sua consilia, quæ bellandi artibus magis inniti videbantur, abjici indignè ferret; neque Hassis permittere voluit, ut tam nobilem Principum arcem ac sedem tot Episcoporum subruerent; simul Hassos commonens, Paderbornam diligenter servarent, vereri enim se ne brevi spreti sui consilii eos pœnitentia subitura esset; dictum mox probavit eventus.

Nam sub exitum ejusdem anni Kalend. Decembris, quod saluberrimum fuit consilium imperiumque Francisci Wilhelmi Episcopi Osnabrugensis, ejus miles duce Balduino de Remont Gubernatore oppidi Widenbrugensis, Paderbornam luculento die, sine bellicis machinis, sine vineis & cuniculis, paucarum horarum aggressione, Hassis ereptam Ferdinando Episcopo suo reddidit. Tam facilè Deo consilia Politicorum, quæ in jacturam hujus diœcesis conspiraverant, ex

eorum

eorum etiam dissidiis subvertere. Interim Hassi arcem Neuhusianam militis sui præsidio firmatam, etiam pace jam per Germaniam compositâ, unà cum Novesio & Coesfeldia civitatibus retinuerunt, dum sibi ex pactione Imperii Ordinum, sexies centena Imperialium nummûm millia numerarentur.

Anno deinde consequente MDCXLVII. die XVIII. Aug. Rabenhauptius Hassicæ militiæ præfectus Paderbornam circumsedit, cui altero mox die Koningsmarckius cum Suedicis copiis subsidio venit; certi hi duces, non tam ignominiam superioris anni ulcisci, quàm Paderbornam in perpetuam possessionem & incrementum principatûs Hassiæ occupare; Eò enim ab exordio belli Suedici & Hassici omnia eorum consilia spectare visa, ut captis diœcesium urbibus & munimentis cætera pro arbitrio decerperent. Sed quæ tum prospicientis Dei erat cura, obtigit urbi Paderbornensi ex Cæsarea militia Præfectus Ernestus Bertramovillius, vir animo interritus, & bellicarum rerum expertissimus, qui unà cum civibus fortiter propugnantibus urbem adversus Suecos Hassosque defendit. Jam magnam partem murorum hostes dejecerant, prolatis ad fossam vineis; cum gubernator, quòd intra urbis pomœria novis se fossis vallisque, & omni arte bellicâ, instrumentisque præmunierat, ausus ultrò hostem provocare ad aggressionem: quibus Koningsmarckius & Rabenhauptius perterriti, coactique insuper subitâ irruptione Lamboyi in Frisiam Orientalem, intra decimum quintum obsidionis diem, solutis castris urbem deseruerunt, quò suis in Frisia laborantibus auxilium ferrent.

Anno proximo MDCXLIIX. cùm publica Imperii comitia Monasterii & Osnabrugi ad exitum vergerent, atque Hassis certa promissio facta esset, si initæ pacis tempore Paderbornam tenerent, iis, quidquid intra Dimolam & Netham fluvios fertilissimi agri, pagorum atque oppidorum continetur, attributum iri; atque adeò Hassi certâ spe præcipuam hanc diœcesis partem, Hassiæ contiguam devorassent; novâ rursum

ac repentinâ obſidione v. Octobris urbem ſunt aggreſſi, ducibus Erneſto Haſſiæ Landgravio & Giſio. Animum Haſſis fecerat, quòd urbis præfectus Papius temerè binas cohortes in Mindenſem diœceſin emiſerat, modico præſidio retento; & jam Haſſi productis vineis, admotis tormentis, injectiſque ignibus urbem ad extrema deduxerant: cùm interea Ferdinandus utriuſque Bavariæ Dux, Paderbornenſis Epiſcopus, de obſidione & periculo urbis certior factus, Lamboyum Comitem cum ſuis & Lotharingicis copiis ſubmittit: Et Lamboyus feſtinatis ab Rheno itineribus, inobſervatuſque, citiùs ante urbem ſtetit cum exercitu, quàm Haſſi adeſſe ſenſerint. Ita ille auſpiciis Ferdinandi Epiſcopi, vel ob id æternâ memoriâ digni, intra duodecimum, quo oppugnari cœpta, diem, urbem obſidione, quæ altero die dedenda erat, & patriam perpetuâ ſervitute feliciſſimè liberavit.

Magnam hîc divini Numinis providentiam venerabere, quiſquis ex poſteris hæc recoles. Tot nimirum Epiſcopatus per Saxoniam à Carolo M. conditi, auctique conſequentium indè Cæſarum ac Principum munificentiâ, hâc demum tempeſtate naufragium fecerunt, quibus ne ipſæ quidem Carolinæ donationum tabulæ ad ſalutem valuêre. Servatus ex hoc communi naufragio cum paucis aliis Paderbornenſis. Ita ſummo illi Gubernatori placuit,

Qui terram inertem, qui mare temperat Horat. Ode 4. lib. 3.
Ventoſum, & urbes, regnaque triſtia.

Sed idem inſpector & ſupremus arbiter adeſt, *à quo omnium quidem poteſtates*, ut D. Auguſtin. dixit lib. 5. de Civit. Dei, *ſed non omnium voluntates.* Stetêre tot annis à Caroli ævo ad noſtram uſque ætatem cæteri Epiſcopatus longâ Præſulum ſerie, altiſque radicibus innixi; ſæpe concuſſi, vulnerati, amputati; quos una demum procella dejecit. Ut conſtaret magnas arbores diu creſcere, unâ horâ exſtirpari. Procubuêre nunc, & ad fatum venêre ſuum, quando *in ſumma fortuna id æquius, quod validius*, Taciti judicio lib. 15. Annal. Nec hîc alio ſolatio cum Seneca occurrimus, quàm *pati quod emendare*

non

non possis, *& Deum*, quo permittente *omnia eveniunt*, *sine murmure comitari.* Tanto nunc consultiùs iis, quibus pepercit, Fortunam pressis manibus tenere, & magnos rerum transitus capere ad providentiam malorum.

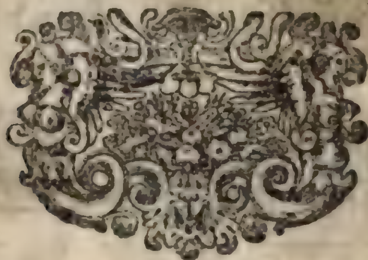

ACIDULA SMECHTANA.

MEMORIÆ. SACRUM

NON. EGO. VICINIS. DUBITEM. CONTENDERE. NYMPHIS
TANTA. LICET. NOSTRÆ. COPIA. DESIT. AQUÆ
FRIGIDIOR. GLACIE. CERTE. MEA. NECTAR. ACORE
UNDA. REFERT. VITRO. SPLENDIDIORQUE. FLUIT
UTILIS. ET. CALIDO. JECORI. STOMACHOQUE. DOLENTI
ET. PRÆSENS. ÆGRIS. RENIBUS. AUXILIUM
PRINCIPIS. HINC. PATRUI. PRINCEPS. EXEMPLA. SECUTUS
FERNANDUS. PATRIÆ. MAXIMA. CURA. MEÆ
MARMOREO. POTAS. ORNAVIT. MARGINE. LYMPHAS
ADDIDIT. ET. GRATA. CARMINA. DUCTA. MANU
TU. MERITI. CONTRA. MEMOR. ILLIUS. USQUE. LIQUORES
ARENTI. SITIENS. QUI. TRAHIS. ORE. MEOS
POCULA. FERNANDI. FAC. LIBES. PRIMA. SALUTI
INCOLUMIS. PADERÆ. QUAM. DABIT. ILLE. SUÆ

FERDINANDUS. DEI. ET
APOSTOLICÆ. SEDIS. GRATIA. EPISCO-
PUS. PADERBORNENSIS. COADJUTOR
MONASTERIENSIS. S. R. I. PRINCEPS
COMES. PYRMONTANUS. ET. LIBER. BA-
RO. DE. FURSTENBERG

AD. MEMORIAM. ACCEPTI. BENEFICII
P. C. AN. M. DC. LXIX

NAUSEAT. AUT. SIQUIS. CALET. HINC. BIBAT. ÆGER. OREXIN
NOSTRA. FACIT. STOMACHO. PELLIT. ET. UNDA. SITIM
NECTAR. ACORE. VITRUM. SPLENDORE. ET. FRIGORE. BRUMAM
EXSUPERAT. MEDICÆ. NEC. CARET. ARTIS. OPE

NOTÆ.

SMECHTANAM Acidulam, accolis, Metbrunne / hydromeli dictam, nos olim his elegis celebravimus.

Nympha decus silvæ, pulcherrima Nympha sorores
Inter Hamadryadas, Naïadasque deas.
Quis te præsenti sparsit medicamine? quis te
Melliti fontis nomen habere dedit?
An, magis ut saperent, acidas tibi dulciter undas
Ambrosiæ succis diluit ipsa Salus?
An, velut Hyblæis è floribus omnia libat
Fingendi studio sedula mellis apis:
Sic, dum nunc ferri venas, nunc æris oberras,
Vim trahit inde tuæ, quà fluit, humor aquæ?
Quicquid id est: stomachi fastidia vincis inertis,
Nec sinis accensum bile tumere jecur;
Et quæ præterea versu comprêndere non est,
Sæpiùs innumeris pota medere malis.
Salve Naturæ mulsum, gratissima morbis
Sospita, languentûm nectar, inempta salus.
Quòd mihi si bilem solitâ virtute coërces,
Quæ jecori, nimio dum furit igne, nocet;
Carminibus nostris decorataque marmore, nomen
Grande salutiferas inter habebis aquas.

Quibuscum concinit Musa JOANNIS ROTGERI TORKII nostri, Mindensis Præpositi, Canonici Paderbornensis ac Monasteriensis, non semel laudata.

Fons in umbroso venerande luco,
Jam diu Phœbo sacer, ac Saluti,
Qui levas fessum jecur, & palato
Mella propinas

Atti-

Atticis longè potiora succis,
Quos per Hyblæos studiosa colles
Turba formosi populata florem
Condidit anni.
Montis intonsi decus & voluptas,
Cujus extremo pede, bullienti
Prosilis æstu gravis è metalli
Divite vena;
Principem serva mihi FERDINANDUM,
Patriæ Patrem, tua concinentem
Nobili plectro, tua mella pleno
Ore bibentem.

Virtutem hujus aquæ singulariter etiam commendat Tabernæmontanus in suo aquarum Thesauro cap. 59. salubritatem illius coram periclitatus. Tabernæmontano assentitur Rottendorffius noster in literis, quas Driburgensis acidulæ monumento subjungimus. Inter Smechtanos fontes numero plures, unus in colle situs, avibus ex eo potantibus exitialis, hominibus innoxius, petigini & scabiei medetur. Largiar hoc præstantiæ & celebritati hujus acidulæ, ut antiquitatem vici Smechten/ à quo denominatur, eruam ex hoc Caroli Crassi Imp. diplomate, Herisiensi Parthenoni datò, cujus etiamnum beneficio Smechta à Nobilibus de Asseborg possidetur.

IN *nomine sanctæ & individuæ Trinitatis.* KAROLUS *divina favente gratia serenissimus Imperator Augustus. Si loca divino cultui mancipata nostro levamus juvamine. hoc nobis ad æternæ remunerationis præmia capessenda profuturum fore liquido credimus. Quapropter omnium fidelium nostrorum præsentium scilicet & futurorum cognoscat industria. qualiter Biso venerabilis Padrabrunnensis Ecclesiæ Episcopus attulit nostræ Serenitati quoddam conscriptum in quo continebatur. qualiter quoddam monasterium sanctarum monialium in loco qui dicitur Herisi. una cum licentia piissimi genitoris nostri Liuthardus Episcopus. una cum decreto Liutberti Archiepiscopi. atque omnium consynodalium suorum Coëpiscoporum. simulque omnium consacerdotum & Clericorum à fundamentis fuerat constructum ea videlicet*

cet ratione. quia ipſe Liuthardus Epiſcopus. & ſoror ejus nomine Waldburc in ſanctimoniali propoſito permanens. tradiderunt ſuam proprietatem ad præfatam ſanctam Eccleſiam Padrabrunnenſem. quæ eſt conſtructa in honore ſanctæ Dei Genitricis Mariæ. quatinus eadem res perpetualiter in ejuſdem Monaſterii poteſtate conſiſtant. Et deprecatus eſt nos idem venerabilis Epiſcopus Biſo. ut ipſum Monaſterium & res ad illud pertinentes ſub noſtræ immunitatis tuitione & defenſione ſuſciperemus. & tales caſas. ſicut ipſe in beneficium habuit in villa Nadri pro remedio animæ noſtræ illuc ad Dei ſervitium ipſis monialibus concederemus. Nos vero ejus petitioni libenti animo ſatisfacientes. ita fieri decrevimus. Conceſſimus igitur illuc in ipſa villa Nadri hobas X. *cum caſa & curte. vel cum omnibus juſte ad ipſas hobas pertinentibus vel reſpicientibus. & juſſimus eis fieri hoc noſtræ auctoritatis præceptum. per quod decernimus atque jubemus. ut memorata Waldburc præfatum Monaſterium Heriſi diebus vitæ ſuæ ſecuriter per hoc noſtræ auctoritatis præceptum habeat atque poſſideat. Poſt ſuum vero deſceſſum licentiam ipſæ ſorores habeant inter ſe eligendi Abbatiſſam. una cum conſenſu illius Padrabrunnenſis Eccleſiæ Præſulis. Et mundeburdum de eadem Eccleſia habeat præfatum monaſterium Heriſi. & per unumquemque annum* IIII. *ſolidos ad eandem Eccleſiam perſolvant. ſimulque manſa* X. *in villa nuncupata Haionhus. quæ Liuthardus venerabilis Epiſcopus illuc perpetualiter permanenda conceſſerat. cum decimis villarum quæ vocantur Heriſi.* SMAHTIUN. *Northgardinun. & Suthgardinun. cum appendiciis ſibi villulis in uſibus Ancillarum Dei tradita. per hoc noſtræ auctoritatis præceptum plenius in Dei nomine confirmatum. nullo inquietante. ſed Deo auxiliante perpetuis temporibus conſiſtant abſque alicujus contradicentis obſtaculo. Volumus etiam atque præcipimus. ut ſæpe jam dicti monaſterii Ancillarum Dei homines. non alio modo à judiciariis perſonis conſtringantur. niſi ſicut Padrabrunnenſis Eccleſiæ præceptis conceſſimus. Epiſcoporum quoque ſynodale decretum conſcriptum & ſigno ſubſcriptionis roboratum ſuper memoratum monaſterium Dei nomine Heriſi noſtræ quoque largitatis conceſſione firmatum permaneat. Et ut hæc auctoritas largitionis noſtræ firmior habeatur. & per futura tempora à cunctis fidelibus noſtris verius credatur & diligen-*

tius

tiùs conservetur. manu propria nostra supter eam confirmavimus. & sigillo nostro assignari jussimus.

Signum Domni KAROLI *Serenissimi Imperatoris Augusti.*

Amalbertus Cancellarius ad vicem Liutberti Archicapellani recognovi & ss. Data XI. *Kalend. Octob. Anno Dominicæ incarnationis* DCCCLXXXVII. *Indictione.* V. *anno vero regni Domni Karoli serenissimi Imperatoris Augusti. in Italia* VII. *in Francia* V. *in Gallia* III. *Actum ad Justinauua curte regali. in Christi nomine feliciter. Amen.*

ACIDULA DRIBURGENSIS.

MEMORIÆ. SACRUM

HIC. EGO. VISCERIBUS. MAGNÆ. PRORUMPO. PARENTIS
LARGA. SALUTIFERÆ. VENA. PERENNIS. AQUÆ
DOCTA. GRAVI. MORBO. RENES. ET. FÆCE. LIENEM
ET. TUMIDUM. FLAVA. BILE. LEVARE. JECUR
ET. TORPENS. ACIDO. STIMULANTE. LIQUORE. PALATUM
TÆDIA. VENTRICULO. PELLERE. FAUCE. SITIM
QUI. BIBIT. ERGO. MEOS. LATICES. ET. CIVIS. ET. HOSPES
INCOLUMIS. NOSTRIS. RITE. PRECETUR. AQUIS
MAGNUS. UT. HAS. ARMIS. CAROLUS. VICTRICIBUS. UNDAS
SAXONICO. FERTUR. SUPPOSUISSE. PADO
SIC. FERNANDE. TUO. DECORATÆ. MUNERE. LONGO
TEMPORE. TE. SALVO. SUB. TUA. JURA. FLUANT

FERDINANDUS. DEI. ET APOSTOLICÆ. SEDIS. GRATIA. EPISCOPUS. PADERBORNENSIS. COADJUTOR MONASTERIENSIS. S. R. I. PRINCEPS COMES. PYRMONTANUS. ET. LIBER. BARO. DE. FURSTENBERG

AD. ACIDULAM. DRIBURGENSEM. SALUBRITATE. MEDENDISQUE. CORPORIBUS. NOBILEM COMMODIUS. HAURIENDAM. EDUCTA. HUMIDO. SOLO. ARBORIBUSQUE. CONSITA. AD. DEAMBULANDUM. VIA. ET. FONTIS. CELEBRITATI ET. PUBLICÆ. UTILITATI. CONSULUIT

NOTÆ.

DIOECESIS Paderbornensis tam multas atque uberes passim aquarum perennium venas habet, ut nullam facilè regionem tot amœnis, dulcibus, & copiosis fontibus putem irrigari. De fluviis amnibusque celebrioribus, in notis ad Luppiæ, Amisii, & Paderæ fontes, aliquam suprà fecimus mentionem. Ut nihil nunc dicam de Saltcotena oppido, aquâ, unde sal coquitur, nobili: ut præteream Upsrungam, ubi primum est *Hederæ*, in actis S. Liborii commemoratæ, caput: *habemus in propinquo Alpheum*, inquit Horrion in Panegyr. Paderb. lib. 2. cap. 7. *cujus Arethusam frustra rerum naturalium curiosi jam pridem persequuntur. Nempe non longè à nova Beca rivus est non modicus, qui terrâ haustus sese, nescio quò, oculis mortalium eripit. Mirabilius propè est, quòd duo rivi ad Liechtenauum oppidum confluentes repentè absorbentur, verùm non uno semper meatu, sed prout aquæ impetus tulit. Itaque admodùm quinque jam patent, neque dubitat interdum novos aperire.* Tantum de aquis dulcibus.

Nec Acidulis saluberrimis carent Paderbornenses. De *Smechtana* paulò antè. *Bracula* & *Driburgum* etiam acidulis abundant: *Braculenses* non adeò celebrantur. *Driburgenses* sub radicibus silvæ Teutoburgiensis, hodiè *Driburgensis* dictæ, in medio prato, uberrimâ scatebrâ emicantes, ut acore suo & colore, quo tinctus fontis limus, & solum rubescit, aluminis ferrique venas referunt; ita salubritate, præstantiâ & copiâ aquarum excellunt. Sed recitemus hoc loco Bernardi Rottendorffii, Archiatri Monasteriensis, & medicinæ arte, & humaniorum literarum, quæ ejus morte ingens hoc anno ceperunt detrimentum, scientiâ celeberrimi viri, epistolam, ad amicum An. 1668. 27. Martii hac super re datam.

Jam totus sum, inquit, *in acidularum salsularumque facultatibus investigandis: & juratò ausim adseverare, quod Paderbornenses suâ præstantiâ Egranis, Schwalbacensibus, Antoninis, Wildungensibus aut*

Spa-

Spadanis non cedant, si non illas supergrediantur. Joannes Guintherius Andernacus medicus eximiè doctus, dialogo secundo de earundem viribus & usu, in quo simul præcipuos Germaniæ fontes acidos describit, post Spadanos sequentia subnectit pag. videlicet 142. *In Ducatu Westphaliæ* " *fons acidus juxta domum novam extat ferri & aluminis particeps, ad* " *eadem, quæ superiores possunt, efficax. Fontem scilicet mellitum juxta* " *Smechtam,* den Metbrunnen *intelligit. Idem Guintherius pag.* 143. *ubi Pyrmontanum describit: Aqua hujus fontis, inquit, ochrâ præcipuè* " *infecta est, quod acrimonia ejus testatur, eoque acris ille potiùs, quàm* " *acidus dici meretur; hinc potio illius aquæ periculosa est: nam rodit in-* " *terranea, præsertim corporum tenerorum, gracilium & adolescentum.* " *Hæc esse veritati consentanea, experientiâ edoctus sum, & re ipsâ comperi, non in uno, sed pluribus. Subjungit Guintherius: Quia verò aqua* " *hæc potui non idonea, ad balneas potiùs accomodari debet: nam tumores* " *contra naturam, quacunque in parte corporis affligant, discutit, œde-* " *mata, podagram, & chiragram ex pituita contractam, tophosque ar-* " *ticulorum comminuit, membra fluxionibus opportuna, torpida resolu-* " *taque restituit: impetiginem, scabiem, lepram emendat; &c. Taber-* " *næmontanus in suo aquarum thesauro mihi pag.* 395. *scribit, quod pyrites, quem* Wasserkiß *vocat, in fonte Mellito seu Smechtano cæteris metallis antecellat. Pyrites autem propriè vocatur* ein Fewrstein/ *nobile metallum, cujus usus multiplex in medicina: habet enim calefaciendi, siccandi, digerendi ac discutiendi facultatem, præterea humores tartareos incidit, calculum resolvit, & contumaces obstructiones reserat, ac duros tumores emollit. Idem præstant illæ aquæ, quæ à minera pyritarum scaturiunt.* Hæc ille de acidulis, & nos de monumentis Paderbornensibus. Quæ benignus Lector, donec universa historia Paderbornensis suo tempore lucem aspiciat, promulsidis vice degustet velim, & æquo animo ferat, si alieno fortassis loco, familiæ Furstenbergicæ memoria, è vicino Westphaliæ Ducatu huc allata, Paderbornensibus monumentis subnecti videatur. Quanquam haud aliena ab instituto ejus familiæ mentio videri debet, quæ duos Episcopos ac Principes Paderbornensibus dedit, quorum alter innumeris pietatis ac munificentiæ operibus, alter his aliisque monumentis diœcesin exornavit.

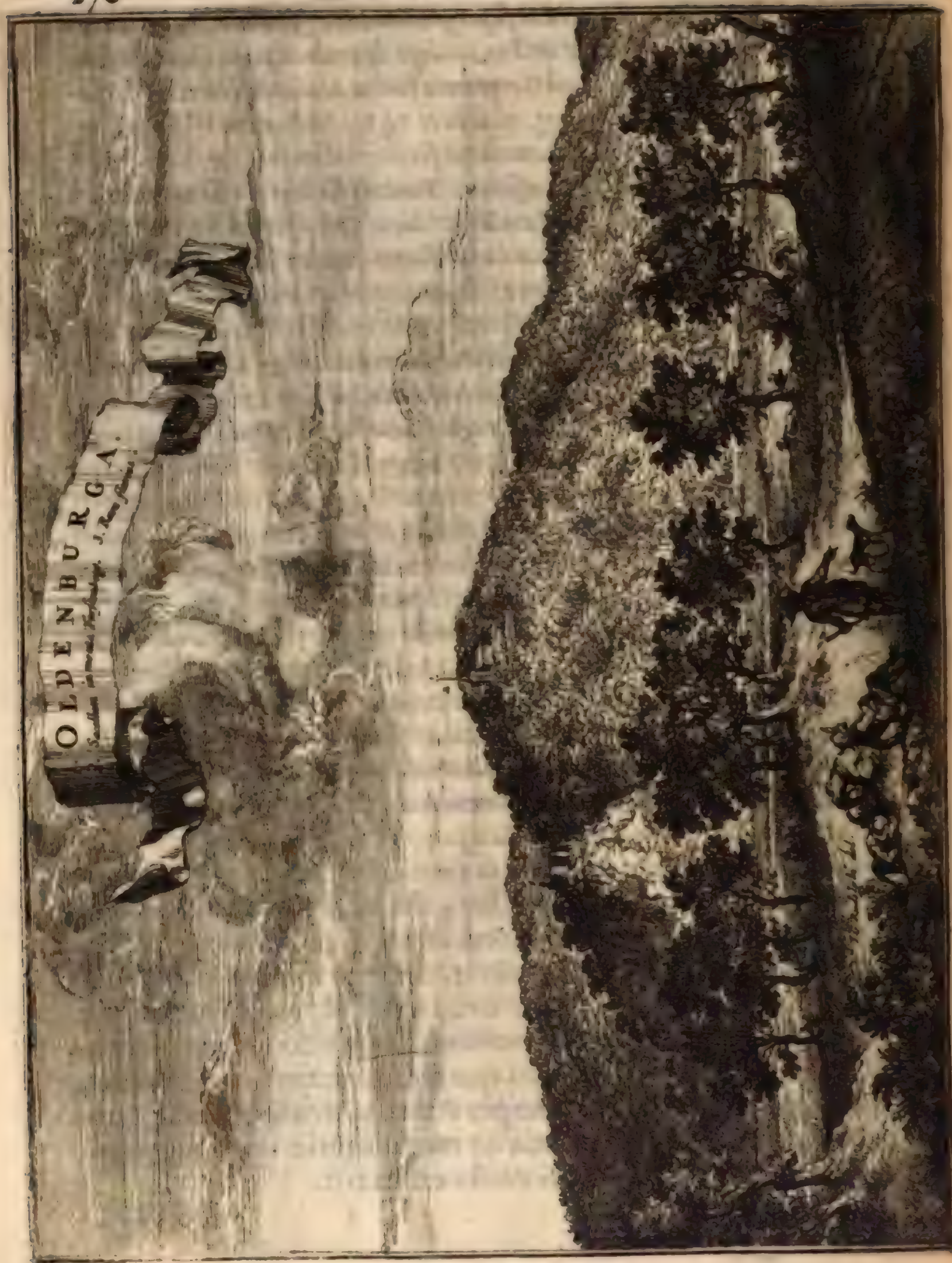
OLDENBURGA.

OLDENBURGA
IN MONTE FURSTENBERG,
PRIMA BARONUM DE FURSTENBERG IN WESTPHALIA AD RURAM SEDES.

MEMORIÆ. SACRUM

FURSTENBERGIACÆ. TITULIS. ARX. INCLYTA. GENTIS
OLDENBURGA. TUUM. QUÆ. MODO. NOMEN. HABET
SIVE. LOCI. DECUS. ANTIQUUM. SEU. NOMINE. PRIMOS
INDICAT. HOC. ALTÆ. NOBILITATIS. AVOS
HIC. STETIT. HOSTILI. BELLORUM. SÆPE. TUMULTU
DIRUTA. PRINCIPIBUS. SÆPE. REFECTA. SUIS
NUNC. DESERTA. JACET. PRÆCLARÆ. GLORIA. STIRPIS
USQUE. RECENS. LONGA. POSTERITATE. VIGET
SIC. MEA. DOCTRINÆ. PRECOR. ET. VIRTUTIS. AVITÆ.
LAUDE. VELUT. GEMINA. STET. TRABE. FULTA. DOMUS

FERDINANDUS. DEI. ET APOSTOLICÆ. SEDIS. GRATIA. EPISCOPUS. PADERBORNENSIS. COADJUTOR MONASTERIENSIS. S. R. I. PRINCEPS COMES. PYRMONTANUS. ET. LIBER. BARO. DE. FURSTENBERG

AD. ILLUSTRANDAM. HOC. ETIAM. IN. LOCO. MAJORUM. SUORUM. MEMORIAM. ET. POSTEROS AVITÆ. VIRTUTIS. EXEMPLO. INCITADOS
M. H. P.

NO-

NOTÆ.

1. FURSTENBERGIACÆ TITULIS ARX INCLYTA GENTIS, OLDENBURGA TUUM QUÆ MODO NOMEN HABET.]

Locus antiquæ arcis in monte *Furſtenberg*, quæ prima *Baronum Furſtenbergiorum* in Weſtphalia ad Ruram ſedes, ſive à vetuſtate, ſive à prima *Oldenburgicorum* Comitum origine, etiam nunc *Oldenburga* appellatur, & ipſa trecentis jam annis everſi caſtelli rudera, ac veterum munitionum reliquiæ, miram hodie ſpirant dignitatem. Commendarunt hanc olim præter amplitudinem plurima alia decora, in quibus facilè primas tenet ſitus, ad omnem belli rationem, & Weſtphaliæ limites ab injuria maleficioque finitimorum Arensbergenſium, & Marcanorum Comitum defendendos opportunus. Occupabat crepidinem montis, quà is & maximè arduum habet aſcenſum, & magno ad munitionem momento, infra Nehemium, proximum Arensbergenſis ditionis oppidum, Rurâ flumine alluitur. Ab lateribus, præruptis vallibus, quarum alteram rivus, Oldenburgicus dictus, interfluit, è regione montis, profundâ atque ingenti foſsâ munitur è vivo exciſa ſcopulo. Ipſe jugi vertex, olim triplici firmiſſimo vallo contra omnes hoſtium inſidias coronatus ſtetit, in cujus medio vetus ſacellum, hodie impenſis Ferdinandi Epiſcopi & Principis Paderbornenſis reſtitutum, ſpectatur, Furſtenbergiis quondam inter arma etiam cultæ religionis illuſtre monumentum. In ſemirutis aggeribus longâ annorum ſerie altiſſimæ excreverunt nunc quercus, quibus pro cuſtodia additos fuiſſe muros, ſat demonſtrant cæmenta & lapides, magno indè numero patrum adhuc memoriâ in novi cujuſdam ædificii uſum egeſti.

2. SIVE LOCI DECUS ANTIQUUM, SEU NOMINE PRIMOS INDICAT HOC ALTÆ NOBILITATIS AVOS.]

De *Furſtenbergiorum Baronum* ducta ex *Oldenburgicis* Comitibus origine, generatim ita loquitur Joannes Horrion Soc. JE-

SU

SU in Panegyrico Paderb. lib. 3. cap. 2. *Non desunt*, inquit, *qui & antiquarum tabularum auctoritate, & è gentilitiorum insignium formâ, & natalis loci situ demonstrare se posse confidant, Furstenbergiam domum è vetustissima clarissimaque Comitum Oldenburgensium stirpe genus ducere.* Eadem Ditmarus Mollerus Tremoniensis in genealogia Furstenbergica, & Theodorus Hoppingius clarus in paucis Jurisconsultus in erudito de Insignibus opere, aliique complures memoriæ prodidêre, & avita traditio non minus confirmat, quàm diploma Cæsareum An. 1660. 26. Aprilis Viennæ datum indicat, quo LEOPOLDUS Imperator ita præfatur:

Benignè itaque considerantes vetustam & nobilem Furstenbergiorum familiam, ipsosque de numero Nostrorum Sacrique Romani Imperii Circuli Rhenani Equitum, sub territorio castri Fridbergensis, plurimis retrò annis, veluti insigne eorundem membrum fuisse recensitos, suamque originem, à temporibus D. quondam Imperatoris Caroli Magni, longâ prosapiâ in hoc usque tempus traxisse, prout id ex diversis fideque dignis ac receptis auctoribus, aliisque documentis, citra cujusquam contradictionem, atque id inprimis etiam manifestè demonstrarunt, quòd sua familia jam tunc temporis nobilium ordini ob splendorem generis ac natalium antepositа fuerit, & quòd ex stirpe sua duos Sacri Romani Imperii Principes, ac primum quidem ante centum annos Wilhelmum magnum Ordinis Teutonici in Livonia Magistrum, alterum verò Theodorum quondam Episcopum Paderbornensem numerarit, qui non solùm dilapsum ex prædecessorum suorum negligentia Catholicæ religionis cultum ab integro illic restituerit, & veluti postliminiò reduxerit, Collegiumque & Novitiatum Soc. JESU, *atque etiam Academiam ibidem fundarit, & ex fundamentis exstrui curarit, verùm etiam ipsammet Ecclesiam ab omni ære alieno, citra subditorum vel minimum subsidium, propriis suis mediis ac sumptibus planè liberarit, & Capitulum Cathedrale, uti & cæteras Ecclesias ac monasteria, ad promovendum Dei cultum excitarit; quin etiam eorundem proventus novis fundationibus de proprio auxerit & dotarit, & tam sumptuosas fabricas ac residentias in commodum successorum suorum, suis impensis exstructas, post se reliquerit, quàm paucas æquales illis in partibus reperire sit; atque insu-*

per dictis Ecclesiis præteritorum bellorum calamitosis temporibus tanto studio & fidelitate præfuerit, ut alter earum fundator jure meritò & cum sui singulari encomio dici possit. Perpendentes quoque indefessa, & fidelissima, atque etiam utilissima Divis Prædecessoribus Nostris, Romanorum Imperatoribus, ac Regibus, Augustæque Domus Nostræ Austriacæ, à sæpè memorata Furstenbergiorum gente, inconcusso devotionis ac fidei studio, tum pacis tum belli temporibus, togâ & sago, in primis verò à quondam Casparo & Friderico Furstenbergiis, dum binis nuper defunctis Electoribus Coloniensibus Ernesto & Ferdinando ab intimis consiliis essent, & Ducatûs Westphaliæ gubernacula tenerent, in diversis tum publicis Imperii, tum particularibus Circulorum conventibus, aliisque multifariis occasionibus, præ reliquis demississimè præstita obsequia atque servitia: & quòd horum laudatissimis exemplis atque vestigiis insistentes Honorabiles, Nobiles, devoti Nobis dilecti, Theodorus Casparus, Fridericus, Wilhelmus, Ferdinandus, Franciscus Wilhelmus, & Joannes Adolphus, fratres à Furstenberg, Cathedralium & respectivè Collegiatarum Ecclesiarum Moguntinæ, Trevirensis, Hildesheimensis, Spirensis, Monasteriensis, & Paderbornensis Capitulares, nec non Beatissimi in Christo Patris nostri Alexandri VII. intimus cubicularius, ad S. Crucis in Hildesheim Præpositus, & Campeonensis Prior, atque etiam Ordinis Teutonici in Baliuia Westphalica Eques, à teneris veluti ætatis suæ annis, post adeptas in plerisque celeberrimis Cathedralibus & Collegiatis Ecclesiis præbendas, probatamque generis, ac stirpis suæ avitam vetustatem, juxta exemplum prædictorum Caspari & Friderici à Furstenberg, Avi ac Patris sui, in omnibus tam Sacri Imperii publicis, quàm aliis etiam conventibus, & quovis aliàs modo à Sacri Imperii Electoribus & Principibus sibi persæpe concreditis maximi momenti legationibus & commissionibus, omnia studia, consilia & actiones suas in Nostrum duntaxat, sacrique Imperii, atque boni publici, Augustæque Domûs Nostræ Austriacæ commodum, quod benignè probamus, incessanter contulerint, atque intenderint, quemadmodum id etiamnum pari fidelitatis & devotionis obsequio faciunt ac præstant, atque posthac quoque in omne subsequuturum tempus dimississimè se, pro dotibus naturæ atque ingenii sui à Deo sibi concessis, semper præstituros pollicentur, præstareque desiderant ac possunt. Motu itaque proprio, ex

certa

certa scientia, animo bene deliberato, sano accedente consilio, deque Cæsareæ potestatis Nostræ plenitudine, Theodorum Casparum, Fridericum, Wilhelmum, Ferdinandum, Franciscum Wilhelmum, & Joannem Adolphum, fratres à Furstenberg, liberos, hæredes & successores eorum legitimo matrimonio natos & nascituros, utriusque sexûs, & ex eis in infinitum descendentes, ac descensuros, nostros & Sacri Romani Imperii, Regnorumque & Dominiorum Nostrorum hæreditariorum liberos Barones fecimus, creavimus, & ereximus, ac tenore præsentium facimus, creamus, erigimus, & ad liberorum Baronum statum atque gradum clementer evehimus, & attollimus, ac Baronalis honoris, dignitatisque titulo per præsentes gratiosè insignimus, nec non aliorum liberorum Baronum verè natorum ordini, numero, consortio, cœtuique favorabiliter adscribimus, & aggregamus, &c. Verùm Joannes Veldeè Soc. JESU antiquitatis patriæ peritissimus, singulari commentario de ortu ac progressu familiæ *Furstenbergicæ*, ante triginta ampliùs annos composito, jam indè à Widichindo Magno Saxoniæ Duce deductâ *Oldenburgicæ* domûs origine, *Furstenbergios* pariter illustravit; ex quo, & Ditmaro Mollero, sigillatim hæc decerpsimus. Sigefridus Comes Oldenburgicus, primus Marchio Brandeburgicus, & Ruperti Archiepiscopi Trevirensis, & S. Mechtildis Imperatricis frater An. 939. defunctus, ex Heilwige Arensbergensi suscepit Ulricum filiorum natu maximum, quem in exercitu Henrici Cæsaris ad Merseburgum, contra Hunnos An. DCCCCXXXIII. militasse, & Jadderiense Collegium condidisse memoriæ proditum est, atque ex Zwana Hollanda Ottonem filium sustulisse. Is ductâ in matrimonium Mechtilde Alveslebiensis ditionis hærede, novum Comitatum avito adjecit. Ottoni liberi fuere Joannes, cui Oldenburgensis; Henricus, cui Bruchusanus; Bluso & Otto, quibus maternus Alveslebiensis Comitatus deinde obtigit: quem tamen ad posteros, quos nullos reliquerant, haud transmiserunt. Felicior fuit Joannes ex Adelheide Sigifridi Marchionis Stadensis filia liberis susceptis, ex quibus Conradum Alveslebiensi Comitatui, ad se post fratrum mortem reverso, novum Comitem præfecit. Conradi fratres fuere Huno, qui major natu

in Oldenburgensi ditione successit; Udo, qui Hildesiensis Episcopus cum Conrado fratre An. M LXXXV. Comitiis Gerstungensibus interfuit, & vitæ periculum pro Henrici Cæsaris partibus præsentissimum adiit, THEODORICUS & Joannes, ac demum Rixa soror unica, quæ Hajoni Dythmarsiæ Regulo nupta Elimarum peperit. Hunc Fridericus, memorati Hunonis & Willæ Vechtensis Comitis filius unicus, Monachorum Rastedensium institutum amplexus, heredem ex asse scripsit, præteritis omnino patruis posterisque eorum. Quamvis autem Elimarus graves propterea lites ac diuturnas cum avunculis habuerit, summorum tamen Pontificum sententiâ causam tenuit, *teste Hermanno Hamelmanno in Chron. Oldenburgico*, atque hodiernos Daniæ ac Norwegiæ Reges, Holsatiæ Duces, & Oldenburgi Comites procreavit. THEODORICUS verò Hunonis & Conradi frater, quem à fraternis Comitatibus, nunc Oldenburgicum, nunc Alveslebianum, prout cuique alter altero notior erat, pariter cum filio vocatum esse constat, fratrum natu majorum jure paternis ditionibus exclusus, in Westphaliæ Ducatu infra oppidum, cui Nehemio nunc est nomen, consedit in monte Ruræ flumini imminente, quem à celebratis illic, Caroli Magni tempore, Principum Saxonicorum comitiis, antiquitus *Furstenberg* esse appellatum sunt qui opinentur. Ibi arcem posuit, atque amplas deinde opes, & nonnullas in propinquo sitas hereditatis *Oldenburgicæ* reliquias, quæ *ab Hermanno Hamelmanno in Chronico Oldenburgico*, è diplomatis Pontificiis An. 1124. 1158. 1160. & 1190. datis, & *à Gerhardo Cleinsorgio in historia Ecclesiast. Westphaliæ* MS. ad annum 1124. recitantur, & quarum partem etiam nunc *Furstenbergii* possident, fortè consecutus, ex illustri femina Hermanni Arensbergensis Comitis sorore Reinhardum filium suscepit. Is An. M CXV. IV. Idus Febr. pugnâ ad silvam Wolphonis commissâ, unà cum avunculo, aliisque Saxonibus inter se fœderatis, perquàm gloriosam ab Henrico V. Cæsare victoriam reportavit, *teste Cod.* MS. *Moguntino de rebus gestis Archiepiscoporum Magdeburgensium, & Cyriaco Spangenbergio in Chron. Saxoniæ. cap.* 214. Hujus deinde posteris, etsi aboli-

abolito ſenſim *Oldenburgici* atque Alveſlebiani Comitis titulo, novus adhæſerit, ut recepto antiquis illis temporibus more, à vetuſto montis habitati vocabulo, Nobiles Domini de *Furſtenberg* cognominarentur; retentus tamen ab omni memoria fuit gentilitius *Oldenburgicorum* Comitum clypeus, iiſdem planè trabibus, eodem numero, colore, & poſitu inſignis, quamvis haud pares antiquo generi opes honoreſque manſerint. *Joannes Velde, & Ditmarus Mollerus.*

3. HIC STETIT HOSTILI BELLORUM SÆPE TUMULTU
DIRUTA, PRINCIPIBUS SÆPE REFECTA SUIS.]

Nam cùm Henrici Leonis Saxoniæ Ducis, à Friderico Imperatore proſcripti, auctoritatem & fidem ſecutus Fridericus Nobilis Dominus in *Furſtenberg*, Reinhardi filius, (quod etiam de *Oldenburgi* Comitibus memoriæ proditur) contra Philippum Colon. Archiepiſcopum, Weſtphaliæ Ducatum, Friderici Cæſaris munificentiâ Eccleſiæ ſuæ An. MCLXXX. donatum, armis vindicantem ſtetiſſet, non ſolùm arx *Furſtenberga* intercepta, ac munimentis exuta eſt, ſed etiam ejus dominus à Philippo caſtelli poſſeſſione depulſus, & fundis pluribus, ac jurium avitorum maximâ imminutione multatus, haud mediocrem priſtinæ dignitatis & amplitudinis jacturam fecit. *Ex antiquis literis Ditmarus Mollerus Tremonienſis, in genealogia Furſtenbergica.* Jacuit autem ſuis in ruinis quadraginta fermè annos ſepulta *Furſtenberga*, quibus elapſis S. Engelbertus Colonienſis Archiepiſcopus, ſummâ utique loci ad tutandos Weſtphaliæ fines opportunitate illectus, anno MCCXIX. Caſtrum in *Furſtenberg* ædificavit, ſeu potiùs dirutam ſuperiori bello Saxonico arcem reſtituit, *Furſtenbergicis* adeò non invitis, ut Hermannus *Furſtenbergius*, Friderici filius, eam ſibi redditam acerrimè adverſus nobilem virum Gerhardum de Brubach, S. Engelberti hoſtem, defenderit & conſervarit. *Joannes Velde in orig. Furſtenbergicis.* Quo tempore ibidem inſigne Beatiſſimæ Virginis ac Matris Dei in clientem quendam ſuum beneficium accidiſſe memoriæ tradidit *Cæſarius Heiſterbacenſis.* Porrò Henrico Archiepiſcopo Colonienſi An. 1225. impiam S. Engelberti necem, Friderici Imperat. juſſu,

vindicanti, & Fridericum Isenburgicum hujus parricidii reum bello persequenti, idem Hermannus præstò fuit, acceptique olim à S. Engelberto beneficii memor, ejus causam armis propugnavit. Nec minori fide Coloniensis Ecclesiæ partes tutatus est, cùm Henricus Archiepiscopus de jure Advocatiæ Sibergensis, cum Limburgensi Duce & Montium Comite An. 1230. bello decertaret. *Ex antiquis literis Ditmarus Mollerus.*

Hermanni hujus liberi, Wenemarus *Furstenbergam*, Fridericus *Waterlappiam*, deinceps tenuerunt: quam avus eorum primâ sede exturbatus, proximè montem Fürstenberg / inter Werlam & Nehem oppida, cum suburbio, fossis, munitionibus, & ædificiis multis olim exstruxerat, & Friderici posteri deinceps soli possederunt, communi cum Wenemaro, ejusque posteris jure, *Furstenbergæ*, quoad illa stetit, dominati. *Ditmarus Mollerus, & Joannes Velde.* Cùm deinde Simon Comes Lippiens. Epis. Paderb. insciente Conrado Archiepis. Colon. Westphaliæ Duce, geminas munitiones, alteram in Vilcensi castro, Saldkottenæ alteram excitasset, & confinem ejus ditionem hostiliter aggressus, Werlam, Callenhardam, Warstenam, & *Furstenbergam*, anno MCCLIV. diripuisset, iidem *Furstenbergii* fratres arma, & consilia cum plerisque Westphaliæ Dynastis quamprimùm consociarunt, oblatâque fortunâ belli compendio absolvendi, ipsum Simonem belli ducem victum prælio, captumque, Coloniensi Præsuli custodiendum tradidêre, usque dum An. MCCLVI. IX. Kalend. Septembris, Wilhelmi Cæsaris intercessione, Ordinumque Imperii, certis legibus, Simoni ejusque fœderatis, pax & libertas, confectis atque obsignatis Essendiæ tabulis, concederetur. *Joannes Velde, aliique.* Anno posthæc MCCLXXVI. Siffridus Archiepiscopus Coloniensis, *teste Gerhardo Cleinsorgio*, reficit dejectas superiori bello *Furstenbergæ*, Werlæ, Warstenæ, Callenhardæ & Almenæ munitiones, easque novis operibus circumdat, commeatu & præsidiis firmat, adversus omnes ferè Dynastas, & finitimos Westphaliæ Principes, inter se fœderibus devinctos, auctore Simone Paderbornensi Episcopo, quem acceptæ, quam diximus, calamitatis memoria inquietum habebat, & Colonien-

sibus

ſibus haud mediocriter infenſum. Quod magno uſui fuiſſe Archiepiſcopo, multaſque opportunitates ad belli conſilia adjunxiſſe, rei mox conſecutæ eventus demonſtravit. Siffridus enim ubi adverſariorum alios morte abſumptos, alios captivos, afflictos alios aliis cladibus animadvertit, inſperatam nactus occaſionem injurias eorum armis ulciſcendi, ducto in Juliacenſem regionem exercitu, univerſam rapinis, ferro, flammâque conſumpſit.

Indè in Weſtphaliam eſt itum, atque è *Furſtenbergæ* munitionibus in Arensbergenſem Comitatum facta impreſſio, Nehemio proximo ejus oppido, aliiſque caſtellis circumſeſſis, expugnatis & everſis. Quocirca Godefridus Comes Arensbergenſis & Ludovicus ejus filius, in caſtris prope Nehemium poſitis, renuntiare coacti reliquis Colonienſium hoſtibus ſocietatem fœderis, pacem popoſcerunt, impetraruntque. Quam deinde An. MCCLXXXVIII. *ut refert Cleinſorgius*, recrudeſcentibus utrimque diſſidiis, interventu Joannis Nobilis Domini de Bilſtein / Weſtphaliæ Mareſcalli, aliorumque, Siffridus & Ludovicus redintegrarunt. Sub idem ferè tempus exorta gravis inter Reinholdum Geldriæ, & Adolphum Montium Comites, de hæreditate defuncti Ducis Limburgenſis contentio, acribus partium ſtudiis incenſa, funeſtiſſimum in bellum erupit. Ejus cauſa Siffridum Archiepiſcopum, Henricum Weſterburgium, Henricum Lutzenburgium, Adolphum Naſſovium, Theodoricum Clivium, Joannem Limburgium ad Lenam, Walramum Falckenbergium, Theodoricum Mörſanum, Walramum à Rupe, alioſque Geldris adjunxit. Joannes contrà Brabantiæ Dux, qui ſibi Adolphi Limburgenſem Ducatum vendicantis jus comparaverat, Walramus Juliacenſis, Eberhardus Marcanus, Walramus, Joannes & Balduinus Lutzenburgici, Fani S. Pauli, & Loſſenſes Comites, & Reſpublica Colonienſis in partes Montani Comitis deſcenderunt, tantis utrimque animis, tantâ opum & cauſæ fiduciâ, ut neutro acie decernere verito, prope vicum Woringen / collatis ſignis dimicarint. Brabantinus & Montanus eo prælio victores, Reinholdum ceperunt multis vulneribus affe-

affectum, nec antè libertate donarunt, quàm omne jus suum remisisset; Siffridum verò, qui etiam in potestatem eorum venerat, per septem annos in custodia habuêre. *Annales Colonienses, & Levoldus à Northoff in Chronico Marcano.*

Toto illo tempore Eberhardo Marcano impunè licuit conterminam Westphaliæ provinciam, pro suo in Coloniensem Archiepiscopum implacabili odio, vexare, ac prædari, Werlæ mœnia dejicere, *Furstenbergâ* potiri, & direptionibus omnia latè infesta habere; quoad Siffridus in integrum restitutus hostiles injurias ultum ivit, amissa recuperavit, Marcanos coërcuit, & continuo Adolphum persecutus bello, superioris cladis auctorem devicit, & captivum, dum vixit, arctissimâ custodiâ asservavit. Sed Eberhardo in magnas propterea angustias adducto, nec animus, nec consilium defuit se suaque defendendi. Siquidem Rutgeri de Altena / Dapiferi sui operâ, redemptum D. marcis ab Hunoldo de Plettenberg / Milite An. MCCXCVI. castrum Waldenberg / munivit, commeatu instruxit, præsidio firmavit, & nobilem Dominum de Bilstein / & Castrenses in Waldenberg / potentiâ virtutisque gloriâ excellentes, suas ad partes traxit, quò crebras Coloniensium excursiones, Attendoriæ, & Snellenbergæ excubantium, reprimeret, & inprimis Joannem de Plettenberg / Marescallum Westphaliæ imminentem occasioni rei bene gerendæ pluribus in locis distineret. *Levoldus à Northoff.*

Wichboldus postea Archiepiscopus Coloniensis eundem Marcanum Comitem non minus acrem, quàm Siffridus ejus decessor habuerat, adversarium expertus, belli consilia renovat, ad quæ privatis etiam rationibus impellebatur: Eberhardus enim cædem ultus Engelberti patris sui, architectum hujus facinoris Hermannum de Loen / qui Wichboldi ab Holte sororem in matrimonio habebat, oppugnatum fugatumque Bredenvordæ possessione dejecerat, atque Ottone Rithbergio Monasteriensi Episcopo consentiente, ejus imperium sibi retinebat. *Levoldus à Northoff.* Quare Wichboldus cupiditate incensus restituendi in integrum affinem suum expedito exercitu Dorstenam

nam iter intendit, nec tamen ultra, concessis hosti induciis, progreditur. Interea Eberhardus oblatâ occasione Hovestadium, ditionis Coloniensis castrum, invadit ac diruit; perque omnem latè provinciam Westphaliæ, rapinis, cædibus incendiisque grassatur; Archiepiscopus contrà adjunctis sibi Landgravii Hassiæ, & Henrici Nassoviæ Comitis auxiliis, Hovestadium recuperat & instaurat, Unnam Marcani Comitatûs oppidum exurit, & magnam cæteris infert vastitatem; nec destitisset porrò injurias sibi factas ulcisci, nisi gravi morbo implicitus senex inducias pacisci, & redire Susatum coactus mortem illic obiisset.

Henricus deinde Virneburgius, Wichboldi successor, constitutis Paderbornæ rebus, quò fortè gravis eum dissensio Guntheri Comitis Swalenbergensis, & Theodori Baronis Itterani, de Episcopatu inter se contendentium, evocaverat, ut Westphaliam ab injuriis finitimorum Comitum tueretur, & in fines eorum incursiones commodiùs faceret; *Furstenbergam* superiore memoriâ ab Eberhardo excisam, An. MCCCVII. reparat & novis operibus communit. *Levoldus à Northoff, & Cleinsorgius.* Eandem tamen Henricus ipse An. MCCCIX. iterum demolitur, *teste Henrico de Hervordia*, sive hostium insidiis intercepta, nisi propriâ ruinâ recipi nequiverit, sive *Furstenbergii* ejus domini in Ecclesiam Coloniensem quid commiserint, de quo nihil certi habeo affirmare. Non multò post *Furstenbergiorum* opibus utcunque instauratam, Engelbertus denuò patris sui Eberhardi exemplo, An. MCCCXI. obsidet, evertitque. *Levoldus à Northoff, & Henricus de Hervordia.* Quod Henricus Coloniensis, & Ludovicus Hassus Monasteriensis Episcopus, privatis de causis uterque Marcano infensus, haud inultum ferendum rati, ejus ditionem populabundi invadunt, & *Furstenbergiis*, ob egregiam operam in hac expeditione sibi navatam, An. MCCCXII. *Furstenbergam* novis septam munitionibus restituunt. *Wernerus Teschenmacherus Annal. Cliviæ & Marckiæ, parte* II. *cap.* I. *Levoldus à Northoff.*

Immaturus deinde obitus Henrici VII. Cæsaris, gravioris belli incommoda Germaniæ importavit, maximumque in discri-

men Colonienſis præcipuè Archiepiſcopi provincias adduxit. Cùm enim Henricus Colonienſis Fridericum Auſtriacum, Moguntinus contrà, & Trevirenſis Ludovicum Bavariæ Ducem, diſſidentibus inter ſe ſuffragiis, ad Imperium evexiſſent, & Cæſareâ coronâ exornaſſent, tantum hinc odii Bavarus in Colonienſem Archiepiſcopum concepit, ut ipſe in præſentia Auſtriaci belli curis diſtentus, Wilhelmum Arensbergenſem, Engelbertum Marcanum, Simonem Lippienſem, alioſque Weſtphaliæ Comites ac Principes finitimos, ad divexandas diripiendaſque Henrici provincias impulerit. *Levoldus à Northoff, & Cleinſorgius.* Itaque Colonienſis Archiepiſcopus, & Rupertus Comes de Virneburg Weſtphaliæ Mareſcallus, in ſummas difficultates conjecti, cum *Furſtenbergiis*, cæteriſque Weſtphaliæ Caſtrenſibus in Küden / Hoveſtad / Snellenberg / Werle / Hallenberg / Almene / Aldenwilk / Scarpenberg / & civitatibus Tremoniâ, Suſato, Briloniâ, Monte Martis, Attendoriâ, Recklinghuſâ, Dorſtenâ, Werlâ, Geſeckâ, Rudenâ, Warſtenâ, Callenhardâ, Bedelickâ, Medebaco, Winterbergâ, Hallenbergâ, Smalenbergâ, & Volckmarſiâ An. MCCCXXVI. pacem, quam vocant Burgenſem, ineunt, ac fœdus mutuæ defenſionis, Caſtrenſes inter, & Weſtphaliæ civitates jam An. MCCCXXV. factum, confirmant, adverſus immenſas opes à Ludovico Bavaro contra ſe comparatas. *Ex tabulis fœderis, & antiquis literis.* Eo pacto indomitum hoſtium furorem undique ingruentium Henricus opportunè refrenavit, & Weſtphaliæ ſecuritati tantiſper conſulit, dum Walramus Juliacenſis, ejus ſucceſſor, diſſidia omnia ſimultateſque felici demum fine componeret. Etſi autem is poſtea à Ludovico Cæſare alienatus, etiam cum Godefrido Arensbergenſi, & Adolpho Marcano Comite, aliiſque Weſtphaliam bello prementibus graves inimicitias An. MCCCXLIV. ſuſceperit, Wilhelmus tamen Juliacenſis, & Adolphus Montanus Comes, pacem inter eos tandem conciliarunt.

Hujus belli tempeſtate, quemadmodum Mendenam, *Furſtenbergæ* vicinum in Weſtphalia oppidum, direptam ac vaſtatam fuiſſe conſtat, ita veriſimilis multorum eſt opinio à majoribus

accepta, & veluti per manus tradita, etiam *Furstenbergam* Arensbergensi agro, & Marcano plus vice simplici infestam, solo æquatam funditusque deletam esse, utpote cujus post hæc nulla in literis extet memoria. Itaque *Furstenbergii* adversæ toties rebus suis fortunæ pertæsi, sedem antiquam, tot bellorum periculis, & cladibus obnoxiam atque expositam, planè deseruerunt, aliamque sub radicibus montis posuêre, domicilii superioris cognominem, pari atque olim ratione Waterlappiam ædificaverant. Ex eo tempore divisis inter se avitis possessionibus, *Furstenbergam* novam, & *Waterlappiam*, separatim habitare cœperunt, & genus deinceps propagarunt; binis *Oldenburgicis* trabibus in aureo scuto rubentibus utrimque retentis: sed galeâ *Furstenbergæ* novæ cornibus antiquis, *Waterlappiæ* pennis distinctâ. Tametsi hoc discrimen non fuerit perpetuum, utriusque domûs posteris pennigerâ galeâ promiscuè usis. *Ex antiquis literis, & actis de Furstenbergiorum defenso jure venandi. art. 4. & 5. Joannes Velde.*

4. NUNC DESERTA JACET, PRÆCLARÆ GLORIA STIRPIS
USQUE RECENS LONGA POSTERITATE VIGET.]

Bini igitur fratres suprà memorati, Fridericus & Wenemarus, numerosam posterorum sobolem procrearunt. Fridericus auctor est *Furstenbergiorum* in Waterlapp, Hollinghoven, Hörde, Stirpe, & in Livonia. A Wenemaro genus ducunt *Furstenbergii* in Furstenberg, Nehem, Senden, & in Geldria. In Wenemari posteris claruerunt Hermannus, & Wilhelmus, Wenemari filius, ac nepos, & Gothardus Wilhelmi filius, Marescallus Westphaliæ, & Satrapa Nehemensis: quam præfecturam An. 1446. Theodoricus Archiepiscopus Coloniensis pro 5000. florenis aureis ipsi oppigneravit, posterique illius possederunt, usque dum Salentinus Archiepiscopus Coloniensis An. 1570. pignus liberavit; Uxorem habuit Gertrudim de Cronenberg. Utriusque filii fuêre, Philippus Marescallus Caroli Ducis Geldriæ, Jodocus & Philippus Milites Ordinis Teutonici in Livonia, Antonius & Wilhelmus Satrapæ Nehemenses, qui postremus è Sophia de Witten conjuge suâ, suscepit Wilhelmum magnum Magistrum Ordinis Teutonici in Livonia, Godefridum

Canonicum Rigensem, & Georgium Satrapam Nehemensem, ejus uxor Elisabetha de Gent fuit, & utriusque filius Laurentius, cujus uxor Catharina de Reck, ei peperit Jodocum Furstenbergium in Furstenberg & Senden, qui è conjuge sua Joanna de Strunckede, nullis susceptis liberis, ex Hungaria revertens, ubi legionis equestris legatus, auspiciis Ordinum Circuli Westphalici, Cæsari adversus Turcas militaverat, obiit An. 1596. 11. Novembr. Viennæ in æde Cathedrali sepultus, stirpis suæ ultimus. Antonii supradicti & Petronellæ Wrede filia, Cordula, Abbatissam Geseckensem egit. Furstenbergios in Livonia, & in Hollinghoven ex Waterlapp oriundos, illustrarunt, Otto, fœderati Belgii Ordinum nomine, Juliaci gubernator, tribus in Hungariam adversus Turcas expeditionibus clarus, Wenemarus Ordinis Teutonici Commendator Mariæburgi, & Philippus, Gaudentius, Georgius, & Gothardus Milites in Livonia. Inter Furstenbergios è castro Stirpe eminuerunt, Antonius Assessor Spirensis, & Fridericus Judex aulicus Monasteriensis fratres, & Joannes Schönebergius Consiliarius Coloniensis, hujus stemmatis postremus, An. 1645. 30. Novemb. Susati exstinctus. Antequam nunc ad *Furstenbergios* in Waterlapp progrediamur, operæ precium erit nonnihil referre de Guilielmo Furstenbergio suprà memorato Ordinis Teutonici in Livonia Magistro, in quo principatu Henrico à Galen successit, & Gothardum de Ketteler successorem reliquit. *Huic*, ut ait Joannes Horrion in Panegyr. Paderborn. lib. 3. cap. 2. *duæ res dissimillimæ egregiam demonstrandæ virtutis suæ facultatem dedêre, Principatus, & adversa fortuna. Nam cum florenti ætate sacram illam militiam administrandam accepisset, in multiplici reip. perturbatione consiliis atque armis integritatem Catholicæ religionis, dignitatemque Ordinis sartam tectam conservavit. Quod eo fuit difficilius, quòd cùm frequentibus prœliis lacesseretur à Moschis, interea neque vicinorum Dynastarum dissidia, neque orientes jam tum pestiferæ sectæ, res ejus esse quietas sinebant. Ubi verò jam ingravescente ætate, post tantam jactationem, portum sibi quasi quendam providit, & designato sibi successore, in munitam inprimis arcem Vellinum se contulit, ut, quod supererat ætatis in honesto otio*

otio contereret, ibi verò majus, quàm in medio mari, naufragium invênit. Nam anno MDLX. *cùm Moschi magnis copiis in Harriam & Lettoniam se effudissent, tandem caeso Teutonicorum Equitum exercitu, exeunte Quintili, Vellinum oppidum, quatefactis vi tormentorum muris, & ignibus in tecta conjectis ceperunt. Arcem verò ipsam, in qua Princeps versabatur, conscelerati milites, qui in praesidio erant, pacti corporum suorum, & omnium, quae efferre possent, incolumitatem, nefariè prodiderunt. Quid plura? direptis, quae in arce erant, Principis opibus, ipsum frustra quiritantem, & fidem eorum appellantem Moschis dedunt. Neque tamen perfidis suâ praedâ diu frui licuit. Nam Moschi re cognitâ spoliatos omnibus, quae rapuerant, inanes dimiserunt. Princeps ipse captivus ductus in Moschoviam, illustre barbaris patientiae & pietatis exemplum fuit. Cùm enim templo careret, in quo Romano ritu sacra fierent, velut quondam Abraham, sub quercu Mambre, sic optimus senex statis temporibus, sub quâdam arbore Deum colebat. Felicior omnino, qui conservatâ majorum religione in exilio & custodia diem obiit, iis, qui illâ repudiatâ, fumosos titulos & fluxas opes sibi pepererunt.* Ejusdem meminêre Balthasar Russovius in Chron. Livoniae, Joannes Lewenclaius in commentario de Moschorum bellis adversus finitimos gestis, Paulus Oberbornius in vita Joannis Basilidis M. Moschorum Ducis, David Chytraeus, Jacobus Aug. Thuanus, aliique. Munsterus in sua Cosmographia p. 1118. haec de illo sigillatim: *An. 1560. circa festum S. Jacobi obsidebat Moschus Vellinum arcem, & captum ibidem seniorem Magistrum Wilhelmum à Furstenberg, vinctum catenis mittit in Moscoviam, & in singulas noctes semel catenatum instar ursi producit ad spectaculum, atque extremâ inediâ macerat. Unus servorum illius secutus ultrò, nolebat à Domino suo divelli.* An. dein 1564. Wolffgangus magni Magisterii in Borussiâ Administrator, & Ordinis Teutonici per Germaniam & Italiam magnus Magister, suo & totius Ordinis Teutonici nomine, legatos misit in Moscoviam, ingenti nobilium ac famulorum catervâ stipatos, commendatitiisque Ferdinandi Caesaris literis, & multis donis 3000. scutatorum precium excedentibus instructos, ut Wilhelmum in libertatem vindicaret; quos quidem legatos mense Novembri ab irato Livonibus

Moſcoviæ tyranno auditos, & munera fuiſſe accepta, ſed petitam captivi Principis reſtitutionem ſucceſſu caruiſſe, oculatus teſtis eſt Raphaël Barberinus, Mariæ Anglorum Reginæ in Moſcoviam legatus, in ſua narratione Italica An. 1565. 16. Octobr. Antwerpiâ ad Comitem Nubarolæ de rebus Moſcoviæ data, & An. 1658. Viterbii edita. Sed plenius hæc licet recognoſcere ex relatione ipſorum Legatorum, quæ in Archivo Ordinis Teutonici Marienhemii conſervatur, & legatos hiſce nominibus nobis exhibet, nimirum Bernardum de Bever/ Commendatorem in Othmarsheim / Theobaldum de Ramſwagen Commendatorem Friburgi in Briſgovia, Melchiorem Termo Commendatorem in Weiſſenburg/ Franciſcum de Hatzfeld/ Commendatorem in Griffſtett/ Ordinis Teutonici Equites, & Joannem Wagener/ & Oſwaldum Lurzing/ J. V. Doctores. Quæ tanta calamitas, juſto Dei judicio, haud dubiè propterea illi accidit, quod Gulielmo Brandeburgico Archiepiſcopo Rigenſi, manus & vincula injecerit, captumque in arce Caconhuſia arcta in cuſtodia habuerit. E tanto igitur, ut ad propoſitum revertamur, *Furſtenbergiorum* numero, ſoli hodie ſuperſtites *Furſtenbergii* ex Waterlapp/ divino beneficio adhuc florent vigentque. Quorum primam quidem originem Joannes Velde utcunque explicuit, poſteriorem autem genealogiam morte præreptus non abſolvit. Nos in gratiam illuſtris familiæ, ex antiquis literarum monumentis, Ditmari Molleri tabulis genealogicis, & Joannis à Berſwordt/ nomenclatore nobilitatis Weſtphalicæ, eam breviter decerptam poſteritati nunc conſecramus, quæ contrà Boëtiani illius dicti perpetuò meminerit velim. SI QUID EST IN NOBILITATE BONUM, ID ESSE ARBITROR SOLUM, UT IMPOSITA NOBILIBUS NECESSITUDO VIDEATUR, NE A MAJORUM VIRTUTE DEGENERENT.

STEM-

STEMMA
BARONUM
FURSTENBERGIORUM

In Waterlapp, Snellenberg, Furstenberg, Herdringen, Advocatorum hæreditariorum in Graffschafft, Dynastarum in Oberenkirchen.

Ex originibus Furstenbergicis Joannis Velde è Societate JESU, *tabulis genealogicis Ditmari Molleri Tremoniensis, Joannis à Berswordt nomenclatore nobilitatis Westphalicæ, & antiquis literarum monumentis deductum.*

Fridericus nobilis Dominus in Furstenberg, Reinhardi, qui Hermanni Comitis Arensbergensis è sorore nepos An. 1115. IV. Id. Februar. commisso à Saxonibus ad silvam Wolphonis prælio interfuit, filius, in bello Saxonico Henrici Leonis An. 1180. exauctorati Saxoniæ Ducis partes adversus Philippum Archiepiscopum Coloniensem secutus, navatæ operæ præmium tulit, Furstenbergæ excidium, & avitorum jurium maximam imminutionem. Quare Furstenbergæ vastatæ proximam Waterlappiam, inter Werle & Nehem oppida sitam, cum suburbio, fossis, & munitionibus, quas superiori sæculo diruit Truchsesianus furor, ædificavit. Uxorem habuisse legitur Adelheidam de Ardeia, Everhardi nobilis domini de Ardeia sororem.

Hermannus Furstenbergius S. Engelberti beneficio instauratam An. 1219. Furstenbergam recuperavit, & defendit adversus nobilem virum Gerhardum de Brubach, S. Engelberti Archiepiscopi Coloniensis hostem. Nec minori fide, & grati animi obsequio, Henrico de Mollenarck Archiep. Coloniens. An. 1225. S. Engelberti cædem ulciscenti, & An. 1230. jus Advocatiæ Sibergensis propugnanti suppetias tulit. Uxor ejus fuit Agnes nobilis Domina de Wildenberg.

Fridericus Furstenbergius Dominus in Waterlapp, unà cum Wenemaro fratre, & aliis Westphaliæ Dynastis, An. 1254. capit in prælio Simonem

Wenemarus Furstenbergius Dominus in Furstenberg, auctor familiæ

Episcopum Paderbornensem, Werlam, Callenhardam, Warstenam, & Furstenbergam deprædatum, & Coloniensi Archiepiscopo custodiendum tradit. Anno verò 1264. feria 4. post Remigii, civitas Callenhardensis occasione defuncti consulis, vasalli hactenus personam sustinentis, per literas eum rogat novam feudi vacantis concessionem. Hic pari jure cum fratre suo Furstenbergæ, dum vixit, dominatus fuit. Uxor illius Mechtildis de Graffschafft, filia Crafftonis nobilis Domini in Graffschafft.

liæ Furstenbergiorum in Furstenberg, An. 1290. Ecclesiæ Coloniensi feudi nomine obligat decimas in Husten. Hujus stemma, An. 1596. 11. Novembris Jodoco Furstenbergio Viennæ extincto, unà emoritur.

Fridericus Furstenbergius omnibus iis bellis, quæ suo tempore Colonienses Archiepiscopi cum vicinis Marcanis, & Arensbergensibus Comitibus gessere, & quibus Furstenberga, An. 1295. ab Eberhardo Comite Marcano, An. 1309. ab Henrico Archiepiscopo Coloniensi, An. 1311. ab Engelberto Comite Marcano, & An. 1345. à Godefrido Arensbergensi, & Adolpho Marcano Comite obsessa, expugnata, & deleta, atque identidem à Furstenbergiis, & Archiepiscopis Coloniensibus restaurata & munita fuit, multùm inclaruit. Eidem An. 1309. octavâ die assumptæ Virginis Mariæ, Arnoldus Dungel vir nobilis bellum denunciat. Cum eodem, & patruelibus ejus, ac pluribus Westphaliæ Castrensibus & civitatibus, Henricus Archiepiscopus Coloniensis, & Rupertus Comes de Virneburg, Westphaliæ Marescallus, publicæ securitatis causâ fœdus faciunt An. 1326. Uxorem habuit Juttam de Bilstein, filiam Theodorici nobilis Domini de Bilstein.

Wenemarus Furstenbergius, Paderbornensium hostis, Monasterium Bodecense, unà cum Ecclesia vastat, incendit, & Anno 1370. feriâ quintâ post octavam Apostolorum, Simoni Episcopo Paderbornensi

Antonius

Antonius, & Wilhelmus, Archiepiscopo Coloniensi Friderico Tremoniam oppugnanti anno 1388. & An. 1390. exorto bello de vectigali Cæsaris Insulæ, & de Linnensi ditione, contra Adolphum Clivensem, & ejus fratrem Engelbertum Marcanum Comitem, opẽ tulerunt.

Wilhelmus cum fratribus anno 1365. transegit, & in obsidione Tremoniensi, aliisq; bellis Ecclesiæ Coloniensi adfuit. ἄπαις.

Hermannus ejus uxor Ermgardis Bock ex Palsterkamp, filia Jacobi Bock. ἄπαις.

re-

reconciliatur. An. 1371. conſiliarius Colonienſis intimus, à Friderico Archiepiſcopo Colonienſi, univerſæ Diœceſi, ſummus militarium copiarum ejus dux, ac gubernator, & primus Satrapa Arensbergenſi provinciæ magno cum imperio præficitur. Quare Colonienſi Eccleſiæ, pro munere ſuo, utilem fidamque operam præſtitit in bello An. 1383. ab Engelberto Marcano Comite Colonienſibus illato, quo Werla Weſtphaliæ oppidum conflagravit. Defunctus An. 1386. Uxor ejus Catharina nobilis de Pattberg.

Fridericus Furſtenbergius ſtrenuus miles, variis in bellis pro Eccleſia Colonienſi geſtis, claruit: ſiquidē An. 1388. Friderico Archiepiſcopo Colonieſi Tremoniam obſidione prementi, unà cum Wenemaro fratre, patruo, & patruelibus ſuis tulit ſuppetias. An. 1390. Timannus à Selbach dictus Loe, propter Fridericum Archiepiſcopum Colonienſem, cujus hoſtis erat, bellum ei indicit. Contrà An. 1394. ipſe & Wenemarus ejus frater Ruperto de Raesfeldt in Oſſendorp hoſtilitatem denuntiant. Illorum viciſſim hoſtes, in gratiam Bitteri de Raesfeldt, ac Joannis illius filii, eodem ſe tempore profitentur, Theodorus de Bynnehove, Lubertus de Lange, Theodorus Rodenberg, Henricus & Arnoldus Rodenberg, Gerrus de Wiſſche, Jordanus de Loe, & Joannes Rodenberg, Sanderus & Weſſelus de Galen fratres, Spingerus de Galen dictus Rodenſterdt, Everhardus de Puſepe, Engelbertus & Joannes de Sendene fratres, Joannes Tule, Theodorus de Pepele, Lambertus Schmeck, Bickerus & Walterus de Brabeck, Wernekus de Dollenkunde, Hugo de Dorſtene, Webetus de Brabeck nothus, Albertus Krief, Theodorus Crane, Joannes Schyle, Hermannus ab Heydene dictus Al-

Wenemarus conditor ſtemmatis Furſtenbergici in Livonia, Friderici fratris ſui in pleriſque omnibus bellis adjutor & ſocius. Uxor ejus Godula Freſeken, filia Joannis Freſeken, heres in Hollinghoffē, quam Joanni Schneidewindt vendiderunt.

Ludolphus – Uxor ejus Anna Ludeſcheid dicta Altena. Poſſederunt Wilshuſam pignoris loco. Eorum filius Joannes arcem Hollinghoffen redemit à Gerhardo Schneidewindt An. 1457. & Furſtenbergios in Hollinghoffen propagavit, cujus ſtemma cum Ludolpho ejuſdem nominis ac ſtemmatis ultimo An. 1581. interiit. Arce Hollinghoffen per Annam ultimi Ludolphi filiam, Laurentio de Furſtenberg in Furſtenberg & Senden toparchæ nuptam, ad Furſtenbergios in Furſtenberg devolutâ. Hujus etiam ſtemmate extincto, ab Erneſto electore Colonienſi coëmpta tranſiit in dominium Wilhelmi de Bavaria, Baronis in Hollinghoffen, nunc ab ejus ſororis filiis Baronibus de Bylé poſſidetur.

Aldenbach, Henricus de Baysdunck dictus Summer, Bernardus Oyrman, Joannes Lepele, Sanderus de Berneveldе, Wenemarus Unbekunde, Everhardus Heybe, Hermannus Vogelstat, Joannes Vule, Joannes Spiel, Everhardus Bolte, & Hubertus de Tenderinck. Quod idem facit Joannes Spiegel ex Desenberg, qui An. 1395. unà cum socio suo Henrico Amepe, Friderico Archiepiscopo Coloniensi inimicus, iisdem fratribus Furstenbergiis, ob eorum in Ecclesiam Coloniensem studium, bellum indicit. Cùm deinde Friderico Archiepiscopo Coloniensi An. 1403. bellum esset cum Nassovicis, & Limburgicis Comitibus, Fridericus Ecclesiæ Coloniensi opem tulit. Postea An. 1407. pro Arnoldo Dungelen, Henricus de Droste, Everhardus de Wickede, Albertus Sobbe, Wenemarus Sobbe fratres, Fridericus de Latte, Theodoricus de Dingen, Henricus de Berneholt, Rotgerus de Eslo, Henricus Danus cum famulis & auxiliis suis inimicitias cum Friderico suscipiunt. Compositis deinde controversiis, Fridericus adversus Arnoldum Dungel, & ejus socios, & Arnoldus Dungel, ejusque socii Godehardus Stecke, Rotgerus de Werderden, Gerhardus de Plettenberg, Bernardus ab Hagenbecke, Joannes ab Aldenbockem, Arnoldus Hensveld, Everhardus de Wickede, Henricus ab Hölte, Theodorus de Dungen, Everhardus ab Endorpe, Theodorus Schenckeber, Rotgerus Schenckeber fratres, Isebrandus de Schwalmen, Theodorus Schade, Joannes de Sovene, Walter de Kore, Beso de Brabecke, Theodorus Westernich & Wachand fratres, Henricus Ovelken, Adolphus de Westerholt nothus dictus Korte, Wenemarus Hemmerberg, Fridericus Kekelenkegen, Bruno ab Hunschede, Joannes Wenever, Bernardus Hœgenveld dictus Brige, Joannes de Sterenberg nothus dictus Schukosten, Werlagus Schampert, Joannes Schulte, Wilhelmus Schulte, Joannes Hesse, & eorum famuli, & auxiliatores, adversus Fridericum hostilia resumunt. Quando etiam Fridericus Archiepiscopus Coloniensis, & Adolphus Clivensis & Marcanus Comes, Wilhelmo de Monte Episcopo Paderbornensi bellum intulerunt, & An. 1410. Delbrugiam Paderbornensis Diœcesis regionem depopulati, magnam illic cladem accepere; idem Coloniensi Ecclesiæ præstò fuit. Demum An. 1416. Friderico & Wenemaro fratribus; & Wilhelmo seniori de Furstenberg, Antonius de Scheidungen, Rutgerus de Kloryngen, Engelbertus de Hilbecke, Henricus de Schwane dictus Kleyne Hynze, Wolffurt op dem Berge, Spenwert de Schorlenberg dictus Strylauff, cum famulis & adjutoribus suis, Theodorici de Mœrsa Archiepiscopi Coloniensis hostes, propter dominum suum Wilhelmum de Monte Episcopum Paderbornensem, cum Theodorico de electione Coloniensis Archiepiscopi contendentem, bellum denuntiant. Friderici hujus uxor fuit Walburgis de Ketteler.

Her-

Hermannus Furstenbergius Theodorico Archiepiscopo Coloniensi in bello Susatensi auxiliatus, & an. 1446. Sabbatho post festum SS. Simonis & Judæ, in prælio à Susatensibus captus fuit, qui ingravescente jam ætate religioni se totum dedit, & diversa cœnobia largo censu donavit, ad servandam sui suorumque in sacrificiis & suffragiis jugem memoriam. An. 1450. pridie S. Jacobi Apostoli inter complures Westphaliæ proceres testis subscribit confectis tabulis de Juliæ & Montium Ducatu, si Gerhardum eorum Ducem sine liberis mori contingeret, Ecclesiæ Coloniensi accessuro. Idem An. 1417. Nolkoni de Beringhusen prædium in Loen, Vranconi de Heygen, & Bernardo de Lunen prædium Brockhusen, Joanni de Lunen decimas in Gerlinckhusen, Joanni de Hanxleden, & Rotgero Lurwaldt prædium in Stockenberg, Goswino Lurwald prædium in Sutterpe & Miste, Raboni de Thulen in Brucken prædium in Gerlinckhusen, Hermanno de Wette prædium in Loen, Civitati Callenhardensi prædium Gerlinckhoff. An. 1433. ipso die S. Benedicti Theodoro Torck in Edinckhusen prædium in Langeveld. An. 1437. Theodoro de Lunen prædium in Gerlinckhusen. An. 1470. Bernardo de Landsberg prædium in Brenchusen, nobilibus vasallis, & clientibus suis, in beneficium seu feudum concedit. Defunctus An. 1471. Uxor ejus Hedwigis de Reck, Werlæ sepulta in Ecclesia Parochiali, ante aram Deiparæ Virginis Mariæ.

Wilhelmus = Uxor Gerdrudis. ἄπαις.

Fridericus Hildesiensis Canonicus & sacerdos, sanctimonialibus in Himmelport & Olinghausen, certos annuos reditus donat, pro sui suorumque memoria servanda An. 1471.

Alberta nupta Friderico Fresken.

Wenemarus Furstenbergius Deo vixit, & sibi. Defunctus An. 1484. 23. Aprilis. Sepultus in Ecclesia Monasterii Himmelport. Uxor ejus Cordula de Galen, filia Rotgeri de Galen, Domini in Herten, & Catharinæ de Boleswinckel, miræ sanctitatis matrona, quæ 36. annis vidua, in Himmelport apud filiam Ur-

Fridericus Archiepiscopo Coloniensi Theodorico Susatum oppugnanti præstò fuit. An. 1446. feriâ sextâ post Dominicam Judica in prælio ante Werlam à Susatensibus captus. ἄπαις.

Antonius Monasteriensis Canonicus, mortuus An. 1459. feriâ secundâ Paschatis. Tremoniæ in templo PP. Franciscanorum sepultus, qui An. 1467. die S. Martini fatentur se obligatos esse ad annuam ejus memoriam in sacrificiis, & suffragiis celebrandam.

ſulam ejus loci Abbatiſſam, optimè de Monaſterio merita, conſenuit. An. 1516. 4. Decembr. defuncta, & prope maritum ibidem tumulata.

Fridericus Furſtenbergius, Satrapa Werlenſis, An. 1519. ab Hermanno Archiepiſcopo Colonienſi inter conſiliarios cooptatur. An. 1484. 24. Junii cum Wenemaro, & Hermanno fratribus fundat beneficium Eccleſiaſticum in parochiali æde in Bremen. An. 1496. civitatem Callenhardenſem, alioſque clientes feudis inveſtit. An. 1543. 3. Aprilis moritur, ſepultus Werlæ in monumento aviæ ſuæ. Ejus uxor Metta de Plettenberg in Neilen, filia Remberti de Plettenberg ex Neilen, & Adelheidis ab Ermelen, nupta An. 1503. defuncta An. 1511. ſepulta in Himmelport.

Wenemarus auctor Furſtenbergiorum in caſtro Stirpe, obiit An. 1503. 22. Aug. Suſati; cujus ſtemma, in Joanne Schonebergio de Furſtenberg conſiliario Colonienſi An. 1645. 30. Novembr. extincto, deſiit.

Hermannus Canonicus Monaſterienſis & Paderbornenſis, Presbyter, & in choro pſallentium Deo aſſiduus, obiit An. 1547. pridie exaltationis S. Crucis, Monaſterii ſepultus, fundator perpetuæ memoriæ in Himmelport.

Joannes Abbas Sibergenſis, alter ejus Monaſterii fundator, optimè ſuis præfuit, An. 1549. 7. Decembr. defunctus, & ſepultus Sibergæ in ſacello à ſe extructo.

Antonius Ordinis Præmonſtratenſis Canonicus Cappenbergenſis, Præpoſitus in Bürick prope Weſaliam inferiorem, & SS. Canonum Doctor.

Caſpar & Wernerus milites Ordinis Teutonici in Livonia, quorum primus obiit An. 1532. 19. Octobris.

Agatha Uxor 1. D. Pentling. 2. D. Schungel in Wokelem.

Urſula Abbatiſſa in Himmelport, præclarè de illo Monaſterio merita, 48. annis præfuit. An. 1548. 16. Julii defuncta.

Eliſabetha & Hadwigis Moniales in Monaſterio Paradiſi propè Suſatum.

Anna Monialis in Olinghauſen obiit An. 1535. 12. Julii.

Catharina Decaniſſa in Freckenhorſt, bene de Monaſterio Himmelport merita, obiit An. 1526. 16. Aprilis.

Fridericus Furſtenbergius quatuor Principum Electorum Colonienſium, A-	Caſpar infans mortuus.	Eliſabetha uxor Chriſtophoro à Plettenberg in Lenhuſen deſponſa An. 1529. 2. Feb.	Catharina obiit infans.

dolphi, Antonii, Joannis Gebhardi, & Friderici conſiliarius, & Satrapa Werlenſis, cujus integritas, doctrina, prudentia, dicendi vis, cum in patriæ negotiis,

gotiis, tum in publicis imperii conventibus, sæpenumerò cognita est. An. 1564. 25. Octobr. per contractum antichreseos, pro decem aureorum millibus, acquirit sibi suisque præfecturas Bilstein & Waldenburg. An. 1559. interfuit comitiis Augustæ Vindelicorum celebratis, consiliarius Joannis Gebhardi Archiepiscopi Coloniensis. An. 1564. ab Ordinibus Westphaliæ Ducatûs ad Electorem Coloniensem pro impetranda privilegiorum patriæ confirmatione missus, in magnum propterea odium & offensionem Friderici Archiepiscopi Coloniensis incurrit. An. 1566. ab eodem mittitur legatus ad conventum Lubecensem. an. 1567. 21. Martii moritur, ætatis suæ An. 57. Scheidæ sepultus. Uxor Anna Westphael, filia Rabani Westphael, Satrapæ in Lichtenau & Wunnenberg, & Helenæ ab Horde dominæ in Böcke. nupta An. 1538. 4. August. obiit An. 1583. festo S. Joannis Baptistæ die, Olinghusæ sepulta.

Caspar Furstenbergius An. 1544. 11. Novembr. nascitur. An. 1566. Kal. April. ætatis suæ 19. Coloniæ licentiam utriusque juris interpretandi adeptus, quinque Electorum Coloniensium, ac trium Moguntinorum, & Principis Paderbornensis Consiliarius intimus, & Satrapa in Bilstein, Fredeburg, Waldenburg, Lenne, Fritzlar, & Naumburg. Archisatrapa Westphaliæ An. 1613, 19. Aug. Ratisbonæ præficitur. Satrapiis Bilstein, Waldenburg, & Fredeburg, præfuit annis 49. Ducatûs Westphaliæ gubernacula 5. annis tenuit. Omnibus Imperii conventibus, ab anno 1567. usque ad an. 1618. habitis, interfuit, vel legatus, vel à consilii primoribus, & calamitosis Reipubl. temporibus, incredibili fide, labore, integritate, constantiâ, Religioni Catholicæ, Romano Imperio, Patriæ servivit. Truchsesiano motu omnibus fermè nutantibus, solus ex Equestri Ordine constans in fide Ecclesiæ Romanæ, & Coloniensis mansit, omnibusque eâ tempestate fortunis spoliatus, & in exilium actus, apud fratrem suum Præpositum Paderbornensem hæsit, usque dum ab Ernesto in locum Truchsesii electo Archiepiscopo Coloniensi, ad Francofurtensem conventum An. 1583. 23. Sept. adversus Truchsesianos legatus, & An. 1584. 19. Martii, Bavari exercitûs ducibus adjunctus, & Westphaliæ recuperandæ consilia moderatus, unà cum Repub. in integrum restitutâ, amissas opes suas cum fænore recepit, & plerisque omnibus indigenis, Truchsesii partes secutis, veniam iterum ac gratiam impetravit. Quare summo loco apud Ernestum, & Ferdinandum ejus successorem fuit, & ille pro sex millibus aureorum florenorum, Satrapiam Fredeburgensem ei oppigneravit An. 1585. 18. Octob. Hanc deinde Maximilianus Henricus Archiepiscopus & Elector Coloniensis, utriusque successor & nepos, An. 1665. 6. Maii unà cum Bilsteniensi & Wallenburgensi præfecturâ repigneravit, eo modo, & emolumento familiæ Furstenbergi-

cæ, ut illius posteri mnemosynon, & causam habituri sint, Principum gratiæ, majorum suorum meritis, & chirographis parum confidendi, sibique à mutuo potentioribus dando posthac diligentius cavendi. Demum vir imprimis doctus, prudens, facundus & diligens, familiari usus symbolo, *Præsum ut prosim*, podagræ doloribus confectus, An. 1618. III. Non. Martii obiit. relicto ob sua in rempub. merita ingenti patriæ luctu. natus An. 72. mens. 4. dies 2. Arensbergæ sepultus in Æde Wedinghusana, ante aram marmoream cum epitaphio ejus positam. Uxor Elisabetha Spiegel ex Peckelsheim, Joannis Spiegel ex Peckelsheim, & Godæ Spiegel in Desenberg filia. nupta An. 1573. 4. Octobris. obiit Bilstenii An. 1587. Kal. Junii, sepulta in Veschede.

Fridericus Canonicus Moguntinus & Paderbornensis, S. Albani & S. Petri Moguntiæ. natus An. 1538. fundat An. 1605. perpetuam eleëmosynam pro sex pauperibus Attendoriæ alendis. obiit An. 1608. 9. Januarii, ætatis suæ 70. Moguntiæ in sacello S. Joannis Baptistæ in Æde Metropolitana sepultus.

Theodorus Canonicus Trevirensis, Præpositus Paderbornensis & Meschedensis An. 1546. nascitur. An. 1585. 5. Junii eligitur Episcopus & Princeps Paderbornensis. Diœcesi difficillimis temporibus per annos XXXIII. mens. VI. dies XXIIX. præfuit, tanta cum laude, ut optimorum Præsulum nulli secundus habeatur, restituit religionem Catholicam, ære alieno Ecclesiam liberavit, auxit vectigalia, duas arces principales Neuhusium & Wevelsburgum exstruxit, reliquas collabescentes refecit: oppignoratas recuperavit, Paderbornam rebellem compescuit, Collegium & Novitiatum Societatis Jesu, cum Academia publica instituit, Ædis Cathedralis Canonicos, & universa Diœcesis Monasteria non uno annuo censu locupletavit, & egenis hominibus perpetuam eleëmosynam largitus. Obiit an. 1618. 4. Decemb. ætatis suæ 71. maximo sui desiderio relicto. Paderbornæ in Ecclesia Cathedrali sepultus. Ejus symbolum, *Judicium melius posteritatis erit*, fama post obitum superstes approbavit.

Othilia An. 1585. 11. Kal. Februarii, ætat. suæ 33. eligitur Abbatissa in Olinghusen, An. 1589. 5. Julii postulatur Abbatissa Herisiensis, utrobique auctis vectigalibus, exstructis domiciliis, ornatis templis, & perpetuis eleëmosynis fundatis immortalem laudem promerita, obiit An. 1621. Non. Martii, ætatis 72. cùm Herisiensi Ecclesiæ An. 33. Olinghusanæ 35. maximo cum fructu præfuisset.

Anna, post mortem sororis, Abbatissa Olinghusana. obiit An. 1626. 29. Novemb. Olinghusæ, cum Othilia sorore, proximè matrem suam Annam à Westphael sepulta.

Ursula monialis in Himmelport. obiit An. 1560. 2. Aprilis.

Hele-

Helena, uxor Joannis Wulff in Fuchten desponsa An. 1552. Kal. Novembr.

Barbara, uxor Henrici Smising in Tatenhusen desponsa An. 1574. 25. August. obiit An. 1614. 30. Jan. Bilfeldiæ in templo Franciscanorum sepulta. Mater Theodori Smisingii An. 1580. nati, & 10. Aprilis baptizati, sponsoribus Ottone Durgello Præposito Monasteriensi, & Elisabetha Spiegelia conjuge Caspari de Furstenberg, qui institutum S. Francisci amplexus Lovanii, singularis famâ sanctitatis, & Theologiæ scientiâ inclaruit, genere & scriptis libris nobilis.

Agatha, Godeschalci ab Haxthausen in Vorden, Archisatrapæ Paderbornensis, & Satrapæ in Dringenberg conjux, desponsa An. 1583. 28. Maii. obiit An. 1637. 7. Septembr. Gerdenæ sepulta.

Ursula, Rabani Spiegel in Peckelsheim, & Sweckhusen uxor, desponsa an. 1577. 29. Aprilis. obiit An. 1621. Paderbornæ in templo Societatis Jesu sepulta.

Fridericus Furstenbergius, dynasta in Bilstein & Waldenburg, natus An. 1576. Kal. Martii. humanioribus literis, philosophiæ, & juri civili operam dedit Coloniæ, usus deinde Pontimussi præceptore & hospite, Jurisconsulto sanè præclaro, Gulielmo Barclaio. A Joanne Swichardo Moguntino Electore ditioni Königsteniæ An. 1610. Kal. Februarii, à Ferdinando Coloniensi Septemviro, & utriusque Bavariæ Duce, Westphaliæ & Angariæ summo cum imperio An. 1624. 22. Februarii præficitur. Pro utroque ad quatuor Augustos, ad Sueciæ Regem, ad Principes diversos, ad plura Imperii Comitia legatus ivit, Moguntinus, Coloniensis, & Paderbornensis consiliarius intimus. An. 1622. 9. Maii à Ferdinando Electore Coloniensi, consentiente Collegio Metropolitano, in beneficium seu feudum accipit Bilsteniensem, & Waldenburgensem dynastias jam olim sibi suisque oppignoratas. An. 1637. 27. Novemb. Meschedenæ in negotiis patriæ ablegatus capitur ab Hassis, & Lipstadium abducitur; demum An. 1638. mense Martio liberatur. Suecis verò Westphaliam An. 1646. vastantibus exul Bonnam abiit; & 9. Aug. piè illic decessit, Natus annos 70. menses 5. dies 9. & Araensbergæ An. 1647. 25. Februarii sepultus proximè parentem. Uxor ejus Anna Maria de Kerpen Domina in Illingen, è Westrasia, Joannis de Kerpen dynastæ in Illingen, & Claudiæ Baronis de Wiltz filia Moguntiæ ei nupta an. 1608. 13. Octobris maximis virtutibus ornata matrona, cum marito 37. An. summâ concordiâ vixit, piè defuncta Bilstenii An. 1646. 15. Martii ætat. suæ 58. sepulta 9. Aprilis in Veschede.

Joannes Godefridus Canonicus Moguntinus, Trevirensis, & Paderbornensis, Præpositus Meschedensis, natus An. 1576. Kal. Februarii, ægrotus in itinere moritur prope Sigenam in Comitatu Nassaviæ An. 1624. 11. Septemb. sepultus Attendoriæ in Æde Parochiali.

Theodorus natus An. 1585. 24. Maii, obiit 23. Decemb. sepultus in Veschede.

Goda nata An. 1574. 23. Julii. Uxor Bernardi ab Heiden ex Bruch desponsa An. 1594. 30. Novembris.

Anna nata 1577. 23. Novemb. Uxor Georgii ab Oenhausen in Eckhost, Satrapæ Paderbornensis in Neuhaus. desponsa An. 1600. 6. Februarii. moritur An. 1641. 3. Martii singularis probitatis matrona.

Helena Monialis ordinis S. Benedicti trans aquas Monasterii. nata An. 1580. moritur An. 1647. 3. Aprilis magnâ sanctitatis opinione.

Othilia nata An. 1582. 6. Octob. eodem moritur.

Elisabetha nata An. 1587. 9. Januarii. Uxor Christophori ab Horde in Stormede, & Erinckerfeldt. desponsa An. 1608. 15. Junii. moritur An. 1632. 5. Novemb. sepulta in Stormede 22. Novemb.

Fridericus Furstenbergius, S. R. I. Libro Baro. natus in Koningstein An. 1618. 31. Octob. circa horam tertiam pomeridianam, baptizatus 20. Novemb. Cubicularius aureæ clavis, & intimus consiliarius Coloniensis, & Paderb. Satrapa in Fredeberg, Advocatus hæreditarius in Graffschafft, Dynasta in Bilstein, Waldenburg, & in Oberenkirchen. Optimis literis in Germania, Italia, & Gallia excultus, in diversis legationibus, & S. R. I. Comitiis prudentiam, fidem, & eloquentiam suam ostendit. An. 1646. 29. Januarii Ferdinandi, & An. 1651. 6. Januarii Maximiliani Henrici Electorum Coloniensium intimis consiliis admovetur. An. 1652. 19. Febr. de Bilsteniensi, & Waldenburgensi dynastia, sibi suisque in beneficium jam olim concessa, cum Ordinibus Ducatûs Westphaliæ transigit, & An. 1653. 12. Novemb. diuturnam ac difficilem litem de Advocatia Monasterii Graffschafft, quam cum Abbate, & Cœnobitis Graffschafftanis avus ejus ac parens habuerant, certis legibus componit. An 1654. mense Aprili. Electoribus Moguntino, Coloniensi, & Trevirensi arcem Hammerstein ad Rhenum à Lotharingis infessam, & viciniæ diu multumque gravem expugnantibus, ipse copiis Coloniensibus imperat. Patriæ inprimis amans, & amatus, in arce sua Herdringa piè moritur An. 1662. 7. Julii. Attendoriæ 10. Julii, sub vesperam in templo PP. Franciscanorum, juxta primam conjugem, sine pompa funebri, quam vetuerat, tumulatus. Prima ejus Uxor Anna Catharina de Petra ex castro Leyen, filia Joannis Caspari von und zu der Leyen, Domini in Eltz, Trevirensis consiliarii, & præfecti in Munstermeyfelt, Cobern, & Alcken, & Catharinæ de Metternich, sororis Lotharii Archiepiscopi Trevirensis. Nupta in Laenstein An. 1645. 23. Decemb. defuncta in Bilstein An. 1658. 11. Martii. Attendoriæ sepulta 3. April. in templo PP. Franciscanorum strictioris observantiæ, pia inprimis femina. Altera

fuit

fuit Maria Elisabetha de Breidtbach ex Borresheim, filia Wolfgangi Henrici de Breidtbach, vicedomini, & intimi consiliarii Moguntini, dynastæ in Borresheim, & Mariæ Magdalenæ Dominæ in Eltz. Nupta An. 1659. 9. Junii in Borresheim.

Theodorus Gasparus Canonicus Senior Moguntinus, Spirensis, & ad S. Albanum Moguntiæ. in exercitu Regis Catholici Chiliarchus legionis equestris in Belgio, nascitur in Königstein An. 1615, 9. Martii.

Wilhelmus Chorepiscopus Trevirensis S. Mauritii in Tholeia, Præpositus Monasteriensis, Canonicus Salisburgensis, Paderbornensis, & Leodiensis, Præpositus in Bustorff, & Meschede, Prior S. Mariæ de Campeio in Alpibus Tridentinis, intimus consiliarius Salisburgensis, & Monasteriensis, Alexandri VII. Clementis IX. & Clementis X. PPP. Maximorum Cubicularius intimus, multis ad Cæsarem, Principes, & Comitia Imperii legationibus clarus. Nascitur Bilstenii An. 1623. 13. Novemb. circa horam tertiam matutinam, baptizatus 26. Novemb. sponsore Wilhelmo de Westphael Archisatrapâ Paderbornensis Diœcesis.

Ferdinandus Canonicus Hildesiensis, Paderbornensis, & Monasteriensis, Præpositus S. Crucis in Hildesheim, Prior S. Mariæ de Campeio in Alpibus Tridentinis, Alexandri VII. P. O. M. Cubicularius intimus. An. 1661. 20. Aprilis, dum Romæ versatur, absens eligitur: 30. Maii confirmatur, 6. Junii in Urbe ab Eminentissimo Julio Rospigliosio Cardinale, pòst verò Clemente IX. P. M. consecratur, & 4. Octob. Paderbornæ inauguratur Episcopus ac Princeps Paderbornensis. An. verò 1667. 19. Julii eligitur, & An. 1668. 30. Aprilis confirmatur Coadjutor, & Successor Monasteriensis. Ejus symbolum, *Suaviter & Fortiter.* Nascitur Bilstenii An. 1626. 21. Octob. baptizatur 29. Novemb. sponsoribus Ferdinando Electore Coloniensi, & utriusque Bavariæ Duce, & Annâ de Furstenberg conjuge Georgii ab Oenhausen in Eckholt.

Franciscus Wilhelmus Archicommendator Ordinis Teutonici per Westphaliam, Commendator in Mulheim, & Monasterii ad S. Georgium, intimus Consiliarius Paderbornensis. Nascitur Herdringæ An. 1628. 29. Septemb. An. 1650. 14. Febr. Mulhemii inauguratur Eques Ordinis Teutonici. An. 1666. 15. Decemb. eligitur Coadjutor, & An. 1671. 20. Maii in Capitulo Generali Marienheimii præsens confirmatur Archicommendator Baliviæ Ordinis Teutonici in Westphalia.

Joannes Adolphus, Camerarius & Canonicus Paderbornensis, Hildesiensis, & Monasteriensis, Præpositus S. Crucis in Hildesheim, Satrapa in Bilstein, Waldenburg, & Fredeburg. Nascitur Coloniæ An. 1631. 16. Martii inter horam octavam, & nonam matutinam.

Anna Ursula nascitur An. 1609. 16. Augusti, moritur eodem die.

Maria Catharina nata An. 1611. 28. Januarii, inter horam nonam & decimam vespertinam. uxor Georgii Christophori Baronis ab Haselang, utriusque Bavariæ hereditarii aulæ præfecti, Electoris Bavariæ cubiculo præpositi, consiliarii intimi, & dynastæ in Hochkammer & Gibingen. desponsa Coloniæ An. 1635. mense Febr.

Anna Barbara Ordinis S. Francisci Monialis Capucina Coloniæ. Nascitur An. 1612. feriâ 4. Paschatis in Königstein, baptizata 14. Maii.

Ursula nata in Königstein An. 1614. 6. Junii, inter 6. & 7. horam matutinam, Decanissa in Herse. moritur An. 1667. 30. Junii, singularibus virtutibus prædita, sepulta in templo Herisiensi.

Othilia An. 1643. 7. Junii desponsa Bernardo de Plettenberg in Lenhausen, Bergstrate, & Frilentorp, Ordinum Westphaliæ Deputato.

Joannes infans moritur.

Joannes Godefridus natus An. 1622. 31. Januarii infans moritur.

Anna Wilhelma nata An. 1620. obiit dysenteriâ An. 1624. 4. Septemb.

Anna Helena infans moritur.

Anna infans moritur.

EX PRIMA CONJUGE.

Franciscus Emericus, Metropolitanæ, & Nobilis Collegiatæ Ecclesiæ S. Albani Canonicus Moguntiæ. nascitur Bilstenii An. 1646. 7. Octob. defunctus Lugduni Galliarum An. 1667. 16. Decemb. & ibidem sepultus.

Anna Elisabetha, uxor Joannis Matthiæ de Nehem in Sundermüllen, Satrapæ Osnabrugensis in Furstenaw & Vorden. nupta An. 1667. 20. Febr. nata An. 1648. 15. Februarii Bilstenii.

Fridericus natus An. 1649. 23. Januarii Bilstenii, suscepto baptismo moritur, sepultus in Veschede.

Wilhelmus nascitur An. 1650. 27. Jan. Bilstenii, & accepto baptismo moritur, in Veschede sepultus.

Anna Margaretha Ursula nascitur 1651. 9. April. moritur An. 1652. 9. Martii. sepulta Bonnæ apud PP. Franciscanos Minores.

Maximilianus Henricus designatus Satrapa in Bilstein, Waldenburg, & Fredeburg, nascitur Bonnæ An. 1654. 13. Maii, intra horam quartam & quintam matutinam. Moritur Heidelbergæ, ubi Jurisprudentiæ operam dabat, omnibus Ecclesiæ Catholicæ Sacramentis munitus, An. 1671. 6. Aprilis horâ 4. matutinâ, sepultus Moguntiæ in æde Metropolitana, in sacello Propatrui sui Friderici Canonici Moguntini & Paderbornensis.

Maria Barbara nascitur Herdringæ An. 1655. 4. Decemb. baptizata altero die. Nupta A. 1671. 10. Maii Melchiori Godefrido Lib. Baroni de Hatzfeld, Dynastæ in Wildenberg, Domino in Schönstein, Werther, & Mertens.

Wil-

Wilhelmus Ferdinandus nascitur Herdringæ An. 1657. 9. Julii. moritur Bilstenii An. 1658. 12. Martii, sepultus Attendoriæ unà cum matre in templo PP. Franciscanorum.

EX ALTERA CONJUGE.

Anna Maria Magdalena nascitur Snellenbergæ An 1660. 22. Martii.

Ferdinandus Canonicus Moguntinus & Paderbornensis, nascitur An. 1661. 22. Augusti, circa horam nonam matutinam Snellenbergæ, baptizatus 4. Septembr. testibus Ferdinando Episcopo & Principe Paderbornensi, & Mariâ Jacobâ ab Eltz Abbatissâ Monasterii Marienrhat.

5. SIC MEA DOCTRINÆ PRECOR, ET VIRTUTIS AVITÆ LAUDE, VELUT GEMINA STET TRABE FULTA DOMUS.]

Domus *Furstenbergica*, more omnium antiquarum tam illustrium, quàm nobilium familiarum, primordia generis sui, armis debet & militiæ, progressum verò atque incrementum, doctrinæ & liberalium artium disciplinis, quibus hoc & superiori sæculo ita incubuit, ut Archisatraparum, Marescallorum, Satraparum, Legatorum, intimorumque Consiliariorum munera, Ecclesiasticas dignitates, Præsulum honores, Maximorum Pontificum, & Cæsarum gratiam, titulos Principum, atque infulas Episcopales indè promeruerit. Alterum hujus stirpis fulcrum jure dixeris AVITAM VIRTUTEM, quæ summam in Catholica religione constantiam, pietatem erga Deum, fidem & obsequium erga Principem, singularem patriæ caritatem, in egenos & afflictos homines misericordiam, erga religiosas familias benevolentiam, sacrorum curam, & præcipuum Ecclesiasticæ vitæ studium, fraternamque concordiam nunquam interruptam in se complectitur. His, tanquam *binis* gentilitiis *trabibus*, dum posteritas innitetur, ruinæ usque secura stabit perennabitque. Nequa verò doctrinæ, & virtutis avitæ exempla posteri desiderent, in quæ continuò oculos possint conjicere, præsentem genealogiam contexuimus, eique nonnulla *Furstenbergiorum* monumenta, pleraque Paderbornensibus affinia, modò subjicimus.

ARX NEUHUSANA

A THEODORO EPISCOPO ET PRINCIPE PADERBORNENSI, AD CONFLUENTES LUPPIÆ ET ALISONIS, EXSTRUCTA.

HANC. STRUIT. ÆRE. SUO. THEODORUS. EPISCOPUS. AULAM
EX. FURSTENBERGIS. STEMMATE. NATUS. AVIS
ANNO. MILLENO. QUINGENTENO. NONAGENO
TALIS. AB. ELECTO. PRINCIPE. QUARTUS. ERAT.

ARX WEVELSBURG

AB EODEM ÆDIFICATA.

ARX. CUM. DISTRICTU. PATULIS. INHONORA. RUINIS
IN. THEODORI. USUM. PRÆSULIS. ILLA. VENIT
ÆRE. SUO. PRIMUS. TITULUM. QUI. INFORMAT. INANEM
ET. VALIDA. MUROS. EXHIBET. ARTE. NOVOS.
FURSTENBERGIACÆ. PRINCEPS. DECUS. INCLYTE. STIRPIS
SEDI. HOC. QUO. CARUIT. TRADERE. PERGE. TUÆ.

HERISIA

AB OTHILIA FURSTENBERGIA, ABBATISSA HERISIENSI, INSIGNI DOMICILIO ORNATA.

OMINE. FELICI. DE. PRINCIPE. COGNITA. MONTE
NEC. MINUS. AGNATO. HOC. OMINE. NOMEN. HABENS
OTHILIA. HERISIÆ. SACRIS. ÆVOQUE. SEQUENTI
HANC. SUPERUM. FLAGRANS. FECIT. AMORE. DOMUM

IN-

INSCRIPTIO VESTIBULI ACADEMIÆ THEODORIANÆ PADERBORNÆ.

THEODORUS. A. FURSTENBERG. DEI. AC. SEDIS. APOSTOLICÆ. GRATIA. ECCLESIÆ. PADERBORNENSIS. ANTISTES AC. S. R. I. PRINCEPS. AFFECTU. ZELOQUE. BONI. PUBLICI QUA. RELIGIONE. QUA. SAPIENTIA. PROCURANDI. PROPAGANDIQUE. RELIGIONI. QUIDEM. TEMPLUM. SAPIENTIÆ. VERO. GYMNASIUM. ACADEMICUM. COLLEGIUM PORRO. PATRIBUS. SOCIETATIS. JESU. TANQUAM. FIDIS UTRIUSQUE. THESAURI. DISPENSATORIBUS ÆTERNUM. CONSECRAVIT

ANNO. EPIsCoPATVs sVI. PADerBORNENSIs TRIGEsIMo

CUI. VIVO. MORTUOQUE BENE. QUISQUIS. ISTA. PERLEGES. APPRECARE

MONUMENTUM IN LAPIDE MARMOREO SNELLENBERGÆ CONSPICUUM.

REVERENDISSIMORUM. SERENISSIMORUM. ET. ILLUSTRISSIMORUM. ARCHIEPISCOPORUM. ET. EPISCOPORUM ELECTORUM. AC. PRINCIPUM. D. DOMINORUM. WOLFFGANGI. ET. JOANNIS. ADAMI. MOGUNTINORUM. D. DOMINORUM. FRIDERICI. SALENTINI. GEBHARDI. AC. ERNESTI. COLONIENSIUM. DOMINI. THEODORI. PADERBORNENSIS. FIDELIS. CONSILIARIUS. NONUM. AD. CÆSAREM ET. IMPERIALES. CONVENTUS. LEGATUS. PRÆFECTUS. IN BILSTEIN. FREDEBURG. WALDENBURG. LENNE FRITZLAR. ET. NAUMBURG

CASPAR. A. FURSTENBERG. EX. WATERLAPP. &c. JURIS. LICENTIATUS. IMPERII. LIBER. NOBILIS. RHENANI. TRACTUS.

HANC. ARCEM. RUINOSAM. ET. COLLAPSAM. ΤΗΝ. ΣΚΙΑΤΡΟΦΙΑΝ. ET. POSTERIS. SUIS. IN. SUI. MEMORIAM. COMPARAVIT. CONSECRAVIT. ET. DONAVIT

PERGITE

ARX ET JURISDICTIO

B U R A N A.

MEMORIÆ. SACRUM

FERDINANDUS. DEI. ET. APOSTOLICÆ. SEDIS. GRATIA. EPISCOPUS. PADERBORNENSIS. S. R. I. PRINCEPS. ET. COMES PYRMONTANUS. COMPOSITA. DIFFICILI. AC. DIUTURNA CONTROVERSIA. ET. COLLEGII. SOC. JESU. HIC. DESIGNATI FUNDATIONE. APOSTOLICA. AUCTORITATE. VARBURGUM. TRANSLATA. DIVINÆ. GLORIÆ. INCREMENTO. ANIMARUM SALUTI. ET. REIPUB. TRANQUILLITATI. CONSULUIT. FEUDUM. BURANUM. ECCLESIÆ. SUÆ. VENDICAVIT. PROLATOS. JURISDICTIONIS. FINES. CONSTITUIT ARCEM. HANC. SIBI. SUISQUE. SUCCESSORIBUS. ACQUISIVIT
AN. M DC LXII

TEMPLUM PAROCHIALE

IN SUPERIORI TUDORP INSTAURATUM.

MEMORIÆ. SACRUM

FERDINANDUS. DEI. ET. APOSTOLICÆ. SEDIS. GRATIA. EPISCOPUS. PADERBORNENSIS. S. R. I. PRINCEPS. ET. COMES PYRMONTANUS. TEMPLUM. ET. TURRIM. DE. CÆLO TACTAM. INSTAURAVIT
AN. M DC LXIII

ÆDES S. MICHAELIS ARCHANGELI

IN PAGO WIRRIESSEN TRANS VISURGIM, E REGIONE HERISTALLI, EXSTRUCTA ET DOTATA.

D. O. M. S.

FERDINANDUS. DEI. ET. APOSTOLICÆ. SEDIS. GRATIA. EPISCOPUS. PADERBORNENSIS. S. R. I. PRINCEPS. ET. COMES PYRMONTANUS. SACELLUM. S. MICHAELIS. ARCHANGELI. EXSTRUXIT. ORNAVIT. DEDICAVIT
AN. M DC LXIII

TEM-

TEMPLUM PAROCHIALE

IN PAGO CORBEKE ÆDIFICATUM.

D. O. M. S

FERDINANDUS. DEI. ET. APOSTOLICÆ. SEDIS
GRATIA. EPISCOPUS. PADERBORNENSIS. S. R. I
PRINCEPS. ET. COMES. PYRMONTANUS

TEMPLUM. SANCTI. BLASII. EPISCOPI. ET
MARTYRIS. FUNDITUS. COLLAPSUM
RESTITUIT. ET. ORNAVIT
AN. MDCLXIIII

SACELLUM SS. PHILIPPI ET JACOBI

IN MONTE FURSTENBERG RESTITUTUM.

D. O. M. S

FERDINANDUS. D. G. EPISCOPUS. PADER-
BORNENSIS. S. R. I. PRINCEPS. ET
COMES. PYRMONTANUS

SACELLUM. GENTILITIUM. SS.PHILIPPO. ET
JACOBO. APOST. ANTIQUA. FURSTENBERGIO-
RUM. RELIGIONE. POSITUM. THEODORI. EPI-
SCOPI. PADERBORNENSIS. MAGNI. PATRUI. SUI
IMPENSIS. REFECTUM. INJURIA. DEINDE. TEM-
PORIS. ET. BELLORUM. ITERUM. LABEFACTA-
TUM. INSTAURAVIT. ORNAVIT. AMPLIAVIT
AN. MDCLXV

TEM-

TEMPLUM PAROCHIALE
IN OBERNKIRCHEN, FURSTENBERGIORUM DYNASTIA, EXSTRUCTUM.

D. O. M. S

FERDINANDO. DEI. ET. APOSTOLICÆ. SEDIS. GRATIA EPISCOPO. PADERBORNENSI. S. R. I. PRINCIPI. ET COMITI. PYRMONTANO. HUJUS. ECCLESIÆ. IN OBERNKIRCHEN.S.GERDRUDI.VIRG.SACRÆ RESTITUTORI. BENEFICENTISSIMO

THEODORUS. CASPARUS. MOGUNTINUS. ET. SPIRENSIS CANONICUS. ET. CONSILIARIUS. WILHELMUS. S. D. N. ALEXANDRI. VII. P.O.M. CUBICULARIUS. INTIMUS. PRÆPOSITUS. MONASTERIENSIS. CANONICUS. TREVIRENSIS SALISBURGENSIS. ET. PADERBORNENSIS PRÆPOSITUS. IN BUSTORFF. PRIOR. S. MARIÆ. DE. CAMPEIO. IN. ALPIBUS TRIDENTINIS. SALISBURGENSIS. ET. MONASTERIENSIS CONSILIARIUS. INTIMUS. FRANCISCUS. WILHELMUS. ORDINIS. TEUTONICI.EQUES.COMMENDATOR.IN.BRACKEL MARESCALLUS. AULICUS. ET. CONSILIARIUS. PADERBORNENSIS. JOANNES. ADOLPHUS. HILDESIENSIS. MONASTERIENSIS. ET. PADERBORNENSIS. CANONICUS. ET. CAMERARIUS. SATRAPA. IN. BILSTEIN. WALDENBURG. ET. FREDEBURG. FRATRES. GERMANI

ET. FRIDERICI. FRATRIS. SUI. SATRAPÆ. IN. BILSTEIN WALDENBURG. ET. FREDEBURG. COLONIENSIS ET. PADERBORNENSIS. INTIMI. CONSILIARII. SUPERSTITES. FILII FRANCISCUS. EMERICUS. CANONICUS. MOGUNTINUS MAXIMILIANUS. HENRICUS. ET. FERDINANDUS. LIBERI BARONES. DE. FURSTENBERG. IN. SNELLENBERG. FURSTENBERG. WATERLAPP. HERDRINGEN. ADVOCATI HEREDITARII. IN. GRAFFSCHAFFT. DYNASTÆ. IN OBERNKIRCHEN.GRATI.DEMISSIQUE.IN.FRATREM. PATRUUM. ET. PRINCIPEM. SUUM ANIMI.MONUMENTUM.POSUERUNT AN. MDCLXV

MONA-

MONASTERIUM BRACULENSE

PP. CAPUCINORUM ORDINIS S. FRANCISCI ÆDIFICATUM.

D. O. M. S

FERDINANDUS. DEI. ET. APOSTOLICÆ. SEDIS. GRATIA. EPISCOPUS. PADERBORNENSIS. S. R. I. PRINCEPS. ET. COMES PYRMONTANUS

FRATRUM. CAPUCINORUM. ORDINIS. S. FRANCISCI BRAKELÆ. FUNDATOR. MONASTERIUM. S. KILIANI. EPISC. ET. MARTYR. EXSTRUXIT AN. MDCLXV

TEMPLUM MONASTERII

IN GRAFFSCHAFFT, ORD. S. BENEDICTI, EXORNATUM.

D. O. M. S

FERDINANDUS. DEI. ET. APOSTOLICÆ. SEDIS GRATIA. EPISCOPUS. PADERBORNENSIS. S. R. I. PRINCEPS ET. COMES. PYRMONTANUS

AD. SUAM. SUORUMQUE. FRIDERICI. PROAVI. CASPARIS AVI. FRIDERICI. PATRIS. ET. FRIDERICI. FRATRIS. L. B. DE FURSTENBERG. HUJUS. MONASTERII. IN. GRAFFSCHAFFT ADVOCATORUM. MEMORIAM. DONATO. PERPETUO CENSU. QUINQUE. SACRA. ANNIVERSARIA. SOLEMNI. RITU. CELEBRANDA. INSTITUIT. ET. TEMPLUM. ARA MAXIMA ET. NOVIS. IN. UTROQUE. LATERE POSITIS. ALTARIBUS. EXORNAVIT AN. MDCLXV

TEMPLUM PAROCHIALE IN CLEINENBERG REPARATUM.

D. O. M. S

FERDINANDUS. DEI. ET. APOSTOLICÆ. SEDIS. GRATIA. EPISCOPUS. PADERBORNENSIS. S. R. I. PRINCEPS. ET. COMES. PYRMONTANUS

PAROCHIALEM. S. CYRIACI. MART. ECCLESIAM MALE. TECTAM. ET. VETUSTATE. COLLABENTEM. REFECIT
AN. MDCLXVI

TEMPLUM BUSTORFFIANUM, ARA MAXIMA ET PORTICU ORNATUM PADERBORNÆ.

D. O. M. S

FERDINANDUS. DEI. ET. APOSTOLICÆ. SEDIS. GRATIA. EPISCOPUS. PADERBORNENSIS. S. R. I. PRINCEPS. ET. COMES. PYRMONTANUS

ÆDEM. DIVORUM. PETRI. ET. ANDREÆ. APOSTOLORUM. AD. FORMAM. HIEROSOLYMITANÆ. ECCLESIÆ. OLIM. CONSTRUCTAM. EXORNAVIT
AN. MDCLXVI

TEM-

TEMPLUM PAROCHIALE

NEUHUSII.

D. O. M. S

FERDINANDUS. DEI. ET. APOSTOLICÆ. SEDIS. GRATIA. EPISCOPUS. PADERBORNENSIS. S.R.I. PRINCEPS. ET. COMES. PYRMONTANUS

ÆDEM. SS. HENRICI. IMP. ET. CHUNIGUNDÆ. AUG. AD DIVINI. CULTUS. INCREMENTUM. ANIMARUM SALUTEM. ET. PUBLICAM. COMMODITATEM A. FUNDAMENTIS. EXSTRUXIT AN. MDCLXVI

SEPULCRUM

PRIMORUM EPISCOPORUM PADERBORNENSIUM, RESTAURATUM IN CRYPTA ÆDIS CATHEDRALIS.

FERDINANDUS. DEI. ET. APOSTOLICÆ. SEDIS. GRATIA. EPISCOPUS. PADERBORNENSIS. S.R.I. PRINCEPS. ET. COMES. PYRMONTANUS

PRIMORUM. HUJUS. ECCLESIÆ. EPISCOPORUM. CORPORA. AN. DOM. INCARNAT. MLXVIII. INDICT. VI. HENRICI. IV. IMP. AN. XIII. ORDINATIONIS. VERO. IMMADI. EPISCOPI. PADERBORNENSIS. AN. XVI. INVENTA. ET. COLLECTA. TRANSLATA. AUTEM. ET. SEPULTA. VII. ID. SEPTEMB. NE. RECLUSO. SUPERIORIBUS. TEMPORIBUS. SEPULCRO. NEGLECTA. DIUTIUS. JACERENT. INSTAURATO. PRISTINO. MONUMENTO. COMPOSUIT ET. ANTIQUÆ. VENERATIONIS. MEMORIAM. RENOVAVIT AN. MDCLXVI

SACELLUM S. PHILIPPI NERII

EXSTRUCTUM NEUHUSII.

S. PHILIPPO. NERIO. CONF. FERDINANDUS. DEI. ET. APOSTOLICÆ. SEDIS. GRATIA. EPISCOPUS. PADERBORNENSIS ELECTUS. COADJUTOR. MONASTERIENSIS. S. R. I PRINCEPS. ET. COMES. PYRMONTANUS

GRAVI. MORBO. LIBERATUS. SACELLUM EX. VOTO. POSITUM. PERFECIT AN. MDCLXVII

ÆDES S. AGATHÆ VIRG. ET MART.

POSITA IN SIDDESSEN.

D. O. M. S

FERDINANDUS. DEI. ET. APOSTOLICÆ. SEDIS. GRATIA. EPISCOPUS. PADERBORNENSIS. COADJUTOR MONASTERIENSIS. S. R. I. PRINCEPS. ET COMES. PYRMONTANUS

SACELLUM. D. AGATHÆ. VIRG. ET. MART. AD INCOLARUM. RELIGIONEM. AMPLIFICANDAM. EXSTRUXIT AN. MDCLXVIII

EPI-

EPITAPHIUM
THEODORI ADOLPHI,

EPISCOPI ET PRINCIPIS PADERBORNENSIS, IN ÆDE CATHEDRALI, E REGIONE MAUSOLEI THEODORIANI, SEPULTI.

D. O. M. S
H. S. E

THEODORUS. ADOLPHUS. D. G. EPISCOPUS. PADERBORNENSIS. S. R. I. PRINCEPS. ET. COMES. PYRMONTANUS

QUI. NOBILISSIMA. RECKIORUM. IN. CURL. FAMILIA. ORTUS. PRÆSTANTI. INGENIO. DOCTRINA. ET. MAGNARUM RERUM. USU. PRÆDITUS. PERQUE. OMNES. DIGNITATUM. GRADUS. AD. EPISCOPATUM. EVECTUS. AFFLICTISSIMAM. PROVINCIAM. SINGULARI. TUM. RELIGIONIS TUM. PRUDENTIÆ. LAUDE. ADMINISTRAVIT. ÆDEM. CATHEDRALEM. ARA. MAXIMA. THOLO. SACELLO. ORNAVIT ARCES. DIOECESIS. SUÆ. SUECICO. BELLO. VASTATAS. ET EXUSTAS. MAJOREM. PARTEM. RESTITUIT. TEMPLUM VIRGINUM. CAPUCINARUM. EXSTRUXIT. COLLEGIO. CANONICORUM. PRIMARIÆ. HUJUS. ECCLESIÆ. ANNIVERSARIAM. SUI. MEMORIAM. ET. OPTIMI. PASTORIS. EXEMPLUM. SUCCESSORIBUS. IMITANDUM. RELIQUIT
PIE. UT. VIXIT. DEF. III. KAL. FEB
AN. M DC LXI

VIXIT. AUTEM. AN. LIX. MENS. VII. DIES. XIII

PRÆFUIT. AN. X. MENS. II. DIES. XXVIII

FERDINANDUS. DEI. ET. APOSTOLICÆ. SEDIS. GRATIA EPISCOPUS. PADERBORNENSIS. ELECTUS. ET. CONFIRMATUS. COADJUTOR. MONASTERIENSIS. S. R. I PRINCEPS. ET. COMES. PYRMONTANUS

DECESSORI. SUO. DE. SE. ET. R. P. OPTIME. MERITO
H. M. P. AN. M. DCLXVIII

COENOBIUM ET TEMPLUM PP. PRÆDICATORUM ORD. S. DOMINICI, RESTITUTUM ET ORNATUM WARBURGI.

MEMORIÆ. SACRUM

FERDINANDO. DEI. ET. APOSTOLICÆ. SEDIS. GRATIA
EPISCOPO. PADERBORNENSI. COADJUTORI. MONASTE-
RIENSI. S.R.I. PRINCIPI. COMITI. PYRMONTANO. ET. LIB
BARONI. DE. FURSTENBERG. HUJUS. TEMPLI. ET. MONA-
STERII. B. MARIÆ. VIRGINIS. IN. VINEA. VETUSTATE
COLLABENTIS. INSTAURATORI. BENEFICENTISSIMO

CRESCENTIUS. BOEKER. PRIOR. ET. CONVENTUS
WARBURGENSIS. ORD. PRÆDICATORUM
MONUMENTUM. HOC. POSUERUNT
AN. MDCLXIX

TEMPLUM S. CRUCIS, EXSTRUCTUM IN ALTENBECA.

FERDINANDUS. DEI. ET. APOSTOLICÆ. SEDIS. GRATIA
EPISCOPUS. PADERBORNENSIS. COADJUTOR. MONASTE-
RIENSIS. S.R. I. PRINCEPS. ET. COMES. PYRMONTANUS

AD. CONSERVANDAM. AUGENDAMQUE. HOC. IN. LO-
CO. ANTIQUAM. S. CRUCIS. VENERATIONEM
P. C. AN. MDC. LXIX

SACELLUM S. ANNÆ,

EXSTRUCTUM IN AMERUNGEN.

FERDINANDUS. DEI. ET. APOSTOLICÆ. SEDIS. GRATIA EPISCOPUS. PADERBORNENSIS. COADJUTOR. MONASTERIENSIS. S. R. I. PRINCEPS. ET. COMES. PYRMONTANUS

VETUSTO. SACELLO. S. ANNÆ. COLLAPSO. PRO. SUA IN. DEIPARÆ. VIRGINIS. MATREM. PIETATE NOVAM. HANC. ÆDICULAM P.C. AN. MDCLXIX

TEMPLUM PAROCHIALE

IN LICHTENAW, RESTITUTUM ET EXORNATUM.

D. O. M. S

FERDINANDUS. DEI. GRATIA. EPISCOPUS. PADERBORNENSIS. COADJUTOR. MONASTERIENSIS. S. R. I PRINCEPS. COMES. PYRMONTANUS

ÆDEM. PAROCHIALEM. S. KILIANI. MARTYRIS VETUSTATE. ET. INCENDIO. DEFORMATAM RESTITUIT. ORNAVITQUE AN. MDCLXX

TEMPLUM CUM MONASTERIO PP. FRANCISCANORUM

STRICTIORIS OBSERVANTIÆ, D. JOSEPHO SACRUM, PADERBORNÆ A FUNDAMENTIS EXSTRUCTUM.

FERDINANDUS. D.G. EPISCOPUS. PADERBORN. COADJUTOR. MONASTERIENS. S.R.I. PRINCEPS. COM. PYRMONT LIB. BARO. DE. FURSTENBERG. IN. HONOREM. S. JOSEPHI DEIPARÆ. VIRGINIS. SPONSI. TEMPLUM. CUM. MONASTERIO. PP. FRANCISCANORUM. STRICT. OBSERVANTIÆ. A. FUNDAMENTIS. EXSTRUXIT AN. MDCLXXI

MAU-

MAUSOLEUM
THEODORI, EPISCOPI
ET PRINCIPIS PADERBORNENSIS,
IN ÆDE CATHEDRALI,
QUOD FRIDERICUS FURSTENBERGIUS, FRATRIS EJUS FILIUS, PERFICIENDUM CURAVIT.

PRINCIPIS. HIC. TUMULUS. THEODORI. EST. CARMINA QUÆRIS
GRANDIBUS. IN. TUMULI. MARMORE. SCRIPTA. NOTIS
ASPICE. TEMPLA. ARAS. ARCES. COLLEGIA. LIBROS
ASPICE. VEL. TUMULI. QUEM. MODO. CERNIS. OPUS
NIL. REFERT. ISTIS. ALIUD. SUPERADDERE. CARMEN
CUM. LAPIDES. CLAMENT. CARMINA. JURE. TACENT

THEODORUS. E. FAMILIA
FURSTENBERGIACA. DEI. ET
APOSTOLICÆ. SEDIS. GRATIA
ECCLESIÆ. PADERBORNEN-
SIS. EPISCOPUS. S. R. I. PRIN-
CEPS. IN. HOC. SEPULCHRO
QUOD. VIVUS. AC. VALENS
FACIENDUM. SIBI. LOCAVIT
NOVISSIMAM. TUBAM. EXSPE-
CTAT

DECESSIT. ANNO. CHRI-
STIANO. MDCXVIII. DIE
IV. MENSIS. DECEMB.
ÆTATIS. SUÆ. LXXI CUM
PER. ANNOS XXXIII. DIOE-
CESIN. PADERBORN. DIF-
FICILLIMIS. TEMPORIBUS.
GUBERNASSET

MORS. CERTA
EST. INCER-
TA. DIES. NE-
QUE. CERTA
TUORUM
CURA. TIBI
TUMULUM
SI. SAPIS. IPSE
LOCA

SCIO. QUOD
REDEMPTOR
MEUS. VIVIT
ET. IN. NOVIS-
SIMO. DIE. DE
TERRA. SUR-
RECTURUS
SUM. JOB. xix

ET. RURSUM
CIRCUMDA-
BOR. PELLE
MEA. ET. IN
CARNE. MEA
VIDEBO
DEUM. MEUM
Ibidem

MORTUUS
UT. VIVAS. VI-
VUS. MORIA-
RIS. OPOR-
TET. ERGO
DISCE. PRIUS
QUAM. MO-
RIARE. MORI

EPI-

EPITAPHIUM
CASPARI DE FURSTENBERG,
ARCHISATRAPÆ WESTPHALIÆ ARENSBERGÆ IN TEMPLO WEDINGHUSANO TUMULATI.

CASPARO. A. FURSTENBERG. VIRO. PRÆNOBILI. AC STRENUO. QUI. ANNO. ÆTATIS. XIX. LICENTIAM. V. J. ADEPTUS. ET. EXCULTUS. DOCTRINÆ. PRUDENTIÆQUE. ARTIBUS. PRÆFECTURIS. AMPLISSIMIS. REGENDIS. DANDO CONSILIO. PRINCIPPP. MOGUNT. COLON. PADERB. DIFFICILLIMIS. LEGATIONIBUS. OBEUNDIS. INCREDIBILI. FIDE. LABORE. INTEGRITATE. CONSTANTIA. CALAMITOSIS. REIP. TEMPORIBUS. RELIGIONI. CATHOLICÆ. ROMANO. IMPERIO. PATRIÆ. SERVIVIT

FRIDERICUS. A. FURSTENBERG. PARENTI. OPT. MERITO POSUIT. VIXIT. ANNOS. LXXII. MENSES. IV. DIES. II. SATRAPIAM. IN. BILSTEIN. WALDENBURG. ET. FREDEBURG. ANNOS. XLIX. ADMINISTRAVIT. ARCHISATRAPA. WESTPHALIÆ. IN. ARENSBERG. FUIT. ANNOS. V. OMNIBUS. IMPERII. CONVENTIBUS. QUI. ANNIS. XL. HABITI. INTERFUIT VEL. LEGATUS. VEL. A. CONSILII. PRIMORIBUS. OBIIT ANNO. SALUTIS. MDCXVIII. III. NON. MARTII RELICTO. OB. BENE. PROMERITA. INGENTI. PATRIÆ. LUCTU. CUJUS. ANIMA REQUIESCAT. IN. PACE. AMEN

EPITAPHIUM
FRIDERICI DE FURSTENBERG,
SATRAPÆ IN WERLE, BILSTEIN, ET WALDENBURG.

D. O. M. S

ET MEMORIÆ

FRIDERICI. DE. FURSTENBERG. EX. WATERLAPP. IV. ELECTORUM. COLONIENSIUM. CONSILIARII. INTIMI. ET. SATRAPÆ. IN. WERLE. BILSTEIN. ET. WALDENBURG. QUI SUA. INTEGRITATE. DOCTRINA. RELIGIONE. PRUDENTIA. DICENDI. VI. CUM. IN. PATRIÆ. NEGOTIIS. TUM. IN PUBLICIS. IMPERII. CONVENTIBUS. SÆPENUMERO COGNITA. IMMORTALEM. LAUDEM. PROMERITUS. DECESSIT. AN. MDLXVII. XII. KAL APRIL. NATUS. AN. LVII. SCHEDÆ. SEPULTUS

FERDINANDUS. DEI. ET. APOSTOLICÆ. SEDIS. GRATIA. EPISCOPUS. PADERBORNENSIS. COADJUTOR MONASTERIENSIS. S. R. I. PRINCEPS. ET. COMES. PYRMONTANUS. PROAVO. SUO

M. H. P

EPI-

EPITAPHIUM
ANNÆ A WESTPHALEN,
CONJUGIS FRIDERICI DE FURSTENBERG, SATRAPÆ IN WERLE, BILSTEIN, ET WALDENBURG.

D. O. M. S

ET MEMORIÆ

ANNÆ. A. WESTPHALEN. FILIÆ. RABANI. A. WESTPHALEN SATRAPÆ. IN. LICHTENAW. ET. WUNNENBERG. NOBILISSIMÆ. ET. PIENTISSIMÆ. MATRONÆ. ET. X. LIBERORUM. MATRI. QUOS. IPSA. AD. OMNEM. VIRTUTEM. SEDULO. INFORMAVIT. HOC. UNO. VISA. INFELICIOR. QUOD FRIDERICO. DE. FURSTENBERG. MARITO. SUO. DIU. SUPERSTES. LIBERORUM. TAMEN. GLORIÆ. NON. INTERFUERIT. PIE. UT. VIXIT. DEFUNCTA. ANNO MDLXXXIII. IPSO. DIE. S. JOANNI. BAPTISTÆ SACRO. SEPULTA. IN. OELINGHUSEN

FERDINANDUS. DEI. ET. APOSTOLICÆ. SEDIS. GRATIA. EPISCOPUS. PADERBORNENSIS. COADJUTOR MONASTERIENSIS. S. R. I. PRINCEPS. ET. COMES. PYRMONTANUS. PROAVIÆ. SUÆ

M. H. P

EPITAPHIUM ELISABETHÆ SPIEGEL EX PECKELSHEIM,

CONJUGIS CASPARI A FURSTENBERG, ARCHISATRAPÆ WESTPHALIÆ,

ET

ANNÆ MARIÆ DE KERPEN,

CONJUGIS FRIDERICI DE FURSTENBERG, ARCHISATRAPÆ WESTPHALIÆ.

D. O. M. S

ELISABETHÆ. SPIEGEL. EX. PECKELSHEIM. NOBILISSIMÆ ET. VENUSTISSIMÆ. FEMINÆ. IN. QUA. TANQUAM. IN SPECULO. OMNES. VIRTUTES. RESPLENDUERUNT AN. MDLXXXVII. KAL. JUN. MORTUÆ.

ET

ANNÆ. MARIÆ. DE. KERPEN. EX. ILLINGEN. IN. WESTRASIA. QUÆ. PRÆCLARAM. STIRPEM. SUAM. MODESTISSIMIS MORIBUS. PRUDENTIA. RELIGIONE. ET. PRÆCIPUA. IN PAUPERES. BENIGNITATE. ORNAVIT. ET. CUM. FRIDERICO. DE. FURSTENBERG. DYNASTA. IN. BILSTEIN. ET. WALDENBURG. PRÆFECTO. IN. FREDEBURG. ARCHISATRAPA WESTPHALIÆ. ET. ANGARIÆ. ANNOS. XXXVII. MENS. V SUMMA. CONCORDIA. VIXIT. ET. AN. MDCXLVI ID. MART. OBIIT. NATA. ANNOS. LVIII

FERDINANDUS. DEI. ET. APOSTOLICÆ. SEDIS. GRATIA. EPISCOPUS. PADERBORNENSIS. COADJUTOR MONASTERIENSIS. S. R. I. PRINCEPS. ET COMES. PYRMONTANUS

AVIÆ. AC. MATRI. CARISSIMÆ. EODEM. SEPULCRO HIC. IN. VESCHEDE. CONDITIS. M. H. P

EPI-

EPITAPHIUM
OTHILIÆ FURSTENBERGIÆ,
ABBATISSÆ HERISIENSI, ET OLINGHUSANÆ.

D. O. M. S

OTHILIÆ. FURSTENBERGIÆ. ABBATISSÆ. HERISIENSI. ET OLINGHUSANÆ. QUÆ. THEODORI. EPISCOPI. PADERBORNENSIS. ET. S. R. I. PRINCIPIS SOROR. NON. ILLIUS FORTUNA. QUAM. PROPRIIS. VIRTUTIBUS. CLARIOR. UTROBIQUE. AUCTIS. VECTIGALIBUS. EXSTRUCTIS. DOMICILIIS. ORNATIS. TEMPLIS. ET. PERPETUIS. ELEEMOSYNIS FUNDATIS. IMMORTALEM. SUÆ. IN. DEUM. RELIGIONIS ERGA. INDIGENTES. MISERICORDIÆ. ET. SINGULARIS. IN UTRUMQUE. COLLEGIUM. BENEFICENTIÆ. MEMORIAM RELIQUIT. PIE. UT. VIXIT. MORTUA. ANNO. MDCXXI. NON. MARTII. ÆTATIS. LXXII. CUM. HERISIENSI ECCLESIÆ. AN. XXXIII. OLINGHUSANÆ. XXXV MAXIMA. CUM. LAUDE. PRÆFUISSET

FERDINANDUS. DEI. ET. APOSTOLICÆ. SEDIS. GRATIA. EPISCOPUS. PADERBORNENSIS. COADJUTOR MONASTERIENSIS. S. R. I. PRINCEPS. ET COMES. PYRMONTANUS

MAGNÆ. AMITÆ. SUÆ. IN. OLINGHUSEN. SEPULTÆ M. H. P. AN. MDC. LXX

EPITAPHIUM
FRIDERICI DE FURSTENBERG,
CANONICI MOGUNTINI.

D. O. M. S
ET. MEMORIÆ

FRIDERICI. DE FURSTENBERG. CANONICI. MOGUNTINI PADERBORNENSIS. S. ALBANI. ET. S. PETRI. EXTRA. MUROS MOGUNT. QUI. PRUDENTIA. RELIGIONE. ET. SINGULARI ERGA. PAUPERES. QUIBUS. PERPETUUM. PECUNIÆ. REDITUM. DONAVIT. LIBERALITATE. EXCELLENS. DECESSIT MOGUNTIÆ. SEPULTUS. IN. ÆDE. METROPOLITANA. AN MDCVIII. V. ID. JANUARIAS. ÆTATIS. VERO. SUÆ. LXX

FERDINANDUS. DEI. ET. APOSTOLICÆ. SEDIS. GRATIA EPISCOPUS. PADERBORNENSIS. COADJUTOR. MONASTERIENSIS. S. R. I. PRINCEPS. ET. COMES. PYRMONTANUS. MAGNO. PATRUO. SUO. M. H. P

EPITAPHIUM
JOANNIS GODEFRIDI DE FURSTENBERG,
CANONICI MOGUNTINI.

D. O. M. S
ET. MEMORIÆ

JOANNIS. GODEFRIDI. DE. FURSTENBERG. CANONICI. MOGUNTINI. TREVIRENSIS. ET. PADERBORNENSIS. PRÆPOSITI. IN. MESCHEDE. QUI. PERAGRATA. ITALIA. GALLIA HISPANIA. INCORRUPTOS. MORES. ET. EXTERNARUM RERUM. SCIENTIAM. IN. PATRIAM. REPORTAVIT. RELIGIONIS. ET. PRUDENTIÆ. SPECIMEN. ALIIS. FUIT. ET. IN MEDIO. HONORUM. CURSU. PRÆREPTUS. IN. VIA. DUM AD. SUOS PROPERAT. LENTA. TABE. OBIIT. AN MDCXXIV. III. ID SEPTEMB. SEPULTUS. ATTENDORIÆ. IN. ÆDE. PAROCHIALI

FERDINANDUS. DEI. ET. APOSTOLICÆ. SEDIS. GRATIA EPISCOPUS. PADERBORNENSIS. COADJUTOR. MONASTERIENSIS. S. R. I. PRINCEPS. ET. COMES. PYRMONTANUS. PATRUO. SUO. M. H. P

EPI-

EPITAPHIUM FRIDERICI FURSTENBERGII, ARCHISATRAPÆ WESTPHALIÆ, BILSTENII ET WALDENBURGI DYNASTÆ. ADVOCATI HEREDITARII IN GRAFFSCHAFFT, SATRAPÆ FREDEBURGENSIS, ARENSBERGÆ, JUXTA PATREM, SEPULTI.

D. O. M. S

H. S. E

MAGNO. PARENTI. PAR. NATUS

NOMEN. ROGAS? FRIDERICUS. FUIT. QUOD. MORIBUS. IMPLEVIT. STIRPEM? FURSTENBERGICA. QUÆ. NOBILISSIMA. NI. ESSET. HINC. FIERET NEMPE. HOC. EGIT. QUOD. PAUCI. UT. NE. AVORUM. ID. EST. ALIORUM TANTUM. LUCE. LUCERET. JUBEN'. ID. PLANIUS. DICI. PAREO. SED. ADDITA. LEGE. UT. IMITERIS. VIRTUTEM. ET. SCIENTIAM. A. PRIMA. ÆTATE. PRIMÆ. CURÆ. HABUIT. UTRAMQUE. AUXIT. UBI. PERDUNT. MULTI. IN. AULIS. PRINCIPUM. HINC. TANTO. IPSI. IN. PRETIO. LITERATI ET. PII. HINC. TANTUM. IPSE. PRETIUM. LITERATIS. ET. PIIS. PRO JOANNE. SWICHARDO. MOGUNTINO. ELECTORE. CONIGSTEINIÆ. DITIONI. PRO. FERDINANDO. ELECTORE. COLONIENSI. ET. UTRIUSQUE BAVARIÆ. DUCE. WESTPHALIÆ. ET. ANGARIÆ. SUMMO. CUM. IMPERIO PRÆFUIT. PRO. UTROQUE. AD. IV. AUGUSTOS. AD. SUECIÆ. REGEM. AD PRINCIPES. DIVERSOS. AD. PLURA. IMPERII. COMITIA. LEGATUS. GRAVISSIMISQUE. REIP. NEGOTIIS. ADHIBITUS. CONSILIA. NON. AD. QUÆSTUM. RETULIT. SED. AD. CONSCIENTIAM. NOVIT. ID. PATRIÆ. HOSTIS QUI. FIDEM. PECUNIA. FRUSTRA. TENTAVIT. NOVIT. PATRIA. PRO. QUA SEMEL. CAPTIVUS. BIS. EXUL. NUNQUAM. NON. CURIS. ONERATUS. DEMUM. SUECIS. WESTPHALIAM. VASTANTIBUS. BONNÆ. BONAM. MORTEM. VITÆ. ET. EXILII. METAM. REPERIT. HINC. CINERES. ET. SPIRITUS IN. SUAM. QUISQUE. PATRIAM. REDIERUNT. HIC. AD. SUPEROS. ILLI IN. HOC. MONUMENTUM. QUOD. DESIDERATISSIMO. PARENTI

FRIDERICUS. LIB. BARO. DE. FURSTENBERG. IN. SNELLENBERG. FURSTENBERG. WATERLAPP. HERDRINGEN. ADVOCATUS. HEREDITARIUS. IN GRAFFSCHAFFT. DYNASTA. IN. OBERNKIRCHEN. SATRAPA. IN. BILSTEIN. WALDENBURG. ET. FREDEBURG. COLONIENSIS. ET. PADERBORNENSIS. CONSILIARIUS. INTIMUS. ET. V. EJUS. FRATRES. ET. IV. SORORES. CUM. LACRYMIS. POSUERUNT

DECESSIT. V. ID. AUG. AN. M DC XLVI. NATUS. AN. LXX. MENSES. V DIES. IX. REQUIESCAT. IN. PACE. AMEN

EPI-

EPITAPHIUM
ANNÆ CATHARINÆ DE PETRA,
CONJUGIS
FRIDERICI
LIB. BARONIS DE FURSTENBERG.

D. O. M. S

H. S. E

ANNA. CATHARINA. DE. PETRA. TRIUM. ELECTORUM TREVIRENSIUM. JOANNIS. LOTHARII. ET. CAROLI-CASPARIS. NEPTIS. ET. CONSANGUINEA. SPLENDORE. NOBILISSIMÆ. FAMILIÆ. ET. OMNIUM. VIRTUTUM ORNAMENTIS. NULLI. SECUNDA. VIII. LIBERORUM. PARENS. AN. MDCLVIII. IV. ID MART. PIE. UT. VIXIT. DEFUNCTA

FRIDERICUS. LIB. BARO. DE. FURSTENBERG. IN. SNELLENBERG. FURSTENBERG. WATERLAPP. HERDRINGEN ADVOCATUS. HEREDITARIUS. IN. GRAFFSCHAFFT. DYNASTA. IN. OBERNKIRCHEN. SATRAPA. IN. BILSTEIN. WALDENBURG. ET. FREDEBURG. COLONIENSIS. ELECTORIS. INTIMUS. CONSILIARIUS. CONJUGI. CARISSIMÆ. CUM. QUA. ANNOS. XIII. MENS. IX DIES. X. CONJUNCTISSIME. VIXIT

M. H. P

EPI-

EPITAPHIUM FRIDERICI LIB. BARONIS DE FURSTENBERG,

SATRAPÆ IN BILSTEIN, WALDENBURG, ET FREDEBURG, ATTENDORIÆ SEPULTI.

D. O. M. S

H. S. E

FRIDERICUS. LIB. BARO. DE FURSTENBERG. IN. SNELLENBERG. FURSTENBERG. WATERLAPP. HERDRINGEN. ADVOCATUS. HEREDITARIUS. IN. GRAFFSCHAFFT. DYNASTA IN. OBERNKIRCHEN. COLONIENSIS. ET. PADERBORNENSIS. CONSILIARIUS. INTIMUS. SATRAPA. IN. BILSTEIN. WALDENBURG. FREDEBURG. QUI. EXCELLENTI. INGENIO PRÆDITUS ET. OPTIMIS. LITERIS. IN. GERMANIA. ITALIA GALLIA. EXCULTUS. INSIGNEM. IN. COLENDO. DEO. RELIGIONEM. IN JUVANDA. PATRIA. CARITATEM. IN. VARIIS LEGATIONIBUS. ET. S. R. I. COMITIIS. PRUDENTIAM. FIDEM. ELOQUENTIAM. IN. DANDO. PRINCIPIBUS. CONSILIO. INTEGRITATEM. ET. CONSCIENTIAM. IN. OBEUNDA MORTE. PIETATEM. ET. CONSTANTIAM. OSTENDIT. AC LENTA. DEMUM. TABE. CONFECTUS. MAXIMO. SUORUM MOERORE. ET. PUBLICO. PATRIÆ. LUCTU. DECESSIT HERDRINGÆ. AN. MDCLXII. NON. JULII. INTER X. ET. XI. HORAM. ANTE. MERIDIEM. NATUS AN. MDCXVIII. PRID. KAL. NOVEMB.

FERDINANDUS. DEI. ET. APOSTOLICÆ. SEDIS. GRATIA. EPISCOPUS. PADERBORNENSIS. COADJUTOR MONASTERIENSIS. S. R. I. PRINCEPS. ET COMES. PYRMONTANUS

CONSILIARIO. ET. FRATRI. SUO. CARISSIMO M. H. P

EPITAPHIUM URSULÆ BARONIS DE FURSTENBERG, DECANISSÆ HERISIENSIS, IN ÆDE HERISIENSI SEPULTÆ.

D. O. M. S

H. S. E

URSULA. BARO. DE. FURSTENBERG. NOBILIS. HUJUS COLLEGII. HERISIENSIS. DECANISSA. QUÆ. IN. HOC. DIGNITATIS. GRADU. NON. SOLUM. CASTISSIMIS. MORIBUS RELIGIONE. MODESTIA. ET. SEDULA. REI. DIVINÆ. CURA ALIIS. PRÆLUXIT. SED. INSUPER. ADMIRABILIS. IN. EGENOS. ET. AFFLICTOS. HOMINES. BENIGNITATIS. IN. MULTIS. AC. DIUTURNIS. MORBIS. SUSTINENDIS. PATIENTIÆ ET. MEMORIS. DEFUNCTORUM. PIETATIS. EXEMPLUM. PRÆBUIT. DEMUM. LENTO. MORBO CONSUMPTA. PIE. UT. VIXIT. OBDORMIVIT. IN. DOMINO. AN. MDCLXVII. PRID KAL. JUL. ÆTATIS. SUÆ. LIII

FERDINANDUS. DEI. ET. APOSTOLICÆ. SEDIS. GRATIA. EPISCOPUS. PADERBORNENSIS. COADJUTOR MONASTERIENSIS. S. R. I. PRINCEPS. ET COMES. PYRMONTANUS

SORORI. SUÆ. CARISSIMÆ
M. H. P
AN. MDCLXX

BENEVOLO LECTORI S.

FInita jam erant hæc monumenta, cùm à Decano, & collegio Cathedrali Osnabrugensi, sæpiùs desiderata Caroli Magni diplomata, & donationum literæ ex arcano tabulario proferuntur, quas ipse Carolus M. propria manu subscriptas, & annulo suo signatas olim Ecclesiæ Osnabrugensi, & Wihoni primo ejus Episcopo dedit. Hæ postquam ad Ferdinandum Episcopum ac Principem Paderbornensem & Coadjutorem Monasteriensem, cum ipso autographo, per Theodorum Henricum de Nehem Canonicum Osnabrugensem & Mindensem, perlatæ fuerunt, nihil ille, pro eminente inter Germaniæ Antistites ac Principes doctrina, acceptius, nihil, pro singulari antiquitatis cognitione ac studio, antiquius habuit, quàm ut ab omni mendo purgatas publicæ luci, & communi bono impertiret. Ac licet secundi diplomatis autographum vetustate exoletum, læsum etiam alicubi fuerit, ita tamen, ut legi potuerit, integrum mansit, majorque labor fuit, in prisco ævi illius charactere enodando. Quo in genere cùm ipse Princeps apprimè versatus esset, facem lectioni accendit, adhibitisque testibus viris eruditis, utrumque diploma suæ integritati ac fidei reddidit. Primum Ertwinus Ertmannus interpolatum tantummodo, mutilumque in suo Chronico Osnabrugensi tradit, alterum nec ipse, nec Crantzius, nec Miræus aliique tam exactum dedêre, quàm hìc ex ipso autographo iisdem planè verbis editum legitur. Cæterùm duplex horum diplomatum publicandorum causa fuit. Altera, ut quæ in monumentis saltûs Teutoburgiensis, & deserti Sendæ, de Osneggo & Sinedi memorantur, hîc benevolus Lector certius cognoscat. Altera ut Caroli M. liberalitas ac munificentia erga primos Saxoniæ Episcopos testatior fieret. Nec enim desunt hujus sæculi scriptores, in primis ex adversa religione Gryphiander tract. de Weichb. c. 9. Winckelmannus lib. 2. de Not. Saxon. veteris. c. 5. & 9. aliique post Lehmannum in Chron. Spirensi lib. 3. qui, ut jurisdictionem Episcoporum, eorumque Regalia jura convellant, aut ab Ottone M. primùm communicata persuadeant, Caroli M. diplomata supposititia, adulterina, & à Catholicis scriptoribus malâ fide obtrusa, quin omnia Caroli M. privilegia nullibi, nisi in jactatione vulgi extare, temerè audent asserere. Inter quæ cumprimis reputant diploma Caroli M. Ecclesiæ Bremensi datum, recitatumque ab Adamo Bremensi in historia sua. Extat & Ferdensis Ecclesiæ diploma similis propè formæ, ac fidei à Carolo M. consignatum; utrumque, veri fiduciâ, ad ingressum initiumque monumentorum suprà allatum est. Neque aliud ferè obtendunt adversarii, quàm quòd annus Incarnationis Dominicæ contra ævi illius morem adscriptus; qui etsi alienâ manu accesserit, non proinde totum diploma invalidum damnandumve. Certè ea diplomata si, ut hic fit, ex nativo

tivo suo colore, formaque scribendi protulissent, nulla facilè dubitatio intervenire posset. Enimverò Osnabrugensis Ecclesiæ diplomata, quæ hic vides, aut fidem obtinent, aut nulla humana fides ex Cæsarum tabulis asserta valere debet. Leget igitur hic prudens antiquitatis æstimator ampla Episcopi bona, & privilegia, omne Regale, vel Sæculare judicium in subjectos sibi homines eidem donatum, & perpetuam de Regia potestate confirmatam absolutionem. Hic adversarii, qui tam iniquis oculis Sæcularem ac Regalem Episcoporum jurisdictionem aspiciunt, gratum fecerint, si antiquiora, aut his similia à Carolo M. sæcularibus Principibus donata privilegia in medium attulerint. Haud interim dubium, quin reliquis Saxoniæ Episcopis, primæ donationum tabulæ, pari formâ & liberalitate, iisdemque privilegiis à Carolo M. datæ, & consignatæ fuerint, quas aut temporum injuria subtraxit, aut vetustas abolevit, nisi inter tabularia adhuc pressæ teneantur. Porrò hæc monumenta concludere non ante visum fuit, quàm & hoc Carolinæ liberalitatis monumentum cæteris haud ignobilius accederet, & ad posteritatis memoriam consecraretur. Accedit postremùm Capitulatio Caroli M. de partibus Saxoniæ, hactenus irreperta, neque ab Ansegiso, neque à Benedicto Levita inter Capitularia Caroli relata. Hanc primùm Ferdinandus Princeps & Paderbornensis Episcopus, dum Romæ versaretur in aula Alexandri VII. Pontificis, ex Vaticana bibliotheca eruit, communicavitque cum eruditis & amantibus antiquitatum viris, ex quorum numero H. Conringius, vir in omni doctrinarum genere celebris, ac Juliæ Academiæ lumen, eam libro suo de orig. jur. Germ. vulgavit. Verùm quia nova metalli vena detecta ad repertoris etiam laudem pertinet; auctor quoque hujus operis, hic suis accensuit. Monumentum vel eo cæteris adjungendum, quòd triplicem Saxoniæ divisionem in Westfaliam, Angariam & Ostfaliam suis nominibus exhibeat, interfuerintque à Carolo evocati ex his provinciis proceres, quorum consensu hæ leges sancitæ sunt. Discet præterea ex his Lector Christianæ religionis initia, proscriptamque ex Saxonia veterem populi superstitionem. Nec deerint fortasse, quod expetimus, qui pro meliori otio & ingenio commentariis illustraturi sint.

PRI-

PRIVILEGIUM
CAROLI M. IMP.

Osnabrugensi Ecclesiæ datum XIIII. *Kal. Jan. An.* III. *Imperii, qui est annus Christi* DCCCIII.

IN nomine Patris & Filii & Spiritus sancti Karolus serenissimus augustus à Deo coronatus magnus pacificus imperator romanum gubernans imperium qui & per misericordiam Dei rex francorum & langobardorum. Quicquid enim locis sanctorum venerabilium ob amorem domini nostri Ihesu Christi & reverentiam sanctorum cedimus vel condonamus hoc ad mercedis augmentum vel stabilitatem regni nostri in Dei nomine pertinere confidimus. Igitur notum sit omnibus fidelibus præsentibus scilicet & futuris qualiter donamus ad basilicam sancti Petri principis Apostolorum & sanctorum martirum Crispini & Crispiniani quam nos construximus in loco Osnabrugki & corpora illorum illuc transtulimus ubi præest vir venerabilis Wiho episcopus omne regale vel seculare judicium super suos servos & liddones & liberos malman & mundman & omnes utriusque sexus homines eidem æcclesiæ pertinentes quos modo possidet vel deinceps acquisierit & perpetuam de regia potestate confirmamus absolutionem ita ut nullus judex publicus dux comes vel vicecomes vel scultetus sive missi dominici per tempora discurrentes loca illius episcopatus ad placita habenda vel freda exigenda & parafreda aut aliquem de præscriptis eidem æcclesiæ pertinentem ad sua placita bannire vel ad mortem usquam terrarum dijudicare vel aliquo modo ullo unquam tempore aggravare audeant. Sed liceat præfato episcopo suisque successoribus & suo advocato res prædictæ æcclesiæ cum omnibus sibi pertinentibus quieto ordine possidere ordinare atque disponere. Et ut hæc auctoritas firmior habeatur ac diuturnis temporibus melius conservetur manu-

nu propria ſubter eam roborare decrevimus & de anulo noſtro ſigillare juſſimus.

Signum 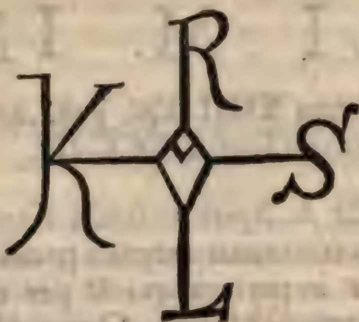 Caroli piiſſimi ac ſereniſſimi Imperatoris

.... ad vicem Radoni

Locus annuli Carolini ve-tuſtate de-triti.

Data XIIII. Kl. Jan. anno III. Chriſto propitio Imperii noſtri & XXXVI. regni noſtri in Francia. atque XXX. in Italia. Indict. XI. Actum Aquis palacio publico in Dei nomine feliciter amen.

PRI-

PRIVILEGIUM
CAROLI M. IMP.

Osnabrugensi Ecclesiæ datum XIIII. *Kal. Jan. An.* IIII. *Imperii, qui est annus Christi* DCCC IIII.

IN nomine Sanctæ & individuæ Trinitatis Karolus imperator augustus romanum gubernans imperium qui & rex francorum & langabardorum nec non modo dominator & saxonum. Notum sit omnibus sanctæ Dei æcclesiæ fidelibus nostrisque præsentibus scilicet & futuris qualiter nos ob nostræ mercedis augmentum Wihoni Osnabrukgensi episcopo suæque æcclesiæ quam nos primam omnium in saxonia in honore sancti Petri principis Apostolorum & sanctorum martyrum Crispini & Crispiniani construximus quoddam nemus vel forestum infra hæc loca situm. farnevinkil. rutanstein. angeri. osning. sinedi. bergashovid. drevensmeri. etanarfeld. dumeri. collaudatione illius regionis potentum cum omni integritate in porcis videlicet silvaticis atque cervis avibus & piscibus omnique venatione quæ sub banno usuali ad forestum deputatur ad similitudinem foresti nostri aquisgranum pertinentis in silva osningi in perpetuum proprietatis usum donavimus ea videlicet ratione quod si quisquam hoc idem nemus nostro banno munitum sine prædictæ sedis episcopi licentia studio venandi vel silvam exstirpandi vel aliquod hujusmodi negotium peragendi umquam intrare præsumpserit. sciat se tam divinæ quam & regiæ ultionis vindictam incursurum. nec non pro delicto sexaginta solidos nostri ponderis quos nobis pro banno violato deberi statuimus redditurum. Insuper vero eidem episcopo suisque successoribus perpetuam concedimus libertatem & ab omni regali servitio confirmamus absolutionem. nisi forte contingat ut imperator romanorum vel rex grecorum conjugalia federa inter filios eorum contrahere disponant tunc æcclesiæ illius episcopus omni sumptu à rege vel imperatore adhibito laborem

borem simul & honorem illius legationis assumat & hoc ea de causa statuimus quia in eodem loco grecas & latinas scolas in perpetuum manere ordinavimus & nunquam clericos utriusque linguæ gnaros ibidem deesse in Dei misericordia confidimus. Et ut hæc auctoritas firmior habeatur ac diuturnis temporibus melius conservetur manu propria subter eam roborare decrevimus & de anulo nostro sigillare jussimus.

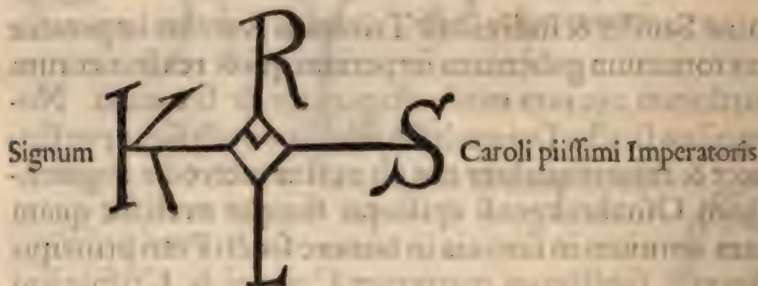

Amalbertus ad vicem Ercanbaldi recognovi

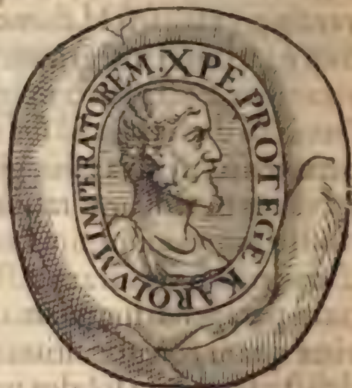

Data XIII. Kl. Jan. anno IIII. Christo propitio Imperii nostri & XXXVII. regni nostri in Francia. atque XXXI. in Italia. Actum Aquisgrani palatio in Dei nomine feliciter amen.

CAROLI MAGNI
CAPITULATIO
DE PARTIBUS SAXONIÆ.

Ex antiquissimo MS. Palatino bibliothecæ Vaticanæ.

Hæc de partibus Saxoniæ constituta sunt.

PRIMUM de majoribus capitulis hoc placuit omnibus, ut ecclesiæ Christi, quæ modo construuntur in Saxonia, & Deo sacratæ sunt, non minorem habeant honorem, sed majorem & excellentiorem, quam fana habuissent idolorum.

I. CAPIT. Si quis confugium fecerit in ecclesiam, nullus eum de ecclesia per violentiam expellere præsumat, sed pacem habeat usque dum ad placitum præsentetur; & propter honorem Dei, sanctorumque ecclesiæ ipsius reverentiam, concedatur ei vita & omnia membra. Emendet autem causam, in quantum potuerit, & ei fuerit judicatum, & sic ducatur ad præsentiam domni regis, & ipse eum mittat, ubi clementiæ ipsius placuerit.

II. Si quis ecclesiam per violentiam intraverit, & in ea per vim vel furtum aliquid abstulerit, vel ipsam ecclesiam igne cremaverit, morte moriatur.

III. Si quis sanctum quadragesimale jejunium pro despectu Christianitatis contempserit, & carnem comederit, morte moriatur. Sed tamen consideretur a sacerdote, ne forte causa necessitatis hoc cuilibet proveniat ut carnem comedat.

IV. Si quis episcopum, aut presbyterum, sive diaconum interfecerit, similiter capite punietur.

V. Si quis a diabolo deceptus crediderit, secundum morem paganorum, virum aliquem aut feminam strigam esse, & ho-

mines comedere, & propter hoc ipsam incenderit, vel carnem ejus ad comedendum dederit, vel ipsam comederit, capitis sententia punietur.

VI. Si quis corpus defuncti hominis secundum ritum paganorum flamma consumi fecerit, & ossa ejus ad cinerem redegerit, capite punietur.

VII. Si quis deinceps in gente Saxonum inter eos latens non baptizatus se abscondere voluerit, & ad baptismum venire contempserit, paganusque permanere voluerit, morte moriatur.

VIII. Si quis hominem diabolo sacrificaverit, & in hostiam more paganorum dæmonibus obtulerit, morte moriatur.

IX. Si quis cum paganis consilium adversus Christianos inierit, vel cum illis in adversitate Christianorum perdurare voluerit, morte moriatur: & quicunque hoc idem fraude contra regem, vel gentem Christianorum consenserit, morte moriatur.

X. Si quis domino regi infidelis apparuerit, capitali sententia punietur.

XI. Si quis filiam domini sui rapuerit, morte moriatur.

XII. Si quis dominum suum vel dominam suam interfecerit, simili modo punietur.

XIII. Si quis vero pro his mortalibus criminibus latenter commissis aliquis sponte ad sacerdotem confugerit, & confessione data agere pœnitentiam voluerit, testimonium sacerdotis de morte excuset.

XIV. De minoribus capitulis consenserunt omnes, ad unamquamque ecclesiam curtem & duos mansos terræ pagenses ad ecclesiam recurrentes condonent: & inter centum viginti homines nobiles & ingenuos, similiter & litos, servum & ancillam eidem ecclesiæ tribuant.

XV. Et hoc Christo propitio placuit, ut undecunque census aliquid ad fiscum pervenerit, sive in frido, sive in qualicunque banno, & in omni redibutione ad regem pertinens, decima pars ecclesiis & sacerdotibus reddatur.

XVI. Similiter ſecundum Dei mandatum præcipimus, ut omnes decimam partem ſubſtantiæ & laboris ſui eccleſiis & ſacerdotibus donent, tam nobiles quam ingenui, ſimiliter & liti: juxta quod Deus unicuique dederit Chriſtiano, partem Deo reddant.

XVII. Ut in dominicis diebus conventus & placita publica non faciant, niſi fortè pro magna neceſſitate, aut hoſtilitate cogente; ſed omnes ad eccleſiam recurrant ad audiendum verbum Dei; & orationibus, vel juſtis operibus vacent. ſimiliter & in feſtivitatibus præclaris Deo & eccleſiæ conventui deſerviant, & ſæcularia placita dimittant.

XVIII. Similiter placuit his decretis inſerere, quod omnes infantes infra annum baptizentur. Et hoc ſtatuimus, ut ſi quis infantem intra circulum anni ad baptiſmum offerre contempſerit, ſine conſilio vel licentia ſacerdotis, ſi de nobili genere fuerit cxx. ſol. fiſco componat, ſi ingenuus LX. ſi litus xxx.

XIX. Si quis prohibitum vel illicitum conjugium ſibi ſortitus fuerit, ſi nobilis ſol. LX. ſi ingenuus xxx. ſi litus xv.

XX. Si quis ad fontes, aut arbores, vel lucos votum fecerit, aut aliquid more gentilium obtulerit, & ad honorem dæmonum comederit, ſi nobilis fuerit ſol. LX. ſi ingenuus xxx. ſi litus xv. Si vero non habuerint unde præſentialiter perſolvant, ad eccleſiæ ſervitium donentur, uſque dum ipſi ſolidi ſolvuntur.

XXI Jubemus ut corpora Chriſtianorum Saxonum ad cœmiteria eccleſiæ deferantur, & non ad tumulos paganorum.

XXII. Divinos & ſortilegos eccleſiis & ſacerdotibus dare conſtituimus.

XXIII. De latronibus & malefactoribus, qui de uno comitatu ad alium confugium fecerint, ſi quis eos receperit in ſua poteſtate, & VII. noctibus ſecum detinuerit, niſi ad præſentandum, noſtrum bannum ſolvat. Similiter ſi comes eum abſconderit, & ad juſtitiam faciendam præſentare noluerit, & ad hoc excuſare non poteſt, honorem ſuum perdat.

XXIV. De pignore, ut nullatenus alterum aliquis pignorare præſumat; & qui hoc fecerit, bannum perſolvat.

XXV. Ut nulli hominum contradicere viam ad nos venien-

do pro justitia reclamandi aliquis præsumat: & si aliquis hoc facere conaverit, nostrum bannum persolvat.

XXVI. Si quis homo fidejussorem invenire non potuerit, res illius in forbanno mittantur, usque dum fidejussorem præsentet. Si vero super bannum in domum suam intrare præsumpserit, aut sold. x. aut unum bovem pro emendatione ipsius banni componat; & insuper unde debitor exstitit, persolvat. Si vero fidejussor diem statutum non observaverit, tunc ipse tantum damni incurrat, quantum manus sua fidejussoris exstitit. Ille autem qui debitor fidejussori exstitit, duplum restituat pro eo, quod fidejussorem in damnum cadere permisit.

XXVII. De præmiis & muneribus, ut munera super innocentem nullus accipiat: & si quis hoc facere præsumpserit, nostrum bannum solvat. Et si, quod absit, forte comes hoc fecerit, honorem suum perdat.

XXVIII. Ut universi comites pacem & concordiam ad invicem habere studeant. & si forte inter eos aliqua discordia aut conturbium ortum fuerit, ut nostrum solatium vel perfectum pro hoc non demittant.

XXIX. Si quis comitem interfecerit, vel de ejus morte consilium dederit, hereditas illius ad partem regis eveniat, & in jus ejus redigatur.

XXX. Dedimus potestatem comitibus bannum mittere infra suo ministerio de faida vel majoribus causis in sold. LX. De minoribus vero causis comitis bannum in sold. XII. constituimus.

XXXI. Si cuilibet homini sacramentum debet, aframeat illum ad ecclesiam sacramento ad diem statutum: & si jurare contempserit, fidem faciat, & sold. xv. componat qui in activus apparuit, & deinceps causam pleniter emendare faciat.

XXXII. De perjuris secundum legem Saxonum sit.

XXXIII. Interdiximus ut omnes Saxones generaliter conventus publicos nec faciant, nisi forte missus noster de verbo nostro eos congregare fecerit. Sed unusquisque comes in suo ministerio placita & justitias faciat, & hoc a sacerdotibus consideretur, ne aliter faciat.

ALIUD

ALIUD CAPITULARE.

ANNO ab Incarnatione domini nostri Jesu Christi DCCXCVII. & XXI. ac XXII, regnante domno Carolo præcellentissimo rege, convenientibus in unum Aquis palatio in ejus obsequio venerabilibus episcopis & abbatibus, seu illustris viris comitibus v. Kal. Novemb. simulque congregatis Saxonibus de diversis pagis tam de Westfalahis, & Angrariis, quam & de Oostfalahis, omnes unanimiter consenserunt & aptificaverunt, ut de illis capitulis, pro quibus Franci, si regis bannum transgressi sunt, solidos LX. componunt, similiter Saxones solvent, si alicubi contra ipsos bannos fecerint.

HÆC SUNT CAPITULA.

I. CAPIT. Ut ecclesiæ, viduæ, orfani, & minus potentes justam & quietam pacem habeant; & ut raptum, & fortiam, nec incendium infra patriam quis facere audeat præsumptive, & de exercitu nullus super bannum domni regis remanere præsumat.

II. Si quis supradicta VIII. capitula transgressus fuerit, omnes statuerunt, & aptificaverunt, ut Saxones similiter sicut & Franci LX. sol. componant.

III. Item placuit omnibus Saxonibus, ut ubicunque Franci secundum legem sol. XII. solvere debent, ibi nobiliores Saxones sol. XII. ingenui V. liti IV. componant.

IV. Hoc etiam statuerunt, ut qualiscumque causa infra patriam cum propriis vicinantibus pacificata fuerit, ibi solito more ipsi pagenses sol. XII. pro districtione recipiant, & pro Wargilda, quæ juxta consuetudinem eorum solebant facere, hoc concessum habeant. Si autem in præsentia missorum regalium causæ definitæ fuerint, pro jam dicta Wargilda suprascriptos sol. XII. ipsis pagenses habeant concessos: & pro hoc quia missus regalis ex hac re fatigatus fuerit, alios XII. sol. inde recipiat ad partem regis. Si autem ipsa causa ad palatium in præsentia regis ad definiendum fuerit perducta, tunc utrique solidi XII. id est

pro Wargilda, & quod vicinis debuit componere, eo quod infra patriam definita ratio non fuerit, ad partem regis faciant componere, quod sint solidi XXIV. Nam si fuerit aliquis qui in patria, juxta quod sui convicini judicaverint, seque pacificare noluerit, & ad palatium pro hujus rei causa venerit, & ibi ei fuerit judicatum quod justum judicium judicassent, in prima vice, ut supra dictum est, sol. XXIV. ad partem regis componat. Et si tunc inde rediens se pacificare & justitiam facere renuerit, & iterum pro ista causa ad palatium fuerit convocatus & dejudicatus, bis XXIV. solidos componat. Si vero necdum correptus tertia vice pro eadem re ad palatium remeaverit, triplam compositionem exinde faciat ad partem regis.

V. Si quis de nobilioribus ad placitum mannitus venire contempserit, sol. IV. componat, ingenui II. liti I.

VI. De presbyteris statuerunt, quod si aliquid eis aut eorum hominibus quis contrarium facere aut tollere præsumpserit contra justitiam, omnia in duplum restituat ei & componat.

VII. De missis regis statuerunt, ut si ab eis aliquis interfectus evenerit, in triplum eum componere debeat qui hoc facere præsumpserit. Similiter quidquid aut eorum omnibus factum fuerit, omnia tripliciter faciant restaurare, & secundum eorum euua componere.

VIII. De incendio convenit, quod nullus infra patriam præsumat facere propter iram aut inimicitiam, aut qualibet malevola cupiditate: excepto si talis fuerit rebellis, qui justitiam facere noluerit, & aliter districtus esse non poterit, & ad nos, ut in præsentia nostra justitiam reddat, venire despexerit, condicto commune placito simul ipsi pagenses veniant, & si unanimiter consenserint, pro districtione illius casa incendatur: tunc de ipso placito commune consilio facto secundum eorum euua fiat peractum, & non pro qualibet iracundia aut malevola intentione, nisi pro districtione nostra. Si aliter facere ausus fuerit, sicut superius dictum est, sol. LX. componat.

IX. Item placuit ut quandoquidem voluerit domnus Rex propter pacem & propter faidam, & propter majores causas ban-

bannum fortiorem ſtatuere, una cum conſenſu Francorum & fidelium Saxonum, ſecundum quod ei placuerit, juxta quod cauſa exigit, & opportunitas fuerit, ſold. LX. multiplicare in duplum, & ſol. C. ſive uſque ad mille componere faciat, qui ejus mandatum tranſgreſſus fuerit.

X. De malefactoribus, qui vitæ periculum ſecundum euua Saxonum incurrere debent, placuit omnibus, ut qualiſcunque ex ipſis ad regiam poteſtatem confugium fecerit, aut in illius ſit poteſtate utrum interficiendum illis reddat, aut una cum conſenſu eorum habeat licentiam ipſum malefactorem cum uxore & familia & omnia ſua foris patriam infra ſua regna, aut in marca, ubi ſua fuerit voluntas, collocare, & habeant ipſum quaſi mortuum.

XI. Illud notandum eſt quales debent ſolidi eſſe Saxonum: id eſt, bovem annoticum utriuſque ſexus auctumnali tempore ſicut in ſtabulum mittitur pro uno ſolido: ſimiliter & vernum tempus quando de ſtabulo exiit, & deinceps quantum ætatem auxerit, tantum in pretio creſcat. De annona vero bortrinis pro ſol. I. ſcapilos XL. donant, & de ſigale XX. ſeptentrionales autem pro ſolido ſcapilos XXX. dent, & ſigale XV. Mel vero pro ſolido bortrenſi ſiglæ I. & medio donant: ſeptentrionales autem duos ſiclos de melle pro I. ſolido donent. Item hordeum mundum ſicut & ſigale pro. I. ſolido donent. In argento XII. denarios ſolidum faciant; & in aliis ſpeciebus ad iſtud pretium omnes æſtimationes compoſitionis ſunt.

Explicit capitulare Saxonum.

In alio vetusto MS. Palat. subjungitur concilio Liftinensi anni DCCXLIII. *abrenuntiatio diaboli operumque ejus, & brevis professio fidei, veteri lingua Theotisca, cum indiculo superstitionum, à quibus populum Episcoporum sollicitudine revocandum synodus illa statuit, parte* I. *can.* 5. *quo vix ullum antiquitatis Germanicæ monumentum vetustius extat: annos enim superat* DCCCC.

ABRENUNTIATIO.

FORSACHISTU diobolae? Et resp. Ec forsacho diobolae. End allum diobol gelde? Resp. End ec forsacho allum diobol gelde. End allum dioboles wercum? Resp. End ec forsacho allum dioboles wercum und wordum; thuna eren de Vuoden end saxnote; ende allem them unholdum, the hira genotas sint.

Professio fidei.

Gelobistu in got almehtigan fadaer? Resp. Ec gelobo in got almehtigan fadaer. Gelobistu in Crist godes suno? Resp. Ec gelobo in Crist gotes suno. Gelobistu in halogan gast? Resp. Ec gelobo in halogan gast.

INDICULUS SUPERSTITIONUM ET PAGANIARUM.

De sacrilegio ad sepulcra mortuorum.
De sacrilegio super defunctos, i. e. Dadsisas.
De spurcalibus in Febr.
De casulis, id est, fanis.
De sacrilegiis per ecclesias.
De sacris silvarum, quæ Nimidas vocant.
De his quæ faciunt super petras.
De sacris Mercurii vel Jovis.
De sacrificio quod fit alicui sanctorum.
De phylacteriis & ligaturis.
De fontibus sacrificiorum.
De incantationibus.
De auguriis, vel avium vel equorum vel bouum stercore, vel sternutatione.

De

De divinis vel ſortilegis.
De igne fricato de ligno, i. e. Nodfyr.
De cerebro animalium.
De obſervatione pagana in foco, vel in inchoatione rei alicujus.
De incertis locis quæ colunt pro ſacris.
De petendo quod boni vocant S. Mariæ.
De feriis quæ faciunt Jovi vel Mercurio.
De Lunæ defectione; quod dicunt Vinceluna.
De tempeſtatibus, & cornibus, & cocleis.
De ſulcis circa villas.
De pagano curſu, quem Yrias nominant, ſciſſis pannis vel calceis.
De eo quod ſibi ſanctos fingunt quoſlibet mortuos.
De ſimulacro de conſparſa farina.
De ſimulacris de pannis factis.
De ſimulacro quod per campos portant.
De ligneis pedibus vel manibus pagano ritu.
De eo quod credunt, quia feminæ lunam commendent, quod poſſint corda hominum tollere juxta paganos.

FINIS.

I N D E X

Rerum memorabilium in

MONUMENTIS

PADERBORNENSIBUS

contentarum.

D.

E. Eber-

E.

tum

I.

Re-

N.

O.

Ordi-

ERRATA TYPOGRAPHICA.

In præfat. Auct. in margine lege, Wernerus. *pag.* 2. *l.* 1. *leg.* Alfso. *p.* 13. *l.* 9. *leg.* hospes. &c. olim: *p.* 32. *l.* 25. *leg.* Antonina. *ibid. l.* 23. *leg.* penè exitiabilis *p.* 49. *l. penult. pro* Teutoburg infra saltum, *leg.* Teutoburgiensem saltum. *p.* 55. *l.* 20. *leg.* Bardev *p.* 74. *l.* 15. *leg.* initum. *p.* 86. *l.* 26. *leg.* inditum. *p.* 89. *l.* 20. *leg.* Garumnam. *p.* 115. *l.* 23. *leg.* consecuto. *ibid. l.* 26. *leg.* coronarit. *p.* 125. *l.* 14. *leg.* ibidem. *p.* 128. *l.* 17 *leg.* Corbeiensium. *p.* 176. *l.* 26. *leg.* videt. *p.* 230. *l.* 19. *pro* Joannes Horrion, *leg.* Fridericus Rörigh, S.J. *p.* 234. *l.* 1. *expunge numerum ante vocem* Desertos. *p.* 265. *l. ult. leg.* Lustineum. *p.* 282. *l.* 25. *leg* consuluit *p.* 296. *l.* 14. *leg.* Liber Baro. *In indice, lit. A. column.* 3. *l.* 26. *leg.* Paderbornensi. *in ead. lit. D. col.* 2. *l. leg.* Paderborn.

PANEGYRICUS
Die natali Academiæ Theodorianæ Paderbornensis, Reverendissimo, atq; illustrissimo Principi
THEODORO.
Episcopo Ecclesiæ Paderbornensis S.R.I. Principi.
Fundatori ejus munificentissimo.
&
Collegio academico Societatis Iesu oblatus, et in tres Libros divisus.
Editio altera.

REVERENDISSIMO CELSISSIMOQUE

PRINCIPI

FERDINANDO,

EPISCOPO PADERBORNENSI,

COADJUTORI MONASTERIENSI,

S. R. I. PRINCIPI,

COMITI PYRMONTANO ET LIB.

BARONI DE FURSTENBERG,

Christianus Theodorus à Plettenberg ex Lenhausen, Canonicus Hildesiensis gloriam & felicitatem.

ANEGYRIN, Celsissime Princeps, quam Joannes Horrion è Societate Jesu vir doctissimus Theodoro Episcopo & Principi Paderbornensi, magno patruo Tuo dedicavit, elegantiori nunc

typo, multiſque munditiis ornatam & expolitam Tibi ſiſto, gravibuſque de cauſis eam Tuis potiſſimùm auſpiciis denuò in publicum produco, atque per omnes Germaniæ noſtræ, imò totiùs Europæ vel potiùs orbis terrarum regiones atque provincias oſtento. Etenim non ſolùm genius meus tot nominibus Tibi obſtrictus atque mancipatus hoc mihi ſuadet & imperat, ſed etiam ſummâ virtute atque doctrinâ clariſſimorum & immortalium virorum, Leonis Allatii, Lucæ Holſtenii, Rottendorffii, utriuſque Gronovii, Wallii, Maſenii, Heinſii, Holtermanni, Corvini & aliorum, qui ſuis operibus quantumvis luculentis ſemperque victuris æternum nomen Tuum præſcribendum eſſe cenſuerunt, graviſſima auctoritas, & heroïcâ indole, virtute ac eruditione Tuâ ſubnixum judicium ad idipſum

ipſum me excitat & impellit. Viderunt enim viri illi ſapientiſſimi, totaque Reſpublica literaria intelligit, neminem hac tempeſtate ſacri Romani Imperii Principem eſſe, qui optimarum literarum ſtudia, viroſque ſummis ingeniis exquiſitâque doctrinâ præditos magis amet, & in ſinu atque deliciis habeat, eorumque lucubrationes ad confluentes Luppiæ & Aliſonis velut ad Permeſſidos undas devolantes, majori comitate excipiat, quàm Epiſcopum & Principem Paderbornenſem. Quam quidem longè ampliſſimam laudem ac gloriam tuam etſi livor & obtrectatio conetur arrodere; maximorum tamen Imperatorum ac Principum, Julii Cæſaris, Auguſti, Veſpaſiani, Trajani, Adriani, Antonini, M. Aurelii, Caroli M. Ludovici Pii, Friderici I. Maximiliani I. aliorumque laudatiſſima

exempla præclarè tuentur, qui doctissimos ævi sui viros, Sallustium, Titum Livium, Athenodorum, Josephum, Plutarchum, Arrianum, Suetonium, Cornelium Tacitum, utrumque Plinium, Eginhardum, Paulum Warnefridum, Ottonem Frisingensem, Cuspinianum, Stabium, Pyrcamerum, aliosque historiarum & antiquitatum scriptores eximiâ benevolentiâ sunt complexi. Quamvis autem hæc erga bonas literas egregia voluntas in principibus viris clara semper æternaque sit habita, ea tamen in Te multò pulchrior enitescit, quia Tu ipse es omni liberali doctrinâ politissimus, quam assiduâ exercitatione & continuis ab ineunte ætate laboribus atque vigiliis Tibi comparasti. Nullum est enim illustrium disciplinarum genus, in quo non sis diligentissimè versatus, ita ut novem Musæ

in Te uno bonis artibus universis erudiendo atque exornando certatim omnes industriæ suæ nervos contendisse videantur. Testem volo non tantùm Germaniam nostram, sed etiam Italiam, & inprimis urbem Romam, ubi exquisitissimâ eruditione Tuâ non solùm imi subsellii viros, sed etiam majorum gentium Præsules, Principes, Cardinales, ipsum denique summum Pontificem Alexandrum VII, quantum erat hominum literatorum literatissimum, adeò Tibi devinxisti, ut inter primores cubiculi Pontificii ministros allectum familiarissimè Te semper adhibuerit, & quidquid ex immensis supremi imperii curis & occupationibus vacui se temporis obtulit, id Tuæ potissimùm consuetudini, ac suavissimis de re literaria sermonibus impenderit. Plura dicerem, nisi vererer grave

ve

ve fore modestiæ Tuæ, omnia quæ in Te sunt virtutis & industriæ ornamenta ab illaudato cliente prolixè laudari. Et certè quid opus est in illa celebritate nominis Tui, & vulgata eruditionis fama multa adferre in medium? Sunt in manibus divini ingenii tui monumenta, quæ omnis æternitas intuebitur, quibus nobilitati Germanicæ ostendisti, *nullam in universo mundo posse esse fortunam, quam literarum non augeat gloriosa notitia.* Ideò quicquid usquam est hominum eruditorum ad Tui nominis venerationem provocasti. Quid enim (ut nihil dicam de carminibus Tuis, quæ ad veterum Poëtarum acumen, & Latini sermonis nitorem ac elegantiam proximè accedunt) MONUMENTIS TUIS PADERBORNENSIBUS, ob reconditam eruditionem & quandam incredibilem varietatem rerum & copiam, atque

Cassiod. lib. 10. Var. Epist. 3.

sua-

ſuavitatem orationis admirabilius? quid limatius? quid venuſtius? ut nullum ſuperſit antiquitatis monumentum, quod invicta tua ſedulitas & ſagax induſtria non deprehenderit? Quamobrem ſapientiſſimo ſummorum virorum judicio nullum illuſtrius in diœceſin tuam à te beneficium potuit proficiſci, quàm quòd hactenus latentes nobiſque incognitas tot antiquitates ab oblivione perpetua vindicaſti. *Cum* enim *omnibus illis, qui civitates vel populos imperio ſuo ſubjunctos habent, ſummo ſtudio ſummâque curâ in id incumbendum ſit, ut ſuæ gentis & nationis res geſtas, bella, fœdera, pacta, leges & mores teneant.* Id à Te, Princeps Celſiſſime, tantò majori cum gloria perfectum eſt, quantò graviores eâ gratiâ labores ſuſcepiſti atque exantlaſti. Erit itaque hoc monumentum nomini tuo perpetuum, quod nullus iniquioris fortunæ

Nicolaus Ciſnerus. J.C. in præfat. in Joan. Avent.

casus, nulla vetustatis invidia, nulla futuri temporis longinquitas poterit abolere. *Cætera monumenta ad breve tempus perdurant variis casibus obnoxia, historiæ virtus per universum orbem diffusa, ipsum, quod cætera consumit, tempus sui custodem habet.* Verùm enimverò in hac ipsa Academia Tua, quam Theodorus magnus patruus Tuus sanctissimorum Præsulum Baduradi, Meginwerci atque Imadi antecessorum suorum erga bonas literas eximio studio sanctissimoque inflammatus exemplo, cujusque natali die hic Panegyricus, quem Tibi elegantioribus formis recusum consecramus, in lucem editus est, in hoc, inquam, celeberrimo Musarum domicilio, in urbe hujus provinciæ principe constituit. Quali Tu, quantâque curâ ac diligentiâ omnes bonarum artium disciplinas provehere, & ad summum perfectionis apicem per-

Diodorus Siculus.

perducere conaris? Ita quidem, ut id, quod Herricus apud Altiſiodorum Galliæ Monachum ad Carolum Calvum olim ſcripſit, mutatis nominibus tibi ſit acclamandum: *Multa ſunt tuæ monimenta clementiæ, multa ſymbola pietatis. Illud autem vel maximè æternam tibi parat memoriam, quòd* Patrui Tui magni Theodori *ſtudium erga immortales diſciplinas non modò ex æquo repræſentas, verùm etiam incomparabili fervore tranſcendis, dum quod ille ſopitis eduxit cineribus, tu fomento multiplici tum beneficiorum, tum auctoritatis uſquequaque provehis.* Excipe igitur, Celſiſſime Princeps, illo Tuo sereniſſimo boniſque literis ſemper arridente vultu volumen iſtud, in quo Majorum Tuorum res in toga ſagoque pro patria ac Eccleſia fortiſſimè geſtas magna cum voluptate conſpicies, repeteſque nobiliſſimæ gentis Tuæ à vetuſtiſſimo Comitum Oldenburgicorum ſtem-

Browerus in Antiq. Fuldenſ. c. 9.

mate deductam originem, Theodori magni patrui tui religionem, pietatem, justitiam, prudentiam, fortitudinem, atque in omnes honestas disciplinas flagrantissimum studium intueberis; Caspari avi tui sapientiam, fidem ac Orthodoxæ religionis strenuam propugnationem; Guilielmi Livoniæ & S. R. I. Principis invictam animi magnitudinem, & in adversis admirabilem firmitatem atque constantiam; Friderici proavi integritatem, doctrinam, prudentiam, dicendi vim; Joannis celeberrimi Asceterii Sigebergensis Antistitis Oeconomicæ rei peritiam, & in veteri disciplina restituenda diligentiam contemplaberis. Ac ne singula familiæ tuæ lumina celebrando sim longior, hîc, inquam, leges Majorum tuorum laudes atque encomia, quæ nulla unquam obliterabit oblivio.
Tu

Tu verò, Princeps Celſiſſime, in quem omnes Majorum Tuorum virtutes admirabilis Dei Opt. Max. benignitas ac munificentia congeſſit, & quodammodo ad compendium contulit, fruere eximiis animi Tui dotibus, fruere famâ Tui, fruere dulcibus ante omnia Muſis, & ad ſummam uſque ætatem pervive, & feliciſſimis, Te ſpirante, populis impera. Paderbornæ Idib. April. MDCLXXI.

INDEX
LIBRORUM ET CAPITUM.

LIBER PRIMUS.
De Academia in Weſtphalia fundata.

LIBER SECUNDUS.
De Academia Paderbornæ conſtituta.

VIII.

LIBER TERTIUS.

De Illustrissimi Principis in fundanda Academia consilio.

P A-

Theodorus Furstenbergius Dei et Apostolicæ Sedis Gratia Episcopus Paderbornensis, et S.R.I. Princeps. natus An. M D X L V I. electus V. Junij. An. M D L X X X V. defunctus IV. Decemb. An. M D C X V I I I. et sepultus Paderbornæ in æde Cathedrali.

PANEGYRICUS,
NATALI DIE
ACADEMIÆ THEODORIANÆ
PADERBORNENSIS,
oblatus ejus munificentissimo Fundatori,

Reverendissimo atque Illustrissimo Principi,

D. THEODORO
EPISCOPO PADERBORNENSI S.R.I. PRINCIPI, DOMINO, AC PRINCIPI CLEMENTISSIMO.

LIBER I.
De Academia in VVestphalia fundata.

CAPUT I.
Proœmium.

LIcet jam, Reverendissime & Illustrissime Princeps, tandem aliquando huic florentissimæ Juventuti erumpere pressam adhuc animis, clausamque lætitiam, & sua erga Cels. V. studia, condito amplissimo in hac Urbe optimarum artium domicilio jampridem inflammata, publicâ gratulatione testari. Quanquam enim alterum jam annum hoc maximo, præstantissimoque beneficio sanè frequentes utebamur, quoniam tamen necdum publicè propositis iis literis, quibus Pontifex Maximus, & Cæsar Academiæ nobis immunitates & jura concedunt, necessarius

quidam ſplendor deerat, nos quoque gaudia ac vota noſtra tantiſper in hominum lucem, atque oculos proferre verebamur. At hodierno die quis jam obſcurè ferat ſenſum animi ſui, cùm ad earum litterarum promulgationem ex omnibus propè Weſtphaliæ partibus concurſus in hanc Urbem fiant? cùm tot mortales in te inhient, tibique gratias agere geſtiant, à quo liberis ſuis potiores omni avitâ paternâque hereditate eſſe paratas opes intelligunt? cùm omnia DEI immortalis altaria, atque templa, perpetuam ſe jam tibi doctorum, præſtantiumque virorum facultatem & copiam debitura fateantur? cùm denique ipſa adeò oppida atque vici videantur, ſi fieri poſſet, ejicere ſe ſedibus ſuis, atque ad hoc novum patriæ decus, hanc arcem diſciplinarum, hoc munimentum avitæ religionis, ſeminariumque reip. coram intuendum velle pervolare? In hac communi lætitia, atque plauſu nemo non intelligit, quantum flagitii ſimus admiſſuri, ſi ad quos hæc præcipuè tua merita pertinent, non omnibus, quibus licuerit, gratulationis officiis perfungamur. Quanquam hic omnium ardor, atque concurſus non modicam ipſe per ſeſe nobis præbet gratulandi materiam. Eſt enim primus benefaciendi fructus, non indigno benefeciſſe: proximus non ingrato. Quos quidem immortalis tui beneficii fructus, jamnunc, Princeps Illuſtriſſime, te ferre ſentimus, & gratulamur ex animo, quandoquidem animadvertis, te, hâc primâ Weſtphaliæ Academiâ moliendâ non in gentem aliquam inertem, atque à Muſis abhorrentem, aut magnitudini beneficii æſtimandæ imparem, ſumptum, atque jacturam feciſſe. Hæc enim hodierna alacritas, & fauſtæ precationes omnium ordinum, perinde atque in communi quadam & eximia fortunæ proſperitate gratulantium, ſatis oſtendunt & quanto vulgò ſapientiæ amore teneantur, & hoc tuum beneficium quanti omnes faciendum putent. Sed cave exiſtimes, Princeps Illuſtriſſime, repentinum hunc eſſe quendam animi impetum jam primùm tantæ rei novitate commotum. Eſt enim quædam indoles virtutis & ſapientiæ, præclaris majorum inſtitu-

ſtitutis, exemplisque corroborata, quæ animos ad bonarum artium cupiditatem ſponte ſuâ aſſiduò rapit, quarum ſe tantam modò facultatem tuo beneficio nactos eſſe gloriantur. Repetenti ſiquidem mihi memoriam præteriti temporis, atque animo recolenti, quæ adhuc fuerit in Weſtphalia magnitudo ingeniorum, quis ardor diſcendi, quæ laborum patientia, ſubit in mentem mirari, quo tandem fato acciderit, ut amantiſſima laudabilium doctrinarum natio tam diu integrum, atque perpetuum earum emporium deſiderarit. Qua de re exiſtimavi nihil me alienum ab hujus diei ſplendore & lætitia eſſe facturum, ſi pauca apud Celſitud. V. verba facerem: idque ut mihi bonâ tuâ veniâ liceat, etiam atque etiam rogo. Cognoſces enim ex iis quæ dicam, ſi omnes, qui jam inde ex eo tempore, cùm primum Weſtphalia veritatis Chriſtianæ lumen aſpexit, has oras tenuerunt, modò à mortuis exiſterent, nihil ex iis, qui nunc adſunt, de ſtudio erga te, atque officio, nihil agendis gratiis eſſe conceſſuros. Erit deinde cur præcipuam tibi quandam felicitatem gratulemur, qui DEI ſingulari munere id abſolveris, atque perfeceris, quod antea tot viri graves, ac ſapientes vel tacitis votis optarunt, vel aliquâ duntaxat parte tentaverunt. Diſcet denique noſtra juventus quouſque jam progredi in bonarum artium ſtudiis oporteat, tam certis, & expeditis abs te diſcendi præſidiis comparatis, ſine quibus noſtri majores tantâ ſunt in iis ingenii, & laborum contentione verſati.

CAPUT II.

Quanti VVeſtphaliæ ingenia fecerit D. Carolus Magnus.

SUnt enim ita ferè comparati præſtantes animi: citò arripiunt, quæcunque ad veram laudem, decuſque pertinent, ſibique turpe ducunt ſemel conſpectam in pura luce veritatem mediocri ardore complecti. Neque eò contenti, ſimul cum veritate, omnia perſequuntur, atque appetunt præſidia & adjumenta veritatis. Vix Chriſtiana veritas Weſtphalis

 phalis

phalis illuxerat, cùm ita non ejus modò, ſed etiam liberalium artium, quarum illa comitatu plurimùm gaudet, & operâ utitur, amore ſunt capti, ut brevi Carolum Magnum non magis bellicæ virtutis, quàm politæ pacatæque doctrinæ peritum, & acrem æſtimatorem, in eam ſpem adducerent, nulli cæterarum, quæ in ejus eſſent imperio, gentium, hanc ſapientiæ & eloquentiæ gloriâ inferiorem futuram. Nam cùm per id tempus inter ſuos, & Orientalis Imperatoris liberos nuptias conjunctum iri confideret, optaretque religioſiſſimus Princeps uti hac affinitate ad utriuſque Imperii Eccleſias certâ ac ſtabili inter ſe concordiâ vinciendas, neque, in tanta populorum, qui ei parebant, multitudine, viri eruditi deeſſent ac diſerti, quibus id negotium cum dignitate mandari poſſet, tamen eam habuit opinionem ingenii & induſtriæ noſtrorum hominum, ut illos potiſſimùm tantis rebus ſuſtinendis, atque tractandis idoneos eſſe judicaret. Neque verò unum duntaxat ſibi ex eis legatum delegit, (quod tamen in gente præſertim admodum nuper CHRISTO conciliata perhonorificum fuiſſet) verùm in Weſtphalia quoddam Orientalium Oratorum ſeminarium inſtituendum putavit. Itaque iis tabulis, quibus primam in Weſtphalia Epiſcopalem Eccleſiam Oſnabrugi collocat, diligenter ſanxit, ne unquam in ea Latinarum, Græcarumque litterarum ſtudia intermitterentur, quòd inde, conciliatis aliquando nuptiis, potiſſimùm ſibi placeret, quandocumque ex uſu & dignitate Reip. foret, legatum in Orientem decernere. Quâ re prudentiſſimus Imperator ſatis oſtendit, quid jam tum ſibi de Weſtphalorum ingeniis polliceretur, quos primùm eſfloreſcentes arbitraretur, in luce ipſius facundiæ, omniſque liberalis ſcientiæ inventricis Græciæ, iis ipſis artibus, quas illa maximè venditare ſolet, totius Occidentalis imperii dignitatem tueri, & illuſtrare poſſe. Neque verò Carolum fefellit opinio. quanquam enim illud ejus de nuptiis conſilium Græcorum levitate non proceſſit, non tamen ideo deſtiterunt unquam noſtri homines uſque eò præſtanti labore ad ſummam eruditionis.

Krantzius Metrop. l. 1. cap. 2.

nis gloriam eniti, dum, quorum gratiâ Carolus illuſtre linguarum gymnaſium condiderat, ſubtiliorum quoque diſciplinarum publicam ſedem aliquando mererentur.

CAPUT III.

Ante, & poſt Academias conditas è VVeſtphalia egregios ſapientiæ magiſtros prodiiſſe.

ID quàm maturè ſint promeriti vel ex hoc licet intelligi, quòd cùm cæteras ferè gentes, cùm primùm ad Chriſtiana ſacra, civilemque cultum traducuntur, complures annos exterorum magiſtrorum diſciplinâ antè formari neceſſe ſit & perpoliri, quàm ex iis ulli ad ceteros docendos idonei poſſint exiſtere, tamen hujus tanta fuit ſoli benignitas, ut ſimul coli cœperit, ſimul ſapientiſſimos antiſtites proferre. Quid enim Hatumaro, quid Badurado hujus Eccleſiæ primis Epiſcopis earum artium defuit, quæ in laudatiſſimis populorum magiſtris prædicari ſolent? At hos ex eorum numero fuiſſe accepimus, quos gente perdomitâ Carolus obſides acceperat. Ab his acceptam pietatis litterarumque gloriam plurimi, quorum memoria Eccleſiarum cœnobiorumque litteris conſecrata eſt, non modò propagarunt ad poſteros, verùm etiam in longinquas & barbaras gentes incredibili labore ſparſerunt. Neque enim ignorare potes, Princeps Illuſtriſſime, Weſtphaliæ primaria Collegia, ac cœnobia, atque inprimis finitimam terris tuis Corbeiam, eorum propè omnium fuiſſe gymnaſium, qui ulteriorem Saxoniam, Vandaliam, Daniam primis Chriſtianæ fidei præceptis & bonis artibus imbuerunt. Hinc enim Anſgarius, Rembertus, Adalgarius, Unno, Sigebertus, aliique viri immortalitate digniſſimi prodierunt, qui morum ſanctimoniæ, & ſcientiæ copiis, quicquid inter Viſurgim, & ultimos Borealis oceani ſinus terrarum jacet, impleverunt. Neque vetuſtis modò illis temporibus tales Weſtphalia viros pariebat, verùm etiam ante annos

Adamus Brem. Chronica Corbeienſia.

circiter trecentos, cùm nobilissimus equester ordo dignâ suis natalibus, suâque animi magnitudine in Livoniam expeditione susceptâ, populos ad eam diem à CHRISTI sacris aversos debellare, & subjugare decrevisset, unà cum iis multi indidem pii, eruditique homines sunt profecti, qui quos illi armis vincerent, ipsi religione, & humanitate excolerent. Cujus rei, ut historiarum monumenta deessent, testes esse possunt nobiles, & locupletes Livoniæ Ecclesiæ, quæ se ad nostram usque memoriam Westphalis ferè præsulibus regendas dediderunt. quippe visum est illis æquum esse, ut illi Ecclesiarum opibus fruerentur, quorum eas majores suo labore, doctrinâ, præclarisque exemplis instituissent. Hujusmodi hominum incredibile dictu est, quantam copiam aluerit Westphalia, cùm in Ecclesiæ Collegiis, religiosisque domibus omnis Christianè vivendi, rectè sentiendi, atque dicendi ratio traderetur. Sed cùm in iis domiciliis ii fere soli formarentur, qui sanctioris vitæ genus inire statuissent, perspicuum est non perinde ad multos ejus disciplinæ fructum permanasse, atque si nostrarum Academiarum more, omnibus honestarum artium amantibus adolescentibus promiscuè patuissent. Verùm hoc incommodum iis temporibus fuit Westphaliæ cum pluribus regionibus commune. At postquam Principum beneficio ea gymnasiorum publicorum forma, quæ hodie est in usu, tandem increbuit, proprium ejus malum fuit, in tanta præstantium ingeniorum ubertate Academiâ carere. Quanquam Westphaliæ Academia defuit, Academiis Westphali nunquam defuerunt. Si enim eæ quæ in Germania & antiquitate, & celebritate nominis cæteris antecellunt, eorum imagines recenseant quorum sunt ingeniis, & laboribus plurimum excultæ, reperient ab ipsis incunabulis plurimum sibi splendoris à Westphalis accessisse. Certè, ut alios prætercam, cùm paucas etiam Academias haberet Germania, ad Concilium Constantiense, quò constat delectum eruditorum hominum florem convenisse, à duabus primariis duo Westphali viri eruditione & auctoritate præstantes publicè communi consensu

sensu

ſenſu miſſi memorantur. Aderat è Colonia Agrippinenſi Theodoricus de Monaſterio Theologiæ Doctor, qui & verba in conventu habuit ad Patres, & in eorum numerum eſt allectus, qui in peſtilentem Joannis Huſſi doctrinam Concilii auctoritate, anquirerent. Aderat ex Heidelbergenſi gymnaſio Conradus de Suſato & ipſe Theologiæ Doctor, atque apud Ludovicum Comitem Palatinum gratioſus in paucis, qui voluntate totius Concilii ad Petrum cognomento de Luna, qui ſe Benedictum XIII. ferebat, in ordinem redigendum, in ultimam Hiſpaniam, inter alios, legatus eſt profectus. Erfurtum verò inter præcipua ſua lumina commemorat Godeſchalcum Greſemundum Meſchedenſem, clarum inprimis rerum divinarum ſcientiâ, cujus germanus eodem tempore Moguntiaci Medicus ac Philoſophus habebatur eximius Theodoricus. Sed hujus famam in eadem Academia filius obſcuravit, & ipſe Theodoricus, quem Eraſmus alicubi hominem appellat ab ipſa natura ad humanitatem, ad bonas litteras, ad eloquentiam illam verè Atticam, ſculptum ac factum. Sed quid neceſſe eſt omnium Academiarum tabularia excutere, cùm ſat multa à Weſtphalis relicta teneamus in eorum libris eximiæ litteraturæ documenta, è quibus cognoſci liceat, quantum vivi Doctorum exedras ornaverint, quorum tanto intervallo, defunctorum lucubrationes, legentium & laudibus & profectu celebrantur? Ac recentibus quidem Academiis cùm vigeret etiam illud minus comptum, & amœnum, ſubtile tamen, & argutum diſputandi ſcribendique genus, Theologiam, ut de ea præcipuè loquamur, ſcriptis illuſtrarunt, præter Suſatenſem, & Meſchedenſem, de quibus memini, Henricus de Coeſveldia, Wernerus Rollevincius, Henricus de Hervordia, Hermannus de Soldis Oſnabrugenſis, Hermannus in Campo, Henricus de Werlis, & alii complures, quorum extant plena eruditionis, ut iis temporibus, ingenii monumenta.

Seſſ. 13.

Seſſ. 16.

Trith. de ſcript. Eccleſ.

Annot. ad ep. 9. S. Hieronym.

C A-

CAPUT IV.

Humaniores litteras in Germania præcipuo VVestphalorum studio refloruisse.

At verò postquam NICOLAI V. PONT. MAX. auspiciis cultiora litterarum studia primùm in Italia revixerunt, cùm pleræque omnes Academiæ Germaniæ, rationibus sanè levibus retardatæ, quas alicubi persequitur ac refellit Æneas Silvius, ea admittere, & tractare cunctarentur, Westphali nostri tempus hoc demonstrandæ suæ in bonas litteras voluntatis, minimè prætermittendum rati, relictas ab aliis, atque despectas non modò sibi recipiendas, sed etiam ornandas, atque omni ope toti Germaniæ commendandas existimarunt. Princeps tam illustris facti Rodolphus à Langen, vir equestris in Westphalia ordinis, & in maxima Ecclesia Monasteriensi Canonicus fuit. Is enim cùm unà cum Mauritio Comite Spilembergio Canonico Coloniensi, & Rodolpho Agricola, in Italia Francisco Philelpho, Theodoro Gazæ, aliisque utriusque linguæ instauratoribus dedisset operam, tantosque haberet progressus, ut is, quem modò nominavi, Agricola ab hoc demum viro *aliquando*, ut ipse loquitur, *priscam insolenti Italiæ, & propemodum occupatam bene dicendi gloriam extorqueri posse* consideret; reversus in patriam nihil habuit antiquius, quàm ut ad quarum artium quasi mercatum quendam erat profectus, earum suis popularibus copiam faceret. Ille igitur fuit, ut cecinit quidam,

Lib. de educ. Liberor. ad Ladislaum regem c. 6.

In epist.

Alexander Hegius in epigramm.

Primus Melpomenen qui rura in Westphala duxit.

In Westphala autem? imo verò, si verum amamus, omninò post restitutas litteras, primus Germanorum eruditum carmen scribere cœpit. Scripsit & multa soluto sermone perquam disertè, & veteres illos elegantium artium auctores propè primus, quasi postliminiò, juventuti restituit. Etenim Conradum, è Comitibus Ritbergensibus, Monasteriensem Antistitem, magni animi Principem, suâ auctoritate perpulit,

lit, ut in ludo litterario, qui erat in ea urbe ad D. Pauli, repudiatis barbaris & incultis minimè idoneorum magiſtrorum præceptiunculis, exemplo, atque inſtituto earum ſcholarum, in quibus erat in Italia verſatus, vetuſti ſcriptores utriuſque linguæ explanarentur. Res variis, ut fit, conſultationibus in id tempus extracta eſt, quo in ea Eccleſia Scholaſtici munus ſuſtinebat vir magno natalium, & prudentiæ ſplendore Wennemarus Horſtius, ex ea ipſa familia, quæ ampliſſimum hujus nunc Eccleſiæ Decanum tulit; is aſcitis in eam rem viris litteratis è Langii ferè diſciplina, atque contubernio, univerſum Gymnaſium Timanno Camenero, cujus extant de Philoſophia naturali commentationes, adminiſtrandum dedit. Neque verò hic Weſtphalorum ardor unius urbis finibus coërceri potuit, ſed annitente eodem inprimis Langio, ludis, in celeberrimis quibuſque oppidis, apertis, omnibus utriuſque linguæ, omniſque politioris litteraturæ copiis Weſtphalia redundavit. Quid quòd Weſtphalorum ſtudio, ac labore in alias quoque Germaniæ oras permanarunt? Siquidem Daventriæ verſabatur Alexander Hegius homo Weſtphalus, cui Langius, quondam ejus condiſcipulus, è bibliotheca, quam ſecum ornatam, & locupletem ex Italia detulerat, libros à doctiſſimis illis Italiæ magiſtris nuper editos in lucem, ſanè quàm benignè & ultrò mittebat. His cùm ille aſſiduò volvendis fieret quotidie eruditior, diſcipulos, atque æmulos ſtudiorum ſuorum habuit Deſiderium Eraſmum Roterodamum, Joannem Murmellium, Ludovicum Bavingum, alioſque complures. In his Conradus quoque Goclenius Paderbornenſis fuit, qui poſtea in nobiliſſima Academia Lovanienſi è primis fuit ejus Collegii profeſſoribus, quod ad illuſtrandas linguarum præſtantiſſimas ſapienter inſtitutum, trilingue dicitur; plurimumque ſuâ ætate, dicendi laude præſtitit. eum hujus artis præcepta tradentem, audiit inter alios Adolphus Comes Schaumburgius, qui deinde Colonienſis Antiſtes renunciatus, veteris fuit religionis inſtaurator & vindex, plurimumque, Princeps Illuſtriſſime, jam

tum exſplendeſcentem indolem in tenera tua dilexit ætate. Tulit præterea Paderbornenſis ager eâdem tempeſtate Ludovicum Dringebergium, qui ad excitandas eaſdem manſuetiores litteras, magnis propoſitis præmiis Seleſtadium in Alſatiam evocatus, Joannem Reuchlinum, Beatum Rhenanum, Jacobum Wimphelingium, alioſque erudiit, qui deinde inſigni ſcientiæ famâ claruerunt. In Bataviam primus eadem præclara ſtudia, eodem hortante, & adjuvante Langio, Antonius Liber Suſatenſis invexit, è cujus diſciplina Alardus Amſterodamus, doctiſſimus ac politiſſimus Lovanienſis Theologus, aliique clari in litteris homines prodierunt. Quo quidem tempore nihil mihi Weſtphaliæ videtur ad immortalem gloriam præter te unum, Princeps Illuſtriſſime, defuiſſe. Si enim tui ſimilis quiſpiam Mæcenas fuiſſet exortus, qui ſeveras illas veterum Academiarum doctrinas hâc novâ humanitatis, & eloquentiæ dulcedine temperaſſet, unoque utraſque domicilio collocaſſet, næ is facilè omnibus numeris abſolutam Academiæ formam primus Germaniæ demonſtraſſet.

CAPUT V.

VVeſtphali naturâ propenſi, & habiles ad doctrinam.

EQuidem ſic ſentio: quantum inter frugiferas arbores, & eas interſit, quæ præter foliorum ſpeciem, & umbram nihil afferunt, tantum ea gymnaſia quæ ſciendi ſtudia, cum linguarum cognitione conjungunt, iis præſtare, quæ ſoli poliendo ſermoni, ſunt conſecrata. Neque id noſtrates fugit, quorum ut quiſque eſt ingenioſiſſimus, ita non contentus his minoribus artibus, ad ſublimiorum rerum diſciplinas nativo quodam impetu, quando domi facultas non datur, in longinquas terras rapitur. quod enim eſt in Germania, aut ſuperioribus annis fuit paullò florentius gymnaſium? quis doctorum hominum cœtus? quis denique diſcendi, ac proficiendi locus, qui non Weſtphalorum ſit ingeniis illuſtratus? Illi verò quos rei familiaris inopia patrios fines egredi non ſinit, non ſatis

ſatis illâ aviditate, quâ in his litteris percipiendis ſunt verſati, quarum erat domi copia, declararunt, quid in iis ſtudiis eſſent facturi, quæ continent naturale quoddam pabulum præſtantium animorum? Quibus tametſi Weſtphalia adhuc publicas ſedes nullas poſuerat, tamen quàm crebri in ea ſunt, & celebres ludi? qui concurſus, ardorque diſcentium? quæ certamina æqualium? quæ cohortationes, & gratulationes parentum? quis labor, & aſſiduitas magiſtrorum? Academias profectò commemorare poſſum, quæ celebritate, & frequentiâ nullo modo ſint cum puerilibus Weſtphaliæ ludis comparandæ. Quem enim horum nominare poſſis, qui vaſtitatem, & ſolitudinem, ut illæ, metuant? quò, dilabentibus civium populariumque liberis, externos, & peregrinos auditores propè pretio conducere neceſſe ſit? qui fucatæ libertatis illecebris, & indecoris immunitatibus ad pelliciendam juventutem indigeat? Weſtphalorum ea ſemper fuit diſcendi cupiditas, ut & ſuis gymnaſiis complendis ſoli ſufficiant, & plurimùm inde redundet in externa. neque verò multùm prenſandi parentes, ut filios ſuos ad ſtudia incumbere patiantur, quippe cùm ipſi quoque ruri, atque in mapalibus nati, qui nullam doctrinæ partem attigerunt, non temerè quemquam filiorum litterarum prorſus expertem velint. Itaque diu aliis eſt priùs ſtudendum, quàm ſtudia amore eſſe digna cognoſcant: Weſtphalos jam inde ab ipſis incunabulis quidam ad diſcendum genius exſtimulat. ut vel inde conjecturâ liceat aſſequi, quantus ſit in Weſtphalia proventus illuſtrium ingeniorum. Eſt enim ingenium quidam mentis oculus, qui quò magis luce gaudet, atque exire geſtit è tenebris, hoc eſt ſanior, & ad cernendum, ac perſpiciendum acutior. Ejuſmodi cùm tanta ſit in Weſtphalia multitudo, quibus, Illuſtriſſime Princeps, velut inuſitatum jubar optatam hodierno die lucem affers, non eſt metuendum ne unquam deſint, qui ad eam accipiendam, & fruendam anhelent, ſeque ob immortale hoc patriæ decus æternas tibi gratias debere fateantur.

CAPUT VI.

Quibus rebus VVestphali ad progressum in litteris adjuventur.

NEque verò minore contentione Westphali studia persequi solent, quàm arripuerint. est enim huic genti cognata incredibilis quædam industria, quæ exterorum quoque hominum præconium meruit. Sunt enim ab Erasmo hæc ipsa scripta in epistola ad Thomam Morum summum illius sæculi lumen. *Westphalus*, inquit, *populus, ut vulgò rudior habetur* (nempe à tuis Batavis, mi Erasme, politis scilicet hominibus) *ita multos nobis dedit summis ingeniis, minimeque vulgari doctrinâ præditos. Non aliud genus mortalium patientius laborum est.* Rara profectò singularisque laus. Quæ enim duæ res tam ægrè in uno homine, ne dicam gente, copulantur, quàm ingenii magnitudo, & laboris contentio? ferè enim qui ingeniosi, iidem sibi præfidentes, plurimùm otio se dedunt, ne minus ingenii habere videantur, si plus laboris assumpserint. Atqui contrà fieri oportuit. Ut enim quò fœcundior est ager, hoc operam coloni remuneratur uberiùs: ita præstantissimum quodque ingenium hoc est fructuosius, quò diligentiùs, instantiusque colitur. Neque verò parum affert momenti ad promovenda studia Westphalorum, celeritati ingeniorum adjuncta modestia, & ab effrenatis motibus alieni mores. Sic enim plerosque omnes natura comparavit, ut facilè imperare animo suo, suæque vitæ modum tenere condiscant. quo quidem nihil est ad accipiendos sapientiæ satus accommodatius. Ejus rei video ab harum rerum prudentibus duo argumenta sanè luculenta proferri. Alterum, quòd cùm plures ferè è Westphalis, quàm cæteris Germaniæ populis, quotannis propter discendi cupiditatem in alienas terras demigrent, multi item quotannis in patriam se referant, incorruptam tamen adhuc, atque integram ab omni.

omni depravato exterarum gentium more Westphaliam tueantur. Eadem semper in victu cultuque frugalitas: idem in moribus candor: eadem in dictis factisque constantia. Longissimè enim absunt ab eorum errore, qui tum demùm se præclarè peregrinatos arbitrantur, cùm quot gentes accesserint, totidem peregrinis vitiis obsiti revertuntur. Itaque cujusmodi eum expressit Homerus, quem imaginem posteris proposuit Sapientiæ, tales plerosque Westphalorum fingit natura, format educatio, confirmat industria, ut non magno negotio & Sirenum blanditias, & artes filiarum Solis prætervehantur impune. id qui norit eum demum scito certissimum ad absolutam sapientiam cursum tenere posse. Alterum quoque indicium facilis & pacatæ naturæ commemorant, quòd nulla Germaniæ gentium plures procrearit, qui in alienis rebuspub. honoribus, atque muneribus vel minore invidiâ sint ornati, vel majore omnium commendatione perfuncti. Nulla siquidem est non dico illustris, & splendida, sed omninò paullò lautior Westphaliæ domus, quæ non aliquos è suis majoribus laudare possit, extra patriam in aliquo vel viri Principis Consilio, vel alicujus reip. Senatu, vel aliquo denique Ecclesiastico, aut civili magistratu iis quoque faventibus versatos, qui se præteritos jure queri posse videbantur. Sic enim induxerunt animum plerique mortalium, cujusque commoda, atque ornamenta civitatis, civium esse oportere. ad ea si alienus aspiret, omnibus est invidiæ telis expositus, quæ quisquis evitare desiderat, eum necesse est usque eò animo suo posse imperare, ut neque ulla improbitatis significatione nudum latus calumniis præbeat, & se facilè in tam excelso virtutis fastigio collocet, quod nulla invidia possit attingere. Quæ omnia, quid aliud significant, quàm in Westphalorum indole innata atque inclusa singularis cujusdam semina virtutis, quæ si tempestivâ culturâ tantisper foveantur, atque adolescant, dum justam maturitatem assequantur, intellexisti Princeps Sapientissime, brevi Westphaliam universam plurimis, & maximis ornamentis,

atque præſidiis non ad ſuam modò, verùm ad totius Chriſtianæ reip. utilitatem abundaturam.

CAPUT VII.

De aliena à veteri Religione Academia in VVeſtphalia tentata.

QUare nunquam tibi pro eo ac meretur hoc tamdiu optatum beneficium, gratiam Weſtphalia referet. Tu enim primus in media ejus luce campum aperuiſti, in quo noſtrorum hominum induſtria, in exiguum gyrum paucarum nuper diſciplinarum compulſa, liberè tandem ad omnem Sapientiam excurrere, cognoſcique poſſit. Tibi debebit omnis poſteritas, quòd quæ majores noſtri litterarum decora, atque præſidia peregrè petebant, ea jam domi, te auctore naſcantur, atque ita patriam, quam adhuc parentem tantùm, & altricem ſuam vocabant, deinceps, tuo beneficio, eorum quoque bonorum procreatricem ſint habituri, quæ ſola, cùm ſemel poſſidere cœperimus, nunquam noſtra eſſe deſinent. Eſt verò aliud quoque quod divinæ providentiæ gratulemur. neque enim mihi tam lætandum videtur, quòd aliquando hoc doctorum hominum ſeminarium in Weſtphalia ſit conditum, quàm quòd eam mentem veteris, atque Orthodoxæ religionis colenti Principi potiſſimùm injecerit. Neque enim defuerunt qui ſeceſſione ab Eccleſia Catholica factâ, Weſtphaliam poſt annos jam demum octingentos veritatem ſe docturos profeſſi, ſuis novis opinionibus, Academiarum more, non modò Eccleſiarum opibus, ſed etiam Eccleſiaſticis Principibus adminiſtris extruere gymnaſia laborarunt. Fuit in eo numero ſuperiore ſeculo Arnoldus Burenius, cujus extat oratio ſanè verboſa ad Franciſcum Monaſterienſem Epiſcopum, non ſine præfatione Philippi Melanchthonis. In ea principiò mirificè laudat Epiſcopum, quòd *incredibili totius propè Germaniæ admiratione*

ratione, à Pontificia illa, ut ipse loquitur, *impietate ad puram Christi doctrinam* (Lutheri deliramenta dixisse oportuit) *se transtulerit.* deinde persuadere conatur, *ut Westphalæ juventuti ludum aperiat, qui non solùm inferiorum artium tractatione, sed etiam Theologicarum rerum, & Jurisprudentiæ professione nobilitetur.* Addit incredibile esse, quanta futura sit istius beneficii gloria: *Unum illum ex omnibus Episcopis, quibus unquam Westphala Ecclesia, atque Resp. fuerit commissa, extitisse, qui primus in illam Ecclesiam sacrosanctam Euangelii doctrinam, & in scholam, verè piam, & salutarem institutionem, omnibus ineptiis impiisque somniis ex illis deturbatis, intulerit.* Hæc ille. Ac sanè si quod unquam fuit tempus oblatum Westphaliæ divinitus, quo meritò poterant omnium animi ad Academiæ cupiditatem erigi, hoc profectò illud fuit, cùm amplâ, & validâ inprimis Urbe ex Anabaptistarum fanaticorum hominum,& omnis honestæ doctrinæ conjuratorum hostium dominatu, in libertatem vindicatâ, omnes vehemens quoddam dementissimæ illius inscientiæ, atque barbariæ, tam recenti malo, odium percepissent. Itaque post receptam urbem, eorum qui ludum in illa litterarium, de quo nuper dixi,celebrabant,duo admodum millia censa fuisse accepimus. Cùm ergo ad minorum, ut ita dicam, gentium artes, tanti concursus fierent, quid futurum fuisse putemus conditâ Academiâ, in qua sublimiorum quoque doctrinarum studia viguissent? Sed nimirum hujus meriti gloriam DEUS tuæ Celsitudini, Princeps optime, reservabat. Neque verò, quâ fuit in nos bonitate, commisit, ut civitas vixdum illâ turbulentissimâ tempestate perfuncta, eis cathedras, & subsellia erigeret, qui primi ejus commovendæ duces extiterant. Quis enim est rerum illo tempore gestarum tam rudis,qui nesciat Lutherianos priùs in Catholicos, quàm in Lutherianos Anabaptistas, coortos, his faces ad rempub. turbandam prætulisse? Quis ignorat huic ipsi Francisco, ad quem scribit Burenius, non Anabaptistas modò, sed etiam Lutherianos rerum novarum, & seditionis pœnas dedisse? Ac fuit ille quidem deinde, nescio quo illorum

Vide Laur Fabricium exam. Inquis. Monast. c. 7

rum

rum temporum fato, eò delapsus, ut haud dubiè eorum partibus faveret, quorum sceleratos impetus antè compresserat: ne tamen ei Episcopatus, Pontificis Max. sententiâ, ut erat institutum, abrogaretur, supremum Canonicorum Collegium, ob magna viri in Ecclesiam merita, intercessit, deditque operam ne quid præterea res Catholica detrimenti caperet. Verùm, quæ, malum, est hujus hominis impudentia? primusne Franciscus sacrosanctam Euangelii doctrinam in Westphaliam intulit? itane? tot sanctitate & doctrinâ illustres antistites, qui à fundata in his terris Christiana religione Ecclesiam gubernarunt, expertes Euangelicæ doctrinæ fuerunt? quid? antequam Petrus Werthemius ad res novas moliendas Monasterium Marpurgo mitteretur, scholæ ineptiis, & somniis refertæ erant?

CAPUT VIII.

Novum Euangelium cum summo Academiarum odio natum.

SCio quæ ille somnia intelligat. nempe Missam, Purgatorium, Sanctorum invocationem, & similia Ecclesiæ Catholicæ dogmata, quæ sapientissimus quisque veterum Patrum complexus est, ut nemini possit esse dubium, quin illi potius somnient, qui ista repudiant. At ego in hoc ipso de quo agimus Academiarum negotio tam planum facio ipsos illos novi Euangelii architectos somniasse, seu potiùs delirasse, ut ex eo, quod iis circa has artes contigit, in quibus erant indè ab ineunte ætate versati, conjici possit, eos cùm toti antiquitati in gravissimis fidei decretis somnia objiciunt, omnino de potestate mentis exisse. Quæro enim ex Burenio, num hic ille Philippus, cujus præconio suam orationem commendari voluit, non aliquando Academias, & bonarum litterarum gymnasia sit execratus, & insano odio persecutus? Quæro num meminerit anno Salutis nostræ M. D. XXI. æneis formis excusam esse orationem Didymi Faventini nomine,

mine, contra Thomam Placentinum? num ignoret hujus orationis ab ipso Luthero auctorem laudari eum, de quo nobis sermo est, Philippum Melanchthonem? In ea porrò oratione hæc sunt verba: *Ne nullæ essent in Christianismo scholæ, Academiæ generalium studiorum, quas modò Universitates vocant, conditæ sunt. Atque hoc consilio mirum est, quàm placeant sibi, quàm salutare putent, quo non aliud repererunt neque perniciosius, neque magis impium, & quod video non Pontificibus, sed ipsi deberi Satanæ, qui si quo unquam, hoc certè casu, egregiè imposuit Christiano populo. Equidem sapientem virum fuisse judico Wiclephum Anglum, qui omnium primus, quod ego sciam, vidit Universitates esse Satanæ synagogas. Et quid dici vel pium magis, vel sapientius potuit?* Hæc Philippus alludens ad illud Wiclephi pronunciatum, quod inter alia Concilium Constantiense damnavit: *Academias, Collegia Academica, studia, & insignia magistralia vanâ gentilitate esse introducta, & tantum Ecclesiæ prodesse quantum prodest diabolus.* Ac ne quis dubitaret num hoc odium esset ab ipso genio novi Euangelii, ipse ejus parens Lutherus simul in Ecclesiam furere & bacchari cœpit, Academias omnibus maledictis insectabatur, & exagitabat. Suntne hæc Lutheri verba? *Ex isto fumo* (de quo S. Joannes in Apocalypsi) *prodeunt locustæ istæ, quæ omnes cathedras occupant, omnia gubernacula administrant, ut Academiis ab initio mundi Satanas nihil excogitarit præsentius, ad vastandam fidem, & Euangelium toto orbe.* Ibidem eas comparat cum valle Tophet, & cum fano Moloch. Alibi appellat *asinorum bipedum stabularia:* alibi *portas, & januam inferi.* Est ubi vocet *Antichristi lupanaria: Diaboli tabernas: Synngogas synagogarum Satanæ.* Adjunxit ad hæc & alia convitia, magna & impudentia mendacia. An non est mendacium, Academias *Aristotelem Christo æquavisse, quantùm ad auctoritatem, & fidem? Verbo & ratione docendi solvere mandata Dei? Christum & novum Testamentum longiùs ex mundo exterminasse, quàm Judæos, & Turcas?* denique in Academiis *sub titulo doctrinæ Christianæ non nisi pugnantissima Christianæ fidei doceri?* Videnturne

Ep. Lat. tom. 2. ep. ad Spalat.
Seß. 15.
Lib. de abrog. Missæ.
l. de instituen. pueris.
Oper. in Ps. 22. &
l. contra Cathar.
l. de Missa privata.
In conc. habita Kal. Jan. 1522. Colmariæ edita.
l. contra Latomum.
Lib. contra Cath.
Lib. de abrog. Missæ.
Conc. Kal. Jan. Col.

ne Tibi, Princeps Illustrissime, hæ vigilantium, an somniantium? prudentium, an insanorum voces? Sed audi facta haud paullò dictis stultiora. Anno M. D. XXII. cùm Lutherus metu Caroli V. Cæsaris in Pathmum, ut ipse insolentissimè appellabat, secessisset, interea Wittembergæ Andreas Carolstadius, & Philippus Melanchthon, Lutheriano œstro perciti, cogitarunt quemadmodum doctrinam, quam Lutherus, si diis placet, devocasset de cœlo, factis persequerentur. Ergò, cùm inter alia tam insigne ejus in Academias odium haud dubiis argumentis perspexissent, juventuti quæ in Academia Wittembergensi studia litterarum æmulabatur, auctores fuerunt, ut combustis libris, spretoque gymnasio in opificum se disciplinam darent. Neque dubitarunt, cujus suasores fuerant, ejusdem consilii duces esse. nam Carolstadius in villa haud longè ab urbe ex Doctore Theologiæ de improvisò agricola, ac rusticus evasit: Philippus qui Philosophiæ magister erat, pistori suam operam navare cœpit. *Hoc tantorum Theologorum decretum*, inquit Staphylus, *fusè longèque dimanavit in plerasque urbes Germaniæ. Et, ut reliquas taceam, scimus Vratislaviæ, & Suidniciæ in Silesia biennium ludos litterarios occlusos fuisse, & planè extinctos: nec quicquam ab istorum sectariorum discipulis lectum, præter textum sacræ Scripturæ.* At, inquient, Lutherus, & Philippus, mutatâ postea voluntate, auctores ubique fuerunt per Germaniam instituendarum scholarum, neque obscurum est, eos qui eorum instituta sectantur, passim gymnasia habere publicè informandæ juventuti. Principiò non ideò non somniarunt, quòd aliquando suo illo somno excussi aliter, ac priùs censuerunt. Imò verò vel indè liquidò constat somnia fuisse, quòd tunc ab iis damnata & explosa sunt, cùm eos isti sapientiores fuisse confitentur. Deinde est quòd gratias Principibus agamus, qui cùm Anabaptistarum exemplo didicissent, quantum ad perturbandam remp. virium haberet novo Euangelio armata barbaria, maturè ne id malum latius serperet providerunt. Qua in re videntur mihi fecisse, quod, ut ex Timæo narrat Athenæus, Prætores olim Agrigentini

Colloquium Altenburg. Surius. Staph. apolog. p. 3. de consens. Euangelic. §. Biblistæ.

Lib. 2.

tini

tini ebriosis quibusdam juvenibus. Cùm enim hi vino madidi in eam devenissent amentiam, ut cùm in taberna sederent, triremi sibi per mare vehi, & tempestate jactari viderentur; eâque persuasione supellectilem omnem, atque adeò lectos ipsos, velut allevandæ navis causâ, projicerent foras, exciti tali insolentiâ magistratus, insanientes objurgarunt, ac ne ampliùs ad eum modum se vino replerent severè monuerunt. Illi admoniti projicere quicquam desierunt, sed ita ut hærerent etiam nonnullæ reliquiæ delirationis. Nam & Tritones prætores appellabant, & se ingenti tempestate perfunctos querebantur, & iis se in patria, velut suis liberatoribus statuas posituros esse promittebant. Nimirum necdum vini, à quo illa væsania proficiscebatur, vis tota remiserat. Neque verò fuisset quisquam tam vecors, qui his hominibus, quicquam supellectilis, quod non projectum, & perditum vellet, custodiendum priùs daret, quàm essent omni pristinæ aberrationis periculo liberati. Atque spectavimus quidem Lutherum, & Philippum novo Euangelio ebrios, non lances, & lectos, sed optima nostrorum instituta majorum, & pulcherrima reipubl. vel ornamenta vel subsidia abjicientes. num illi admoniti penitus se ab illa insania removerunt? an non quasdam ejus notas est intueri? denique an non illa è novo Euangelio profluxit? num igitur illa potest, nisi eo prorsus sopito, atque extincto, omninò conquiescere? Certè Erasmi, quem credo isti rectè de litteris existimare posse non diffitentur, hæc fuit sententia: Ubi regnat Lutheranismus, ibi litterarum est interitus. *Lib. 19. epist. ad Pyrckhemerum.*

CAPUT IX.

Philosophia in Academiis non respuenda.

VErùm id jam non ago. satis mihi fuerit ostendisse eos manifestò suâ confessione somniasse, qui Catholicis Academiis somnia objectare non sunt veriti. Deinde non satis tutò iis hominibus Academiarum curam committi posse, qui tam flagitiosè delirarunt ut tanquam exitiosas rei-

pub. damnarent, præsertim si nonnulla etiam in iis tantæ dementiæ usquam vestigia appareant. Dixi enim horum furorem perinde ut illorum Agrigentinorum non simul totum esse compressum: Id vel ex eo constare potest, quòd etiam postquam Philippus à furno ad scholas rediit, tantisper honores Academici nemini more majorum mandati sunt, donec Electoris imperio intermissus pluribus annis mos aliquando referretur. Sed videor mihi in Burenii quoque verbis quædam observare relictæ stultitiæ argumenta. Quid enim caussæ censes esse, Princeps Illustrissime, cur Burenius nullam suâ oratione Philosophiæ mentionem faciat? cur ante Theologiæ studium solas inferiores artes requirat? Nimirum talem Academiam moliebatur in Westphalia, cujusmodi ex Lutheri præceptis tunc institui poterat, cùm tamen etsi de infinito illo Academiarum odio nonnihil remisisse videbatur, tamen Philosophiam, præsertim Aristotelis, necdum concoquere ullo modo poterat. Ita enim ille scripserat anno M. D. XX. in libro de reform. Reipub. Christianæ ad nobilitatem Germanicam: *Suadeo,* inquit, *ut libri Aristotelis, Physicorum, Metaphysicæ, de Anima, Ethicorum, qui hactenus omnium optimi habiti fuere, penitus aboleantur & exterminentur, cum omnibus illis, qui rerum naturalium explicationem & cognitionem se tradere profitentur; cùm ex illis nihil vel naturalium, vel spiritualium rerum disci, vel doceri queat.* Neque verò id postea mutavit. quamvis enim libellum composuit de instituendis scholis, tamen cùm earum formam describit, multus ille quidem est in prædicando linguarum studio; de Philosophia restituenda nihil præcipit; ut satis appareat, nunquam cum eo in gratiam rediisse. Talis igitur, ut opinor, Academiæ speciem cùm animo concepisset Burenius, quæ lustrum esset inscientiæ, non sapientiæ domicilium, præclarè se meriturum de Westphalia speravit, si eam huic genti cupidissimæ omnis liberalis eruditionis obtruderet. Num verò existimavit illam Westphalorum insignem discendi aviditatem, propter quam eorum majores sæpe remotissimas nationes adierunt, modicâ

cognitione linguarum, & paucis in aliquot Scripturæ ſacræ capita, non è veterum auctoritate, ſed è nuper exorta diſciplina petitis gloſſematis, expleri poſſe? Quid? nullumne unquam crediderunt Weſtphalorum in ſublimiores de divinis hypoſtaſibus, de præſentia CHRISTI in Euchariſtia, de procreatione rerum è nihilo, aliiſque ejuſdem generis locis eſſe venturum? aut omnes tam hebeti futuros ingenio, ut non ſentirent, hæc ſine accurata Philoſophiæ cognitione, neque ſatis liquidò explicari, neque adverſus hoſtes Chriſtiani nominis ſatis pro dignitate propugnari poſſe? Nam quòd eorum nonnulli reſpondent, Philoſophiæ diſciplinas ad liberalem quandam oblectationem animi percipi poſſe: ut in ſacris rebus ullus eis ſit locus, id verò minimè ferendum eſſe; hæc inquam oratio riſum profectò prudentibus movet. Quotidianæ enim inter eorum Theologos concertationes, turpiſſimis, ob rerum Philoſophicarum ignorationem, hallucinationibus refertæ ſatis oſtendunt, ebriis hominibus eos eſſe perſimiles, qui cùm ſe per dementiam negent duce, vel adminiculo ad ingrediendum indigere, ubique tamen titubant, atque offendunt. Quantò tandem abs te ſapientiùs factum eſt, Princeps Illuſtriſſime, cui cùm perſuaſum eſſet, illas quoque à profanis licet hominibus excultas doctrinas, DEI ad nos munere perveniſſe: CHRISTUM, qui ſit æterna veritas, ad illa quoque omnia, quæcumque illis rectè tradita ſint, ſuâ auctoritate comprobanda ad nos de cœlo delapſum: eſſe denique eas diſciplinas ad res divinas explanandas uberiùs, & validiùs muniendas perquam appoſitas; iccircò Academiam tuam, more majorum, iis omnibus artibus, quæ omnibus numeris abſolutum Theologum decent, inſtructam eſſe voluiſti? Ita enim retinetur admirabilis ille inter diſciplinas concentus, atque conſenſio, ut cùm aliæ ſint diviniori fidei lumine patefactæ, atque è cœlo aſcitæ, aliæ nativis ingenii viribus, & aſſiduo mortalium ſtudio perveſtigatæ, hæ illis pareant, atque ancillentur, & ſi qua in re lapſæ fuerint, ab illis corrigantur: illæ verò earum cùm præſidiis ad

S. Auguſtin. ep. 3. ad Voluſ.

compescendos hostes, tum ornamentis ad sua illustranda, atque confirmanda utantur.

CAPUT X.

De retinenda Academiarum inter se concordia.

NEque solùm divulsæ sunt, atque distractæ ipsæ disciplinæ illorum somniantium importunitate & dementiâ, sed etiam, quod quidem malum multò latiùs patet, ipsæ Academiæ, postquam hoc novum Euangelium ab inferis extitit, omnem funditus spem mutuæ concordiæ & consensionis amiserunt. Atqui hæc fuit majoribus nostris præcipua Academiarum condendarum caussâ, ut veritas multorum sapientum studiis faciliùs reperiretur, & auctoritate certiùs muniretur. Sic enim homines sapientissimi judicabant, cùm in omni disceptatione, tum præcipuè, quæ de divinis rebus instituitur, eruditorum hominum consentientes, conspirantesque sententias magni apud omnes ponderis esse oportere, præsertim si quod versatur in quæstione, diu fuerit antea magnis ingeniorum contentionibus agitatum. Id si in uno aliquo eruditorum hominum cœtu locum habet, quid in compluribus, non modò mœnibus, sed terrâ quoque marique disjunctis? Jam verò ante Lutheri ab Ecclesia discessum, quanta erat omnium Academiarum in iis quæ fide Catholicâ traduntur tuendis, propugnandisque concordia? quàm multa, de quibus nihil dum certi Ecclesia decreverat, jam quodam Academiarum præjudicio explorata tenebantur? quàm multa in iis, quæ ex doctrinæ Christianæ capitibus, adhibita aliarum quoque cognitione doctrinarum, aptè concludi visa sunt, jam pridem tam erant in Academiis recepta, ut iis non assentiri summæ impudentiæ ac temeritatis esse judicaretur? Hoc quasi commune quoddam veritatis patrimonium pro se quælibet fidelissimè custodiebat, & quantum studio ac labore conniti poterat, augebat. At verò simulatque exortus est Lutherus, qui apud imperitos hæc omnia

mnia tantâ gentium ac sæculorum consensione comprobata atque firmata convelleret, tum verò simul excogitatum est aliud Academiarum genus, cui quoniam æternum est bellum cum veritate susceptum, omnia derepentè litibus dissidiisque permiscuit. Hujus generis Academiam Burenius popularibus suis optabat, quæ non modò à Catholicis omnibus dissideret, sed ne spem quidem ullam haberet constantis cum suis gratiæ ac pacis ineundæ. Ad quam enim illa tandem factionem, cùm inter illos sint plurimæ, sese applicaret? Ad Flaccianam, an Eberianam? ad Osiandrinam, an Ubiquetariam? An, quod nonnullas fecisse videmus, à Luthero ad Calvinum, id est de calcaria ad carbonariam repentè transiret? Hunc verò ipsum, qui se sequi profitentur, quot jam sunt partium? Cujus verò tandem rationis fuisset, cùm in Westphalia tot jam sæculis Academia desideraretur, quæ esset veritatis officina, falsarum in ea opinionum, & litium sedem constituere? Est enim omnino, quod aiebat S. Augustinus: *In ventre Ecclesiæ veritas manet. Quisquis ab hoc ventre separatus fuerit, necesse est ut falsa loquatur.* Quocirca præclarè comparatum erat more institutoque majorum, ne cuiquam dynastæ fas esset Academiam condere, nisi non modò Imperator, verùm etiam Pont. Max. auctor fieret. Existimabant enim nihil esse præsentius ad sedandas opinionum discordias & dissidia doctrinarum, quàm ut honores, qui viris doctis tribuuntur, non modò ab ejus qui toti Imperio, sed etiam qui totius orbis Ecclesiis præest, auctoritate pendeant: ut quoniam, ut est in solenni formula, *hic, & ubique locorum*, eos valere cupiunt, dent quoque operam, ne eorum doctrina cum totius orbis sensu, judicioque ulla in re discrepet.

In Ps. 57.

CAPUT XI.

De Pontificis Maximi in approbandis Academiis auctoritate.

In consil. Theolog. 2 part. pag. 165.

NOn placet hoc Philippo. Quid ita? *Nolunt*, inquit, *Pontifex, & Imperator propagari veram, & puram Euangelii doctrinam, qualem constat esse harum Ecclesiarum. Ideò his Principibus, & Scholis sunt inimici. E contrà tamen hi Principes verè invocantes* DEUM, *debent facere officium suum, & constituere honesta collegia docentium, & discentium litteras. Id præcipit* DEUS. At quis non videt ea non posse honesta esse docentium collegia, quæ ideò absque summorum Principum auctoritate constituuntur, quòd doctrina in iis tradatur ab illorum sententia, & quod consequens est, à consensione orbis terrarum abhorrens? Sed premit nos Philippus veteris Ecclesiæ consuetudine. *Non est dubium*, inquit, *Ecclesiam Dei habentem scholas, & auditores, seu collegia docentium, & discentium posse, & debere dare testimonia auditoribus, sicut testantur litteræ, quæ vocantur formatæ.* Vult inde confici, quemvis suorum cœtum, honores Academicos, sine Pontificis, vel Cæsaris auctoritate mandare posse. *quia gradus nihil aliud sunt, nisi hæc testimonia.* Non disputo, quàm imperitè gradus Academici formatis veterum litteris comparentur, cùm hæ fuerint fidei, & communionis Catholicæ, illi egregiæ cujusdam sint, & præstantis eruditionis testimonia. Sed faciamus inter hæc nullum esse discrimen. Nego valuisse formatas litteras à quocumque cœtu datas: contendo earum vim non solùm scribentis judicio, sed etiam recipientis approbatione niti oportuisse. Itaque S. Augustinus, cùm Fortunius Donatistarum Episcopus, Ecclesiam suam Catholicam esse contenderet: *Quærebam*, inquit, *utrùm epistolas communicatorias, quas formatas dicimus, posset quò vellem dare?* atque addit: *Parabam autem, ut si consentiret, ad illas Ecclesias à nobis tales litteræ mitterentur,*

Ibid. (margin, beside "Ecclesiæ consuetudine")

Epist. 163. (margin, beside "Quærebam")

quas

quas in Apostolicis auctoritatibus pariter legeremus illo jam tempore fuisse fundatas. Falsum igitur est quemvis coetum, qui sibi Ecclesiæ DEI nomen arrogaret, formatas litteras, id est, ut Philippus interpretatur, doctrinæ testimonia, suis auditoribus dare potuisse, quæ apud rectè sentientes pondus haberent, nisi essent Apostolicæ Ecclesiæ sententiâ comprobatæ. Quæro igitur ex Philippo, num Ecclesia Romana, *in qua*, ut loquitur idem S. Augustinus, *semper Apostolicæ Cathedræ viguit Principatus*, testimonia, quæ ab eorum coetibus doctrinæ auditorum tribuuntur, admittat, & probet? Negabit, sat scio. Quid ergò formatas nobis objicit, cum eæ solæ veterum testimonio formatæ Catholicam, veram, puramque doctrinam ostenderent, quæ non essent à societate Romani Pontificis alienæ? Ita enim Optatus Milevitanus, Augustino vetustior, ut ostenderet suam Ecclesiam esse Catholicam, non Donatistarum; recensitis ordine inde à S. Petro omnibus Romanis Pontificibus, usque ad eum, qui suâ vivebat ætate, *cum quo*, inquit, *nobis totus orbis, commercio formatarum, in una communionis societate concordat*. Errat verò Philippus, cùm sperni, & repudiari Pontificis auctoritatem posse credit, eò quòd Christiani, Juliani temporibus proprias scholas, & proprios coetus discentium instituerint, tametsi ille *edicto prohiberet admitti Christianorum liberos in scholis publicis*. Christianorum enim scholæ, Juliani imperio, civilibus duntaxat immunitatibus, & commodis carebant, quæ sola ab Imperatoribus proficisci possunt: laudem verò certæ, & constantis de religione sententiæ earum nulla amiserat, quæ quidem Romani Pontificis auctoritatem sequeretur. Neque enim minùs Juliani, ac postea Valentiniani, & Valentis principatu, Catholici, ut probarent, sibi pro veritate, Donatistis pro mendacio dimicationem esse susceptam, illa Optati oratione utebantur. *Quæ*, inquit, *apud vos veritas inveniri potest, cui Catholica videtur obsistere? aut quod apud nos esse mendacium poteris approbare, in una communione esse cum toto orbe terrarum? Nunquid poteris approbare mendacium, symbolum verum,*

Ep. 162.

Lib. 2. ad Parmen.

Ibid.

Lib. 7.

& unicum retinere & defendere? Nunquid poteris approbare mendacium Cathedram Petri, & claves regni cœlorum à Christo concessas, ubi est nostra societas? Fateatur ergo Philippus, aut in veterum Formatis litteris nihil ad tuendas Academias positum esse præsidii, quæ sine Pontificis auctoritate, nutuque fundantur, aut certè, si, ut par est, nefas esse putat à sententia ejus ætatis discedere, quâ integram, puramque Ecclesiam fuisse confitetur; Burenianam certè orationem, quam suâ præfatione sibi laudandam putavit, & totum ejus consilium damnet necesse est. Quid enim stolidius, quàm eam Academiam in cœlos ferri, cui Pontificis auctoritas ludibrio sit atque despectui, cùm gravissimi & vetustissimi Patres, totius orbis consensu, testentur, absque ea veritatem retineri nullo modo posse? Num verò magis Academia sine veritate, quàm mundus sine sole constare potest? Meritò igitur te, Princeps Illustrissime, posteri omnes amabunt, atque in oculis ferent, qui cùm, hâc Academiâ fundandâ, viam aperire, & munire velles ad veritatem, eam unam tibi sequendam putasti, quâ tot innocentissimos, sapientissimosque homines ad illam pervenisse, nemo, qui se modò sapere profiteatur, ausit diffiteri.

CAPUT XII.

Contra Jordanem Canonicum Osnaburgensem, qui unam in orbe terrarum Parisiensem Academiam volebat.

VErùm exorietur fortasse nonnemo, Princeps Illustrissime, qui cùm in magni beneficii loco ponat, nullam adhuc in Westphalia pravis infectam opinionibus Academiam extitisse, neget tamen etiam rectè sentientium numerum augeri oportêre. Sunt enim quidam homines ità tetrici ac morosi, ut qua in re ipsi commodo aliquo sint affecti, in ea cæteros absque eodem versari, ferre nullo modo possint. Atqui ii, si qui tamen erunt, fortasse Jordanis Canonici

nonici Osnaburgensis, qui Rudolpho Habisburgio Cæsare floruit, se auctoritate tuebuntur. Is in libro de translatione Imperii ad Germanos, censuit, quemadmodum una esset Ecclesia Romana, quæ cæterarum mater esset ac magistra, ita satis orbi terrarum esse unam Academiam Parisiensem, à qua bonæ omnes artes, quæ ad orthodoxam doctrinam tuendam & ornandam sint opus, ab omnibus gentibus peti possint. Quæ opinio totius jam propè orbis consensu, & institutis, tot jam exortis novis gymnasiis pridem est confutata. Ac Parisiensem quidem Academiam, propterea quòd antiquitate facilè cæteras omnes antecellat, semperque viris eruditissimis & gravissimis abundarit, equidem omni veneratione complectendam esse judico; præsertim, quòd eam idem ille Carolus, eodem quo hanc nostram, & finitimas Westphaliæ, Saxoniæque Cathedrales Ecclesias, animo illo suo verè magno, & incenso de humano genere bene merendi studio fundaverit. Sed vereor ne parum intelligant, qui hæc disputant, in quo sita sit vera Academiæ nobilitas, qui totam ejus gloriam angustis unius urbis finibus terminari volunt: cùm hominibus eruditione præstantibus, ex ea, velut equo Trojano, depromptis, atque in alias velut colonias dimissis ac distributis, latiùs multò & fructum ejus, & famam amplificatam ac diffusam esse videamus. Certè hæc ipsa JESU Societas, quæ ut alia complura, toto orbe Christiano, ita hoc Paderbornense gymnasium tuâ, Princeps Illustrissime, voluntate moderatur ac temperat, in Academia Parisiensi primùm est exorta, & decem illi Patres, qui eam primùm certis legibus institutisque devinxerunt, in litteris Apostolicis, *in Universitate Parisiensi graduati, & in Theologicis studiis per plures annos exercitati fuisse memorantur.* Quòd si, è Jordanis præcepto, Lutetiæ in aliquo gymnasio delitescentes, iis duntaxat doctrinæ suæ lucem impertivissent, quibus fuisset ad eos audiendos conveniendi facultas, nulla propè jam esset Christiana natio, quæ non aliquot eruditorum hominum millia, quæ postea ex hujus Societatis disciplina

Pauli III. *ann.* 1540. *Julii* 3. *ann.* 1550.

prodierunt, desideraret. Neque verò, propterea quòd Romana Cathedra à CHRISTO sit constituta, *in qua una Cathedra*, ut loquitur Optatus, *unitas ab omnibus servaretur, ne ceteri Apostoli singulas sibi quisque defenderent: ut jam schismaticus, & peccator esset, qui contra singularem Cathedram alteram collocaret:* non, inquam, consequens est unam duntaxat Academiam esse debere. Quoniam enim fieri non posset, ut omnes Ecclesiæ partes, instar unius corporis, inter se cohærerent, nisi CHRISTI instituto, unius, quod sub aspectum caderet, capitis auctoritate tenerentur, ideò non dubitamus pronunciare cum D. Cypriano Martyre: *Deus unus est, & Christus unus, & una Ecclesia, & Cathedra una super Petrum Domini voce fundata.* Quòd si ad idem exemplum formandæ essent Academiæ, concluderetur non unam omninò solam, ut argumentabatur Jordanes, sed unam quæ auctoritate, & imperio quodam ceteras contineret, & gubernaret esse oportere. Sed ne id quidem necesse est. Dum enim Academiæ inter partes Ecclesiæ, ut verè sunt, censebuntur, licebit quidem opinionibus, de quibus in utramque partem integra religione certatur, inter se dissentiant: in iis verò quæ capita sunt ac firmamenta salutaris doctrinæ, ne distrahantur in factiones, eadem eas, quæ universam Ecclesiam, auctoritas colligabit.

Lib. 2.

Epist. 8. ad plebem.

CAPUT XIII.

Cur expediat plures Catholicas Academias institui.

EST nihilominus hodie quoque nonnullis, quibus est privatus quæstus reipubl. commodis potior, permolesta Academiarum novarum omnis institutio: queruntur enim nescio quid de splendore & celebritate veterum gymnasiorum, novis fundandis, quotidie detrahi. Quæ ratio si majores nostros movisset, ne ea quidem extarent, pro quorum isti honore decertant. Etenim ante annum à CHRISTO nato

to M. CCC. una, & fortasse altera erat in Germania Viennæ, & Augustæ Trevirorum Academia. Nihil tamen illæ caussæ dicere potuerunt, quin proximo consequenti seculo Heidelbergensis, Pragensis, Coloniensis, atque Erfurtensis fundarentur. Aucto, ut fit, numero, illustrior quoque cœpit esse earum utilitas. ergò post annum M. CCCC. Lipsiensis, Ingolstadiensis, Lovaniensis, Rostochiensis, Gripswaldensis, Friburgensis, Tubingensis, Moguntina ad veteres illas accesserunt. Num hæ tamen majoribus nostris multæ visæ sunt? num à novarum studio hâc veterum multitudine sunt retardati? Nonne post annum M.D. Wittembergæ? nonne Francofurti ad Oderam? nonne Dilingæ, Herbipoli, Græcii, & aliis Germaniæ locis novæ Academiæ extiterunt? Nimirum si, ut ait Sapiens, *Multitudo sapientum sanitas est orbis terrarum*, poterantne dubitare, quin è salute esset Reipub. quamplurimis locis accendi studia sapientiæ? Sap. 6. Veniebat verò nonnumquam usu, ut exorto bello, aut simili publicâ calamitate aditus ad longinqua gymnasia adolescentibus intercluderetur, quibus multos sæpe annos tam necessario fructu carendum fuisset, nisi provisum esset à Principibus, ut uno obsepto, alia litterarum studiosis paterent loca. Quid privatorum inopiam commemorem, quibus nisi oblata essent adjumenta discendi, quantas hodie respub. utilitates, & ornamenta requireret? Quid? quòd Ecclesiæ rationes ita flagitare videntur. Quâ enim illi re tam opus est, quàm eruditis Parochis? nam quod oppidum, aut quis vicus paullo frequentior tali non eget? præsertim hâc nostrâ tempestate, qua nisi hominum animi doctorum præsidiis tegantur, vix est ut planorum, & impostorum manus evitent. Jam verò Parochi munus non valdè ab iis expetitur, qui complures annos studia litterarum peregrè suis impensis coluerunt. De publico verò, si quot satis essent, in hanc spem, procul patriâ alerentur, propè in immensum prodirent sumptus, cùm opportunitates deesse non possint, quibus minus difficulter sustineantur domi. Adolescentibus verò ipsis u-

trum tandem ad disciplinam est conducibilius, in suorum conspectu arctè attentèque haberi, an inter alienos in summa impunitate versari? præsertim cùm jam multiplicatis ubique scholis, & breviori repertâ ad eruditionem viâ, iis doctrinis hodie pueri imbuantur, quas vix olim viri degustabant. At illa ætas mollis ac tenera, non certè est ad peregrinandum apposita. quippe facilè remotis custodibus, alienos minusque commodos mores induit. Id quod esset valde proclive, si ad paucas urbes immensi adolescentium greges confluerent, qui neque propter imprudentiam sibiipsis imperare, neque propter multitudinem à moderatoribus cognosci, nedum regi possent. Quod enim sapienter dictum est ab Aristotele, multitudinis, ut rectè gubernari possit, modum quendam esse oportere, id maximè in moderanda teneriore ætate valet, quæ sine intenta observatione, assiduaque custodia diffluit atque corrumpitur. Quod utinam hujusce rei pauciora exempla haberemus, neque liceret Academias florentes olim, nunc rectorum socordiâ eò prolapsas commemorare, ut adolescentes, qui ad eas mittuntur, vix pluribus annis doctiores, at paucis mensibus certò flagitiosiores evadant. Nam quid attinet earum meminisse, quæ à majorum religione desciverunt? videnturne vel hæ solæ satis justam novis instituendis caussam dedisse? Certè cùm Joannes Hussus perversis Wiclephi opinionibus imbutus Academiam Pragensem perturbaret, novamque ejus gubernandæ formam suis consceleratis consiliis opportunam moliretur inducere, in paucis diebus tria admodum Germanorum millia cum suis professoribus, viris Catholicis, Lipsiam commigrarunt, ibique novæ Academiæ, in qua sine religionis labe studia litterarum tractarent, fundamenta jecerunt. Ita enim verum esse censebant, ut simul aliqua Academia sese abruperit à societate rectè sentientium, evestigio exoriatur alia, quæ illius damnum novo ardore & industriâ dissolvat atque compenset. Et tamen postquam non modò in plurimis Academiis jactura est facta, verùm etiam tot populosissimæ gentes à nobis avulsæ, novis quotidie de reli-

7. de rep. cap. 4.

Æneas Sylvius hist. Bohem. cap. 35. Nauclerus. Bonfin.

religione doctrinis ludos aperiunt, erit quispiam Catholicus tam à studio avitæ religionis aversus, ut molestiam capiat animo, cùm à viris Principibus tot mortalium errorem miserantibus, opportunis locis gymnasia salubribus, nullâque peste contaminatis litteris excitantur? At enim, inquiunt, Academiarum nostrarum honorem, & antiquissimum decus tot novarum accessione infuscari nolumus. Itane? tot populorum salus vestro isto fumoso nomine vobis est vilior? Quid enim? quacumque circumtulerimus oculos, plena sunt omnia naufragiis miserorum. hîc si quis unde unde licuerit, validas, novas, omnibus rebus instructas naves contrahat, è propinquo pereuntibus signum ostentet, adnatantes accipiat, omnique ope reficiat, vos scilicet, Viri Sapientes, indignum facinus exclamabitis: obscurari illius navis gloriam, *quâ vecti Argivi delecti viri!*

Petebant illam pellem inauratam arietis. illam unam toto mari requiri, illam conscendi debuisse. illam qui nancisci nequiverit, eum scilicet fluctibus, diisque marinis esse permittendum. Quantò Academiis veteribus esset gloriosius, prognatis novis, acuere studia litterarum, intendere professorum assiduitatem, juvenum animos laudabili æmulatione inflammare, denique partam à majoribus gloriam non socios laborum refugiendo, sed industriâ omni vincendo, tueri ac propagare? Jam verò languentibus studiis, laxatâ disciplinâ, jacentibus bonis moribus, inscitum est profectò bonas artes accusare, si tam malis modis acceptæ, nova sibi domicilia circumspexerint.

CAPUT XIV.

Gratiæ totius VVestphaliæ nomine.

DE hac tamen, Princeps Illustrissime, abs te constituta Academia, locorum intervalla, quibus sane non modicis hæc urbs abest à veteribus gymnasiis, omnem eripient querendi & indignandi locum. Quàm verò omnibus

bus Westphaliæ Ordinibus jucundum acciderit hoc beneficium tuum, satis hæc Academiæ tuæ natalem celebrantium, gratulantium, gestientium frequentia, & inusitati plausus ostendunt. Quis enim est omnino summorum, mediorum, infimorum, cujus non os ipsum, atque vultus exultantes tibi gratias agere videantur? Tu enim, Princeps Illustrissime, unus post hominum memoriam, ita de Westphalia universa es promeritus, ut cùm ad te una duntaxat Episcopalis Ecclesia administranda delata sit divinitus, tamen eas quoque in quibus Episcopale munus non sustines, Episcopalibus jam tibi meritis, iisque immortalibus obstrinxeris. Quid enim tam dignum Episcopo, quàm in omnem retrò ætatem providere, ut omnibus scientiæ, & integritatis artibus erudiantur, qui sunt aliquando in Ecclesiasticorum hominum numerum allegendi? quàm divinarum humanarumque rerum cognitione præstantes cùm inferioris loci Clericos, tum Scholasticos, Decanos, Præpositos, aliosque magnates tanto antè fingere, & formare? Atqui hoc abs te commodum, Princeps Illustrissime, non minùs ceteris Westphaliæ Ecclesiis, quàm huic tuæ, promptum est ac paratum. De quo quidem adsunt viri natalibus, virtute, dignitate spectatissimi, qui suarum tibi Ecclesiarum nomine gratulentur, & quod jucundissimum tibi gratiarum genus esse solet, hoc se tuo beneficio quamprimùm, ac deinceps perpetuò usuros profiteantur. Quid? nobilissimus equester ordo, qui, jam inde à primis harum Ecclesiarum primordiis, suos in iis liberos DEO, Ecclesiæque commodis, & dignitati omnibus seculis consecravit, quantas tibi gratias, & laudes habet, ac dicit, quòd illos in ipsis modò patriæ ulnis, ad omne Ecclesiastici hominis officium, & decus assuefacere, omnibusque necessariis litteris perpolire tuo beneficio liceat, cujus antè gratiâ, magnâ patrimonii jacturâ, exiguo sæpe profectu, longinquis gymnasiis committebantur? Nam quid ego singulorum studia atque gratulationes exequar? Quantas enim spes omnium mentibus hâc tuâ munificentiâ attulisti? Quis nunc est

est tam humilis, atque inops, qui in hac tam prompta atque expedita ad eximiam quandam eruditionis laudem perveniendi facultate, non aliquos suorum posterorum omni genere litterarum ornatos? non aliquod familiæ præsidium? non aliquod Reip. lumen jamnunc animo præcipiat, atque expectet? Jam verò, Princeps Illustrissime, noli putare non eos quoque qui aliter atque nos de Religione sentiunt, hujus gratulationis esse participes. Abjecerunt illi jampridem, atque detestati sunt (præter Anabaptistas) veterem illam Lutheri sui Academiis, & honestis disciplinis maledicentis insaniam. Vetant nos spem despondere salutis suæ, qui tametsi ab Ecclesia se removerunt, non tamen passi sunt densis illis ignorantiæ, ac barbariæ tenebris, quas ille, ne quando claram lucem aspicerent, eis offundere moliebatur, sibi ad eam aditum intercludi. Quòd si quis erit omninò in Westphalia, cui stomachum moveat hæc arx omnis salutaris doctrinæ, adversus eorum errores abs te collocata, is reputet hoc eodem loco posita quondam à Carolo Magno Augusto castra, quibus universam Westphaliam sibi, & CHRISTO subegit. Quis verò post illam victoriam fuit in Westphalia tam demens, qui negaret illa Caroli arma salutem Westphaliæ peperisse? quis ab eo victus est, quin gratias se debere victori fateretur? Ne dubita, Princeps Illustrissime: DEUS castris non jam armorum, & militum, sed salubrium doctrinarum in hac Urbe positis, indè ei salutem instaurare meditatur, unde primùm olim oblata est. Oppugnantur nunc hæc castra, ut quondam illa adversariorum odiis, sed ubi semel manus dediderint, agnoscent contra suam se salutem dimicasse. Erunt etiam quibus quæ illis modò terrori sunt, & molestiæ, in delicias quondam & mella vertantur. Jam enim prospicio compluribus eventurum, quod de se, postquam à Manichæis ad Ecclesiam se retulerat, narrat D. Augustinus: *Lib. de util. cred. cap. 1.*
Nunc, inquit, *ubera Ecclesiæ, post longissimam sitim penè exhaustus, atque aridus tota aviditate repetivi, eaque altius flens, & gemens concussi, & expressi, ut id manaret, quod mihi sic affecto ad*

recreationem satis esse posset, & ad spem reducendam vitæ, ac salutis. Neque enim abesse potest, in tanta multitudine honestissimorum hominum, qui magnis ingeniis, integrisque moribus præditi, nullâ animi perversitate, sed solâ ignoratione veri, nobis se morantur adjungere, quin complures sint futuri, quibus gravis illa, solida, constans Catholicæ Ecclesiæ doctrina, tot bonarum artium fulta præsidiis, inimicas veritati sit opiniones detractura. Quibus detractis, ut nihil est veritatis cognitione dulcius, exardescent nimirum dolore, quòd vanissimarum rerum specie tamdiu fuerint ab ea percipienda, fruendaque retardati. itáque inflammati amore ejus damni compensandi, toti ad illam penitus intuendam & complectendam incumbent. Qui quidem æternùm tibi, Princeps Illustrissime, gratias agent, quòd perfecto hoc Gymnasio & aditum facilem aperueris reperiendæ veritatis: & eâ repertâ fontem purissimæ & liquidissimæ voluptatis.

FINIS LIBRI PRIMI.

PA-

PANEGYRICI, DIE NATALI ACADEMIÆ THEODORIANÆ PADERBORNENSIS,

Ejus Illustrissimo Principi Fundatori oblati,

LIBER II.

De Academia Paderbornæ constituta.

CAPUT I.

Proœmium.

Irificus ille, Princeps Illustrissime, Westphalorum in omnem humanitatem, & scientiam liberalem amor, qui tam uberem hodie omnibus lætitiæ, & gratulationis afferre segetem videbatur, idem nescio quid objecit quorundam mentibus, quod eas angat, neque sinat penitus acquiescere. Prædicant illi quidem tuum istum excelsum, totamque, quoad licet, Remp. bene promeritis comprehendere gestientem animum, meritòque hanc Academiam tuam inter præcipua Westphaliæ decora numerant. Verùm ut quisque quod valde diligit, id maximi æstimat, ita sunt nonnulli, qui verentur, ne Academiæ dignitati, quam ipsi omni sibi ope ornandam esse ducunt, hic delectus abs Te locus non ex omni parte respondeat. Negant enim Paderbornam tam magnifico Academiæ nomini parem esse. Quibus principio promptum esset respondere, quandoquidem DEI voluntas ita tulit, ut Tuæ potissimùm Celsitudini condendæ

Academiæ animus esset, ac facultas, mirum nemini videri debere, si principem Imperii ac ditionis tuæ Urbem, præ aliis hoc ornamento decorandam putâris. Cui enim prudenti venire posset in mentem alienam te potiùs Spartam ornaturum esse, quàm tuam? Ad hoc possem istorum orationem refellere, qui Academiam, nisi in ampla urbe, collocari vetant, cùm in vicis quoque omni mœnium, ac portarum præsidio nudatis nobilia gymnasia sita fuisse prodantur. Atque hæc adeò ex Academiis in Remp. non raro fluxit utilitas, ut quæ loca humilia, atque abjecta colere cœpissent, brevi in visendam magnitudinem, celebritatemque crescerent. Verùm hâc nunc quidem oratione non utar. Quanquam enim confidam ex hac institutione Academiæ, insignem cumulum ad Paderbornæ pristinam dignitatem accessurum, me tamen dies hodiernus admonet, ne in animo cujusquam hanc patiar opinionem residere, eorum ornamentorum, quibus opus est ad idoneam sedem nobilium artium, ullum ei defuisse. Id quod ego tam firmis, illustribusque argumentis me confirmaturum esse confido, ut tametsi in manu tua fuisset ac potestate, in qua Westphaliæ urbe Academiam poneres, ceterisque omnibus consultò Paderbornam antetulisses, nemo id injuriâ factum esse, jure queri posset.

CAPUT II.

Academiæ fundatio Episcopum maximè decet. Paderborna Episcopalium VVestphaliæ urbium dignitate prima.

ATque illud quidem nemo non rectè, & ordine factum fatetur, quòd ab Episcopo, & sacro Principe hoc tam salubre consilium, & cura suscepta sit. est enim finitima procurationi sacrorum, litterarum & doctrinæ cura. Nam cùm Episcopi proprium sit salutaris doctrinæ tradendæ munus, sitque ei, si quid minus sanum vulgò feratur, omnis culpa præstanda; præclarè ex eo ratiocinatur Alexius Comnenus,

In Novell. const. 6.

nus, cum cui publicè fit docendi poteſtas, ad levandum onere Epiſcopum accedere. Non quòd, ut imperitè quandoque docuit Lutherus, renunciatio Doctorum in Academiis nihil diſtet ab ordinatione, & initiatione legitimorum Eccleſiæ Miniſtrorum & Paſtorum: Sed velut de Rege ſapienter ſcriptum fecit Xenophon, ei multis auribus, multis oculis opus eſſe, qui ſunt viri rerum uſu & prudentiâ excellentes, ita de Epiſcopo ſcitè dici poteſt, ei plura quoque ora eſſe oportere, quæ populum erudiant. Quocirca decernit ibidem Imperator, ut tametſi Conſtantinopoli vectigalia doctoribus ab Imperatore ſint conſtituta, ipſi tamen nonniſi ejus urbis Archiepiſcopi auctoritate ad docendi munus deligantur. Ex quo obſervat vir juris conſultiſſimus Petrus Toloſas, ita rectam rationem flagitare, ut qui in publicis Scholis juventutem erudiunt, ii ab Eccleſiæ Præſulibus poteſtatem, vectigalia à civili Principe conſequantur. In Weſtphalia autem cùm Imperator Carolus Magnus Epiſcopis jure ſuo ceſſerit, atque ita hos populos, ut ipſe loquitur, *pro amore illius, qui ei victoriam contulit, ipſi tributarios & ſubjugales devotè addixerit*, næ is Epiſcopus omnes penitus officii ſui partes intelligit ac perſpicit, qui turpe exiſtimat ex opibus, quas civilis Princeps bello partas ſponte Eccleſiæ commodis conſecravit, non quantum Reſp. flagitat, in doctrinarum cultum derivari, quem ille, ſi eas retinuiſſet, omni ope alere, & ornare ſui muneris eſſe duxiſſet. Ac licet omnes Weſtphaliæ Epiſcopi in eadem eſſe cauſſa videantur, tamen quoniam non videbuntur rationes Eccleſiarum expoſcere, ut in ſingulis Academiæ ſint: ubi id in quæſtionem vertitur, ad quem ex omnibus hæ partes ſint deferendæ, equidem cenſeo eum, cujus Eccleſia dignitate cæteris antecellat, præclarè facturum, ſi, cùm ita tempora Reip. poſtulabunt, ultrò eas ipſe ſibi depoſcet. Fere enim, cui excelſiorem locum majores noſtri tribuendum putarunt, ea Eccleſia opportunitate regionis, ſplendore, aliiſque rebus eſt ornata, ut cùm amplitudinem quandam ſuo Antiſtiti poſſit ejus nomen afferre, verendum non ſit, ne ſapien-

Lib. 8. de Inſtit. Cyri.

De rep. l. 18. c. 3. §. 8.

Apud Adam. Brem. cap. 10.

pientiæ cultoribus non ſit ornamento. Jam verò inter Weſtphaliæ Antiſtites Paderbornenſem obtinere longè principem dignitatis gradum, nemo eſt qui ignoret, niſi qui in ratione Conciliorum Eccleſiaſticorum, Conventuumque Imperialium, & omnis memoria vetuſtatis rudis ſit, atque peregrinus. Et erit quiſpiam qui miretur, in ea Urbe conſtitui primam Weſtphaliæ Academiam, in qua tot ſæculis ſit Eccleſia Cathedralis, cui cæteræ & antiquitate, & opibus, & provinciarum amplitudine, clienteliſque florentes non dubitent de honore concedere?

CAPUT III.

Religio Chriſtiana Paderbornâ manavit in univerſam VVeſtphaliam. Bonæ litteræ in VVeſtphalia ab initio comitatæ religionem Chriſtianam.

DEinde cui dubium eſt, quin Chriſtiana religio Paderbornâ, velut à capite, in univerſam Weſtphaliam permanarit? Etenim gente universâ à Carolo Magno perdomitâ hîc prima Synodus eſt habita, in qua primoribus, magnâque populi multitudine baptiſmo luſtratâ, ſalutares primùm rogatæ leges, & jura ſancita ſunt. Itaque vir eruditus, & pius, qui Arnulfi Cæſaris ætate ſtudiis litterarum, & ſanctimoniæ florebat, pulchrâ ſanè imagine, Paderbornam eum locum eſſe ſcripſit, ubi duri ad eam diem, atque inſtar ſilicis indomiti Saxonum animi, ferro D. Caroli icti, tandem in ſcintillam Chriſtianæ fidei emicuerint. quæ ſcintilla in immenſum poſtea creſcens incendium, non Saxones modò omnes, ſed Vandalos quoque, aliaſque remotiſſimas gentes corripuerit. Unde idem exiſtimavit Paderbornenſi Eccleſiæ rubram crucem pro inſigni relictam eſſe, quòd in ea primùm Saxones, & Weſtphali cruentis Caroli præliis compulſi, ſub hoc CHRISTI ſigno militare cœpiſſent. Quid tum poſtea? dicet quiſpiam. ſit ſanè Weſtphaliæ Religio primùm nata Pa-

Ann. Francorum, Regino, alii, anno Domin. 777.

Apud Gobelin. in Coſmod. æt. 6. c. 38.

ta Paderbornæ. num ideo Academiæ insignibus una digna est? non equidem id nunc pugno: sed tamen æquum esse censeo, ut qua ex Urbe tota olim Westphalia hausit Religionis initia, in ea ne ægrè ferat domicilium construi, unde omnium, quæ quidem religioni ancillentur, artium ratio petatur. Equidem ipsas artes existimo, si rogarentur qua in Urbe Westphaliæ certam sibi sedem figi vellent, non aliam delecturas, atque eam, quam Religio, unde in omnes plagas se latè diffunderet, primam optasset. Etenim illæ postquam unà cum Religione indè ab ultima Britannia in has oras navigarunt, omniumque fuerunt ejus periculorum participes, tandem in hac Urbe unà cum illa primùm stabile domicilium collocarunt. Constat enim sanctissimos illos viros, qui ex eadem prognati Saxonum gente, in Britannia, missam sibi Romà & fidei, & doctrinarum lucem hauserant, neutiquam commisisse, ut cognati Saxoniæ & Westphaliæ populi alterutram ad se non importatam esse jure queri possent. Sic enim viderant à suis illis in Britannia præstantissimis magistris usurpari, ut arctissima semper retineretur inter Religionem, Doctrinamque concordia. Cujus instituti præcipuam sibi laudem vendicat Theodorus Archiepiscopus Dorovernensis, qui natus Tharsi urbe Ciliciæ, à Vitaliano Papa initiatus, in Britanniam venit anno CHRISTI DCLXVIII. Is cùm sacris profanisque litteris esset insigniter eruditus, haberetque suorum laborum socium, atque comitem Adrianum Abbatem natione Afrum, virum item doctissimum, mirificum studiorum ardorem in Britannia omnium animis injecit. Audi enim quid de utroque narret venerabilis Beda. *Quia*, inquit, *litteris sacris, simul & sæcularibus, ut diximus, abundanter ambo erant instructi, congregatâ discipulorum catervâ, scientiæ salutaris quotidie flumina, irrigandis eorum cordibus emanabant, ita ut etiam metricæ artis, Astronomicæ, & Arithmeticæ Ecclesiasticæ disciplinam, inter sacrorum apicum volumina suis auditoribus contraderent. Indicio est, quòd usque hodie supersunt de eorum discipulis, qui Latinam Græcamque linguam æquè ac propriam,*

Beda lib. 4. hist. cap. 1.

Lib. 4. hist. Eccl. Angl. cap. 2.

in

in qua nati sunt, norunt. Neque unquam prorsus ex quo Britanniam petierunt Angli, feliciora fuêre tempora, dum & fortissimos Christianosque habentes Reges, cunctis barbaris nationibus essent terrori, & omnium vota ad nuper audita cœlestis regni gaudia penderent, & quicumque lectionibus sacris cuperent erudiri, haberent in promptu magistros qui docerent. Delectat me, fateor, Princeps Illustrissime, hæc sanctissimi, & eruditissimi Theodori memoria, vel cò, quòd te ejusdem auspicatissimi nominis Præsulem, sentiam eandem temporum felicitatem Westphaliæ conciliare conari. Quid enim aliud agis, quid moliris, nisi ut Respub. pacis otio, & tranquillitate aliquando reddita, omni divinæ humanæque sapientiæ ubertate perfruatur? Hujus è Theodori ludo prodierunt viri illi sanctissimi Bonifacius, Suibertus, Ewaldi & alii, qui paullò post ejus excessum, ut hanc, vicinasque terras CHRISTO subjungerent, indè sunt profecti. Non enim illi solam religionis, verùm etiam omnis liberalis doctrinæ lucem se afferre profitebantur. Sed nimirum diu nimium nostrates utramque sunt aspernati: diu frustra stabilem in Westphalia sedem, & domicilium quæsierunt. Siquidem inter assiduos fremitus armorum, & rebellium bacchationes nusquam tutò templa, nusquam Scholæ ponebantur. Interea extra Westphaliam, qui è media patriæ jactatione eripi poterant, sub idoneis magistris Westphali adolescentes Christianis moribus, & doctrinis utcumque tingebantur. Nam Trajecti ludus erat, quem D. Gregorius regebat, D. Bonifacii Martyris auditor. In eo S. Ludgerus, qui deinde primus Monasterii Antistes fuit, erudiebatur, & unà cum eo, ut ipse loquitur, *quidam de novella Dei plantatione diebus nostris inchoata Fresonum & Saxonum.* Wirceburgi quoque D. Caroli voluntate duodecim nobilissimi adolescentes, D. Burckardi præceptis imbuebantur, è quibus duo primi Paderbornensis Ecclesiæ Præsules sunt delecti. Quid quòd ejusdem Imperatoris instituto Romæ ejusdem gentis quasi quoddam seminarium fuit, quod Schola Saxonum dicebatur, non longè ab æde S. Petri, ut in ipsa quasi Catholicæ Religio-

S. Ludgerus in commem. de SS. Bonifacio, & Gregorio. Vide Baron. in Mart. ad 10. Nov.

ligionis arce unà pietatem litterasque condiscerent? At verò postquam Magni Caroli invictâ virtute in Paderbornensi Synodo totius Westphaliæ consensu CHRISTI fides suscepta est, noluit illa sine comitatu bonarum artium ac disciplinarum, quas constantissimas adversis suis rebus comites habuerat, patefactos jam sibi Westphaliæ fines ingredi. Idem igitur dies, eadem Synodus, eadem Paderborna omnium quæ deinde in Westphalia extiterunt, & templorum & Scholarum, uno eodemque decreto fundamenta posuit. Parne erat eam ejus boni expertem remanere, cujus ipsa cæteris urbibus ac terris tamdiu frustra expetitam facultatem obtulerat? Potestne illa indigna videri, quæ omnium disciplinarum honestarum vocibus personet, in qua primùm illa vox audita est consentientis conspirantisque Westphaliæ, ut armis positis, abjectâ impietate, exturbatâ barbariâ, pax, religio, humanitas, & humanitatis parentes bonæ litteræ colerentur?

CAPUT IV.

Olim quoque & inferiores & sublimiores doctrinæ Paderbornæ floruerunt.

VIde, Princeps Illustrissime, quæ mens fuerit majorum tuorum, gravissimorum hujus Urbis Antistitum, quibus non mediocri studio fuit, in ea omnium artium studia nutrire, quibus salutaris fides propagatur atque defenditur. Intelligebant enim Westphalis usuvenisse, quod alicubi confirmat Augustinus: *Multis*, inquit, *profuit (quod experimentis probavimus, & probamus) priùs timore vel dolore cogi, ut postea possint doceri*. Igitur quo in loco, terrore armorum fortissimi Imperatoris compulsa Westphalia, Christiana sacra susceperat, in eo providendum sibi putarunt, ne unquam deessent magistri exercitationesque doctrinarum. Quæ tametsi nullo fere tempore omninò jacuerunt, fuit tamen cùm eo ardore celebrarentur, ut, præter hodiernum Academiæ *Ep. 50. ad Bonif.*

 nomen,

nomen, nihil admodum desiderares. Quâ enim tempestate, ut alios prætercam, Meinwercus ille Paderbornæ nobilissimum decus, ad clavum hujus Ecclesiæ sedebat, non modò optimi Latinitatis auctores Sallustius, Virgilius, Statius explicabantur, verum etiam florentissimi adolescentes, Rhetoricis, Dialecticis, Arithmeticis, Geometricis, Physicis, omni denique genere liberalis eruditionis informabantur. Ejus vestigiis cùm alii deinceps Antistites, tum præcipuè is qui duodecimo loco huic Urbi præsedit, Imadus, ipsius Meinwerci è sorore nepos, institit; qui severissimâ avunculi disciplinâ, à pauxillo puero, ad omnem sanctimoniæ sapientiæque laudem institutus, non commisit, ut tanto viri sanctissimi labore accensa rerum pulcherrimarum studia, suo tempore restinguerentur. Atque utinam vetustatis injuria, atque crebræ hujus Urbis & primariæ Ecclesiæ deflagrationes paullò plura nobis hujus tam præclaræ voluntatis reliqua monumenta fecissent! esset profectò unde liquidò disceremus sapientissimas tuas, Princeps Optime, curas & cogitationes, cum præstantissimis majorum tuorum consiliis ita congruere, ut non tam eorum virtutem æmulando expressisse, quàm ipsos tanto intervallo vivos in Te, spirantesque retulisse videaris. Nunc autem, tuarum quidem virtutum formam integram, & undequaque emicantem splendorem intuemur: illorum autem quæ fuerit species, velut è reliquis nobilium statuarum frustis conjecturâ assequimur. Cujusmodi sunt versus, quos hic ipse Imadus, de quo nobis est sermo, inscripsit vestibulo voluminis pervetusti, in quo sunt Philonis Judæi nonnulla monumenta. Id volumen è miserabili naufragio ornatissimæ bibliothecæ, quam ille bonis artibus adjuvandis extruxerat, tuo Princeps Illustrissime munere, unà cum aliis præstantissimis libris, in Collegio nostro visitur. Versus porrò Imadi sunt hi:

Vita B. Meinwerci. c. 52.

Ecclesiæ CHRISTI, *sanctæque* DEI *Genetrici*,
Offert hunc librum devotus Præsul Imadus.

Quibus verbis ostendit sapiens Antistes, non sibi modò cu-

ræ

ræ fuiſſe, ut perpetuò Religionem honeſtis artibus copularet, ſed etiam cùm immortalium ingeniorum partus ad locupletandam his talibus Eccleſiam perquireret, id perinde DEO gratum exiſtimaſſe, atque ſi aras & templa poneret. Qui ita de codicibus, mutiſque membranis ſentiebat, quid is ſe facere credebat, cùm ipſos adoleſcentum animos, quorum paullò poſt innocentiâ atque doctrinâ Eccleſiæ dignitas niteretur, optimis diſciplinis imbueret? Si enim qui rudes hominum animos CHRISTO conciliant, ii quoddam ſacrificii genus, ut eſt apud Apoſtolum, DEO faciunt, nihilne operantur, qui ipſos plurimorum magiſtros mox futuros omni eâ litteraturâ expoliendos curant, quâ ſit opus ad tam auguſtum, & humano generi ſalutare munus pro dignitate ſuſtinendum? Equidem nihil dubitem negare ullam hecatomben DEO perinde decoram gratamque eſſe potuiſſe, atque ornatiſſimus ille nobilium adoleſcentum cœtus, qui illis temporibus in Paderbornenſi Eccleſia, cùm omnium præſtantium artium ſcientiam percepiſſent, alii ad alias Eccleſias regendas vocati, illuſtribus ſuam quiſque promeritis ornaverunt.

Rom. 15. v. 16.

CAPUT V.

Viri ſanctitate & doctrinâ illuſtres, qui è Paderbornenſi Gymnaſio prodierunt.

IN iis fuiſſe legimus Unwanum Meinwerci, atque Imadi propinquum, qui è Choro Paderbornenſi, ut loquitur Adamus, aſſumptus, atque à S. Henriço Archiepiſcopus Bremenſis renunciatus, ſatis oſtendit, præclara ſe quædam Paderbornæ ſapientiæ & virtutis rudimenta poſuiſſe. Hic eſt enim ille Unwanus, qui Bernardum Saxoniæ ducem res novas adverſus Henricum ſanctiſſimum Cæſarem molientem, omnes Saxoniæ Eccleſias inaudito ſcelere vexantem, &, quod nefas eſt dictu, Vandalorum gentem per ſummam

Adam. Bremenſ. c. 86.

impietatem à Christianis sacris ad Ethnicam superstitionem minis armisque cogentem fregit, ac domuit. Ille perpetuâ necessitudine doctissimis viris jungebatur, quos partim nusquam ab latere suo dimittens, omnibus in negotiis adhibebat: partim ad traducendos ad CHRISTUM populos in Daniam, ac Norwegiam amandabat. In illo tanta erat fluxarum opum despicientia, ut non dubitaret, ingentibus Ecclesiæ suæ sumptibus atque jacturis, Aquilonares Reges populosque prensare, & dum eorum animos CHRISTO conciliaret, suarum fortunarum detrimenta in lucro ponere. E-
Cap. 52. ducatus est deinde Paderbornæ cum Imado S. Anno Archiepiscopus Coloniensis, ut refert auctor vitæ B. Meinwerci. neque refert, quòd ejus institutio à Lamberto Schafnaburgensi, & aliis, Ecclesiæ Bambergensi attribuatur. Id enim eò factum esse suspicor, quòd idem deinde Bambergensis Ecclesiæ Scholasticus fuit, atque ita cùm in utraque litteras didicisset, potius habita est ratio ejus, in qua præterea docuisset. Facilè quoque induxerim animum, propter incredibilem D. Henrici in utramque Ecclesiam amorem & pietatem, tantis munificentiæ documentis testatam, eâ tempestate singularem quandam Paderbornensi, cum Bambergensi Ecclesia amicitiam ac societatem intercessisse. nam post mortem quoque D. Henrici, Poppo Paderbornensis Episcopus, qui Imado successit, Bambergensis Ecclesiæ Præpositus fuerat: ut jam non sit necesse pervestigare, quemadmodum fieri potuerit, ut idem S. Anno & Bambergæ, & Paderbornæ sit eruditus. Porrò de S. Annonis laudibus dicere quid attinet?
Aliis IV. Cui enim ignota est illius viri prudentia, qui Henrico III. Cæsare necdum ad regnandum maturo, cùm ejus esset tutor designatus, universum imperium aliquot annos suis humeris sustinuit? quis de ejus facundia nihil legit, quo dicente complorantium gemitu templa personabant? Nam morum sanctitas tot miraculis confirmata divinitus, & publicis Ecclesiæ fastis consecrata latêre neminem potest. Annoni jungi-
Ibid. tur ab auctore vitæ B. Meinwerci, in Gymnasio Paderbornensi

nensi condiscipulus, Fridericus Monasteriensis Episcopus, nempe is qui sextusdecimus est ordine, si Krantzio credimus, Marchionis Misniæ filius. Hic quantum ex Annonis & Imadi contubernio ac condiscipulatu profecerit, perpetuâ in viros doctos voluntate, & singulari quâdam excelsitate mentis ostendit. Fortè cùm Monasterium venisset, repperit viros Ecclesiasticos non paucos, doctos juxta ac pios, laudabilem inter se quandam Religionis & litterarum societatem coiisse. Ad hunc cœtum, ut est in excellentibus ingeniis insatiabilis proficiendi cupiditas, sese evestigio aggregavit. Factus deinde Episcopus ædem Sacram D. Mauritii in suburbano extruxit, fundatoque ad eam honestissimo Canonicorum Collegio, quantum in se fuit, providit, ne unquam Ecclesiæ suæ eorum hominum copia deesset, quorum institutis ac moribus plurimum ducebatur. Et quanquam, cùm infulâ Magdeburgensi à plurimis dignissimus judicaretur, Weziloni D. Annonis germano posthabitus est, tamen nihil animo fractus, aut dejectus, illustre de se documentum dedit, non esse quòd, qui jam indè ab adolescentia virtutum sibi & sapientiæ ornamenta pararunt, altiorem aliis dignitatis gradum invideant, cùm in eorum sit manu, in quocumque fuerint collocati, proprium ei quoddam decus ac splendorem impertiri. Hos consecutus est S. Altmannus, qui, ut loquitur ejus vitæ scriptor, Paderbornæ ad regimen scholarum delectus, multosque annos eo munere præclarè functus, primùm Præpositus Aquisgranensis, ac deinde Episcopus Pataviensis est renunciatus. Is in conventu Triburiensi, ubi Henrico Tertio Imperatore gravissimorum criminum à Principibus reo facto, atque à Gregorio VII. Pont. Max. sacris interdicto, de summa Reipub. agebatur, unà cum Sigehardo Patriarcha Aquileiensi, ejusdem Pontificis vicem egit, *vir*, ut ait Lambertus, *Apostolica conversationis, & magnarum in Christo virtutum.* Neque verò præteriri debet Vicelinus, vir longè sanctissimus, quem Holsatiorum, plurimorumque ad Aquilonem populorum Apostolum rectè dixeris.

Metrop. l. 5. c. 8.

Chron. Monast. MS.

Edita à V. Cl. Sebast. Tengnagel è Bibliotheca Cæsarea.

Lamb. Schafn. an. 1076.

Helmoldus histor. Slav. l. 1. cap. 43. Krantz. l. 6. Metrop. cap. 2. Saxon. l. 5. c. 29.

xeris. Ad eorum salutem procurandam cùm esset designatus à DEO, essetque insigni vitæ integritate, sed minimè pari doctrinâ præditus, hujus ei quoque comparandæ casum obtulisse dicitur. Versabatur Vicelinus in ulteriori Saxonia, in familia feminæ illustris, cujus teneros liberos erudiebat. fortè, ut inter potentium asseclas & familiares fieri solet, fuit qui herilem illi gratiam, felicesque successus invideret. Is cum summa viri innocentia nullam obtrectandi materiam daret, inscientiam exagitare aggreditur. Promit versum ex Achilleide Statii Papinii, cujus explicatio aliquid supra vulgus eruditionis exposceret. Eum locum sibi explanari convitio flagitat. hìc, cùm bono Vicelino hæreret aqua, ille scilicet illudere, & exprobrare, quòd ipse rudis & imperitus alios se docere posse confideret. Pupugit hæc oratio, ut minimè malum, ita neque vilem abjectumque animum. Ergò dolore dissimulato, atque in discendi studium converso, Paderbornam advolat, ubi sub Hermanno viro doctissimo, de omni propè genere doctrinarum scholas celebrari cognorat. Ibi tantum progressionis brevi habuit, ut magistrum subinde in docendo sublevaret, & secundas partes ageret, mox etiam Bremæ Ludum ipse administraret. Aliquot post annis, cùm ferre non posset in Slavorum, sive Vandalorum gente, quorundam scelere, fidem Christianam vulgò abjici, atque prodi, sanctius quoddam docendi munus est exorsus. Trajecto siquidem, cum aliquot ejusdem propositi sociis, Albi, & factâ ab Henrico Vandalorum Principe potestate, vigintiquinque ipsos annos per incredibiles ærumnas, summamque vitæ sanctitatem, toto animo ad revocandos ab Idolis ad CHRISTUM populos incubuit. Ad extremum ab Hartwico Hamburgensi Archiepiscopo, Aldenburgi, quæ Ecclesia complures annos Slavorum furore deserta squallebat, jam grandis natu Episcopus est constitutus. In quo dignitatis gradu nihil de illa pristina docendi, miserosque ad frugem reducendi contentione remisit, neque unquam remisisset, nisi plura quotidie pro DEI gloria

sanctè

ſanctè facere, & fortiter pati meditantem mors oppreſſiſſet, atque ad partam tot laboribus in cœlo palmam aliquando vocaviſſet. Hos tales ac tantos viros, cujuſmodi vix ſingulos ſingulæ ætates ferunt; uno fermè ſeculo omnes Paderborna formavit, vel perfecit, quo tempore non in ea modò à civibus, ſed etiam ab exteris ſimul de Chriſtianæ virtutis, ſimul de ingenuarum artium gloria certabatur. Tunc omnibus perſuaſum erat, flagitium eſſe, ſi, cùm parens liberis patrimonium augere laboraret, animi bona, quibus Reip. proſint, habeant necne, flocci non faceret. Tunc majorum inſignia, & natalium ſplendor ei probro cenſebantur eſſe, qui, dum per ætatem liceret, propria ſibi decora non quæſiſſet, quibus relictam à progenitoribus claritudinem tueretur, & augeret. Tunc ſeriò ſentiebant viri Eccleſiaſtici dignitatem illam ſui ordinis, quam majores noſtri, præ cæteris gentibus, opibus, clientelis, ditione florentiſſimam eſſe voluerunt, ſine Chriſtianæ ſanctitatis, & rectæ ſcientiæ ſtudiis, in quibus omnis eorum vera gloria vertitur, retineri nullo modo poſſe. Tunc denique Antiſtites perinde erant animati, atque Te, Princeps Illuſtriſſime, nunc videmus: ut me hæc ipſa reputantem ſpes oblectet fore, ut, cùm Tu nobis Meinwerci atque Imadi felicia tempora reſtituas, ſi hæc juventus ad omne decus nata, tuis ſapientiſſimis conſiliis, optatiſque reſpondeat, ex ea Annones, Altmannos, Vicelinos aliquando videamus.

CAPUT VI.

Paderborna Imperatorum in VVeſtphalia proprium domicilium.

SPero equidem neminem fore tam duri oris, qui, cùm tot Reip. lumina ſe Paderbornæ exortum lucemque ſuam acceptam ferre teſtentur, etiam ambigat, ſitne Paderborna præſtantibus ingeniis percolendis idonea. Poteſt tamen

tamen horum sententia sapientissimorum Principum auctoritate confirmari. Sic enim adhuc in deligendo constituendis Academiis loco observatum est à prudentibus: quibus in Urbibus Principes commorantur, eâdem operâ gymnasii celebritate dignas judicari. Primùm enim hoc amore Principem in bonas litteras esse oportere, ut eas, quantum fieri potest, assiduò in oculis atque in sinu ferre desideret. Deinde magni referre ad integritatem doctrinæ conservandam, juvenumque licentiam refrenandam, ipso Principe, gravissimisque viris, quorum consiliis in Rep. utitur, arbitris, tractari studia litterarum. Denique, quæ in eligenda sibi sede Principes sequi solent, cæli salubritas, soli ubertas, atque amœnitas, eorum quæ ad victum cultumque pertinent vilitas & copia, secura pax, & tranquillitas, aliæque ejusdem generis commoditates sunt eæ ipsæ, quas spectare Academiarum institutores jubentur. Tametsi verò quibus locis ii quoque Principes se tenent, qui non in summo sunt totius Reip. gradu, pleraque minimè abhorrent à rationibus hominum litteratorum, tamen quoniam neque illi provincias habent amplissimis regionibus terminatas, neque omnes provinciæ pares rerum omnium honestarum commoditates, perspicuum est, eas demum urbes, ante alias, bonarum artium gymnasiis accommodatas esse, quas supremi Reipubl. Principes suo domicilio cohonestant. Porrò quamvis in Westphalia nunquam Imperatores nostri stabilem ac perpetuam sedem constituerint, tamen quotquot adhuc in ea versati sunt, non obscurè præ se ferre visi sunt, si quæ eos Reipubl. utilitas in Westphaliam accerseret, non alibi libentius, quàm Paderbornæ habitaturos esse. Atque ut à D. Carolo Magno Augusto exordiar, qui primus hanc terram non tam vestigiis, quàm victoriis peragravit, ubi ille crebrius, ubi diutius morabatur? Ubi contrahebat copias? ubi fessas vires recreabat à prælio? ubi audiebat supplices? ubi jus dicebat populis? ubi respondebat legatis? ubi habebat consilium? ubi leges ferebat? Nonne Paderbornæ? Huc ille anno

Ann.Franc. Regino,&c.

CHRI-

CHRISTI DCCLXXVII. omnes fermè Saxoniæ primores congregatos Christiana sacra suscipere, & sacramentum dicere coëgit, nunquam se à JESU CHRISTI fide, nunquam à suo posterorumque imperio descituros. Si fallerent, nihil caussæ dicturos, quin capite deminuti, libertate, fortunisque omnibus multarentur. Hìc eodem conventu tres Saracenorum Principes indè ab Hispania profecti, sunt auditi. Huc anno DCCLXXXIII. ante illustrem illam victoriam, cùm ingenti ad Hasam amnem prœlio propè est debellatum, suos conduxit exercitus. Hìc biennio post, iterum Concilium habuit, cùm à Carolo Juniore ipsius Magni filio Westphali ad Luppiam fusi fugatique essent, unaque jam illa deliberatio perfectam, constantemque Reip. quietem moraretur, quemadmodum Viticindus, & Abbio perduellium duces, in Regis potestatem venire possent. id quod haud multò pòst est adeptus. Denique quî tandem potuit luculentius demonstrare, quanti ex omnibus Westphaliæ urbibus unam faceret Paderbornam, quàm cum anno DCCXCIX. Leonem III. Pont. Max. inauditâ crudelitate à consceleratis Quiritibus linguâ oculisque captum, & urbe profugum accepit? Erat in Carolo singularis adversus excelsissimum illud Apostolicæ dignitatis fastigium pietas, & observantia. Erat Leonis ea virtus & innocentia, quæ ob admirabilem exectâ linguâ, erutisque oculis videndi ac loquendi facultatem conservatam divinitus, vel in privato coli mereretur. Ipsa denique tanti viri calamitas omnibus se officiis, atque honoribus leniri, & compensari postulabat. Ad hæc omnia delegit Rex sapientissimus Paderbornam, quæ una tam augusta illi visa est; ut non modò duos simul summos orbis Christiani Principes capere, & complecti posset: sed etiam cum alterius, qui hospitio invitabat magnitudine animi paria facere, alterius qui accipiebatur ita diuturnum, & acerbum dolorem, luctumque demere, ut honori non deesset. Neque verò hoc Imperatoris omnium maximi de Paderborna judicium, unà cum ipso extinctum, sepultumque est; sed pervasit, ac permana-

Anastasius Bibliothec. in vita Leonis.

Annales Ludovici, qui Astronomo tribuuntur. vit ad posteros. Siquidem Ludovicus Imperator cognomento Pius Caroli M. filius, anno CHRISTI DCCCXV. cùm Haraldus Danorum Rex ab æmulis regno pulsus in ejus fidem atque clientelam se contulisset, opemque posceret, non solum Saxoniæ, sed etiam Vandaliæ proceres huc coëgit ad commune consilium, cùm de his auxiliis Dano ferendis, tum de cæteris Reipubl. commodis. Hujus quoque filius item Ludovicus, cui in partitione aviti regni ulterior Germania obtigerat, postquam Obotritos defectionem molientes, cæso *Ann. Fran.* eorum rege Gozzomvile, bello domuerat, anno proximo sequenti, qui fuit à CHRISTO nato DCCCLXV. Paderbornæ generalem conventum habuit, cui & fratrum ejus Lotharii Cæsaris, & Caroli Galliarum Regis, atque etiam Normannorum, Slavorum, Bulgarorum legati interfuerunt. D. verò Henrici Imperatoris, ut sanctitate, ita rebus domi, atque militiæ sapienter & fortiter gestis longè clarissimi, egregiam in hanc urbem voluntatem, quâ tandem oratione consequar? Num dies ullus Paderbornæ illuxit gloriosior quarto *Adelboldus in vita S. Henrici.* Idus Sextiles (qui D. Laurentio Martyri sacer est) ANNI MII. quo die D. Kunegundis Augusta, D. Henrici non tam Imperii, quàm cælestis cujusdam castimoniæ consors, in oculis ipsius Cæsaris, atque omnium propè Germaniæ Principum, à Willigiso Archiepiscopo Moguntino in æde sacrarum principe, imposito diademate ritè est inaugurata? Quando verò Henricus deinde pedem unquam in Westphaliam attulit, quin Paderbornam reviseret? Non anno MXIII, *Ditmarus Chron. 6.* cùm Paschales ferias; non altero post anno, cùm Natalem *Idem l. 7.* Christi hîc egit. Non anno MXVII. cùm bellum moturus magnis copiis adversus Boleslaum Poloniæ Ducem Kunegundem Augustam huc accersiit. Non propinquâ jam morte, cum *Vita Beati Meinwerci. c. 78.* diutius Paderbornæ apud Meinwercum diversatus, incertum reliquit, plusne amplissimis largitionibus hujus Ecclesiæ opes auxerit, an virtutem illustribus sanctitatis documentis inflammarit. Quid ejus successor Conradus cognomento Salicus? non ille anno MXXV. id est ipso principatus

exor-

exordio, *Epiphaniam Domini in Patherbornensi civitate*, ut loquuntur annales, *more regio peregit?* Nonne anno ejusdem seculi XXX. idem Imperator die CHRISTI natali erat in Ecclesia Paderbornensi, cùm Aribo gravissimus & integerrimus Archiepiscopus Moguntinus, pro concione, ipsum Cæsarem & Episcopos, qui frequentes convenerant, ut sibi bonâ eorum veniâ Romam pietatis causâ proficisci liceret, Clerum verò omnem, ac populum, ut remissionem peccatorum sibi à Domino exposcerent oravit? Cui affine est, quod de D. Bardone item Moguntino Antistite, qui proximè Aribonem consecutus est, Lambertus commemorat. Is tam admirabili fuit sanctitate, ut eam DEUS luculentis prodigiis illustrarit; tam inusitatâ dicendi vi, ut Chrysostomi nomen invenerit. Utriusque illustre specimen dedit Padernornæ, coram Henrico Cæsare ejus nominis secundo, vel, ut alii malunt, tertio. Ibi enim cùm, ut solebat, verba piè & disertè fecisset in ornatissimo Cæsaris & Principum consessu, ipso die Pentecostes, denunciavit propediem se moriturum, atque eodem mense decessit. Denique hodie quoque visuntur Paderbornæ ædes, quas vetus fama est Henrici IV. Imperatoris fuisse, esseque eas, quibus Leo Pontifex, cùm apud Carolum divertisset, est receptus. Neque verò nunc attinet aliorum Regum ad hanc urbem accessu, ludis equestribus, cæterisque celebritatibus commemorandis immorari, cùm hæc pauca satis ostendant, quo in numero ab iis, quos adhuc recensuimus, sit habita, in eodem Paderbornam superioribus seculis apud omnes prudentes fuisse, & porrò esse oportere. Verè enim ante annos septingentos ad Bisonem quartum hujus Urbis Episcopum scriptum est ab erudito scriptore de Translatione Reliquiarum S. Liborii: Inter omnia loca principalibus Ecclesiis constituendis destinata *speciali quâdam dignitate Patherbornensis sedes præcellit.* Neque immeritò ab Erinhero, qui vitam S. Heimeradi Presbyteri Tutelaris Hasungensis versibus descripsit, appellatur Sedes Regalis. Quid ni enim Regalis, quæ tot Re-

Chronicon MS. P. Christophori Broweri.

Vita S. Godehardi c. 27.

Lambertus anno 1050.

In proœmio.

Regum ſtudiis eſt cohoneſtata? Referam verſus expertes illos quidem artis, ſed tamen qui veteris memoriæ de Paderborna ſententiam ſine fuco nobis exponunt. Sic enim ille ingreſſus ſermonem de B. Heimeradi cum Meinwerco Antiſtite congreſſu:

Eſt locus egregius Patherbrunnon vocitatus:
Is quoque Regalis Sedes & Pontificalis.

Quòd ſi quis ergo præterea percunctabitur, quid ita, tot aliis poſtpoſitis urbibus, Paderborna publico in Weſtphalia gymnaſio decoretur? is cognoſcat Weſtphalis, qui præ cæteris populis ſint appetentes humanitatis & ſapientiæ, ejus poſſeſſionem rem prorſus regiam videri, atque ideò propriam ei ſedem ac domicilium, non alibi decuiſſe, quàm in *Regia Weſtphaliæ Urbe* collocari.

CAPUT VII.

Nihil Paderbornæ eorum deeſſe, quæ ad Academiæ ſplendorem & commoditatem requiruntur.

ET ſanè ſi faciem & ingenium loci intuebimur, fatendum nobis erit, nihil vel à priſcis illis Cæſaribus ornatius ad habitationis ſuæ dignitatem, vel abs Te, Princeps Illuſtriſſime, felicius ad commoditatem ſtudioſæ juventutis reperiri potuiſſe. Ac primi quidem illi viri ſapientes, qui Carolo Magno Cæſare è Britannia delati in Galliam, Pariſienſis Academiæ quaſi parentes fuerunt, cùm venalem ſe Sapientiam afferre profeſſi, interrogati eſſent, quibus rebus ad rem tantam opus eſſet, reſponderunt: opportunis locis, animis ingenioſis, victu, atque amictu. Atque ingenia quidem, quorum univerſa Weſtphalia inprimis eſt ferax, Paderbornæ deeſſe non poſſunt, præſertim cùm eo loco ſit ſita, ut ad eam ex omni Weſtphaliæ regione faciles ſint acceſſus. De copia verò rerum quibus vita ſuſtinetur, quæ poteſt cum ea Weſtphaliæ pars contendere? Cum enim Weſtphalia omnis

Sangall. l. 1. cap. 1. de geſtis Caroli M.

omnis, quà quidem ad Rhenum & Oceanum vergit, in latiſſimos expanſa campos, ob crebras paludes paſtioni ſit aptior quam ſegeti: quà verò Viſurgim, & Chattorum juga reſpicit, pinguiore ſit glebâ, præterquam ubi ſaltibus & ſilvis horreſcit; quis non videt opes utriuſque terræ eò loci confluere, ubi ſita eſt Paderborna? Hìc enim & planities paullatim quaſi emerſa ex uligine ad declivia montium aſſurgit; & montes in amœnos colles, leneſque clivos deſinentes, ad camporum ſe valliumque facilitatem inclinant; & vaſtitas illa ſilvarum in crebra nemora, & virentes diſſecta lucos, agris, hortis, arboretis plurimum relinquit ſoli. Itaque nuſquam alibi lætiora paſcua, nuſquam uberiora arva, nuſquam villæ cultiores. Quid enim fœcundius eo omni agro, qui ad exorientem ſolem, & meridiem editior, latèque diffuſus, oppidis, viciſque creberrimis colitur? Quid benignius illis ad occaſum, & ſeptentrionem jacentibus campis, quos è montibus, quibus hæc urbs utrimque in theatri propè ſpeciem cingitur, plurimi & limpidiſſimi irrigant rivi? In tanta terræ bonitate, cælique clementia quæ unquam macello, quæ granario, quæ penui ſit egeſtas metuenda? Quando enim vel hos campos paſcua, vel hos agros frumenta, vel hos clivos arbores, hortique fefellerunt? Quid ego de Cereali noſtro Baccho dicam? cui & frugem hæc pinguiſſima arva, & liquorem noſtri beatiſſimi fontes ſuppeditant. Quis illum guſtans, Cæcubum aut Falernum deſiderat? Habet enim majorem quàm vinum ſitis levandæ facultatem, neque fere quicquam de calefaciendi ſtomachi, & adjuvandarum virium virtute concedit. Quòd ſi, ut eſt apud Strabonem, Gymnaſio liberalium artium, quod erat Tharſi in Cilicia, Cydnus amnis, cujus ſaluberrima aqua ferebatur, plurimum celebritatis attulit, nihilne habebit ad illuſtrandam Paderbornæ Academiam, hæc ſalubrium fontium copia, quibus ambigere poſſis, pluſne palati & valetudinis, an aſpectus & voluptatis gratiâ delecteris? Neque enim ſentio quæ poſſit ſpecies eſſe jucundior, quàm trium fontium in media Urbe, ex eodem

Lib. 14. Geog.

colle, modico intervallo exorientium, tantamque ſubitò vim aquarum erumpentium, ut, non modicis effuſi rivis, antè in unum alveum viſendo ſanè agmine confluant, compluresque molas frumentarias priùs verſent, quàm ſe effundant è mœnibus. quanta amœnitas ſingulorum cùm ſeorſim fluunt? quanta omnium cùm uno amne labuntur? quàm juvat aquam ipſam omni cryſtallo puriorem intueri, & innaſcentes viridiſſimas herbulas numerare? quale ſpectaculum anaticulas, & cygnos vidère in mediis undis pendulos, ſuſpenſâ caudâ, nitentibus contra profluentem pedibus, prono roſtro piſcantes? quæ voluptas ne ſævæ quidem brumæ inclementiâ unquam eripitur. Quâ enim tempeſtate nive omnia fœda ſunt, & gelu, non modò intra urbem, ſed etiam non modico foris ſpatio, ne ſecundùm quidem ripas, ut fert mos cæterorum amnium, vel in tenuiſſimas cruſtas conglaciat. Quid quòd eodem tempore peregrinas aves ad ſe noſter amnis allicit, quæ fluviis aſſuetæ, ubi glacie cæteris prohibentur, ad hunc confugiunt? Æſtate verò, poteſtne quicquam illis viridariis, hortis, pomariis, quibus utraque ejus ripa prætexitur, eſſe formoſius? Non enim nunc vacat aquam commemorare totâ propè urbe per canales ſingulari artificio diſpenſatam, non ſalientes fontes, non piſcinas, non lavatrinas, non ſexcenta commoda. Quòd ſi collibitum erit egredi urbe, quem non delectet curſum ejus proſequi, modo pleno incedentis amne, modò diviſis quaſi copiis inſulas ambientis, modò vario flexu, & grato errore per virentia prata ſerpentis, modò limpidiſſimos rivos amplectentis ſinu, modò celeberrimum Romanis annalibus flumen Luppiam, vel cum jactura ſui nominis generantis? Ab amne verò cùm diſceſſeris, quocumque conjeceris oculos, quanta, DEUS bone! ſe ubique ingerit in tam illuſtri naturæ varietate voluptatum ſeges? Aſpice hunc collem, in quo Paderborna non jacet, ſed cubat. poteſtne fieri quicquam his ſilvis, quas vertice oſtentat, altius, umbroſius, amœnius? num illo deinde modicè declivi, ſed latiſſimè ſe pandente, & quaſi venditante agro venuſtius?

nuſtius? Ima denique ejus pars, quæ urbem eſt complexa, quantis referta eſt ſepium, pratorum, hortorum, nemorum deliciis, ſive in umbra requieſcere, ſive apricari, ſive deambulare, ſive honeſtis ludis indulgere libeat? Nam quæ aliquanto longius ab urbe digreſſo finitimis locis avocare, & tenere animum poſſint, nimis longum eſſet enarrare. Neque enim oppidum aut vicum temerè reppereris, cui non proprias quaſdam opes, & amœnitates natura indulſerit? Quod ſi Heliconem gemino fonte inſignem Muſis poëtæ conſecrandum putarunt, quòd illâ venuſtate plurimum crederent levari curis ingenia, & ad commentandum exacui, quis hanc omnem regionem quæ eſt ſub urbe neget ſtudiis alendis natam? Ut enim ipſam urbem taceam Caſtaliis fontibus redundantem: ut nihil commemorem de Saltcotena oppido, aquâ, unde ſal coquitur, nobili: ut præteram Luppeſpringam, ubi primum eſt Luppiæ caput, habemus in propinquo Alpheum, cujus Arethuſam fruſtra rerum naturalium curioſi jam pridem perſequuntur. Nempe non longè à nova-Beca oppido rivus eſt non modicus, qui terrâ hauſtus ſeſe, neſcio quò oculis mortalium eripit. Mirabilius propè eſt, quòd duo rivi ad Liechtenavum oppidum confluentes, repentè abſorbentur, verùm non uno ſemper meatu, ſed prout aquæ impetus tulit. Itaque admodum quinque jam patent, neque dubitat interdum novos aperire. Ad veterem verò Becam in ſilva fons eſt, quem Tumultuarium vocant. Is ſitus eſt in clivo montis, è quo magna vis ferri & æris eruitur. Non jugiter, ſed intervallis fluit, ſic ut cùm unam circiter horam curſum tenuerit, mox inhibeat, ac tres, aut amplius horas quieſcat. Neque tamen ſtata ſemper tempora obſervat, aut vices. eſt enim cùm bis eodem die aquam profundat, eſt cùm ſemel. interdum ante, interdum longè poſt meridiem. Ferunt, quoties ſe ad curſum refert, ſibilum per cacumina arborum exaudiri, velut exurgentis venti: & primus prodeuntis impetus, quodam cum murmure fit ac ſtrepitu, quaſi ſe ad cava montis allidentis, & foras erumpere geſtientis aquæ. Quòd ſi non

vererer otio meo abuti, & tuâ, Princeps Illuſtriſſime, patientiâ, perſequerer oratione univerſam hujus urbis viciniam, atque demonſtrarem nullam eſſe oram, unde non præcipua quædam ſive commoda, ſeu oblectamenta, ad Academiam pertinere poſſint. At, inquiet fortaſſe quiſpiam, hæc loci commoditas atque jucunditas aëris inſalubritate corrumpitur. Nego poſt exortum Academiarum nomen, ullam conditam eſſe puriore cœlo. Procul enim cauſſas omnes habet peſtilentium aurarum. Quippe in declivi poſita, è longinquo ſepta jugis montium, quæ vehementiorem vim ventorum defendant, non niſi ſecundis aſſiduè perflatur. Itaque cùm his proximis ſuperioribus annis tota propè Germania, atque inprimis Weſtphalia noſtra, multi mortales peſtiferâ lue conſumerentur, ejuſque metu neceſſe eſſet, gymnaſiis clauſis, ſtudia literarum intermitti; Paderborna jam ab anno XCVIII. ſupra MD. inter crebros aliorum luctus & funera, conſtantem ſuorum ſtudiorum curſum tenuit. Sed jam mihi videor nonnullorum murmur exaudire, quibus, quæſo, Princeps Illuſtriſſime, ut ignoſcas. Si enim eorum orationem rectè aſſequor, non niſi ardenti quodam adverſus Celſitud. V. ſtudio permoventur. Quid ergo illi? De loco fatentur; de civibus alia omnia. Refricare enim ſtudent animum tuum eorum memoriâ bonorum, quæ per hoſce triginta annos, Paderbornenſibus tuis oſtendiſti: enumerant cohortationes, monita, decreta, minas: percenſent curas, labores, vigilias, ſumptus, pericula; cùm interea nihil ab iis, quod operæ pretium ſit, poſt tot conatus factum videatur. Itaque principiò negant, qui tot antea tua beneficia ſint aſpernati, nunc hoc præſtantiſſimum, & cum totius Weſtphaliæ gloria conjunctum mereri potuiſſe. Deinde qui in Principem ſuum optimum, & ſuæ ſalutis amantiſſimum tam fuerint invenuſti & inurbani, valdè verentur, ne ſemper eos illa morum commoditas deficiat, quam tanta virorum, adoleſcentumque multitudo omni humanitate perpolita deſiderat. Verùm iſti primùm, paucorum civium crimen, toti inferunt civitati.

tati. Deinde non vident, quo argumento ipsi utantur ad frangendum, vel infirmandum, hoc eodem te ad suscipiendum usum esse, & jam porrò uti ad persequendum consilium tuum. Quid enim? Sunt nonnulli minus bene morati. audio. nempe, ne rectè quidem de DEO sentire, & loqui didicerunt. Est verò cùm pravarum opinionum, tum malorum morum una & eadem mater Ignorantia, quæ si luce salutarium doctrinarum aliquando discussa fuerit, vidisti, Princeps Sapientissime, alios Paderbornam mores, alios cives habituram. Nihil enim ad profligandos errores, nihil ad ferociam domandam, nihil ad rectè componendum civitatis statum doctrinâ præsentius. Lovanium accepimus, cùm civilibus armis, atque discordiis complures annos arsisset, essetque civitas mutuis cædibus propè perculsa atque afflicta, Joannem Brabantiæ Ducem consilium cœpisse extruendæ Academiæ. Quid plura? brevi illa civibus pristinam lenitatem, & concordiam reddidit, quam rerum omnium ubertas, & publica felicitas est consecuta. Non aliam quoque spem, te Duce, atque auctore, Illustrissime Princeps, ingredimur. Spem autem? quasi verò non jam fructus aliquos, certè flosculos tuæ providentiæ teneremus. Tot enim adolescentes Paderbornæ nati, qui in tuis scholis jam inde à prima pueritia liberalibus disciplinis, ad omnem honestatem informantur, qui neque sensûs celeritate, neque laboris patientiâ, neque morum facilitate à quoquam exterorum vinci se sustinent, satis declarant, si quid superioribus annis secus accidit, quàm volebas, id non naturæ perversitate, sed salutaris culturæ inopiâ contigisse. Ea jam abs te relata, ac tam insigni accessione cumulata, non modò omnem maculam ac labem, si qua paucorum culpa insedit Paderbornensi nomini, se deleturos profitentur, sed etiam daturos operam, ut vetus illud Paderbornæ elogium, quod ab illo pio viro, quem superius, laudavi, Arnulfi Imperatoris memoriâ litteris mandatum est, quasi postliminiò recuperent. Id ita habet. *Hic locus* (Paderborna) *viris omni nobilitate generis, animique*

Lipsius Lovan. l. 3. c. 1.

In Cosmod. ætat. 6. c. 37.

ſemper inſignibus abundabat, ut non eſſet dubium, quin patria civibus, & cives patriæ congruerent, ac ſibi utraque viciſſim ornamento forent.

CAPUT VIII.

Newhauß *Illuſtriſſimi Principis Fundatoris domicilium ſitum eſſe, ubi olim Nero Claudius Druſus Auguſti Privignus Caſtellum Aliſonem contra Sicambros condidit.*

CEterùm, Princeps Illuſtriſſime, circumſpicientem me, ac penitus perluſtrantem animo hujus Urbis, ut cùm Comico loquar, optimitates, & commoda, hæc quoque ſedes ac domicilium tuum, in quo majores tui Epiſcopi Paderbornenſes ampliùs tria retrò ſecula habitarunt, ne ſe ſilentio prætercam admonet. Quanquam enim longulè abeſt ab Urbe, illinc tamen ipſa, totaque provincia jus petit: illic hujus Academiæ moliendæ conſilia ſunt nata: denique quicquid eſt in iſta arce ſplendoris hodiè, & magnificentiæ, id totum abs te habet, qui unus, & illius, & Academiæ es conditor. Quare ſi ad relaxandos contentione ſtudiorum animos, jucundum erit unquam Academicis noſtris educere ſe nonnunquam ex Urbe, & hæc luſtrare vel umbroſa ſilvarum, vel aprica camporum, libenter, opinor, hujus quoque arcis ſpecie è propinquo perfruentur, eoſque cùm ædificii majeſtas, locique amœnitas, tum verò præcipuè Tui illos Optimi Parentis, ac Fundatoris memoria delectabit. Accedet illa quoque liberalis ſanè voluptas, & adoleſcente colente bonarum litterarum longè digniſſima, quam capient ex earum recordatione rerum, quæ vetuſtiſſimis temporibus hoc ipſo loco geſtæ memorantur. Eſt enim hic locus, ſi quis alius in univerſa Germania magna, & veterum Annalibus, & virorum fortium, atque illuſtrium monumentis celebratus. Quibus de rebus ſi pauca attigero, veniam, ut ſpero, dabis, Princeps humaniſſime, huic meo ornandi honoris Tui

ſtudio,

ſtudio, neque alienum me quicquam ab inſtituto facere judicabis. Si enim laudationem inſtituenti illius Academiæ Platonis nemo vitio verteret, quòd cùm illa eſſet in ſuburbano Athenarum, neque multò inde propiùs abeſſet, quàm hæc arx à Paderborna, exiſtimaret Athenarum gloriam ad Academiæ laudem pertinere; neque ego accuſandus ſum, ſi oſtenſurus idoneum abs te Academiæ locum captum eſſe, de hoc tuo domicilio diſſeram. Ut enim, propter locorum propinquitatem, qui in Academia Platoni dabat operam, is minimè vanus erat, cùm ſe Athenis ſtudere Philoſophiæ diceret, tametſi gymnaſium eſſet in ſuburbano: ita ſedem hanc tuam perinde atque continentem cum hac urbe, lucem quandam, & ornamentum noſtris ſtudiis afferre credimus. Eſt igitur obſervatum à viris eruditis, hoc ipſo loco Neronem *Philipp.* Claudium Druſum Auguſti privignum, Tiberii fratrem, ca- *Cluver. l. 3.* ſtellum poſuiſſe, Q. Ælio Tuberone, & Paullo Fabio Ma- *antiqua* *German.* ximo Coss. qui, ut rationem iniit Sigonius, fuit ab Urbe *cap. 9.* condita annus DCCXLII, ante CHRISTUM Salvatorem *In faſtis.* natum nonus. Siquidem anno proximo ſuperiore, ut narrat Dio Caſſius, Sicambri cum finitimis gentibus, abſentiâ Au- *Lib. 54. hiſt.* *Rom.* guſti, & exemplo Gallorum commoti, bellum adverſus Romanos moverant. Hos Druſus non modò, quod moliebantur, armis vetuit, Rhenum tranſmittere, verùm etiam ipſe tranſgreſſus, ſecundùm inſulam Batavorum, quam Rheni divortia efficiunt, primum Uſipetibus; deinde ipſis Sicambris arma intulit. Anno ſequenti, qui fuit is quem diximus, vere ineunte, rurſus ſubjugatis Uſipetibus, Luppiæque fluminis ripis ponte junctis, in Sicambros irruptionem fecit. Ii per hos dies fortè cum Chattis finitimis, propterea quòd auxilia negaverant, bellum gerebant, quæ res locum dedit Druſo per Sicambrorum fines ductis copiis, ultra Viſurgim movendi. Inde cùm remigraret, in hoſtes delapſus eſt, à quibus cinctus in magnum cum ſuis diſcrimen venit: ſed hoſtibus temerè, & ſine ordine prælium aggreſſis, non modò victor evaſit, verùm etiam caſtellum contra eos ad confluen-

 tes

tes Luppiæ & Alisonis posuit. Ex quibus principiò certum est Sicambros hanc, in qua sumus, regionem eâ tempestate coluisse, cùm inter insulam Batavorum, & Luppiam habitarent Usipetes, è quorum finibus in Sicambros Luppia trajiciendus fuit. atque ita terminus Sicambrorum erat ex ea parte Luppia, ex altera verò Chattis & Visurgi confines erant. Per hos fines cùm iter haberet Drusus, castellum posuit eo loco, ubi Luppia & Aliso miscentur. At quis iste Aliso? diligenter omnem hunc tractum lustranti, omnesque amnes, qui se in Luppiam exonerant, recensenti, nullus in mentem venit,in quem Alisonis,sive ut est in Græco, Elisonis nomen conveniat, præter eum, quem hodie Almam vulgò dicimus, qui apud tuas ædes, Princeps Illustrissime, in unum cum Luppia amnem confluit. Præsertim cùm gravissimi au-
Velleius l. 2. ctores, Velleius Paterculus, qui in his oris sub Tiberio, ut ipse narrat, Præfectus equitum fuit, & Cornelius Tacitus,
Tacitus Annal. 2. hoc ipsum castellum Alisonem appellent, ascito, ut apparet, à præterfluenti nomine. Atqui in conspectu hujus tuæ arcis, est hodieque vicus Elsen, qui vetus illud Elisonis retinet nomen, facileque fidem facit hos esse illos confluentes, ad quos Drusus suum illud castellum collocarit. Porrò nemo, qui castelli nomen audit, vilis & abjecti loci speciem subjiciat
Lib. 56. animo. Etenim Dio aggressurus Varianam cladem enarrare, cujus, ut dicemus, quasi semina posita sunt in hoc castello, disertâ oratione persequitur cujusmodi fuerint hæc Romanorum castella. Primùm enim negat ejusmodi castella crebra in Germania, aut inter se vicina fuisse: deinde Romanas legiones in iis hibernare solitas: tum civitates iisdem locis conditas: eodem Germanos ad forenses conventus convenisse: hîc jus iis dictum esse: hîc paullatim feris & barbaris moribus positis, consuetudine Romanorum, humanitatem & mansuetudinem induisse. Quæ omnia eâ gratiâ ab illo narrantur, ut intelligeremus, quemadmodum Germani, eum locum, in quo Varus habitabat, celebrando, omnesque in speciem amicorum, atque adeò civium partes agendo,

agendo, sensim eum in securitatem, ac mox in exitium impulerint. Atqui Varum fuisse tum in Alisone postea ostendemus. Igitur omnia illa, quæ de castellis Romanis à Dione disputantur, sunt inprimis Alisoni tribuenda. Sanè cùm vicus, qui hodie superest Elsen, non modico spatio à confluentibus recesserit, non vana est conjectura totum eum campum, qui medius est inter confluentes, ubi castellum fuit, & extremos vici fines, frequentibus domiciliis habitatum, atque ita non mediocrem civitatem hoc loco fuisse. Præterea liquet ex his, quæ è Dione attulimus, unum hoc in interiore hac Sicambrorum regione castellum, ubi hiberna essent Romanorum, extitisse. neque enim vel pauca his locis castella verè affirmasset, si modico intervallo plura fuissent, vel in castellis hiberna poni solita, si alius unquam fuisset castelli, alius hibernorum locus. Quæ cùm certa sint, alio præterea argumento certò concludimus, Alisonem castellum & civitatem non alibi, quàm in hoc loco quærendum esse. Proditum enim est à Velleio, Tiberium, cùm post cladem Varianam, rem his oris utcumque restituisset, digredientem in Italiam, ad caput Luppiæ fluminis hiberna locavisse. Quid clarius? Quem enim locum Dio ad confluvia Luppiæ & Alisonis, eum Velleius statuit ad caput Luppiæ. Is igitur amnis, qui proximè à capite Luppiæ in ipsum influit, is est, qui Aliso veteribus dictus, Drusiano castello locum & nomen dedit. At quis ille est, nisi Alma? Maneat ergo, Princeps Illustrissime, tuum hoc domicilium in ipsis Castelli Drusiani vestigiis esse collocatum. *Lib. 2.*

CAPUT IX.

Summa rerum in Alisone castello gestarum, dum illud Romani tenuerunt.

QUo in loco, quæ jam inde à prima origine, non indigna posteritatis memoriâ gesta sint, si coner breviter percensere, equidem nescio simne operæ pretium

facturus. certè, quæ tua est humanitas, Princeps optime, si me in eo, & pietati in te meæ obsequi, & studiis adolescentum nostrorum prodesse velle videris, non gravatè, uti confido, feres. Illud principiò constat hunc locum situm in finibus Sicambrorum insigni Romanis fuisse præsidio ad compescendos, domandosque Tencteros, Usipetas, Bructeros, Marsos, Tubantes, Chattos, Delgubinos, quæ omnes gentes finitimas oras incolebant. Deinde plurimum habebat momenti ad Luppiam, Amisiam, Visurgim in Romani populi potestate retinendum. Quocirca multæ hoc loco nobiles expeditiones susceptæ, multa prælia decreta sunt. Itaque cùm Imperatores, tum eorum legati multi hoc loco erant. Ac Drusus quidem quem post conditum Alisonem legatum habuerit non certò proditur. est tamen ut credam fuisse L. Domitium Ahenobarbum Neronis Imperatoris avum. Is, *Annal. 1.* ut refert Tacitus, per medias paludes tramitem aggeravit usque ad Rhenum, quò commodè Romanæ copiæ permearent. Pertinuisse vero eum aggerem usque ad nostrum Ali- *Annal. 2.* sonem, ex eo conjici licet, quòd postea narrat Germanicum omnia inter Alisonem castellum, & Rhenum novis aggeribus permunivisse. Novos vocat, eò quòd veteres antè à Domitio structos instaurarit. Idem Domitius hinc quoque, ut opinor, arma ultra Visurgim, atque adeò Albim tulit. *Annal. 4.* Sic enim Tacitus de eo: *Exercitu flumen Albim transcendit, longiùs penetratâ Germaniâ, quàm quisquam priorum, easque ob res insignia triumphi adeptus est.* Drusus quoque Alisonis nostri *Epitome Livii.* conditor, ad eundem Albim nomen Romanum protulit, sed cùm victor reverteretur, priusquam ad Rhenum perveniret, ex fractura, equo super crus collapso, naturæ concessit, tertio anno à condito Alisone, quo unà cum T. Quinctio *Anno ante CHRISTUM 7.* Crispino ipse consulatum gerebat. Corpus Romam à Tiberio perlatum est. Milites Romani qui his locis versabantur aram suo Imperatori defuncto erexerunt, haud procul ab *Annal. 2.* Alisone Castello, si rectè Tacitum assequor, qui memorat eam à Germanis postea dirutam, atque item tumulum Va-

rianis

rianis legionibus positum, cùm à Germanico Alisonem, quem obsederant, deserere cogerentur. A neutro igitur longè aberat. Atque, ut dicam quod sentio, credo fuisse inter Luppiam, & montes, inter quos via patet ad Teutoburgiensem saltum. Discimus enim ex Suetonio, cùm de altero monumento, quod Moguntiaci eidem Druso est positum, loquitur, solenne fuisse, ut stato die, circum hanc aram quotannis exercitus decurrerent. ejusmodi verò decursiones magna camporum spatia postulabant, qualia sunt ea quæ Moguntiaci hodieque nomen à Druso obtinent: Neque verò è re erat legionum, ut quotannis procul à suis castris abducerentur: præsertim his locis, ubi ab hostibus facilè iniquitate locorum in discrimen adduci poterant. Quæ mihi ratio Germanicum permovisse videtur, cur, ut ibidem narrat Tacitus, tumulum Varianis legionibus structum, quem iidem Germani disjecerant, minimè iterarit. nimirum tumulus longius aberat ab Alisone, non item ara. Quare confirmare ausim aram hanc Drusi fuisse in ea planitie quæ inter Alisonem jacet, & Luppiæ caput. Druso successit in Germania frater ejus Tiberius, is quo deinde rerum potiente CHRISTUS Salvator noster crucem pertulit. Is proximo à morte Drusi anno (Marcio Censorino, & Caio Asinio Gallo Coss.) Sicambros, in quorum regione demonstravi fuisse Alisonem, magis consilio, ut ipse apud Tacitum gloriatur, quàm vi usus, in deditionem accepit, eorumque multa millia supra ripam Rheni in Gallia collocavit, ut ait Eutropius. eos alii postea Burgundiones, alii Gugernos dictos volunt. Neque multò post Tiberius Romam discessit. Fuit deinde ejus in locis legatus M. Vinucius, ejus, cui Velleius suam historiam inscribit, avus. Sub eo, ut idem memorat, *triennio ante adoptionem Tiberii immensum in Germania bellum exarsit, quod ab eo quibusdam in locis gestum, quibusdam sustentatum feliciter, eoque nomine decreta ei cum speciosissima inscriptione operum ornamenta triumphalia.* Ad id bellum profligandum jam ab Augusto adoptatus, rediit in has oras Tiberius, Sexto

Drusenloch.

Annal. 2.

Lib. 7.

Isidorus.

Cluverius.

Velleius l. 2.

Ælio

Velleius ibid. Ælio Cato, & C. Sentio Saturnino Coss. Ibi cùm trans Visurgim duxisset exercitum, atque Cheruscos in deditio- *An.* CHRISTI 5. nem accepisset, hieme sequentis anni, qui L. Valerium Messalam, & Cornelium Cossum Coss. habuit, ad tutelam imperii, inquit Velleius, digrediens in Urbem, *ad caput Lupiæ fluminis locavit hiberna.* Quæ res manifestò ostendit id omne bellum ex hoc potissimùm Alisone nostro, administratum esse: atque ita ipsa regionis opportunitas flagitabat. Pugnanti enim ad Visurgim non alius erat in propinquo receptus. Proximo consequenti anno repetit eundem locum, atque expeditionem Tiberius, atque *iterum trajecto Visurgi, receptis Cauchis, fractis Longobardis, ad quadringentesimum* (verba sunt Velleii) *milliarium à Rheno ad flumen Albim victorem perduxit exercitum.* Erat Tiberii legatus in hoc bello C. Sentius *Lib.* 55. Saturninus, qui nuper consulatum gesserat, ei, ut refert Dio, ob res his regionibus ductu Tiberii bene gestas, ornamenta triumphalia decreta sunt. Circa idem tempus Maroboduus *Velleius ibidem.* Marcomannorum rex, qui in Boiohæmo dominabatur, grave bellum in Romanos commoverat. adversus eum ex his ad Alisonem castris Tiberius per Noricum, Saturninus per *An.* CHRISTI 8. Chattos cum copiis est profectus, A. Licinio Nerva, Q. Cæcilio Metello Coss. Hoc bellum sanè atrox & periculosum, ut in cujus societatem Maroboduus universam quoque Pannoniam, & Delmatiam traxerat, propè à Tiberio feliciter patratum erat, cùm hîc apud Alisonem ingens plaga Roma- *An.* CHRISTI 10. no est nomini imposita, Q. Sulpicio Camerino, C. Poppæo Sabino Coss. Etenim digresso Tiberio, præfectus in Germaniam venerat P. Quinctilius Varus, qui antea Syriam ad- *Ibid.* ministrarat, *vir*, ut eum nobis depingit Velleius, *Ingenio mitis, moribus quietus, ut corpore & animo immobilior, otio magis castrorum, quàm bellicæ assuetus militiæ.* Hunc suprà memoravi cum exercitu Alisone consedisse. Nam Germani, ut narrat Dio, quibus nimium fidebat, dederant operam, ut quàm longissimè abesset à Rheno, scilicet ut homini faciliùs insidias facerent. at nullus castrorum Romanorum locus in hac regione à

Rhe-

Rhenoquantum Aliſo diſtabat. Deinde cæſo Varo Germani confeſtim ad oppugnanda caſtra converſi ſunt. ea verò fuiſſe Aliſone diſertè pronunciat Velleius. Aſſuetus igitur, ut antè cognovimus, otio caſtrorum Varus, hîc non modò hiberna, ſed etiam, ut ait idem, *trahebat æſtiva*, & quoniam, ut ex Dione nuper didicimus, Aliſone forum erat, ubi Præfectus Romanus jus dicebat, audi quemadmodum ea res hominem infelicem, Germanorum fraudibus, ac dolis irretiendum, ac penitus conſtringendum dediderit. Velleii verba ſunt: *Mediam ingreſſus Germaniam, velut inter viros pacis gaudentes dulcedine, juriſdictionibus, agendoque pro tribunali ordine trahebat æſtiva. At illi, quod, niſi expertus, vix credebat, in ſumma feritate verſutiſſimi, natumque mendacio genus, ſimulantes fictas litium ſeries, & nunc provocantes alter alterum injuriâ, nunc agentes gratias, quod eas Romana juſtitia finiret, feritaſque ſuâ novitate incognitæ diſciplinæ miteſceret, & ſolita armis diſcerni, jure terminarentur, in ſummam ſocordiam perduxere Quinctilium, uſque eò, ut ſe Prætorem Urbanum in foro jus dicere, non in mediis Germaniæ finibus exercitui praeſſe crederet.* Hæc Velleius, qui unum præteriit, quod ad excuſandos Germanos nonnihil facit, neque reticuit Dio. Ait enim Varum principiò Germanis velut ſervis imperaſſe, & argentum exegiſſe tanquam à ſubditis; cujus rei inſolentes eorum primores, quando palàm rebellare non audebant, ad ſimulandam amicitiam, & obſequium, ſtruendaſque clandeſtinò inſidias flexiſſe. obſervarunt igitur adverſus Romanos Germani illud Romani vatis: *Dolus an virtus quis in hoſte requirat?* Erant inſidiarum principes, ut idem Dio ait, Arminius & Segimerus, qui aſſiduò cum Quinctilio verſabantur, ac ſæpenumerò convivabantur. Atque hæc omnia gerebantur, ut diximus, Aliſone. Ubi jam nihil ſibi Quinctilius à Germanis metuere viſus eſt, primùm eum rogant, ut præſidio ſibi militum Romanorum uti liceat. Dictum factum. aliis ad oppida munienda: aliis ad capiendos latrones: aliis ad ſubvehendos commeatus præſidia concedit. Poſtquam imminutus, & debilita-

Ibid.

Lib. 56.

Dio lib. 56.

bilitatus exercitus Alisone remanserat, excogitant quemadmodum Varum inde ad iter protrahant, quò cladi sit opportunior, cùm se per amicorum regionem ire crederet. Quid quæris? repentè ex composito Alisonem affertur nuncius, quosdam è longinquis Germanis arma sumpsisse. Hìc qui apud Quinctilium erant, quos jampridem amicos esse sibi persuaserat, rem indignam dicere: hortari ut rebelles punitum iret: auxilio se mox affuturos. Illi digressi, quosquique Romanos, velut sibi præsidio futuros à Quinctilio postularant, obtruncant: Quinctilium adversus rebelles Alisone proficiscentem, à tergo, depositâ jam amicorum personâ, adoriuntur. Ita, inquit Velleius, *exercitus omnium fortissimus, disciplinâ, manu, experientiâque bellorum inter Romanos milites princeps, marcore ducis, perfidiâ hostis, iniquitate fortunæ circumventus, cùm ne pugnandi quidem egregiè occasio, in quantum voluerant, data esset miseris, castigatis etiam quibusdam gravi pœnâ, quia Romanis & armis, & animis usi fuissent; inclusus silvis, paludibus, insidiis ad internecionem trucidatus est.* Reliquerat Varus Alisone, ut constat ex Dione, legatum L. Asprenatem. narrat enim à tubicinibus, cùm se ad prædam convertissent Germani, sparsam esse famam adventare Asprenatem suos ulturum, neque eam vanam fuisse. In propinquo igitur fuisse oportuit. Ducebat Asprenas duas legiones, quas, ut narrat Velleius, *navâ virilique operâ immunes tantâ calamitate servavit; maturèque ad inferiora hiberna descendendo, vacillantium etiam cis Rhenum sitarum gentium animos confirmavit.* Appellat inferiora hiberna, quæ erant apud Vetera, ubi hodie est oppidum Sancti, quò pertinebant aggeres illi ab Alisone ad Rhenum olim structi. Inter alia rei Romanæ damna, quæ clades Variana attulit, illud etiam fuit, quòd Aliso, vigesimo circiter, postquam ædificatus fuerat, anno in hostium potestatem venit. Cæso enim cum exercitu Varo, immensæ Germanorum copiæ, ut testatur Velleius, Alisonem, & in eo Lucium Cæditium præfectum castrorum, aliosque, qui supererant, Romanos obsident. At illi *omnibus difficultatibus*

bus superatis, quas inopia rerum intolerabiles, vis hostium faciebat inexsuperabiles, nec temerario consilio, nec segni providentiâ usi, speculatique opportunitatem, ferro sibi ad suos peperere reditum. Hæc sunt, quæ de clade Variana ad Alisonis historiam pertinere visa sunt, quæ Romano nomini *penè exitiabilis*, ut loquitur Suetonius, accidit in Teutoburgiensi saltu, quod nomen *In Octav. cap. 23.* hodie retinet mons, cui subjectus campus à Germanorum de Romanis victoria Winfelt appellatur, non longè ab Horna oppido, XII. ab Alisone passuum millibus. Quo tempore Aliso in Romanorum ditionem redierit, non satis compertum habeo; illud ex Tacito exploratum est, octavo post cladem anno tenuisse Romanos. Neque verò ante Augusti mortem, qui quinto post cladem anno obiit, recuperatum puto. Nam etsi Tiberius, & Germanicus pœnas de Germanis repetitum mox venerunt, negat tamen Dio longè ab Rheno discessisse, ne quod sibi novum malum crearent. Mortuo Augusto, Sexto Pompeio, & Sexto Appuleio Coss. CHRISTI 15. Tiberius jam Imperator in has oras venire desiit. quapropter totam belli Germanici molem Germanicus Drusi, qui Alisonem ædificaverat, filius, sustinuit: quem, ut narrat Tacitus, Octavius Augustus *octo apud Rhenum legionibus imposuerat*. *Annal. 1.* Is anno ab Augusti excessu proximo, Druso Julio & C. Norbano Coss. sedatâ militum seditione, res novas Augusto jam extincto molientium, depulsisque hostium iter obsidentium copiis, exercitum duxit, inquit Tacitus, *ad ultimos Bructerorum, quantumque Amisiam & Luppiam amnes inter, vastatum haud procul Teutoburgiensi saltu, in quo reliquiæ Vari, legionumque insepultæ dicebantur.* *Ibid.* Pergit exequi quemadmodum in eum saltum progressus legiones Varianas tumulo condiderit, primusque cespitem posuerit, atque mox ancipiti cum Arminio Marte conflixerit. In hac expeditione receptum, vel instauratum Alisonem promptum est credere: nam ex ultimis Bructerorum, ubi hodie Delbrugia est, in Teutoburgiensem saltum tendentibus erat necessariò prætereundus. Consecutus est annus, qui T. Sisennam, Statilium

lium Taurum, & L. Scribonium Libonem Coss. habuit, quo Germani, dum Germanicus classem apparat, quâ militem & commeatum in has oras per Amisiam advehat, interea magnis copiis *castellum Luppiæ flumini appositum* obsident, ut commemorat Tacitus. Id castellum paullò pòst Alisonem nominat. Sic enim habet: *Audito castellum Luppiæ flumini appositum obsideri, sex legiones eo duxit.* & paullò post: *Neque Cæsari copiam pugnæ obsessores fecere, ad famam ejus dilapsi. tumulum tamen nuper Varianis legionibus structum, & veterem aram Druso sitam disjecerant. Restituit aram, honorique patris princeps ipse cum legionibus decucurrit. Tumulum iterare haud visum; & cuncta inter castellum Alisonem, & Rhenum novis limitibus, aggeribusque permunita.* Atque hæc sunt, Princeps Illustrissime, quæ de Alisone nostro à Romanis scriptoribus sunt prodita. Consequentibus temporibus, uti segnius Romani in Germania Magna bella gesserunt, ita minorem dedere scribendi materiam. Siquidem hoc ipso anno, quo Alisonem obsidione liberatum esse dixi, Germanicus post insignem victoriam, quam ad Visurgim, in campo Idistaviso, non longè à Minda, de Arminio reportavit, à Tiberio fortissimum juvenem, ut loquitur Tacitus, *specie honoris, amoliri* cupiente, in urbem revocatur. Ibi cùm proximo anno C. Cælio, L. Pomponio Coss. de Germanis triumphasset, missus in orientem, non multò pòst, dolo Pisonis interiit. Interea res Germaniæ per præfectos Tiberius sic administrabat, ut, *ne cui bellum permitteret, etiam damna dissimularet, satius arbitratus rebellium gentes, quando Romanæ ultioni consultum sit, internis discordiis relinqui.* Neque nihil in hoc Tiberius vidit. nam post discessum Germanici, inter Cheruscos, & Maroboduum grave bellum exarsit, & postea inter eosdem Cheruscos, & Chattos tantæ inimicitiæ, ut alicubi Tacitus, eos *æternùm discordare* scripserit, ut interea Hermundurorum cum iisdem Chattis prælia, & Bructerorum, atque Ansibariorum excidia silentio prætercam. Inter hæc Germanorum dissidia, tantisper Aliso præsidiis Romanorum tenebatur, donec Claudius

[Margin notes: Annal. 2. (beside "tum obsident"); Tacitus Annal. 2. (beside "gnem victoriam" / "non longè"); Ibid. (beside "tissimum juvenem"); Tacit. l. 4. Annal. / Annal 2. (beside "Germaniæ per præfectos"); Annal. 11. (beside "Chattos tantæ")]

dius Imperator, ut est apud Tacitum, C. Valerio Asiatico, M. Valerio Messalla Coss. qui erat à condito Alisone sextus & quinquagesimus, *adeò novam in Germanias vim prohibuit, ut referri præsidia cis Rhenum juberet.* Præerat tum Germaniæ cum exercitu L. Domitius Corbulo, vir veteris disciplinæ militaris observantissimus, & maximis postea rebus in Oriente gestis immortalem famam consecutus. Is igitur in ipso aditu præclarorum operum, ad quæ jam pro nominis Romani gloria se accinxerat, non modò reducere exercitum, sed Alisonem quoque, & quæcumque in ulteriore Germania Romani loca tenuerant, præsidiis nudare coactus est. Itaque deinceps præclarè Romani secum agi existimarunt, si Germanos transitu Rheni prohiberent. Quid quod Panegyristes quidam ausus est dicere coram Maximiano, & Constantino; posterioribus falsò de antiquis Imperatoribus traditum visum fuisse, quòd trans Rhenum signa barbaris gentibus intulissent. Quò major est gloria tui Alisonis, Princeps Illustrissime, habuisse in hibernis Romanas legiones, hîc jus dixisse tot Consulares, tot ornamentis triumphalibus insignes viros, hîc bella administrasse illos ex Augusta domo nobilissimos Imperatores, quorum ea fuerit virtus, ut etiam posteris supra fidem esse videretur.

Annal. 11.

Paneg. Max. & Constant.

CAPUT X.

In quorum potestatem venerit Aliso à Romanis desertus.

QUid verò, Romanis aquilis cis Rhenum reductis, Alisone factum est? Videtur enim certum, & exploratum, minimè vacuum, ac desertum esse derelictum, sed abscedentibus Romanis immigrasse Germanos, aut, quod verisimilius, dirutum instaurasse. Neque enim fieri potuisset, ut ad nostram usque ætatem Romanum Alisonis nomen retineret, nisi jam inde à Romanorum ex his oris discessu, ab aliquo populo cultus esset, atque celebratus. Quid quod jam antè docui convenisse etiam Alisonem, &

ſedes in eo fixiſſe Germanos, quod ſanè libenter in tantis, & tam crebris inter vicinas gentes ſimultatibus faciebant, quòd à bellorum injuriis Romanorum eſſent præſidio tutiores. Eadem eis fuit, Romanis quoque digreſſis, cauſſa colendi & muniendi Aliſonis. erat enim, ut jam demonſtravi, in medio multarum gentium, quæ infeſtis ſæpe armis inter ſe dimicabant. nam, ut alias taceam, Bructeri, quorum extremos audivimus ex Tacito propè ab Aliſone conſediſſe, circa exordia principatûs Trajani propè funditus à vicinis deleti ſunt. Quis ergo populus Aliſonem tenuit? nempe idem qui hanc regionem. Ac ſuperioribus quidem annis, Druſo rem gerente, ut diximus, in hac Luppiæ ripa Sicambri incolebant, quos Tiberius poſtea, quòd belli adverſus Romanos auctores ac principes fuiſſent, tranſportavit in Galliam. Verſatur verò in quæſtione apud eruditos, num Sicambri ſtirpitus ex his oris exciſi ſint, an verò nonnulli remanſerint? Qui ullos remanſiſſe negant, Taciti partim ſilentio ſe tuentur, partim verbis. Silentio, quòd Germaniæ populos accuratiſſimè percenſens, nunquam poſtea Sicambros in hac regione collocat, quàm ſunt tranſlati in Galliam. Verbis, quia disertè exciſos eſſe confirmat. quomodo verò exciſi, ſi ulli reſtabant? Qui contrà ſentiunt, gravem habent ſuæ opinionis auctorem Strabonem, qui ſuam Geographiam Tiberio imperante ſcribebat, cùm necdum extinctum eſſet illud Germanorum belli fulmen Arminius. nam libro ſeptimo ejus etiam viventis, & cum Romanis bella gerentis meminit. mortuus eſt autem Arminius, ut ex Tacito clarum eſt, M. Silano, L. Norbano Coſſ. viginti & ampliùs annis poſt deditos Tiberio Sicambros. Is igitur, eodem libro ſeptimo, ſic ait: *Hujus partis* (Germaniæ) *populos Romani partim in Galliam traduxerunt: reliqui migraverunt in penitiores Germaniæ partes, ut Marſi: ſed & Sicambrorum exigua reſtat portio.* Idem eodem libro commemorat à Germanico, inter alios Germaniæ principes, ductum in triumphum Teudorigem principem Sicambrorum. Fuerunt igitur Sicambri in Germania, cùm eam ad-

Tacitus de morib. Germ.

Annal. 12.

Annal. 2.

administraret Germanicus. non ergo omnes à Tiberio translati. Postea verò quàm Francorum in his terris nomen exortum est, quid illustrius Sicambris? Quoties eorum Jornandes, Claudianus, Sidonius, alii meminerunt? Quod Tacitus eorum non meminerit, respondent non pugnare cum Strabone, qui exiguam portionem fuisse ait, quam Tacitus meritò in integri populi numero habendam non putavit. Quod idem excisos memoret, ex eo non consequi ut nulli *Lib. de mor. Germ.* manserint. nam & Bructeros ab eodem excisos perhiberi, & *Annal.* 13. Ansivarios, quod juventutis erat, cæsos; imbellem ætatem in prædam divisam esse. Et tamen Bructerorum & Ansivariorum nomen, posteriorum quoque seculorum memoriâ celebratur. Quid? nonne ausus est Velleius scribere, à Tiberio, *Lib.* 2. post cladem sub Varo acceptam, *ocyus prosperrimo eventu excisam esse Germaniam?* num ideò nullos Germanos Germanico, cum quibus bellum gereret, reliquit? Habent igitur, qui Strabonem sequuntur, quo se tueantur; neque sibi eripi sinant, etiam deserentibus has oras Romanis, fuisse è veteribus illis Sicambris, qui Alisonem colerent. Quòd si apud quempiam plus aliorum, quàm Strabonis valebit auctoritas, nihil tamen ille de Alisonis dignitate decerpet. Nam etsi negent mansisse veteres illos Sicambros, fatentur tamen ab Usipetibus & Tencteris, qui vacuam, ut aiunt, eorum regionem adierint, usurpatum postea fuisse gloriosum, & veterum memoriâ inclytum Sicambrorum nomen. In ea regione cùm fuerit Aliso, inter utrosque convenit venisse in eorum potestatem Sicambrorum, qui Rhenum postea transgressi, atque ad Vahalim & Mosam longè latèque primùm dominati, ad extremum subjugatâ Galliâ, reversi in Magnam Germaniam, unde exierant, ac tandem eversis Turingis, am- *Otto Frisin. lib.* 5. *c.* 32. plissimum Francorum regnum fundaverunt, quod Caroli Magni tempore, *à Bulgaris, seu Illyrico usque ad Hispanos, à Danis usque ad Calabros* pertinebat. Hoc regnum qui primi tenuerunt, è Sicambris fuisse, fidem facit D. Remigius, qui eorum Regem Clodoveum salutaribus aquis expiaturus,

Greg. Turo. l. 2. c. 31. turus, ſic eum affatus dicitur: mitis depone colla Sicamber: & Venantius Fortunatus, qui ſic alloquitur Charibertum Regem:

Lib. 6. 4. *Cùm ſis prognatus clarâ de ſtirpe Sicamber.*

Huic igitur tam inclytæ genti ſervivit derelictus à Romanis Aliſo, quem equidem reor caput gentis interea fuiſſe, *Tacitus 13. Annal.* dum Romani, tametſi nulla in hac ulteriore Germania præſidia habebant, tamen Rheno propinquiores agros militum pecoribus, atque armentis vendicabant, & veteres colonos adire cupientes armis arcebant. Tunc enim Sicambri noſtri tantiſper ſe his remotioribus ab Rheno locis tuebantur, & diſcordantibus cæteris Germaniæ populis, paullatim creſcebant, eaſque vires induebant, quibus non modò deinde Romanos Rheno arcerent, verùm etiam cum iis in Romano ſolo de orbis terrarum imperio dimicarent. Quam ad rem plurimùm eis contuliſſe Aliſonis opportunitatem mecum fatebitur, qui conditionem eorum temporum, locorumque conſiderabit. Siquidem nulla res deteriorem faciebat Germanorum fortunam, quàm inteſtinæ diſſenſiones ac bella. *In lib. de moribus Germ.* Itaque Tacitus de iis loquens, pronuntiat: Urgentibus imperii fatis, nihil jam præſtare fortunam majus poſſe, quàm *Alciat. Lib. de form. Imp. Rom. Philipp. Cluverius Germ. antiq. lib. 3. c. 20.* hoſtium diſcordiam. Ea demum diſcordia ſublata eſt, exorto primùm in his regionibus Francorum nomine, ſive ea, ut volunt quidam, una primùm gens littoralis fuit, quæ cæteras poſtea in ſocietatem traxit; ſive, ut alii, *omnes hæ gentes ictis inter ſe pro ſumma rei fœderibus, hoc ſibi pulcherrimum à ſtudio libertatis Francorum cognomentum aſciverunt.* Illud certiſſimum eſt, gentes pleraſque omnes, quæ inter Francicas à veteribus nominantur, in hac regione, quam hodie Weſtphaliam vocamus, ſedes primùm habuiſſe, ut Salios, Anſivarios, Attuarios, Chamavos, Bructeros, ac denique Sicambros noſtros. His gentibus cùm videamus in Romani imperii terras tranſgreſſis Sicambros imperitaſſe, proximum eſt ut credamus, eos quoque primos illius tantæ coitionis, & conjunctionis duces, ac principes fuiſſe. Nimirum

rum quod Drusus fecerat, ut ad domandos, & continendos in potestate populi Romani tot bellicosos Westphaliæ populos (sic enim loquamur, tametsi necdum Westphalia dicebatur) hoc castellum in mediis eorum finibus collocaret, idem existimo plurimùm profuisse Sicambris, qui illud post id locorum obtinuerunt, ad eosdem populos communis belli societate colligandos.

CAPUT XI.

De occupato à Saxonibus Alisone, & origine Paderbornæ.

INitâ illâ circa Gallieni tempora, populi olim discordes, Franci sunt appellati, quibus, ut ait Marcellinus, confines erant Saxones, gens primùm ultra Albim sita, ut ex Ptolemæo discimus, sed quæ deinde adjunctis sibi Cauchis, si Zosimo credimus, Juliani temporibus ad Visurgim usque dominabatur. Ab horum finibus usque ad Rhenum quæcumque gentes habitabant, Franci dicti, & eorum regio D. Hieronymo, Sulpitio Alexandro, & in veteri tabula itineraria Valentiniani ætate descripta, quæ Amplissimi, & optimè de litteris meriti Viri Marci Velseri ope prodiit in lucem, Francia nominatur. Ac principiò quidem, cùm, ut opinor, imbecillioribus singuli viribus erant, Franci & Saxones conjunctis consiliis, & opibus piraticam in Rheno ac mari exercentes Romanorum terras infestabant. Deinde, ubi seorsim satis utraque gens sibi posse visa est, Franci terrâ, quòd Sicambri nostri, & ceterorum plerique equitatu valebant: Saxones mari rem gerere cœperunt. Ac Franci quidem tandem aliquando transgressi Rhenum sedes in Romano fixerunt solo, & post multa prælia, subjugatâ Germaniâ primâ, ubi est Moguntiacum, & Belgicâ secundâ, in qua Suessiones, Catalaunum, Ambiani, circa annum Domini CCCCLVI. ad extremum in Gallia consederunt. Horum

Lib. 27.

Lib. 3.

In vita Hilarionis.

apud Turon. l. 1. c. 9.

Sidon. Apollin. in panegyr. Aviti.

rum prosperam fortunam æmulati Saxones, à tergo consecuti, transito Visurgi, regiones, è quibus illi migraverant, occuparunt. Neque tamen credibile est ita Francos excessisse, ut nulli remanserint. Nam ut alios taceam, Bructeri, quos inter Francorum populos Eumenius, & Sulpitius Alexander numerant, longo pòst intervallo Boructuarii dicti, demum circa annum CHRISTI DCCVIII, ut testatur Venerabilis Beda, cùm eis CHRISTI Euangelium afferre cœpisset S. Suibertus, à Saxonibus sunt devicti. Transierunt quoque in Saxonicum nomen Angrivarii, quos postea Angarios dixerunt. Itaque neque Sicambros planè deseruisse Alisonem, ut vacuum ingrederentur Saxones, equidem adducor ut credam; sed potius condendæ Paderbornæ Saxonibus caussam dedisse. Id priusquam explanem, video mihi necessariò confutandas quorundam de origine Paderbornæ opiniones. Nam qui nobis tabulas Ptolemæi egregiè illustratas ediderunt, cùm inter Germaniæ oppida Teuderium reperissent, non dubitarunt confirmare esse Paderbornam. At Teuderium, quòd Theudurum Antoninus vocat, non in Germania magna, sed in adversa Rheni ripa fuisse, ex ipsa itineris ratione, quam Antoninus persequitur, alii satis liquidò demonstrarunt. Nihil igitur Teuderium ad Paderbornam. Aliis visum est Paderbornam suam originem Carolo Magno debere, qui amnem è tribus fontibus hoc loco ortum, à Pado illo nobili Galliæ Cisalpinæ fluvio, cui tres item sint fontes, Paderam appellarit. Verùm Paderbornæ nomen antiquius esse Carolo Magno, liquet ex epistola S. Ludgeri ad Rixfridum Episcopum, ubi inter rebelles Saxones meminit Ogelli Oesterbach de Paderborne, qui cùm anno DCCLXXVIII. hoc est, proximo à suscepta fide & baptismo, pugnaret contra Carolum, essetque ejus ætas adventu illius in has oras vetustior, non potuit Paderbornæ nasci, neque à Paderborna nomen ferre, si primum à Carolo condita fuisset, vel appellata. Neque id Gobelinus Persona confirmare audet. Nam quod adjungit, ab iis Saxonibus,

Panegyr. Constant. *Apud Turon. loc. cit.*

Lib. 5. c. 12.

Philippus Cluverius l. 2. Germ. ant. c. 18.

bus, qui Longobardos, duce Alboino, in Italiam comitati, se ab iis circa annum Domini DLXX. sejunxerunt, ædificatam, vel nominatam esse Paderbornam, longiùs etiam abest à vero. Nam illos ex Italia profectos, arma intulisse in Gallias, ibique à Mummulo Francorum duce fractos, atque subactos, retrò unde venerant recessisse legimus, nusquam verò, in has oras remigrasse. Sed hæc hactenus. Nunc, ut institui, quid de origine Paderbornæ sentiam, explicabo. Quod plerisque in rebus usu venire solet, ut unius interitus, alteri præbeat nascendi locum, id Paderbornæ accidisse judico. Saxones enim cùm à Visurgi profecti se primùm his regionibus intulerunt, ut paullò antè ostendi, non vacuas hominibus repererunt. Quare tametsi Sicambri, cæterique populi, tot copiis in Romani populi terras ultra Rhenum traductis, pristinas suas vires acciderant, tamen non usque eò fracti erant animis, ut loca munitione, & frequentiâ populi nobilitata, ultrò advenientibus hostibus indefensa traderent. Hujus generis cùm esset Aliso, toto eo tractu, qui inter Visurgim, & Alisonem jacet, non magno negotio in ditionem redacto, facilè est suspicari ab Alisone, primam esse Saxonibus injectam moram. Interea dum opperiuntur, dum se suaque Sicambri, ultrò, vel armis compulsi dedant, videtur illa loci amœnitas, & ubertas elegantissimorum fontium, in qua castra fecerant, quamvis barbaros id temporis Saxonum animos permovisse, ut in eo loco Urbem conderent. Quoniam verò veteres in numero multitudinis pleraque nomina quarta vocali terminabant, quæ nos per secundam efferimus,(dicebant enim *thi engelon, thi heiligon, thi bronnon*, seu *bornon*) & jucundissimos hos tres nostros fontes Patherbrunnon visum erat nominare; ideò Urbi ipsi idem est nomen inditum. Sed quid sibi vult illud Pather? Colligimus enim sic à majoribus enuntiatum esse, quòd ita crebrò scriptum reperiamus, nimirum cùm lingua Germanica veterem illam suam asperitatem retineret. quemadmodum enim paullatim articulum *thi* mollius pronunciarunt *die*,

Gregor. Turon. l. 4. hist. Francorum c. 7.

ita ex Pather fecerunt Pader. Teſtatur Gobelinus à Pado derivatum, *qui*, ut ait, *ex tribus fontibus ſibi invicem prope ſurgentibus ad pedes Alpium in unum alveum concurrentibus oriatur.* quæ deſcriptio non congruit cum iis quæ à Strabone, Plinio, Ptolemæo, Leandro Alberto de origine Padi memorantur. Sed faciamus non ſpectatam eſſe in hac appellatione tam accuratam ſimilitudinem, ſi cui id ſequi libebit, dicet à Pado factam eſſe Paderam, quemadmodum brachium Padi, quod eſt ad Ravennam, Paduſam dictum accepimus. Reperitur quoque ſcriptum Padesbronnen, ubi videri poſſit deductum nomen ab eadem origine atque ipſum Padi vocabulum. Refert enim Plinius ex Metrodoro, Padum nomen accepiſſe ab arbore picea, quæ multa circa fontem, quæ Gallicè Pades dicatur. Verùm unde Saxonibus noſtris, quos eo tempore quaſi more ferino vixiſſe ait Venantius, ea eruditio, & cognitio linguarum? Equidem malim fateri neſcire me, unde illud Pather, in nomine Patherbornæ, perinde atque obſcurum eſt quid ſibi velit Mimigarna, in nomine Mimigarnafordæ, quo aliquot ſæculis dicta fuit ea Weſtphaliæ Urbs, quam hodiè Monaſterium nuncupamus. præſertim cùm illa à Pado derivatio nullius è veteribus auctoritate nitatur. Romanis certè hi fontes, Luppiæ fontes perinde dicebantur, atque ille Luppeſpringenſis, atque adeò qui nobis Padera eſt, non alius ac Luppia. quanquam necdum conditâ Paderbornâ, antequam ars aliquid moliretur, non videantur noſtri fontes in unum alveum fuiſſe collecti, ſed temerè, ut caſus ferebat, per ſubjectos campos lapſi ſe in Luppiam intuliſſe. Eò factum eſt, ut cùm Sicambri vetus Luppiæ nomen his fontibus tribuerent, Saxones ejus appellationis ignari novum iis vocabulum attribuerint. poſteà verò occupato Aliſone, didicerunt à Sicambris Luppiæ nomen: hæſit tamen iis fontibus, quos priùs in poteſtatem redegerant, novum Paderæ nomen. Quocirca cùm antea duo tantùm amnes ad tuam arcem, Princeps Illuſtriſſime, confluere dicerentur, deinceps tres ſunt numerati,

Annales Caniſiani an. 777.

Lib. 3. c. 16.

Lib. 3. 7.

Vide Gobelinum.

rati, cùm revera Luppia, & Padera unus, atque idem sit fluvius.

CAPUT XII.

Instauratum videri Alisonem à D. Carolo Magno.

POtiti Alisone Saxones, omnique circa eum regione, secundâ fortunâ elati, ausi Francorum vestigiis insistere, devinctis sibi belli societate Thuringis, Rhenum & ipsi transcendunt, rati idem sibi in Francos licere, quod illis in Gallos, aliosque Romani Imperii populos licuisset. Ea res Francos coëgit arma retrò in Saxones Thuringosque convertere, donec exciso florentissimo Thuringorum Imperio, Saxones vectigales facerent. Contigit hoc anno CHRISTI DXXVII. Quo ex tempore nunquam desierunt Saxones, sæpe excusso Francorum jugo, ad libertatem eniti, donec à Carolo Magno Francorum rege, antequam à Leone III. Pontifice Maximo, qui Paderbornæ fuerat, Imperator Populi Romani renunciaretur, bello pressi simul Francorum imperium, simul CHRISTI religionem amplecterentur. In eo bello non dissimili caussâ atque olim Drusus, castellum hoc ipso loco Carolus videtur condidisse. Cùm enim Saxones denuò Francis rebellassent, eosque jam ulturus Carolus Wormatiâ properaret, perterriti, inquit Regino, *ad locum ubi Lippa oritur venerunt, ibi se suamque patriam Regi tradiderunt, & spoponderunt se Christianos esse debere. Tunc Rex unà cum Francis restauravit Heresburgk castrum, & aliud castrum super Lippam, ubi venientes Saxones unà cum uxoribus, & parvulis innumerabilis multitudo baptizati sunt.* Non possum iis assentiri, qui hoc posterius castrum procul collocant à Luppiæ fontibus. In annalibus enim, qui Astronomo tribuuntur, hæc Saxonum deditio, & baptismus eodem propemodum loco describitur, ubi Carolo obviam venerunt, hoc est ad Luppiæ caput. Sic enim habent: *Ad fontem Lippiæ veniens, immensam illius perfidi populi multitudinem, velut devotam & supplicem, ac quasi erroris*

Gregor. Turon. l. 3. c. 7. l. 4. c. 10.

Lib. 2.

roris sui veniam poscentem invenit. Cui cùm & misericorditer ignovisset, & eos, qui se Christianos fieri velle affirmabant, baptizari fecisset, datis & acceptis pro fide servanda fraudulentis eorundem promissionibus, obsidibus quoque quos imperaverat receptis, Eresburgo castro, quod dirutum erat, restaurato, alioque castello super Lippiam extructo, & in utroque non modico præsidio relicto, ipse in Galliam reversus, in villa Haristallo hiemavit. Ex his constat, principiò Saxones, haud procul à fonte Luppiæ, Carolo supplices esse factos, atque eodem propè loco magnam partem esse baptizatos. Deinde hunc baptismum ad novum illud castellum celebratum esse. id enim, præter Reginonem, disertè affirmant Annales Canisiani. Ex quibus concluditur hoc castellum propè à Luppiæ fontibus abfuisse. Quoniam tamen super Luppiam situm esse dicitur, non ideò sentiendum super eum rivum fuisse, qui Luppespringæ oritur. Neque enim is rivus, ut testatur Gobelinus, unquam absolutè Luppia dicitur. Deinde pugnat cum Caroli consilio. Siquidem ante ejus adventum Saxones fusi fugatique erant à Francis, usque ad flumen (inquit Regino) quod Lippa dicitur. Eodem postea itinere eos persequenti Carolo, ut bellum profligaret, super idem flumen castellum ponere visum est, eo loco ubi & amnem ipsum haberet in potestate, & transitu per rivos, ex quibus ipse oritur, intercluso, rebellibus populis spem omnem adimeret se ad arma congregandi. Est igitur Carolus adversus Saxones idem consilium secutus, quod olim hoc ipso loco contra Sicambros Druso placuerat. Ex quibus apparet, cùm tam propinquum fonti Luppiæ fuerit, & tamen Luppiæ, ubi jam flumen dici potest, non rivus, impositum; non alibi hoc castellum fuisse, quàm ubi Drusianus Aliso steterat, ad Luppiæ, Alisonisque confluentes. Hunc ipsum locum equidem crediderim significari, quoties consequentibus annis Carolus cum exercitu ad eum locum venisse memoratur, ubi Luppia consurgit. ut anno DCCLXXX. apud Reginonem: Carolus *Saxoniam ingressus ad Heresburgk venit, & inde ad locum, ubi Lippa consurgit,*

git, & ibi Synodum tenuit. & iterum biennio pòst; *Coloniam veniens Rhenum transiit, & Synodum tenuit, ubi Lippa consurgit, ubi omnes Saxones convenerunt, excepto rebelle Widikindo. Illuc etiam venerunt legati Godefridi Regis Nortmannorum, & Altdeni, & Hosmundus, necnon etiam legati Avarorum missi à Cacano, & Inguno. Peracto placito reversus est Rex in Franciam.* Hæc Regino. Hîc non est nobis anxiè quærendum, ubi fuerit Caroli exercitus, cùm ad Luppiæ fontem castra fecisse dicitur. nihil enim dubito, quin eum omnem campum fuerit complexus, qui utrisque Luppiæ fontibus, & eorum confluentibus continetur. id quod hodieque ostendunt ingentia aggerum, vallorum, fossarum vestigia, quæ jam indè à Caroli memoria, in iis, quos dixi, finibus, passim visuntur. Ubi vero ipsemet Carolus interea se tenuerit, id video non absurdè quæri posse. Sanè reputanti eos conventus, quorum ex Reginone meminimus, nemini veniet in mentem alibi Carolum, quàm in loco aliquo munitiori, tantisque rebus gerendis apposito, diversatum esse. Atqui nullus ejus temporis auctor, alium locum munitum in eo tractu fuisse prodidit, atque castellum, quod nuper ad Luppiam exædificarat. hîc igitur morabatur Carolus, cùm ad fontem Luppiæ venisse memoratur. cujus rei non leve indicium est, quòd ante hoc conditum castellum, nunquam, uti sæpe postea, *ad locum ubi Luppia consurgit,* venisse dicatur. Qua in re scriptores Francicarum rerum, Romanos sunt imitati. Quemadmodum enim illi, quod ad confluentes Luppiæ & Alisonis Drusus contra Sicambros castellum posuerat, id illi ad caput Luppiæ positum dixerunt, quòd non longè suprà Luppia primùm justi amnis nomen ferre possit: ad idem exemplum, qui res gestas Caroli sunt persecuti, tunc illum ad fontem Luppiæ pervenisse scripserunt, cùm exercitu à fontibus ad confluentes tendente, ipse eodem quo olim Drusus loco sedem fixerat. Itaque, Princeps Illustrissime, tuus Aliso primùm in potestate fuit Romanorum, deinde Sicambrorum, qui Francorum fuerunt nobilissimi, tum Saxonum,

ac denique iterum ad Francos rediit, quo tempore simul à Romanis receptus videri potest, quandoquidem eo tempore Romanum imperium ad Francos est Pontificis Maximi auctoritate translatum.

CAPUT XIII.

Aliso sedes Episcoporum Paderbornensium.

VErumenimverò satis jam diu Aliso noster Martis & Bellonæ domicilium fuit. Vindicandus est aliquando Religioni & Sapientiæ. id factum est, cùm tui, Princeps Illustrissime, Majores, hujus Urbis Antistites, stabilem sibi in eo sedem constituerunt. Quanquam, ut est semper difficile ab eo loco divelli, in quo sis multùm diuque versatus, ne tum quidem prorsus belli tumultibus caruit. Nam ut taceam sæpenumero cùm alios Antistites, tum Teipsum, Princeps Illustrissime, Reip. caussâ ad arma compulsum, princeps majoribus tuis huc migrandi caussa, Martis perpetua pedisequa & comes Discordia videtur fuisse. Antea siquidem in Urbe sua Paderborna, apud Cathedralem Ecclesiam habitabant, quo tempore civium erga suos Præsules amor, & reverentia tanto eis præsidio erat, ut vallum, turresque minimè requirerent. At postquam ab iis illa sacrosancta dignitas contemni cœpit, gravesque sunt motus adversus Ecclesiasticum ordinem excitati, faciendum visum est, ut ab eorum injuriis semoti, hujus se arcis præsidio tuerentur. Annum, quo id factum sit, non habeo certum dicere. Suspicor tamen circa annum partæ salutis MCC. Certè Otto Ritbergensis, qui anno MCCLXXVII. ad Paderbornensem Cathedram est evectus, in hac se arce tenebat, dicebaturque vulgò eodem, quo hodiè nomine, fortasse, quòd in veteris arcis Carolinæ vestigiis esset collocata. Eam deinde civium eruptione incensam & propè complanatam, Henricus Spiegelius Episcopus restituit, ac, nisi fallor, Carolum IV. Imperatorem, qui hac iter habebat

bebat in ulteriorem Saxoniam, in ea accepit hoſpitio, anno MCCCLXXV. quamquam Gobelini verba legenti potiùs videatur manſiſſe Paderbornæ. Noſtrâ verò memoriâ, Princeps Illuſtriſſime, dignam veteri illâ nominis ſui gloriâ ſpeciem hæc arx aliquando eſt conſecuta, poſtquam ingenti ſumptu in hanc abs te amplitudinem, excelſitatemque exædificata, foſſis & turribus communita, laxis, elegantibuſque conclavibus, pomariis, hortis, fontibus ornata eſt. Itaque quamvis ſplendido, auguſtoque Principi accipiendo eſt idonea. Sed nullam illa, inter tam multa, præſtantius teipſo ornamentum habet, neque unquam æquè beata, quàm, te domino, fuit. Tenuerint illam quondam Druſi, Tiberii, Germanici, ſed illi arma ex ea in omnes vicinas oras circumferebant, ſed terrorem intentabant, ſed luctuoſas ubique pugnas & ſtrages edebant. Tuus, Illuſtriſſime Princeps, Aliſo nihil habet durum, nihil aſperum; ſed in eo clementia in ſubditos, obſervantia erga finitimos dynaſtas, de omnibus benè merendi voluntas habitat. Denique quid poteſt in ea domo eſſe non pacatum & mite, in qua eo tempore, quo vicinia, necdum poſitis armis, vel præteritas clades deplorat, vel formidat imminentes, de Academia fundanda conſilia agitantur, propagandiſque bonis litteris, quæ germanæ pacis filiæ, atque alumnæ, non niſi in dulci otio, & ſumma rerum omnium tranquillitate acquieſcunt? Crede mihi, Princeps optime, Carolus ipſe Magnus, DEUS bone, quantus Imperator! feliciorem, te Principe, Aliſonem eſſe ducit, quàm ſe Saxones indè armorum formidine ſubjugante. Quod enim illi optare potiùs, quàm ſperare licuit, id te nunc aſſecutum videt. Quò enim illius mens aſſiduò eſſet intenta, ſatis oſtendit anno CHRISTI DCCLXXII. cùm, paucis etiam Saxonum ad CHRISTUM traductis, Adriano I. Pontifice, Romam profectus, *partem aliquam Saxoniæ* (Luitprandi Ticinenſis verba ſunt) *in provincia Weſtphalia, quam ad fidem Chriſtianitatis convertit, ut ipſe jam prædictus Papa præcepit & docuit, ſecundâ feriâ Paſchæ,*

Gobelinus c. 72. & 6.

In vitis Pontif. in Adriano.

in basilica S. Petri Apostoli, inter catera qua ad manum Papa offerebat, Deo in sacrificium obtulit. Videsne, Princeps optime, in quo religiosissimi Cæsaris curæ & cogitationes omnes evigilarint? In eo videlicet ut Westphaliam universam ad CHRISTUM adjunctam, in Beati Petri, ejusque successoris potestate collocatam, DEO immolaret. Sed quantum interest inter rudem, agrestemque populum, & omnibus ingenii ornamentis excultum, tanto est tuum, Princeps Illustrissime, Caroli sacrificio præstantius. Cujusmodi enim Westphaliam Carolus DEO consecrabat? nonne recens è tenebris emersam, & etiam caligantem, ac, nisi metu retineretur, eodem rursus præcipitaturam? Tibi verò, Princeps Illustrissime, quale, & quàm DEO jucundum munus licet offerre? tot lectissimos adolescentes, qui modò litteris in hac tua Academia operantur, quique consequentibus seculis operabuntur: qui non modò ipsi salutarem doctrinam combibunt, sed alios quoque erudire, & aliud ex alio sacrificium possunt accendere. quod quidem sacrificium DEO gratissimum totque mortalibus salutare, jam indè ex eo tempore, cùm primum hoc instituendæ Academiæ consilium, in hoc tuo Alisone, iniisti, immortalem tibi apud DEUM, & homines gloriam conciliat.

CAPUT XIV.

Gratiæ nomine civitatis Paderbornensis.

QUò magis æquum est Paderbornenses, grates & laudes immortales DEO Opt. Max. habere atque agere, qui te huic Ecclesiæ difficillimis temporibus Theodorum, id est divinum quoddam, & cæleste donum largitus est. Si enim tunc immortali quodam se beneficio affectos profitentur, cùm Caroli imperio huc missi sunt, qui primis eos salubris doctrinæ elementis erudirent, quanto est hoc majus atque splendidius, tua Princeps ope perfectum esse, ut Divinæ Sapientiæ, & omnium, quæ illi famulantur, Disci-

Disciplinarum Templum esset Paderborna? Itaque quod disertissimus Judæorum Philo prædicabat de Athenis, eas esse in Græcia, quod sit pupilla in oculo, & mens in anima, idem nunc, tuo, Princeps Optime, beneficio celebrabitur de Paderborna: eam esse *Lumen, Mentemque Westphaliæ.* Hinc enim illa accerset, qui populum de superiore loco in templis erudiant, qui sacris tribunalibus præsideant, qui Ecclesias, qui cœnobia gubernent. Hîc illi divinarum, humanarumque rerum scientiam haurient: hîc in luce doctorum hominum suæ eruditionis, & virtutis specimen dabunt: hîc promeritis titulis, & decoris insignibus cohonestabuntur, eritque dubium plusne Paderborna dignitatis afferat Westphaliæ, tales fingendo, atque formando, an Westphalia Paderbornæ, iis, quos illa perfecerit, munera honoresque mandando. Ipsa verò quantum inde fructum capiet, cùm similiter atque his suis salubribus fontibus, omni scientiæ ubertate circumfluet? Numquam illa præterea usque eò se transversam trudi sinet, ut ab homine omnium rerum honestarum ignaro, & bardo, templum, aram, suggestum teneri, absterreri plebem à religione majorum, divelli ab imperio, & auctoritate Principis, & Antistitis sui, divina & humana violari patiatur. Fuerunt hæc Ignorantiæ facinora, quæ Rebellionem, Temeritatem, Furorem perpetuos habet satellites. At verò postquam tua, Princeps Illustrissime, insigni illâ caritate, quâ illius ubique salutem & commodum, nusquam tuum quæstum sequeris, congesti sunt, ut cum Apostolo loquar, carbones super caput ejus, atque demum, ne unquam ad pristinas tenebras revolveretur, hanc ei quasi immortalis lucis officinam comparasti, jubet nos divina Benignitas, & Sapientia, à qua hæc tam certa præsidia provisa sunt, omnia de ea, quæ volumus, polliceri. Licet verò, ut nunc quidem est, justo pauciores hoc tantum tuum beneficium, quanti par est, æstiment, vivet tamen, ac vigebit in memoria posteritatis sempiterna. Noli enim diffidere in paucis annis, Paderbornam ad ejus ætatis gloriam posse re-

vocari, cùm totius propè, uti narravimus Septemtrionis lux quædam erat, & magiſtra. Ibi demum cognoſcet quàm eximia fuerit tua voluntas, quàm ſalutaria conſilia, quàm immortalia merita. At modò, tametſi apud paucos, ut dixi, hæc eo ſunt pondere quo oportet, tamen pauci illi maximas tibi, & ſuo, & infelicium illorum, qui minus intelligunt, nomine gratias agunt, Deumque precantur ex animo, ut quando non proinde, ac mereris, gratia tibi habetur ab hominibus, ipſe tanto hanc jacturam pluribus, uberibuſque præmiis inter mortales, cæleſteſque compenſet.

FINIS LIBRI SECUNDI.

PA-

PANEGYRICI,

DIE NATALI

ACADEMIÆ THEODORIANÆ

PADERBORNENSIS,

Ejus Illustrissimo Principi Fundatori oblati,

LIBER III.

De Illustrissimi Principis in fundanda Academia consilio.

CAPUT I.

Proœmium.

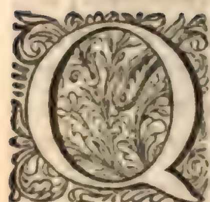

Uod, Princeps Illustrissime, honesti liberi suæ adversum Parentes, & suæ stirpis auctores pietatis esse putant, ut cùm eos omni officio colant, tum eorum præclarè factis cognoscendis, atque commemorandis plurimùm delectentur: eodem videmur nos, quique unquam in hac Academia bonis litteris inservient, erga te optimum, ac præstantissimum ejus parentem animo esse debere. Est igitur profectò nostrarum partium, posteaquam de Westphalia, atque Paderborna, quæ est Academiæ quasi patria, nonnulla dicta sunt, ut de tuis quoque, Princeps Illustrissime, laudimus disseramus. Atenim video jam illam tuam omnium dictorum factorumque moderatricem, ac magistram Modestiam, ad hanc solam mentionem laudis contraxisse frontem, & tristiore, quàm adhuc, vultu accipere

orationem meam. Sic enim illa te jam inde à prima infantia finxit, atque formavit, ut cùm omnia unius DEI caussâ facias, à quo omnia ſunt profecta, DEUM ipſum ſat magnum tuarum virtutum pretium putes: ut proinde anxiè ſemper verenti, ne vel aliud ac DEUM ſpectaſſe, vel aliquid ejus munerum aſcripſiſſe tibi videare, moleſtiæ ſit atque faſtidio omnis tuarum rerum commemoratio. Atque hanc equidem, tuam, Princeps Optime, ſubmiſſionem animi, ſemper, fateor, pro eo ac debui, tanquam cœleſtem in hoc dignitatis faſtigio virtutem, ſum veneratus: tamen hodiernus dies nonnullam mihi dubitationem attulit, eſſetne tali tempore illi de jure ſuo cedendum, atque paulliſper, publici commodi cauſſâ, ab illa conſuetudine deflectendum. Sic enim cogitabam: ſi id vereatur tua Modeſtia, ne tua laus quicquam de DEI gloria decerpat, nunc profecto illud eſſe cùm de tua laude ſilere ſit nefas, quoniam, niſi te publicè laudato, DEI gloriam obſcurari neceſſe eſt. Non enim DEUS, cùm hanc tibi Academiæ fundandæ cogitationem objecit, paucis mortalibus conſulebat, ſed compluribus latè terris, atque populis: non ad fructum exigui temporis, ſed ad perpetuitatem conſequentium ſæculorum: non viles, atque incertas utilitates, ſed ſapientiæ lucem, ſolidæ gloriæ ſegetem, adjumenta ſempiternæ ſalutis, felicitatis præſidia comparabat. His talibus tantiſque muneribus ut gratiæ, quas Deo certè debemus, aliqua ex parte reſpondeant, par eſt eas non in arcana tantùm, ac tacita cogitatione, ſed publicis, illuſtribuſque mandatas monumentis, in media hominum luce verſari. Quod ſi ita eſt, qui fieri poteſt, ut, cùm beneficia quæ DEUS Opt. Max. Te Princeps Illuſtriſſime adminiſtro, nobis præſtitit, palam celebrentur, de eo, quod abs te præclarè geſtum eſt, ſileatur? Verebar deinde judicia poſterorum. Quid enim exiſtimas illos eſſe dicturos, ſi tuum tanti beneficii auctoris nomen ad eos abſque ulla tranſmiſerimus, vel tuorum commemoratione meritorum, vel noſtræ teſtificatione pietatis? Num cauſſam dicere licebit, quin

nos

nos omnium mortalium invenustissimos, atque ingratissimos fuisse judicent? Tametsi enim nihil est tibi gloriosius, quàm, cùm tanta perfeceris, nihil gloriæ amore fecisse, tamen posteaquam, pro rerum gestarum claritudine, gloria te sequitur vel invitum, nostrâ certè caussâ tibi lætandum est, cùm his operibus tuis magnificis, atque præclaris gloriam tribuimus, quæ nisi in laude poneremus, nunquam induceremus animum, ut, quod unum optas, his abs te nobis paratis commodis uteremur. Qui enim illum meritâ laude privat, cujus beneficium habet, is profectò satis ostendit ejus se beneficii fructu non moveri. Atque hæc quidem succurrebant reputanti, quid nostram in te pietatem deceat, & quid virtutibus tuis debeatur. Sed quoniam attendendum quoque fuit quid modestia tua, quid aures ferre possent, faciendum mihi visum est, ut tuâ, Princeps Illustrissime, caussâ, laudatione quidem abstinerem, ne tamen suum Fundatorem, ac Parentem Academia quondam ignoraret, breviter, quid in ea instituenda consilii sis secutus exponerem. Ita enim fore confidebam, ut neque posteros quicquam eorum fugeret, quæ scire interesset, neque tuæ modestiæ negotium facerem. Tametsi enim nihil horum absque tua laude dici potest, ita tamen dicentur, ut non in iis laus tua, sed eorum utilitas quæsita videatur, in quorum commoda tantum curarum, opumque contulisti.

CAPUT II.

Illustrissimum Principem, in fundanda Academia, suæ, & Majorum præclaræ indoli respondere voluisse.

AC licet arduum, & fortasse temerarium videatur Principum, qui, ut fastigio, ita quâdam mentis altitudine DEO sunt ceteris mortalibus propiores, consilia perscrutari velle, & exponere; tamen, quemadmodum ex iis, quæ in rebus creatis cernimus, nonnihil interdum de pro-

proposito divinæ mentis assequimur: ita in iis quæ publicæ commoditatis amore abs te, Princeps Sapientissime, adhuc facta sunt, extant nonnulla vestigia, in quibus tua salutaria consilia, quasi descripta legimus. Quid, quòd in ipsa quoque tua indole, natalibus, genere, est quiddam, quo facilè, ut ad alia præclarè gerenda, tum ad meditandam Academiam exstimulatum esse cognoscimus? Quanquam enim, ut est quisque maximè generosus animus, ita genus, & proavos, & quæ, ut canit ingeniosus Poëta, non fecimus ipsi, minimè ad se pertinere ducit; tamen postquam semel est animus virtutis amore inflammatus, hunc è claro genere fructum capit, quòd eorum facta intuens, à quibus est progenitus, ne degener videatur, elaborat. Atque hunc stimulum legimus in divinis quoque litteris admoveri: Sic enim Divus

1 Tim. 1. v. 5. Paulus Timotheum suum alloquitur: *Recordationem accipiens ejus fidei, quæ est in te non ficta, quæ & habitavit primùm in avia tua Loïde, & matre tua Eunice, certus sum autem quòd & in te. Propter quam causam admoneo te ut resuscites gratiam DEI, quæ est in te.* Hoc præceptum ab Apostolo datum Episcopo minimè tibi, Princeps optime, prætereundum putasti. Videbas enim in nobilissima tua Furstenbergiorum familia tot seculis integerrimam fidem Catholicam, non sine insigni aliarum virtutum comitatu, ut verbo Apostoli utar, habitasse. Numerabas in iis complures, qui non vulgarem eruditionem, rerumque usum sibi pepererant: multos, qui in altiore dignitatis gradu positi, Remp. consiliis, & operâ sustentarant: in plerisque omnibus eximia quædam in DEUM pietas, facilitas, atque omnibus in rebus modestia, & publicorum commodorum amor. Nam, ut alios prætercam, quantâ gravitate, & sapientiâ fuisse accepimus abavum tuum Wennemarum Furstenbergium? quantâ vitæ sanctimoniâ ejus conjugem Cordulam à Galen? De qua illud accepimus, solitam tanto CHRISTI pro nobis dira passi amore exardescere, ac vicissim optare aliquid ejus caussâ molestiarum exorbere, ut linteorum omni mollitie depositâ,

ſita, laneo duntaxat veſtitu, nudiſque pedibus ſacellum crebro adiret eo intervallo ab avita domo diſſitum, quantum inter locum, ubi CHRISTUS damnatus eſt, & Calvariæ collem intereſt. Quam rem ſcio levem iis hominibus viſum iri, qui totum hoc majorum noſtrorum, ut nos ſentimus, religionis, ac pietatis, ut ipſi dicere ſolent, ſimplicitatis, & ſuperſtitionis genus ludificatui habent. Verùm non pœnitet me laudare in nobili femina, quod in Alipio, qui deinde fuit Epiſcopus, prædicandum ſibi putavit Auguſtinus: velut *fortiſſimo*, inquit, *domitore corporis, uſque ad Italicum ſolum glaciale nudo pede obterendum, inſolito auſu.* At hoc domandi corporis more muſteum hoc Euangelium funditus caret. Quò libentius hæc talia commemoro, Princeps Illuſtriſſime, ut omnes intelligant, ſolidam illam, virilem, antiquam, Catholicam religionem à majoribus tuis cultam eſſe. Hanc veluti cariſſimam hæreditatem adierunt, poſteriſque reliquerunt, Avus tuus Fridericus Satrapa Werlenſis, Electoris Colonienſis Conſiliarius, & Pater item Fridericus Satrapa Bilſteinienſis, cujus integritas, doctrina, prudentia, dicendi vis cùm in patriæ negotiis, tum in publicis Imperii conventibus ſæpenumero cognita eſt. Hanc unà cum lacte ipſe ſuxiſti à lectiſſima & antiquæ innocentiæ amantiſſima femina Anna Weſtphael, quam omnibus ſemper pietatis officiis coluiſti. Non eſt ab his divellendus Joannes Furſtenbergius magnus Patruus tuus, qui DEO mancipatus in nobili Cœnobio Sigebergenſi, quod D. Anno Colonienſis, accitis è Fructuaria Italiæ viris ſanctitate præſtantibus, quondam fundaverat, brevi ad eas virtutes, quas domeſticâ diſciplinâ combiberat, ſanctiora illa inſtituta adjungens, tantum profecit, ut ſacer ille cœtus dignum eum judicaret, cui ſe & cœnobium regendum traderent. Quod munus ita ſuſtinuit, ut Inſtaurator dici poſſit, cùm veteris illius diſciplinæ, tum tectorum, atque fundorum. itaque clariſſima eſt apud illos ejus nominis memoria & præclaris parta virtutum exemplis, & opibus, quas aſſiduâ rei communis curâ,

Lib. 9. conf. cap. 6.

ac parſimoniâ collectas haud modicas ſucceſſori reliquit. Jam verò flagitium ſit, ſi ex hac ipſa inclyta ſtirpe, Guilielmum Furſtenbergium præteream, Ordinis Equitum Teutonicorum Sanctæ Mariæ in Livonia Magiſtrum, in quo Principatu Henrico à Galen ſucceſſit. Huic duæ res diſſimillimæ egregiam demonſtrandæ virtutis ſuæ facultatem dedere, Principatus, & Adverſa fortuna. Nam cùm florenti ætate ſacram illam militiam adminiſtrandam accepiſſet, in multiplici reip. perturbatione, conſiliis, atque armis integritatem Catholicæ religionis, dignitatemque ordinis ſartam tectam conſervavit. Quod eo fuit difficilius, quòd cùm frequentibus prælijs laceſſeretur à Moſchis, interea neque vicinorum dynaſtarum diſſidia, neque orientes jam tum peſtiferæ ſectæ, res ejus eſſe quietas ſinebant. Ubi verò jam ingraveſcente ætate, poſt tantam jactationem, portum ſibi quaſi quendam providit, & deſignato ſibi ſucceſſore, in munitam inprimis arcem Vellinum ſe contulit, ut, quod ſupererat ætatis in honeſto otio contereret: ibi verò majus, quàm in medio mari, naufragium invênit. Nam anno MDLX. cùm Moſchi magnis copiis in Harriam, & Lettoniam ſe effudiſſent, tandem cæſo Teutonicorum equitum exercitu, exeunte Quintili Vellinum oppidum, quatefactis vi tormentorum muris, & ignibus in tecta conjectis, ceperunt. Arcem verò ipſam, in qua Princeps verſabatur, conſcelerati milites, qui in præſidio erant, pacti corporum ſuorum, & omnium, quæ efferre poſſent, incolumitatem, nefariè prodiderunt. Quid plura? direptis, quæ in arce erant, Principis opibus, ipſum fruſtra quiritantem, & fidem eorum appellantem Moſchis dedunt. Neque tamen perfidis ſuâ prædâ diu frui licuit. Nam Moſchi re cognitâ ſpoliatos omnibus quæ rapuerant, inanes dimiſerunt. Princeps ipſe captivus ductus in Moſchoviam, illuſtre barbaris patientiæ & pietatis exemplum fuit. Cùm enim templo careret, in quo
Gen. 18. Romano ritu ſacra fierent, velut quondam Abraham, ſub quercu Mambre, ſic optimus ſenex ſtatis temporibus, ſub qua-

quadam arbore, DEUM colebat. Felicior omninò, qui conſervatâ majorum religione in exilio, & cuſtodia diem ſuum obiit, iis, qui, illâ repudiatâ, fumoſos titulos, & fluxas opes ſibi pepererunt. Etenim Guilielmus noſter, quod de Theodoſio Magno ſcripſit olim D. Auguſtinus, *Eccleſiæ ſe membrum eſſe, magis quàm in terris regnare gaudebat*. Neque aliter, atque ille affecta eſt cætera Furſtenbergiorum familia, quæ ad hunc uſque diem in tanta religionum licentia, ſuæ illi, quam ab optimis majoribus accepit, adhuc præclarè conſtitit. quod noſtrâ tempeſtate tam paucis familiis elogium video tribui poſſe, ut perinde ſint raræ, atque fluvii, qui invecti in mare dulces, inter ſalſas, aquas perpetuò retinent. Atque hæ familiæ tuæ laudes, Princeps Illuſtriſſime, haud paullò magis eam exornant, quàm illæ ab ejus vetuſtate, primaque origine decerptæ. Non enim deſunt, qui & antiquarum tabularum auctoritate, & è gentilitiorum inſignium forma, & natalis loci ſitu demonſtrare ſe poſſe confidant, Furſtenbergiam domum è vetuſtiſſima, clariſſimaque Comitum Oldenburgenſium ſtirpe genus ducere: Sed nimirum antiquius tibi ſemper fuit illuſtria majorum tuorum exempla virtutum æmulari, quàm obſcuras, & tot ſæculis à noſtra memoria ſemotas generis tui origines excutere, & perſcrutari. Hoc certè Catholicæ religionis ſtudium, quo inflammatus cùm alia permulta geſſiſti digna immortali laude, tum hoc gymnaſium condidiſti, pia illorum, atque attenta educatio, ac diſciplina tibi primum inſeruit. Exornaſti deinde, atque auxiſti, quod à parentibus acceperas, cùm profectus es Coloniam Agrippinæ, cui Urbi Stanislaus Hoſius doctiſſimus Cardinalis, non dubitat acceptum ferre, quicquid in provinciis circa Rhenum ſupereſt integræ, puræque de religione doctrinæ. Ibi minimè contaminatæ, vel ambiguæ fidei magiſtris uſus, eorum ſtudiorum fundamenta jeciſti, quorum fructum facilè vel ex hac tua, affecta jam ætate prompta, & locuplete omnis eruditionis memoria, quam nemo non obſtupeſcit, æſtimamus. Cæterùm

S. Aug. de civit. Dei c. 26.

Hoſius in epiſt. ad Senat. Colon.

m 2 jam

jam tum illa bonarum tractatione litterarum, inducebas animum, plurimum conducere, ad redintegrandum quicquid in religione labefactum est, juventutem ab iis duntaxat magistris liberalibus artibus infici, qui nihil alienum à majorum pietate sentirent. Quo in studio eruditionem cum religionis integritate copulandi tecum faciebant germani tui Fridericus, eximiâ gravitate & prudentiâ vir, Canonicus Moguntinus, &, qui etiamnum vivit, Caspar Furstenbergius duorum Electorum Moguntini, & Coloniensis Consiliarius, supremus Westphaliæ Satrapa, jam pridem in omnibus Imperii conventibus magna cum dignitate, & publico commodo versatus. Neque hæc solùm magnorum operum adjumenta domo ad Remp attulisti; sed prætereà, cùm plerique omnes claris orti natalibus, immodicis in vestium, ædium, familiæ splendorem jacturis ornare se sperent fortunam suam, ita à majoribus Furstenbergii sunt edocti, atque assuefacti, ut sciant dignitatem generis crebris & illustribus virtutum documentis, non rerum inanium apparatu, luxuque retineri. Hinc illa tua, Princeps optime, in hoc quoque fastigio in victu cultuque frugalitas: domus expers strepitûs, atque turbarum: latus caritate magis tuorum, quàm armis septum: denique sumptus in privatum modici, in publicum profusi. Cui enim nullæ sunt insanæ cupiditates, quæ neque exhaustis Reip. vectigalibus expleri possint, ei necesse est opes ad juvandam, ornandamque Remp. superesse. Meritò igitur, Princeps Illustrissime, Academia nostra, non tibi modò, sed inclytæ quoque domui Furstenbergiæ ingentes gratias agit, quòd te sustulerit, talemque formarit, cui propter conceptum à teneris veræ religionis, omnisque præclaræ disciplinæ amorem, si quando ad dignum tuis meritis locum pervenires, cupido fundandæ Academiæ facilè posset incidere, neque, propter insignem in omni vita temperantiam, rerumque omnium modum facultas perficiendi deesset.

CAPUT III.

Miserum statum, in quo à primo Ecclesiam Paderbornensem offendit, Principem in cogitationem Academiæ impulisse.

QUis verò DEI in Ecclesiam Paderbornensem eximiam voluntatem, atque providentiam satis pro dignitate prædicet, qui in ipso tempore, parta cælesti afflatu, & domesticis institutis animi tui ornamenta, non diu cunctatus, ad ejus salutem, dignitatemque convertere dignatus est? Vix inter hujus Ecclesiæ Canonicos censeri cœperas, cùm in te omnium conjecti sunt oculi: neque quisquam fuit, qui ut tibi honores mandarentur, canos expectandos putaret. Aliorum virtutem diu periclitatur, & explorat Ecclesia, sæpe experta eos quoque quorum senectus omni laude floruerit, prius in illo ætatis lubrico, ut non ceciderint, titubasse. Te in ipso juventutis flore Præpositum sibi delegit, de robore animi tui, constantiâque secura. Quod equidem divino nutu factum arbitror, ut in tempore, Reip. vulnera, quæ paullò pòst curanda tibi essent, accuratè cognosceres. Eo enim tempore versabatur hæc Ecclesia in potestate Principis à Catholica religione alieni, neque multò antè vicinæ provinciæ gravibus erant ob dissidia de fidei doctrina motibus jactatæ, quos Gebhardus Truchsesius Archiepiscopus ductâ uxore, & Ecclesiæ contemtâ auctoritate excitarat. Itaque omnibus fato quodam temporum ad studium novarum rerum conversis, & cum iis faciente ipso, qui corrigere debuit, Antistite, universa rei Catholicæ cura, huic Admodum Reverendo & Nobilissimo Canonicorum Ecclesiæ Cathedralis Collegio incubuit, cujus in tuenda majorum religione excubiæ, ac labores digni omnino sunt quos justissimis laudibus, & gratiis posteritas tota prosequatur. Inter hos eminebat tua, Princeps Illustrissime, animi magnitudo in vincendis rebus adversis, prudentia in capiendo con-

consilio, dexteritas in Ecclesiæ incolumitate ubique procuranda. Itaque cùm defuncto Principe de successore deligendo Canonici convenissent, nemini propè dubium fuit, quin, si salvam vellent Ecclesiam, tuæ potissimum fidei credenda esset. Ita omnibus volentibus, & faustâ precatione te prosequentibus, Episcopus Paderbornensis es renunciatus. Ibi cùm provinciam propè depositam, ac deploratam accepisses, ita persanandam putasti, ut eam aliquando non qualem modò accepisses laceram & afflictam, sed florentem, ornatamque posses successori relinquere. Nihil dico de fortunis, quas propè consumptas repperisti: nihil de ære alieno, quo graviter sanè premebatur: nihil de oppositis pignori fundis, ac villis. Taceo non modò nunc exisse ex ære alieno, & quicquid usquam obligatum fuerat bonorum Ecclesiæ, abs te liberatum esse, sed etiam novas arces exædificatas, nova vectigalia constituta. Et quoniam superiore libro nonnulla à me dicta sunt de hac tua ad confluentes Luppiæ, & Alisonis nova arce, adjiciam quoque de altera nonnihil, quæ Wevelsburgum dicitur. Ferunt in eodem loco antea arcem stetisse, cujus originem Hunnis, sive Hungaris tribuunt. Illi enim priusquam ad CHRISTI fidem, & humanitatem traducerentur, ut erant in primis immanes, & efferi, eruptione factâ in Saxoniam, & Turingiam circa annum Domini DCCCCVII. omnia flammâ ferroque vastarunt. Ab illis igitur, vel certè contra illos, prodidere quidam arcem primò positam II. à Paderborna milliario, ac restauratam deinde à Friderico Arnsbergæ Comite, qui decessit è vivis anno CHRISTI MCXIII. Venit postea in potestatem nobilium dynastarum in Beuren, atque inde in ditionem Paderbornensium Antistitum. Extructa est abs te, Princeps Illustrissime, forma triangulari, specie sanè visendâ, atque magnificâ. Quæ quidem, aliaque ejusdem generis opera si commemorarem, nihil equidem dicerem à laude Ecclesiastici Principis alienum. Nam etiam noster Magnus Carolus, cùm epitaphium carmen, quod Romæ, hodieque

Gobelinus ætat. 6. c. 57.

in

in Vaticano visitur, scriberet Hadriano I. Pontif. Maxim. quem summâ pietate coluit, hæc inter ejus laudes quoque numeravit:

Doctrinis, opibus, muris erexerat arces,
Urbs caput, orbis honos, inclyta Roma tuas.

Extat apud Baron. tom. 9. Anno CHRISTI *795.*

Sed magis semper es arbitratus ad te pertinere quæ ad animorum sempiternam salutem, & Orthodoxæ religionis incolumitatem spectarent. Eò igitur evestigiò curas cogitationesque contulisti. Neque id diu prætexerre cunctatus es. Certè David Chytræus homo Lutherianus, tuam electionem enarrans sic ait: *Paderbornensi diœcesi Theodoricus à Furstenberg gubernandæ præpositus est, & Calendarium Gregorianum subditis statim obtrusit.* Studuit homo vafer, obtrudendi vocabulo, pulcherrimum factum in invidiam vocare, quam scilicet, Princeps Illustrissime, facile contemnis, quòd auctoritati Vicarii CHRISTI, & Nicæni Concilii omnium sanctissimi parêre, nihil habeat quod erubescendum videatur. Post hæc verò cùm animadverteres cursum religionis Catholicæ duabus potissimum rebus retardari, multitudine prava docentium, qui superioribus temporibus omnia ferme suggesta involarant, & inopiâ eruditorum sacerdotum, qui veritatem adversus mendacia tuerentur, utrique medicinam adhibere aggressus, lolii satores facessere, & res suas sibi habere jussisti. Diuturnioris aliquantò curæ, & operæ fuit idoneos rei Catholicæ administros, & doctores formare. Diu enim in hac urbe ne quidem Grammaticæ ludi satis ad rem Ecclesiæ erant comparati, donec Salentinus Coloniensis Elector, qui hanc Ecclesiam simul administrabat, annuis vectigalibus auctis, studia litterarum nonnihil erigeret. Extiterunt deinde illo decedente, ea tempora, ut Reverendum, & Nobile Cathedralium Canonicorum Collegium in litteris, quibus anno MDLXXX. Kalendis Junii longiorem operam Patrum Societatis JESU expetit, confirmet raros posse reperiri, quorum satis constans, & certa sit de divinis rebus sententia, cùm quilibet fere, quod commodum sit, credat. Quæ res quo-

In Chronico Saxoniæ anno 1585.

quoque eosdem sapientissimos Ecclesiæ nostræ proceres impulit, ut ludi administrationem omnem Societati JESU postea committerent. Sed tibi nimirum jam tum, Princeps Sapientissime, videbatur, nisi conditâ Academiâ, nunquam Ecclesiam in his terris eam doctorum hominum, quæ satis sit ad frangendos adversariorum impetus, facultatem habituram. Neque enim defuerunt viri graves, è quibus nonnemo etiamnum superest, qui te audierunt, cùm diceres ipsis principatûs exordiis te confidere, tantum tibi vitæ atque opum datum iri divinitus, ut publicam artium maximarum officinam ponere in hac urbe liceret. Ea res quamvis id temporis ardua videretur, tamen fuit cui contemplatio magnitudinis animi tui, & spes utilitatis publicæ lachrymas cieret. Jam enim intelligebas, quod à Divo JOANNE CHRYSOSTOMO disertâ, ut assolet oratione, firmisque rationibus ostenditur, parum esse Christiano doctori, si vulgari quâdam, & mediocri eruditione sit præditus, propterea quòd incertum sit, quibus potissimùm armis humani generis incautos sit aggressurus. Facit enim ille quod ii, qui urbem aliquam circumsident, ut eâ parte præcipuè faciat impressionem, quâ paucioribus præsidiis munitam esse viderit. Itaque si parochus quis Ecclesiam regendam susceperit, qui, ut ceterorum non sit rudis, minùs sit Græcè, vel Hebraicè doctus, confestim extimulat, qui voces in sacris litteris, aliter ac veritas habet, accipiendas esse contendat: Si dialectices est ignarus, exsuscitat, qui argutis eum conclusiunculis impediat: Si historiæ veteris, & Ecclesiasticæ est imperitus, qui fictas fabulas, & contortas, ac difficiles temporum rationes objiciat. Denique quacumque in arte fuerit minùs versatus, in ea si adversario latus præbuisse videbitur, quamvis ceteroqui sit excellenti, reconditâque doctrinâ, tamen caussam dederit imperitis suspicandi, ideò quippiam in Catholica doctrina verum non esse, quòd à veritatis doctore, non quicquid contrà dici potest, diluatur. Id si iis usu venire potest, qui sublimioribus disciplinis exculti, minorum sunt

Lib. 4. de Sacerdot.

ſunt expertes, quid illis fiet, qui inferioribus leviter tincti, nullam partem graviorum attigerunt? Magnâ igitur ratione, Princeps Illuſtriſſime, inſtituiſti, cùm provinciam accepiſſes refertam oppugnatoribus Catholicæ religionis, vacuam propè iis qui pro dignitate ejus ſcita, ac decreta explicare poſſent; ſucceſſori optimè eruditis hominibus ſeptam & vallatam relinquere, qui illam omni doctrinæ genere, adverſus quodlibet hoſtium genus propugnare, & tueri didiciſſent.

CAPUT IV.

Illuſtriſſimum Principem fundanda Academia paci, & tranquillitati publicæ conſultum iviſſe.

QUibus rebus perfeciſti ut & Epiſcopi, cujus eſt ſibi creditos homines erudire, & Principis, qui non ſine cauſſâ gladium portat, præclarè muneribus perfunctus eſſe videreре. Tunc enim minus moleſtum eſt timore pœnarum ad veritatem amplectendam cogi, cùm non defuerint, qui eam veritatem eſſe, quæ oſtenditur; errorem verò qui abjici jubetur, liquidò docere poſſint. Itaque ubi & mens doctrinâ imbuitur, & voluntas poteſtate compellitur, prona eſt obedientia. Obedientiam conſequitur pax illa, de qua alicubi Auguſtinus, cùm diſputaret contra Gaudentium, qui nolebat Hæreticos, & Schiſmaticos Imperatoribus pœnas dare: *Regibus* (inquit) *ea quæ ſecundùm Deum ſunt religioſo timore jubentibus quiſquis obtemperat, timore incipiens, & dilectione proficiens, à Domino accepit pacem, non ſicut pacem dat ſæculum. quoniam ſæculum dat pacem propter temporalem utilitatem: Dominus autem propter æternam ſalutem.* (*Lib. 3. contra Gaudentium circa finem.*) Verùm, ut alibi docet idem ſanctiſſimus Antiſtes: *Utitur etiam cœleſtis civitas in hac ſua peregrinatione pace terrenâ.* (*Lib. 19. de civit. Dei c. 17.*) Cujus civitatis procuratio cùm Chriſtiano Principi, præſertim Eccleſiaſtico, ſit commiſſa, & ipſe *humanarum voluntatum compoſitionem, quantum ſalvâ pietate ac* (*Ibidem.*)

religione conceditur, tuetur atque appetit, eamque terrenam pacem refert ad cælestem pacem: quæ verè ita pax est, ut rationalis duntaxat creaturæ sola pax habenda, atque dicenda sit, ordinatissima scilicet & concordissima societas fruendi Deo, & invicem in Deo. Igitur, ut equidem Augustini orationem audio, Christiano Principi præcipuè propositum esse oportet, ut omnibus, quibus imperat, cum DEO atque inter se conveniat. Deinde hujus gratiâ, in iis quoque quæ ad hanc vitam degendam pertinent, pax est Reip. concilianda, atque tranquillitas. Hæc igitur, Princeps Illustrissime, cùm tui officii esse duceres, quantum animo laboraris, ut omnis tui imperii regio otio ac securitate frueretur, nemo est in ea rerum omnium tam rudis, ac peregrinus qui ignoret. Quantis enim curis, atque impensis egisti, ne ardente finitimis terris civili bello, idem populos tuos afflaret incendium? quàm sedulò semper honestam cum vicinis Principibus adversus prædonum vim, ac rabiem, societatem coire studuisti? quoties eorum ingentes copias, ne miserorum fortunas diripi, & corpora vexari patereris, pacto cum iis pretio, à finibus tuis arcuisti? quoties jam ingressos, & velut in hostili populantes omnia, atque vastantes, immissis copiis tuis cecidisti? quanto metu provinciam universam eo die liberasti, cùm tuis auspiciis, tuorum militum virtute, volitantia in conspectu hujus Urbis prædonum agmina, ad Benhusium vicum justis ultus es armis? Quid? cùm ad novam-Becam oppidum, equestres copiæ, ejus oppidi exitium, & vastitatem anhelantes, à tuis hominibus devictæ, hibernas nives suo sanguine cruentarunt? Quid ego ceteram tuam in omnes publicæ quietis perturbatores, auctoresque injuriarum justissimam severitatem commemorem? Itaque in ditionis tuæ terras aut tam validâ manu veniant oportet, ut pugnam non pertimescant, aut certè velut quendam prædonum scopulum devitent. Sed inprimis studio tibi semper fuit, ut Paderborna tuæ provinciæ caput, omni civili motu vacaret. Nam cùm anno MDCII. mense Februario gravis senatum inter, & nonnullos

nullos cives exorta esset discordia, cùm senatus à civibus Reip. male gestæ accerseretur: cives quòd senatum in curia vi quasi in custodia tenuissent, indignisque modis affecissent, insimularentur, operam dedisti, ut omni vi, ac tumultu semoto, jure experiri mallent. Itaque VI. Kalend. Quinct. ejusdem anni de tuo consilio viros cùm natalibus, tum juris scientiâ præstantes dedisti, qui caussam universam cognoscerent. Interea verò cùm contestatâ jam lite is annus esset in exitu, novorumque comitiorum tempus appeteret, ac senatus quidem se in officio fore profiteretur, cives autem illi, duce, atque signifero Liborio Wichardo, homine ad res novas moliendas acri, atque versuto, neque ab armis discederent, neque ullum senatus insectandi finem facerent, sapienter vetuisti, ne quorum nomina ex utraque parte delata essent, eorum in comitiis ulla ratio haberetur. Ibi verò incertum fuit plusne tuis consiliis ad pacandam, an illi furore ad perturbandam rempubl. incumberent. Ubi enim dies comitiorum ineunte anno MDCIII. adfuit, ac de more in curiam viginti-quatuorviri, penes quos jus erat renunciandi senatus, convenerunt, advolat cum armata suarum partium multitudine Liborius, atque intentato, iis qui consederant, terrore, neminem, nisi ex suo suorumque voluntate, in senatum allegi sinit, & cuiquemque magistratum mandari oporteat, ipse nominatim edicit. Verùm non diu Liboriani hujus quoque, quem pro sua libidine creaverant, senatus injuriis temperarunt. Necdum enim eo mense elapso XVII. Kalend. Februarias is ipse senatus, supplici dato libello, graviter de iis est questus. Sed non defuit ei, qui illos contra morem, & instituta majorum eligendos curarat, quemadmodum eâdem miseros importunitate frangeret ac domaret. Ut enim sibi jam pridem homines factiosos, audaces, egenos, ex ultima plebe devinxerat, omni artificio allaborabat, ut hos omnibus in rebus dicto audientes haberet. Illi simul atque signum datum erat, cum telis veniebant in curiam: illi quæcumque ipse vel-

let aſſenſu ſuo, & inconditâ vociferatione comprobabant: illi, ſi quis contrà hiſcere eſſet auſus, ad ſuum ſcilicet Catilinam deferebant, quos ille contumeliis, minis, atque interdum colaphis, & adacto cultro vel ſecum facere, vel certè obmuteſcere cogebat. Ita deterrimum quemque ſponte; qui plus aliquanto videbant, metu ad ſuas partes adjunxerat. Adhæc, ut omnia, vel invito ſenatu, pro arbitrio gereret, novum vigintiquinquevirûm conſilium, è ſuo illo grege, contra civitatis leges & jura creaverat, quorum operâ aſſequebatur, ut quæcumque ipſi placuiſſent, populus vellet juberetque. Neque deerat homini, quamvis litterarum ignaro, popularis facundia, quâ in concionibus, quas frequentes ad ſuos habebat, utebatur, ut eum ſui de cœlo delapſum hominem quandoque, ne ipſo quidem diſſentiente, clamarent. Hunc perturbatum civitatis tuæ ſtatum, Princeps, cùm diutiùs ferre non poſſes, optareſque cives tuos, qui poſtremorum hominum dominatu premebantur, in libertatem vendicare; principiò VI. Kalendas Jun. ejuſdem anni MDCIII. Senatum ac populum juſſiſti illos vigintiquinqueviros, quos contra leges, & vetera pacta, ad alendum improborum civium furorem, crearant, omni illâ poteſtate privare. At illi ſcilicet annitentibus Liborianis, non poteſtatem eis ademerunt, ſed nomen duntaxat commutarunt, ut qui antea vigintiquinqueviri, iidem poſtea Delecti è populo dicerentur. Quid erat ſui Principis auctoritatem *ludos* facere, ſi id non erat? Neque tamen, ut eras accenſo infelices adjuvandi ſtudio, ſpem curamque abjeciſti. Animadverteras è claſſibus in quas tota civitas eſt tributa, nonnullam integram eſſe totius hujus perduellionis, & ex aliquot aliis complures, quos duntaxat cæterorum metus mutos effecerat. Spem igitur eras ingreſſus, hos, quibus aliquid reliquum erat ſanæ mentis; ad divellendos ſeſe, atque abrumpendos penitus ab omni facinoroſorum ſocietate poſſe impelli, ſi modò ſeorſim ſingulas claſſes alloqui, & ſui officii admonere licuiſſet. Atque edixeras quidem, ut pridie idus

De-

Decembres ejuſdem anni claſſes omnes civium, urbe egreſſæ ſuo quælibet certo loco mandata ſui Principis acciperent. Senſerunt Liboriani quid ageretur, & diſſeminato rumore evocatos à Principe adverſus cives, ex ea provinciæ parte, quæ trans montes dicitur, homines armatos, qui civibus audiendo Principis mandato occupatis, urbem invaderent, non modò effecerunt ne quiſquam prodiret, ſed etiam adminiſtro, quem ad eos allegaras, præcisè negarunt, ſe, qui in eadem cauſſa eſſent, poſſe disjungi. Quæ quidem à Liborianis, notis illis clamoribus jactabantur, cæteris interea, ut ſolebant, timore conticentibus. Addebantur in te, Princeps illuſtriſſime, dicta acerba, & minæ: ac ne cui civium liceret ad arcem tuam commeare, quatuor ipſos dies portæ omnes civitatis clauſæ, & cuſtodiis ſeptæ tenebantur. His cognitis, cùm inter omnes conſtaret horum omnium malorum opificem, atque architectum eſſe Liborium, ratus eò abſtracto cæteros ad frugem poſſe corrigi, miſſis ad cœnobium Abdinckhoffenſe graviſſimis è tuo conſilio viris, eo accito cùm veteri, tum novo ſenatu, illum vel noxæ dedi, vel dum in judicio objecta ſibi crimina dilueret, ab ipſis haberi in cuſtodia juſſiſti. Senatus cùm in tam æquis poſtulatis Principi reluctari non poſſet, eſſetque ipſe à Liboriana factione creatus conſul non obſcurè homini iratior, tamen arctiorem cuſtodiam, & vincula deprecati, cenſuerunt ſatis fore ſi in curia tantiſper attineretur. Vocatus ille in curiam primùm tergiverſari, deinde cùm iterarentur mandata, aperto capite illudere, & minas de more jacere. ad extremum cùm ſenatus, ut ſaltem in ſpeciem mandata, quæ acceperat, exhauſiſſe videretur, miſſis apparitoribus hominem ut imperata faceret, vellet cogere; ille cùm domum ſuam armatis hominibus cinxiſſet, ac præter minora tela etiam ex ipſis urbis mœnibus advecta aliquot minora curulia tormenta, pro feneſtris ſuis collocaſſet, non dubitavit in miniſtros Reipubl. explodere. Sed hoc quamvis indignum facinus inuſitatâ quâdam audaciâ, atque impudentiâ haud multò poſt

cumulavit. Habebatur fortè ſenatus, cùm Liborius cum frequenti ſuorum manu, quorum ſinguli telis erant accincti ſub pallio, in medium conſeſſum venit. Præfatus, liquere ſibi jam illud eſſe, quando conſociari totius animos civitatis, & coaleſcere oporteat, orat ſenatum ut jam tandem aliquando decernat, velit necne ſuis, ac ſuorum conſiliis parêre. Cùm ſenatus cunctaretur, Liborius cum ſuis procumbit in genua, ac ſuos quidem jubet tertiùm orationem dominicam pronunciare, ſenatum verò interea ſtatuere, quid ſibi faciendum putet. Et jam belli iſti precatores, reductis palliis, tela oſtentabant, quibus, niſi mos eis eſſet geſtus, in ſenatorum cæde bacchari certum erat. Quid quæris? Senatus tam præſenti periculo perterrefactus obſignatis tabulis confirmat, ſe in omnibus, quæ ad Liborium, ejuſque partes pertinerent, cum ipſo eſſe facturos. Has tabulas cùm accepiſſet Liborius reverenter exoſculatus, gratiis actis, ac decem taleris in vinum ſenatui, nomine populi donatis, ita diſceſſit ut qui præclarè ſibi rem geſſiſſe videretur. Ex eo tempore in pejus omnia ruere cœperunt, eoque res evaſit, ut Januario anni MDCIV. ſenatu ex Liborianis creato, ipſe Liborius conſul renunciaretur. Quid in eo conſulatu ab improbis hominibus, Princeps Illuſtriſſime, non pertuliſti? Antiquiſſima pacta, Principumque conſtitutiones violatæ: ademptum tibi per ſummam injuriam ſupremum in urbe rerum criminalium arbitrium: cives, qui aliquid contra conſulis audaciam mutire eſſent auſi, inuſitatis ſuppliciis vexati: interdictum ſeverè omnibus ne ad te appellare, aut confugere auderent: conducti novi tribuni, ſigniferi, aliique rei bellicæ adminiſtri: tormenta pro mœnibus poſita, ut, quod dicere ſolebat Liborius, tibi Principi ſuo, vel ad menſam accumbenti negotium faceſſerent. Quid quòd non erubuit primariæ Eccleſiæ nobiliſſimo Canonicorum Collegio denunciare, ut alium ſibi Antiſtitem providerent. Nonne eoſdem Canonicos, cæteroſque omnes Eccleſiaſticos, ac religioſos homines, etiam cùm nihil urbi impenderet adverſi,

pu-

publico edicto ad tympani ſonitum, propoſitâ fortunarum, ac vitæ jacturâ, arma ſumere, & in excubiis militari more agitare compulit? Nonne eoſdem omnes, atque adeò tuos quoque, Princeps Illuſtriſſime, conſiliarios, & qui Reip. cauſſâ ad provincialem conventum cum mandatis mittebantur, ipſum quoque totius provinciæ quæſtorem, pedem ex urbe efferre ſuo injuſſu vetuit? Ac ſperabas quidem ordinum totius provinciæ auctoritatem, qui v. Non. Mart. in conventu Dringebergenſi adfuerant, aliquod apud eos pondus habituram, qui per idoneos homines, Paderbornenſes etiam atque etiam admonuerant, viderent, ne quod eorum gratiâ tota provincia detrimentum caperet. At illi parum ab eis pacati retulerunt, neque obſcurè cognoverunt deliberatum illis eſſe, & protectorem ſibi aſciſcere, & cætera quoque hujus provinciæ oppida, ſi fieri poſſet, in ſocietatem perduellionis attrahere. Interea ipſis auctoribus rumor inceſſit, fore ut urbs obſidione premeretur, quem eo conſilio ferebant, ut Eccleſiaſticos in urbe retinerent. itaque circa idem tempus, non eſt veritus Liborius primariæ, & Cathedralis Eccleſiæ Canonicis minari, ſi urbe exceſſiſſent, nullam maximi templi partem integram eſſe manſuram. Nimirum jam omnia in urbe poterat, cujus crudelitatem multi jam Eccleſiaſtici, multi cives ut vitarent, ex urbe ſe eduxerant. cæteri in perpetua formidine verſabantur. Etenim cùm ipſe clandeſtinis habendis cœtibus omnia fermè perfeciſſet, tamen aſſecutus ſummum inter cives imperium, adeò non ferebat eos coire, ut nullus paullò melior civis alium convenire poſſet, quin ſi ad Liborium à ſuæ factionis hominibus, quos in hæc talia perquam intentos habebat, ejus nomen eſſet delatum, compedes, graveſque pœnas pertimeſceret. Circa idem tempus vulgato jam illo, de quo dixi, rumore, quatuor-viri delecti, qui arma & præſidia Liborianæ dominationis curarent, unuſque ex iis miſſus, qui pecuniam, copiaſque contraheret. Hæc circa Paſcha anni MDCIV. gerebantur, quo tempore propè jam ſepulta erat, Princeps Illu-

Illuſtriſſime, tuæ ſalus civitatis, niſi eam admirabili tuâ providentiâ, ac celeritate excitaſſes. Quam ad rem adjumento inprimis fuit ille cùm regii ſanguinis ſplendore, tum bellicæ virtutis gloriâ Illuſtriſſimus Joannes Friſiæ Orientalis, & Ritbergæ Comes, Eſenæ, Stedesdorpi, & Guitmundæ
Ep. 50. Dominus, in quem verè cadit illud S. Auguſtini de Bonifacio Comite, eum de virtute militari ſervire fidei, quam habet in CHRISTO. Tametſi enim tota hæc, quam adhuc deſcripſimus, ſeditio, non religionis cauſſâ præcipuè erat exorta, quia tamen ejus auctores omnes Catholicam religionem execrabantur, jamque decreverant, nullum præterea Catholicum in ſenatum legi oportere, certum eſt eos ſuis illis, quæ commemoravimus, ſceleribus eò intendiſſe, ut ſi res procederet, Catholica Religio his locis funditus interiret. Hoc cùm vir ſapientiſſimus intelligeret, facilè colligendarum copiarum, & ſeditionis opprimendæ provinciam ſuſcepit. Itaque tametſi febri laboraret, quia tamen omnis mora perniciem potuiſſet afferre, ſilentio noctis profectus, IX. Kalend. Maii appoſitâ ſuis ipſe manibus pulverariâ machinâ, niſus eſt, intimam urbis portam diſturbare (nam duas jam & penſiles crates nullo negotio dejecerat); ſed cùm ejus impetu effractis tantùm aliquot aſſeribus, non eſſet aditus patefactus, excitique Liboriani, aliquot è militari turba, de mœnibus glandibus plumbeis trajeciſſent, ingenti animi conſtantiâ Comes, cùm jam febris acceſſione conflictaretur, contempto manifeſto vitæ periculo, ſuos à fuga retraxit. Hâc ejus conſtantiâ erecti bonorum civium animi, qui ad id loci Liborii oppreſſi dominatu tacuerant, ac diviſâ in factiones civitate, induciæ tandem, & commeatus ad te illuſtriſſimum Principem eſt poſtulatus. Interea majora tormenta advehi juſſa, & ad acriorem obſidionem apparatus fieri, cujus metu ad extremum VI. Kalend. Maii Urbs, nullius effuſo civis ſanguine, eſt dedita, ipſeque perduellionis auctor, à civibus hominis immanitatem deteſtantibus, Victori traditus. Non poſſum hoc loco committere quin

quin impudentia quorundam mendacia commemorem, quorum gratiâ hæc ipsa, ex actis publicis, paullò pluribus sum persecutus. Etenim cùm is, de quo adhuc locuti sumus, Liborius Wichardus in carcere vinctus teneretur, ac Lutheriani Prædicantes, qui templum forense S. Pancratii antea tenuerant, fugâ essent elapsi, ipsius rogatu quidam Cathedralis Ecclesiæ Vicarius, & è Societate JESU P. Fridericus Wachtendunckius hominem adiit. Hujus colloquiis permotus, tandem ad Catholicam Ecclesiam se contulit, Catholico ritu sua peccata confessus, & sacrâ Eucharistiâ munitus est, ac non modò pro tribunali, cùm jam latâ sententiâ damnatus esset, verùm etiam cùm jam inibi esset, ut ultimum supplicium lueret, Catholicam fidem quam esset amplexus, usque ad ultimum spiritum retinere velle professus est. Hâc ejus vulgatâ conversione irritati Prædicantes, eam apud rude vùlgus incredibilibus mendaciis obscurare conati sunt. Edidit enim contra P. Friderici de hac re commentarium quædam nugamenta, Joannes Nigrinus, ad D. Thomæ Susati Prædicans, quibus pro vestibulo apposuit Philippi Nicolai præfationem. Eâ præfatione ex Gangulphi Hergundi, ut ait, libris quatuor de rebus Paderbornensibus hæc narrantur, ex quibus quàm sit hoc hominum genus ingeniosum ad comminiscenda mendacia quivis intelligat. Primò igitur v. Kalend. Maii narrat detruso in carcerem, ac de pede suspenso, papillas abscisas, ac fervens oleum vulneribus, naribus verò liquoris, è fæcium halitu, ardore ignis expressi, quem Germani vinum ardens, sive adustum, Itali aquam vitæ appellant, tres ampullas infusas. Atqui ex actis publicis certum est, Liborium consuetas quoque quæstiones deprecatum, omnia crimina fassum esse. Deinde refert Prædicans, Pridie Kalendas Maii, cùm se Liborius in judicio, magno animo defenderet, abs te, Princeps Illustrissime, per duos administros jussum esse sine judicio, aut sententia evestigiò foras ad supplicium rapi. Atqui constat Liborium viâ & ordine, uti jura Cæsarea præcipiunt, interrogatum,

gatum, auditum, omnia palàm fassum, ac denique damnatum, supplicem factum, ut humari posset. Id quod plurimorum, qui judicio interfuerunt, testimoniis compertum est, sicut & illud quod de professione Catholicæ fidei antea narravimus. Atqui Prædicans facit eum, cùm duceretur, atque à duobus Jesuitis sollicitaretur, respondentem, non sentire se cum eis, fidem se habere, quam nemo sit erepturus. Addit illud quoque, Liborium cùm sibi ultrò ad supplicium vestes detraxisset, ad te, Princeps Illustrissime, conversum, sic locutum esse: Adesdum Episcope THEODORE, & pota largiter sanguinem meum, quem tamdiu sitisti. Nimirum Lutherianum magis hæc oratio decebat, quàm salutatio Angelica, quam qui supplicio interfuerunt piè pronunciatam à Liborio, magno consensu testantur, atque etiam ad implorationem DEI matris adjunctum: Sancti Angeli, & omnes electi DEI orate pro me. Sed Prædicantibus majus flagitium est precari Sanctos, quàm calumniari Principes. Queritur postremò Prædicans de mortuo hæc vulgari, qui de se nihil testari possit. At testari possunt tot viri honestissimi qui interfuerunt, & postremas morientis voces acceperunt. Scilicet unum hoc istis hominibus curæ est, ut rudem populum quibuscumque artibus sibi devinctum teneant: quid prudentes sentiant, nec flocci faciunt. qui facilè intelligunt, eis, qui audeant mentiri populo, hominem palàm, audiente populo salutationem Angelicam pronunciantem, maledixisse suo Principi; eisdem non deesse artes, quibus infelici plebeculæ persuadeant sacras litteras aliquid dicere, quod Spiritui Sancto nunquam in mentem venerit. Certè id unum suo illo libro egit Nigrinus, neque tamen eo contentus, cùm metueret, ne parum esset in Bibliis præsidii, opem quoque à famosis libellis accersiit. Prædicantibus enim pluris est Pasquillus, quàm S. Jacobus Apostolus. Itaque si quid è S. Jacobo eis objicias, in promptu est illud Lutherianum: Non est in canone: sin autem è famoso libello mentiaris Henricum Jesuitam Antverpiæ MDCI. XII. Aprilis publicè exustum,

Nigrinus p. 174.

ſtum, nefandi flagitii pœnas dediſſe, id nimirum perinde atque Euangelium credi oportet, tametſi Senatus Antverpienſis obſignatis, & palam editis litteris, adeoque tota civitas teſtetur, nullum unquam Jeſuitam Antverpiæ reum actum eſſe, nullum ſupplicium luiſſe. Sed quid ego hujus diei candorem atque lætitiam Nigrini mentione infuſco? Ad te redeo, Princeps Illuſtriſſime, quem dicere inſtitueram, condendâ Academiâ, paci & tranquillitati publicæ conſuluiſſe. Docuerant enim te civiles hæ turbæ, eos qui rebus novis ſtudeant, hominibus ferè rerum omnium ignaris uti, quod ii ferè impetu quodam animi, & furore ad deteriora rapiantur. Qui verò docti ſunt, præterquam quòd liquidius res omnes intelligant, longèque quid ex quaque oriri poſſit incommodi proſpiciant, tum verò certiſſimum eſt, quod ab Agellio ſcriptum eſt, qui bonas artes ſinceriter cupiunt, appetuntque, eos eſſe vel maximè humaniſſimos. Itaque Liborius noſter hominum legendi, ſcribendi rudium operâ plurimùm utebatur, quem compertum eſt palàm in ſuis illis cœtibus concionantem, veteres quaſdam litteras, quas neſcio quid ad dignitatem, & libertatem civitatis pertinere diceret, palàm plebi recitaſſe, ac ſubinde gratulatum eſſe, ea tempora obtigiſſe huic urbi, ut non minùs litterarum imperiti, ac Doctores intelligerent. Tum verò nominatim quempiam percunctabatur omnium abjectiſſimum, ecquid hæc intelligeret? cui ille, tametſi poſtea apud alios, ſi ſeorſim interrogaretur, ſe nihil intellexiſſe fateretur, tamen in illo conventu annuebat. Ita homines ignaros aſſuefaciebat, ut quicquid ipſe protuliſſet, licet cujuſmodi eſſet ignorarent, tamen continuò ſuâ acclamatione comprobarent. Qui verò erant eruditi, quia numero vincebantur, ne alios ſui erroris admonerent, vulgaris furoris formido retardabat. Quare, ſi unquam aliàs, eo tempore cognitum eſt, ex uſu eſſe Reip. ut abundet hominibus doctis, atque intelligentibus, ut inſcia plebs eorum & doctrinâ informetur, ne erret, & multitudine reprimatur, ne inſaniat. Faciunt verò ad id plurimùm ea gymna-

Noct. Att. lib. 13. c. 15.

sia quæ intelligendi vim,ac prudentiam plurimum exacuunt, atque adolescentum animos quàm longissimè à temerario & furioso vivendi more, ad rationis leges & instituta traducunt. Deinde quæ cum honestissimis litteris, veræ religionis, & sanctimoniæ curam, quàm arctissime copulant. Ubi enim sunt de religione lites, atque dissidia, diuturna pax esse non potest. Ac ne quidem ubi falsa aliqua disciplina, verâ religione abjectâ, sola retinetur. Proprium enim est falsæ doctrinæ, ut constare sibi non possit, neque leviores solent esse errorum inter se, quàm cum veritate conflictus. Qua igitur in urbe omnes idem inter se, & cum iis, qui toto orbe, omnibus ætatibus pietate floruerunt, de divinis rebus sentiunt, habetque magnam eruditorum hominum facultatem, eam certum est præstantibus conservandæ publicæ quietis, & colendæ concordiæ adjumentis abundare. Iccircò Liborius noster, quo tempore maximè perturbandæ atque pervertendæ civitati erat intentus, severo edicto vetuit, ne quis adolescens, qui ad Collegium Societatis JESU, discendi caussa, itaret, cujusquam civis hospitio uteretur, neve cives eò liberos suos mitterent. qui contra fecisset, is quinquaginta taleris multaretur. Nimirum ingens erat inter illa quæ rudi plebeculæ, in seditiosis illis conventibus venditabat, & hæc quæ in Catholicis, & bene institutis gymnasiis juventuti præcipiuntur intervallum. Ibi enim popularis licentia, effrenata peccandi impunitas, & rerum omnium perturbatio quærebatur. Hic DEI timor: magistratuum veneratio, atque observantia: modestia, & pacis amor, teneris mentibus inseritur. Sed non providebat infelix, quòd adolescentes ipsius minis, atque edictionibus prohibiti, in scholis à magistris non didicissent, id è tristi ejus exitu, & justissimo supplicio esse cognituros. Quando enim liquidius demonstrata est furiosarum ejus concionum vanitas, quàm cùm stans ad infamem columnam, omnia sui consulatus probra objectantibus, os præbebat: cùm clausi mœnibus, & sine sua tessera portis egredi vetiti Ecclesiastici: cùm excruciati hiber-

hiberno cœlo, gravissimo gelu cives: cùm mulier quæ uterum ferebat, in publico, ubi ad ludibrium vulgi erat exposita, abortire coacta jactabatur? Quid? ipsum ejus supplicium nonne conjunctum fuit cum evidenti testificatione divinæ de his rebus voluntatis? Etenim Liborius, qui, ut demonstravi, Prætore, quem à Principe creari mos est, excluso, summam sibi in puniendis delictis potestatem arrogabat, VII. Kalend. Martii anni MDCIV. inopem civem Paderbornensem Jodocum Dulmanium, miserrimè, & obscœnissimè tortum, præcipiti sententiâ, de infelici ligno, quod nuper ipse posuerat, suspendit. Altero post mense, pridie Kalend. Maji, cùm Liborius meritas pœnas daret, hîc ipse suspendiosus, manare palam ubertim ex ore, naribus, manibus, pedibus, oculis recentem sanguinem, ipsum sesquidiem, clarè à tota multitudine est visus. Accessit quoque ad spectaculum Illustris Frisiæ & Ridbergæ Comes, tantæ rei gravissimus testis, tuque ipse, Princeps Illustrissime, adhibito tabellione, & idoneis testibus, rem publicis tabulis mandari jussisti. Quæ res documento sit omnibus, ne adversus magistratus legitimos, & Principes temerariam plebem commoveant: ne alieni sanguinis sint appetentes: ut suo dolori, & insolenti vindictæ cupiditati frenos injiciant: ut homines se meminerint, inter homines versari. Sed nimirum, Princeps Sapientissime, grave tibi & luctuosum visum est, hoc, è tam tristibus, & cruentis exemplis, tardum nimis discendi genus. Mavis jam indè à prima pueritia sic informari cives tuos, ut DEO, Rationi, Magistratibus, Legibus, Parentibus morigerari, comprimere appetitiones, domare iracundiam, omnibus se virtutibus & bonis artibus ad Reip. salutem, commoditatemque exornare consuescant.

CAPUT V.

Illustrissimum Principem, in Academia instituenda, Ecclesiasticorum, & Religiosorum hominum commodum & dignitatem spectasse.

PRæcipuum verò tibi, Princeps Illustrissime, studium semper fuit, ne ea pars gregis CHRISTI, quæ eximiam quandam vitæ sanctimoniam profitetur, nullis, quæ quidem cum suo more & instituto congruerent, commodis, vel ornamentis careret. Quoniam verò omnes Ecclesiastici ordinis viri, in eo præcipuam quandam sunt gloriam adepti divinitus, quòd divinam illam mensam, in qua Agnus DEI qui tollit peccata mundi, situs est, circumstant, atque, ut alicubi loquitur D. Gregorius Nazianzenus, *appropinquant ad appropinquantem* DEUM, propterea magnis largitionibus, & impensis eos ad dignitatem tanti sacramenti complectendam animo, & dignâ pietate colendam excitare studuisti. Itaque constituto annuo vectigali inprimis lauto & magnifico, solennem ejus pompam, quæ post Pentecosten quotannis instituitur, celebriorem augustioremque reddidisti. Neque eo contentus, nullum prætermisisti in tota tua diœcesi cœnobium, quod non perpetuis vectigalibus auxeris, eo pacto, ut quoniam à plerisque hâc tempestate non, quanti par est, fieret illa victima sancta, quâ deletum est chirographum, quod erat contrarium nobis, ipsis curæ esset certis eam, statisque honoribus prosequi. Nullus porrò honor videtur tantum Sacramentum perinde decere, atque ipsorum Ecclesiasticorum, qui ejus administrationi sunt consecrati, morum integritas, atque scientia. Si enim rectè & ordine fit in Ecclesia, quòd sine lumine nunquam Eucharistia deferatur, ut nempe profiteamur in ea verè esse præsentem eum, qui à sapiente dicitur, *candor lucis æternæ*, ut ait Honorius III. quantò magis elaboran-

Orat. ad 150. episcop.

Sapient. 7. v. 26.

Can. Sanè cùm olim de celeb. Miss.

randum est, ne qui eam conficiunt, aut certè conficientibus ministrant, Sapientiâ, de qua ibi est sermo, vacent? Nam, ut ibidem legimus, *Neminem diligit* DEUS, *nisi eum qui cum Sapientia inhabitat. Est enim pretiosior sole.* Qui locus aliquantò est in Græco illustrior, ubi legimus τὸν σοφίᾳ συνοικοῦντα, id est, qui cum sapientia, velut conjuge, habitat. Licet autem nemo justus, quamvis litterarum rudis, sapientiæ sit expers, docet tamen Apostolus, quis sit ille, qui ardentiore quodam amore diligat Sapientiam. nempe: *Qui sine uxore est, solicitus est, quæ Domini sunt, quomodo placeat Deo.* Quantum enim cæteri otii in obsequio feminæ, in educatione liberorum, in procuratione rei familiaris consumunt, tantum ei suppeditat ad serviendum præcepto Apostoli: *Attende tibi ipsi, & doctrinæ.* Quemadmodum enim lumen & in se purum quiddam atque præclarum est, & naturâ suâ factum ad alia quoque illustranda: ita hominem Ecclesiasticum, quem CHRISTUS Dominus *lucem mundi* non dubitavit appellare, decet non modo omni erroris, aut flagitii notâ carere, sed etiam vitæ innocentis exemplis, & præstantis scientiæ luce cæteris omnibus viam ad Sapientiam ostendere. Igitur qui sic comparatus est, is demum est, qui sapientiam sole longè clariorem, quasi quibusdam sempiternis nuptiis desponsam, atque devinctam habet. Ejusmodi si omnes essent, qui altaria Christianæ Ecclesiæ circumstant, ejusque opibus aluntur, quis superiorum temporum felicitatem desideraret? Quid enim tot homines tenebrarum, & errorum non discuterent, si cum æternæ sapientiæ luce perinde atque sponsa essent copulati? quis talibus ducibus non omni celeritate ad veritatis arcem convolaret? quis tam abhorrens ab omni studio virtutis, qui non se ipse retexeret? Talium hominum copiam ut haberent majores nostri, sedulò curabant, ut qui ad tam excellens degendæ vitæ genus à DEO vocarentur, ii omnibus, quæ cum eo non discreparent, liberalibus artibus expolirentur. Audi enim, Princeps Illustrissime, quid præcipiat Concilium Aquisgranense, sub Ludovico Pio Cæsare,

Ibid. Vers. 28.

1 Cor. c. 7. v. 32.

1 Tim. 4.

Matth. 5.

re, in quo Canonicis vivendi regula è sanctorum Patrum monumentis est proposita, quæ regula cùm in aliis Ecclesiis Germaniæ aliquot sæcula, tum in Paderbornensi usque ad Bernardum IV. ejus nominis Antistitem, id est, usque ad annum MCCXXVIII. viguit. In ea igitur cap. CXXIII. sic habetur: *Religiosissimè ordinem canonicum servent, & Prælatis suis, ac Magistris honorem debitum humiliter impendant: ut horis canonicis divinum officium devotissimè expleant: intus forisque non solùm habitu, & actu, sed etiam ipso incessu irreprehensibiles existant: ut non otio vacent, non vaniloquio inserviant, non detractionibus, & cæteris vitiorum illecebris incumbant, sed potiùs aut orationi, aut lectioni, aut quibuslibet Ecclesiæ, aut certè propriis utilitatibus vacent, aut etiam doctrinis sanis, & diversarum artium erudiantur disciplinis, ita videlicet, ut nullus in congregatione inutilis aut otiosus existens, stipendia Ecclesiæ inofficiosè accipiat: ut quotidie ad collationem veniant, ubi & hanc institutionem, & aliarum scripturarum sanctarum lectiones perlegant.* De cœnobiis verò, quis ignorat ea fuisse, quod de Corbeia nostra nominatim legimus, diversoria, & habitacula doctorum, & piorum virorum? *qui*, ut loquitur D. Augustinus, *contemptis ac desertis mundi hujus illecebris, in communem vitam castissimam, sanctissimamque congregati, simul ætatem agebant, viventes in orationibus, in lectionibus, in disputationibus: nullâ superbiâ tumidi, nullâ pervicaciâ turbulenti, nullâ invidentiâ lividi; sed modesti, verecundi, pacati concordissimam vitam, & intentissimam in* DEUM, *gratissimum ipsi munus offerebant, à quo ista posse meruerant.* At nostrâ tempestate, postquam Ecclesiasticorum hominum ad alia traductis animis, illæ laudabiles Pietatis & Doctrinæ exercitationes obsoleverunt, nihil est quod miremur, tantam vitiorum colluviem in Ecclesia DEI extitisse. Ubi nunc veteres illi Religionis vindices, & satores? ubi sacri oratores? Ubi experientes animorum medici? Ubi divinarum litterarum periti? Ubi illi cælesti quâdam caritate præditi Antistites? Sed quid hæc sublimiora commemoro? quis non totum se fluxis commodis? quis non nefariis volu-

Gobelinus ætat. 6. cap. 64.

Lib. 1. de morib. Ecc.

voluptatibus dedit? Quid caussæ esse existimamus? num eam, quam imperitè & stultè blaterant non minus perfectæ sanctitatis, quàm salutaris doctrinæ adversarii Prædicantes? Clamant illi observari non posse cælibatum: plus imponi Ecclesiasticis viris, quàm eorum humeri ferre possint. Non est ea profectò, non est. Si enim D. Augustini temporibus, quando, ut ipse narrat, plerumque ad continentiæ clericorum sarcinam subeundam capiebantur inviti, eam susceptam usque ad debitum finem, Domino adjuvante, perducebant; cur desperent, qui sponte hoc vitæ genus delegerunt, idem sibi proclive fore, si eandem, quam viri illi sancti, viam insistant? Da mihi hominem à prima pueritia pietatis officiis, & eruditione omni excultum, cui dulce sit inhærere contemplationi veritatis, eamque cùm in rerum naturalium scientia, tum in diviniore, & de cœlo delapsa, omnibus vestigiis indaget, ac denique eam cognitionem, non ad quæstum auramve popularem, sed ad unius DEI Immortalis inflammandum cùm in suo, tum in ceterorum mortalium pectoribus amorem conferat: nego huic homini otium futurum ad ea cogitanda, sine quibus hi mortalium infelicissimi se vivere posse diffidunt. Jam verò, quoniam aliud mortales in nostrorum temporum moribus intuentur, nimirum supra fidem eis videntur, quæ de majorum nostrorum incredibili sanctitate memorantur. Postquam verò hæc exempla desierunt, religionis quoque ipsius auctoritas, quæ plurimùm apud rudes animas illis sustinebatur, in dubium vocari, aut certè non tanti æstimari cœpta est. Ideò vir doctissimus, atque optimè de re Catholica meritus Fredericus Staphylus Osnaburgensis, negat, præter rectam juventutis institutionem, aliam superesse, exortas de religione lites sedandi, viam. Adjungam ejus verba, quòd die natali primæ in Westphalia Academiæ, hominis Westphali, tantâ gloriâ in Academia Ingolstadiensi nostro sæculo versati non meminisse, nefas propemodum esse videatur. Is igitur in epistola, quâ Marci Anachoretæ aureos libellos, è Græco ab se in

Lib. 2. de adult. conjugiis c. 20.

in Latinum converſos, inſcribit, & dedicat Petro Caniſio Societatis JESU celebri Theologo, poſtquam eſt queſtus cæteris in artibus non niſi peritorum judicia requiri, in rebus divinis indoctiſſimum quemque, quod commodum ſit, ſequi: ad extremum hæc addit. *Unicum fuit olim, & ſatis efficax his malis remedium, auctoritas conciliorum: quæ quondam pietate ſacerdotum apud omnes ſacroſancta habebatur, jam propter peccata noſtra labefacta eſt, belliſque in dies magis vileſcit, penèque deletur apud univerſos. Sola ſpes ferme eſt in puerilibus ſcholis, ut ſeminarium Eccleſiæ, quod in ſenibus jam emarcuit, in pueris reſuſcitetur.* Hoc adeò conſilio, Princeps Illuſtriſſime, non modò jam olim pueriles ſcholas, verùm etiam hanc Academiam tuis opibus condidiſti, quam iccircò iis ſolis diſciplinis conſecrari voluiſti, quæ Canonicis inſtitutis Eccleſiaſtico homini ſunt permiſſæ. Notum enim eſt iis juris civilis, & Medicinæ tractationem interdici. Fuit ſcilicet tibi curæ ea ſtudia excitare, ad quæ colenda, refrigeſcente indies cæleſti caritate, omnibuſque quæſtum, & popularem auram ſpectantibus, pauci ſponte appellunt animum.

CAPUT VI.

Propriè dictam Academiam ſine Iuriſprudentia eſſe poſſe.

VErùm, Illuſtriſſime Princeps, hìc ego, quod pace fiat tuâ, cogor nonnullis rerum imperitis reſpondere, qui cùm audiunt, necdum tradi in Academia tua Juriſprudentiam, opinantur aliquid ei ad Univerſitatis nomen deeſſe. Eos ego non meis, ſed hominum juris peritorum verbis hunc errorem dedocebo. Igitur Jacobus Middendorpius Weſtphalus, Theologiæ & Juris ſcientiâ clarus, libro, quem de Academiis edidit, cùm nomina inveſtigaret, quibus rectè hæc noſtra publica gymnaſia afficiantur, principiò rectè eis docet Academiæ nomen tribui, ac deinde ingreſſus ſermonem

monem de nomine Universitatis : Recentiorum, inquit, " quidam Scholas publicas, quòd auctoritate publicâ, sive " quod idem ferè est, publicè instituuntur, quidam Univer- " sitates appellare malunt. Non tam quòd omnes liberales ar- " tes in eis doceantur, (multæ enim ad certarum tantùm disci- " plinarum professionem eriguntur) sed quia Professoribus & " Studiosis litterarum collegium, atque universitatem habere " licet, quod alioqui jure prohibitum est. Petrus item Tolo- " sas doctissimus Jurisconsultus, libro XVIII. de Rep. cap. VI. *Sunt*, inquit, *arbitraria Principibus Ecclesiasticis & secularibus ut loca, in quibus velint scholas privilegiatas constitui, ita & quas ibi velint tradi scientias, sive omnes, sive certas. Quamvis enim omnes habeant commune vinculum, & constituant Encyclopædiam, non tamen sequitur debere in uno eodemque loco simul tractari vel doceri. Possunt enim in diversis disci, & doceri. Neque ideò minus Universitas privilegiata in Gallia, aut alibi dicetur, si modò privilegia concessa sint, quia ibi omnes artes vel studia omnia non tradantur. Sunt enim Scholastici & Doctores qui faciunt universitatem, & non diversitas scientiarum. Possunt adjungi semper scientiarum diversarum professores, jam introductis professionibus, ut iisdem potiantur privilegiis, quibus jam fundatæ, non secus quàm nova studia aliis locis cum iisdem privilegiis, quibus jam potiuntur antiquæ Academiæ. Sunt quippe hæc juris positivi, quæ mutari & augeri vel tolli possunt arbitrio eorum, qui potestatem habent, maximè novâ ortâ justâ caussâ. Quemadmodum Theodosius & Valentinianus professoribus artium liberalium privilegiatis, qui in civitate Romana, & Constantinopolitana docebant, addiderunt professores Philosophiæ, & legum doctores, & Clemens V. consiliumve Viennense, aliis addiderunt professores linguarum Arabicæ, Græcæ, & Chaldaicæ.* Denique quoties à Pontificibus, & Conciliis Parisiense gymnasium Universitas dicitur? & tamen audi quid de ea narret Bartholomæus Cassanæus in Catalogo Gloriæ mundi: *Apud nos*, inquit, *tenetur pro prima, & principaliori totius Galliæ universitate, quoad Philosophiam, Theologiam, artes, medicinam, & cæteras artes, sed non quoad leges. Quoniam in ea non docentur leges,*

Vide copiosè Rebuf. de tract. nomin. q. 6. n. 13. & in §. statuimus 2. ad verbum Universitatis. de collat. in concord.

Part. 10. §. 32.

ges. Quoniam in ea non docentur leges, nec jura civilia, ut est text. in c. super specul. extra de privileg. Quis igitur audeat Paderbornensi Gymnasio propterea Universitatis nomen adimere, quòd ad eundem modum nonnullas Ecclesiasticis personis minus consentaneas disciplinas non tractet? Meliusne illi norunt cui Universitatis, sive Universalis studii nomen tribui possit, quàm Pontifex, & Imperator? Certe Paulus V. Pont. in suo diplomate testatur se hoc Gymnasium Pader-
„ bornense in Universitatem studii generalis perpetuò erige-
„ re & instituere, vultque eam omnibus privilegiis non so-
„ lùm ad instar aliarum Universitatum, sed pariformiter, ac
„ æquè principaliter in omnibus, & per omnia uti, potiri, &
„ gaudere. Ad idem exemplum Imperator, in gymnasium, &
„ studium Universale erigit, & decernit, ut in ea gradum seu
„ honorem assumentes, gaudeant privilegiis quibuslibet, qui-
„ bus Universitas Heidelbergensis, Tubingensis, Friburgensis,
„ Ingolstadiensis, ac alia studia privilegiata, ac Doctores, Licen-
„ tiati, Magistri, Baccalaurei, & Scholastici istic promoti, aut ali-
„ quâ dignitate seu gradu insigniti gaudent, utuntur, fruuntur,
„ & potiuntur. Qui igitur Paderbornæ negant Universitatem propriè dictam esse, ii Jurisperitorum, & summorum Principum inscientiam dum videntur sugillare velle, demonstrant suam.

CAPUT VII.

Illustrissimum Principem, condenda Academia, eximiam suam in Societatem Iesu voluntatem declarasse.

HAnc igitur Universitatem (sic enim ipsis quoque Jurisconsultis approbantibus, appellemus) Ecclesiæ potissimùm commodo, & dignitati institutam, Princeps Illustrissime, curæ, atque potestati Societatis JESU committendam, tradendamque judicasti. Sic enim tuo rogatu de-
„ cernit in suo diplomate Pont. Max. Ipsam Universitatem,
„ ac studium generale sic erectum & institutum, curæ, regimi-
ni,

ni, & administrationi dictæ Societatis, & illius Præpositi Ge- "
neralis, seu ab eo deputandi, qui totius Universitatis Rector "
existat, præfatâ auctoritate *(Apostolicâ)* etiam perpetuò sup- "
ponimus, & submittimus. Eodem spectat, quod Cæsar jubet "
eam gubernari, juxta formulam Dilinganæ, aliarumque Aca- "
demiarum in constitutionibus ejusdem Societatis compre- "
hensam. Etenim B. Ignatius Societatis JESU Fundator "
non modò putavit è republ. fore si sui homines unà cum aliis in publicis Academiis versarentur, sed etiam, si ita DEO cordi esset, ut ab aliquo Principe, vel Rep. alicujus Academiæ administratio Societati crederetur, non commisit, ut posteri certas ab eo leges, & instituta desiderarent. *4. Parte const. c. 11. & seq.* Ejusmodi Academiæ sunt non paucæ toto orbe excitatæ, quarum primam fuisse accepimus Gandiensem à Francisco Borgia ejus loci Duce, qui deinde Societati se adjunxit, primis illis ejus incunabulis fundatam. Secuta est Mamertina in Sicilia, à Joanne Vega Prorege, Caroli V. Cæsaris auspiciis condita. Tum Eborensis in Lusitania, fundatore Henrico Cardinali, qui ultimus suæ stirpis Rex postea fuit. In Gallia, ut alias omittam, maximè illustris est Flexiensis, quam Rex Henricus IV. cognomento Magnus, ea in domo, quæ infanti ipsi domicilium fuerat, erexit, ejusque in templo Cor suum condi jussit. In Germania nostra primus Otho Truchses Cardinalis Augustanus, Dilinganam Academiam ab se fundatam totam Petro Canisio, Societatique permisit. Eum secutus est Serenissimus Carolus Austrius Archidux, Ferdinandi I. filius, Maximiliani II. frater, qui anno MDLXXXVI. Græcii in Stiria, Academiæ ab se munificè institutæ, ac locupletatæ Societatis homines rectores, & magistros delegit. Quem nuper imitatus est ejus filius Leopoldus Passaviensis, & Argentoratensis Antistes, posito Molleshemii in Alsatia publico Societatis Gymnasio. Horum tantorum Principum exemplo, Princeps Illustrissime, cùm hanc Academiam, quæ populis ditionis tuæ æternæ salutis præsidium, & immortale ornamentum esset, meditareris, fecit vetus illa,

totque illustribus promeritis testata in hujus Societatis homines benignitas, & gratia, ut non alios ei præficiendos putares. Nimirum ut flumina à modicis orta principiis, quo longiùs à capite recedunt, hoc majora sumunt incrementa: ita, Princeps Illustrissime, conceptam jam inde ab anno MDLXXX. quo primùm in hanc Urbem pedem attulit, in hanc Societatem benevolentiam majoribus quotannis beneficiis cumulare non desinis. Cujus quidem benevolentiæ perpetuos socios, atque consortes habuisti admodum Reverendos, ac Prænobiles Cathedralis Ecclesiæ Canonicos, quibus hæc Societas suorum in hac Urbe commodorum originem, ac progressum, cum summa grati ac memoris animi significatione acceptum se ferre profitetur. Illi enim sunt, qui eam primùm ad spem religionis Catholicæ, vehementer eo tempore laborantis, erigendam huc, ad conciones primùm, deinde ad scholas quoque habendas advocarunt. Illi domum, quæque ad victum, & cultum pertinent tot Sociis, ac Patribus, quot ante hîc versati sunt, quàm ad Collegii formam redigerentur, certis vectigalibus, perpetuis attributis, liberaliter & abundè providerunt. Illi gravissimis decretis Societatis famam, & commoditatem contra adversarios, atque adeò, anno MDLXXXIII. contra ipsum quoque Principem, aliter, ac nos de religione sentientem, qui missis legatis, Patribus scholas interdici cupiebat, gravissimis sententiis, decretisque tutati sunt. Denique illud natalibus, & dignitate amplissimum Collegium nunquam desiit, societati ara quædam esse atque perfugium: nunquam favere studiis: nunquam labores sublevare: nunquam gratiam, & patrocinium impendere. Itaque hoc natali Academiæ nostræ, Princeps Illustrissime, intelligis opinor officii nostri esse, horum quoque, quibus illa primam quasi stirpem suam debet, amplissimorum, ornatissimorumque Procerum, non sine gratiis, & beneficentiæ laude meminisse. Atque cùm omnium semper erit dulcis, ac jucunda memoria, tum verò præcipuè illorum, qui primis illis temporibus plurimùm in

accer-

accersenda, fovenda, tuenda Societate laborarunt. In his familiam ducebant Henricus de Meschede Decanus, Melchior à Plettenberg Camerarius, Guilielmus Schilder Scholasticus, quos precamur, ut DEUS immortali felicitate remuneretur. Ex iis verò, qui etiamnum suam nobis lucem impertiunt, occurrunt duo hujus Ecclesiæ lumina admodum Reverendi & Nobiles DD. Walterus Brabeck Præpositus, & Arnoldus ab Horst Decanus, qui, ut sunt omni eruditionis & prudentiæ laude florentes, ita nullum faciunt finem præclara studia suis opibus, & favore adjuvandi, ac propagandi. Ejus adeò rei in Academia, monumentum semper erunt duæ turres, magnis utriusque impensis ita extructæ, ut Academica juventus ne pedem quidem inferre possit in Gymnasium, quin horum præstantissimorum Ecclesiæ Procerum recordetur. Meministi enim, Princeps Illustrissime, ejus diei, cùm primùm hujus novi gymnasii fundamenta sunt jacta. quo die hi duo Ecclesiæ nostræ summates, in amplificando DEI honore, dignitate Patriæ, commodis juventutis, Principem suum, & Antistitem honesto, jucundoque certamine æmulantes, perpetuum hujus suæ in bonas litteras voluntatis in ipsis quoque saxis, & muris, his turribus ædificandis, monumentum extare voluerunt. Video me jampridem, Princeps Optime, abuti patientiâ tuâ, qui orsus tibi gratulari, ad Canonicorum cœtum deflexerim. sed nimirum non decebat hodie Academiam THEODORIANAM, hoc suo natali, illius splendidissimi Collegii oblivisci, cujus suffragiis factum est, ut Theodorus Theodorianæ Academiæ parens esse posset. Nam cùm inter eos tot essent præstantissimi viri litterarum, Societatis, avitæ religionis omnes amore inflammati, videntur singulari DEI nutu eum Principem elegisse, qui unus cum omnium ardore, ac zelo paria facere posset. Quid enim illi collato studio, communicatisque consiliis ad amplificationem bonarum artium optare potuissent, quod non sit in tuo principatu perfectum? Dolebant quidam arctius Societatem habitare, quàm ut plures libe-

liberalium disciplinarum magistros, aliosque divinæ rei operarios capere posset. Tu, Princeps Optime, simulatque ad Ecclesiæ gubernacula accessisti, dedisti operam, ut hunc idoneum maximè sacris functionibus locum nancisceretur. Dolori erat multis piis hominibus hoc D. Joannis Apostoli templum, quod antea fuerat quædam exquisitæ pietatis officina, duodecimum jam annum profanorum artificum strepitu personare. Confestim magno ære ab iis, quibus venundatum erat, redemtum VI. Idus Quinct. anni MDXCII. Societati tradidisti, eamque donationem Clemens VIII. Pont. Max. eodem anno IX. Kalend. Novemb. confirmavit. Desiderari quoque videbatur à nonnullis, ut Societas, in hac Urbe non temporariam duntaxat sedem, sed stabile justumque Collegium haberet. Id verò, insigni accessione ad priora vectigalia factâ, cùm ejus quoque fundationis Clemens Octavus auctor factus esset, non longo intervallo perfecisti. Quid quòd, dirutis veteribus ædibus, quæ erant circum hoc templum, novas, laxas, firmas, & propè, quàm ferat religiosorum hominum captus, augustiores, maximis impensis ædificare es aggressus? Itaque cùm hæc Urbs, si ulla alia, sæpe vastata, ac fœdata incendiis, veteres illas magnificas, cujusmodi olim fuisse accepimus, jam pridem desideret, cœpit ab hac præsertim excelsa, & quadrata turri, qua Collegium ornasti, nonnihil pristini recuperare splendoris. Nihil dico de bibliotheca cùm aliis, tum præcipuè sanctorum Patrum voluminibus perquam ornata: Nihil vel de Organo non minus oculis, quàm auribus jucundo: vel de hoc marmoreo pietatis tuæ in ara maxima monumento, quibus rebus hoc templum mirificè decorasti: Nihil de suburbano sacello B. Virginis quod Romanum vocant, quod, ut sodalium ejusdem Divæ pietati faveres, tuamque quæ sanè est in Matrem DEI eximia, demonstrares, tuis opibus instauratum, & locupletatum Societati possidendum, curandumque tradidisti. Mihi certè videtur, Princeps Optime, adhuc fuisse inter DEI in te, & tuam in nos benignitatem, jucundum quoddam,

COLLEGIUM
THEODORIANUM
SOCIETATIS
JESU
PADERBORNÆ.
GYMNASIUM
ACADEMIÆ
THEODORIANÆ
PADERBOR-
NENSIS.

dam, decorumque certamen. Nam cùm ille plures, ac plures usque ad hanc ætatem annos tibi largiretur, neque ullum effluere sineres sine aliquo vel in res divinas, vel bonas litteras liberalitatis documento, nimirum diu vivendo, diu vivere meruisti. Inter alia verò gratissimum Societati, & Ecclesiæ inprimis salutare illud munus accidit, cùm domum Probationis in hac Urbe Societati, idoneis vectigalibus instituisti, ubi religiosæ militiæ tirones rudimentum ponerent, eamque pietatis ubertatem combiberent, quæ deinde cum bonis artibus conjungentes, ad plurimorum mortalium salutem longè latèque derivarent. Jam videbantur tua in nos beneficia ad id fastigium pervenisse, ut nihil accedere posse videretur, cùm tu, Princeps Optime, ordiris novæ molis fundamenta jacere. Nova sublimiorum doctrinarum professoribus alendis perpetua vectigalia constituis: das litteras ad Pont. Max. atque Cæsarem, quibus jus condendæ Academiæ flagitas: extruis hoc elegantissimum, commodissimumque gymnasium: quod DEUS bene evenire jubeat: Societati JESU Academiam Theodorianam tradis atque commendas. Pro quo intelligit illa quidem quantas tibi, Princeps beneficentissime, gratias debeat, sed quoniam hoc ejusmodi beneficium est, quod non solis verborum officiis compensari possit, sed quod acrem industriam, assiduos labores, continuas propè lucubrationes, atque vigilias desideret, DEUM immortalem orat & obsecrat, ut qui tibi hujus instituendæ Academiæ est auctor, idem omnibus qui sunt, quique post aliis erunt in annis, Societatis Professoribus, & magistris eum studendi, docendique ardorem injiciat, eam constantiam, roburque tribuat, eam vim & lumen ingenii, & quod caput est, eas pietatis virtutisque copias, ut semper huic tuæ in divinum honorem, Reip. utilitatem, juventutis commoda præclaræ voluntati aliqua ex parte respondeant.

CAPUT VIII.

Gratiæ Academicæ juventutis nomine.

QUid verò, Princeps Illuſtriſſime, huic florentiſſimæ juventuti hodie animi credis eſſe? quantis incedere lætitiis? quàm fauſtis te precationibus proſequi? Palam enim iis litteris, quibus hodiernæ celebritati diem dixiſti, profeſſus es, eorum præcipuè te utilitati in inſtituenda Academia conſulere voluiſſe. Ubi illud etiam pronuncias: Spem omnem inſtaurandæ, atque ad priſtinum decus " revocandæ Reip. hoc quidem tempore in recta tenerioris " ætatis educatione poſitam eſſe. Quod tametſi aliorum quo- " que ſapientum hominum ſit judicium, putant ſibi tamen in quodam eximii honoris loco ducendum, quòd à tam laudato Principe tanti fiunt, ut redintegratio ſalutis, ac dignitatis publicæ, ab ſe potiſſimùm expectetur. Quod ſi dictum duntaxat abs te eſſet, deberet ſanè cujuſlibet quamvis remiſſi ac deſidis adoleſcentis animum ad teneram ſuam ætatem, omnibus, quibus optas, bonis artibus excolendam permovere. Jam verò poſtquam perpetuâ triginta annorum liberalitate, & curâ id egeris, ut juventutis ſtudia inflammares, atque adjuvares, qui his non movebitur eum meritò lapidem habendum arbitrantur. Hodiernus ſanè dies ſatis oſtendit, quàm ſint cùm præteritis tuis meritis, tum hujus Academiæ fundatione ad omne laudabilium ſtudiorum decus erecti. Quanquam enim ingenuè confitentur nihil ſe dignum hâc tuâ Celſitudine, nihil tuis virtutibus, nihil tot beneficiis præſtare poſſe, tamen non ignari ab arbore, quam nunc primum plantaveris, ante flores eſſe repetiturum quàm fructus; atque adeò voluptatem, quam olim fructus ſunt allaturi, jam ex ipſis floribus præcepturum; confidunt fore, ut ſua ſtudia, quamvis tenuia, & quaſi immatura, jucunda tibi accidant. Certè parietes, niſi quid me fallit, omni verſuum genere conveſtiti: arcus, atque emblemata plena ingenii: ſcenæ appa-

ratus: Astronomicæ concertationes à nobilissimis adolescentibus, & Mathematicarum disciplinarum amantissimis susceptum: Theses de Philosophia naturali propositæ, aliaque de eodem genere, illustria quædam emolumenta brevi hanc Academiam allaturam esse Reipub. pollicentur. Atque utinam fieri posset, ut dum stabit, perpetuò te salvo & incolumi frui posset. Sanè experiremur verum esse, quod ab agricolis dicitur: *Fertilissimum in agro esse oculum domini.* Nunc, quod proximum est, vota assiduò faciemus, ut DEUS immortalis maxima, atque uberrima apud cælestes tuis beneficiis præmia jam nunc comparet, sed quò diutius cùm Ecclesiæ, tum huic novellæ Academiæ prosis, serò te ad ea fruenda discedere patiatur. Apud posteros verò tuam vicem obibit hæc tua effigies in Gymnasii atrio posita, cui ascribi voluisti: » Te affectu, zeloque boni publici quà Religione, quà » Sapientià procurandi, propagandique, Religioni quidem » Templum, Sapientiæ verò Gymnasium Academicum, Col» legium porrò Patribus Societatis JESU tanquam fidis u» triusque thesauri dispensatoribus æternùm consecrasse. Ex quo cùm ea quæ nunc in Gymnasio litteris operatur, tum ea, uti confido, quæ pòst futura est juventus intelliget: si hanc Academiam florentem videre, si tuæ optimæ voluntati obsequi, si beneficiis gratam gratiam referre volet, nunquam ab officiis religionis ac pietatis, nunquam à doctrinarum studiis, nunquam ab obsequio majorum esse discedendum.

Plinius Lib. 18. cap. 6.

FINIS.

Reverendissimo & Illustrissimo

PRINCIPI, THEODORO,

Præsuli vigilantissimo, Domino clementissimo, Vindici fortissimo, Instauratori munificentissimo, Pio, Felici, Pacifico,

PATRI PATRIÆ,

Diœcesis Paderbornensis per annos triginta & quod excurrit sapientissimè gubernata, bonisque omnibus cumulata

L. B. M. GRATIAS AGIT.

Care Pater Patriæ (sit enim fas nomine vero
Sive tuum studium sive vocare meum)
Jam dudum, Oceano meritorum mersa tuorum,
Et tam multimodis facta beata bonis,
Gestio conceptis testari gaudia verbis,
Quæ memori pridem condita mente gero,
Utque pio meritas promam Tibi pectore grates,
Ingenii totos explicuisse sinus:
Postera ne sæclis olim labentibus ætas
Arguat ingrati criminis esse ream.
Sed simul ac dictura oculos attollere cœpi,
Casta verecundus purpurat ora rubor,
Mens hebet, ars hæret, refugit vox, ora gelantur,
Vincta repentino frigore lingua stupet.

Qualis in angustis luctans siphonibus humor
  Festinando suum sæpe moratur iter,
Fervet in obstructis lymphæ vis incita venis,
  Egressumque sibi, dum petit, ipsa negat.
Perque arctas magno nitens molimine fauces,
  Unda sibi ipsa moram, non patiendo, facit.
Sic mihi densa seges, sic torrens undique laudum
  Angustum vocis copia claudit iter.
Nam quæ prima sequar tantarum exordia rerum?
  Quod mihi principium, quis mihi finis erit?

Orthodoxa Religio in integrum restituta.

Anne quòd errorum spissis erepta tenebris
  RELLIGIO victrix tollit ad astra caput?
Relligio liquidis quæ cœli è fontibus hausta,
  Sidera non dubiâ ducit ad alta viâ.
Lingua mihi intonuit MAGNI quam ferrea KARLI,
  Dum pia pro CHRISTI numine bella gerit,
Indomitosque sacris compellit Saxonas armis
  Barbara cœlesti subdere colla jugo.
Quam mihi inhumanâ profugus feritate Quiritum
  Tertius, elingui tradidit ore, LEO.
Hæresis at dudum Stygiis prorupta cavernis
  Impia in adversum sumpserat arma DEUM.

Misera rerum facies cùm ad gubernacula Princeps vocaretur.

Monstrum horrendum, informe, cui IGNORANTIA mater,
  Et FASTUS Pater est, SEDITIOQUE Soror,
LIBERTAS nutrix, RIXÆ comitantur euntem,
  JURGIAQUE evulsis sanguinolenta comis:
Illius armigeri FRAUDES, MENDACIA, TECHNÆ,
  Et sacris inhians fæda RAPINA bonis.
His illa auxiliis, illâ succincta phalange
  Ausa erat æterno bella movere DEO.
Hinc fera barbaries, ruptisque licentia frenis
  Fas omne in vita miscueratque nefas.
Plebs miseranda sui Pastoris prodita fraude,
  Errabat sævis obvia præda lupis.

Nec

Nec ſoliti templis indicebantur honores,
  Feſtaque deſierant ritè vetuſta coli.
Calcabat ſanctas victrix audacia leges,
  Jura dabat cæcus pro ratione furor.
Verùm ubi TE votis hominum expugnata piorum
  Admorunt Sacræ fata benigna MITRÆ,
Cana FIDES rediit, rediit PIETASQUE, PUDORQUE,
  Et malè neglectis debita cura ſacris,
Ornatus templis, dignatio reddita Myſtis,
  Moribus integritas, Legibus obſequium.
Ad ſua palantes revocatæ ſigna KALENDÆ,
  Certior ut ſacrum curreret annus iter.
Impia Libertas rigidis compreſſa lupatis,
  Præmia fas, dirum eſt pœna ſecuta nefas.
Ferrea inaureſcens ſtudiis melioribus ætas
  Falcigeri retulit tempora priſca ſenis.
Atque, ut ubi roſei tenerum jubar exſerit oris,
  Et ſola lucifluo terrea fonte rigat,
Humida decedunt venienti nubila Phœbo,
  Complicat & furvos nox inamœna ſinus.
Monſtraque per cæcas impune vagata tenebras
  Cogit in aſſuetos lux rediviva ſpecus:
Haud aliter ſimulac TU Relligionis avitæ
  Ætheream celſa promis ab arce facem,
Concita diffugiunt bipedum portenta luporum,
  Sive tuo gladio territa, ſive pedo.
Hic ſe præcipiti deturbat ab aggere ſaltu,
  Et pavidus, nullo terga premente, fugit.
Ille parum pedibus tanto in diſcrimine fidens,
  Laſſa per obſtantes brachia jactat aquas.
Theſea magnanimum plenis veneratur acerris
  Attica probroſo libera terra jugo,
Qui Labyrinthæos auſus penetrare receſſus
  Semivirum forti perculit enſe bovem.

Pravorum dogmatum ſatores juſſi faceſſere.

Aſt

Ast ego, funestis, te Vindice, libera monstris
 Ægiden veneror TE THEODORE meum,
TE primum rabiem caulis arcente lupinam
 Desiit innocui carnificina gregis.
Tu sparsos artus laceri conquiris ovilis,
 Tu per tesqua vagas devia cogis oves.
Pascua Tu monstras riguis lætissima lymphis,
 Hic ubi perpetuo gramine vernat humus.
Tu rapidos æstus viridi defendis in umbra
 Torrida siderei dum furit ira canis.
Tu mala Pœoniis cohibes contagia succis,
 Saucia Tu medicâ corpora mergis aquâ.
Nec pudor est ægram manibus tractasse bidentem,
 Nec collum fessæ supposuisse pudor.
Nempe ille ante oculos Pastor TIBI semper oberrat,
 Qui propriâ caras carne saginat oves.
Illa TIBI vacuam crebro vox personat aurem
 Et nunquam oblito labitur ex animo:
Si quis amor nostri memori tibi pectore flagrat,
 Hunc pascendo meos exere Petre greges.
Ergo dum stabili fundata Ecclesia rupe
 Ridebit Stygias non labefacta minas,
Dum CHRISTI assertus Numen venerabitur Orbis,
 Dum quis erit veræ relligionis honos,
Hæreseon hostem, Fidei THEODORE Patronum
 Te canet æternâ posthuma fama tubâ.
Hæc tua inocciduâ florebit gloria laude
 Clara futura solo, clara futura polo.
Pax & publica tranquillitas omni ope conservata.
Longævamne canam per terna decennia PACEM,
 Copia quam cornu divite larga beat?
Haud procul hinc ferro Mavors bacchatur & igni:
 Nulla mihi somnos classica pulsa fugant.
Squalent finitimi fœdis populatibus agri:
 Me tamen in dulci Pax fovet alma sinu.

Flava

Flava Ceres fortes cogens ad ſigna colonos
Militiâ ferrum diſtinet omne ſuâ.
Denſa per incanas cædes graſſatur ariſtas,
Prataque gramineâ florida ſtrage natant.
Caſſide in emerita molitur aranea caſſes,
Frugiferam placidus vulnerat enſis humum.
Splendent attriti glebâ ſtridente ligones,
Martiaque in tenebris exedit arma ſitus.
Neve quies ullo violetur publica motu,
JUSTITIA exerto pervigil enſe cavet.
Latrones procul hinc, procul hinc vos tollite fures,
Et quiſquis rapto vivere dulce putat.
Nil vobis, moneo, THEODORO Principe, tuti eſt:
In vos manſuetas non habet ille manus.
Ille mei ad clypeum qui Principis excubat enſis,
Sontibus exitio eſt, præſidioque probis.
Nec vos vel precibus, pretio vel fidite, culpam
Strenua non tardo mox pede pœna premet.
Hoc vetera, hoc vobis monumenta recentia narrant,
Quæ paſſim medio plurima rure patent,
Pendula ab arboribus radiiſque implexa rotarum,
Debita carnivoris corpora vulturibus.
At ſi quis tardas monitis adverterit aures,
Sentiet illa ſuo vera fuiſſe malo.
Teſtis BECANOVA eſt, tuus eſt BENHUSIA teſtis,
Nunc quoque prædonum ſanguine pinguis ager.
Cùm graſſatorum florentes ære catervas
Lux improviſæ dedidit una neci.
Ipſe adeò è cœlo ſumptis Vincentius armis,
Tam pia præſenti prælia juvit ope.
Ille & limphatos egit terroribus hoſtes,
Et rexit noſtrâ ſpicula miſſa manu.
Mutant fata vices, & amico Numine, præda,
Qui prædaturus venerat, ipſe fuit.

Juſtitia pacis publicæ inexorabilis Vindex.

Pœna de turbatoribus publicæ tranquillitatis ſumpta.

Anno 1601. ipſo S. Vincentii Prædonum copia caſa ad vicum Benhuſen.

 Plu-

Plurima victrici sternuntur corpora ferro,
Plurima Justitiæ victima cæsa litat.
Impia pullati duxerunt funera corvi,
Et saturi lessum concinuere canes.
Nunc quoque transversim cerealibus obvia sulcis
Sæpius agricolas ossa morantur equos.
Inde tibi, PRINCEPS, plaudunt Urbesque Viæque
Ruraque, quòd sævo cuncta timore vacent.
TE canit intrepidâ nocturnus voce Viator,
Obscurum tuto cùm pede carpit iter.
TE recinens patula pastor resupinus in umbra
Securas longo carmine mulcet oves;
Te canit in molli projectus gramine messor
Ad vitreas Paderæ lenefluentis aquas.

Bonarum artium studia excitata.

Ergo iterum pacis PAX aurea suscitat artes,
Et redit ad solitos musica turba choros.
Ergo iterum, Phœbo restim ducente, Camœnæ
Ad numerum saliunt, ad numerumque canunt.
Westphala Pierias pubes operatur ad aras,
Et litat, Aonio vota probante DEO.
Quæ modò singultim parco lacrymaverat imbri,
Nunc fremit immenso Castalis unda lacu.
Tu, PRINCEPS, Cyrrhæ longæva silentia rumpis,
Ne seneant tacito squalida plectra situ.
Invia Tu nobis Heliconis tesqua recludis,
Culmina tu facilem sternis ad alta gradum.

Gymnasium exædificatum.

Tu pridem exulibus, Mecœnas optime, Musis
Principe magnificam condis in urbe domum.
Tu primùm SOPHICO palmam proponis AGONI
Cingat ut emeritum laurea serta caput.

Gradus & honores Academici.

Per te, quo stimulet Virtutis amantia corda,
Nobilis ingenuum gloria calcar habet.
Tu vastum ingeniis aperis felicibus æquor,
Tota ubi dent placidis vela ferenda Notis.

Per

Per Te Naturæ cæcos tentare recessus,
Et licet ignaras lucis inire vias.
Quænam cœlestes æternet regula cursus,
An supera assiduo templa canore sonent.
An vaga nocturnis discurrant astra choreis,
An sistant moto sidera fixa polo,
Quam variæ cæli cingant præcordia zonæ,
Et sua quo ventos ubere mater alat.
Anne Cyteinis pudefiat Cynthia rhombis,
Queisve sui maculis inquinet oris ebur.
Cur salsos pelagus fluctus, cur flumina dulces,
Perpetuas fontes ejaculentur aquas.
Aut quis, ne infestis terras superobruat undis,
Temperet undosi cærula fræna maris.
Cur gravis excussis immugiat ignibus æther,
Mistave cum liquido sanguine saxa pluat.
Aut quæ perpetuent Ætnæas pabula flammas,
Quidve flagrans rutilo crine cometa vehat.
Quid quòd & arcanæ penetralia Theologiæ
Auspiciis, Princeps, sunt reserata tuis?
Quid quòd Westphalicas duce Te remeavit in oras
Sancta Palæstino cognita lingua Syro?
Et sacra divinis intexta oracula libris
Dulcius ex ipso promere fonte licet?
Quid memorem celsis spectandas turribus ARCES,
Et tantùm Domino tecta minora suo?
Ornamenta olim pacis, munimina belli,
Sumptibus ad cælum surgere jussa tuis?
Hinc NOVA deterso veteris squalore senectæ
Jamque suo demum nomine digna DOMUS,
Regalem tectis immanibus explicat aulam
Laxaque formosis atria porticibus.
Quas circùm, virides ventis crispantibus undas
Plaudit lascivis squamea turba choris.

Philosophica Mathematicæque disciplinæ, ad humaniores artes adjunctæ.

Theologia, & Lingua Hebræa.

Diæcesis sumptuosis ædificiis & operibus communita & ornata. Newhauß Arx ædificata, horti non amœni minùs quam frugiferi concinnati.

Flora favet, favet attiguis Pomona viretis,
Certatimque ſuas utraque promit opes.
Utraque certatim vernantes divitat hortos,
Floribus illa ſuis, fructibus iſta ſuis.
Inde WEVELSBURGI ſolido domus ardua ſaxo
Nubila ſublimi culmine celſa ferit.
Hæc olim à priſcis (famæ ſi credimus) Hunnis
Poſt varios Dominum TE ſibi legit heros.
Nunc te digna domus, ſed erant magalia nuper
Penè ruinoſo ſemiſepulta ſitu.
Circum Chaoniæ texunt umbracula quercus,
Sylvaque vicinas occulit alta feras.
Quaſque ſub hoſpitiis celat frondentibus arbos,
Plurima laſcivo gutture vernat avis.
Nam quid CollegI ſacras venerabilis ædes *
Templaque ſublimi conſpicienda tholo?
Quæque ſtatas numeris edis vocalibus horas
Niliacas TURRIS vincere digna Pharos?
Tecta quid auguſti memorem viſenda Lycæi, †
Et PATRIÆ, & vero tecta dicata DEO?
Hanc divina ſibi legit Sapientia ſedem,
Incolit hos virtus Relligioque lares;
Hîc Sophici crebrâ celebrantur gymnade ludi,
Doctaque quæ nullo bella cruore madent.
Hîc agiles poliunt ad bella forenſia linguas,
Hîc ſalit à volucris fons pede factus equi.
Illic facundi ſplendent Demoſthenis arma,
Suadaque germano Cecropis ore ſonat.
Hîc Juvenum ingenuas animi formantur ad artes,
Hîc facilis diſcit prima elementa puer:
Quamque olim Patriæ præſtantibus approbet actis,
Virtutem à teneris combibit unguiculis.
Hîc TUA Palladii ſuperaſtans limina Templi
A Polycletæa ſpirat imago manu.

Wevelsburg *Arx magnificè conſtructa.*

* *Collegium Societatis* JESU *à fundamentis excitatum, Templum inſtauratum, & viſendis operibus ornatum.*

† *Ædificium Academicum in ſuas exedras aptè deſcriptum.*

Statua Principis in Scholarum veſtibulo ejus in bonas litteras voluntatis monumentum.

Prin-

Principe digna ſacri majeſtas eminet oris,
Ambit honoratas aurea mitra comas,
Flexile Sarranum marmor rugatur in oſtrum,
Et trabea ex humero pendula utroque fluit.
Quæque tibi vivo eſt, eadem quoque marmore ſculptum
Paſcendi ſequitur ſedula cura gregis.
Nam manus una pedum præfert, manus altera librum,
Ut regat illa pedo, quos docet iſta libro.
Illam poſt multos aliquis venerabitur annos,
Verbaque non ſiccis proferet iſta genis:
Furſtenbergiacâ, THEODORUS origine, Princeps,
(Namque illum memini cernere) talis erat,
Talis erat, neque multum à vivo abludit imago,
Eheu quod fas ſit dicere, talis erat!
Mente ſagax, vultu facilis, cultuque modeſtus, *Ingenium & mores Principis.*
Manabat comi multus ab ore lepos.
Tum quoque, cùm ſeris natura fatiſceret annis,
Temporis antiqui geſta referre memor.
Pacis amans, rectique tenax, nec prodigus æris,
Et tamen in Patriæ commoda largus erat.
Oderat immodicos faſtus, ſed & oderat aſtus,
Non affectatæ ſimplicitatis amans.
Moribus antiquis, cultor Pietatis avitæ,
Certus in antiqua Relligione mori.
Non fuit impoſitis populo gravis ille tributis,
Aula ſed infletas ſobria parſit opes.
Non ſibi ſed Patriæ genitum ſe credidit eſſe,
Communemque ſuis civibus eſſe Patrem.
Nunc cœlum colis, ô cœlo digniſſime Princeps,
Aſpectu frueris nunc propiore DEI.
Cunctaque Lunaï varium ſubjecta ſub axem,
Deſpectas oculis inferiora tuis.
Virtuti imperium ſi par tibi fata dediſſent,
Tot meritis Orbis vix ſatis unus erat.

Virtuti si par ævum tibi fata dedissent,
Sæcula tot meritis vix satis ulla forent,
Sed nos indigni qui te frueremur eramus,
O semper magnis Livor inique viris!
Sic, nisi quæ serò nobis erepta dolemus
Nos bona, fatali nostra stupore latent.
At tua nunc pennis peragrat victricibus orbem
Gloria non ullo præmoritura die.
Et si quem vivo Livor subtraxit iniquus
Post obitum duplici fœnore crescit honos.
Donec sidereis gemmascet floribus æther
Et peragent solitas noxque diesque vices,
Dum mare consuetis repetent anfractibus amnes
Et dubio venti prælia marte gerent.
PASTORIS THEODORE BONI, PATRIÆQUE PARENTIS,
A grata titulum posteritate feres.
Hæc & plura tuæ spectator imaginis olim
Non tacito, Princeps, verba dolore dabit.
Quo feror? unde abii? quæ me via? quove reducet?
Quo ruis in vasto cymba minuta salo?
Ante pererrato lucis pater aureus orbe
Frena fatigatis ignea demet equis,
Singula quàm memori liceat destringere versu
Condita vel sumptu, vel reparata tuo.
Tu me marmoream quondam THEODORE relinques,
Testea quæ mihi cum præficereris eram.
Aurea Tu magni revehis mihi tempora * Karli,
Cæsaris Henrici tu benefacta refers.
In te Meinwerci pietas operosa revixit,
Tu verum Imadi præsulis instar habes.
Ergo quod Henrico Meinwerco, Karolo, Imado,
Debeo promeritis hoc THEODORE tuis.

* *Karol. Mag. fund. S. Henricus benef. primarius, Meinwercus & Imadus laudatissimi præsules Ecclesiæ Paderb.*

INDEX IN PANEGYRICUM.

A.

B.

Erratum.

Pag. 8. lin. 16. pro Spilenbergio. leg. Spiegelbergio.

Digitized by Google